

Վ. Ա. ԱՎԵՏԻՍՅԱՆ, Պ. Ս. ԲՈՇՆԱՂՅԱՆ, Դ. Ե. ԴԱՎԹՅԱՆ

ԶՐԱԵՐԿՐԱԲԱՆԱԿԱՆ
ԵՎ ԻՆԺԵՆԵՐԱԵՐԿՐԱԲԱՆԱԿԱՆ
ՌՈՒՍ—ՀԱՅԵՐԵՆ
ԲԱՑԱՏՐԱԿԱՆ ԲԱՌԱՐԱՆ

ՀՀ ԳԱԱ «ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ» ՀՐԱՏԱՐԱԿԶՈՒԹՅՈՒՆ
ԵՐԵՎԱՆ 1995

Տպագրվում է ՀՀ ԳԱԱ, երկրաբանական գիտությունների
ինստիտուտի գիտական խորհրդի որոշմամբ

Պատասխանատու խմբագիր՝
երկր.-հանք. գիտ. դոկտոր՝ **Հ. Հ. Սարգսյան**

Գիրքը հրատարակության են երաշխավորել գրախոսներ՝
երկր.-հանք. գիտ. դոկտոր՝ **Ա. Թ. Վեհուկյան,**
երկր.-հանք. գիտ. թեկնածուներ՝ **Հ. Ե. Ոսկերչյանը,**
Ռ. Բ. Յարոյանը և Հ. Ռ. Մկրտչյանը

В. А. АВЕТИСЯН, П. С. БОШНАГЯН,
Д. Е. ДАВТЯН

РУССКО-АРМЯНСКИЙ ТОЛКОВЫЙ
СЛОВАРЬ ПО
ГИДРОГЕОЛОГИИ И
ИНЖЕНЕРНОЙ ГЕОЛОГИИ

Վ. Ա. ԱՎԵՏԻՍՅԱՆ, Պ. Ս. ԲՈՇՆԱՂՅԱՆ,
Դ. Ե. ԴԱՎԹՅԱՆ

ԶՐԱԵՐԿՐԱԲԱՆԱԿԱՆ
ԵՎ ԻՆԺԵՆԵՐԱԵՐԿՐԱԲԱՆԱԿԱՆ
ՌՈՒՍ-ՀԱՅԵՐԵՆ
ԲԱՑԱՏՐԱԿԱՆ ԲԱՌԱՐԱՆ

Ավետիսյան Վ. Ա. և ուրիշ.

Ա. 791 Ջրաերկրաբանական և ինժեներատեխնիկական հում-հա-
յերեն բացատրական բառարան. Ավետիսյան Վ. Ա., Բոշ-
նադյան Պ. Ս., Դավթյան Դ. Ե./Պատ. խմբ.՝ Հ. Հ. Սարգսյան.—
Եր.: ՀՀ ԳԱԱ հրատ., 1995. — 351 էջ, 14 նկ.:

Բառարանն ընդգրկում է ջրաերկրաբանական և ինժեներատեխնիկաբանա-
կան, ինչպես նաև հարակից գիտությունների շուրջ 2100 տերմիններ ու
հասկացություններ: Ռուսական տերմինաբանությանը հավաստարանշանակ հայ-
կական տերմինները ողեկցվում են հիմնական հասկացությունների բացա-
տրությամբ և որոշ տեղեկատու տվյալներով:

Բառարանը նախատեսվում է ջրաերկրաբանների, ինժեներ երկրաբան-
ների, լեռնային-երկրաբանական և ջրամեխիորատիվ ուսումնական հաստա-
տությունների ուսանողների և մասնագետների լայն շրջանների համար:

Ա. $\frac{4602000000}{703(02)-95}$ 55—90

ԳՄԴ 81.2 ռու.+81.2 հայ-4

ISBN 5—8080—0165—x

© ՀՀ ԳԱԱ «Գիտություն» հրատարակչություն, 1995

ՀԵՂԻՆԱԿՆԵՐԻ ԿՈՂՄԻՑ

Հայաստանի բուհերում կարդացվող դասախոսություններում, ինչպես նաև վերջին տասնամյակներում հայերեն հրատարակված մեկագրություններում, դասագրքերում ու հոդվածներում նկատվում են ջրաերկրաբանական և ինժեներաերկրաբանական տերմինների ոչ միասնական, սխալ կամ կամայական գործածման դեպքեր: Հաճախ անհարկի օգտագործվում են օտար տերմիններ, երբ կան դրանց հայերեն համարժեքները: Դրա հետ մեկտեղ, երբեմն հրաժարվում են նաև միջազգային դարձած անտիկ (հունարեն, լատիներեն) կամ եվրոպական լեզուներով (գրունտ, կարստ, արտեզյան ջրեր են), ինչպես նաև ռուսերեն կամ նախկին ԽՍՀՄ ազգերի լեզուներով (բարխան, թակիր և այլն) տերմիններից՝ փոխարենը օգտագործելով անհաջող հայացված տերմիններ:

Դիցուք, «գրունտ» տերմինը հայերեն հրատարակված տարբեր գրքերում թարգմանվել է մի դեպքում՝ բնահող (6,10), մեկ այլ դեպքում՝ գետնահող (2,9): Երկու դեպքում էլ սխալեցվում է տերմինի իմաստը, քանի որ «գրունտը» բնավ միայն հող չի, այլ կարող է լինել նաև ապառաժային ապար, ապա նաև կարող է բնական չլինել (կան նաև արհեստական գրունտներ), ինչպես նաև՝ հողային չլինել (խորը լեռնային փորվածքների, մետրոլի անցման ժամանակ ստսվել հաճախ հանդիպում ենք կարծր ապարների):

Այնուհետև, «գրունտ» տերմինից ածանցվող տերմինների («գրունտագիտություն», «գրունտային ջրեր» և այլն) թարգմանությունը միանգամայն անհեթեթ է դառնում:

Հարկ է նշել, որ ռուսական մասնագիտական գրականությունում վերջին տարիներին անհաջող փորձեր արվեցին վերանայել որոշ տերմիններ և դրանց նոր անվանարկումներ տալ (16, 17, 45, 64), սակայն, բարեբախտաբար, որոշ հեղինակավոր մասնագետների կոչով (27, 61) նման փորձերը դադարեցվեցին, իսկ վերափոխումները հիմնականում հանգեցին ջրաերկրաբանական որոշ տերմինների հստակ սահմանմանը:

Բացի ջրաերկրաբանական և ինժեներաերկրաբանական տերմիններից, բառաբանում ընդգրկվել են նաև ստավել գործածական մի շարք տերմիններ երկրաբանությունից, լեռնային գործից, երկրաձևաբանությունից, ջրաբանությունից և այլն: Բառարանը պարունակում է շուրջ 2100 բառային միավորի բացատրություն, ընդ որում, ավելի քան 250 տերմինի տրվել է հայերեն նոր անվանում:

Բառարանի կազմման համար հիմք են ծառայել ռուսերեն երկրաբանական բառարանի երկհատորյակը (19) և ջրաերկրաբանության ու ինժեներաերկրաբանության բառարանը (34): Լայնորեն օգտագործվել են ականավոր ջրաերկրաբանների ու ինժեներ-երկրաբանների հիմնարար աշխատությունները և նորագույն մասնագիտական գրականությունը: Տերմինների բացատրության մանրամասնությունը որոշվել է ելնելով նրանց կարևորությունից: Երբեմն տերմինի բացատրությունը բերվում է ըստ այն հեղինակի, որը առաջինն է օգտագործել տվյալ տերմինը:

Բառարանում ռուսերեն տերմինները դասավորված են այբբենական կարգով:

Եթե տերմինը կազմող բառերը գրվում են առանձին, ապա նրանց հաջորդականությունը ընդունվում է գերազանցապես ուղղակի կարգով, որը և առավել գործածական է (ПОДЗЕМНЫЕ ВОДЫ, ИНЖЕНЕРНО-ГЕОЛОГИЧЕСКАЯ СЪЕМКА), սակայն օգտագործված է նաև շրջում ձևը (АНОМАЛИЯ ГИДРОХИМИЧЕСКАЯ, ОПОЛЗЕНЬ ДЕЛЯПСИВНЫХ): Բացի այդ, առավել կարևոր տերմինները (ВОДА, ОПОЛЗЕНЬ և այլն) բերվում են թե՛ ուղղակի, թե՛ շրջում տեսքով, որոնք շարադրվում են կամ եզակի, կամ հոգնակի թվով:

Ռուսերեն տերմինի մեկից ավելի և միևնույն իմաստն արտահայտող հաջող ու գործածական հայերեն թարգմանությունները բերված են փակագծերի մեջ և ունեն մեկ բացատրություն, իսկ տարբեր իմաստ ունեցող թարգմանությունները՝ արաբական թվանշաններով և յուրաքանչյուրին տրված է իր բացատրությունը: Ընդ որում, փակագծերում կամ արաբական թվանշանի տակ բերվում են համարժեք հոմանիշները, իսկ երկրորդական հոմանիշները նշվում են բացատրության վերջում:

Միևնույն իմաստն արտահայտող երկու տարբեր տերմինների համար գործածված է «նույնն է» փոխադարձ նշումը, ընդ որում, տրված է առավել գործածական տերմինի բացատրությունը: Որոշ տերմինների բացատրության մեջ «տե՛ս» հղումով նշված են այլ տերմիններ, որոնց իմացությունը կարող է օգնել առաջինների իմաստը լրիվ ըմբռնելուն:

Բառարանում յուրաքանչյուր տերմինի բացատրության մեջ գլխաբառը լրիվ կրկնելու փոխարեն նշված է գլխաբառի (գլխաբառերի) սկզբնատառը (սկզբնատառերը): Բառարանում ընդունված են նաև հետևյալ համատոհմագրությունները.

աղ.	— աղյուսակ	մեխ.	— մեխանիկական
աշխգր.	— աշխարհագրական	մթն.	— մթնոլորտ
գ.	— գետ	մլ.	— միլիլիտր
գծմ.	— գծամետր	մլն.	— միլիոն
գր.	— գրամ	մլրդ.	— միլիարդ
երկրք.	— երկրաբանական	մոլ.	— մոլեկուլ
թ., թթ.	— թիվ, թվեր	շին.	— շինարարական
կալ.	— կալորիա	պատմ.	— պատմական
կգ.	— կիլոգրամ	ստ.	— ստորերկրյա
կենսբ.	— կենսաբանական	վ.	— վայրկյան
լ.	— լիտր	տեխ.	— տեխնիկական
12.	— լեռնաշղթա	տեկտ.	— տեկտոնական
հա	— հեկտար	տնտ.	— տնտեսական
հազ.	— հազար	քիմ.	— քիմիական
համ.	— համարժեք	ևն	— և այլն
հնքք.	— հանքաբանական	օր.	— օրինակ
հնքվ.	— հանքավայր	օրգ.	— օրգանական
մ.	— մետր	ֆիզ.	— ֆիզիկական
մաթ.	— մաթեմատիկական	ֆիզմեխ.	— ֆիզիկամեխանիկական
մգ.	— միլիգրամ	ֆիզքիմ.	— ֆիզիկաքիմիական

Ջրաերկրաբանական և ինժեներաերկրաբանական տերմինների սույն բացատրական բառարանը կազմվում է առաջին անգամ, ուստի, բնականաբար, թերություններ կլինեն: Հեղինակները երախտապարտ կլինեն ընթերցողի՝ առաջարկների և դիտողությունների համար:

— А —

АБИССИНСКИЙ (ЗАБИВНОЙ, НОРТОНОВСКИЙ) КОЛОДЕЦ — ՀԱՅԵՑԱ-
ԿԱՆ (ՆԵՐՍԵՎՄԱՆ, ՆՈՐՏՈՆՅԱՆ) ԶՐՀՈՐ, ոչ մեծ խորության ջրհոր, որի
կառուցումն իրականացվում է սուր ծայրապանակով խողովակը հարվածի կամ
ճնշման գործադրմամբ փուխը սպարների մեջ խրելով (ներսեղմելով): Հ. Զ-ի խո-
ղովակի պատերին նախապես որոշակի չափերի ու խտությամբ անցքեր են ար-
վում, որոնց շնորհիվ այն կատարում է քամիչի դեր:

АБЛЯЦИЯ — ԱԲԼՅԱՑԻԱ, սառցակուտակի զանգվածի (կամ ջրային պաշար-
ների) նվազում, որը կատարվում է սառցի ու ձյան հալչման, գոլորշացման և մեխ.
քայքայման (այդ թվում այսբերգների բեկորատման) հետևանքով: Տարբերում են
Ա-ի հետևյալ տեսակները. ենթասառցակուտակային, ներսառցակուտակային, մա-
կերևութային և մեխանիկական: Որպես Ա-ի չափ երբեմն ընդունվում է որոշակի
ժամանակահատվածում հալչող ու գոլորշացող սառցաշերտի մեծությունը:

АБРАЗИЯ — ԱՓԱԲԵՐՈՒՄ (ՇՈՎԱՓԻ ՈՂՈՂԱՀԱՐՈՒՄ, ԱԲՐԱԶԻԱ), ծովա-
փերի, բնական ու արհեստական լճափերի ողողահարում, որը կատարվում է ալե-
բախման հետևանքով: Ալեբախումը հանգեցնում է ափը կազմող ապարների քայ-
քայմանը, փուխը-բեկորային նյութի առաջացմանը, որը ալիքով տեղափոխվում է
դեպի ծովի խորքը և հանդարտ պայմաններում նստեցվում: Ողողահարման արա-
գությունը կամ ինտենսիվությունը կախված է ալիքի հարվածային ուժից և ափի
երկրք. կառուցվածքից, իսկ խորությունը պայմանավորված է ալիքի հզորությամբ:
Օվկիանոսի և բաց ծովերի ափագոտիներում կարևոր երկրք. գործոններ են դիտվում
մակընթացության-տեղատվության գործընթացները, ինչպես նաև ծովային երկրաշար-
ժերը (ցունամիները), որոնց քայքայիչ գործունեությունը կարող է հասնել ափերի
չափերի: Ներկայումս Ա. գործընթացների ուսումնասիրության մեծ կարևորություն է
տրվում հատկապես արհեստական ջրակուտակների ստեղծման տեսանկյունից.
նոր ջրամբար նախագծելիս ըստ ամենայնի ուսումնասիրվում են ափագծի ձևա-
վորման պայմանները, կանխորոշվում են ողողահարման ընթացքն ու նրա հետևանք-
ները:

АБСОЛЮТНАЯ ВЛАГОЕМКОСТЬ — ԲԱՑԱՐՁԱԿ ԽՈՆԱԿԱՏԱՐՈՒԹՅՈՒՆ, *u*_h՝
u_h՝u Բлагоємкость абсолютная:

АБСОЛЮТНАЯ ВЛАЖНОСТЬ ГОРНОЙ ПОРОДЫ — ԱՊԱՐԻ ԲԱՑԱՐՁԱԿ
ԽՈՆԱԿԱՎՈՒԹՅՈՒՆ, բնական տեղադրման պայմաններում ապարի նմուշի մեջ եղած
խոնավության կշռի հարաբերությունը $+105-107^{\circ}\text{C}$ պայմաններում չորացրած
նույն նմուշի կշռին:

АБСОЛЮТНАЯ (ФИЗИЧЕСКАЯ) ПРОНИЦАЕМОСТЬ — **ԲԱՑԱՐՁԱԿ** (ֆիզիկական) ԹԱՓԱՆՅԵԼԻՈՒԹՅՈՒՆ, ապարների թափանցելիությունը համասեռ չեզոք հեղուկի կամ գազի նկատմամբ: Բոլոր ապարները ճնշման սակայության պայմաններում հեղուկների և գազերի նկատմամբ որոշակի թափանցելիություն են դրսևորում: Նման պայմաններում չափված թափանցելիությունը կոչվում է բացարձակ (ֆիզ.) և էապես տարբերվում է արդյունավետ (օգտակար) թափանցելիությունից, որը բնութագրում է ապարի՝ բնական պայմաններում իր միջով գազեր կամ հեղուկներ բաց թողնելու հատկությունը: Ապարների Բ. թ. որոշելիս պետք է օգտագործել միայն չեզոք գազեր և հեղուկներ (ազոտ, գտված նավթ ևն):

АБСОРБЦИЯ — **ԿՆԱՆՈՒՄ** (ԱԲՍՈՐԲՅԻԱ), տե՛ս Сорбция:

АВАНДЕЛЬТА — **ԱՎԱՆԴԵԼՏԱ**, գետի դելտայի ընդջրյա մաս:

АГРЕГАТЫ ПОЧВЕННЫЕ — **ՀՈՂԱՅԻՆ ԱԳՐԵԳԱՏՆԵՐ**, մինչ 10—12 մ տրամագծով հողակույտեր, որոնք առաջանում են հողի մասնիկների կողմից կլանված կալցիումով հարուստ հումուսային նյութի շաղախումից: Հ. ա. ունեն առանձնահատկություն, ջրում չեն քայքայվում, հողը դարձնում են բարեբեր, քանի որ կոշտալոր ձևառուցվածքը միանգամայն նպաստավոր է բույսերի աճի և զարգացման համար:

АГРЕССИВНАЯ УГЛЕКИСЛОТА — **ԱԳՐԵՍԻՎ ԱՇՄԱԹՅՈՒՆ**, տե՛ս Углекислота агрессивная:

АГРЕССИВНОЕ ДЕЙСТВИЕ ВОДЫ НА БЕТОН — **ԶՐԻ ԱԳՐԵՍԻՎ ԱԶՐԵՑՈՒԹՅՈՒՆ ԲԵՏՈՆԻ ՎՐԱ**, ջրի քիմ. ներգործության հետևանքով բետոնը քայքայելու ունակություն, որը պայմանավորված է ջրի բարձր թթվայնությամբ ($pH < 7$), զանազան աղերի ու գազերի պարունակությամբ: Զրի ագրեսիվ ազդեցությունը դրսևորվում է բետոնի բաղադրամասերի (մասնավորապես կրի) լուծում-հեռացումով և բետոնի ճեղքաձև կոտիների մեջ նոր նյութերի (գիպս, կալցիումի ալյումոսուլֆատ կամ Դեվալի աղ) առաջացումով, որն ուղեկցվում է ծավալի աճով: Բետոնի նկատմամբ ջրին ագրեսիվ հատկություն տվող գազերի, աղերի և թթուների թույլատրելի պարունակությունը սահմանված է պետական ստանդարտներով (ГОСТ 4796—49, Н 114—54): Տարբերում են ջրի ագրեսիվության հետևյալ տեսակները. ածխաթթվային, տարրալուծման, ընդհանուր թթվային, սուլֆատային և մագնեզիումային:

АДСОРБЦИОННАЯ ВОДА В МИНЕРАЛАХ — **ԿՆԱՆՄԱՆ (ԱԳՍՈՐԲՄԱՆ) ԶՈՒՐԸ ՄԻՆԵՐԱԼՆԵՐՈՒՄ**, միներալներում պարունակվող այն ջուրը, որի մոլեկուլները կապված են բյուրեղային մասնիկների մակերևույթի հետ: Սովորաբար կլանիչ լավ հատկանիշներով օժտված գրունտների մասնիկների շուրջ կլանման ջուրը ստեղծում է հիդրատային թաղանթ:

АДСОРБЦИЯ — **ԿՆԱՆՈՒՄ** (ԱԳՍՈՐԲՅԻԱ), տե՛ս Сорбция:

АЗОНАЛЬНЫЕ ВОДЫ — ԱԶՈՆԱՅԱԿԱՆ (ՈՁ ԶՈՆԱՅԱԿԱՆ, ԶՈՆԱՅԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԶԵՆԹԱՐԿՎՈՂ) ԶՐԵՐ, առ. ջրեր, որոնք չեն ենթարկվում ո՛չ հորիզոնական (կլիմայական), ո՛չ ուղղաձիգ (ջրադինամիկական) գոնայականության: Օր., գետաբերուկային և սառցադաշտային նստվածքների, կարստային, ճեղքային, ճահճային գրունտային ջրերը տարածված են տարբեր կլիմայական գոտիներում, սակայն ունեն միևնույն տեղադրման պայմաններն ու հատկանիշները:

АЗОТНЫЕ ВОДЫ — ԱԶՈՏԱՅԻՆ ԶՐԵՐ, բնական ջրեր, որոնք պարունակում են զգալի չափով լուծված ազոտ գազ և սովորաբար նրան ուղեկցող ազնիվ գազեր՝ ֆելիում, նեոն, արգոն, կրիպտոն, քսենոն են:

АКВАТОРИЯ — ԶՐԱՏԱՐԱԾՔ (ԱԿՎԱՏՈՐԻԱ), ջրային մակերևույթ, որը կառող է լինել բնական կամ արհեստական: Օր., ափամերձ Զ., ջրամբարի Զ. են:

АКРАТОПЕГИ — ԱԿՐԱՏՈՊԵԳԵՐ, թույլ հանքայնացված սառը ջրերի աղբյուրներ, որոնք դասվում են հանքային աղբյուրների խմբին:

АКРОТЕРМЫ (АКРАТОТЕРМЫ) — ԱԿՐՈԹԵՐՄԵՐ (ԱԿՐԱՏՈԹԵՐՄԵՐ), թույլ հանքայնացված (մինչև 1 գր/լ չոր մնացորդով) գոլ և տաք ջրերի աղբյուրներ: Այդ ջրերն ունեն բուժիչ հատկություններ, օգտագործվում են հանքաջրաբուժության և ջեոուցման նպատակով:

АКТИВНАЯ ЗОНА ОСНОВАНИЯ — ՀԻՄՆԱՏԱԿԻ ԱԿՏԻՎ ԶՈՆԱ, ապարաշերտի (շերտախմբի) մաս, որի սահմաններում ինժեներական կառույցի առաջացրած լրացուցիչ ծանրաբեռնումը հանգեցնում է ապարի ձևափոխությունների: Հաճախ որպես հ. ա. գ-ի ստորին սահման պայմանականորեն ընդունվում է այն խորությունը, որի սահմաններում կառույցի առաջացրած լրացուցիչ նորմալ լարումները գերազանցում են բնական երկրաստատիկ լարումների 20 %-ը:

АКТИВНАЯ (ИНТЕНСИВНАЯ) МЕРЗЛОТА — ԱԿՏԻՎ (ԻՆՏԵՆՍԻՎ) ՍԱՌՑՈՒՅԹ, կալուն սառցույթ, որը ստեղծվել է ժամանակակից կլիմայական պայմանների շնորհիվ և սեզոնային ու տարեկան էական փոփոխությունների չի ենթարկվում:

АКТИВНАЯ ПОРИСТОСТЬ — ԱԿՏԻՎ ԾԱԿՈՏԿԵՆՈՒԹՅՈՒՆ, ապարների այն բոլոր հաղորդակցվող ճեղքերն ու ծակոտիները, որոնց միջով առ. ջուրը կարող է ազատ տեղաշարժվել, չկրկնով ծակոտիների պատերի ձգողականության և ջրի ման նկատելի ազդեցություն: Հոմանիշ՝ դինամիկ ծակոտկենություն, արդյունավետ ծակոտկենություն:

АКТИВНОЕ ДАВЛЕНИЕ ПОРОДЫ — ԱՊԱՐԻ ԱԿՏԻՎ ԺՆՇՈՒՄ, ապարի ճնշումը չտեղախախտված հենապատի, ամրակապի, հիմքի և այլ կառույցների վրա:

АКТИВНОСТЬ ГИДРОДИНАМИЧЕСКАЯ — ԶՐԱԴԻՆԱՄԻԿ ԱԿՏԻՎՈՒԹՅՈՒՆ, նստվածքառաջացման ավազանում ջրի շարժունակության բնութագիր, որն արտացոլում է նստվածքների կուտակման ժամանակ ջրի շարժման տարբեր տեսակ-

ների (ալիքային, հոսքային) գումարային ինտենսիվությունը: Ջ. ա. տարբեր է հատակավներն մասում, մերձափնյա հատվածում ևն:

АКТИВНОСТЬ ДИФФУЗИОННО-АДСОРБЦИОННАЯ — ԴԻՖԴՈՆԶԻՈՆ-ԱԴ-ՍՈՐԲԻՈՆ ԱԿՏԻՎՈՒԹՅՈՒՆ, որոշ խմբի ապարների սեփական բևեռացման էլեկտրական դաշտեր ստեղծելու հատկություն, որը պայմանավորված է ստ. ջրերի մեջ լուծված աղերի դիֆուզիայով և ապարի մասնիկների կողմից նրանց իոնների ադսորբցիայով (կլանումով): Ադսորբցիան տեղի է ունենում, երբ տարբեր են հորիզոնների ջրերի կամ վերջինների և հորատման կավային լուծույթի խտությունն ու քիմ. բաղադրությունը: Դ. — ա. ա. կախված է ապարների քիմ. և միներալային բաղադրությունից, ջրերի քիմ. բաղադրությունից, աղիության աստիճանից ևն:

АКТИВНОСТЬ ИОНА — ԻՈՆԻ ԱԿՏԻՎՈՒԹՅՈՒՆ, տե՛ս Теория активности:

АКТИВНОСТЬ (ИНТЕНСИВНОСТЬ) КАРСТА — ԿԱՐՍՏԻ ԱԿՏԻՎՈՒԹՅՈՒՆ (ԻՆՏԵՆՍԻՎՈՒԹՅՈՒՆ), կարստառաջացման գործընթացի հարաբերական արագություն. այն մեծ է հեշտ լուծվող աղածին ապարներում (կերակրի աղ, սիլիկն) և անհամեմատ փոքր դժվար լուծվող կրաքարային և գիպսատար ապարներում: Ըստ Գ. Վ. Ռոդիոնովի (1958), կարստառաջացման գործընթացի ակտիվությունը (A) բնութագրվում է կարստային դատարկությունների ծավալի (V) և կարստավորվող ապարների ընդհանուր ծավալի (V) հարաբերությամբ որոշակի ժամանակահատվածի (հազարամյակի) համար և արտահայտվում է %-ներով՝ $A = \frac{V}{V} \cdot 100\%$:

АКТИВНОСТЬ ОПОЛЗНЕВОГО ПРОЦЕССА — ՍՈՂԱՆՔԱՅԻՆ ԳՈՐԾԸՆԹԱՅԻ ԱԿՏԻՎՈՒԹՅՈՒՆ, սողանքային գործընթացի զարգացման արագությունը ժամանակի ընթացքում և սողանքային մարմնի ձևափոխությունների ռեժիմը: Ակտիվ (շարժվող) սողանքի ակնհայտ ցուցանիշներից են. շարժման թարմ հետքերը, եզրամասերում կտրուկ աստիճանների ու բաց (հորանշող) ճեղքերի առկայությունը, սողանքային մարմնի խորդուրդոլ ռելիեֆը, բուսական ծածկի խզվածությունը, ծառաբների թեքվածությունն ու շրջվածությունը (հարբած անտառ), ստ. ջրերի երեվակումները, ինչպես նաև սողանքային տեղամասում կառուցված շինությունների ձևախախտումներն ու փլուզումները: Ըստ Ս. Գ. ա., Վ. Ծարպին ու Է. Էկկելն առաջարկում են սողանքների հետևյալ դասակարգումը (տե՛ս աղ. 1).

Աղյուսակ 1

Շարժման գնահատականը	Շարժման արագությունը
Բացառիկ արագ	> 3 մ/վ
Ծառ արագ	3 մ/վ— $0,3$ մ/րոպե
Արագ	$0,3$ մ/րոպե— $1,5$ մ/օր
Չափավոր	$1,5$ մ/օր— $1,5$ մ/ամիս
Դանդաղ	$1,5$ մ/ամիս— $1,5$ մ/տարի
Ծառ դանդաղ	$1,5$ մ/տարի— $0,06$ մ/տարի
Բացառիկ դանդաղ	$< 0,06$ մ/տարի

АКТИВНОСТЬ УДЕЛЬНАЯ — **ՏԵՍԱԿԱՐԱՐ ԱԿՏԻՎՈՒԹՅՈՒՆ**, տարրի կամ լուծույթի մեջ ռադիոակտիվ իզոտոպի ատոմների պարունակությունը բնութագրող մեծություն, որն արտահայտվում է նյութի միավոր կշռին (գր, մոլ.) կամ լուծույթի միավոր ծավալին (լ, մլ.) բաժին ընկնող ռադիոակտիվության միավորների թվով (կյուրի):

АКТИВНОСТЬ ФИЛЬТРАЦИОННАЯ — **ԾԾԱՆՑՄԱՆ ԱԿՏԻՎՈՒԹՅՈՒՆ**, ապարի սեփական բևեռացման էլեկտրական դաշտ ստեղծելու ունակություն, որը պայմանավորված է ապարի ծակոտիների միջով հեղուկի ծծանցման պոտենցիալների տարբերությամբ: Վերջինի մեծությունը կախված է ապարի ծակոտկենությունից, ծակոտիների չափից, ձևից, դասավորությունից, ծծանցման գործակցից, հեղուկի մածուցիկությունից ևն:

АМФОТЕРНОСТЬ — **ԱՄՖՈՏԵՐՈՒԹՅՈՒՆ**, որոշ քիմ. միացությունների ինչպես թթվային, այնպես էլ հիմնային հատկություններ դրսևորելու ունակություն: Օր., ալյումինի հիդրօքսիդը կարող է ռեակցիայի մեջ մտնել ինչպես թթուների, այնպես էլ հիմքերի հետ, առաջացնելով՝

Ամֆոտեր միացության բնորոշ օր. է հանդիսանում նաև ջուրը, որը դիսոցվում է H^+ և OH^- իոնների:

АНАЛИЗ ГАЗОВОГО СОСТАВА ВОДЫ — **ԶՐԻ ԳԱԶԱՅԻՆ ԲԱՂԱԳՐՈՒԹՅԱՆ ՏԱՐՐԱԼՈՒԾՈՒԹՅՈՒՆ**, ջրում լուծված գազերի որոշում: Նրանց քանակն արտահայտվում է գազերի զուսարային ծավալի %-ներով կամ մգ/լ-երով (տե՛ս **АНАЛИЗ ПРИРОДНОЙ ВОДЫ**):

АНАЛИЗ ГИДРОХИМИЧЕСКИЙ — **ԶՐԱՔԻՄԻԱԿԱՆ ՏԱՐՐԱԼՈՒԾՈՒԹՅՈՒՆ**, բնական ջրերի քիմ. բաղադրության, ֆիզ. և այլ հատկությունների (рН, ЕН) որոշում: Զ. տ. ճշտությունը, մանրամասնությունն ու լիարժեքությունը կախված է հետազոտության նպատակից:

АНАЛИЗ ГРАНУЛОМЕТРИЧЕСКИЙ — **ՀԱՏԻԿԱԶԱՓԱԿԱՆ ՏԱՐՐԱԼՈՒԾՈՒԹՅՈՒՆ**, փուլեր բեկորային ապարների բաղադրիչ մասնիկների չափերի և քանակական հարաբերակցության որոշում: Գոյություն ունեն Հ. տ. տարբեր մեթոդներ. մաղային (տարբեր չափի անցքեր ունեցող մաղերով անցկացնելու միջոցով), պոտորման (ջրային միջավայրում ապարը պոտորելու միջոցով), խտաչափական (տե՛ս **Ареометрический метод**) ևն: Հումանիշ՝ հատիկաչափական անալիզ:

АНАЛИЗ ПРИРОДНОЙ ВОДЫ — **ԲՆԱԿԱՆ ԶՐԻ ՏԱՐՐԱԼՈՒԾՈՒԹՅՈՒՆ**, նույնն է, ինչ բնական ջրի քիմ. տարրալուծություն (տե՛ս **ХИМИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ВОДЫ**):

АНАЛОГИЯ ЭЛЕКТРОГИДРОДИНАМИЧЕСКАЯ — **ԷԼԵԿՏՐԱԶՐԱԳԻՆԱՄԻԿԱԿԱՆ ՆՄԱՆԱԿՈՒՄ**, տե՛ս **ЭЛЕКТРОГИДРОДИНАМИЧЕСКАЯ АНАЛОГИЯ (ЭГДА)**:

АНАЭРОБНЫЙ ПРОЦЕСС — ԱՆԱԷՐՈԲ (ՕՐԿԱԶՈՒՐԿ, ԱՆՕԲ) ԳՈՐԾԸՆԹԱՑ, օրգ. և կենսածին նյութերի քայքայման գործընթաց, որը տեղի է ունենում ազատ թթվածնի բացակայության (օդազուրկ) միջավայրում:

АНГЛИЙСКИЙ ГРАДУС ЖЕСТКОСТИ ВОДЫ — ՋՐԻ ԿՈՇՏՈՒԹՅԱՆ ԱՆԳ-ԻՒՆԿԱՆ ԱՍՏԻՃԱՆ, տե՛ս ЖЕСТКОСТЬ ВОДЫ:

АНИЗОТРОПНАЯ ПОРОДА — ԱՆԷԱՄԱՏԵՄԱԿ (ԱՆԻՉՈՏՐՈՊ) ԱՊԱՐ, ապար, որի ջրաթափանցելիությունը, սեղմման դիմադրությունը, սափքի դիմադրությունը, օպտիկական և այլ հատկությունները տարբեր ուղղություններով տարբեր են: Ապարի անհամաստեասկությունը պայմանավորված է նրա կառուցվածքային առանձնահատկություններով: Ա. ա-ի օր. կարող են ծառայել ժայռավեճային կավերն ու լյուները: Առաջինների մոտ հորիզոնական ուղղությամբ ջրաթափանցելիությունը մեծ է, սափքի դիմադրությունը՝ փոքր, իսկ ուղղաձիգ ուղղությամբ՝ հակառակը, լյուների մոտ ջրաթափանցելիությունը էապես մեծ է ուղղաձիգ ուղղությամբ ևն: Ջրաերկրաբանության մեջ անհամաստեասկ է համարվում այնպիսի ապարը, որի ծծանցման գործակիցը փոփոխվում է՝ կախված ծծանցման ուղղությունից:

АНИОНЫ — ԱՆԻՈՆՆԵՐ, բացասական լիցքավորում ունեցող իոններ (տե՛ս ИОНЫ):

АНОМАЛИЯ БАКТЕРИАЛЬНАЯ — ՄԱՆՐԵԱՅԻՆ ԽՈՏՈՐՈՒՄ (ԱՆՈՄԱԼԻԱ), ստ. ջրերում համընդհանուր իրադրության համեմատությամբ որոշակի մանրէների խտորիչ բարձր պարունակություն: Որոշ Մ. խ-ների օգտագործվում են որպես օգտակար հանածոների հնքվ-եր որոնելու ցուցանիշներ:

АНОМАЛИЯ ВОДЫ — ՋՐԻ ԽՈՏՈՐՈՒՄ, ֆիզ. մի շարք հատկություններով ջրի տարբերվելը այլ միներալներից ու բնական միացություններից: Ջրի կարևոր խտորիչ հատկություններից են. 1) առավելագույն խտությունը $+4^{\circ}$ Ց դեպքում, 2) սառչելիս (սառցի վերածվելիս) ծավալի ընդարձակումը (նվազման փոխարեն), 3) ճնշման տակ սառցի հալման ջերմաստիճանի նվազումը (բարձրացման փոխարեն), 4) նվազագույն ջերմատարողությունը $+27^{\circ}$ Ց դեպքում, 5) հագեցած ջրագոյորշիների ջերմատարողության նվազումը և դրա պատճառով մատախողի առաջացումը, 6) էլեկտրական և ջերմային ճառագայթման մարզում խտորիչ դիսպերսիան: Բացի թվարկած Ջ. խ-ներից անսովոր մեծ է նաև ջրի ջերմատարողությունը, հալման ու գոլորշացման ջերմությունը, երկէլեկտրիկ հաստատունը ևն: Որոշ Ջ. խ-ներ ջրի հանքայնացման մեծացմանը գույրնրաց նվազում են, իսկ լուծույթի լրիվ հագեցման դեպքում՝ վերանում:

АНОМАЛИЯ ГИДРОДИНАМИЧЕСКАЯ — ՋՐԱԴԻՆԱՄԻԿ ԽՈՏՈՐՈՒՄ, ստ. ջրերի տարածման տեղամաս, որտեղ ջրաերկր. պարամետրերը (շարժման արագություն, շերտային ճնշում ևն) էապես տարբերվում են (խտորիչ ևն) տվյալ ջրատար համալիրի կամ հորիզոնի այլ տեղամասերի համար օրինաչափ համարվող պարամետրերից:

АНОМАЛИЯ ГИДРОТЕРМАЛЬНАЯ — ՋՐԱԶԵՐՄԱՅԻՆ (ՋՐԱԹԵՐՄԻԿ) ԽՈՏՈՐՈՒՄ, ստ. ջրերի տարածման տեղամաս, որտեղ նրանց ջերմաստիճանը էապես շեղվում է տվյալ ջրատար համալիրին կամ հորիզոնին բնորոշ ջերմաստիճանից:

АНОМАЛИЯ ГИДРОХИМИЧЕСКАЯ — ԶՐԱԷԻՄԻԱԿԱՆ ԽՈՏՈՐՈՒՄ, առ. ջրերի տարածման տեղամաս, որտեղ նրանց քիմ. բաղադրությունը որևէ ցուցանիշով (ընդհանուր հանքայնացում, առանձին բաղադրիչների պարունակություն ևն) տարբերվում է տվյալ ջրատար համալիրի կամ հորիզոնի առ. ջրերին բնորոշ նույնատիպ հատկանիշներից:

АРЕОМЕТР — ԽՏԱՉԱՓ, հեղուկի խտությունը չափելու սարք: Իրենից ներկայացնում է խողովակաձև ապակյա լողակ, որի ստորին ուռուցիկ մասում հարմարեցված է ծանրոց և ջերմաչափ, իսկ վերին մասում արված է հեղուկի խտությունը ցույց տվող սանդղակ՝ սենյակային ջերմաստիճանի (20°) և 4° Ց համար: Եթե հետազոտվող հեղուկի (սուսպենզիայի) ջերմաստիճանը բարձր է կամ ցածր 20° -ից, ապա Խ-ի ցուցման մեջ մտցվում է ջերմաստիճանային ուղղում, որի համար մշակված է համապատասխան աղյուսակ: Որքան փոքր է հեղուկի խտությունը, այնքան Խ. ավելի շատ է ընկղմվում նրա մեջ: Խ-երը լայնորեն կիրառվում են փոխար մանրահատիկ ապարների հատիկաչափական բաղադրությունն ուսումնասիրելիս (տե՛ս Ареометрический метод):

АРЕОМЕТРИЧЕСКИЙ МЕТОД — ԽՏԱՉԱՓԱԿԱՆ ՄԵԹՈԴ, փոխար մանրահատիկ ապարների հատիկաչափական տարրալուծության մեթոդ՝ խտաչափի միջոցով: Հիմնված է գրունտի սուսպենզիայի (մեխ. խտնորոգ պարունակող հեղուկի) խտության որոշման վրա, որը փոփոխվում է խոշորահատիկ մասնիկների անջատմանը զուգընթաց: Խ. մ-ով որոշվում է գրունտում $0,25$ մմ-ից փոքր տրամաչափի մասնիկների պարունակությունը: Ինժեներական երկրաբանության նպատակների համար գրունտների հատիկաչափական բաղադրությունն ուսումնասիրելիս Խ. մ. համարվում է հիմնական մեթոդ:

АРИДНАЯ (ЗАСУШЛИВАЯ) ОБЛАСТЬ — ՉՈՐԱՅԻՆ (ԱՐԻԴ.) ՄԱՐԶ, չոր (արիդ), խիստ ցամաքային կլիմա ունեցող մարզ, որտեղ գոլորշացումը գերազանցում է մթնոլորտային տեղումներին, գետային հոսքը կրում է ժամանակավոր բնույթ, բացառությամբ այն գետերի, որոնք իրենց սնումն ստանում են հարևան բարձր լեռնային խոնավ մարզերից (օր., Նեղոս գետը): 2. մ-երը տարածված են մերձարևադարձային գոտիներում, երբեմն նաև բարձրադիր լեռներով շրջապատված հարթավայրերում, տափաստաններում ու անապատներում: 2. մ-երում գերիշխում են ֆիզ. հողմամարման գործընթացները (քամու և ժամանակավոր գետային հոսքի գործունեությունը):

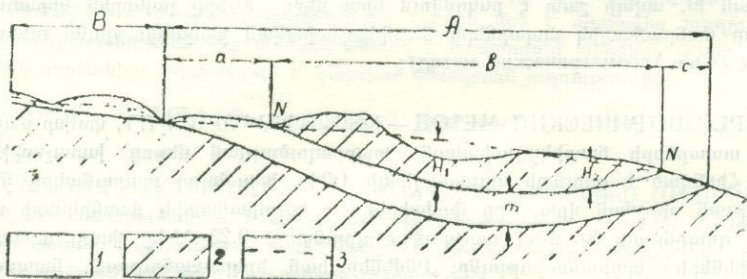
АРСАН (АРШАН, АРАСАН) — ԱՐՄԱՆ (ԱՐՇԱՆ, ԱՐԱՍԱՆ), ածխաթթվային սառը և ազոտային գոլ ջրերի աղբյուրների անվանում Սիբիրում, Միջին Ասիայում, Մոնղոլիայում:

АРТЕЗИАНСКАЯ (ПЬЕЗОМЕТРИЧЕСКАЯ) ПОВЕРХНОСТЬ — ԱՐՏԵԶԻԱՆ (ԾՆՇՈՒՄՆԱՅԻՆ) ՄԱԿԵՐԵՎՈՒՅԹ, երևակայական մակերևույթ, մինչև որը բարձրանում է կամ կարող է բարձրանալ ջուրը հորատանցքերով և այլ լեռնային փորվածքներով: Ա. մ. բարտեզի վրա արտահայտվում է պիեզոիզոգծերի՝ միևնույն ճնշումն ունեցող կետերը միացնող գծերի միջոցով: Եթե Ա. մ. ավելի բարձր է, քան

տեղանքի ռելիեֆը, ճնշումը կոչվում է դրական, իսկ հակառակ պարագայում՝ բացասական:

АРТЕЗИАНСКИЕ ВОДЫ — ԱՐՏԵԶՅԱՆ ՋՐԵՐ, տե՛ս ВОДА АРТЕЗИАНСКАЯ:

АРТЕЗИАНСКИЙ БАССЕЙН ПОДЗЕМНЫХ ВОД — ԱՏՈՐԵՐԿՐՅԱ ՋՐԵՐԻ ԱՐՏԵԶՅԱՆ ԱՎԱԶԱՆ, ճնշումնային ջրատար շերտերի համակարգ, որը կապված է լինում գերազանցապես սինկլիզմների և սինկլինալին ճկվածքների հետ: Մասնավոր դեպքում արտեզյան աղազանը կարող է ներկայացված լինել միայն մեկ ջրատար շերտով (նկ. 1): Յուրաքանչյուր արտեզյան աղազանի սահմաններում ստանձնացվում են սնման (a), ճնշման (b) և բեռնաթափման (c) մարզեր:

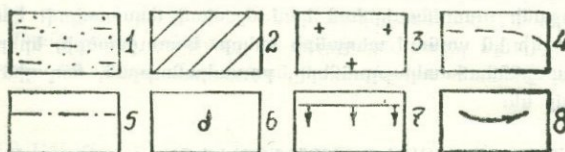
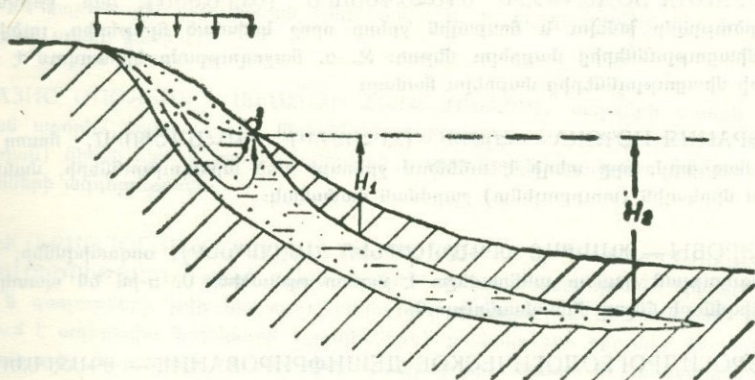
Նկ. 1. Արտեզյան աղազանի սխեմա:

1—ջրատար աղազանների շերտ, 2—ջրամերձ կաղային ապարներ, 3—ստ. ջրերի մակարդակ, A—արտեզյան ջրերի տարածման գոտի, a—սնման մարզ, b—ճնշման մարզ, c—բեռնաթափման մարզ, a—գրունտային ջրերի տարածման գոտի, H₁—դրական ճնշման մակարդակ, H₂—բացասական ճնշման մակարդակ, NN'—ճնշման (պիեզոմետրիկ) մակարդակ, m—ջրատար շերտի հաստություն:

АРТЕЗИАНСКИЙ ВОДОНОСНЫЙ ГОРИЗОНТ — ԱՐՏԵԶՅԱՆ ՋՐԱՏԱՐ ՀՈՐԻԶՈՆ, ջրատար ապարի շերտ, որը վերևից ու ներքևից սահմանափակված է ջրաթափանց (ջրամերձ) ապարներով և պարունակում է ճնշումնային ստ. ջրեր:

АРТЕЗИАНСКИЙ КОЛОДЕЦ — ԱՐՏԵԶՅԱՆ ՋՐՀՈՐ, ուղղանկյուն կամ գլանաձև կտրվածքով ուղղաձիգ փորվածք, որը հասել է ոչ մեծ խորության (մինչև 20—30 մ) արտեզյան ջրի հորիզոն:

АРТЕЗИАНСКИЙ СКЛОН — ԱՐՏԵԶՅԱՆ ԼԱՆՁ, ճնշումնային ստ. ջրերի յուրատեսակ անհամաչափ աղազան, որը կապված է լեռնածալքավոր մարզերի, երկրամասերի միաթեք (մոնոկլինալ) տեղադրված կամ անկման ուղղությամբ սեպանձ վերջացող ջրապարունակ շերտային կառուցվածքների հետ (նկ. 2): Նման իրադրության պայմաններում սնման մարզում ստեղծվում է ճնշում, որի մակարդակը որոշվում է ջրապարունակ շերտի և նրան ծածկող ջրամերձ ապարների կոնտակտի ելքի (մակերևույթի վրա մերկացման) բացարձակ բարձրությամբ: Մերկացող կոն-

Նկ. 2. Արտեզյան լանջի սխեմա:

1—ջրատար ավազներ, 2—ջրամերձ կավեր, 3—քյուրեղային հիմքի ջրամերձ ավաքներ, 4—ճնշումնազուրկ ջրերի մակարդակ, 5—սիեզումնադրիկ մակարդակ, 6—վերընթաց աղբյուր, 7—մթնոլորտային տեղումների ճերժման տեղամասեր, 8—ստ. ջրերի շարժման ուղղությունը:

տակտում, որը հանդիսանում է սնման և կուտակման մարզերի միակցման գոտի, սովորաբար տեղի ունի ստ. ջրերի բեռնաթափում՝ վերընթաց և վարընթաց աղբյուրների ձևով, ըստ որում, բեռնաթափվում են նաև հորիզոնի ստորին մասերից դուրս սեղմվող ճնշումնադրիկ ջրերը:

АТМОСФЕРА РУДНИЧНАЯ — ՀԱՆՔԱՐԱՆԱՅԻՆ ՄԹՆՈՒՈՐՏ, գազերի և գոլորշիների խառնուրդ հանքարանի ստ. փորվածքներում: Լեռնանցողական, մասնավորապես պայթեցման աշխատանքների հետևանքով ստ. փորվածքներ մուտք գործող կամ օդափոխման նպատակով ներմղվող օդի որակը խիստ փոխվում է. թթվածնի քանակը նվազում է, ածխաթթվի՝ աճելանում, ի հաշտ են գալիս տարբեր թունավոր ու պայթուցիկ գազեր (մեթան), թունավոր գոլորշիներ, փոփոխվում են ջերմաստիճանը, խոնավությունը և ճնշումը: Հանքարանային ջրաերկրք. ծառայության (տե՛ս ГИДРОГЕОЛОГИЯ РУДНИЧНАЯ) խնդիրների մեջ մտնում է ստ. փորվածքներում մթնոլորտից խտացման ճանապարհով առաջացող ջրի քանակի և ավաքների ու փորվածքների ամրակապի վրա նրա ազդեցության որոշումը:

АТМОСФЕРНЫЕ ОСАДКИ — ՄԹՆՈՒՈՐՏԱՅԻՆ ՏԵՂՈՒՄՆԵՐ, ցող, անձրև, ձյուն, եղյամ, կարկուտ և այլ տեղումներ, որոնք թափվում են մթնոլորտից (տրոպոֆերայից) ցամաքի կամ ծովի վրա: Մ. տ. չափվում են տարվա ընթացքում տեղումներից գոյացող հեղուկի պահ բարձրությամբ՝ մմ-երով:

АЭРАЦИЯ ВОДЫ — ՋՐԻ ՕԳԱՀԱԳԵՑՈՒՄ (ԱԷՐԱՑԻԱ), օդի (թթվածնի) ներգործությամբ խմելու և հոսքային ջրերը որոշ կախված նյութերից, լուծված և օրգ. միացություններից մաքրելու մեթոդ: Ջ. օ. հաջողությամբ կիրառվում է ջրերը երկաթի միացություններից մաքրելու համար:

АЭРАЦИЯ ПОТОКА — ՀՈՍԳԻ (ՋՐՀՈՍԳԻ) ՕԳԱՀԱԳԵՑՈՒՄ, հոսող ջրի օդով հագեցում, որը տեղի է ունենում ջրհոսքի մեծ արագությունների, մասնավորապես մրրկային (տուրբուլենտ) շարժման ժամանակ:

АЭРОБЫ — ՕԳԱԿՅԱՑ ՕՐԳԱՆԻԶՄՆԵՐ (ԱԷՐՈԲՆԵՐ), օրգանիզմներ, որոնց կենսագոյության համար անհրաժեշտ է ազատ թթվածին: Օ. օ-ին են պատկանում օրգանիզմների ճնշող մեծամասնությունը:

АЭРОГИДРОГЕОЛОГИЧЕСКОЕ ДЕШИФРИРОВАНИЕ — ՕԴԱԶՐԱԵՐԿՐԱԲԱՆԱԿԱՆ ՎԵՐԾԱՆՈՒՄ, օդալուսանկարների վերծանում, մեկնաբանում՝ ստ. ջրերի տարածման շրջանի ուսումնասիրման կամ ճշտման նպատակով: Լիարժեք վերծանման համար հաշվի են առնում տեղանքի երկրբ. կառուցվածքի, երկրաձևաբանական պայմանների առանձնահատկությունները, բուսականության, հողային ծածկի բնույթն ու գունավորումը ևն:

АЭРОЗОЛЫ — ԱԷՐՈԶՈԼԵՐ (ՕԴԱՓՈԾԻՆԵՐ) դիսպերս (ծալր աստիճան ցրված) համակարգեր, որոնք կազմված են գազային միջավայրում (սովորաբար օդում) կախված կարծր կամ հեղուկ նյութի մանր մասնիկներից: Եթե դիսպերս մասնիկները ներկայացված են հեղուկի մանրագույն կաթիլներով, ապա Ա. կոչվում են մառախուղ, իսկ կարծր դիսպերս նյութի դեպքում՝ ծուխ: Փոշին վերագրվում է կոպիտ դիսպերս Ա-ի շարքին, որոնց մասնիկների չափերը տատանվում են մի քանի մմ-ից (ձյան փաթիլներ, անձրևի կաթիլներ) մինչև 10^{-3} մմ:

АЭРОМЕТРИЧЕСКАЯ СТУПЕНЬ — ՕԴԱԶՈՓԱԿԱՆ ԱՍՏԻՃԱՆ, բարձրության միջակայք (մ-երով), որի դեպքում օդի ջերմաստիճանը նվազում է 1° Ց: Օ. ա. փոխվում է բարձրությանը գուգրնթաց. մթնոլորտի ստորին շերտերում (մինչև 2 կմ) այն հավասար է շուրջ 200 մ, իսկ նրանից վերև Օ. ա. նվազում է:

АЭРОФИТЫ — ՕԴԱԲՈՒՅՈՒՆԵՐ (ԱԷՐՈՖԻՏԵՐ), բույսեր, որոնք իրենց անհրաժեշտ բոլոր սննդանյութերը ստանում են մթնոլորտից: Օ. բնակվում են ծառերի նյութերի, ժայռերի ու քարաքեղոքների վրա, ապակն սնվում են ինքնուրույն, նրանց արմատները ծառայում են զուտ կառչելու համար: Նախկին ԽՍՀՄ-ում, ինչպես նաև չափավոր կլիմայով այլ երկրներում, Օ. ներկայացված են ոչ ծաղկավոր բուսատեսակներով (մամուռ, քարաքոս ևն):

— Б —

БАЗИС КАРСТА — ԿԱՐՍՏԻ ՀԻՄՔ (ԲԱԶԻՍ), կարստի զարգացման ստորին սահման, որը հիմնականում համընկնում է տվյալ շրջանի ողողամաշման (էրոզիայի) հիմքի (տեղական գետային ցանցի) հետ և պայմանավորված է ստ. ջրերի ակտիվ շրջանառության խորությամբ: Եթե տվյալ շրջանի ջրաերկրբ. կտրվածքում

ատկա են կարստային ճնշումնային ջրեր, ապա Կ. Ռ. ողողամաշման հիմքի նկատմամբ շատ ավելի ցածր է:

БАЗИС ОПОЛЗНЯ — ՍՈՂԱՆՔԻ ՀԻՄՔ (ԲԱԶԻՍ), սողանքի սահմանափակման ստորին սահման, որը հիմնականում համընկնում է լանջի (արհեստական թեքության) հիմքի հետ և պայմանավորված է սողանքային գործընթացին դիմադրող գործոնների ազդեցությամբ:

БАКТЕРИОЛОГИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ВОДЫ — ԶՐԻ ՄԱՆՐԷԱԲԱՆԱԿԱՆ ՏԱՐԱՎԱՆՈՒԾՈՒԹՅՈՒՆ, ջրում եղած մանրէների պարունակության, նրանց տեսակի և գաղութների թվի որոշում: Խմելու ջրի մաքրության գնահատման համար որոշվում է աղիքային ձողիկների (ցուպիկների) քանակը ջրի որոշակի ծավալի մեջ (կոլի-տիտ): Տարբերում են հետևյալ որակի ջրեր. ստողջ (1 աղիքային բացիլ 100 մլ ջրում), բավականաչափ ստողջ (1 աղիքային բացիլ 10 մլ ջրում), կասկածելի (1 աղիքային բացիլ 1 մլ ջրում), անստողջ-կեղտոտված (1 աղիքային բացիլ 0,1 մլ ջրում) և միանգամայն անստողջ (1 աղիքային բացիլ 0,01 մլ ջրում): Զ. մ. տ-ները կատարվում են ստողջապահական ծառայության հատուկ լաբորատորիաներում:

БАЛАНС ВОДНЫЙ — ԶՐԱՅԻՆ ՀԱՇՎԵԿԾԻՌ, որոշակի շրջանի (ավազանի) սահմաններում ջրի մուտքի և ծախսի բաղադրիչների քանակական հարաբերակցությունը որոշակի ժամանակամիջոցում (սովորաբար 1 տարում): Զ. հ-ի մուտքի բաղադրիչներն են. մթնոլորտային տեղումները, ջրային գոլորշիների խտացումը, մակերևութային և ստ. ջրերի մուտքը դեպի տվյալ ավազան (ներհոսքը): Զ. հ-ի ծախսի բաղադրիչներն են. գոմարային գոլորշիացումը (ցամաքից, ջրակուտակներից և բուսականությունից), մակերևութային և ստ. ջրերի արտահոսքը: Բազմամյա ժամանակամիջոցի համար Զ. հ. հավասար է զերոյի:

БАЛАНС ПОДЗЕМНЫХ ВОД — ՍՏՈՐԵՐԿՐՅԱ ԶՐԵՐԻ ՀԱՇՎԵԿԾԻՌ, որոշակի տարածքի (ջրաերկր. շրջանի, հենքի-ի) ստ. ջրերի սնման և ծախսի բաղադրիչների քանակական հարաբերակցությունը որոշակի ժամանակահատվածում: Ս. ջ. հ-ի մուտքի բաղադրիչներն են. մթնոլորտային տեղումները, ջրային գոլորշիների խտացումը, մակերևութային ջրհոսքերից ու ավազաններից ջրի կլանումը և ստ. ջրերի ներհոսքը այլ ավազաններից: Ս. ջ. հ-ի ծախսի բաղադրիչներն են. ստ. ջրերի արտահոսքը և գոմարային գոլորշիացումը (հողից, բուսականությունից): Ս. ջ. հ-ի ուսումնասիրությունները հնարավորություն են տալիս պարզել ստ. ջրերի քանակը, սնման և ռեծիմի օրինաչափությունները՝ կապված խոնավության շրջապատույթի հետ:

БАЛАНСОВЫЙ МЕТОД — ՀԱՇՎԵԿԾՈՒՅԻՆ ՄԵԾՈՐ, որն է սահմանափակ տարածքում (ավազանում) որոշակի ժամանակամիջոցի համար ջրի մուտքի և ելքի բաղադրիչների, ջերմության և նի քանակական համադրման մեթոդ:

БАЛАНСОВОЕ УРАВНЕНИЕ — ՀԱՇՎԵԿԾՈՒՅԻՆ ՀԱՎԱՍԱՐՈՒՄ, ջրային հաշվեկշռի մուտքի և ելքի բաղադրիչների միջև գոյություն ունեցող կապի հավասարում: Առանձին ավազանի համար A մուտքը կազմված է ավազանում թափվող

մթնոլորտային տեղումներից (X), ջրային գոլորշիների խտացումից (K) և դեպի տվյալ ավազան կատարվող ստ. հոսքից (P): Այսպիսով մուտքը՝ $A = X + K + P$: Ելքի մասը՝ B, բաղկացած է մակերևութային հոսքից (V), գոլորշիացումից (Z) և ավազանից կատարվող ստ. արտահոսքից (F), կամ՝ $B = V + Z + F$: Չորային տարիներին մակերևութային և ստ. խոնավության ընդհանուր ծավալը պակաս է, քան խոնավ տարիներին, այդ պատճառով՝ $A < B$, իսկ խոնավ տարիներին, հակառակը՝ $A > B$: Այսպիսով, տարեկան ջրային Հ. հ. փակ ավազանի համար կունենա հետևյալ տեսքը. $X + K + P = V + Z + F \pm \Delta W$, որտեղ $+\Delta W$ -ն խոնավության կուտակումն է, իսկ $-\Delta W$ -ն՝ պակասը (նվազումը):

БАЛАНСОВЫЙ УЧАСТОК (ПЛОЩАДКА) — ՀԱՇՎԵԿՇՈՒՅԻՆ ՏԵՂԱՄԱՍ (ՀՐԱՊԱՐԱԿ), ջրհավաք ավազանի տարածքի փոքր ու բնորոշ տեղամաս (հրապարակ), որը ջրային հաշվեկշռի բաղադրիչների անմիջական որոշումների համար կահավորված է օդերևութաբանական, ջրաչափական և ջրաերկր. սարքավորումներով: Քանի որ ժամանակի ընթացքում հողային շերտի խոնավությունն ու գրունտային ջրերի քանակությունը փոփոխական են, ապա դրանց որոշման նպատակով Հ. տ-երը կահավորվում են հատուկ խոնավաչափերով և դիտողական հորատանցքերով: Հ. տ-երի չափերը լինում են մի քանի հա-ից մի քանի հարյուր հա, իսկ հրապարակներ՝ հա-ի տասնորդական մասեր:

БАЛЛАСНОЕ КОРЫТО — ԲԱԼԱՍՏԱՅԻՆ (ՎԵՐՆԱԼԻՑԳԻ) ՏԱՇՏԱԿ, երկաթուղային պատտառի տակ գնացքների թափահարումից առաջացած տաշտակաձև իջվածք: Բ. տ. աճում է դեպի ներքև և, իր մեջ կուտակելով մթնոլորտային տեղումները, սովորաբար հանգեցնում է երկաթուղային պատտառի ձևախախտումների: Հոմանիշ՝ հողային տաշտակ:

БАРОМЕТРИЧЕСКИЙ ГРАДИЕНТ (ГРАДИЕНТ ДАВЛЕНИЯ) — ԾՆՇՈՒՄ-ՆԱՍՏԱՓԱԿԱՆ ԳՐԱԴԻԵՆՏ (ԾՆՇՄԱՆ ԳՐԱԴԻԵՆՏ), մթնոլորտի ճնշման փոփոխում՝ միավոր տարածության վրա, որպիսին ընդունվում է 111,1 կմ, այսինքն միջօրեականի 1° երկարությունը:

БАРОМЕТРИЧЕСКАЯ ФОРМУЛА — ԾՆՇՈՒՄ-ՆԱՍՏԱՓԱԿԱՆ (ԲԱՐՈՄԵՏՐԻԿ) ԲԱՆԱԶԵՎ, արտահայտում է բարձրությունից կախված մթնոլորտային ճնշման փոփոխության օրենքը: Ծ. բ-ի օգնությամբ տարբեր բարձրությունների վրա գտնվող երկու կետերում եղած ճնշումների տարբերությամբ կարելի է հաշվել այդ կետերի բարձրությունների տարբերությունը, այսինքն կարելի է կատարել ճնշումնաչափա-

կան հարթաչափություն. համաձայն Ծ. բ-ի՝ $h - h_0 = 184001g \frac{P_0}{P} + (at)$, որտեղ՝ $h - h_0$ — բարձրությունների տարբերությունն է, մ, $P_1 P_0$ — ճնշումներն են՝ այդ կետերում, սնդ. սյանմմ, մթն., t — օդի շերտի միջին ջերմաստիճանն է, $^\circ \text{C}$, a — գործակից, որը հավասար է $\frac{1}{273}$ — :

БАРАЖ — ԲԱՐԱՇ, ստ. պատվար կամ ագուցապատ, որը կառուցվում է ստ. ջրամբար ստեղծելու կամ ջրհավաք կառույցի մեջ կողմնակի (աղտոտված) ջրերի մուտքը արգելափակելու նպատակով:

БАРЬЕРНЫЕ (ПЛОТИННЫЕ, ПОДПОРНЫЕ) ИСТОЧНИКИ — ԴԻՄԶԱ-
ՐԱՅԻՆ (ՊՍՏՎԱՐԱՅԻՆ) ԱՂԲՅՈՒՐՆԵՐ, աղբյուրներ, որոնք դուրս են գալիս
երկրի մակերևույթ ստ. ջրհոսքը բնական արգելքներով դիմադրվելու հետևանքով:
Բնական արգելքներ կարող են հանդիսանալ տեկտ. խզվածքները (բուն խզվածքը
լցնող կավերը կամ ջրամերձ ապարներով ներկայացված մյուս թեր), մագմածին
ապարների ելքերը, ապարների ջրաթափանցելիության կտրուկ նվազումը ևն:

БАССЕЙН — ԱՎԱԶԱՆ, 1. Երկրամակարանությունում՝ ցամաքի տեղամաս, որն
ունի դեպի կենտրոն ուղղված լանջերի և հոսքի համակարգ: Տարբերում են Ա-ի
հետևյալ տեսակները. ա) ջրհավաք կամ գետային ջրածիններով սահմանա-
փակված ցամաքի տեղամաս, որի տարածքում թափվող մթնոլորտային տեղումները
և քնոնարափվող ստ. ջրերը սնում են որևէ գլխավոր գետի համակարգ, բ) փակ
կամ հոսքազուրկ-ներցամաքային մեկուսացած հոսքի մարզ, որը գետային ցանցով
կապված չի օվկիանոսի հետ, գ) բնական (ծովային, լճային) կամ արհեստական
ջրավազան, դ) ֆիռնային-կիսաշրջանաձև լայնացում (ամֆիթատրոնի տեսքով)¹
տրոգի մասում, որը լցված է ֆիռնով և հանդիսանում է հովտային առցաղաշտի
սնման մարզ, ե) տրոգային-տրոգի հատակի խորացած մաս, որը սահմանափակ-
ված է ռիզլեներով, զ) առցաղաշտային համակարգի վերջամասային կամ լեզվա-
կային: 2. Ջրաբանությունում՝ ցամաքի մակերևույթի մաս, որի սահմաններում գո-
յացող հոսքը սնում է որևէ գետային համակարգ, լին կամ ծով: Յուրաքանչյուր
Ա. ընդգրկում է մակերևութային և ստ. ջրհավաք Ա-ներ, որոնց սահմանները հա-
ճախ լրիվ չեն համընկնում: 3. Երկրաբանությունում՝ խոշոր սինկլինալին կառուց-
վածք, որի սահմաններում ապարները պարունակում են այս կամ այն օգտակար
հանածոն: Օր., Դոնեցյան ածխային Ա., Արարատյան արտեզյան Ա. ևն:

БАССЕЙН АРТЕЗИАНСКИХ ВОД — ԱՐՏԵԶՅԱՆ ՋՐԵՐԻ ԱՎԱԶԱՆ (ԱՐ-
ՏԵԶՅԱՆ ՋՐԱՎԱԶԱՆ), տե՛ս Артезианский бассейн подземных вод:

БАССЕЙН ВОДОСБОРНЫЙ — ՋՐՀԱՎԱԶ ԱՎԱԶԱՆ, երկրի մակերևույթի
մաս, որի սահմաններում գոյացող ջրհոսքը սնում է որոշակի գետ, գետային հա-
մակարգ կամ ջրավազան (լիճ, ծով): Յուրաքանչյուր գետ ունի մակերևութային և
ստ. Ջ. ա-ներ, որոնց սահմանները մեծամասամբ լրիվ չեն համընկնում: Հոմանիշ՝
ջրհավաք մակերես, ջրաբանական ավազան:

БАССЕЙН ГИДРОГЕОЛОГИЧЕСКИЙ — ՋՐԱԵՐԿՐԱՅԱՆԱԿԱՆ ԱՎԱԶԱՆ,
պլատֆորմների և ծալքավոր մարզերի խոշոր երկր. կառուցվածքներ (սինեկլիզ-
ներ, իջվածքներ, եզրային ճկվածքներ, միջլեռնային զոգավորություններ ևն), որոնք
հիմնականում կազմված են նստվածքային ապարներից և պարունակում են գերա-
զանցապես ճեղքաշերտային ստ. ջրեր: 2. ա-ներն ունեն սնման, հոսքի կուտակման
(ճնշման) և քնոնարափման մարզեր: Հոմանիշ՝ արտեզյան ավազան:

БАССЕЙН ГИДРОЛОГИЧЕСКИЙ — ՋՐԱՅԱՆԱԿԱՆ ԱՎԱԶԱՆ, տե՛ս
Водосборный бассейн:

БАССЕЙН ГРУНТОВЫХ ВОД — ԳՐՈՒՆՏԱՅԻՆ ՋՐԵՐԻ ԱՎԱԶԱՆ, տե՛ս
Грунтовый бассейн:

БАССЕЙН ПОДЗЕМНЫХ ВОД — ՍՏՈՐԵՐԿՐՅԱ ՋՐԵՐԻ ԱՎԱԶԱՆ, տե՛ս
Бассейн гидрогеологический:

БАССЕЙН РЕЧНОЙ — ԳԵՏԱՅԻՆ ԱՎԱԶԱՆ, տե՛ս Бассейн гидрологический:

БЕЗНАПОРНЫЕ ПОДЗЕМНЫЕ ВОДЫ — ԱՆՇՆՁՈՒՄ (ԱԶԱՏ) ՍՏՈՐԵՐԿ-
ՐՅԱ ՋՐԵՐ, տե՛ս Вода безнапорная (свободная):

БЕЗУСЛОВНЫЕ ЛОЖБИНЫ СТОКА (ДЕЛЛИ) — ՀՈՒՆԻՑ ԶՈՐԻԿ ԶՈՐԱԿ-
ՆԵՐ (ԳԵԼԼԵՐ), մշտական հոսք և հուն չունեցող հարթահատակ երկայնաձիգ,
երբեմն մասնաշաղկապված ձորակներ, որոնք տարածված են բարձրադիր փոք-
րաթեր լանջերի սահմաններում: Ռելիեֆի ցածրադիր մասերում նրանք միանալով
ստաչացնում են ավելի մեծ ձորակ՝ ցայտուն արտահայտված հունով: Հ. Գ. Գ-ի
երկարությունը չի գերազանցում 1000 մ, առաջանում են անձրևի և հալոցքաշրերի
հարթ (լանջային) հոսքի շնորհիվ:

БЕРЕГОВОЙ ВАЛ — ՄԵՐՋԱՓՆՅԱ ՀՈՂԱԹՈՒՄԲ, գետաբերուկներից առա-
ջացած հողաթուփ, որը ձգվում է գետահունին զուգահեռ և կատարում է բնական
պատնեշի դեր: Մ. հ-ի կայունացման գործում կարևոր դեր է կատարում բուսակա-
նությունը, քրը, մի տեսակ, խարսխում ու պաշտպանում է հողաթուփը ողողատա-
րումից:

БЕРМА — ՍԱՆԴՂԱՎԱՆԴ (ԲԵՐՄԱ), որիզոնական մեղ ու ձգված հար-
թակ, որը կառուցվում է բաց հանքարանների, պատվարների, երկաթուղային պա-
տուղների թերությունների վրա և նախատեսված է լեռնահանքային, շին. ու սպա-
սարկման աշխատանքների անվտանգության ապահովման, տրանսպորտի շարժման
և այլ նպատակների համար:

БЕССТОЧНЫЙ БАССЕЙН — ՀՈՍՔԱԶՈՐԻԿ ԱՎԱԶԱՆ, գետի կամ լճի
ավազան, որի գլխավոր ջրային զարկերակի հոսքը մինչև ծով չի հասնում, իր նա-
նապարհին չոր կլիմայական պայմաններում ծախսվում է գոլորշիացման և ներծծման
վրա: Օր., Միջին Ասիայի Զարաֆշան, Մուրղաբ և Թեջեն գետերը:

БИОГЕОХИМИЯ — ԿԵՆՍԱՆԵՐԿՐԱՔԻՄԻԱ, երկրաբանության բաժիններից մեկը,
որն ուսումնասիրում է օրգանիզմների դերը քիմ. տարրերի տեղափոխման, բաշխ-
ման, ցրման և կենսոլորտի, օրգանիզմների ու կենդանի նյութի մեջ կուտակման
երկրաբան. գործընթացներում: Կենդանական և բուսական օրգանիզմներն ամբողջու-
թյամբ, կամ «կենդանի նյութը», ինչպես նշել է Վ. Ի. Վերնադսկին, կազմում են
երկրագնդի կենսոլորտը և շուրջ 2 մլրդ տարուց ի վեր հանդիսանում են արեգակ-
նային ռադիացիան պոտենցիալ էներգիայի, ապա մասնաճյուղի երկրաբան. գործընթացների
կինետիկ էներգիայի վերածող կարևորագույն մեխանիզմ:

БИОЛОГИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ВОДЫ — ԶՐԻ ԿԵՆՍԱՐԱՆԱԿԱՆ ՏԱՐԱԼՈՒ-
ԾՈՒԹՅՈՒՆ, բնական ջրի մեջ եղած բուսական և կենդանական միկրոօրգանիզմ-

ների պարունակության որոշում: Հոմանիշ՝ ջրի մանրէաբանական տարրալուծություն (տե՛ս Бактериологический анализ воды):

БИОГЕНОЦЕНОЗ — ԿԵՆՍԱԵՐԿՐԱՅԵՆՈԶ, երկրի մակերևույթի որոշակի տեղամաս՝ իրեն բնորոշ երկրր. կառուցվածքի, հողային ու ջրային ռեժիմի, միկրոկլիմայի, բուսական ու կենդանական աշխարհի փոխադարձ պայմանավորված հաճակարգով: Այդ համակարգի բոլոր տարրերը գտնվում են յուրահատուկ փոխազդեցության մեջ ինչպես միմյանց, այնպես էլ շրջապատող միջավայրի մնացած երևույթների հետ:

БИОЛОГИЧЕСКАЯ ОЧИСТКА ВОДЫ — ԶՐԻ ԿԵՆՍԱԲԱՆԱԿԱՆ ՄԱԶՐՈՒՄ, ջրի վնասագործման եղանակ, որը հիմնված է միկրոօրգանիզմների կենսագործունեության ազդեցությամբ ջրում եղած օրգ. նյութերի քայքայման և օքսիդացման վրա: Զ. կ. մ. նպատակով կառուցվում են մաքրման ջրավազաններ, ծծանցման դաշտեր, կենսր. քամիչներ ևն:

БИОСФЕРА — ԿԵՆՍՈՒՈՐՏ, կենդանի օրգանիզմներով բնակեցված ոլորտ, որն ընդգրկում է երկրագնդի մակերևույթը, նրան հարող մթնոլորտի ստորին 15—20 կմ-անոց շերտը (տրոպոսֆերան), ողջ ջրային պատշաճը և երկրակեղևի վերին 3—4 կմ-անոց շերտը, այսինքն երկրագնդի այն պատշանները որտեղ հնարավոր է օրգանիզմների կենսագործունեությունը: Կ-ի կենդանի նյութի զանգվածը հաշվվում է մոտավորապես $n. 10^{14}$ — 2.10^{16} տոն:

БИТУМИЗАЦИЯ (БИТУМИНИЗАЦИЯ) — ԲԻՏՈՒՄԱՑՈՒՄ, ճեղքավորված, զանգվածային կամ փուխր բեկորային ապարների մեխ. հատկությունների և ջրանթափանցելիության արհեստական բարելավման եղանակ: Բ. իրականացվում է տաք, մածուցիկ դարձած բիտումը ներմղելով ապարների մեջ, որը սառչելով, ամրանում-շտկակալում է բեկորային մասնիկները և լցնում բաց ճեղքերը՝ նվազեցնելով նրանց ջրաթափանցությունը:

БИТУМИНОЗНЫЕ ПОРОДЫ — ԲԻՏՈՒՄԱՏԱՐ ԱՊԱՐՆԵՐ, բիտումներ պարունակող նստվածքային ապարներ, որոնք մուգ գույներ են ձեռք բերում և բնորոշ հոտ են արձակում: Տարբերում են Բ. ա-ի երկու տեսակ. 1) բիտումով համաշափորեն հագեցված ապարներ՝ բիտումատար կավեր, ավազաքարեր, 2) բիտումով միայն ճեղքերն ու ծակոտիկները լցված ապարներ՝ բիտումատար կրաքարեր ու դոլոմիտներ:

БЛАГОРОДНЫЕ (ИНЕРТНЫЕ, РЕДКИЕ) ГАЗЫ — ԱԶՆԻՎ (ՉԵՁՈՔ, ՀԱԶՎԱԳՅՈՒՏ) ԳԱԶԵՐ, Դ. Ի. Մենդելեևի պարբերական համակարգի 8-րդ խմբի տարրեր-նեխում, նեոն, արգոն, կրիպտոն, քսենոն և ռադոն (ռադիումի զազակերպ էմանացիա): Բնությանգրվում են քիմ. այլ տարրերի հետ ռեակցիայի մեջ մտնելու անընդունակությամբ: Սակայն, ինչպես ցույց է տվել քիմիկոս Բ. Ա. Նիկիտինը, Ա. գ-ի մոլեկուլները կարող են կազմել որոշակի, թեկուզև շատ անկայուն միացություններ՝ ջրի, տոլուոլի, ֆենոլի և այլ մոլեկուլների հետ:

БЛЮДЦА (ЗАПАДИНЫ) — ԱՓՍԵԱԶԵՎ ՓՈՍՈՐԱԿՆԵՐ, փոքր կտրավուն

ձագարանն իջվածքներ, որոնք լայնորեն տարածված են հախկին ԽՍՀՄ-ի անտառային, տափաստանային և կիսաանապատային գոտիներում: Ա. փ. առաջանում են տարբեր բնական գործընթացների (կարստ, ջերմակարստ, մատում, սուֆոզիա ևն) շնորհիվ:

БОКОВОЕ ДАВЛЕНИЕ — ԿՈՂԱՅԻՆ ԾՆԾՈՒՄ, գրունտի վրա ուղղաձիգ ճնշում (ծանրաբեռնվածություն) գործադրելիս դեպի կողերը գործող ճնշում, որը ձգտում է գրունտի մասնիկները տեղաշարժել դեպի կողերը: Նման տեղաշարժի բացակայության դեպքում Կ. ճ. (P_4) ուղղակի կապի մեջ է ուղղաձիգ ճնշումից ($P_{\text{ս.}}$)՝ $P_4 = EP_{\text{ս.}}$, որտեղ 'E'-ը կողային ճնշման գործակիցն է (տե՛ս Коэффициент бокового давления):

БОКОВЫЕ (ОКОЛОСОЛЕВЫЕ) ВОДЫ — ԿՈՂԱՅԻՆ ՄԵՐՋԱՂԱՅԻՆ ՋՐԵՐ, աղաբեր հաստվածքի կողային մասերի ստ. ջրեր, որոնք տեղադրված են աղի հաստվածքը եզրափակող ապարների մեջ: Աղաբեր հաստվածքի շահագործման ժամանակ այդ ջրերը կարող են ներխուժել լեռնային փորվածքներ և մեծ վնասներ պատճառել:

БОКОВОЕ ТРЕНИЕ — ԿՈՂԱՅԻՆ ԾՓՈՒՄ, գրունտի մեջ խորասուզվող կոշտ մարմնի (ցից, զոնդ, գնդիկ ևն) մակերևույթի վրա գրունտի մասնիկների կողմից գործադրվող շփման ուժեր:

БОЛОТНАЯ РАСТИТЕЛЬНОСТЬ — ԾԱՀԾԱՅԻՆ ԲՈՒՍԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ, բույսերի համակցություն, որը բնորոշ է ճահիճների և գերխոնավ հողերին, ընդ որում բույսերի արմատներն ու ստորին մասը գտնվում են ջրի մեջ: Ցուրտ և չափավոր կլիմայական գոտիներում ճ. բ. ներկայացված է խոտաբույսերով, ցամրահասակ թփուտներով ու ծառատեսակներով, իսկ տաք և մերձարևադարձային գոտիներում այն ավելի փարթամ է, աճում են նաև խոշոր ծառատեսակներ: Ընդունված գիտական տեսության համաձայն, բրածո ածխի մեծ մասն առաջացել է երկրր. մայրոգ ժամանակաշրջանների ճ. բ. հաշվին:

БОЛОТНЫЕ ВОДЫ — ԾԱՀԾԱՅԻՆ ՋՐԵՐ, ջրեր, որոնք կապված են ճահիճային հատվածքների հետ: Ծ. ջ-ին բնորոշ է օրգ. նյութերի և երկաթի բարձր պարունակությունը: Բուսական մնացորդների ոչ լրիվ քայքայման հետևանքով Ծ. ջ. ունենում են թթու (հազվադեպ չեզոք) ռեակցիա և ազդեալվ են բետոնի նկատմամբ:

БОЛОТНЫЙ ГАЗ — ԾԱՀԾԱՅԻՆ ԳԱԶ, գազերի խառնուրդ, որն առաջանում է ճահճում, օդից զուրկ պայմաններում բուսական մնացորդների քայքայման հետևանքով: Ծ. գ. այրվող է, բանի որ հիմնականում բաղկացած է մեթանից (20—95%), պարունակում է նաև ածխաթթու, ազոտ և այլ գազեր:

БОЛОТО — ԾԱՀԻԾ, գերխոնավ կամ ջրի համատարած շերտով ծածկված (տալվա զգալի ժամանակահատվածում) տեղամաս, որտեղ աճում է լուրատեսակ ճահճային բուսականություն և տեղի են ունենում տորֆառաջացման գործընթացներ: Ծ-ները տարածված են բոլոր կլիմայական գոտիներում, նրանց առաջացումը պայ-

մանավորված է ֆիզիկաաշխարհը. (առատ տեղումներ, անհշան գոլորշիացում, հոսքի դժվարություն, գոգավոր ռելիեֆ), ջրաերկրք. (ստ. ջրերի բեռնադատում) և այլ գործոններով: Ըստ տեղադիրքի և սնման պայմանների, տարբերում են բարձրադիր, ցածրադիր, անցումային, ջրբաժանային, կախված, գրունտային սնման և այլ Ծ-ներ: Առանձնացվում են նաև իսկական կամ բուն Ծ-ներ, որոնց բնորոշ է տորֆի զգալի կուտակումը (շերտի հզորությունը գերազանցում է 30—40 սմ-ից), ճահճակալված հողեր, որտեղ տորֆագոյացումը նոր է սկսվում և բույսերի մեծ մասի արմատները հասնում են մայր հողագրունտներին:

БОМЕ ГРАДУСЫ — ԲՈՄԵԻ ԱՍՏԻՃԱՆՆԵՐ, տե՛ս Градусы (шкала) Боме:

БОРОНОСНЫЕ ВОДЫ — ԲՈՐԱՅԻՆ (ԲՈՐԱԿԻՐ) ՋՐԵՐ, բնական ջրեր, որոնց մեջ բարձր է բորի պարունակությունը: Այդ ջրերը արդյունաբերական նշանակություն են ձեռք բերում, եթե բորի պարունակությունը գերազանցում է 162 մգ/լ-ից ($1,62 \cdot 10^{-2}$ %-ից):

БРЕКЧИЙ ОПОЛЗНЕВЫЕ — ՍՈՂԱՆՔԱՅԻՆ ՓԵՐԱԲԵԿՈՐՆԵՐ, գերազանցապես ստորջրյա պայմաններում տեղի ունեցող սողանքների կոտրատման հետևանքով առաջացած բեկորներ, որոնք աչքի են ընկնում բեկորների համաչափությամբ և պլաստիկ սահքի հետքերով (խազերի, ակոսիկների առկայությամբ):

БРИЗАНТНОЕ ДЕЙСТВИЕ ГАЗОВ — ԳԱԶԵՐԻ ԲՐԻԶԱՆՏԱՅԻՆ (ՓԵՐՈՂ) ԳՈՐԾՈՒՆԵՈՒԹՅՈՒՆ, հորատանցքեր կամ շարքեր հորատելիս շերտային գազերի պայթման քայքայիչ գործունեություն, որի հետևանքով ապարները փշրվում են, իսկ երբեմն ձևախախտվում են նաև հորատանցքի ամրակապման խողովակները:

БУГРИ ПУЧЕНИЯ (ВСПУЧИВАНИЯ) — ՈՒՌՉՄԱՆ ԹՄԲԵՐ, ոչ մեծ չափերի միամյա թմբեր (ջրակլոյիտներ), որոնք առաջանում են գերխոնավ փուխր բեկորային ապարների սառեցումից: Ու. թ-ի բարձրությունը սովորաբար հասնում է 1,5—2,0 մ-ի, նրանց մակերևույթը պատվում է ճառագայթաձև ճաքերով:

БУЗУН — ԲՈՒԶՈՒՆ, կերակրի աղի նորագոյացում աղաջրային ծանձաղ լճերում. հաճախ աղի հետ միասին նստում է նաև տիղմը:

БУЛАК — ԲՈՒԿԱՂ, աղբյուրի թուրքերեն անվանում:

БУЛГУННЯХИ — ԲՈՒԿՈՒՆՅԱՆՆԵՐ, բազմամյա սառցույթի շրջաններում տարածված խոշոր ջրակլոյիտների ու սառցաբլուրների լակոտակաճ անվանում: Բ. առաջանում են տորֆակալած փակ լճային ու ճահճային գոգավորությունների սառչելու ժամանակ: Զրահագեցած տորֆի ու հողագրունտների սառեցումը ուղեկցվում է ծավալի ընդարձակումով, որի հետևանքով մակերևույթն ուռչում է: Տորֆային (հողագրունտային) շերտի տակ առաջացող դատարկությունները լցվում են ջրով, որը սառչելով, առաջացնում է ջրակլոյիտ: Մակերևույթում բ. դրսևորում են մինչև 40—70 մ բարձրության և 200 մ տրամագծով թմբերի ու բլուրների ձևով: Բ.

նման են Ալյասկայում տարածված ջրալակոիտային բլուրներին, որոնք ստացել են «Պինգո» տեղական անվանումը:

БУНЫ МОРСКИЕ — ԾՈՎԱՅԻՆ ԱԼԵԶԵՐՁԵՐ, ափապաշտպան կառույցներ, որոնք տեղակայվում են ծովափերում ափքների հարվածային ուժը թուլացնելու և լողափերի երկարությամբ ավազագլաքարային նստվածքների տեղաշարժը կանխելու համար: Ծ. ա. իրենցից ներկայացնում են ափին ուղղահայաց կամ որոշ անկյան տակ (կախված ափքների իշխող ուղղությունից) կառուցված բետոնե կամ քարալիցքով (ագույցացցավոր արկղերում) պատնեշներ, որոնք ունենում են մինչև 50—60 մ երկարություն և 4—5 մ բարձրություն, ընդ որում պատնեշը ծովի մակարդակից 0,5—1,0 մ-ով բարձր է լինում: Ծ. ա. հաջողությամբ կիրառվում են լողափերը պաշտպանելու և ընդլայնելու համար:

БУРЕНИЕ ГИДРОГЕОЛОГИЧЕСКОЕ (НА ВОДУ) — ԶՐԱՆԵՐԱԲԱՆԱԿԱՆ ՀՈՐԱՏՈՒՄ, հորատում, որը կատարվում է ստ. ջրեր հայտնաբերելու, հետազոտելու, շահագործելու և այլ նպատակներով: Այդ հորատումները որոշակի պահանջներ են ներկայացվում, որի պատճառով հորատանցման եղանակները, հորատանցքի կառուցվածքը, նրանում տարվող դիտումների մեթոդիկան որոշակիորեն տարբեր են: Ըստ նպատակակոչվածության ջրաերկր. հորատանցքերը ստորաբաժանվում են 7 տիպի (տե՛ս աղ. 2):

5

Աղյուսակ 2

Տիպի համարը	Հորատանցքի տիպը	Ուսումնասիրությունների և աշխատանքների տեսակները
1	Որոնողական-քարտեզագրական	Որոնողական-հանույթային աշխատանքներ, փութառնաշտաք քարտեզագրում
2	Հետախուզական	Ստ. ջրերի նախնական հետազոտում
3	Հետախուզական-շահագործողական	Ստ. ջրերի մանրամասն ու շահագործողական հետախուզում
4	Ծահագործողական	Զբաղմատակարարում
5	Զրիչեցման (ցամաքորդային)	Ստ. ջրերի մակարդակի իջեցում շինարարության, հնքվ-երի շահագործման, գյուղատնտ. աշխատանքների համար
6	Դիտողական	Ստ. ջրերի հետախուզում, բազմամյա ռեժիմային դիտումներ
7	Ներմղումնային	Արդյունաբերական ջրհոսքերի ներմղում

Զբաղերկր. նպատակներով հորատումը իրականացվում է հետևյալ եղանակներով. 1) պտտողական (ռոտորային), 2) հարվածաճռուկային և, 3) կոմբինացված: Հորատման եղանակի ընտրությունը կատարվում է ելնելով ուսումնասիր-

վող շրջանի երկրք-ջրաերկրք. պայմաններից, տեղամասի հետախուզվածության աստիճանից, ջրաերկրք. ուսումնասիրությունների և աշխատանքների տեսակներից: Նշված եղանակներից յուրաքանչյուրն ունի իր առավելություններն ու թերությունները: Օր., առավել շատ կիրառվող պտտողական եղանակն ունի մեծ արտադրողականություն, սակայն հորատման կավային լուծույթը հաճախ փակում է փոքր ջրատար հորիզոնները, նվազեցնում է հորատանցքի ջրատվությունը, որի պատճառով պարբերաբար հորատանցք է ներմղվում օդ կամ ջուր, կիրառվում է հորատման լուծույթի հակառակ շրջանառություն ևն:

Ջրաերկրք. հորատանցքերում տարբեր ջրատար հորիզոնները միմյանցից մեկուսացվում են ցեմենտացումով, իսկ բուն հորիզոնների հատվածում տեղադրվում են տարբեր կառուցվածքի քամիչներ (տե՛ս Фильеры скважин):

БУРКУТ — БОНЬОНЬС, ածխաթթվային հանքային աղբյուրների անվանում Կարպատներում:

БУРОВАЯ СКВАЖИНА — ՀՈՐԱՏԱՆԹՔ, հորատման հաստոցի կամ սարքի օգնությամբ անցած գլանաձև փորվածք, որը կարող է լինել ուղղաձիգ կամ տարբեր թերության, իսկ ստ. լեռնային փորվածքներում՝ մասն դեպի վերև ուղղված: Հ-ի սկիզբը մակերևույթի վրա կոչվում է բերան, հատակը՝ հորատախորշ, իսկ կողային մակերևույթը՝ պատեր: Ըստ իրենց նշանակության և նպատակի Հ-երը լինում են քարտեզագրական, հեմակետային, կառուցվածքային, որոնողական, հետախուզական, փորձային, շահագործողական, դիտողական, լեռնատեխ. (լեռնանցողական, օդափոխության, չորացման-ցամաքորդային, պայթեցման ևն):

БУРОВОЙ КОЛОДЕЦ — ՀՈՐԱՏԱՆԹՔԱՅԻՆ ԶՐՀՈՐ, նույնն է, ինչ որ հորատանցքը, սակայն հորատված ավելի մեծ տրամագծով՝ ստ. ջրերի շահագործման նպատակով:

БЪЕФ — ԶՐԱՄԱՍ (ԲՅԵՖ), ջրատեխ. կառույցի (պատվար, ջրարգելակ) դիմարի հետևանքով նրա հարևանությամբ ստեղծված ջրային տարածք: Պատվարից վերև ջրային տարածքը կոչվում է վերին Զ., իսկ պատվարից ներքև՝ ստորին Զ.:

БЮБЕТ — ԸՄՊԱՍՐԱՀ (ԲՅՈՒՎԵՏ), հանքային աղբյուրների ելքի մոտ կառուցված և նարտարապետորեն նկատված շինություն, որը նախատեսված է բուժիչ ջրերի հասարակական օգտագործման համար: Նախկին ԽՍՀՄ-ի բոլոր խոշոր ստողաբաններում (Շեննոուկի, Կիսլովոդսկ, Ցխալտուքո, Բորժոմի, Արզնի ևն) կառուցված են գեղեցիկ ու հարմարավետ Ը-ներ:

— В —

ВАДИ (араб.) — ՎԱԴԻ (ԱՐԱԲԵՐԵՆ), գտիթաի լանջերով ու կրկեսաձև վերջավորությամբ հովիտ՝ Հյուսիսային Աֆրիկայի, Մերձավոր Արևելքի և այլ կիսամասպատային գոտիներում: Վ. հանդիսանում է ժամանակավոր հոսքերի (հաճախ հեղեղների) ողողամաշման գործունեության արդյունք: Վ-ի հատակը հարթեցված է կամ ծածկված կոլյուվիալ ծագման փոխարեկորային նյութով, գտիթաի լան-

շերը աչքի են ընկնում հողմահարման ձևերով: Վ-ին բնորոշ է հին գետային դա-
րավանդների և արտահայտված խորացող հունի բացակայությունը:

ВАДОЗНЫЕ ВОДЫ — ՎԱՂՈՋ ՋՐԵՐ, տե՛ս Вода водозная:

ВАКУУМ-ФИЛЬТРЫ — ՆՍՐԱՑՈՒՑԻՉ-ՔՍՄԻՉՆԵՐ, խրովի քամիչներ, որոնք
միացած են ներծծող կոտակիչին և աշխատում են նոսրացման սկզբունքով Ն. ք.
օգտագործվում են թույլ ջրատվություն ունեցող ապարների (մասնավորապես հոսա-
գրունտների) չորացման դեպքում:

ВАЛ ВЫПИРАНИЯ — ԱՐՏԱՍԵՂՄՄԱՆ ԹՈՒՄԲ, սողանքի ստորին մասում
ալիքաձև թուփ, որն առաջանում է սողանքային մարմնի արտանեղմման հետևան-
քով և ձգված է սողանքի շարժմանը ուղահալաց ուղղությամբ:

ВАЛ СОЛИФЛЮКЦИОННЫЙ — ՍՈԼԻՖԼՅՈՒԿՑԻՈՆ ԹՈՒՄԲ, փոքրաթեք
լանջերի ստորոտների ալիքաձև թուփ, որն առաջանում է սոլիֆլյուկցիայի (հալ-
չող ապարների մակահոսման) հետևանքով և կազմված է փոխար ապարներից ու
բուսածածկից: Ս. թ-երը հատակագծում աղեղնաձև են և ունենում են տասնյակ ու
հարյուրավոր մ երկարություն, մինչև 10 մ լայնություն և 1—2 մ բարձրություն:
Բազմամյա սառցույթի գոտում լայնորեն տարածված Ս. թ-երը սովորաբար առաջա-
նում են սոլիֆլյուկցիոն դարավանդների զուգորդությամբ:

БАТТЫ — ՎՍՏԵՐ, Հյուսիսային և հայթիկ ծովերի ափերի սաղրջրային
տարածքներ, որոնք տեղատվության ժամանակ գրեթե ամբողջապես ջրազրկվում
են: Վ. ժամանակի ընթացքում ցամաքի վերածվելու հակում ունեն. մակընթացու-
թյան բերվածքները պահվում են բուսականության կողմից և կոտակվելով, ճահ-
նոտներ են առաջացնում: Վ-ի առանձին տեղամասեր մարդչ հողապատնեշներով
մեկուսացնում է ծովից, ջրազրկում և վերածում բարեբեր հողատարածքների:

ВЕРТИКАЛЬНАЯ ЗОНАЛЬНОСТЬ ПОДЗЕМНЫХ ВОД — ՍՏՈՐԵԿԻՐՅԱ
ՋՐԵՐԻ ՈՒՂՂԱԶԻԳ ՋՈՆԱՅԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ, երկրակեղևի ուղղաձիգ կտրված-
քում վերևից ներքև ստ. ջրերի տարածման օրինաչափություն, որի հիմքում
դրվում են տարբեր պայմաններ և դրսևորում են տարբեր մոտեցումներ:

1. Ըստ ստ. ջրերի տեղադրման պայմանների ու քիմիզմի (տե՛ս էջ 27-ի աղ-
յուսակը):

2. Ըստ ստ. ջրերի տեղադրման և դինամիկայի. Ա. Օդահագեցման զոնա, որի
մեջ առանձնացվում են. ա) հողաբուսական, բ) արմատների, գ) անցողիկ (մի-
ջանկյալ) գոտու և, դ) մազանոթային բարձրացման ջրեր:

Բ. Հագեցման զոնա, որի կտրվածքում առանձնացվում են հետևյալ ենթազո-
նաները.

ա) ակտիվ ջրափոխանակման, բ) թույլ կամ դանդաղ ջրափոխանակման և,
գ) չափազանց դանդաղ ջրափոխանակման կամ ջրափոխանակման բացակայության:

Գ. Կապակցված ջրերով պլատիկ ապարների զոնա:

ВЕРХНИЕ КОНТУРНЫЕ ВОДЫ — ՎԵՐԻՆ ԵԶՐԱԳՆԱՅԻՆ ՋՐԵՐ, նախա-
յին ջրաներարբանությունում՝ շերտային ջրեր, որոնք զբաղեցնում են նախազազա-
տար շերտերի վերնամասերը և սովորաբար սնվում են մակերևութային ջրերով:

ВЕРХНИЙ ПРЕДЕЛ ПЛАСТИЧНОСТИ — ՊԼԱՍՏԻԿՈՒԹՅԱՆ ՎԵՐԻՆ ՍՍՀ-ՄԱՆ, տե՛ս Пластичность глинистых пород:

ВЕРХОВОДКА — ՎԵՐԻՆԱԶՈՒՐ, օդահագեցման զոնայի փուխը ապարների (հողագրունտների) միջավայրում համդիպող կավալի մասնակների կամ սեպանի վերջացող ջրամերձ շերտերի վրա կուտակվող և ժամանակավոր բնույթ կրող ջրեր:

Ըստ տեղադրման պայմանների				Ըստ ջրերի քիմ. բա- ղադրության և հանքա- յան	
Դ-ի Ամ- րիմնի	բառ Մեկնելի	բառ Ստիպ- րենի	բառ Իզատովիչի		
—	1. Օդահագեցման զոնա ա) հողաբուսական բ) անցողիկ գոտի գ) մագնիսական բարձրացման գոտի	1. Ներ- ծման զոնա 2. Մագ- նիտա- կան բարձ- րացման զոնա	Ա. Հիպերգենեզի զոնա 1. Ավաիվ ջրափխանակ- ման զոնա	Թույլ հանքայնացման ջրակարրանառային	
1. Ակ- տիվ զոնա	2. Հագեցման զոնա	3. Հա- գեցման զոնա	2. Դանդաղ հանքային զոնա	Բարձր հանքայնացման սուլֆատային	—
2. Պաս- սիվ զոնա	—	—	Բ. Կատագենեզի զոնա	—	—
3. Չեզոք զոնա	—	—	Կանգուն (անջարժ) ջրա- լի մեծի զոնա	Գլորիային աղաջեր	—
—	—	—	—	—	—
—	Պատկերային զոնա	—	—	—	—

Չորային եղանակներին հողագրոնտներից կատարվող գոլորշիացման պատճառով Վ-եր կարող են սպառվել, իսկ առատ սնման ժամանակ՝ ջրամերժ հիմքի եզրամասային հատվածներով ներծծվել մինչև գրունտային ջրերի հորիզոնը: Ընդհանրապես Վ-երի խմբին են վերագրվում գրունտային ջրերի մակարդակից բարձր հողագրոնտների մեջ տեղադրված ջրերը:

ВЕСОВАЯ ПОРИСТОСТЬ (ПОЛНАЯ ВЛАЖНОСТЬ) ГРУНТА — ԳՐՈՒՆՏԻ ԿՇՈՒԱՅԻՆ ԾԱԿՈՏԿԵՆՈՒԹՅՈՒՆ (ԼՐԻՎ ԽՈՆԱՎՈՒԹՅՈՒՆ), գրունտի ծակոտիների ծավալին հավասարագոր ջրի կշռի հարաբերությունը գրունտի կմադքի կշռին:

ВЕЧНАЯ МЕРЗЛОТА — ԲԱԶՄԱՄՅԱ (ԴԱՐԱՎՈՐ) ՍԱՌՅՈՒՑԻԹ, երևույթ, որը բնութագրվում է քարապատյանի վերին զոնան կազմող ապարների առած վիճակով: Բ. ս. ընդգրկում է այն մարզերը, որտեղ տարածված ապարների ջերմաստիճանը տևական ժամանակամիջոցի ընթացքում (դարեր, հազարամյակներ) բացասական է, հետևապես նրանց մեջ եղած ջուրը գտնվում է կարծր վիճակում: Բ. ս-ով համակված է հայկին ԽՍՀՄ տարածքի շուրջ 50%, իսկ երկրագնդի ցամաքի՝ 23—25%: Բ. ս-ի զոնայի հզորությունը առանձին տեղերում հասնում է 500—800 մ և ավելի: Այդ զոնայում մինչև 20—30 մ խորության վրա գրանցված նվազագույն ջերմաստիճանը հասնում է —6 — —7° Ց (Վերխոյանսկ): Բ. ս-ի առաջացումը բացատրվում է ժամանակակից ցուրտ կլիմայով և անցյալ երկրք. էպոխայի սառցապատումներով: Որոշ գիտնականներ Բ. ս. համարում են այդ էպոխայի ժառանգություն, որի մասին վկայում են խորը հատվածքներում հայտնաբերված մոմոնտների և ռեգեյլյուրների մարմինները, ինչպես նաև Բ. ս-ի նահանջը դեպի հյուսիս (Մեզեն քաղաքի շրջակայքում՝ մոտ 40 կմ):

ВЕЩЕСТВА КРАСЯЩИЕ — ՆԵՐՎԱՆՅՈՒԹԵՐ, ջուրը գունավորող օրգ. ներկանյութեր, որոնք ջրաներկաբանությունում օգտագործվում են որպես ցուցիչներ (ինդիկատորներ)՝ ստ. ջրհոսքերի արագությունը և ջրատար հորիզոնների հիդրավիկ կապը որոշելու համար: Հիմնային և չեզոք ջրերի համար օգտագործվում են ֆլուորեսցենին, էոզին, էրիտրոզին, ֆլուորանտրոն, կարմիր կոնգո, իսկ թթու ջրերի համար՝ մեթիլենային կապույտ, անիլինային երկնագույն, կարմիր պոնսոն ևն:

ВЕЩЕСТВО ОРГАНИЧЕСКОЕ ПОДЗЕМНЫХ ВОД — ՍՈՐԵՐԿՐՅԱ ԶՐԵՐԻ ՕՐԳԱՆԱԿԱՆ ՆՅՈՒԹ, տարբեր օրգ. միացություններ (նարպարթուներ, նավթենային թթուներ, ֆենոլներ, շաքարի ամինաթթուներ, ածխաջրատներ ևն), որոնք լուծված իոնների, մոլեկուլների և կոլոիդ ձևով հանդիպում են ստ. ջրերում: Ս. ջ. օ. ն-ի ուսումնասիրությունը մեծ նշանակություն ունի նավթառաջացման և գազակուտակման գործընթացների իմացության և այդ հանածոների հնքվ-երի որոնման տեսակետից:

ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ (ИНТЕРФЕРЕНЦИЯ) СКВАЖИН, КОЛОДЦЕВ — ՀՈՐԱՍԱՆՑՔԵՐԻ, ԶՐՀՈՐԵՐԻ ՓՈԽԱԶԴԵՑՈՒԹՅՈՒՆ (ԻՆՏԵՐՖԵՐԵՆՑ), որևէ հորատանցքից (ջրհորից) ջրի արտամղման ազդեցությունը մյուս հորատանցքերի (ջրհորերի) վրա, որն արտահայտվում է հորատանցքերից միաժամանակյա ար-

տամդման հետևանքով ստեղծվող իշույթային ձագարների փոխադրեցությամբ (դիտվում է ինտերֆերենցի երևույթ)։ Դրա հետևանքով մույն ծախսով արտամղման դեպքում հորատանցքերում դիտվում է ջրի մակարդակի ավելի մեծ իջեցում, հետևապես մաս՝ հորատանցքերի արտադրողականության մվազում:

ВЗВЕСЬ (СУСПЕНЗИЯ) — ԿԱՆՈՒՅԹ (ՍՈՒՍԳԵՆԶԻԱ, ԿԱՆՈՒՅԹԱՀԵՂՈՒԿ), հեղուկ, որի մեջ կարծր նյութի մանր (փոշային և կավային) մասնիկները գտնվում են կախված վիճակում և չափազանց դանդաղ են մատեցման ենթարկվում: Վերջին հատկանիշի վրա է հիմնված գրունտների հատիկաչափական կազմի լաբորատոր ասումնասիրությունների պլտորման մեթոդը:

ВЗВЕШЕННЫЕ ВЕЩЕСТВА — ԿԱՆՎԱԾ ՆՅՈՒԹԵՐ, ջրում կախված միներալային և օրգ. մասնիկներ, որոնք չափերով գերազանցում են կոլոիդ մասնիկների: Մակերևութային հուսի միջոցով տարեկան ափնեի քանակությամբ Կ. մ. և ն տարվում դեպի ծովեր, ընդ որում Կ. մ-ի քանակը տասնապատիկ անգամ գերազանցում է գետի հատակով գորվելով տարվող նյութերի քանակը: Ստ. ջրերում Կ. մ. ապարների միջով ծծանցվելիս, սովորաբար ենթարկվում են մատեցման (քանվում-գտվում են):

ВЫБРОУПЛОТНЕНИЕ — ԹՐԹՈՒՆՏԱՑՈՒՄ (ՃՆՑՈՒՄԱՆՏԱՑՈՒՄ), տարբեր թրթռիչների միջոցով փուխ ու սորուն գրունտների խտացում, որը կատարվում է նրանց կրողունակությունը բարելավելու նպատակով:

ВИЗУАЛЬНЫЙ АНАЛИЗ ГРАНУЛОМЕТРИЧЕСКОГО СОСТАВА ГРУНТОВ — ԳՐՈՒՆՏՆԵՐԻ ՀԱՏԻԿԱԶԱՓԱԿԱՆ (ՄԵՆԱՆԻԿԱԿԱՆ) ԿԱԶՄԻ ԱԶՔԱԶԱՓԱԿԱՆ (ՎԻԶՈՒԱԼ) ՏԱՐԱԼՈՒԾՈՒԹՅՈՒՆ, գրունտների մեխ. տարրալուծության պարզագույն եղանակ, երբ ապարների մոնումերը համեմատվում են ճշգրիտ հատիկաչափական տարրալուծության ենթարկված մոնումերի հետ: Աչքաչափական տարրալուծությունը կատարվում է դաշտում ապարների հատիկաչափական բաղադրության մակամական գնահատման համար:

ВИЗУАЛЬНЫЕ НАБЛЮДЕНИЯ — ԱԶՔԱԶԱՓԱԿԱՆ (ՎԻԶՈՒԱԼ) ԴԻՏՈՒՄՆԵՐ, անմիջապես աչքով (անգեռ կամ օպտիկական սարքով) բնական գործընթացների, երևույթների և երկր. գոյացումների դիտումներ:

ВИРТУАЛЬНОЕ ПРИВЕДЕНИЕ — ՀՆԱՐԱՎՈՐ ԲԵՐՎԱԾՔ (ՄՈՏԱՎՈՐԱՅՈՒՄ), ջրաերկրաբանությունում՝ անհամասեռ շերտերի հաշվարկի և, երբ շերտը մոտավորացվում է համասեռի՝ նրա հզորության իրական արժեքը հնարավոր բերված (վերածված) արժեքով փոխարինելու շնորհիվ: Դիցուք, եթե շերտը բաղկացած է 2 անհավասար հաստության (h_1, h_2) և տարբեր ծծանցման գործակիցներով (K_1, K_2) ենթաշերտերից, ապա այն կարելի է վերածել (բերել) K ծծանցման գործակցով համասեռ շերտի՝ հնարավոր բերված հաստության միջոցով, որը որոշվում է հետևյալ բանաձևով.

$$h_{\text{в.в.р.}} = h_1 + \frac{k_2}{k_1} h_2 :$$

ВИСЯЧИЕ БОЛОТА — ԿԱՆՎԱԾ ԺԱՀԻԺՆԵՐ, գետահովիտների սակավաթեք լանջերին տարածված ճահիճներ, որոնք առաջանում են ջրատար ապարների երկրի մակերևույթ դուրս գալու (մերկացման) տեղերում և ծառայում են որպես ջրակրկր, որոնողական ցուցանիշ:

ВИСЯЧИЕ ВОДЫ — ԿԱՆՎԱԾ ՋՐԵՐ, օդահագեցման զոնայում գտնվող ներծծման ջրեր, որոնք անբավարար սնման պատճառով չեն միախառնվում մագնորային կամ գրունտային ջրերին և գտնվում են կախված վիճակում: Հաճախ նրանք այդպես էլ չեն հասցնում շարժվել ներքև, այլ գոլորշիանում կամ ծախսվում են բույսերի արմատների կողմից:

ВИСКОЗИМЕТР — ՄԵԾՈՒՑԻԿԱԶԱՓ, կախությունների (սուսպենզիաների) և կալային շաղախների մածուցիկությունը չափող սարք:

ВИХРЕВОЕ ДВИЖЕНИЕ ЖИДКОСТИ — ՀԵՂՈՒԿԻ ՄՐՐԿԱՅԻՆ ԾԱՐԺՈՒՄ, տե՛ս Турбулентное течение:

ВКУС ВОДЫ — ՋՐԻ ՀԱՄ, ջրի ֆիզ. հատկություն, որը պայմանավորված է նրա մեջ լուծված աղերի, օրգ. միացությունների և գազերի պարունակությամբ: Ջ. հ. որոշվում է միևնույն $+20-30^{\circ}$ տաքացրած ջուրը օրգանոլեպտիկ եղանակով (գզալարանների միջոցով) փորձարկելով: Կախված փորձարկողի հմտությունից և նրա այն կամ այն ջրին ընտելացած լինելուց, հաճախ Ջ. հ-ի որոշումը կրում է սուբյեկտիվ բնույթ: Կան հաս հաճուս աղյուսակներ, որոնցում բերվում են ջրին համ տվող լուծված աղերի տեսակներն ու քանակը: Ընդունված են ջրի համի բնութագրման պետական ստանդարտի (ГОСТ 3351-74) հիմն թալանց համա-կարգ. շատ թույլ, թույլ, հշմարելի, ակնհայտ և շատ ուժեղ:

ВЛАГА (ВОДА) КАПИЛЛЯРНАЯ — ՄԱԶԱՆՈՔԱՅԻՆ ԽՈՆԱՎՈՒԹՅՈՒՆ (ՋՈՒՐ), տե՛ս Капиллярные воды:

ВЛАГА (ВОДА) ПОДВЕШЕННАЯ — ԿԱՆՎԱԾ ԽՈՆԱՎՈՒԹՅՈՒՆ (ՋՈՒՐ), տե՛ս Вода (влага) подвешенная:

ВЛАГА (ВОДА) ПОЧВЕННАЯ — ՀՈՂԱՅԻՆ ԽՈՆԱՎՈՒԹՅՈՒՆ (ՋՈՒՐ), տե՛ս Вода (влага) почвенная:

ВЛАГОЕМКОСТЬ — ԽՈՆԱՎԱԶՍԱՐՈՒԹՅՈՒՆ, ապարի (նյութի) խոնավու-թյուն (ջուր) կլանելու և այն իր մեջ պահելու ունակություն: Խ. արտահայտվում է կշռային կամ ծավալային միավորներով: Տարբերում են խոնավատարության հետև-յալ տեսակները. 1) խոնավածուծային (հիգրոսկոպիկ), 2) առավելագույն մոլե-կուլային, 3) մագնորային և, 4) լրիվ (բացարձակ): Ըստ Խ. ապարները բա-ժանվում են. 1) խոնավատար-կավեր, սորֆ ևճ, 2) թույլ խոնավատար-մանրահա-տիկ և կոպտահատիկ ավազներ, մերգելներ, կավիճ ևճ, 3) ոչ խոնավատար-զիգրար, կոպիճ, խոշորահատիկ ավազ, հոժ հրային և փոխակերպված ապարներ:

ВЛАГОЕМКОСТЬ АБСОЛЮТНАЯ — ԲԱՅԱՐՁԱԿ ԽՈՆԱՎԱԶՍԱՐՈՒԹՅՈՒՆ, ջրի (խոնավության) առավելագույն քանակ, որը պահվում է ապարի կողմից՝ նրա

լրիվ հագեցման ժամանակ: Բ. խ. հավասար է ապարի կշռային ծակոտկենությանը, իսկ կավերի մոտ, որոնց ծավալը խոնավանալիս մեծանում է, Բ. խ. գերազանցում է կշռային ծակոտկենությանը: Հոմանիշ՝ լրիվ խոնավատարություն:

ВЛАГОЕМКОСТЬ ВЕСОВАЯ — ԿԵՌԱՅԻՆ ԽՈՆԱՎԱՍԱՐՈՒԹՅՈՒՆ, ապարի կողմից պահվող ջրի (խոնավության) կշռի հարաբերությունը բացարձակ չոր ապարի կշռին (%-ներով):

ВЛАГОЕМКОСТЬ ГИГРОСКОПИЧЕСКАЯ — ԽՈՆԱՎԱԾՈՒԾԱՅԻՆ (ՀԻԳՐՈՍԿՈՊԻԿ) ԽՈՆԱՎԱՍԱՐՈՒԹՅՈՒՆ, խոնավության առավելագույն քանակություն, որը կարող է կլանել ապարը ջրային գոլորշիներով հագեցած օդից: Խ. խ. հաստատուն է յուրաքանչյուր ապարի համար:

ВЛАГОЕМКОСТЬ КАПИЛЛЯРНАЯ — ՄԱՋԱՆՈԹԱՅԻՆ ԽՈՆԱՎԱՍԱՐՈՒԹՅՈՒՆ, ապարի մագանթներում պարունակվող ջրի ողջ քանակություն:

ВЛАГОЕМКОСТЬ МАКСИМАЛЬНАЯ МОЛЕКУЛЯРНАЯ — ԱՌԱՎԵԼԱԳՈՒՅՆ ՄՈԼԵԿՈՎՅԱՐ ԽՈՆԱՎԱՍԱՐՈՒԹՅՈՒՆ, ֆիզիկապես կապված ջրի առավելագույն քանակ, որը պահվում է ապարի մասնիկների մոլեկուլային ձգողական ուժերի շնորհիվ: Ամենամեծ Ա. մ. խ. օժտված են տորֆը, կավերը, ավազակավերը: Հոմանիշ՝ թաղանթային խոնավատարություն:

ВЛАГОЕМКОСТЬ ОБЪЕМНАЯ (W) — ԾԱՎԱԼԱՅԻՆ ԽՈՆԱՎԱՍԱՐՈՒԹՅՈՒՆ (W), ապարի մեջ եղած ջրի ծավալի (V_{ջ.}) և չոր ապարի ծավալի (V_{ա.}) հարաբերությունը՝ արտահայտված %-ներով. $W = \frac{V_{ջ.}}{V_{ա.}} \%$:

ВЛАГОЕМКОСТЬ ПЛЕНОЧНАЯ — ԹԱՂԱՆԹԱՅԻՆ ԽՈՆԱՎԱՍԱՐՈՒԹՅՈՒՆ, խոնավության (ջրի) այն քանակը, որը թաղանթի ձևով պահվում է ապարի մասնիկների վրա մակերևութային ձգողական ուժերի շնորհիվ: Հոմանիշ՝ առավելագույն մոլեկուլային խոնավատարություն:

ВЛАГОЕМКОСТЬ ПОЛНАЯ — ԼՐԻՎ ԽՈՆԱՎԱՍԱՐՈՒԹՅՈՒՆ, տե՛ս Влагоемкость абсолютная:

ВЛАГОМЕР — ԽՈՆԱՎԱՍԱՐՈՒԹՅԱՆ, ապարների կամ այլ նյութերի խոնավությունը արագորեն չափող սարք: Խ-երի մեծ մասը հիմնված է նյութերի էլեկտրական դիմադրության կամ էրկէկտրական թափանցելիության չափման վրա. այդ հատկություններն օրինաչափորեն փոփոխվում են կախված խոնավության փոփոխությունից:

ВЛАГОМЕРЫ ПОЧВЕННЫЕ — ՀՈՂԱՅԻՆ ԽՈՆԱՎԱՍԱՐՈՒԹՅԱՆ, սարքեր, որոնք հնարավորություն են տալիս անողղակի ցուցանիշների (էլեկտրական, ջերմային, ուղիղակիության են) չափման հիման վրա որոշել հողի խոնավությունը:

ВЛАГООБОРОТ — ԽՈՆԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ ՇՐՋԱՆԱՌՈՒԹՅՈՒՆ, տե՛ս Круговорот воды (влагооборот) в природе:

ВЛАЖНОСТЬ ВОЗДУХА — Օդի խոնավութՅոն, ջրային գոլորշիների պարունակությունը օդում: Տարբերում են. բացարձակ խոնավություն (անդիկի պլան մմ-երով կամ գրամներով՝ 1 մ³ օդում), տեսակարար խոնավություն (գրամներով՝ 1 կգ օդում) և հարաբերական խոնավություն (%-ներով՝ տվյալ ջերմաստիճանում գտնվող օդի հագեցման համար անհրաժեշտ խոնավատարության նկատմամբ) — տե՛ս Относительная влажность воздуха:

ВЛАЖНОСТЬ ПОРОДЫ (ГРУНТА) — ԱՊԱՐԻ (ԳՐՈՒՆՏԻ) խոնավութՅոն, տվյալ պահին ապարի մեջ եղած ջրի (խոնավության) բանալը, որը բացարձակ չոր ապարի կշռի համեմատությամբ արտահայտվում է %-ներով կամ միավորի մասերով (կշռային խոնավություն — W₄.) : Հաճախ Ա. խ. արտահայտում են նաև ծավալային միավորներով՝ ջրի և ապարի ծավալների հարաբերությամբ (ծավալային խոնավություն — W_s.), որը ցույց է տալիս ապարի ջրհագեցածության աստիճանը: Բնական մոտում որոշված խոնավությունը կոչվում է բնական խոնավություն: Տարբերում են. ա) բացարձակ խոնավություն—խոնավ ապարի և 105—110° Ց չորացրած մույն ապարի կշիռների հարաբերությունը, բ) հարաբերական խոնավություն — ջրի ծավալի և ապարի ծակոտիների ծավալի հարաբերությունը, գ) լրիվ խոնավություն — ապարի ծակոտիներին հավասարագոր ջրի կշռի և ապարի կարծր մասնիկների (կմախքի) կշռի հարաբերությունը, դ) բերված խոնավություն — ջրի ծավալի և ապարի կմախքի ծավալի հարաբերությունը: Ա. խ. պայմանավորված է ապարի տեղադրման պայմաններով, նրա ֆիզ. հատկություններով, տվյալ շրջանի ջրային ու ջերմային առանձնահատկություններով ևն:

ВНУТРЕННИЕ (ИНТЕРИАЛЬНЫЕ, СВЯЗАННЫЕ) ВОДЫ — ՆԵՐՔԻՆ (ՆԵՐՎԱՌՈՒՑՎԱԾՔԱՏՅՈՒՆ, ԿԱՊԱԿՑՎԱԾ) ՋՐԵՐ, ջրեր՝ ապարների պլաստիկության զոնայում, որտեղ ճեղքերը, ծակոտիները բացակայում են և ջրերը հանդես են գալիս քիմիապես կապված վիճակում (կառուցվածքային, բյուրեղային, ցեոլիտային — տե՛ս Химическая связанная вода):

ВНУТРЕННИЕ СВЯЗИ ПОРОДЫ — ԱՊԱՐԻ ՆԵՐՔԻՆ ԿԱՊԵՐ, տարբեր ծագման ու բնույթի հարակցական կապեր, որոնք գործում են ապարի տարբեր մասնիկների ու տարրերի միջև:

ВНУТРИСОЛЕВЫЕ ВОДЫ — ՆԵՐԱՂԱՅԻՆ ՋՐԵՐ, ըստ Ա. Ի. Զենսկիտովսկու և Ն. Ի. Տոլստիխինի (1948), աղատար հաստվածքներում ստ. ջրերի առանձին կոստակումներ (օջախներ), որոնք հաճախ ներկայացված են սկզբնային աղաջրերով և հազվագյուտ դեպքերում կապ են ունենում աղաբեր հաստվածքին հարակից վերադային, կողային և ենթաաղային ջրերի հորիզոնների հետ: Հոմանիշ՝ միջաղային ջրեր:

ВОДА — ՋՈՒՐ, ջրածնի (H) և թթվածնի (O) քիմ. միացություն (H₂O), որի մոլեկուլի զանգվածի (18,016) 11,19% կազմում է H-ը, իսկ 88,81%-ը՝ O-ը: Հեղուկ վիճակում Ջ. անհոս է, անհոտ ու անգույն (հաստ շերտի դեպքում այն երկնագույն է): Ջ-ին բացառիկ դեր է հատկացվում երկրագնդի զարգացման պատմության, կյանքի ծագման, ֆիզքիմ. միջավայրի և մոլորակի եղանակի ու կլիմայի ձևավորման գործում: Առանց ջրի բուսական ու կենդանական օրգանիզմների գոյությունը անհնար է, մարդու կենսագոյության բոլոր ասպարեզներում այն պար-

տաղիր բաղադրատարր է: Ջ. բնության մեջ ամենատարածված նյութն է և, թերևս, եզակին՝ օժտված բազմաթիվ զարմանահրաշ խտորիչ հատկանիշներով:

Ջ. բնական միացությունները միակն է, որ բնության մեջ միաժամանակ հանդիպում է 3 ագրեգատային վիճակներով (հեղուկ, կարծր, գոյորշի): Ի տարբերություն պարբերական համակարգի այլ տարրերի ջրածնային միացությունների, Ջ. ունի հալման (սառեցման) և եռման արտակարգ բարձր ջերմաստիճաններ (0° և $+100^{\circ}$ Ց), նա միակ միացությունն է, որ առավելագույն խտության ($1,0000$ գր/սմ³), է հասնում $+3,98^{\circ}$ Ց, իսկ դրանից բարձր ու ցածր ջերմաստիճաններում այն փոքրանում է (դիցուք, $+20^{\circ}$ Ց՝ $0,99823$, 0° Ց՝ $0,99987$), ըստ որում սառցի վերածվելիս ջրի ծավալը արտասովոր մեծանում է (շուրջ 10% , խտությունը դառնում է $0,9168$): Ջ. ունի համակողմանի լուծունակություն, բացառիկ բարձր երկէլեկտրիկ թափանցելիություն (0° Ց՝ $74,6$ 20° Ց՝ $81,0$), մածուցիկության անսովոր կախումն անջուրից ու ջերմաստիճանից (դրանց բարձրացումը հանգեցնում է մածուցիկության նվազմանը), հալման և գոյորշիացման բարձր թաքնված ջերմություն (համապատասխանաբար 80 և 539 կալ/գր), բարձր մակերևութային ձգողականություն (0° Ց՝ $76,4$, 80° Ց՝ $62,6$ դին/սմ) և այլ արտասովոր հատկանիշներ: Ջ-ի խտորիչ հատկանիշները պայմանավորված են նրա մոլեկուլի ներքին կառուցվածքի առանձնահատկություններով՝ բարձր բևեռականությամբ և մոլեկուլների միջև լրացուցիչ ջրածնային կապերի առկայությամբ: Ժամանակակից պատկերացումների համաձայն, Ջ-ի մոլեկուլի կառուցվածքը նման է քառանկյան (տետրաէդրի), որի 2 անկյուններում տեղադրված են դրական լիցքավորված ջրածնի իոնները, իսկ հակադիր անկյուններում՝ բացասական լիցքավորված էլեկտրոնները: Էլեկտրոտատիկ ուժի ծանրության կենտրոնների նման առանձնացված դասավորությունը, հավանաբար, պայմանավորում է Ջ-ի մոլեկուլի բարձր բևեռականությունը, որի շնորհիվ Ջ-ի մոլեկուլները միանալով առաջացնում են ագրեգատներ: Վերջինների մեջ մոլեկուլների քանակը (2 -ից 6) կախված է Ջ-ի ֆիզ. վիճակից (հեղուկ, կարծր, գոյորշի): Ջ-ի մոլեկուլներն ունեն նաև լրացուցիչ ջրածնային կապեր ստեղծելու արտասովոր հատկություն. ջրածնի ատոմը էլեկտրոնային թաղանթի բացակայության և չափազանց փոքր իոնային շառավղի շնորհիվ օժտված է էլեկտրոտատիկ ձգողական մեծ ուժով, որի պատճառով ջրածնի իոնը, առանց կապը խզելու տվյալ մոլեկուլի թթվածնից, լրացուցիչ կապ է հաստատում Ջ-ի այլ մոլեկուլի թթվածնի հետ: Այդ պատճառով կարող են ստեղծվել նաև «կրկնակի ջրածնային կապեր»: Բնության մեջ, բացի Ջ-ի սովորական մոլեկուլներից, հանդիպում են նաև H-ի և O-ի տարբեր իզոտոպներից բաղկացած մոլեկուլներ՝ 19 -ից 24 մոլեկուլային կշռով: Ուսումնասիրված են H-ի 3 իզոտոպներ՝ H¹ (պրոտոնիում), H² (դեյտերիում, D) և H³ (տրիտիում, T): Վերջին երկուսը H¹-ի համեմատությամբ համապատասխանաբար 2 և 3 անգամ ծանր են: Հայտնի են նաև թթվածնի 6 իզոտոպներ՝ O¹⁴, O¹⁵, O¹⁶, O¹⁷, O¹⁸ և O¹⁹, որոնք H-ի վերոհիշյալ իզոտոպների հետ կարող են առաջացնել 42 տեսակի Ջ-ի մոլեկուլներ: Դրանցից միայն 9 մոլեկուլներ կազմված են կայուն իզոտոպներից, իսկ մնացած մոլեկուլները կարճակյաց են: Ջրածնի H¹ և D իզոտոպների հարաբերակցությունը կազմում է $6800:1$, իսկ տրիտիումը (T) հանդիպում է չափազանց աննշան քանակությամբ: Թթվածնի առավել կայուն իզոտոպների հարաբերակցությունը հետևյալն է՝ O¹⁶:O¹⁸:O¹⁷ = $2760:5,5:1$: Բնության մեջ հանդիպող HDO (H¹H²O¹⁶, 19 մոլեկուլային կշռով) և D₂O (H²H²O¹⁶, 20 մոլեկուլային կշռով) տարբերակները հանդիսանում են ծանր Ջ-եր:

Ջ-ի կրիտիկական կարևոր հատատուններն են. ջերմաստիճանը՝ $+374,15^{\circ}$ Ց,

Հնչումը՝ 218,5 մթն., խտությունը՝ 0,325 կգ/լ, հարման թաքնված ջերմությունը $0^{\circ} 8' 79,7$ կա/գր, գոլորշիացման թաքնված ջերմությունը $100^{\circ} 8' 539$ կա/գր, ջերմահաղորդականությունը $0^{\circ} 8' 0,00143$, $100^{\circ} 8' 0,00154$ կա/սմ. վրկ. աւտինան, մածուցիկությունը $0^{\circ} 8' 1,792$, $20^{\circ} 8' 1,005$, $50^{\circ} 8' 0,5404$, $104^{\circ} 8' 0,284$ սանտիպուազ: Ջ-ի բեկման ցուցիչը $20^{\circ} 8$ կազմում է 1,333, իսկ ձայնի տարածման արագությունը $25^{\circ} 8' 1,496$ մ/վրկ:

ВОДА АДСОРБЦИОННАЯ — ԿԼԱՆՎԱԾ (ԱՐՍՈՐԲՑԻՈՆ) ՋՈՒՐ, ապարի մասնիկների վրա չափազանց բարակ թաղանթի ձևով ջուր, որը ջրային գոլորշիների կլանման ճամապարհով առաջանում է օդից կամ խոնավ միջավայրից: Կ. ջ. բնորոշ է գերազանցապես կալային ու ալմազալիսոլային ապարներին և նրանց մասնիկների կողմից պահվում է մոլեկուլային ու էլեկտրոստատիկ ուժերով:

ВОДА АЗОНАЛЬНАЯ — ԱԶՈՆԱՅԱՅԱՆ ՋՈՒՐ, տե՛ս Азональные воды:

ВОДА АЛЛЮВИАЛЬНАЯ — ԳԵՏԱԲԵՐՈՒԿԱՅԻՆ (ԱԼՅՈՒՎԻԱԼ) ՋՈՒՐ, ժամանակակից կամ թաղված գետահովիտների գետաբերուկային (ալլուվիալ) նստվածքների հետ կապված ջուր: Ժամանակակից Գ. ջ. սովորաբար փոխադարձ սերտ կապի մեջ է գետային հոսքի հետ և, կախված վերջինի ռեժիմից (մակարդակի տատանումներից), սնվում կամ ցամաքորդի է ենթարկվում:

ВОДА АРТЕЗИАНСКАЯ — ԱՐՏԵԶՅԱՆ ՋՈՒՐ, համեմատաբար խոր և խոշոր երկրք. կառուցվածքում վերևից ու ներքևից ջրամերժ ապարաշերտերով սահմանազատված, ճեղքավոր, ծակոտիկեց կամ կարատավորված ապարների շերտի մեջ տեղադրված ստ. ջուր, որն ունի ճնշում և հորատման դեպքում նրա մակարդակը կանգնում է ջրատար շերտի առաստաղից բարձր կամ շատրվանում է: Ա. ջ. առավել բնորոշ է գոգամալքերին (տե՛ս Артезианский бассейн), սակայն հանդիպում է նաև այլ տիպի կառուցվածքներում՝ միաթեթ, սեպաձև վերջացող (տե՛ս Артезианский склон), խզումնային ևն:

Ա. ջ. իր անվանումն ստացել է Ֆրանսիայի Արտուա նահանգից (հին անունը՝ Արտեզիա), որտեղ 1126 թ. Եվրոպայում առաջին անգամ փորված հորատանցքը տվել է շատրվանող ջուր:

ВОДА БЕЗНАПОРНАЯ (СВОБОДНАЯ) — ԱՆՃՆԾՈՒՄ (ԾՆԾՈՒՄՍԶՈՒՐԿ, ԱԶՍ) ՋՈՒՐ, ապարների ճեղքերի, ծակոտիկների և այլ դատարկությունների մեջ տեղադրված ջուր, որի մակերևույթը «ազատ» է, վերևից չի հպվում ջրամերժ ապարաշերտի, այդ պատճառով ջրի մակերևույթի վրա եղած ճնշումը հավասար է մթնոլորտային ճնշմանը: Ա. ջ-երի տիպին են պատկանում սովորական և միջշերտային գրունտային ջրերը:

ВОДА БОКОВАЯ — ԿՈՂԱՅԻՆ ՋՈՒՐ, ըստ Ա. Ի. Ջենս-Լիտովսկու և Ն. Ն. Տոլստիխինի (1948), ստ. ջուր, որը տեղադրված է աղային հաստվածքի կողային մասերում և սովորաբար ունի բարձր հանքայնացում: Ստ. փորվածքների ջրակաման տեսակետից Կ. ջ. մեծ վտանգ է ներկայացնում այն դեպքում, երբ նա ուղղակի կապի մեջ է վերաղային քաղցրահամ ջրերի հետ: Հոմանիշ՝ մերձաղային ջուր:

ВОДА БОРИСТАЯ — ԲՈՐԱՅԻՆ ՋՈՒՐ, բնական ջուր, որի 1 լ-ում պարունակվում է ալկալի քան 10 մգ բոր (B): Բորի ալոպիսի քանակը ջրին տալիս է բուժիչ հատկություն: Հոմանիշ՝ բորաթթվային ջուր:

ВОДА БОРНАЯ — ԲՈՐԱՋՈՒՐ, բնական ջուր, որի 1 լ-ում բորի (B) պարունակությունը գերազանցում է 300—500 մգ-ից և կարող է հանդիսանալ արդյունաբերության հումք B-ի կորզման համար:

ВОДА БОРНО-КИСЛАЯ — ԲՈՐԱԹՎԱՅԻՆ ՋՈՒՐ, տե՛ս Вода борная:

ВОДА БРОМИСТАЯ — ԲՐՈՄԱՅԻՆ ՋՈՒՐ, բնական ջուր, որի 1 լ-ում պարունակվում է ալկալի քան 25 մգ բրոմ (Br) և պիտանի է բուժման նպատակների համար:

ВОДА БРОМНАЯ — ԲՐՈՄԱՋՈՒՐ, բնական ջուր, որի 1 լ-ում բրոմի (Br) պարունակությունը գերազանցում է 250 մգ-ից և կարող է հանդիսանալ արդյունաբերական հումք Br-ի կորզման համար:

ВОДА В МИНЕРАЛАХ — ՋՈՒՐԸ ՄԻՆԵՐԱԿՆԵՐԻ ՄԵՋ, տե՛ս Химически связанная вода:

ВОДА ВАДОЗНАЯ — ՎԱԴՈՋԱՅԻՆ ՋՈՒՐ, ըստ է. Զյուսի (1902), ստ. ջուր, որը ձևավորվում և տեղադրվում է երկրակեղևում՝ առանց մագմածին (յուվենիլ) ջրերի մասնակցության: Ա. Մ. Ժիրմունսկին և Ա. Ա. Կոզիրևը (1928) Վ. Ջ-ի տակ հասկանում էին ստ. ջրերը, որոնք ունեն մթնոլորտային ծագում, ապարների մեջ թափանցում են երկրի մակերևույթից և ակտիվորեն մասնակցում են ընդհանուր ջրաշրջանառությանը: Այդ առումով Վ. Ջ. հանդիսանում է «ներծծման ջուր» տերմինի հոմանիշը: Հնացած տերմին:

ВОДА ВИСЯЧАЯ — ԿԱԽՎԱԾ ՋՈՒՐ, օդահագեցված զոնայի ջուր, որը տեղադրված է հողաբուսական շերտում և ներքևից ջրամերժ ապարներով չի սահմանափակված: Սովորաբար Կ. Ջ. առաջանում է ի հաշիվ ներծծման ջրերի և առատ սնման դեպքում (մթնոլորտային տեղումներ, ոռոգում) հասնում է գրունտային ջրերի հորիզոնին, ասկայն չորային եղանակներին Կ. Ջ. կարող է իսպառ գոլորշիանալ և ծախավել բուսականության միջոցով:

ВОДА ВНУТРИСОЛЕВАЯ (МЕЖСОЛЕВАЯ) — ՆԵՐԱՂԱՅԻՆ (ՄԻՋԱՂԱՅԻՆ) ՋՈՒՐ, տե՛ս Внутрисолевые воды:

ВОДА ВОЗВРАТНАЯ — ՀԵՏԱԴԱՐՋ ՋՈՒՐ, ոռոգվող տարածքներից հավաքվող հոսքային ջուր, որը գոյանում է. 1) հավելյալ ոռոգվող տեղամասերի (բրնձի և այլ դաշտեր) և ոռոգիչ ցանցի հոսքային ջրերից, 2) ջրանցքների, ոռոգման դաշտերի ծծանցման և ցամաքալորային ջրերից: Հ. Ջ-ին պետք է վերագրել նաև մակերևութային և ստ. ջրերի այն մասը, որը ժողովնախառնված մեջ օգտագործվելուց հետո (կոմունալ-կենցաղային, արդյունաբերական ջրամատակարարում, ոռոգում ևն),

մասամբ ներծծվելով, վերստին սնում է ստ. ջրերը: Հ. ջ-ի մեծ քանակը ջրի ոչ ռացիոնալ օգտագործման ցուցանիշ է: Հ. ջ-ի քավարար որակի դեպքում այն կարելի է կրկին օգտագործել, իսկ աղտոտվածության դեպքում՝ միայն համապատասխան մաքրումից հետո:

ВОДА ВОСХОДЯЩАЯ — վերընթաց ՋՈՒՐ, ստ. ջուր, որին հատուկ է շարժման վերընթաց բնույթը: Վերջինը բնորոշ է ճնշումնային ջրին, որի հետևանքով Վ. ջ. հասկացողությունն օգտագործվում է որպես «ճնշումնային ջուր» տերմինի հոմանիշ (տե՛ս Вода напорная):

ВОДА ВУЛКАНИЧЕСКАЯ — ՀՐԱԲՆԱՅԻՆ ՋՈՒՐ, հրաբխային լավաների սառեցման ժամանակ անջատվող, ինչպես նաև հրաբուխների արտալիժած գոլորշիներից առաջացող ջուր: Քիչ գործածական տերմին:

ВОДА ГЕТЕРОТЕРМАЛЬНАЯ — ՀԵՏԵՐՈՋԵՐՄԱՅԻՆ (ՀԵՏԵՐՈԹԵՐՄԱԼ) ՋՈՒՐ, ստ. ջուր, որի ջերմաստիճանը ժամանակի ընթացքում փոփոխվում է անկայուն ռեժիմով:

ВОДА ГИГРОСКОПИЧЕСКАЯ — ԽՈՆԱՎԱՅՈՒԾ (ՀԻԳՐՈՍԿՈՊԻԿ) ՋՈՒՐ, ջուր, որը չոր հողագրունները կլանում են խոնավ օդից: Խ. ջ-ի քանակը կախված է օդի հարաբերական խոնավությունից, հողագրունների հատիկաչափական կազմից և որոշվում է մուշի չորացման միջոցով ($105-110^{\circ}$ Ց պայմաններում): Խ. ջ. ամուր պահվում է ապարի կողմից մոլեկուլային ձգողական ուժերով (ըստ Վան-Դեր-Վալսի, ջուրը 10000 մթն.), նրա քանակը միշտ հավասարակշռվում է օդի ջրային գոլորշիների առաձգականությանը: Ի տարբերություն սովորական ջրի, Խ. ջ. լուծելու և ծանրության ուժի շնորհիվ շարժվելու ունակություն չունի, նրա տեսակարար կշիռը մեծ է 1-ից (մոտ 1,5), իսկ սառեցման ջերմաստիճանը ցածր է -78° Ց: Միներալների մեջ Խ. ջ-ի մոլեկուլները կապված են բյուրեղային մասնիկների մակերևույթի հետ: Ապարներում (միներալներում) Խ. ջ-ի առաջացումն ուղեկցվում է ջերմության անջատումով, որը կոչվում է թրջման ջերմություն, իսկ անջատումը՝ ջերմության կլանումով: Հոմանիշ՝ ամուր կապված ջուր:

ВОДА ГИДРОКАРБОНАТНАЯ — ԶՐԱԿԱՐԲՈՆԱՅԻՆ ՋՈՒՐ, բնական ջուր, որի քիմ. կազմում գլխավոր անիոններից գերիշխում է ջրակարբոնատ իոնը (HCO_3^-):

ВОДА ГИДРОКАРБОНАТНО-НАТРИЕВОГО ТИПА — ԶՐԱԿԱՐԲՈՆԱՅՆԱՏՐԻՈՒՄԱՅԻՆ ՏԻՊԻ ՋՈՒՐ, բնական ջուր, որի քիմ. կազմում անիոններից գերիշխում է ջրակարբոնատ իոնը (HCO_3^-), իսկ կատիոններից՝ նատրիում իոնը (Na^+): Բարձր հանքալցանցման Ջ.-ն. տ. ջ-երը բնորոշ են մալթազագաբեր մարզերի խորը հորիզոններին, որտեղ տիրապետում են վերականգնման պայմանները: Հաճախ այս տիպի ջրերը սուլֆատ իոն (SO_4^{2-}) չեն պարունակում:

ВОДА ГОМОТЕРМАЛЬНАЯ — ՀՈՄՈԹԵՐՄԱԼ (ՄՍՐՈՅԶԵՐՄԱՅԻՆ) ՋՈՒՐ, բնական ջուր, որի ջերմաստիճանը հավասար է մարդու մարմնի ջերմաստիճանին ($37-42^{\circ}$ Ց): Բուժման նպատակներով օգտագործելիս Հ. ջ. լրացուցիչ տաքացման կարիք չունի: Հոմանիշ՝ տաք ջուր:

ВОДА ГОРЯЧАЯ — ՏԱՔ ՋՈՒՐ, տե՛ս Вода гомотермальная:

ВОДА ГРАВИТАЦИОННАЯ ПОДЗЕМНАЯ — ԴՐԱՎԻՏԱՑԻՈՆ ԱՏՈՐԵՐԿՐՅԱ ՋՈՒՐ, ապարներում գտնվող ազատ ջուր, որը չի կրում մագնոսային, մոլեկուլային ու մակերևութային ձգողական ուժերի ազդեցությունը և տեղաշարժվում է ծանրության ուժի կամ ջրադինամիկ ճնշման շնորհիվ: Հոմանիշ՝ հեղուկ-կաթիլային ջուր:

ВОДА ГРУНТОВАЯ — ԳՐՈՒՆՏԱՑԻՆ ՋՈՒՐ, երկրի մակերևույթից հաշված առաջին ջրամերձ շերտի վրա տեղադրված, համեմատաբար լայնատարած մշտական ջրատար հորիզոնի ջուր, որն ունի ազատ մակերևույթ: Գ. ջ-երը հիմնականում տեղադրված են երիտասարդ փոխը-բեկորային ապարների կամ արմատական ապարների հողմահարման կեղևի մեջ: Սովորաբար Գ. ջ-երի սնման և տարածման մակերեսները (մարզերը) համընկնում են: Առանձին դեպքերում Գ. ջ-երի հորիզոնը վերևից ծածկված է լիճում ջրամերձ ապարաշերտով (տե՛ս Вода межпластовая), սակայն նրա մակերևույթը չի հարկում նրան: Գ. ջ. որպես ֆիզիկա-աշխարհ. գործոնների արգասիք, կրում է նրանց լայնական և ուղղաձիգ զոնայական փոփոխությունների ազդեցությունը (տե՛ս Вода зональная): Սակայն Գ. ջ-երի որոշ տեսակներ նշված զոնայական օրինաչափությանը չեն ենթարկվում (տե՛ս Азональные воды): Վաղուց ի վեր, հատկապես չորային երկրներում Գ. ջ. ջրհորերով, ապա նաև հորատանցքերով լայնորեն օգտագործվել է մարդու կարիքների համար:

ВОДА ДИФУЗИОННЫХ ОБОЛОЧЕК — ԴԻՖՖՈԶՆԱՑԻՆ ՊԱՏՅԱՆՆԵՐԻ ՋՈՒՐ, տե՛ս Вода осмотическая:

ВОДА ДРЕНАЖНАЯ — ՑԱՄԱՔՈՒՐԴԱՑԻՆ (ԴՐԵՆԱՍՏԱՑԻՆ) ՋՈՒՐ, մակերևութային կամ ստ. ջուր, որը հավաքվում և հեռացվում է ցամաքորդային (դրենաժային) կառույցներով: Վերջիները լիճում են մակերևութային և ստորգետնյա:

ВОДА ЖЕЛЕЗИСТАЯ — ԵՐԿԱԹԱՑԻՆ ՋՈՒՐ, հանքային բուժիչ ջուր, որի մեջ երկաթի (Fe) պարունակությունը գերազանցում է 20 մգ/լ-ից: Ըստ Fe-ի պարունակության բուժիչ ջրերը ստորաբաժանվում են. 1) թույլ երկաթային՝ 20—40 մգ/լ, 2) երկաթային՝ 20—100 մգ/լ և, 3) ուժեղ երկաթային՝ >100 մգ/լ:

ВОДА ЖИЛЬНАЯ — ԵՐԱԿԱՑԻՆ ՋՈՒՐ, ստ. ջուր, որը կապված է տեկտ. խախտումների կամ նրանց ուղեկցող բաց ճեղքերի հետ: Ե. ջ. նույն տեղամասի տարբեր հատվածներում ունենում է տարբեր ճնշման մակարդակ: Ըստ Ի. Կ. Զալցի (1961), Ե. ջ. մտնում է ճեղքաերակային ջրերի տիպի մեջ:

ВОДА ЗАПЕРТАЯ — ՓԱԿՎԱԾ ՋՈՒՐ, ստ. ջուր, որը ջրամերձ շերտերով հուսալիորեն մեկուսացված է այլ ջրատար հորիզոններից և երկրի մակերևույթից: Փ. ջ-երի խմբին են դասվում թաղված և մնացորդային ջրերը, որոնք հիմնականում կապված են նավթաքեր ու աղատար կտրվածքների հետ և սովորաբար ունենում են բարձր հանքացանցում (մինչև 300—600 գր/լ): Աղատար հատվածքների հետ կապված Փ. ջ. աչքի է ընկնում նաև բրոմի և բորի բարձր պարունակությամբ:

ВОДА ЗОНАЛЬНАЯ — ՋՈՆԱՅԱԿԱՆ ՋՈՒՐ, ստ. ջուր, որի տեղադրման պայմանները, սնումը, ջերմաստիճանը, որակը և ռեժիմը օրինաչափ փոփոխվում են հորիզոնական և ուղղաձիգ ուղղությամբ՝ կապված կլիմայի, բուսականության, հողային ծածկի, ապարների հողմահարման բնույթի, ջրափոխանակության և այլ գործոնների զոնայական փոփոխականության հետ:

ВОДА ЗОНЫ ВЫЩЕЛАЧИВАНИЯ — ՏԱՐԱԼՈՒԾՄԱՆ ՋՈՆԱՅԻ ՋՈՒՐ, ստ. ջուր, որի հանքայնացումը և քիմ. բաղադրությունը ձևավորվել են ապարների տարաբաշխման և տարալվացման գործընթացների շնորհիվ: Տ. գ. ջ-երին բնորոշ են թույլ հանքայնացումը և ջրակարբոնատ-սիլիկահողային, ջրակարբոնատ-կալցիումային բաղադրությունը:

ВОДА ИЛОВАЯ (ИНТЕРСТИЦИАЛЬНАЯ) — ՏՂՄԱՋՈՒՐ (ԻՆՏԵՐՍԻՏԻՑԻԱԼ ՋՈՒՐ), ջրավազանների հատակի տղմային նստվածքների ծակոտիներում պարփակված ջուր, որը կազմում է տղմային դիսպերս համակարգի հեղուկ բաղադրիչը: Այն հանդիսանում է նստվածքալուստակման ավազանի հատակամերձ ջուր, որը նստվածքների հետ միասին տևական մնում է թաղված վիճակում: Դիագենեզի (նստվածքային ապարի ստաջացման) ընթացքում Տ-ի մեջ լուծված նյութերը նստվածքների կարծր ֆազի հետ փոխազդեցության, դիֆուզիան և այլ գործընթացների հետևանքով փոփոխվում են: Հոմանիշ՝ նստվածքների ծակոտինային ջուր:

ВОДА ИНТРАЗОНАЛЬНАЯ — ՆԵՐՋՈՆԱՅԱԿԱՆ ՋՈՒՐ, առանձնահատուկ պայմաններում հանդիպող ոչ խոր տեղադրման ստ. ջուր (օր., վերնաջուր), որի տարածումը զոնայական գործոններից կախված չի. կարող է հանդիպել ցանկացած զոնայի ներսում: Քիչ գործածական տերմին:

ВОДА ИНФИЛЬТРАЦИОННАЯ — ՆԵՐԾԾՄԱՆ ՋՈՒՐ, տե՛ս Инфильтрационные воды:

ВОДА ИНФЛЮАЦИОННАЯ — ՆԵՐՀՈՄՄԱՆ ՋՈՒՐ, տե՛ս Инфлюационные воды:

ВОДА ИСКОПАЕМАЯ — ԲՐԱԾՈ ՋՈՒՐ, ստ. ջուր, որը ապարի մեջ պահպանվել է նախորդ երկր. դարաշրջաններից և քարագոյացման գործընթացում կրել է քիմ. բաղադրության էական փոփոխություններ: Տարբերում են նստվածքառաջացման և թաղված Բ. ջ.: Հոմանիշ՝ թաղված ջուր (տե՛ս Вода погребенная):

ВОДА ИОДИСТАЯ — ՅՈԴԱՅԻՆ ՋՈՒՐ, բնական ջուր, որի 1 լ-ում յոդի (J) պարունակությունը գերազանցում է 5 մգ-ից և պիտանի է բուժման նպատակների համար:

ВОДА ИОДНАЯ — ՅՈԴԱՋՈՒՐ, բնական ջուր, որի 1 լ-ում յոդի (J) պարունակությունը գերազանցում է 18 մգ-ից և կարող է հանդիսանալ արդյունաբերական հումք J-ի կորզման համար:

ВОДА КАПЕЛЬНО-ЖИДКАЯ — ՀԵՂՈՒԿ-ԿԱԹԻԼԱՅԻՆ ՋՈՒՐ, տե՛ս Вода гравитационная подземная:

ВОДА (ВЛАГА) КАПИЛЛЯРНАЯ — ՄԱԶԱՆՈԹԱՅԻՆ ԶՈՒՐ (ԽՈՆՍԱՎՈՒԹՅՈՒՆ), տե՛ս Капиллярные воды:

ВОДА КАРСТОВАЯ — ԿԱՐՍՏԱՅԻՆ ԶՈՒՐ, տե՛ս Карстовые воды:

ВОДА КАРСТОВО-ПЛАСТОВАЯ — ԿԱՐՍՏԱԾԵՐՏԱՅԻՆ ԶՈՒՐ, ստ. ջուր, որը գտնվում է շերտային տեղադրում ունեցող աղային, դոլոմիտային, կրաքարային և այլ կարստավորված ապարների դատարկությունների մեջ:

ВОДА КОНДЕНСАЦИОННАЯ — ԽՏԱՑՄԱՆ ԶՈՒՐ, ստ. ջուր, որն առաջանում է ապարների ճեղքերի, ծակոտիների, այլ դատարկությունների մեջ՝ մթնոլորտային խոնավության (ջրային գոլորշիների) ներթափանցման և խտացման ճանապարհով (տե՛ս Теория формирования подземных вод конденсационная):

ВОДА КРИСТАЛЛИЗАЦИОННАЯ — ՀՅՈՒՐԵՂԱՅԻՆ ԶՈՒՐ, միներալների հետ քիմիապես կապակցված ջրի տեսակ (տե՛ս Химически связанная вода):

ВОДА ЛОКАЛЬНАЯ (МЕСТНОГО РАСПРОСТРАНЕНИЯ) — ԼՈԿԱԼ (ՏԵՂԱԿԱՆ ՏԱՐԱԾՄԱՆ) ԶՈՒՐ, ստ. ջուր, որը կապված է սահմանափակ տարածում ունեցող ջրատար ապարների հետ: Օր., սառցաբերուկային ավազակավերի մեջ հանդիպող ավազային ոսպնյակների ջուր: Ավելորդ տերմին:

ВОДА МАССИВО-ТРЕЩИННАЯ — ԶԱՆԳՎԱԾԱԾԵՂՔԱՅԻՆ ԶՈՒՐ, ըստ Ի. Կ. Զայցկի (1961), ստ. ջուր, որը տեղադրված է զանգվածային բյուրեղային (փոխակերպային, ներծայթջային) ապարների ռեզիոնալ տարածման ճեղքերի մեջ:

ВОДА МЕЖМЕРЗЛОТНАЯ — ՄԻՋՄԱՌՅՈՒԹԱՅԻՆ ԶՈՒՐ, ըստ Ն. Ի. Տոլստիխինի (1941), ստ. ջուր, որը տեղադրված է բազմամյա սառած ապարների զանգվածների մեջ՝ առանձին գրպանների, ոսպնյակների և հորիզոնների ձևով:

ВОДА МЕЖМОРЕННАЯ — ՄԻՋՄԱՌՅԱԲԵՐՈՒԿԱՅԻՆ (ՄԻՋՄՈՐԵՆԱՅԻՆ) ԶՈՒՐ, ստ. ջուր, որը տեղադրված է սառցաբերուկային (մորենային) նստվածքների միջև գտնվող ծակոտիկն ապարներում:

ВОДА МЕЖПЛАСТОВАЯ — ՄԻՋԾԵՐՏԱՅԻՆ ԶՈՒՐ, ստ. ջուր, որը տեղադրված է վերևից ու ներքևից ջրամերձ շերտերով պարփակված ջրատար ապարների (շերտի) մեջ: Մ. ջ. սովորաբար ճնշումնային է, սակայն եթե ջրատար շերտը ջրով լրիվ չի լցված, ապա ունենում է ազատ մակերևույթ: Ի տարբերություն գրունտային ջրերի, Մ. ջ. վերևից ծածկված է ջրամերձ շերտով և մթնոլորտի հետ անմիջական կապ չունի: Մ. ջ-երի սնման ու տարածման մարզերը չեն համընկնում, նրանց բնորոշ է ավելի կայուն ռեժիմը:

ВОДА МЕЖСОЛЕВАЯ — ՄԻՋԱՂԱՅԻՆ ԶՈՒՐ, տե՛ս Внутрисолевые воды:

ВОДА МЕТЕОРНАЯ — ԱՍՈՒՊԱՅԻՆ ԶՈՒՐ, «Մթնոլորտային տեղումներ» տերմինի հոմանիշ (տե՛ս Осадки атмосферные):

ВОДА МОЛЕКУЛЯРНАЯ — ՄՈԼԵԿՈՒԼԱՅԻՆ ՋՈՒՐ, տե՛ս Молекулярная вода:

ВОДА МОРСКАЯ — ԾՈՒՎԱՅԻՆ ՋՈՒՐ, տե՛ս Морская вода:

ВОДА МЫШЬЯКОВАЯ И МЫШЬЯКОВИСТАЯ — ՄԿՆԳԵՂԱՋՈՒՐ ԵՎ ՄԿՆԳԵՂԱՅԻՆ ՋՈՒՐ, ըստ Ա. Մ. Օվչինիկովի (1963), բնական ջուր, որի 1 լ-ում H_3AsO_4 մկնդեղային միացության պարունակությունը գերազանցում է 1 մգ-ից (մկնդեղային ջուր) և 1,2 մգ-ից (մկնդեղաջուր): Ըստ Վ. Վ. Իվանովի և Գ. Ա. Ներսիսի (1964), բուժիչ ջրերում մկնդեղի (As) նվազագույն պարունակությունը պետք է լինի 0,7 մգ/լ: Ըստ As-ի պարունակության տարբերում են. 1) թույլ մկնդեղաջուր՝ 0,7—5,0 մգ/լ, 2) ուժեղ մկնդեղաջուր՝ 5—10 մգ/լ, 3) շատ ուժեղ մկնդեղաջուր՝ >10 մգ/լ: Մկնդեղային բուժիչ ջրերն օգտագործվում են խմելու համար, իսկ մկնդեղային ջրերը՝ միայն լուգանքների համար:

ВОДА НАДМЕРЗЛОТНАЯ — ՎԵՐԱՍԱՌՑՈՒԹԱՅԻՆ ՋՈՒՐ, տե՛ս Надмерзлотные воды:

ВОДА НАДСОЛЕВАЯ — ՎԵՐԱՎԱՅԻՆ ՋՈՒՐ, տե՛ս Надсолевые воды:

ВОДА НАПОРНАЯ (ВОСХОДЯЩАЯ) — ԾՆԾՈՒՄՆԱՅԻՆ (ՎԵՐԸՆԹԱՅ) ՋՈՒՐ, ջրամբժ շերտով սահմանափակված ծակտեղեն և ճեղքավոր ապարների մեջ տեղադրված ջուր, որը ջրատատիկ ճնշում է գործադրում ծածկի ապարների վրա (նկ. 1): Հորատելիս Ճ. ջ. բարձրանում է մինչև սնման ու բեռնաթափման մարզերի ջրի մակարդակները միացնող հարթությունը (ճնշման մակարդակը): Եթե ռելիեֆը ցածր է այս հարթությունից՝ ջուրը շատրվանում է: Հոսանիշ՝ արտեզյան ջուր:

ВОДА НЕЗАМЕРЗАЮЩАЯ — ՉՍԱՌՉՈՂ ՋՈՒՐ, ստ. ջուր, որը մանրահատիկ ապարներում բացասական ջերմաստիճանի պայմաններում մնում է հեղուկ վիճակում: Այդպիսին են օդահագեցման զոնայի խոնավածուծ (հիգրոսկոպիկ), թաղանթային և մասամբ մազանոթային ջրերը: Բազմամյա սառցույթի զոնայում բացասական ջերմաստիճանի պայմաններում (մինչև -7° — -20°) չեն սառչում մահ աղաջրերը:

ВОДА НЕФТЯНАЯ — ՆԱՎԹԱՅԻՆ ՋՈՒՐ, տե՛ս Нефтяные воды:

ВОДА ОКОЛОСОЛЕВАЯ — ՄԵՐՁԱՎԱՅԻՆ ՋՈՒՐ, տե՛ս Вода боковая:

ВОДА ОПАЛЕСЦИРУЮЩАЯ — ՕՊԱԼԱՆԵՐԱՆԳ ՋՈՒՐ, ջուր, որը պարունակում է ծայր աստիճանի ցրված վիճակում գտնվող նյութերի խառնուրդ և լուսավորելիս ձևեր է բերում օպալի (սաղափի) երանգ:

ВОДА ОСВОБОЖДЕННАЯ — ԱԶԱՏՎԱԾ ՋՈՒՐ, տե՛ս Освобожденные воды:

ВОДА ОСМОТИЧЕСКАЯ — ՕՍՄՈՏԻԿ ՋՈՒՐ, ջուր, որը ֆիզիկապես կապված է միներալների և չաղկապված ապարի մասնիկների մակերևույթի հետ: Օ. ջ. ստորաբաժանվում է թույլ կապված (օսմոտիկորեն ներծծված) և ամուր կապված

տարատեսակների: Ամուր կապված 0. 2-ի առաջացումն ուղեկցվում է ջերմության անջատումով, որը կոչվում է թրջման ջերմություն: Հոմանիշ՝ ֆիզիկապես կապված ջուր, դիֆուզային թաղանթների ջուր:

ВОДА ОТЖАТАЯ — ՔԱՍՎԱԾ ՋՈՒՐ, ջուր, որն ստացվում է մեծ ճնշման մամլիչով ապարը սեղմելիս: Այդ եղանակով խորքային նստվածքային ապարներից քանվում է ծակոտիմային ջուր, որի ուսումնասիրությունը պատկերացում է տալիս հին ավազանների ջրի բիւ. բաղադրության մասին: Հոմանիշ՝ ծակոտիմային լուծույթ:

ВОДА ПАЛЮСТРАЛЬНАЯ (БОЛОТНАЯ) — ՊԱԼՅՈՒՍՏՐԱԼ (ԾԱՀԾԱՅԻՆ) ՋՈՒՐ, տե՛ս Палюстральные воды:

ВОДА ПЕРЕГРЕТАЯ — ԳԵՐՏԱՔ ՋՈՒՐ, ստ. ջուր, որը $+100^{\circ} \text{C}$ բարձր ջերմաստիճանում գտնվում է հեղուկ-կաթիլային վիճակում:

ВОДА ПЕРЕОХЛАЖДЕННАЯ — ԳԵՐՍԱՌԸ ՋՈՒՐ, բացառիկ սառը ստ. ջուր, որը 0° -ից ցածր ջերմաստիճանում գտնվում է հեղուկ վիճակում: Տարածված է բազմամյա սառցույթի շրջաններում:

ВОДА ПИРОГЕНЕТИЧЕСКАЯ — ՀՐԱԾԻՆ ՋՈՒՐ, ջուր, որն առաջանում է պինդ (կարծր) ալրվող համածոների չոր թորման ժամանակ օրգ. նյութի տարրալուծման հաշվին:

ВОДА ПЛАВАЮЩАЯ — ԼՈՂԱՅՈՂ ՋՈՒՐ, ըստ Ա. Ի. Ջենս-Լիտովսկու և Ն. Ի. Տոլստիխինի (1948), քաղցրահամ ստ. ջուր, որը ոսպնյակի ձևով տեղադրված է ծովափնյա թմբերի և ցամաքալեզվակների ավազոտներում՝ ծովային աղի ջրի վրա: Լ. Ջ. սնվում է մթնոլորտային տեղումների և մակերևութային հոսքի ջրերից:

ВОДА ПЛАСТОВАЯ — ԾԵՐՏԱՅԻՆ ՋՈՒՐ, տե՛ս Пластовые (межпластовые) воды:

ВОДА ПЛАСТОВО-ТРЕЩИННАЯ — ԾԵՐՏԱԾԵՂՔԱՅԻՆ ՋՈՒՐ, ըստ Ի. Կ. Զայցևի (1948), ստ. ջուր, որը տեղադրված է ծալքավորված փոխակերպային, նստվածքային և հրաբխածին-նստվածքային ապարների ռեգիոնալ տարածման հեղքերում:

ВОДА ПЛЕНОЧНАЯ — ԹԱՂԱՆԹԱՅԻՆ ՋՈՒՐ, տե՛ս Пленочная (рыхлосвязанная) вода:

ВОДА ПОГЛАЩЕННАЯ — ԿՆՍՎԱԾ ՋՈՒՐ, տե՛ս Вода адсорбционная:

ВОДА ПОГРЕБЕННАЯ — ԹԱՂՎԱԾ ՋՈՒՐ, տե՛ս Погребенные воды:

ВОДА (ВЛАГА) ПОДВЕШЕННАЯ — ԿՍԽՎԱԾ ՋՈՒՐ (ԽՈՆԱՎՈՒԹՅՈՒՆ), ջուր, որը գտնվում է ապարների մագալան անցքերում ու հեղքերում, պահվում է մագնիթային ձողակաճ ուժերով և կապ չունի գրունտային ջրերի հորիզոնի հետ:

Կ. ջ. սովորաբար տարածված է օդահագեցման զոնայի ամենավերին մասում՝ հողաբուսական շերտում:

ВОДА ПОДЗЕМНАЯ — ՍՏՈՐԵՐԿՐՅԱ ՋՈՒՐ, ջուր, որը գտնվում է երկրակեղևը կազմող ապարների մեջ հեղուկ, գոլորշի, կարծր վիճակում: Ա. ջ-ին է վերագրվում նաև քիմիապես կապված ջուրը:

ВОДА ПОДМЕРЗЛОТНАЯ — ԵՆԹԱՍԱՌՅՈՒԹԱՅԻՆ ՋՈՒՐ, ըստ Ն. Ի. Տոլստիխինի (1941), բազմամյա սառած ապարների զանգվածից ներքև տեղադրված քաղցրահամ, հանքային, աղահամ կամ աղի ջուր, որի ջերմաստիճանը տատանվում է $-3 \div -20^\circ \text{C}$ և ավելի սահմաններում: Տարբերում են գետաբերուկային, հեղեղաբերուկային նստվածքների, արմատական ապարների շերտային, շերտանդաքային, ճեղքակարստային և այլ տիպի Ե. ջ-եր: Երկրի մակերևույթի հետ Ե. ջ-ի ջրափոխանակությունը (սնում, բեռնաթափում) կատարվում է միջանցիկ հալույթների միջոցով: Բազմամյա սառցույթի շրջաններում Ե. ջ. լայնորեն օգտագործվում է ջրամատակարարման, բուժման և օգտակար տարրերի ու միացությունների (մասնավորապես կերակրի աղի) ստացման համար:

ВОДА ПОДМОРЕННАЯ — ԵՆԹԱՍԱՌՅԱՔԵՐՈՒԿԱՅԻՆ (ԵՆԹԱՔԱՐԱԿԱՐԱԿԱՅԻՆ, ԵՆԹԱՄՈՐԵՆԱՅԻՆ) ՋՈՒՐ, ստ. ջուր, որը տեղադրված է սառցաբերուկային նստվածքների տակի ջրաթափանց ապարների մեջ: Ե. ջ. բնորոշ է նախկին ԽՍՀՄ Եվրոպական մասի սառցադաշտային նստվածքների տարածման շրջաններին:

ВОДА ПОДОШВЕННАЯ — ՀԱՏԱԿԱՅԻՆ ՋՈՒՐ, ստ. ջուր, որը տեղադրված է նավթաբեր շերտում, անմիջապես նավթի տակ: Հ. ջ. լայնորեն տարածված է նավթաբեր կառուցվածքների փոքրաթեք հաստ կուտակիչ շերտերում, որոնց մեջ նավթը գբաղեցնում է միայն շերտի վերին մասը:

ВОДА ПОДПОЧВЕННАЯ — ԵՆԹԱՀՈՂԱՅԻՆ ՋՈՒՐ, կապված թաղանթային ջուր (խոնավություն), որը տեղադրված է ենթահողային չոր հորիզոնի ապարներում (ըստ Ա. Կ. Վիտցկու, 1962, իլյուվիալ կամ «մեռած» հորիզոնում):

ВОДА ПОДРУСЛОВАЯ — ԵՆԹԱՀՈՒՆԱՅԻՆ ՋՈՒՐ, ստ. ջուր, որը տեղադրված է գետի հունը կազմող գետաբերուկային նստվածքների կամ երբեմն արմատական ապարների մեջ: Ե. ջ. առաջացնում է ենթահունային ստ. հոսք, որը սովորաբար փոխադարձաբար կապված է գետի հետ:

ВОДА ПОДСОЛЕВАЯ — ԵՆԹԱԱՂԱՅԻՆ ՋՈՒՐ, ըստ Ա. Ի. Զենս-Լիտովսկու և Ն. Ի. Տոլստիխինի (1948), ստ. ջուր, որը տեղադրված է աղատար հաստվածքի տակ գտնվող ապարներում: Ծագումով Ե. ջ. հանդիսանում է աղատաջացման աղազանի աղաջուր, որը թաղված է հետագա նստվածքների տակ և ունի ճնշումային բնույթ: Ե. ջ-ի հանքայնացումը հասնում է մինչև $270-350 \text{ գր/լ}$, քիմ. բաղադրությունը հիմնականում քլոր-կալցիումային-նատրիումային է: Որոշակի երկրք. պայմաններում Ե. ջ. կարող է առաջանալ վերադային, կողային կամ այլ ջրերի հաշվին: Առանձին դեպքերում, մասնավորապես աղային տեկտոնիկայի դրսևորման ժամա-

նակ, Ե. ջ. կարող է ներդրվել աղային հաստվածքի մեջ կամ տեկտ. ճեղքերով բարձրանալ երկրի մակերևույթ:

ВОДА ПОКРОВО-ТРЕЩИННАЯ — ԾԱԿՈՏԻՆԱԾԵՂՔԱՅԻՆ ՋՈՒՐ, ըստ Ի. Կ. Զայցկի (1961), ստ. ջուր, որը տեղադրված է արտավիժած հրային ապարների (անդեզիտաբազալտներ, տրապներ) ծածկոցների լայնատարած ճեղքերի մեջ:

ВОДА ПОРОВАЯ — ԾԱԿՈՏԻՆԱՅԻՆ ՋՈՒՐ, ստ. ջուր, որը տեղադրված է տարբեր ծագման ապարների ծակոտիների մեջ: Ծ. ջ. գերազանցապես տարածված է փոփր բեկորային չշաղկապված նստվածքային ապարներում (կոպիճ, գլաբար, ալվազներ, կավավազ, կավեր ևն), ինչպես նաև հրաբխային խարամներում:

ВОДА ПОРОВО-ПЛАСТОВАЯ — ԾԱԿՈՏԻՆԱԾԵՐՏԱՅԻՆ ՋՈՒՐ, ըստ Ի. Կ. Զայցկի (1961), ստ. ջուր, որը գտնվում է շերտային տեղադրում ունեցող ապարների ծակոտիների մեջ:

ВОДА ПОРОВО-ТРЕЩИННО-ПЛАСТОВАЯ — ԾԱԿՈՏԻՆԱԾԵՂՔԵՐՏԱՅԻՆ ՋՈՒՐ, ըստ Ի. Կ. Զայցկի (1961), ստ. ջուր, որը գտնվում է շերտային տեղրում ունեցող ապարների ծակոտիների և ճեղքերի մեջ:

ВОДА (ВЛАГА) ПОЧВЕННАЯ — ՀՈՂԱՅԻՆ ՋՈՒՐ (ԽՈՆԱՎՈՒԹՅՈՒՆ), ստ. ջուր, որը գտնվում է հողային շերտում (օդահագեցման զոնայում) և պահվում է մոլեկուլային ձողական ուժերի շնորհիվ: Սովորաբար Հ. ջ. զբաղեցնում է ծակոտիների ծավալի մի մասը, իսկ մյուս մասը լցված է օդով և ջրային գոլորշիներով:

ВОДА ПРЕСНАЯ — ՔԱՂՑՐԱՆԱՄ ՋՈՒՐ, բնական ջուր, որի հանքայնացումը չի գերազանցում 1 գր/լ (տե՛ս Классификация подземных вод): Ըստ քիմ. բաղադրության Ք. ջ. գերազանցապես ջրակարրոնատային է:

ВОДА ПРИДОННАЯ — ՀԱՏԱԿԱՄԵՐՁ ՋՈՒՐ, օվկիանոսների, ծովերի և այլ ջրավազանների ստորին շերտի ջուր, որն անմիջապես հպվում է հատակին: Հ. ջ. անմիջական ֆիզքիմ. և ջրադինամիկ փոխազդեցության մեջ է հատակային նրստվածքների հետ:

ВОДА ПРОМЕЖУТОЧНАЯ — ՄԻՋԱՆԿՅԱԼ ՋՈՒՐ, տե՛ս Нефтяные воды (воды нефтяных месторождений):

ВОДА ПРОМЫШЛЕННАЯ — ԱՐԴՅՈՒՆԱԲԵՐԱԿԱՆ ՋՈՒՐ, տե՛ս Промышленные (промысловые) подземные воды:

ВОДА ПРОМЫШЛЕННАЯ И МИНЕРАЛЬНАЯ — ԱՐԴՅՈՒՆԱԲԵՐԱԿԱՆ ԵՎ ՀԱՆՔԱՅԻՆ ՋՈՒՐ, ստ. հանքային ջուր, որը նրան բուժիչ հատկություն տվող նյութերի հետ միասին, լուծված վիճակում պարունակում է արժեքավոր տարրերի արդյունաբերական կուտակումներ:

ВОДА ПРОЧНОСВЯЗАННАЯ — ԱՄՈՒՐ ԿԱՊԿԱԾ ՋՈՒՐ, տե՛ս Вода гигроскопическая:

ВОДА РЕЛИКТОВАЯ — ՄՆԱՅՈՒԿԱՅԻՆ ՋՈՒՐ, ստ. ջուր, որն առաջացել է ջրատար նստվածքային ապարների հետ միաժամանակ և, ըստ էության, հանդիսանում է նստվածքառաջացման ավազանից մնացած ջուր: Մ. ջ-ի քիմ. բաղադրությունը երկր. ժամանակների ընթացքում ենթարկվում է փոփոխության, որը կապված է ջրատար ապարների կազմավորման հետագա փուլերի (դիագենեզ, կատագենեզ) և վերականգնման պայմաններում ընթացող երկրաքիմ. բարդ գործընթացների հետ:

ВОДА РУДНАЯ — ՀԱՆՔԱՋՈՒՐ, ըստ Ա. Ի. Բրոդսկու (1963), ստ. ջուր, որը տեղադրված է անմիջապես հանքային մարմնի ճեղքերի և ծակոտիների մեջ: Հ. հաշվից ստ. ջրերից տարբերվում է քիմ. բաղադրությամբ, հանքայնացման տարրի բարձր պարունակությամբ, թթվայնությամբ ևն: Հնացած տերմին:

ВОДА РУДНИЧНАЯ — ՀԱՆՔԱՐԱՆԱՅԻՆ ՋՈՒՐ, ստ. (երբեմն նաև մակերևութային) ջուր, որը մուտք է գործում լեռնային փորվածքները և դժվարացնում հնքվ-ի շահագործման պայմանները: Սուլֆիդային հանքայնացման և ածխի հնքվ-երում Հ. ջ. սովորաբար ուժեղ թթվային է ($\text{pH} < 3$), պարունակում է մեծ քանակով սուլֆատ-իոն (այդ թվում նաև ազատ ծծմբական թթու), երկաթ (մի քանի տասնյակ գր/լ), ալյումինիում և այլ մետաղներ ու միացություններ: Այդպիսի Հ. ջ. բուռն կերպով քայքայում է հանքարանային մետաղյա և բետոնե սարքավորումներն ու կառույցները: Հոմանիշ՝ հանքահորային ջուր:

ВОДА РЫХЛОСВЯЗАННАЯ — ԹՈՒՅԼ ԿԱՊԿԱԾ ՋՈՒՐ, հասկացությունն օգտագործվում է որպես թաղանթային ջրի հոմանիշ (տե՛ս Вода плечочная):

ВОДА СВОБОДНАЯ — ԱՋԱՏ ՋՈՒՐ, ստ. ջուր, որի մակերևույթի վրա եղած ճնշումը հավասար է մթնոլորտային ճնշմանը: Ա. ջ-ի խմբին են դասվում վերնաջուրը, գրունտային ջուրը, միջշերտային ոչ ճնշումնային ջուրը ևն: Հոմանիշ՝ ոչ ճնշումնային ջուր:

ВОДА СВЯЗАННАЯ — ԿԱՊԿԱԾ ՋՈՒՐ, ստ. ջուր, որը ֆիզ. կամ քիմ. կապի մեջ է ապարների կարծր նյութի (մասնիկների) հետ և այդ պատճառով, ի հակադրություն ազատ ջրի, յուրովի անշարժ է: Տարբերում են Կ. ջ-ի երկու խումբ. 1) ապարի կարծր նյութի ներսի և 2) ապարի ճեղքերի, ծակոտիների կամ կարծր նյութի մակերևույթի (մոլեկուլային ձգողական ուժերով պահվող): Առաջին խմբի մեջ մտնում են կառուցվածքային, բյուրեղային և ցեղիտային ջրերը, իսկ երկրորդի մեջ՝ խոնավածուծ (ամուր կապված) և թաղանթային (թույլ կապված) ջրերը:

ВОДА СЕДИМЕНТАЦИОННАЯ — ՆՍՎԱԾՔԱԿՈՒՏԱԿԱՄԱՆ (ՍԵԴԻՄԵՆՏԱՅԻՆ) ՋՈՒՐ, հին ջրավազանների նստվածքների ստ. ջուր, որը նստվածքների հետ միասին երկար ժամանակ մնացել է թաղված վիճակում և աստիճանաբար փոփոխվել է դիագենեզի ու կատագենեզի փուլերում: Ն. ջ. լինում է կամ նստվածքային ապարների հետ միաժամանակ առաջացած (սինգենետիկ, մնացուկային ջուր), կամ նստվածքների խտացման գործընթացում արտազատված և այլ հասկի ապարների մեջ տեղադրված (էպիգենետիկ, տեղափոխված ջուր):

ВОДА СЕРОВОДОРОДНАЯ — ԾԾՄԲԱԶՐԱԾՆԱՅԻՆ ԶՈՒՐ, տե՛ս Силь-
фидные (сероводородные) воды:

ВОДА СИНГЕНЕТИЧЕСКАЯ — ՀԱՄԱԾԻՆ (ՄԻՆԳԵՆԵՏԻԿ) ԶՈՒՐ, տե՛ս
Сингенетические воды:

ВОДА СИНТЕТИЧЕСКАЯ — ՄԻՆԹԵԶՎԱԾ (ՄԻՆԹԵՏԻԿ) ԶՈՒՐ, տե՛ս
Синтетические воды:

ВОДА СО СВОБОДНОЙ ПОВЕРХНОСТЬЮ — ԱԶՍ ՄԱԿԵՐԵՎՈՒՅԹՈՎ
(ՀԱՅԵԼՈՎ) ԶՈՒՐ, ստ. ջուր, որի մակերևույթի վրա ճնշումը հավասար է մթնո-
լորտային ճնշմանը, աչիսնքն աչի մակերևույթը (կամ հագելին) ազատ է:

ВОДА СОЛЕНАЯ — ԱՂԻ ԶՈՒՐ, բնական ջուր, որի հանքայնացումը տատան-
վում է 1—35 գր/լ սահմաններում: Տարբերում են. ա) թույլ աղի՝ 1—3 գր/լ,
բ) միջին աղիության՝ 3—10 գր/լ, գ) ուժեղ աղի՝ 10—35 գր/լ ջրեր: Ըստ Վ. Ի. Վեր-
նադսկու (1931), աղի ջրերին են դասվում 10—50 գր/լ հանքայնացման ջրերը (տե՛ս
Классификация подземных вод):

ВОДА СОЛОНОВАТАЯ — ԱՂԱՀԱՄ ԶՈՒՐ, ըստ Վ. Ի. Վերնադսկու (1931),
բնական ջուր, որի հանքայնացումը տատանվում է 1—10 գր/լ սահմաններում: Այդ
հանքայնացման ջրերը Ի. Կ. Զալցեր (1961) համարում է թույլ աղի (1—3 գր/լ)
և միջին աղիության (3—10 գր/լ) (տե՛ս Классификация подземных вод):

ВОДА СУБАРТЕЗИАНСКАЯ — ՄԵՐԶԱՐՏԵԶՅԱՆ ԶՈՒՐ, տե՛ս
Субартезианские воды:

ВОДА СУЛЬФАТНАЯ — ՍՈՒԼՖԱՏԱՅԻՆ ԶՈՒՐ, տե՛ս Сульфатные воды:

ВОДА ТАЛАССОГЕННАЯ — ՕՎԿԻԱՆՈՍԱՅԻՆ (ԾՈՎԱՅԻՆ) ԶՈՒՐ, նրստ-
վածքային ապարների ծակոտիներում ներփակված օվկիանոսային (ծովային)
ջուր, որն ապարների մեջ կուտակվել է նստվածքակուտակման գործընթացում:

ВОДА ТЕПЛАЯ — ԳՈԼ ԶՈՒՐ, ստ. ջուր, որի ջերմաստիճանը տատանվում է
20—37° Ց սահմաններում (տե՛ս Классификация подземных вод):

ВОДА ТЕПЛОЭНЕРГЕТИЧЕСКАЯ — ԶԵՐՄԱԷՆԵՐԳԵՏԻԿ ԶՈՒՐ, ստ. տաք,
գերտաք ջուր, որն օգտագործվում է էլեկտրաէներգիայի ստացման, ջեռուցման և այլ
նպատակներով: Զ. ջ. լայն մասշտաբներով օգտագործվում է Իսլանդիայում, Իտա-
լիայում, Նոր Զելանդիայում, ԱՄՆ-ում և այլուր: Նախկին ԽՍՀՄ տարածքում Զ. ջ.
օգտագործվում է Կամչատկայում, Դադատանում, Վրաստանում և այլուր:

ВОДА ТЕРМАЛЬНАЯ — ԶԵՐՄ (ԹԵՐՄԱԼ) ԶՈՒՐ, ստ. ջրատաք հորիզոնի
կամ աղբյուրի ջուր, որն ունի բարձր ջերմաստիճան: Տարբերում են. 1) հարաբե-
րական ջերմեր (թերմեր), որոնց ջերմաստիճանը բարձր է տվյալ շրջանի օդի տարե-
կան միջին ջերմաստիճանից, 2) բացարձակ ջերմեր, որոնց ջերմաստիճանը բարձր
է երկրագնդի օդի տարեկան միջին առավելագույն (36—37°) ջերմաստիճանից:
Զ. ջ. ջերմությունն ստանում են երկրակեղևի խորը հորիզոններից, որտեղ նրանք

տեղադրված են: Ժամանակակից հրաբխային շրջաններում, որտեղ համեմատաբար ոչ մեծ խորություններում ապարները դեռևս սառած չեն, հաճախ ստ. ջրերը գտնվում են գերտաքացած վիճակում և դարս են գալիս երկրի մակերևույթ՝ գերտաք ջրային գոլորշու կամ եռացող աղբյուրների (նեյզերների) ձևով: Այս ջրերը սովորաբար ունեն ցածր հանքալցացում, բարձր հիմնալուծություն (ավալալանություն), նրանց կատիոնային բաղադրության մեջ գերիշխում է Na իոնը: Գազային բաղադրությամբ գերազանցապես ազոտային են նաև ածխաթթվային, մեթանային և ծծումբ-ածխաթթվային ջրերը: Տարբերում են ազոտային ջրերի 3 տիպեր. 1) գրանիտային զանգվածների ճեղքերի հետ կապված չսոխազանց թույլ հանքալցացված (հաճախ $< 0,3$ գ/լ), սիլիկաֆոսֆատային՝ ռադոնի և որոշ միկրոտարրերի համեմատաբար բարձր պարունակությամբ, 2) տուֆածին հաստվածքների, թերթաքարերի, ավազաքարերի ազոտային ջերմեր՝ ծծմբաջրածնի սովալությամբ (որը $pH = 8-9$ դեպքում լինում է կապված վիճակում). ալսալիսի ջրերը կոչվում են ջրատուֆիդային, 3) կարբոնատային հաստվածքների ազոտային ջերմեր, որոնք բնութագրվում են բարձր հանքալցացումով:

ВОДА ТЕХНИЧЕСКАЯ — ՏԵԽՆԻԿԱԿԱՆ ՋՈՒՐ, տե՛ս Технические воды:

ВОДА ТОРФЯНАЯ — ՏՈՐՖԱՅԻՆ ՋՈՒՐ, տե՛ս Торфяные воды:

ВОДА ТРЕЩИННАЯ — ԾԵՂՔԱՅԻՆ ՋՈՒՐ, տե՛ս Трещинные воды:

ВОДА ТРЕЩИННО-ЖИЛЬНАЯ — ԾԵՂՔԱՅԻՆԱԿԱՅԻՆ ՋՈՒՐ, ստ. ջուր, որը տեղադրված է ուժեղ տեղախախտված ու ալլափոխված մագմածին, փոխակերպային և հատվածքային ապարների ճեղքերում: Առանձնացվում են Ծ. ջ-երի երկու տիպ. ա) կապված խոշոր տեկտ. խախտումների և նրանց ուղեկցող ճեղքերի համակարգի հետ, բ) կապված հողմահարման զոնայի ճեղքավորումների հետ:

ВОДА ТРЕЩИННО-КАРСТОВАЯ — ԾԵՂՔԱԿԱՐՍՏԱՅԻՆ ՋՈՒՐ, տե՛ս Трещиннокарстовые воды:

ВОДА ТРЕЩИННО-ПЛАСТОВАЯ — ԾԵՂՔԱՇԵՐՏԱՅԻՆ ՋՈՒՐ, ստ. ջուր, որը տեղադրված է շերտավոր, թույլ տեղախախտված ապարների ճեղքերում:

ВОДА ТУНДРОВАЯ — ՏՈՒՆԴՐԱՅԻՆ ՋՈՒՐ, տե՛ս Тундровые воды:

ВОДА ТЯЖЕЛАЯ — ԾԱՆՐ ՋՈՒՐ, տե՛ս Тяжелая вода:

ВОДА ФИЗИЧЕСКИ СВЯЗАННАЯ — ՖԻԶԻԿԱԳԵՍ ԿԱՊԿԱՄ ՋՈՒՐ, տե՛ս Вода осмотическая:

ВОДА ФИЛЬТРАЦИОННАЯ — ԾԾԱՆՑՄԱՆ ՋՈՒՐ, տե՛ս Фильтрационные воды:

ВОДА ФРЕАТИЧЕСКАЯ — ՖՐԵԱՏԻԿ ՋՈՒՐ, տե՛ս Фреатические воды:

ВОДА ХЛОРИДНАЯ — ՔԼՈՐԻԴԱՅԻՆ ՋՈՒՐ, տե՛ս Хлоридные воды:

ВОДА ХЛОР-КАЛЬЦИЕВОГО ТИПА — ԶԼՈՐ-ԿԱԼՏԻՈՒՄԱՅԻՆ ՏԻՊԻ ԶՈՒՐ, բնական ջուր, որի բիմ. կազմում գերիշխում են քլոր և կալցիում իոնները: Ըստ Վ. Ա. Սուլինի, Ք.-կ. տ. ջ. բնութագրվում է ծագումնաբանական հետևյալ գործակցով՝ $\frac{rCl-rNa}{rMg} > 1$: Այս տիպի ջրերը բնորոշ են խոր նվաճքային կառուցվածքներին և նավթագազաբեր կտրվածքներին:

ВОДА ХЛОР-МАГНИЕВОГО ТИПА — ԶԼՈՐ-ՄԱԳՆԵՒՈՒՄԱՅԻՆ ՏԻՊԻ ԶՈՒՐ, բնական ջուր, որի բիմ. կազմում գերիշխում են քլոր և մագնիում իոնները: Ըստ Վ. Ա. Սուլինի, բ.-մ. տ. ջ. բնութագրվում է ծագումնաբանական հետևյալ հարաբերակցությամբ՝ $\frac{rCl-rNa}{rMg} < 1$ և բնորոշ է խորջրյա նստվածքային ապարներին:

ВОДА ХОЛОДНАЯ — ՍԱՌԸ ԶՈՒՐ, ըստ Օ. Ա. Ալլուիների (1953), ստ. ջուր, որի ջերմաստիճանը տատանվում է $4-20^{\circ}$ Ց առանձնաներում (տե՛ս Классификация подземных вод):

ВОДА ШАХТНАЯ — ՀԱՆՔԱՀՈՐԱՅԻՆ ԶՈՒՐ, տե՛ս Вода рудничная:

ВОДНАЯ РАСТИТЕЛЬНОСТЬ — ԶՐԱՅԻՆ, ԲՈՒՍԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ, ջրում ապրող բուսատեսակներ, որոնց մի մասը լողում է ջրի վրա, իսկ մյուսը՝ լրիվ ընկղմված է ջրի մեջ: Զ. Բ. կազմի մեջ մտնում են տարբեր ջրիմուռներ, որոշ ձարխտամաններ (պտերակերպեր) ծածկասերմնավորներ: Տարբերում են ծովային և քաղցրահամ Ջ. բ.: Առաջինները ներկայացված են մանրադիտակային, դիատոմային ջրիմուռներով, իսկ ափամերձ գոտում՝ դարչնագույն, կարմիր ու կանաչ ջրիմուռներով: Քաղցրահամ ջրային բուսականությունից տիրապետում են կանաչ ու դիատոմային ջրիմուռները, իսկ ծանծաղ ջրավազաններում կամ խոր ջրավազանների ափամերձ մասերում մեծ տարածում ունեն պտերազգիները, մամուսկերպ ծաղկաբույսերը:

ВОДНО-БАЛАНСОВЫЕ СТОКОВЫЕ ПЛОЩАДКИ — ԶՐԱՀԱՇՎԵԿՇՈՒՅԻՆ, ՀՈՐՔԱՅԻՆ ՀԱՐԹԱԿՆԵՐ, լանջերի վրա հողաթմբերով, կավային կամ բետոնյա միջնորմերով առանձնացված ոչ մեծ չափերի (10×20 , 20×40 , 20×60 մ) հարթակներ՝ կահավորված ջրահավաք ու ջրաչափ սարքերով, որոնց օգնությամբ փորձային դիտումներ են տարվում մակերևութային ու ստ. հոսքերի, ինչպես նաև ջրային հաշվեկշռի ալլ բաղադրատարրերի վրա: Վերջիններից են. մթնոլորտային տեղումները, օդահագեցման զոնայում խոնավության պաշարը և գրունտային ջրերի պաշարները: Լանջերի հարթակները կոչվում են հոսքային, քանի որ նման փոքր տեղամասում լրիվ ջրային հաշվեկշիռը կազմել հնարավոր չի:

ВОДНО-БАКТЕРИАЛЬНАЯ СЪЕМКА — ԶՐԱՄԱՆՐԷՍԻՆ ՀԱՆՈՒՅԹ, մանրէային հանույթի մեթոդներից մեկը: Այն սովորական հողագրունտային մանրէային հանույթից տարբերվում է նրանով, որ ուսումնասիրվում են միայն գրունտային և արտեզյան ջրերի մեջ տարածված մանրէները:

ВОДНО-ГАЗОВАЯ СЪЕМКА — ԶՐԱԳԱԶԱՅԻՆ ՀԱՆՈՒՅԹ, երկրաբիմ. հանույթի մեթոդներից մեկը, որի ժամանակ ուսումնասիրվում են ստ. ջրերի գազային բաղադրիչները:

ВОДНО-ГАЗОВЫЙ КОНТАКТ — ԶՐԱԳԱԶԱՅԻՆ ԿՈՆՏԱԿՏ, նավթագազա-
րեր հնքվ-երում գազի ու ջրի բաժանման մակերևույթ: Զ. կ-ում ջուրը գտնվում է
հնքման տակ: Հոսանքի՞ գազաջրային կոնտակտ:

ВОДНОЕ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВО — ԶՐԱՅԻՆ ՕՐԵՆՍԴՐՈՒԹՅՈՒՆ, նախ-
կին խՍՀՄ-ում և բազմաթիվ պետություններում ընդունված պետական վավերագրեր,
որոնք, ելնելով ջրային ռեսուրսների համաժողովրդական սեփականության սկզբուն-
քից, սահմանում են նրանց ուսցիոնալ օգտագործման և պահպանության պայման-
ներն ու պահանջները: Զ. օ. նպաստում է ջրային ռեսուրսների պահավորված իրաց-
ման կենսագործմանը:

ВОДНОЕ ХОЗЯЙСТВО — ԶՐԱՅԻՆ ՏՆՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆ, ժողովրդական տն-
տեսության տարրեր բնագավառներում (կոմունալ ու արդյունաբերական ջրամա-
տակարարում, հողերի ոռոգում ու չորացում, էներգետիկա, ջրային տրանսպորտ,
ձկնարդյունաբերություն են) մակերևույթային ու ստ. ջրերի օգտագործման միջոցա-
ռումների համակցություն:

ВОДНЫЕ МИГРАНТЫ — ԶՐԱՅԻՆ ՄԻԳՐԱՆՏՆԵՐ (ԶՐԻ ՄԻՋՈՑՈՎ ՏԵՂԱ-
ՓՈՆՎՈՂ ՏԱՐՐԵՐ), քիմ. տարրեր, որոնք պարզ և համակարգ իոնների կամ մո-
լեկուլների ձևով տեղափոխվում են առավելապես մակերևույթային, հողային և
գրունտային ջրերի միջոցով: Զ. մ-ին են պատկանում շատ տարրեր, մասնավորա-
պես նատրիումը, մագնիումը, ալյումինը, սիլիցիումը, ֆոսֆորը, ծծումբը, քլորը,
կալիումը, երկաթը, կոբալտը, հիկելը, վանադիումը, ստրոնցիումը, ցինկը, կապարը,
պղինձը ևն:

ВОДНЫЕ (ГИДРОХИМИЧЕСКИЕ) ОРЕОЛЫ РАССЕЙНИЯ — ԶՐԱՅԻՆ
(ԶՐԱՔԻՄԻԱԿԱՆ) ՑՐՄԱՆ ՊՍԱԿՆԵՐ, տե՛ս Ореолы рассеяния гидрохимические
(водные):

ВОДНЫЕ РЕСУРСЫ — ԶՐԱՅԻՆ ՌԵՍՈՒՐՍՆԵՐ, մակերևույթային ու ստ.
ջրերի այն քանակը, որը կարող է օգտագործվել ժողովրդական տնտեսությունում
տարրեր նպատակների համար:

ВОДНЫЕ СВОЙСТВА ГОРНЫХ ПОРОД — ԱՊԱՐՆԵՐԻ ԶՐԱՅԻՆ ՀԱՏԿՈՒ-
ԹՅՈՒՆՆԵՐ, ջրի նկատմամբ ապարների դրսևորված հատկություններ: Ա. ջ. հ-ի
թվին են պատկանում. խոնավատարությունը, ջրաթափանցելիությունը, մազականու-
թյունը, կակղելիությունը, լուծելիությունը ևն:

ВОДНЫЙ БАЛАНС — ԶՐԱՅԻՆ ՀԱԾՎԵԿԾԻՒ, տե՛ս Баланс водный:

ВОДНЫЙ КАДАСТР — ԶՐԱՅԻՆ ԱՄՓՈՓԱԳԻՐ, ջրային օբյեկտների (գետեր,
լճեր, ճահիճներ, ծովեր, սառցադաշտեր և ստ. ջրեր) վերաբերյալ տեղեկություն-
ների ամփոփագիր: Այն կազմվում է ջրային ռեսուրսների գնահատման և նրանց
օգտագործման պահավորման ու նախագծման նպատակով:

ВОДНЫЙ ОРЕОЛ РАССЕЙНИЯ РУДНЫХ МЕСТОРОЖДЕНИЙ — ՄԵՏԱ-
ՂԱՅԻՆ ՀԱՆՔԱՎԱՅՐԵՐԻ ՑՐՄԱՆ ԶՐԱՅԻՆ ՊՍԱԿՆԵՐ, խտորիչ քիմ. բաղա-
դրության մակերևույթային ու ստ. ջրերի ցրման պատկեր, որոնք առաջանում են

հանքամարմինների և նրանց ուղեկցող սկզբնական երկրաքիմ. ցրման պատկերների ներգործության շնորհիվ: Մ. ճ. ց. պ. հանդիսանում են թաքնված հանքամարմինների որոնման կարևոր ցուցանիշներ:

ВОДНЫЙ РЕЖИМ — ՋՐԱՅԻՆ ՌԵԺԻՄ, մակերևութային ու ստ. ջրերի գույնի, համի, հոտի, թափանցիկության, ջերմաստիճանի, ռադիոակտիվության, հանքանյութային բաղադրության, ծախսի, մակարդակի և այլ հատկանիշների օրինաչափ փոփոխություններ:

ВОДОЗАБОРЫ ПОДЗЕМНЫХ ВОД — ՍՏՈՐԵՐԿՐՅԱ ՋՐԵՐԻ ՋՐՀԱՆՆԵՐ (ՋՐՀԱՆ ԿԱՌՈՒՅՑՆԵՐ), ինժեներական կառույցներ, որոնց միջոցով ստ. ջրերը բռնվում, հավաքվում և մղվում են ջրամատակարարման, ոռոգման, հիդրոէներգետիկ և այլ համակարգեր: Ս. ջ. ջ. կազմված են լինում միայնակ ու խմբային հորատանցքերից, ջրհորերից, քարիզներից, ստ. ջրհավաք գետնուղիներից և այլ բարդ կառույցներից կամ նրանց համակցությունից:

ВОДОМЕР — ՋՐԱՉԱՓ, սարք, որով որոշվում է հալտնի կտրվածքով (խողովակ, ջրանցք ևն) որոշակի ժամանակահատվածում անցնող ջրի քանակը: Ջրաչափական այն սարքերը, որոնք անմիջապես ցույց են տալիս միավոր ժամանակամիջոցում անցնող ջրի ծախսը (քանակը), կոչվում են ծախսաչափեր:

ВОДОМЕРНЫЙ ПОСТ — ՋՐԱՉԱՓԱԿԱՆ ԿԵՏ, կահավորված դիտակետ, որտեղ կատարվում են ջրհոսքերի կամ ջրավազանների մակարդակի, ծախսի և այլ չափումներ:

ВОДОНАПОРНАЯ СИСТЕМА — ՋՐԱԾՆՇՈՒՄՆԱՅԻՆ ՀԱՄԱԿԱՐԳ, ստ. ջրերի ավազան, որն ընդգրկում է նրա ժամանակակից սնման, ճնշման, հոսքի և բեռնաթափման մարգերը:

ВОДОНАПОРНЫЙ РЕЖИМ — ՋՐԱԾՆՇՈՒՄՆԱՅԻՆ ՌԵԺԻՄ, նավթազառ-ջրապարունակ շերտի ջրի ճնշումնային ռեժիմ՝ նավթի ու գազի շահագործման ժամանակ, կամ ջրապարունակ շերտի (հորիզոնի) ջրի ճնշումնային ռեժիմ՝ ստ. ջրի շահագործման ժամանակ: Տարբերում են Ջ. ռ.՝ կայունացած և ոչ կայունացած շարժման դեպքում:

ВОДОНАСЫЩЕНИЕ — ՋՐԱՀԱԳԵՑՈՒՄ, ապարի նմուշի ճեղքերի, ծակոտիների և այլ դատարկությունների հագեցումը 150 մթն. ճնշման տակ ներմղվող ջրով: Քանակապես Ջ. արտահայտվում է կլանված ջրի և չոր ապարի կշռի հարաբերությամբ: Ջ. միշտ մեծ է ջրակլանումից, որը տեղի է ունենում սովորական ճնշման և ջերմաստիճանի պայմաններում:

ВОДОНЕПРОНИЦАЕМОСТЬ (ВОДООУПОРНОСТЬ) — ՋՐԱՆԹԱՓԱՆՑԵԼԻՈՒԹՅՈՒՆ (ԱՆՋՐԱԹԱՓԱՆՑԵԼԻՈՒԹՅՈՒՆ, ՋՐԱՄԵՐԺՈՒԹՅՈՒՆ), բնական ճնշման պայմաններում ապարի միջով ազատ ջուր չանցկացնելու կամ խիստ անճշան քանակով անցկացնելու հատկություն: Գործնականորեն ջրանթափանցելի են կավերը, հոծ (ճեղքերից, ծակոտներից զուրկ) հրային, նստվածքային և փոխակերպային ապարները, կավային և բյուրեղային թերթաքարերը ևն:

ВОДОНЕФТЯНОЙ КОНТАКТ — ՋՐԱՆԱԿԹԱՅԻՆ ԿՈՆՏԱԿՏ, նախատար շերտում նախքան ու ջուրը բաժանող մակերևույթ: Ծառ նախատար շերտերում Ջ. Կ. կարող է հորիզոնական չլինել, որը պայմանավորված է շերտերի անհամասեռությամբ և ջրանցումնային համակարգի ձևավորման ու սնման առանձնահատկություններով: Նախատար շերտերի շահագործման ընթացքում տեղի է ունենում Ջ. Կ-ի տեղաշարժ, որը որոշվում է դիտարկումների հիման վրա կազմվող քարտեզների միջոցով: Հոմանիշ՝ նախաջրային կոնտակտ:

ВОДОНОСНАЯ СВИТА — ՋՐԱՍՈՐ ԾԵՐՏԱԽՈՒՄԲ, տարբեր ֆազիալ-քարաբանական բաղադրության միանման կամ ուղիղիկ հերթափոխվող ջրատար ապարներ, որոնք առաջացել են որոշակի ֆիզիկաաշխարհ. պայմաններում: Ջ. 2. համապատասխանում է համընդհանուր տեկտ. (քարձրացում, իջեցում) և նստվածքագոյացման (ցամաքային, մակընթացության, տեղատվության) ցիկլերի առանձին փուլերին, որոնց հետ կապված են եղել ջրաերկր. ցիկլերի (ցամաքային, ծովային) առանձին փուլեր:

ВОДОНОСНАЯ СЕРИЯ — ՋՐԱՍՈՐ ՍԵՐԻԱ, ֆազիալ-քարաբանական տեսակետից բարդ նստվածքային, փոխակերպային և հրաբխածին հզոր հաստվածքներ, որոնք հատկապես ու կտրվածքում տեղադրված են որոշակի (նստվածքալուծակման, խոշոր ցիկլին համապատասխան) օրինաչափությամբ և բնութագրվում են ջրատար ու ջրամերժ շերտայինների հերթափոխությամբ: Ջ. ս-ները միմյանցից առանձնանում են շերտագրական ընդմիջումով, անկյունային աններդաշնակությամբ, հաճախ հրաբխային երևակումներով, ինչպես նաև ջրատարությամբ աչքի ընկնող հողմահարման զոնաներով:

ВОДОНОСНЫЙ ГОРИЗОНТ — ՋՐԱՍՈՐ ՀՈՐԻԶՈՆ, ջրաերկր. ալագանի սահմաններում նման ֆազիալ-քարաբանական բաղադրություն և ջրաերկր. հատկանիշներ ունեցող գրավիտացիոն ջրով հագեցած ապարների շերտեր, որոնք ծագումնաբանորեն համապատասխանում են նստվածքալուծակման կամ հրաբխականության որոշակի էտապում առաջացած և ընդարձակ տարածում ունեցող ֆազիալ-քարաբանական տիպերին: Տարբեր Ջ. հ-ներ միմյանցից զանազանվում են ջրատար ապարների բաղադրությամբ և ջրաերկր. առանձնահատկություններով:

ВОДОНОСНЫЙ ГОРИЗОНТ ОГРАНИЧЕННО НАПОРНЫЙ (СУБНАПОРНЫЙ) — ՍԱՀՄԱՆԱՓԱԿ ԾՆԾՈՒՄՆԱՅԻՆ (ՄԵՐԺԾՆԾՈՒՄՆԱՅԻՆ) ՋՐԱՍՈՐ ՀՈՐԻԶՈՆ, ըստ Վ. Մ. Ծեստակովի, ջրատար հորիզոն, որի ճնշումնային ռեժիմը կապված է գրունտային ջրերի մակարդակի սեզոնային տատանումների հետ. մակարդակի քարձրացման ժամանակ հորիզոնում առաջանում է սահմանափակ (տեղական) ճնշում:

ВОДОНОСНЫЙ КОМПЛЕКС — ՋՐԱՍՈՐ ՀԱՄԱԽԻՐ, միևնույն կամ տարբեր հաասկի, համեմատաբար կայուն հատկության լայնատարած ապարների հաստվածք, որը ջրահագեցած է և վերևից ու ներքևից սահմանափակված ջրամերժ ապարներով: Ջ. հ. ընդգրկում է մի քանի (երբեմն տասնյակ) ջրատար հորիզոններ, որոնց առանձնացումը դժվար է կտրվածքի բարդ տեկտ. կառուցվածքի, ապարների հաճախակի փոփոխության կամ թույլ ուսումնասիրվածության պատճառով: Ջ. հ. բնորոշվում է իրեն յուրահատուկ ջրաերկր. առանձնահատկություն-

ներով և շերտագրական իմաստով համապատասխանում է հարկերին, բաժիններին, սերիաներին և համակարգերի մասերին:

ВОДОНОСНЫЙ ПЛАСТ — ՋՐԱՍՏԱՐ ԾԵՐՏ, քարաբանական և ջրաներկք. հատկանիշներով համասեռ գրավիտացիոն (ազատ) ջրով հագեցած ապարի շերտ: Այն կարող է ունենալ ճնշումնային և ոչ ճնշումնային բնույթ:

ВОДООБЕСПЕЧЕННОСТЬ — ՋՐԱՊԱՀՈՎՎԱԾՈՒԹՅՈՒՆ, որն է ռեզիդնի կամ շրջանի ժողովրդական տնտեսության տարբեր բնագավառների ջրի փաստացի պահանջարկի բավարարվածության աստիճան:

ВОДООБИЛЬНОСТЬ ПОРОДЫ — ԱՊԱՐԻ ՋՐԱՌԱՏՈՒԹՅՈՒՆ, ջրի քանակ, որը միավոր ժամանակահատվածում շահագործողական հորատանցքերի միջոցով ստացվում է ջրատար ապարից (շերտից, հորիզոնից, համալիրից ևն): Ըստ ջրատարության ապարները ստորաբաժանվում են. ուժեղ ջրատար (հորատանցքերի հնարավոր շահագործողական ծավալը > 10 լ/վրկ), ջրատար (1—10 լ/վրկ), թույլ ջրատար (0,1—1,0 լ/վրկ), շատ թույլ ջրատար (0,01—0,1 լ/վրկ) և ջրազուրկ: Վերջինների մեջ առանձնացվում են՝ ջրամերժ (ջրանթափանց) և ջրաթափանց, սակայն ցամաքորդի ենթարկված ապարներ:

ВОДООБМЕН ВЕСЬМА ЗАТРУДНЕННЫЙ — ՉԱՓԱԶԱՆՑ ԴԺՎԱՐ ՋՐԱՓՈԽԱՆԱԿՈՒԹՅՈՒՆ, ջրափոխանակության այնպիսի պայմաններ, որոնց դեպքում ջրատար հորիզոնի (համալիրի ևն) ստ. ջրերը անմիջական կապ չունեն երկրի մակերևույթի հետ: Այդպիսին են խոշոր արտեզյան ավազանների խոր մասերը, որոնց հետ կապված են հիմնականում նստվածքակուտակման և թաղված ջրերը:

ВОДООБМЕН ЗАТРУДНЕННЫЙ — ԴԺՎԱՐ ՋՐԱՓՈԽԱՆԱԿՈՒԹՅՈՒՆ, ջրափոխանակության այնպիսի պայմաններ, երբ ջրատար հորիզոնի (համալիրի ևն) ստ. ջրերը երկրի մակերևույթի հետ կապ ունեն միայն սահմանափակ տարածքներում: Օր., արտեզյան ավազանի ջրատար հորիզոն (համալիր), որն առանձին տեղամասերում մերկացած է կամ ծածկված երիտասարդ ջրաթափանց ապարներով:

ВОДООБМЕН СВОБОДНЫЙ — ԱԶԱՏ ՋՐԱՓՈԽԱՆԱԿՈՒԹՅՈՒՆ, ջրափոխանակության այնպիսի պայմաններ, որոնց դեպքում ջրատար հորիզոնի (համալիրի ևն) ստ. ջրերը համատարած կամ մեծ տեղամասերում անմիջական ազատ կապ ունեն երկրի մակերևույթի հետ: Ա. ջ. հիմնականում բնորոշ է գրունտային ջրերին:

ВОДООТДАЧА — ՋՐԱՏՎՈՒԹՅՈՒՆ (ՋՐԱՆՋԱՏՈՒՄ), ջրահագեցած ապարների գրավիտացիոն ջուր տալու ունակություն, որն արտահայտվում է ապարից ազատ անջատվող ջրի ծավալի և ապարի ծավալի %-ային հարաբերությամբ (ջրատրվության գործակից), կամ ապարի 1 մ³ ծավալից անջատվող ջրի քանակով (տեսակարար ջրատվություն):

ВОДООТДАЧА УДЕЛЬНАЯ — ՏԵՍԱԿԱՐԱՐ ՋՐԱՏՎՈՒԹՅՈՒՆ, ջրահագեցած ապարի 1 մ³ ծավալից ազատ անջատվող ջրի քանակ:

ВОДОПОГЛОЩЕНИЕ — ՋՐԱՎԱՍՈՒՄ, ապարի ջուր կլանելու ունակու-

թյուն, երբ ապարը ջրի մեջ է ընկղմվում սովորական պայմաններում (1 մթն. ճնշման և $+20^{\circ}$ Ց ջերմության դեպքում): Ջ. արտահայտվում է միավորի մասերով կամ բացարձակ չոր ապարի կշռի նկատմամբ կլանված ջրի %-ային հարաբերությանը:

ВОДОПОНИЖЕНИЕ — ՋՐԱԻՋԵՑՈՒՄ, ստ. ջրերի ազատ կամ ճնշումնային մակերևույթի իջեցում, որն իրականացվում է արտանդման, ցամաքուրդի և այլ միջոցներով:

ВОДОПРОНИЦАЕМОСТЬ — ՋՐԱԹԱՓԱՆՑԵԼԻՈՒԹՅՈՒՆ, ապարի իր միջով ջուր անցկացնելու ունակություն, որը պայմանավորված է ապարում ճեղքերի, ծակոտիների և այլ դատարկությունների առկայությամբ, նրանց ձևերով ու չափերով, հաղորդակցվածության աստիճանով ևն: Ջ. արտահայտվում է ծծանցման գործակցով (տե՛ս Коэффициент фильтрации): Ըստ Ջ. աստիճանի առանձնացվում են ջրաթափանց, կիսաջրաթափանց և ոչ ջրաթափանց (կամ ջրամերժ) ապարներ:

ВОДОПУНКТ — ՋՐԱԿԵՏ, ստ. ջրերի բնական ելք կամ արհեստական երեվակում (աղբյուր, հորատանցք, ջրհոր ևն):

ВОДОРАЗДЕЛ — ՋՐԲԱԺԱՆ, հարևան ջրհավաք ավազանները բաժանող գիծ, որն անցնում է տեղանքի ամենաբարձր նիշերով: Լեռնային երկրներում Ջ. սովորաբար ցայտուն արտահայտվում է ռելիեֆում՝ լանջերի հատման կորագծերի տեսքով, իսկ հարթավայրերում կամ լայն գետահովիտներում այն թույլ է արտահայտված և երբեմն դժվար է նշարկվում: Հաճախ Ջ-ի որոշումը չափազանց դժվար է կարտային շրջաններում՝ ռելիեֆի կարտային ձևերի առատության պատճառով: Տարբերում են՝ գլխավոր Ջ., որն անցնում է հակադիր լանջերի հատման գծով, և կողային Ջ., որը բաժանում է միևնույն լանջով հոսող վտակների ջրհավաք ավազանները: Բացի մակերևութային Ջ-ից առանձնացվում է նաև ստ. ջրերի Ջ. (տե՛ս Водораздел подземных вод): Տեկտ. շարժումների և հետընթաց ողողամաշման (Էրոզիայի) շնորհիվ Ջ. տեղափոխվում է:

ВОДОРАЗДЕЛ ПОДЗЕМНЫХ ВОД — ՍՏՈՐԵՐԿՐՅԱ ՋՐԵՐԻ ՋՐԲԱԺԱՆ, հարևան ստ. ջրհավաք ավազանները բաժանող գիծ, որը միացնում է ստ. ջրերի առավելագույն նիշերը՝ միմյանց հակադիր 2 ջրհորքերի միջև: Հաճախ Ս. ջ. ջ. կարող է չհամընկնել մակերևութային ջրբաժանի հետ:

ВОДОРАЗДЕЛЬНОЕ ПРОСТРАНСТВО — ՋՐԲԱԺԱՆ ՏԱՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ, 1, Հարթավայրերում Ջ. տ. են վերագրվում միջգետային հարթ տարածությունները, որոնք ակնհայտ հոսք չունեն դեպի որևէ գետային համակարգ, կամ հոսքը իրացվում է գետերի վերին հոսանքի ամեջան խորության ձորակներով (որոնք տեղանքի ընդհանուր հարթավայրային բնույթը չեն խախտում): 2, Լեռնային մարզերում Ջ. տ. է վերագրվում լեռնաշղթաների գագաթնային մասի նեղ գոտին, որն անմիջապես հարում է ջրբաժանին:

ВОДОРАСТВОРИМЫЕ СОЕДИНЕНИЯ (МИНЕРАЛЫ) — ՋՐՈՒՄ ԼՈՒԾՎՈՂ ՄԻԱՑՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ (ՄԻՆԵՐԱԼՆԵՐ), բնական միացություններ (միներալներ), որոնց բիմ. բաղադրատարրերը լուծվում են ջրի մեջ: Այդ միացություններին են

պատկանում առաջին հերթին քլորիդները (NaCl , KCl), ապա սուլֆատները (CaSO_4 , MgSO_4), ինչպես նաև կարբոնատները (CaCO_3), որոնք անցումային տեղ են զբաղեցնում լուծելի և դժվար լուծելի միացությունների միջև:

ВОДОСБОРНАЯ ВОРОНКА — ՋՐՀԱՎԱՔ ԶԱԳԱՐ, ձագարան կամ կոնանկ իջվածք՝ ժամանակավոր ջրհոսք ունեցող ձորակի վերնամասում: Իջվածքի (ձագարի) լանջերը ակոսված են վերևում ճյուղավոր, ներքևում միացող ողողամաշման ակոսներով, որոնք հոսանքով ներքև միախառնվում են:

ВОДОСБОРНАЯ ГАЛЕРЕЯ — ՋՐՀԱՎԱՔ ԳԵՏՆՈՒՂԻ (ՍՐԱՀ), հորիզոնական լեռնային փորվածք, որը տրվում է ստ. ջրերի հոսքը բարենպաստ տեղում բռնելու և ինքնահոսով երկրի մակերևույթ դուրս բերելու նպատակով: Հավաքվող ջրի քանակն ավելացնելու նպատակով երբեմն Ջ. գ. ջրատար հորիզոնի սահմաններում հոսանքին լայնակի ուղղությամբ ճյուղավորում են: Ջ. գ. տարբերակներից է քյարիզը (տե՛ս Кяриз):

ВОДОСБОРНАЯ ПЛОЩАДЬ — ՋՐՀԱՎԱՔ ՏԱՐԱԾՔ, 1. Տարածք, որի մակերևութային ջրերը հոսում են դեպի գետեր կամ ջրավազաններ: 2. Տարածք, որի ստ. ջրերը հոսում են դեպի հորատանցքեր, ջրհորեր կամ այլ փորվածքներ, որոնցից կատարվում է ջրի արտամղում: Այդ տարածքի մեծությունը որոշվում է ջրի արտամղման ազդեցության շառավղի միջոցով (տե՛ս Радиус влияния скважины, водозабора):

ВОДОСБОРНЫЕ СООРУЖЕНИЯ — ՋՐՀԱՎԱՔ ԿԱՌՈՒՅՑՆԵՐ, ինժեներական կառույցներ, որոնց միջոցով վերցվում են մակերևութային և ստ. ջրերի հոսքերը: Ջ. կ-ի տեսակն ու բնույթը (ջրամբարներ, լճակներ, փոքր ջրավազաններ, լեռնային առուներ, դիմհար թմբեր, հորատանցքեր, ցամաքորդներ ևն) կախված են պահանջվող ջրի քանակից, նրա օգտագործման նպատակից, հոսքի ռեժիմից, տեղանքի ռելիեֆային, ջրատեղիք. և այլ առանձնահատկություններից: Տարբերում են վերերկրյա (մակերևութային) և ստ. Ջ. կ.: Վերջինները ներկայացված են առանձին հորերով ու հորատանցքերով կամ նրանց խմբերով, քյարիզներով, գետնուղիներով, կլանիչ հորերով, ցամաքորդներով ևն:

ВОДОСБОРНЫЙ БАССЕЙН — ՋՐՀԱՎԱՔ ԱՎԱԶԱՆ, տարածք, որի մակերևութային ջրերը հոսում են դեպի տվյալ գետը, լիճը կամ ծովը:

ВОДОСЛИВ — ՋՐԹԱՓ, ջրաչափական սարք, որի միջոցով ջրհոսքը արգելակվում և բաց է թողնվում կանոնավոր երկրաչափական կտրվածքով, ապա չափելով այդ կտրվածքով անցնող ջրի սյան բարձրությունը, որոշվում է ջրհոսքի մեծությունը: Ջրաչափական աշխատանքների ժամանակ կիրառվում են մետաղյա բարակ պատերով ջրթափեր, որոնք ըստ կտրվածքի ձևի լինում են ուղղանկյուն, եռանկյուն, սեղանաձև, պարաբոլաձև ևն: Ջրաերկրք. հանույթային աշխատանքների ժամանակ օգտագործվում են շարժական թեթև Ջ-եր:

ВОДОСТОЙКОСТЬ — ՋՐԱԿԱՅՈՒՆՈՒԹՅՈՒՆ, ապարի մեխ. հատկություններ, որոնք կախված չեն նրա խոնավության աստիճանից:

ВОДОТОК — ՋՐՀՈՍՔ, ջրային զանգվածի շարժումը թեթրոջան ուղղությամբ (գետ, գետակ): Ջ. կարող է լինել կալուն կամ մշտական (գործում է կլոր տարին)

և ժամանակավոր կամ պարբերաբար գործող (չորացող, սառչող): Հիմնական գետը, որն իր մեջ է ընդունում տվյալ ջրհավաք ավազանի վտակների համակարգը, հաճախ կոչվում է գլխավոր Ջ.:

ВОДОУПОРНАЯ КРОВЛЯ — ՋՐԱՄԵՐԺ (ԱՆՋՐԱՆՑԻԿ) ԱՌԱՍԱՏԱՂ, ջրամերժ (անջրանցիկ) ապարների շերտ կամ հոծ զանգված, որը ծածկում է ներքևի ջրատար ապարների շերտը:

ВОДОУПОРНОЕ ЛОЖЕ (ОСНОВАНИЕ) — ՋՐԱՄԵՐԺ (ԱՆՋՐԱՆՑԻԿ) ՀԱՍԱԿ (ՀԻՄՔ), ջրամերժ ապարների շերտ կամ հոծ զանգված, որը տեղադրված է ջրատար ապարների շերտի տակ:

ВОДОУПОРНЫЙ ПЛАСТ — ՋՐԱՄԵՐԺ (ԱՆՋՐԱՆՑԻԿ) ԾԵՐՏ, ապարների շերտ, որն իր միջով գործնականում ջուր բաց չի թողնում կամ բաց է թողնում այնպիսի չնչին քանակությամբ, որ գործնականում կարելի է անտեսել:

ВОДОХОЗЯЙСТВЕННЫЙ КАДАСТР СССР — ՍՍՀՄ ՋՐԱՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԱՄՓՈՓԱԳԻՐ, նախկին ԽՍՀՄ ջրային ռեսուրսների որակական ու քանակական բնութագրերի և ժողովնոտության մեջ նրանց օգտագործման վերաբերյալ տվյալների ամփոփագիր:

ВОДОХОЗЯЙСТВЕННЫЕ РАСЧЕТЫ — ՋՐԱՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ՀԱԾՎԱՐԱՆԵՐ, հաշվարկներ, որոնք կատարվում են ջրատնտ. միջոցառումների և օբյեկտների (ջրամատակարարում, ոռոգման ու չորացման համակարգեր, հիդրոէլեկտրակայաններ, հիդրոտեխ. կառույցներ ևն) ընտրության, տեխնիկատնտ. ցուցանիշները հիմնավորելու և նրանց աշխատանքի ռեժիմը որոշելու համար:

ВОДОХРАНИЛИЩЕ — ՋՐԱՄԲԱՐ, արհեստական ջրավազան, որն ստեղծվում է գետահովիտում կամ հովիտը պատվարով արգելափակելու միջոցով: Ջ. կառուցվում է մակերևութային հոսքը կարգավորելու և այն ուսցիոնալ օգտագործելու նպատակով:

ВОДЫ ВЫЩЕЛАЧИВАНИЯ — ՏԱՐԻԱԼՈՒԾՄԱՆ ՋՐԵՐ, ստ. ջրեր, որոնց քիմ. բաղադրությունը ձևավորվում է մթնոլորտային տեղումների ներծծման, ապարների հողմահարման և տարրալուծման գործընթացների համատեղ ներգործության շնորհիվ: Տ. ջ. բնորոշվում են ջրակարբոնատ-սիլիկատոլային, ջրակարբոնատ-կալցիումային, երբեմն սուլֆատային, ավելի հազվադեպ քլորիդային բաղադրությամբ:

ВОДЫ ГРЯЗЕВЫХ СОПОК — ՑԵՆԱՑԻՆ ԲԼՈՒՐՆԵՐԻ ՋՐԵՐ, ցեխային բլուրների փողից (երախից) դուրս եկող մավթային տիպի հանքային ջրեր, որոնք պարունակում են յոդի, բրոմի, բորի և այլ տարրերի միացություններ, ինչպես նաև մեթան գազ: Հաճախ Ց. բ. ջ-ի հետ դուրս է գալիս չնչին քանակությամբ մավթ:

ВОДЫ ЗОНЫ КАПИЛЛЯРНОГО ПОДНЯТИЯ — ՄԱԶԱՆՈՓԱՑԻՆ ԲԱՐՁՐԱՑՄԱՆ ՋՐԱՑԻ ՋՐԵՐ, տե՛ս Капиллярно-подвешенная вода:

ВОДЫ НЕФТЯНЫЕ — ՆԱՎԹԱՑԻՆ ՋՐԵՐ, տե՛ս Нефтяные воды (воды нефтяных месторождений):

ВОДЫ ПЛАСТОВЫЕ — ՇԵՐՏԱՅԻՆ ՋՐԵՐ, նավթային ջրակերպաանոթյունում՝ նավթաբեր շերտում տեղադրված ջրեր, ի հակադրություն այն ջրերի, որոնք ներփակված են կտրվածքի այլ հորիզոններում:

ВОДЫ ПЕРЕХОДНОГО (ПРОМЕЖУТОЧНОГО) ПОЯСА — ԱՆՑՈՒՄԱՅԻՆ (ՄԻՋԱՆԿՅԱԼ) ԳՈՏՈՒ ՋՐԵՐ, օդահագեցման զոնայի միջանկյալ գոտու ջրեր: Հոմանիշ՝ կախված ջրեր:

ВОДЫ РАЗЛИЧНЫЕ ПО ТЕМПЕРАТУРЕ — ՏԱՐԲԵՐ ՋԵՐՄԱՍՏԻՃԱՅԻՆ ՋՐԵՐ, ըստ ջերմաստիճանի ջրերը ստորաբաժանվում են. 1) գերսառը՝ $< 0^{\circ}\text{C}$, 2) շատ սառը՝ $0-4^{\circ}$, 3) սառը՝ $4-20^{\circ}$, 4) գոլ՝ $20-37^{\circ}$, 5) տաք՝ $37-42^{\circ}$, 6) շատ տաք՝ $42-100^{\circ}$ և, 7) գերտաք կամ եռացող՝ $\geq 100^{\circ}\text{C}$:

ВОДЫ СЕДИМЕНТАЦИИ — ՆՍՏՎԱԾՔԱԿՈՒՏԱԿՄԱՆ ՋՐԵՐ, տե՛ս Вода седиментационная:

ВОДЫ УГЛОВ ПОР — ԾԱԿՈՏԻՆԵՐԻ ԱՆԿՑՈՒՆՆԵՐԻ ՋՐԵՐ, ապարի մասնիկների շփման կետերի շուրջ (մագալան ծակոտիների անկյուններում) գոյացող օդակաձև մագալան-կցվածքային ջուր: Ծ. ա. ջ. ամուր պահվում են մագալանային ուժերով, ջրաստատիկ ճնշում չեն հաղորդում, չեն տեղաշարժվում, լուծելու ունակություն չունեն: Հոմանիշ՝ պենդուլյար ջուր (հնացած տերմին):

ВОДЯНАЯ ПОДУШКА — ՋՐԱՅԻՆ ԲԱՐՁԻԿ, որոշակի խորության վրա մեծ ճնշման տակ գտնվող մեկուսացած ջրակուտակ (ջրատատ ուսպնյակ), որն ունի մայրական (սելիմենտացիոն) ծագում: Հորատանցքով Ջ. ք-ից ջուր արտամղելիս նրա վերևում, երկրի մակերևույթին կարող է ձագարաձև իջվածք առաջանալ:

ВОДЯНЫЕ ЖИЛЫ — ՋՐԱՅԻՆ ԵՐԱԿՆԵՐ, ստ. ջրեր, որոնք կապված են մեկուսացած խոշոր բաց ճեղքերի կամ ուժեղ ճեղքավորված զոնաների հետ: Երբեմն Ջ. ե-ին են դասում բազմամյա սառցույթի զոնաների ջրատար հալույթները և ջրասառցադաշտային նստվածքներում պարփակված ուժեղ ջրատար ապարների խողովակաձև ենթաշերտերը:

ВОДЯНЫЕ РАСТЕНИЯ — ՋՐԱՅԻՆ ԲՈՒՅՍԵՐ, տե՛ս Водная растительность:

ВОЗГОНЫ ВУЛКАНИЧЕСКИЕ (ФУМАРОЛЬНЫЕ) — ՀՐԱԲՈՒՏԻՆ (ՖՈՒՄԱՐՈՒՏԻՆ) ՑՆԴԱՆՑՈՒԹԵՐ, հրաբխային ցեղանությունից (գազերից գոյորշիներից) հանքային նստվածքների առաջացում (սուրբիում)՝ խառնարաններում, հրաբուխների լանջերին, լավային հոսքերում, ֆումարոլներում և այլուր: Առաջանում են գազերից, ինչպես նաև գազերի ու լավայի ռեակցիայից: Հ. ց-ից հալոնք են ավելի քան 100 միներալներ-ծծումբ, բորաթթու, մետաղների հալոիդային միացություններ, երկաթի ու սիլիցիումի օքսիդներ ևն:

ВОЗДУХ ЗАЩЕМЛЕННЫЙ — ԾՋՄՎԱԾ ՕԴ, ապարի ծակոտիներում ջրով պարփակված և սեղմված օդ՝ մեկուսացած բշտիկների ձևով:

ВОЗДУШНОСУХОЙ ГРУНТ — ՕԴԱՉՈՐԱՑԱԾ ԳՐՈՒՆՏ, սովորական պայմաններում օդով չորացված գրունտ, որը գուրկ է գրավիտացիոն (ազատ) ջրից,

սակայն պարունակում է ֆիզիկապես կապված (խոնավածուծ և թաղանթային) ջուր:

ВОЗОБНОВЛЕННЫЕ ВОДЫ — ՎԵՐԱԿԱՆԳՆՎԱԾ (ՎԵՐԱԾՆՎԱԾ) ՋՐԵՐ, ըստ Ռ. Ա. Դելիի, կրկնակի մագմածին ջրեր, ալսինքն ջրեր, որոնք ինչ-որ ժամանակ, որպես առաջնածին (կուսական) ջրեր դուրս են եկել երկրի մակերևույթ, մասնակցել ջրի ընդհանուր շրջանառությանը, ներծծվել երկրակեղևի խորը հորիզոնները, ապա մագմատիկ գործընթացների (ինտրուզիաների ներդրում, ժայթքում ևն) շնորհիվ նորից դուրս են եկել մակերևույթ: Օ. Ե. Մելնգերը Վ. Ջ-ի առաջնածին ջրերը համարում է ինտերիալ (խորքային, ներքին): Անորոշ, հնացած տերմին:

ВОЗОБНОВЛЯЕМЫЕ ЗАПАСЫ ПОДЗЕМНЫХ ВОД — ՍՏՈՐԵԿՐՅԱ ՋՐԵՐԻ ՎԵՐԱԿԱՆԳՆՎՈՂ ՊԱՇԱՐՆԵՐ, տե՛ս Запасы подземных вод динамические:

ВОЗРАСТ ПОДЗЕМНЫХ ВОД И ГАЗОВ — ՍՏՈՐԵԿՐՅԱ ՋՐԵՐԻ ԵՎ ԳԱՋԵՐԻ ՀԱՍՍԿ, ստ. ջրերի և նրանց մեջ լուծված գազերի հասակը խիստ պայմանական և հարաբերական հասկացողություն է, քանի որ չափազանց բարդ են ստ. ջրերի առաջացման (ծագման), ձևավորման, շարժման, միախառնման (վերափոխման) և տեղադրման պայմանները. այս առումով ջրի և նրա գազային բաղադրիչի հասակը կարող է համապատասխանել ջրատար ապարի հասակին, լինել ավելի մեծ կամ փոքր: Միայն տևական երկրք. ժամանակահատվածի ընթացքում կարող է կալունանալ ջուր-լուծված գազ-ապար համակարգը. այս իմաստով թերևս շատ ավելի դժվար է նշած համակարգում ջրի և գազի հասակի որոշումը, որովհետև նրանք շարժուն են, փոփոխվող, նորոգվող:

Գոյություն ունեն ջրի և գազի հասակի որոշման մի շարք ռադիոլոգիական մեթոդներ, որոնք գտնվում են մշակման ստադիայում և կատարյալ չեն: Դրանցից ռադիոածխածնային, տրիտիումային, բերիլիումային և ռադիում-ռադոնային մեթոդները կիրառելի են միայն երիտասարդ ջրերի (գրունտային, որոշ դեպքերում նաև արտեզյան) հասակի որոշման համար: Առաջին երկու մեթոդները հիմնված են ջրի մեջ C^{14} իզոտոպի և տրիտիումի, իսկ բերիլիումայինը՝ B^{10} իզոտոպի որոշման վրա: Ռադիում-ռադոնային մեթոդը (Չերդինգ, 1956) հիմնված է ջրում նրանց քանակական հարաբերակցության որոշման վրա, բայց ռադիոտարրերի կորուստի և ապարներից անջատման պայմանների բազմազանության պատճառով մեթոդը համարվում է մոտավոր: Այժմ լայն կիրառում ունեն ջրում լուծված հելիումի և արգոնի ռադիոակտիվ իզոտոպների որոշման մեթոդները: Հելիում-արգոնային մեթոդը հիմնված է ուրանի և թորիումի ռադիոակտիվ իզոտոպների տրոհման հետևանքով ապարներից անջատվող հելիումի՝ ստ. ջրերի մեջ կուտակման երևույթի վրա: Ընդունում են, որ ջրում եղած հելիումի քանակը (կոնցենտրացիան) ուղիղ համեմատական է ջրի՝ ապարի մեջ գտնվելու ժամանակամիջոցին, իսկ նրա մեջ եղած արգոնն ունի մթնոլորտային ծագում: Հաշվելով տարվա ընթացքում ապարից ջրի մեջ անցնող հելիումի քանակը, Վ. Գ. Սավչենկոն (1935) արտածել է ջրի և գազի հարաբերական հասակի որոշման հետևյալ քանաձևը՝ $\frac{He}{Ar} = 7,71 \cdot 10^5$ տարի, որը

հետազայում ճշտվել է Ա. Լ. Կոզլովի կողմից (1950)՝ $\frac{He}{Ar} = 115 \cdot 10^5$ և վերափոխված

է ազատ չոր գազի հասակի որոշման համար՝ $\frac{He}{Ar} = 25 \cdot 10^5$: Բանաձևներից

հետևում է, որի ջրի հասակը չի կարող մեծ լինել ջրատար ապարների բացարձակ 56

հասակից, բայց շատ հետազոտողներ այս բանաձևերն օգտագործելիս ստացել են հակառակ արդյունքներ: Մեթոդի ոչ բավարար հուսալիությունը պայմանավորված է. 1) հաշվարկային բանաձևերի հիմքում դրվող ելակետային տվյալների միջինացվածությանը և մասամբ ենթադրական լինելով, 2) ստ. ջրում լուծված արգոնի մի մասի ռադիոգեն ծագման անտեսումով: Ն. Ի. Տոլստիխինի (1966) կողմից առաջարկված ջրի հասակի որոշման արգոնային մեթոդը հիմնված է ռադիոծին և օդային արգոնի բանակալական հարաբերակցության որոշման վրա: Նրա կողմից ստացված տվյալներից երևում է, որ ջրի հաշվարկած տարիքը շուրջ 10 անգամ գերազանցում է ջրատար ապարների տարիքին: Որքանով է այս երևույթը պայմանավորված բյուրեղային հիմքի ապարներից գազի տեղափոխմամբ՝ հայտնի չի: Հասակի որոշման հեղիում-արգոն-քսենոնային մեթոդը (Միտին, 1956) բավարար չափով փորձարկված չի և պահանջում է ջրի ու ապարների մեջ այլ հազվագյուտ տարրերի որոշում: Մշակվում և փորձարկվում են դեյտերիումի՝ որպես ջրի հասակի որոշման ցուցանիշի, օգտագործման մեթոդները: Զրի հասակի (ապարի մեջ գտնվելու ժամանակամիջոցի) մասին անուղղակի դատողություններ կարելի է անել ջրաերկրք. մեթոդներով՝ սնման մարզից մինչև բեռնաթափման մարզը ջրի շարժման արագությամբ:

ВОКЛЮЗЫ — ՎՈՂՅՈՒԶՆԵՐ, կարստային ջրերից սնվող աղբյուրներ, որոնք ունեն մեծ ծախս և խիստ փոփոխական ռեժիմ: Անվանումն ստացել են Հարավային Ֆրանսիայի Վոկլյուզ նահանգից, որտեղ կարստային ջրերն ունեն մեծ տարածում: Հոմանիշ՝ կարստային աղբյուրներ:

ВОЛНОЛОМ — ԱԼԵՀԱՏ (ԱԼԵՀԵՐՁ), ափապաշտպան կառույց, որն իրենցից ներկայացնում է ափից որոշակի հեռավորության վրա ջրում քարային լիցքով կամ զանգվածային բետոնով կառուցված պատնեշ և նպատակ է հետապնդում մարելու ալիքի հարվածային էներգիան, ինչպես նաև ափամերձ հատվածում կուտակելու ծովային բերվածքները: Առաջին խնդրի լուծման համար կառուցվող Ա-ները ծովի մակարդակից 0,5—1,0 մ բարձր են կառուցվում, իսկ եթե կառույցի հիմնական նպատակը բերվածքների կուտակումն է, ապա այն ընկղմվում է ջրի տակ: Հատակագծում Ա-ները տեղադրվում են պաշտպանվող ափին զուգահեռ՝ 2—4 մ ջրային խորություններում: Երբեմն Ա. ափի հետ միացվում է լայնակի պատնեշներով (տրավերսներով), որոնք Ա-ի հետևում վերացնում են երկայնակի հոսանքները: Ժողովուրդ. մեծ կարևորություն ունեցող ծովափերում հաճախ կառուցվում են Ա-ների 2—3 զուգահեռ շարքեր:

ВОЛНООТБОЙНЫЕ СТЕНКИ — ԱԼԵԲԱԽՍԱՆ ՊԱՏԵՐ, ափապաշտպան կառույցներ, որոնք իրենցից ներկայացնում են ափագծի երկարությամբ կամ նրանից մի փոքր հեռու ցամաքում քարային լիցքով, քարե շարվածքով կամ զանգվածային բետոնով կառուցված պատնեշներ և կոշված են իրենց վրա կրելու ալիքի հարվածային ուժը: Ա. պ-ի արտաքին կողը կարող է լինել ուղղահայաց, թեք (ալիքի նկատմամբ բոթ առկյան տակ), աստիճանավոր կամ աղեղնաձև (ներճկված): Ա. պ. կառուցվում են բնական հիմքերի կամ ցեղերի վրա, երկու դեպքում էլ լրացուցիչ ագույցներով ամրակապվելով: Հաճախ Ա. պ. միաժամանակ հանդիսանում են հեռապատեր՝ ափի կողմից կրելով ապարների ճնշումը: Սովորաբար Ա. պ. կառուցվում են ափապաշտպան այլ կառույցների (ալեհատների, ալեհերձների են) զուգորդմամբ, ինչպես նաև հարմարեցվում են ալիքի հարվածային ուժը մարող զա-

քիմիկների, ոչաժերի, բետոնե սալերի ու տետրապոդների («քառոտանի երեշներ») հետ:

ВОЛОСНОСТЬ — ՄԱԶԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ (ՄԱԶԱԿԱՆ ԾԱԿՈՏԿԵՆՈՒԹՅՈՒՆ), ապարներում մանր մազական ծակոտիներ ու ճեղքեր, որոնցով հեղուկները (ջուրը, մալթը) տեղաշարժվում են մազական ուժերի շնորհիվ: Մազական ծակոտիների չափերը պայմանականորեն ընդունվում է 0,0002—1,0 մմ, իսկ ճեղքերինը՝ 0,0001—0,25 մմ:

ВОЛОСНЫЕ ВОДЫ — ՄԱԶԱԿԱՆ ՋՐԵՐ, տե՛ս Капиллярные воды:

БОРОНКА ВОДОСБОРНАЯ — ՋՐՀԱՎԱՔ ԶԱԳԱՐ, լեռնային գետակի վերին հոսանքում տարածված կրկեսամասն ջրհավաք փոսորակ, որի լանջերը կտրտված են հատակից մառազայթաձև տարածվող ակոսներով: Վերջիններով, բացի անձրևաջրերից, երբեմն հոսում են նաև ցամաքուրդի ենթարկվող գրունտային ջրերը:

БОРОНКА ДЕПРЕССИИ — ԻՋՈՒՅԹԻ (ԴԵՊՐԵՍԻԱՅԻ) ԶԱԳԱՐ, առ. ջրերի ճնշումնային կամ ազատ մակերևույթի ձագարան իջվածք, որը պայմանավորված է հորատանցքերի, ջրհորերի, ցամաքուրդային կառույցների միջոցով կատարվող ջրի արտամղումներով կամ բնական վերընթաց ելքերով: Ի. ձ-ի սահմաններում ջրի մակարդակի ամենամեծ իջեցումը ստեղծվում է ջրհան փորվածքի մոտ. նրանից հեռանալիս մակարդակը աստիճանաբար բարձրանում և ի վերջո հավասարվում է բնականին:

БОРОНКА КАРСТОВАЯ — ԿԱՐՍՏԱՅԻՆ ԶԱԳԱՐ, տարբեր ձևի ու չափերի դեպի ներքև փոքրացող (ձագարան) իջվածք, որը բնորոշ է կարստային լանդշաֆտին: Կ. ձ. առաջանում է աղերի, գիպսի, դոլոմիտի ու կրաքարերի լուծման և տարրալուծման հետևանքով: Տարբերում են. մակերևութային տարրալուծման, խորքային կարստային դատարկությունների փլուզման և ներծծման (կարստասուփոցիոն) ձագարներ:

БОРОНКА ОСУШЕНИЯ — ՉՈՐԱՑՄԱՆ ԶԱԳԱՐ, ջրատար ապարների (հորիզոնի) ջրազրկված մաս, որն ունի ձագարի ձև: Չ. ձ. առաջանում է հորատանցքերի, ջրհորերի և այլ ջրհան ու ցամաքուրդային կառույցների շուրջ, որոնցից կատարվում է ջրի արտամղում կամ ներհոսք դեպի ստորադաս ջրատար ապարները:

БОРОНКА ПОГЛОЩЕНИЯ — ԿԼԱՆՄԱՆ ԶԱԳԱՐ, գրունտային կամ ճնշումնային ջրերի մակերևույթի բարձրացում՝ շրջված ձագարի ձևով (իջույթի ձագարի հակապատկերը), որն առաջանում է հորատանցքերի, ջրհորերի և այլ փորվածքների շուրջ, երբ նրանց միջոցով տեղի է ունենում զգալի քանակի ջրի կլանում:

БОРОНКА СУФФОЗИОННАЯ — ՍՈՒՖՈԶԻՈՆ ԶԱԳԱՐ, երկրի մակերևույթի

վրա նազարածն իջվածք, որն ընդերքում կատարվող սուֆոզիոն գործընթացների ար-
դյունք է:

ВОСХОДЯЩИЕ ВОДЫ — ՎԵՐԸՆԹԱՑ ԶՐԵՐ, ըստ Օ. Կ. Լանգեի, ճնշումնա-
լին կամ արտեզյան ջրեր: Ըստ Ս. Վ. Սկուպինի, մագնոթային բարձրացման ջրեր:
Ըստ Վ. Ի. Վերնադսկու. 1) քաղցրահամ տաք աղբյուրներ, 2) հրաբխային գեյ-
զերների ջրեր, 3) ցեխային բլուրների ջրեր: Տերմինը առավել գործածական է ճնշ-
ումնային ջրերի համար, որոնք բնութագրվում են վերընթաց շարժումով:

ВОСХОДЯЩИЙ ИСТОЧНИК — ՎԵՐԸՆԹԱՑ ԱՂԲՅՈՒՐ, աղբյուր, որի ջրերն
ունեն վերընթաց շարժում. ապարների ճեղքածակոտիներից և այլ դատարկություն-
ներից նրանք բխում են ջրաստատիկ ճնշման շնորհիվ:

ВПАДИНА БЕССТОЧНАЯ (ЗАМКНУТАЯ) — ՀՈՒՔԱԶՈՒՐԿ (ՊԱՐՓԱԿ) ԳՈ-
ԳԱՎՈՐՈՒԹՅՈՒՆ, ռելիեֆի պարփակ իջվածք (գոգավորություն), որը համաշ-
խարհային օվկիանոսի հետ հուքային կապ չունի: Սովորաբար Հ. գ-ում մակերե-
վոթային ջրերի մշտական կամ ժամանակավոր ներհոսք կատարվում է, իսկ ար-
տահոսք՝ ոչ, որի հետևանքով նրա ցածրադիր մասերում գոյանում են մշտական
կամ ժամանակավոր ջրակուտակներ (լճեր, թակիրներ, աղուտներ): Հ. գ-ները հիմ-
նականում հանդիսանում են տեկտ. գործընթացների արդյունք և բնորոշ են արդյ.
կլիմայական գոտիներին:

ВПАДИНА КАРСТОВАЯ — ԿԱՐՍՏԱՅԻՆ ԳՈԳԱՎՈՐՈՒԹՅՈՒՆ, կրաքարային
մարգերում տարածված ռելիեֆի բացասական (գոգավոր) ձև, որն առաջանում է
կարստային գործընթացների հետևանքով:

ВПАДИНА ТЕРМОКАРСТОВАЯ — ԶԵՐՄԱԿԱՐՍՏԱՅԻՆ ԻԶՎԱԾՔ, փակ գո-
գավորություն, որն առաջանում է սառցադաշտային նստվածքների (սառցաբերուկ-
ների) մեջ թաղված սառցառապնյակների, ինչպես նաև սառած գրունտի հալման
և նստեցման հետևանքով: Ցակուտիպյում Զ. ի-ներին անվանում են ալասներ, որոնք
ալանում ունենում են մինչև մի քանի կմ² մակերես:

ВПИТЫВАНИЕ ВОДЫ — ԶՐԻ ՆԵՐԾՄՈՒՄ, հողի մեջ ջրի ներծծման սկզբ-
նական փուլ, երբ հողը դեռևս ջրով հագեցած չի:

ВРЕМЕННАЯ (УСТРАНИМАЯ) ЖЕСТКОСТЬ — ԺԱՄԱՆԱԿԱՎՈՐ (ՎԵՐԱՑ-
ՎՈՂ) ԿՈՇՏՈՒԹՅՈՒՆ, տե՛ս Жесткость воды:

ВРЕМЕННОЕ СОПРОТИВЛЕНИЕ ГОРНОЙ ПОРОДЫ НА СЖАТИЕ —
ԱՊԱՐԻ ԺԱՄԱՆԱԿԱՎՈՐ ԴԻՄԱԴՐՈՒԹՅՈՒՆ ՍԵՂՄՍԱՆԸ, սահմանային բեռ-
նըվածք (արտահայտված կգ/սմ²-ով), որի տակ ապարի նմուշը քայքայվում է:
Ա. ժ. դ. ս. կախված է ապարի միներալային կազմից, կառուցվածքից ու ծակոտ-
կենությունից, ցեմենտի բնույթից և հողմահարման աստիճանից: Սեղմմանը ցուցաբեր-
վող ժամանակավոր դիմադրության մեծության որոշման համար ապարից պատ-
րաստվում է կանոնավոր գլան կամ խորանարդ, որը սեղմվում է ճնշումաշավով
կամավորված հատուկ մասիչների օգնությամբ: Որոշ ապարների սեղմմանը ցուցա-
բերվող ժամանակավոր դիմադրության ցուցանիշները բերված են աղյուսակում:

Ապարի անվանումը	Սեղմման ժամանակավոր դիմադրություն կգ./սմ ²		
	նվազագույն	ստավելագույն	միջին
Գրանիտներ	2401	1232	1581
Գնեյսներ	2760	480	1200
Բազալտներ և դիաբազեր	4570	920	2600
Տրախիտներ	2600	560	1700
Բյուրեղային կրաքար	1161	793	949
Կրաքար (մյաշկովյան)	250	200	234
Խեցիավոր կրաքար (խեցաքար)	20	4	—

Ա. ժ. դ. ս. ըստ էության բնութագրում է ապարի ամրությունը սեղմմանը: Հոմանիշ՝ ապարի սեղմման ամրության սահման:

ВРЕМЕННО-ИЗБЫТОЧНО-УВЛАЖНЕННЫЕ ЗЕМЛИ — ԺԱՄԱՆԱԿԱՎՈՐ ԳԵՐԽՈՒՆԱՎ ՀՈՂԵՐ, գյուղատնտ. հողատարածքներ, որոնք տեղումներով առատ տարիներին կամ եղանակներին (գարուն, աշուն, անձրևաշատ ամառ) ժամանակավորապես գերխոնավանում են, որի պատճառով տեղի է ունենում բերքի լրիվ կամ մասնակի կորուստ:

ВРЕМЕННЫЕ (СЕЗОННЫЕ) ИСТОЧНИКИ — ԺԱՄԱՆԱԿԱՎՈՐ (ՍԵՋՈՆԱՅԻՆ) ԱՂԲՅՈՒՐՆԵՐ, աղբյուրներ, որոնք գործում են տարվա որոշ եղանակներին, ձմռալից, երկարատև ու հորդառատ անձրևներից հետո:

ВСАСЫВАНИЕ — ՆԵՐՇԾՈՒՄ (ՆԵՐՔԱՇՈՒՄ), ապարի ճեղքածակոտիների կողմից ջրի կլանում (սպունգի նման ներծծում):

ВСПУЧИВАНИЕ ПОРОДЫ — ԱՊՍԻՐ ՈՒՌՉՈՒՄ, տե՛ս Набухание:

ВТОРИЧНЫЕ МИНЕРАЛЫ — ԵՐԿՐՈՐԴԱԿԱՆ (ԵՐԿՐՈՐԴԱԿԱՆ ԾԱԳՄԱՆ) ՄԻՆԵՐԱԼՆԵՐ, միներալային նորագոյացումներ, որոնք առաջանում են ապարներում առաջնային միներալների տեղակալման հետևանքով կամ ապարների ճեղքերում ու ծակոտիներում նստում են անմիջապես լուծույթներից: Ամենաշատ տարածված Ե. մ-ից են մոնոմորֆիտը, կաոլինիտը, կալցիտը, ցելոսիտը ևն:

ВТОРИЧНЫЕ ПУСТОТЫ — ԵՐԿՐՈՐԴԱԿԱՆ ԴԱՏԱԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ, ապարներում ծակոտիներ, ճեղքեր ու դատարկություններ, որոնք տարբեր պատճառներով առաջանում են ապարների կազմավորումից (ձևավորումից) հետո: Ե. դ-ին են պատկանում. 1) տարավիացման, տարրալուծման և մեխ. տեղատարման դատարկությունները, որոնք առաջացել են ստ. ջրերի քայքայիչ գործունեության հետևանքով, 2) կծկման ճեղքերը՝ ապարի ջրազրկման հետևանքով, 3) ճեղքածակոտիները՝ ապար կազմող միներալների վերաբյուրեղացման հետևանքով, 4) տեկտ. ճեղքերը, 5) հողմահարման ճեղքերը ևն:

ВТОРИЧНЫЕ ФУМАРОЛЫ — ԵՐԿՐՈՐԴԱԿԱՆ ՖՈՒՄԱՐՈՒՆԵՐ, տե՛ս Фумаролы:

ВУЛКАНИЧЕСКИЕ ВОДЫ — ՀՐԱԲՍԱՅԻՆ ՋՐԵՐ, տե՛ս Вода вулкани-
ческая:

ВУЛКАНИЧЕСКИЕ ГАЗЫ — ՀՐԱԲՍԱՅԻՆ ԳԱԶԵՐ, հրաբուխներից դուրս եկող (արտանետվող) գազեր: Տարբերում են ժայթքման (էրուպտիվ) գազեր, որոնք մեծ քանակությամբ և մեծ ճնշման տակ հրաբխի խառնարանից արտանետվում են ժայթքման ժամանակ, և ֆոմարոլային գազեր, որոնք շիթերի ու թուլաների ձևով արտածվում են խառնարանի տարբեր տեղամասերից կամ լավային հոսքերի մա-
կերևույթից՝ հրաբխի հանգիստ գործունեության ընթացքում:

ВУЛКАНИЧЕСКИЕ ПАРЫ — ՀՐԱԲՍԱՅԻՆ ԳՈՂՈՐԾԻՆԵՐ, հրաբուխների հետ տարածվող ջրային գոլորշիներ, որոնց ջերմությունը հասնում է 600—700° Ց: Որոշ հրաբուխների գոլորշիներ սառչելիս առաջացնում են թթու լուծույթներ, որոնք անմիջապես վերածվում են աղերի: Երբեմն Հ. գ-ին են դասում նաև հեյզերների ջրային գոլորշիները, սակայն դրանք սովորաբար հրաբխի հետ անմիջական կապ չունեն:

ВЫВАЛЫ — ԹԱՓՎԱԾՔՆԵՐ, հատուկենտ քարաբեկորների թափվածքներ, որոնք գրավիտացիոն ուժերի շնորհիվ պոկվել-ընկել են զառիթափ և ուղղաթերձ քնական լանջերի, արհեստական թեքությունների, ստ. փորվածքների պատերի ապառաժային ու կիսաապառաժային զանգվածներից:

ВЫВЕТРИВАНИЕ — ՀՈՂՄԱՀԱՐՈՒՄ, միներալների և ապարների քայքայման ու բեկորատման գործընթաց, որը տեղի է ունենում ֆիզ., քիմ. և օրգ. գործոնների համակցությամբ: Առավել կարևոր գործոններից են. ջերմային տատանումները, ապարների ճեղքերում ու ծակոտիներում պարունակվող ջրի ստեղծումն ու հալչու-
մը, ջրի, թթվածնի ու ածխաթթվի ներգործությունը, աղերի գոլորշիացումն ու նստե-
ցումը, բուսական ու կենդանական օրգանիզմների գործունեությունը (գետնուղի-
ների փորումը, արմատների խորացումը, միկրոօրգանիզմների քայքայումը) ևն:

ВЫПАРИВАНИЕ — ԾՈԳԵԱՂԱՆՋԱՏՈՒՄ (ԳՈՂՈՐԾԻԱՑՄԱՄԲ ԱՂԱՆՍՏԵ-
ՑՈՒՄ), քնական կամ արհեստական լուծույթների գոլորշիացման գործընթաց, որի արդյունքում ստացվում են տարբեր աղեր (անհիդրիդ, միաթափիտ, կերակրի աղ, սիլիկիտ ևն): Բնական գոլորշիացման հետևանքով առաջացած ապարները կոչվում են էվապորիտներ (ֆրանս.՝ évaporer — գոլորշիանալ):

ВЫПАХИВАНИЕ ЛЕДНИКОВОЕ (ЭКЗАРАЦИЯ) — ՍԱՌՑԱԴԱՇՏԱՅԻՆ ՀԵՐՎՈՒՄ (ԼԵՐՎԱՑՈՒՄ, ԷԿԶԱՐԱՑԻԱ), սառցադաշտերի հատակը կազմող ապար-
ների քայքայում, որը կատարվում է հալոցքային ջրերի հոսքի և սառցածածկի սահքի հետևանքով: Այդ գործընթացները հանգեցնում են ապարների հերկմանն ու լերկացմանը և բեկորատված ապարների տեղափոխմանը դեպի սառցադաշտի ստորին եզրամասերը: Լեռնային մարզերում այդ գործընթացների հետևանքով առա-
ջանում են տրոգներ (տաշտակաձև հովիտներ), իսկ հարթավայրերում՝ գառան ճա-
կատներ, գանգրաֆեր (ակոսավոր) ժայռեր, կնճիռներ ու խազվածքներ: Հաճախ
ապարների հերկմանը զուգընթաց տեղի է ունենում նաև նրանց հարթեցում (հըղ-
կում ու կոկում):

ВЫПИРАНИЕ — ԱՐՏԱՍԵՂՄՈՒՄ, ապարների սեղմված զանգվածի տեղա-

կան ճկունացին ընդարձակում, որը հանգեցնում է ալիքաձև թմբերի, գմբեթների և այլ ձևախախտումների առաջացմանը:

ВЫПОТЫ — ՔՐՏՆՈՒՅԹՆԵՐ, երկրի մակերևույթին կամ ստ. փորվածքների պատերին խտացման ճանապարհով առաջացած ջրային կաթիլներ:

ВЫПУЧИВАНИЕ — ՈՒՌՉՈՒՄ, ապարների մակերևույթի տեղական բարձրացում, որը տեղի է ունենում ջերմային ու խոնավացման ընդարձակման կամ լեռնային ճնշման ազդեցությամբ:

ВЫСОТА ДАВЛЕНИЯ — ԾՆԾՄԱՆ ԲԱՐՁՐՈՒԹՅՈՒՆ, ջրի սյան բարձրությունը հորատանցքում, ջրհորում կամ այլ փորվածքում՝ հաշված նրանց հատակից (խորշից): Ջրի սյան բարձրությունը համեմատության պայմանական հարթության ճկատմամբ (սովորաբար ընդունվում է ծովի մակարդակը) բնութագրում է ստ. ջրի ընդհանուր ճնշման մակարդակը: Հոսանիշ՝ պիեզոմետրիկ բարձրություն:

ВЫСОТА КАПИЛЛЯРНОГО ПОДЪЯТИЯ — ՄԱՋԱՆՈԹԱՅԻՆ ԲԱՐՁՐԱՑՄԱՆ ՄԱԿԱՐԴԱԿ, այն մակարդակը, մինչ որը ջուրը բարձրանում է ապարի մազական անցքերով: Մ. ք. մ. հաշվվում է ջրատար հորիզոնի մակերևույթից: Այն հակադարձ համեմատական է մազական անցքերի տրամաչափին, կախված է նաև ջրի ջերմաստիճանից, լուծված աղերի քանակից և տեսակից:

ВЫСОТА НАПОРНАЯ — ԾՆԾՈՒՄՆԱՅԻՆ ԲԱՐՁՐՈՒԹՅՈՒՆ, ջրի սյան բարձրությունը հորատանցքում, ջրհորում կամ այլ փորվածքում՝ հաշված ջրատար շերտի և ջրամբժ ծածկի կոնտակտից: Հոսանիշ՝ վերատաստաղային ճնշում:

ВЫСОТА ПЬЕЗОМЕТРИЧЕСКАЯ — ՊԻԵԶՈՄԵՏՐԻԿ ԲԱՐՁՐՈՒԹՅՈՒՆ, տե՛ս *Высота давления*:

ВЫХОД ГАЗА — ԳԱՋԻ ԵԼՔ, բնական գազի անջատում՝ անմիջապես գետնից (գազի չոր ելք) կամ ջրից (պղպջակների ձևով): Ցեխային հրաբուխներում գազն անջատվում է քրային ցեխի (բրեկչիայի) կամ ջրի հետ միասին:

ВЫЦВЕТЫ СОЛЕЙ — ԱՂԱՅԻՆ ՓԱՌ, ալիտակալուն աղային փառ, որով ծածկվում են չորացող աղային լճերի հատակն ու ափերը, ինչպես նաև չորային կլիմայական պայմաններում գտնվող այնպիսի տեղամասեր, որտեղ ոչ խոր տեղադրման գրունտային ջրերից մազանոթային բարձրացման և ինտենսիվ գոլորշիացման հետևանքով մակերևույթի վրա առաջանում է Ա. փ., աղուտներ ևն (տե՛ս *Солончак, солонцы*):

ВЫЩЕЛАЧИВАЕМОСТЬ — ՏԱՐՐԱՆՈՒԾՄԱՆ ՈՒՆԱԿՈՒԹՅՈՒՆ, ապարների և միներալների տարբեր տարրերի ջրային լուծույթ անցնելու ունակություն, որը միներալների մոտ ընթանում է առանց նրանց բյուրեղային ցանցի ամբողջականության խախտման: Այս կամ այն տարրի տարրալուծման աստիճանը կախված է նրա ֆիզքիմ. հատկություններից, բյուրեղային ցանցում գրաված դիրքից, ներգործող լուծույթի ջերմաստիճանից, ճնշումից և ներգործման տևողությունից: Միներալներից տարրալուծվում են հիմնականում այն տարրերը, որոնք գտնվում են ոչ թե բյուրեղային ցանցի հանգույցներում, այլ նրանց միջակայքում՝ մանրանեղբերում և մազանցքերում: Տ. ու. հանդիսանում է միներալների ամբողջականության պահպան-

վածության ցուցանիշներից մեկը, քանի որ նրա բարձր %-ը ցույց է տալիս նմուշի վատ պահպանվածությունը:

ВЫЩЕЛАЧИВАНИЕ ГОРНЫХ ПОРОД — ԱՊԱՐՆԵՐԻ **ՏԱՐՐԱԼՈՒԾՈՒՄ**, ստ. ջրերի միջոցով ապարների առանձին բաղադրատարրերի ընտրական լուծման և հեռացման գործընթաց, որը տարածված է հատկապես ակտիվ ջրափոխանակման գոնալում: Ջրի ընտրական լուծման հատկությունը բարձրանում է, երբ նրա մեջ ավելանում են ածխաթթուն և թթվածինը: Ա. տ. ժամանակ առաջին հերթին հեռացվում են Na-ի, K-ի և Mg-ի բորիդները, այնուհետև Ca-ի սուլֆատային և ապա Ca-ի կարբոնատային միացությունները: Ա. տ. բնորոշ օրինակ է կարստը, որը շարժվող ջրի ներգործության շնորհիվ առաջանում է աղերում, գիպսերում, դոլոմիտներում, կրաքարերում և այլ հեշտ լուծվող ապարներում: Ա. տ. գործընթացը պայմանավորում է ստ. ջրերի հանքայնացման աստիճանը:

ВЯЗКОСТЬ (ВНУТРЕННЕЕ ТРЕНИЕ) — ՄԱԾՈՒՑԻԿՈՒԹՅՈՒՆ (ՆԵՐՔԻՆ ԾՓՈՒՄ), շարժման ձևափոխություններին հեղուկ կամ գազային վիճակում գտնվող նյութերի (ապարների) կողմից ցույց տրվող դիմադրության հատկություն: Մ. բնութագրվում է մածուցիկության գործակցով (տե՛ս Կոэфֆիциент вязкости) և չափվում է պուազներով: Որոշ նյութերի Մ. մոտավորապես կազմում է. լավաի (հրահեղուկ զանգվածի) համար՝ $\leq 10^5$ պուազ, սառույցի համար՝ 10^{13} պուազ, քարաղի համար՝ 10^{17-19} պուազ, երկրի վերին թիկնոցի համար՝ 10^{22} պուազ:

ВЯЗКОСТЬ ВОДЫ (ЖИДКОСТИ) — ՋՐԻ (ՀԵՂՈՒԿԻ) ՄԱԾՈՒՑԻԿՈՒԹՅՈՒՆ, հատկություն, որը բնութագրում է ջրի (հեղուկի) մասնիկների ներքին շփման դիմադրությունը նրա շարժմանը: Ջ. մ. գործոն է, որը պայմանավորում է շարժման փոխանցումը ջրի զանգվածի բարձր արագությամբ շարժվող շերտերից ցածր արագությամբ շարժվող շերտերին: Տարբերում են ջրի (հեղուկի) դիմամիկ և կիներիկ մածուցիկություն: Ջ. մ. կախված է նրա ջերմաստիճանից (բարձրանալիս մածուցիկությունը նվազում է) և լուծված աղերի քանակից (ավելանալիս մածուցիկությունը բարձրանում է): Ջ. մ. բնութագրվում է մածուցիկության գործակցով, որն օգտագործվում է ջրի շարժման մի շարք հաշվարկային քանանների մեջ (տե՛ս Կոэфֆիциент вязкости):

ВЯЗКОСТЬ ЖИДКОСТИ ДИНАМИЧЕСКАЯ — ՀԵՂՈՒԿԻ ԴԻՆԱՄԻԿ ՄԱԾՈՒՑԻԿՈՒԹՅՈՒՆ, հեղուկի մի մասը մյուսի նկատմամբ տեղաշարժվելիս ցուցաբերվող դիմադրության քանակական բնութագիր: Այն արտահայտվում է դիմադրության ուժով, որը ցուցաբերվում է հեղուկի շերտի միավոր մակերեսին (սմ²), միավոր թաքածության վրա (սմ), միավոր արագությամբ (սմ/վրկ) տեղաշարժվելիս: Հ. դ. մ. չափվում է պուազներով կամ սանտիպուազներով:

— Г —

ГАБИОН — ԳԱԲԻՈՆ (ՅԱՆՑԱԶԱՄԲՅՈՒՂ), ափապաշտպան կառույցի մաս, որն իրենից ներկայացնում է մետաղա ցանցապատ ուղղանկյունաձև արկղ՝ ագույցներով ու ցցերով ամրացված ափին և լցված քարաքեկոյրներով: Ափի թեքությունները Գ-ներով համառոտաժ պատելիս, այն հուսալիորեն կարելի է պաշտպանել ալերախությունից: Գ-ները հաջողությամբ օգտագործվում են նաև գետահունքը կարգավորելիս:

ГАБИТУС — ՀԱՔԻՏՈՒՍ, որևէ օրգանիզմի, միներալի, ասարի կամ այլ նյութի ընդհանուր արտաքին տեսք:

ГАЖА (ЗЕМЛИСТЫЙ ГИПС) — ԳԱԶ, փուխ, սորուն ապար՝ կազմված գիպսից և կավային մասնիկներից: Գ. հեշտությամբ լուծվում է ջրում, իսկ ջրազրկվելիս վերածվում է ամուր զանգվածի: Օգտագործվում է ծեփագործության և հարդարման աշխատանքներում որպես շինանյութ:

ГАЗЛИФТ — ԳԱԶԱՄԱՐՈՋ (ԳԱԶԼԻՖՏ), օդամբարձի (էլիֆտի) տարատեսակ (տե՛ս Эрлифт):

ГАЗОВАЯ ДИНАМИКА — ԳԱԶԱԴԻՆԱՄԻԿԱ, ուսմունք գազերի և գազախառն հեղուկների շարժման մասին:

ГАЗОВАЯ СЪЕМКА — ԳԱԶԱՅԻՆ ՀԱՆՈՒՅԹ, գազանալթաբեր հնքվ-երի որոնման երկրաբն. մեթոդ, որը հիմնված է գազանալթաբեր շրջաններում ենթահողային շերտերում ածխաջրածնային գազերի բարձր պարունակության որոշման վրա: Այդ մեթոդով որոշակի ցանցով տեղադրված հորատանցքերից նմուշներ են վերցվում և ենթարկվում մանրատարրալուծության, որի շնորհիվ որոշվում է ծանր ածխաջրածնային գազերի նույնիսկ աննշան պարունակությունը (մինչև 0,001 %):

ГАЗОВАЯ ШАПКА — ԳԱԶԱՅԻՆ ԳԼԽԱՐԿ, գազային կուտակումներ՝ նավթատար շերտի առավել բարձրադիր մասերում:

ГАЗОВОЕ ДАВЛЕНИЕ — ԳԱԶԱՅԻՆ ԾՆԾՈՒՄ, գազատար շերտում պարփակված գազերի ճնշում (մթն.-երով): Զրաերկրաբանությունում՝ ջրային մակերևւոյթի վրա գազերի ճնշում (մթն.-երով): Գ. ճ. կարող է պայմանավորել գազաճնշումնային ջրերի առաջացումը և ուժեղացնել ստ. ջրերի ճնշումնային շարժումը:

ГАЗОВОДЯНОЙ КОНТАКТ — ԳԱԶԱԶՐԱՅԻՆ ԿՈՆՏԱԿՏ, մակերևույթ, որն առջատում է գազակուտակը նույն շերտի (հորիզոնի) մեջ գտնվող ստ. ճնշումնային ջրերից: Այդ մակերևույթը սովորաբար բարդ է և, կախված գազակուտակի ջրադիսմախի պայմաններից, կարող է լինել հորիզոնական կամ թեք: Հոմանիշ՝ ջրա-գազային կոնտակտ:

ГАЗОВЫЙ ИСТОЧНИК — ԳԱԶԱՅԻՆ ԱՂՔՅՈՒՐ (ԵԼՔ), ապարների ճեղքերից, ծակոտիներից գազի շիթերի բնական ելք՝ երկրի մակերևույթին, կամ պղղալըջակների ձևով գազառջատում՝ ջրի, նավթի կամ ցեխի մակերևույթին:

ГАЗОВЫЙ РЕЖИМ — ԳԱԶԱՅԻՆ ՌԵՃԻՄ, նավթային ջրաերկրաբանությունում՝ նավթային հանքակուտակի շահագործման ռեժիմ, որի դեպքում նավթը տարվում է դեպի հորատանցք առավել շարժուն ընդարձակվող գազով: Ծերտում ճնշման նվազման պատճառով գազը լուծված վիճակից անցնում է ազատ վիճակի և կատարում գազամբարձի (գազլիֆտի) դեր: Նավթատար շերտախմբի շահագործման սկզբնական ժամանակաշրջանի համար բնորոշ է գազային գործոնի կրտուկ աճը, որը կարող է հասնել 1000 մ³/տն և ավելի:

ГАЗОВЫЙ ФАКТОР — ԳԱԶԱՅԻՆ ԳՈՐԾՈՆ, բնական գազի բանակ (մ³), որը բաժին է ընկնում 1 տն (կամ 1 մ³) նավթին: Եթե Գ. գ. կազմում է

1000—2000 մ³/տն (1000—2000 մ³ գազ՝ 1 տն հավթի մեջ), ապա այն համարվում է բարձր: Ավելի հաճախ Գ. գ. կազմում է 100—200 մ³/տն, իսկ երբեմն՝ 5—20 մ³/տն: Ստ. ջրերի համար Գ. գ. չափվում է գազի և ջրի քանակների հարաբերությամբ, որը հանքային ջրերի համար հասնում է գազի մեծությունների (միմչև 40—50 մ³/տն):

ГАЗОВЫЙ ФОНТАН — ԳԱԶԱՅԻՆ ՇԱՏՐՎԱՆ, շիթերի ձևով ինտենսիվ գազանջատում հորատանցքերից կամ ապարների ճեղքերից (ստ. փորվածքներով հատելիս), ուր գազերը գտնվում են մեծ ճնշման տակ: Գազը շատրվանելիս տեղի է ունենում հսկ ջրի, ցեխի և մանր բեկորների արտանետում:

ГАЗОНАПОРНАЯ ВОДА — ԳԱԶԱԾՆՇՈՒՄՆԱՅԻՆ ԶՐԵՐ, ստ. ջրեր, որոնք վեր են բարձրանում ապարների ճեղքերով կամ հորատանցքերով ու այլ փորվածքներով՝ գազի ճնշման շնորհիվ կամ ջրում լուծված գազերի անջատման հետևանքով:

ГАЗОНАПОРНЫЙ РЕЖИМ — ԳԱԶԱԾՆՇՈՒՄՆԱՅԻՆ ՌԵՇԻՄ, նավթային ջրաներկաբանությունում՝ նավթային կուտակի շահագործման այնպիսի ռեժիմ, երբ նավթը մղվում է դեպի հորատանցք՝ գազային գլխարկի գազի ճնշման շնորհիվ: Գազային գլխարկի ծավալի մեծացմանը (հետևաբար, ճնշման անկմանը) գուրընթաց հորատանցքի ծախսը նվազում է: Գազային գլխարկի ստորին սահմանը հորատանցքի հատակին մոտենալիս գազային գործոնի դերը մեծանում է և, ի վերջո, հորատանցքից միայն գազ է արտանետվում:

ГАЗОНАСЫЩЕННОСТЬ ВОДЫ — ԶՐԻ ԳԱԶԱՀԱԳԵՑԱԾՈՒԹՅՈՒՆ, գազի ծավալ, որը 0° Ց ջերմության և 760 մմ ճնշման պայմաններում լուծվում է ջրի 1 սմ³ ծավալում: Հոմանիշ՝ գազի լուծելիության գործակից (տե՛ս Коэффициент растворимости газов в воде):

ГАЗОПРОНИЦАЕМОСТЬ ГОРНЫХ ПОРОД — ԱՊԱՐՆԵՐԻ ԳԱԶԱԹԱՓԱՆՑԵԼԻՈՒԹՅՈՒՆ, ճեղքավոր և ծակոտկեն ապարների գազ բաց թողնելու հատկություն, որը կախված է դատարկությունների չափերից, նրանց հաղորդակցվածության ու ջրահագեցածության աստիճանից: Զրազուրկ ծակոտիներում գազի տարածումը կատարվում է ճնշման տարբերության շնորհիվ (էֆուզիա), իսկ ջրահագեցած ծակոտիներում՝ ջրում գազի տարրալուծման և միներալային մասնիկների կողմից կլանման շնորհիվ (դիֆուզիա):

ГАЗЫ ПРИРОДНЫЕ (ЕСТЕСТВЕННЫЕ) — ԲՆԱԿԱՆ ԳԱԶԵՐ, երկրի ընդերքում և մակերևույթի վրա ընթացող բնական գործընթացների հետևանքով առաջացող գազեր: Առավել տարածված են ազոտը, ածխաթթու գազը, ածխաջրածինը ևն, որոնք սովորաբար հանդիպում են թթվածնի, ծծմբաջրածնի և հազվագյուտ գազերի հետ համակցված (բնական գազախառնուրդ):

Հստ բաղադրության, ծազման ու տեղադրման պայմանների վ. Ի. Վերնադսկին Բ. գ. ստորաբաժանում է հետևյալ կերպ. 1) ազատ (մթնոլորտային) գազեր, 2) ապարների ծակոտիներում պարփակված գազեր, 3) գազային շիթեր (հոսքեր), 4) գազային ամպեր (գոլորշիներ), 5) բնական ջրերում տարրալուծված գազեր, 6) պինդ գազալուծույթներ (կլանված գազեր): Բացի դրանից, նա առանձնացնում է. 1) երկրի մակերևույթի գազեր, 2) բարձր ջերմության հետ կապված գազեր, 3) երկրակեղև թափանցող գազեր:

Հատ ծագման Վ. Վ. հեղուկները առանձնացնում է հետևյալ Բ. գ. 1) կենսաքիմ., 2) օդային (մթնոլորտային), 3) քիմ., 4) ռադիոակտիվության: Ա. Լ. Կոզլովը դրանց ավելացնում է ռադիոքիմ. և միջուկային տրոհման ծագման գազերը:

Հատ քիմ. բաղադրության և տեղադրման պայմանների Վ. Ա. Սոկոլովը տվել է Բ. գ-ի հետևյալ ստորաբաժանումը. 1) մթնոլորտային գազեր, 2) երկրի մակերևւյթից գազեր. ա) հողաբուսական և, բ) ճահճային (տորֆային), 3) նստվածքային գազեր. ա) նավթային հնքվ-երի, բ) բուն գազային հնքվ-երի, գ) ածխային հնքվ-երի և, դ) ցրված, 4) փոխակերպային ապարների գազեր, 5) հրաբխածին ապարների գազեր. ա) հրաբխային և, բ) բյուրեղացած ապարներում պարփակված:

ГАЗЫ, РАСТВОРЕННЫЕ (СОДЕРЖАЩИЕСЯ) В ВОДЕ — ՋՐՈՒՄ ԼՈՒՄՎԱԾ (ՊԱՐՈՒՆԱԿՎԱԾ) ԳԱԶԵՐ, որոնք տվյալ ջերմաստիճանային և ճնշման պայմաններում, ի հակադրություն ինքնաբերական (սպոնտան) գազերի (տե՛ս Свонтаннные газы), լուծված են ջրում: Մակերևութային Ջ. լ. գ-ի քանակն ու բաղադրությունը կարգավորվում են մթնոլորտում եղած գազերով, նրանց լուծելիությամբ, ինչպես նաև ջրի ջերմաստիճանով, հանքայնացումով ևն: Ստ. ջրերում տարածված են թթվածին, ազոտ, մեթան, ծանր ածխաջրածիններ, ածխաթթու, ծծմբաջրածին, չեզոք գազեր ևն, որոնց քանակական պարունակությունը արտացոլում է տվյալ շրջանի երկրք. կտրվածքի ջրաերկրաքիմ. իրադրությունը: Բնական ջրերում գազերի կշռային քանակը տատանվում է 10^{-4} — 10^{-2} %, առավելագույնը հասնում է 0,1 % և բնորոշ է վերընթաց հանքային աղբյուրներին: Ծնշման իջեցման և ջերմության բարձրացման դեպքում Ջ. լ. գ-ի մի մասն անցնում է ազատ վիճակի:

ГАЛОГЕНЕЗ — ԱՂԱԳՈՅԱՑՈՒՄ (ԱՂԱՌԱՋԱՑՈՒՄ), լուծույթներից աղերի առաջացման (նստեցման) գործընթաց, որը խստորեն ենթարկվում է լուծույթի ֆիզքիմ. հավասարակշռության օրենքներին:

ГАЛОГЕННЫЕ ПОРОДЫ (ГАЛОИДЫ, ГАЛОЛИТЫ) — ԱՂԱԾԻՆ ԱՂԱՐՆԵՐ (ՀԱԼՈՒԴԻՆԵՐ, ՔՍՐԱՂԵՐ), նստվածքային ապարներ, որոնք քիմ. ճանապարհով տարբեր աղերի նստվածքների ձևով առաջանում են լճերի և լազունային սվազանների գերհագեցած աղաջրերից: Ա. ա-ին են պատկանում հալիտը (կերակրի աղը), կալիումական ու մագնիումական աղերը (սիլվին, կարնալիտ, կահնիտ ևն), նատրիումի սուլֆատային աղերը (միրաբիլիտ, տեմարդիտ), կալցիումի սուլֆատները (գիպս, անհիդրիդ) ևն:

ГАЛОФИТЫ — ԱՂԱՍԵՐ ԲՈՒՅՍԵՐ, աղուտներում աճող բույսեր: Ա. բ. պատկանում են տարբեր ընտանիքների, սակայն բոլորին բնորոշ է մարմնեղ ցողունը և տերևների առկայությունը (օր., Օշանը, կարմրաճը ևն):

ГАЛОФРЕАТОФИТЫ — ԱՂԱՍՈՆԱՎԱՍԵՐ ԲՈՒՅՍԵՐ, խոնավասեր բույսեր, որոնք միաժամանակ ընդունակ են դիմաճալու հիմնային իոնների աղերի վնասակար ազդեցությանը:

ГАФФЫ — ՀԱՖԵՐ, կիսաբաղցրահամ կամ գրեթե քաղցրահամ ջրերով գետաբերանային ծովափորջեր: Հ. բաց ծովից մասամբ կամ համարյա լրիվ առանձնացվում են ափի երկարությամբ ձգվող ցամաքալեզվակներով: Հ. և ցամաքալեզվակ-

ները բնորոշ են տեկտոնական խորատուգլոդ ափերին և լայն տարածում ունեն հատկապես Բալթիական ու Հյուսիսային ծովերի ափագոտիներում:

ГЕЙЗЕР — ԳԵՅՋԵՐ (ՑՍՏՄԶԵՐՄՈՒԿ), ժամանակակից հրաբխային գործունեության շրջաններում տաք աղբյուր, որից ժամանակ առ ժամանակ ժայթքում է ջուր և գալորշի: Գ-ի ջրի ջերմաստիճանը տատանվում է սովորաբար 80—100° Ց, նրա մեջ լուծված են քլորիդներ, երկաթբորմաններ, սիլիկաճուր, երբեմն բորաթթու են: Աղբյուրի ջրից հաճախ գոյանում է սիլիկաճուրային նստվածք (գելզերից՝ սպիտակավուն օպալ), որը ելքի շուրջ առաջացնում է սալիկներ և այլ հոսքաձևեր: Գ-ի ջրի հանքազնացումը տատանվում է 1—3 գ/լ-ից մինչև 9—10 գ/լ, այն վճիտ է, ունի հիմնային ռեակցիա ($pH > 7$): Գ. հիմնականում տեղադրված է ցամաքաբաշխային փոտրակի հատակային մասում և կապված է թթու ապարների՝ լիպարիտների, դացիտների հետ: Գ-ի ժայթքման ժամանակ շատրվանի բարձրությունը սովորաբար հասնում է 30—60 մ, գործում է 1 րոպեից մինչև մի քանի ամիս ընդմիջումներով: Նոր Զելանդիայի խոշորագույն Գ. Վայմանգուն, որը գործել է 1899—1905 թթ., յուրաքանչյուր ժայթքման ժամանակ արտանետել է շուրջ 800 տոննա ջուր՝ մինչև 460 մ բարձրությամբ: Գ-ի գործունեությունը բացատրվում է հետևյալ կերպ. 100—150 մ խորություններում կան հաղորդակցվող դատարկություններ, որոնց մեջ կուտակվում են գրունտային ջրերը, նախորդ ժայթքման ջրերի մի մասը, խորքից բարձրացող տաք գազերն ու գերտաքացած գոլորշիները: Այնուհետև դատարկությունների խորը մասերում այս գազաջրային խտնորոշը տաքանում է մինչև 125—130° Ց, սկսվում է գոլորշիների ու գազերի անջատումը պղպշակների ձևով և վերին մասում ջուրն սկսում է եռալ ու մասամբ ժայթքել: Այս գործընթացի հետևանքով միջավայրում ճնշումը թուլանում է և որոշակի ակնթաթյուն ջուրը վեր է ածվում գոլորշու ու սկսում ուժեղ ժայթքել: Գ-ները մեծ տարածում ունեն Կամչատկայում (Գելզերների հովիտ), ԱՄՆ-ում (Հելդուստոնյան աչքի), Իսլանդիայում, Նոր Զելանդիայում, ավելի քիչ՝ Մապոնիայում, Չիլիում, Գվատեմալայում, Կոստա-Ռիկայում, Ագոյան կղզիներում և այլուր:

ГЕЙЗЕРНЫЕ ПАРЫ — ԳԵՅՋԵՐԱՅԻՆ ԳՈՒՈՐԾԻՆԵՐ, գելզերներից արտանետվող գոլորշիներ, որոնց խտացումից գոյացող ջրերը կարող են լինել քաղցրահամ, աղահամ, աղի և բնութագրում են գելզերի գործունեության տեղամասի երկր., երկրաքիմ., երկրաշերմային և ջրաերկրբ. առանձնահատկությունները:

ГЕЛЬ — ԺԵԼ (ԴՈՆԴՈՂԱՆՄԱՆ ՆՅՈՒԹ), հեղուկ միջավայրում հալմասարաչափ բաշխված մանր մասնիկների մակարդումից առաջացած դոնդողանման գաճգված: Ժ. ունի առանձնակաություն, որոշ ճկունություն և ձևը պահպանելու հատկություն:

ГЕНЕЗИС ПОДЗЕМНЫХ ВОД — ՍՈՐԵՐԿՐԾԱ ԶՐԵՐԻ ԾԱԳՈՒՄ, երկրակեղևում առ. ջրերի առաջացման և ձևավորման գործընթաց, որը պայմանավորված է բնապատմական գործոններով և մարդու ինժեներական-տնտ. գործունեությամբ: Ստ. ջրերը, որպես բնության արգասիք, առաջացել են մակերևութային ջրերի ներծծման, օդի գոլորշիների խտացման, նստվածքալուտակման, հրաբխականության, խորքային փոխակերպման և այլ գործընթացների հետևանքով գոյացող ջրերի հաշվին (տե՛ս Теория формирования подземных вод): Ստ. ջրերի քիմ. բաղադրության ձևավորումը ծագումնաբանական առումով կապված է ջուր-ապար փոխազդեցության բարդ

գործընթացների, ինչպես նաև մակերևութային ջրերի հետ ստ. հորիզոններ մուտք գործող տարրեր լուծելի նյութերի, դրանց գրավիտացիոն դիֆերենցման գործընթացների հետ:

ГЕНЕРАЦИЯ ТРЕЩИН — ՃԵՂՔԵՐԻ ՀԱՍՆԱԿԱՆԱՐԳ (ԳԵՆԵՐԱՑԻԱ), ճեղքերի խմբավորում հասակային հաջորդականության կարգով: Ծ. հ. կատարվում է էլեկտվ ճեղքերի փոխադարձ հատումների և ճեղքերի լցանյութի քանակի ու բաղադրության բնույթից: Ըստ լցվածության աստիճանի տարբերում են՝ լրիվ լցված, կիսալցված և դատարկ (բաց) ճեղքեր, իսկ ըստ լցանյութի բաղադրության՝ միներալային, բիտումային և խտր: Փոխհատման հաջորդականության տեսակետից հաճախ վաղ հասակի են համարվում միներալային լցանյութով «սպաքինված» ճեղքերը, իսկ երիտասարդ՝ նորագոյացումներով լցված և բաց ճեղքերը:

ГЕНЕТИЧЕСКАЯ КЛАССИФИКАЦИЯ ПОДЗЕМНЫХ ВОД — ՍՍՈՐԵՐԿՐՐՅԱ ՋՐԵՐԻ ԾԱԳՈՒՄՆԱՅԻՆ ԴԱՍՆԱԿԱՐԳՈՒՄ, ստ. ջրերի դասակարգում, որը հիմնված է նրանց ծագումնային առանձնահատկությունների վրա: Օր., ըստ ձևավորման պայմանների առանձնացվում են տարրալուծման, նստվածքակուտակման, վերածնված և այլ ստ. ջրեր, ըստ քիմ. բաղադրության գերիշխող աղիոնների՝ ջրա-կարբոնատային, սուլֆատային, քլորիդային և այլ ստ. ջրեր:

ГЕНЕТИЧЕСКОЕ ГРУНТОВЕДЕНИЕ — ԾԱԳՈՒՄՆԱԲԱՆԱԿԱՆ (ԳԵՆԵՏԻԿԱԿԱՆ) ԳՐՈՒՆՏԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ, գրունտագիտության բաժին, որն զբաղվում է ապարների ծագումնային կամ ֆացիալ համակարգերի և ֆորմացիաների ինժեներաերկր. հատկանիշների ուսումնասիրությամբ:

ГЕНЕТИЧЕСКИЕ ЦИКЛЫ ФОРМИРОВАНИЯ ПОДЗЕМНЫХ ВОД — ՍՍՈՐԵՐԿՐՐՅԱ ՋՐԵՐԻ ԶԵՎԱՎՈՐՄԱՆ ԾԱԳՈՒՄՆԱՅԻՆ ՑԻԿԼԵՐ, ստ. ջրերի ծագումն ու ձևավորումը պայմանավորող գործընթացներ, որոնք կապված են որոշակի հաջորդականությամբ: Գ. Ն. Կամենսկին (1947) առանձնացնում է հետևյալ ծագումնային ցիկլերը. 1) ներծծման կամ ցամաքային, 2) նստվածքային կամ ծովային և, 3) փոխակերպային կամ մագմատիկ:

ГЕНЕТИЧЕСКИЙ ТИП ВОДЫ — ՋՐԻ ԾԱԳՈՒՄՆԱՅԻՆ ՏԻՊ, բնական ջրերի խումբ, որն առանձնացվում է ջրերի ձևավորման միջավայրի առանձնահատկությունն արտահայտող մի շարք բաղադրատարրերի առկայությամբ: Ջ. ծ. տ. որոշվում է նրա բաղադրատարրերի հարաբերակցության ծագումնային գործակիցներով: Ըստ այդ գործակիցների Վ. Ա. Սուլինը առանձնացնում է ջրերի 4 տիպեր. սուլֆատ-մատրիումային ($\frac{r \text{ Na}}{r \text{ Cl}} > 1, \frac{r \text{ Na} - r \text{ Cl}}{r \text{ SO}_4} < 1, \frac{r \text{ Cl} - r \text{ Na}}{r \text{ Mg}} < 0$), ջրա-կարբոնատ-մատրիումային (համապատասխանաբար՝ $> 1, > 1$ և > 0), քլոր-մագմիումային ($< 1, < 0, < 1$), քլոր-կալցիումային ($< 1, < 0, > 1$): Յուրաքանչյուր տիպ իր հերթին բաժանվում է խմբերի և ենթախմբերի:

ГЕОБОТАНИКА ИНДИКАЦИОННАЯ — ԻՆԴԻԿԱՑԻՈՆ ԵՐԿՐԱՌՈՍԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆ, երկրաբուսաբանության բաժին, որն ուսումնասիրում է բուսականությունը՝ որպես շրջապատող միջավայրի պայմանների ցուցանիշ օգտագործելու տե-

սական ու գործնական խնդիրները: Ի. Ե. լայնորեն օգտագործվում է երկրաքիմ., քարաբանական, հողագիտական, ջրաերկր. և այլ ուսումնասիրությունների ժամանակ: Որոշ բուսատեսակներ հաջողությամբ օգտագործվում են ջրաերկրաբանությունում որպես ստ. ջրերի որոնման, տեղադրման խորության, քիմ. բաղադրության և ռեժիմի կարևոր ցուցանիշներ:

ГЕОДИНАМИЧЕСКАЯ ЗОНА — ԵՐԿՐԱԴԻՆԱՄԻԿ ԶՈՆԱ, երկրակեղևի զոնա կամ գոտի, որը բնութագրվում է երկրբ. գործընթացների յուրահատուկ ընթացքով: Տարբերում են զոնայության մի քանի տիպեր.

1. Համամոլորակային զոնայություն. արտահայտվում է երկրագնդի զոնայական կառուցվածքով՝ համակենտրոն երկրապատյանների տեսքով:

2. Երկրատեկտ. զոնայություն. արտահայտվում է Երկրի հիմնական կառուցվածքային գծերի (գետսինկլինալ զոնաների) հետ որոշակի երկրբ. գործընթացների ու երևույթների կապվածությամբ: Գետսինկլինալ զոնաների ներսում մույնպես առանձնացվում են տեկտ. կամ կառուցվածքային զոնաներ:

3. Կլիմայական զոնայություն. արտահայտվում է մթնոլորտային տեղումների ու նրանց փուլերի, հողմահարման ու հողառաջացման գործընթացների զոնայական տարածմամբ և բուսականության, խոնավության հաշվեկշիռի ու նրանց հետ կապված երևույթների տեղաբաշխմամբ:

4. Երկրաձևաբանական զոնայություն. դրսևորում է երկրբ. մակածքների տեղադրման, ռելիեֆի ձևերի տարածման և այլ առանձնահատկություններով:

ГЕОИЗОБАТА — ԵՐԿՐԱՀԱՄԱԽՈՐԱԳԻԾ (ԵՐԿՐԱԻԶՈԲԱՏ), գծեր, որոնք ցույց են տալիս երկրի մակերևույթից ջրատար հորիզոնի տեղադրման հավասար խորությունները:

ГЕОИЗОТЕРМА — ԵՐԿՐԱՀԱՄԱԶԵՐՄԱԳԻԾ (ԵՐԿՐԱԻԶՈԹԵՐՄ), քարտեզի կամ կտրվածքի վրա արտահայտված գիծ, որը միացնում է երկրակեղևի միևնույն ջերմաստիճանն ունեցող կետերը:

ГЕОИЗОТЕРМИЧЕСКАЯ (ИЗОГЕОТЕРМИЧЕСКАЯ, ГЕОТЕРМИЧЕСКАЯ) КАРТА — ԵՐԿՐԱԻԶՈԹԵՐՄԻԿ (ԻԶՈԵՐԿՐԱԹԵՐՄԻԿ, ԵՐԿՐԱԹԵՐՄԻԿ) ՔԱՐՏԵԶ, տեղանքի քարտեզ, որի վրա անց են կացված հավասար ջերմությունների, աստիճանափոփոխման, երկրաջերմային աստիճանի կամ ջերմային հոսքերի համազդեքը (իզոգծերը):

ГЕОИЗОТЕРМИЧЕСКАЯ ПОВЕРХНОСТЬ — ԵՐԿՐԱՀԱՄԱԶԵՐՄ (ԵՐԿՐԱԻԶՈԹԵՐՄԻԿ) ՄԱԿԵՐԵՎՈՒՅԹ, երկրակեղևի հատվածներում երևակայական մակերևույթ, որը բոլոր կետերում ունի միևնույն ջերմությունը: Քարտեզի վրա Ե. մ. արտահայտվում է համաջերմագծերի միջոցով:

ГЕОЗОНА — ԵՐԿՐԱԶՈՆԱ, «երկրապատյան» տերմինի ոչ ընդունելի հոմանիշ:

ГЕОКРИОЛОГИЧЕСКАЯ ФОРМАЦИЯ — ԵՐԿՐԱՄԱՌՅԱԲԱՆԱԿԱՆ ՖՈՐՄԱՑԻԱ, ըստ Պ. Ֆ. Շվեցովի, երկրակեղևի սառած հատվածք, որը ապարների կազմի ու կառուցվածքի տեսակետից համասեռ է, իսկ սառածության ջերմաստի-

ճանը, խորությունն ու հզորությունը զգալի տարածությունների վրա կայուն են: Առ-վորաբար Ե. ֆ. տեղադրվում է երկրք. կառուցվածքի և ջրաերկրք. հատկանիշ-ների տեսակետից նույնպես համասեռ շերտախմբերի վրա:

ГЕОКРИОЛОГИЯ (МЕРЗЛОТОВЕДЕНИЕ) — ԵՐԿՐԱՍՍԱՌՑԱՔԱՆՈՒԹՅՈՒՆ, ուսմունք՝ երկրակեղևի հողերի, գրունտների ու ապարների սառեցման և հալման օրինաչափությունների, սառած ապարների կազմի, կառուցվածքի և սառեցման հետևանքով ֆիզմեխ. հատկանիշների փոփոխության մասին: Ե. կոչված է բազմամյա սառցույթի պայմաններում նպաստելու մարդու ինժեներատնտ. գործունեության ծա-վալմանը:

ГИДРОГЕОЛОГИЧЕСКАЯ И ГЕОЛОГИЧЕСКАЯ ДОКУМЕНТАЦИЯ — ԶՐԱԵՐԿՐԱՔԱՆԱԿԱՆ ԵՎ ԵՐԿՐԱՔԱՆԱԿԱՆ ՓԱՍՏԱԳՐՈՒՄ, երկրք.-ջրաերկրք. հանույթային, որոնողական և հետախուզական աշխատանքների ժամանակ երկրք. ու ջրաերկրք. տարրերի մանրամասն, համակողմանի նկարագրություն և գծապատ-կերային արտահայտում: Փաստագրումն ուղեկցվում է ապարների, օգտակար հա-նածոների, ստ. ու մակերևութային ջրերի նմուշարկմամբ:

ГЕОЛОГО-ГЕНЕТИЧЕСКИЙ КОМПЛЕКС ГОРНЫХ ПОРОД — ԱՊԱՐՆԵՐԻ ԵՐԿՐԱՔԱՆԱԿԱՆ-ՇԱԳՈՒՄՆԱՔԱՆԱԿԱՆ ՀԱՄԱԿԱՐԳ, 1. Երկրաբանությունում՝ ապարների համակարգ, որոնք նույնահասակ են և առաջացել են ձևավորման նույ-նանման միջավայրում (օր., էֆուզիվ համակարգ, ինտրուզիվ համակարգ ևն):

2. Ինժեներական երկրաբանությունում՝ ըստ Ի. Վ. Պոպովի, ստորաբաժանում, որը միավորում է որևէ ֆորմացիայի սահմանափակ տեղամասերում միևնույն ֆազիալ պայմաններում (ֆիզկաաշխար. իրադրությունում) առաջացած ապարները (օր., գետաբերուկ (ալյուվի), դելյուվի, սառցաբերուկ (մորեն) ևն):

ГЕОЛОГИЧЕСКИЕ ЗАПАСЫ ПОДЗЕМНЫХ ВОД — ՍՏՈՐԵՐԿՐՅԱ ԶՐԵՐԻ ԵՐԿՐԱՔԱՆԱԿԱՆ ՊԱՇԱՐՆԵՐ, ստ. գրավիտացիոն ջրերի ծավալը, որը պարու-նակվում է ապարների ճեղքերում, ծակոտիներում և կարստային դատարկություննե-րում: Ս. ջ. և. պ. հաճախ անվանվում են նաև դարավոր կամ ստատիկ պաշարներ և որոշվում են հետևյալ բանաձևով՝

$Q = FM_{\mu}$, որտեղ՝ F — ջրատար հորիզոնի տարածման մակերեսն է, m^2 ,
 M — ջրատար հորիզոնի հզորությունն է, m ,
 μ — ջրատար ապարների ջրատվության գործակիցն է:

ГЕОЛОГИЧЕСКИЕ ПРОЦЕССЫ — ԵՐԿՐԱՔԱՆԱԿԱՆ ԳՈՐԾԸՆԹԱՑՆԵՐ, երկրակեղևում կատարվող գործընթացներ, որոնք հանգեցնում են ապարների կազմի և կառուցվածքի փոփոխությունների:

Ե. գ. լինում են ներծին (էնդոգեն) և տարածին (էքզոգեն) ծագման: Ներծին գործընթացները, որոնք կատարվում են երկրակեղևի ներքին էներգիայով, կազմավոր-ում են երկրակեղևի կառուցվածքը և ռելիեֆի հիմնական ձևերը: Արտածին գործ-ընթացները, որոնց շարժիչ ուժ է հանդիսանում արտաքին էներգիան, գործում են հա-կառակ ուղղությամբ՝ ձևավորում են ռելիեֆն ու նպաստում են երկրակեղևի հար-թեցմանը: Ե. պ. կարելի է դասակարգել հետևյալ կերպ.

Մ.ՐՏԱԾԻՆ ԳՈՐԾԸՆԹԱՅՆԵՐ

- I. Հողմահարում 1. Ֆիզ.
2. Քիմ.
3. Օրգ.

1. Համահարում (դեֆլացիա)
2. Կոռզիա
3. Ողողամաշում (էրոզիա)
4. Ափաքերում (աքրազիա)
5. Սառցահերկում (էկզարացիա)

1. Հողմային (էոլյան)
2. Գետային
3. Ծովային
4. Սառցադաշտային

1. Տամարայիւն Ա. Մեխ.

- ## 2. Ծոփապիճ

- Բ. Բիւ.
Գ. Օրգ.
Ա. Մեխ.
Բ. Բիւ.
Գ. Օրգ.

71

Ե. -ջ. հ-ի դեպքում ապարները նկարագրվում և նմուշարկվում են վերևից ներքև հաջորդականությամբ, միաժամանակ նմուշարկելով քրածո մնացորդներն ու առ. ջրերը: Բոլոր դիտումները մանրամասնորեն գրառվում են դաշտային գրքույկում, կատարվում են բնորոշ ու հետաքրքրական տարրերի գծապատկերում և լուսանկարում: Ե. -ջ. հ-ի գործընթացում ստացված տվյալների հիման վրա կազմվում են ուսումնասիրվող տեղամասի երկրք. ու ջրաերկրք. քարտեզներ: Տեղանքի երկրք. կառուցվածքի ու ջրաերկրք. պայմանների ուսումնասիրման մանրակրկիտությունը կախված է հանույթի մասշտաբից, իսկ դիտակետերի քանակը, մասշտաբից բացի, կախված է նաև տեղանքի մերկացվածության աստիճանից, երկրք. կառուցվածքի բարդությունից, նպատակային առաջադրանքից և այլ գործոններից: Գոյություն ունեն Ե. -ջ. հ-ի մի շարք մեթոդներ, որոնք կիրառվում են տարբեր մասշտաբի ու նշանակման քարտեզներ կառուցելու համար: Տարբերում են երթուղային ու տարածքային, ակնարկային, միջին մասշտաբի, մանրամասն և հատուկ Ե. -ջ. հ-ներ, իսկ ըստ մասշտաբի դրանք ստորաբաժանվում են. փոքր մասշտաբի՝ 1:1.000.000 — 1:500.000, միջին մասշտաբի՝ 1:200.000 — 1:100.000, մեծ մասշտաբի՝ 1:50.000 — 1:25.000 և ավելի խոշոր մասշտաբի:

ГЕОСТАТИЧЕСКОЕ ДАВЛЕНИЕ — ԵՐԿՐԱՍՏԱՏԻԿ ԾՆԾՈՒՄ, տվյալ ապարի վրա վերադիր (ծածկող) ապարների կողմից հաղորդվող ճնշում: Հոմանիշ՝ լեռնաշին (ընդերքային) ճնշում:

ГЕОСФЕРЫ — ԵՐԿՐԱՈՒՈՐՏՆԵՐ (ԵՐԿՐԱՊԱՏՅԱՆՆԵՐ), երկիր-մոլորակի կառուցվածքի խոշոր համակենտրոն ոլորտներ (պատյաններ), որոնք բնորոշվում են տարբեր ֆիզ., քիմ. և կենսաբ. առանձնահատկություններով: Առանձնացվում են արտաքին և ներքին Ե.: Արտաքինի մեջ մտնում են մթնոլորտը, ջրոլորտը և կենսոլորտը, իսկ ներքինի մեջ՝ երկրակեղևն ու Երկրի մանթիան: Վերջինները շրջափակում են Երկրի միջուկը, որն իր հերթին բաժանվում է արտաքին, անցումային և ներքին գոնանքների:

ГЕОТЕРМИЧЕСКАЯ СТУПЕНЬ — ԵՐԿՐԱՋԵՐԱՄԱՅԻՆ ԱՍՏԻՄԱՆ, բնութագրում է երկրակեղևի ուղղաձիգ կտրվածքում ջերմության աճի ինտենսիվությունը և արտահայտում է խորացման չափը (մ-երով), որի դեպքում ջերմությունը բարձրանում է 1° Ց-ով՝ հաշված հաստատուն ջերմաստիճանի զոնայից: Ե. ա-ի միջին մեծությունը ընդունվում է 33 մ/օ, բայց այն փոփոխվում է 1—200 մ/օ սահմաններում՝ կախված ապարների բնույթից, ֆիզ. վիճակից, ջերմահաղորդականությունից, ջերմային հոսքի խորությունից, ներծայթուկ (ինտրուզիվ) մարմինների մոտիկությունից, հրաբխային գործընթացների առկայությունից և այլ գործոններից: Երկրաջերմային պայմանները բնութագրվում են նաև «Երկրաջերմային գրադիենտ» հասկացությամբ (տե՛ս Геотермический градиент):

ГЕОТЕРМИЧЕСКИЙ ГРАДИЕНТ — ԵՐԿՐԱՋԵՐԱՄԱՅԻՆ ԳՐԱԴԻԵՆՏ, երկրակեղևի հաստատուն ջերմաստիճանի զոնայից ներքև յուրաքանչյուր 100 մ խորանալիս ջերմության բարձրացման մեծություն (°-ներով): Տարբեր տեղամասերում և խորություններում Ե. գ-ի մեծությունը տարբեր է և կարող է տատանվել 0,5-ից 20—30°-ի սահմաններում: Միջին նշանակությունը ընդունվում է 3°, որը համապատասխանում է երկրաջերմային աստիճանի միջին մեծությանը (33 մ/օ):

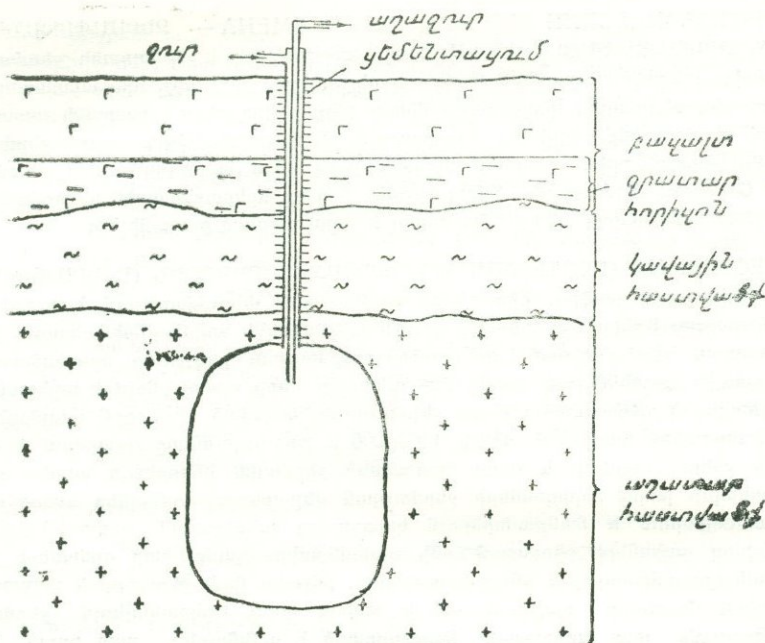
ГЕОТЕРМИЧЕСКИЙ УРОВЕНЬ ТЕПЛООБМЕНА — ԶԵՐՄԱՓՈԽԱՆԱԿՈՒԹՅԱՆ ԵՐԿՐԱԶԵՐՄԱՅԻՆ ՄԱԿԱՐԳԱԿ, երկրակեղևի և մթնոլորտի ջերմադինամիկ փոխազդեցության շարժումն հավասարակշռության ցուցանիշ, որն արտահայտվում է ջերմային սեզոնային փոփոխությունների ենթարկվող շերտի հատակի ապարների կայուն ջերմությամբ, այսինքն հաստատուն ջերմաստիճանային գոտու ջերմաստիճանով: Դիցուք, որևէ շրջանում մակերևույթից 20 մ խորության վրա դիտվում է 16,5° Ց կայուն ջերմություն: Տվյալ շրջանի համար երկրաջերմային աստիճանի կամ գրադիենտի հաշվարկը պետք է կատարել ելնելով բերված ցուցանիշից:

ГЕОТЕРМИЯ (ГЕОТЕРМИКА) — ԵՐԿՐԱԶԵՐՄԱՅԻՆՈՅՈՒՆ (ԵՐԿՐԱԶԵՐՄԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ), երկրաֆիզ. գիտության բաժին, որն ուսումնասիրում է երկրի ջերմային դաշտը: Երկրի մակերևույթի վրա և երկրակեղևի ամենավերին մասում (մինչև հաստատուն ջերմաստիճանների գոտին) ջերմության բաշխումը պայմանավորված է արտաքին գործոններով, որոնց մեջ գլխավոր դերը պատկանում է արեգակնային էներգիային: Նշված գոտուց խորը ջերմությունը կախված է ներքին պայմաններից, միայն առանձին տեղերում, մինչև 150—200 մ խորությունները զգացվում է գրունտային ջրերի, ռելիեֆի և հնից ժառանգած ջերմային իներցիայի ազդեցությունը: Երկրակեղևի խորը հորիզոնների ջերմության վերաբերյալ տվյալներ ստացվում են հորատանցքերում և հանքահորերում կատարվող անմիջական չափումներով, արտալիժովող լավաների ջերմաստիճանի ուսումնասիրությամբ, խոր գոհանների նյութի ջերմահաղորդականության գնահատումներով, ինչպես նաև ջերմության աղբյուրների բաշխման մոտավոր հաշվարկումների հիման վրա: Երկրակեղևում ջերմության բարձրացումը ըստ խորության հաստատված է ամենուրեք, ըստ որում բարձրացումը տարբեր է այլ տեղամասերում և խորություններում՝ կախված ապարի ջերմահաղորդականության գործակցից, ջերմային հոսքի խտությունից ևն: Ջերմային հոսքի միջին խտությունը երկրի համար կազմում է 1,2—1,5, օվկիանոսային խորը ճկվածքներում՝ 0,2—0,6, բյուրեղային վահանների սահմաններում՝ 0,7—1,1, խոշոր սիսկլինալային մարգերում՝ 2,5—8, 10⁻⁶ կալ/սմ²/վրկ.: Ջերմային հոսքի խտությունը ըստ բարձր է հրաբխային շրջանների առանձին տեղամասերում, բնական գոլորշու աղբյուրների մոտ: Երկրի ջերմության մեծ մասն անջատվում է ապարների ջերմահաղորդականության շնորհիվ, իսկ ջերմերի և հրաբխականության դերը համեմատաբար նվազ է: Երկրակեղևի խորը հորիզոնների ջերմության վերաբերյալ եղած տեղեկությունները ճշգրիտ չեն: Տարբեր մեթոդներով որոշված է, որ 100 կմ խորության վրա ջերմաստիճանը հասնում է 1000—1400° Ց: Ավելի մեծ խորությունների մասին անուղղակի մոտավոր տվյալներ են ստացվում երկրաքիմ., ուսդիոգիտության, երկրաշարժագիտության և աստղագիտության մեթոդներով:

Ժամանակակից Ե. կարևորագույն խնդիրը ընդերքի ջերմության հսկայական պաշարների օգտագործումն է ժողովրդական տնտեսության մեջ:

ГЕОТЕХНИКА — ԵՐԿՐԱՏԵԽՆԻԿԱ (ԳԵՈՏԵԽՆԻԿԱ), ինժեներական երկրաբանության ուղղություն, որը գրունտների հատկություններն ուսումնասիրում է մեխանիկամաթ. մեթոդներով: Հաճախ Ե-ի նշանակությունը գերազանցատվում է, գրունտների հատկությունների ուսումնասիրման երկրբ. մեթոդները անտեսվում են, որը ճիշտ չի:

ГЕОТЕХНОЛОГИЯ — ԵՐԿՐԱՏԵԽՆՈԼՈԳԻԱ, լեռնային գործում՝ նոր առաջավոր եղանակ, որը հնարավորություն է տալիս ընդերքը շահագործել հատուկ կա-

Նկ. 3. Երկրատեխնոլոգիական եղանակով աղատաք հաստվածքի շահագործման սխեմա:

ուղվածքի հորատանցքերի միջոցով: Ի տարբերություն հանքահորերի ու բաց հանքերի մշակման ավանդական եղանակների, Ե-ով ընդերքի շահագործումը մարդու կողմից կատարվում է երկրի մակերևույթից (Նկ. 3): Այս եղանակով շահագործման են ենթակա, առաջին հերթին նախը, գազը և արդյունաբերական ջրերը (Ռեդուկ հանքանյութերը), ապա կարծր օգտակար հանածոները, եթե հաջողվում է դրանք բերել շարժուն վիճակի (գազիֆիկացված քարածուխ ու այրվող թերթաքարեր, տարրալուծվող աղեր, բոքսիտներ, երկաթ, պղինձ, ուրան ևն): Կարծր օգտակար հանածոների տարրալուծումն արագացնելու նպատակով հաճախ ընդերքում պայթեցումներ են կատարվում, հանքաքեր շերտի վրա ազդում են էլեկտրամագնիսական դաշտով, գերմանով ու ցնցումներով, գործադրվում են միկրոկենսաբ. միջոցներ (մանրէներով մշակում), հորատանցք ներմղվող հեղուկը կանխապես տաքացվում ու հարստացվում է տարբեր ռեագենտներով և երբեմն ներմղվում է մեծ ճնշման տակ (մոնիտորներով տրվող ջրաշիթերով): Երկրաջերմային խտորիչ տեղամասերում Ե. հաջողությամբ օգտագործվում է ջերմ (թերմալ) ջրեր արդյունահանելու համար, իսկ եթե տաք միջավայրում ջուր չկա, ապա հնարավոր է ընդերք ներմղել մակերևութային ջրերը և կորզել խորքային ջերմությունը, այսինքն տվյալ դեպքում ընդերքը կծառայի որպես բնական կաթսայատուն: Անընդհատ կատարելագործվող Ե. շահագործման ավանդական եղանակների նկատմամբ ունի մի շարք առավելություններ. էժան է, հնարավոր է դարձնում շահագործել աղքատ ու խորը տեղադրման հանքաշերտերը, շրջապատող միջավայրի աղտոտման տեսակետից «մաքուր» է ևն: Ե-ի հետ մեծ հույսեր են կապվում հատկապես էներգետիկ ճգնա-

ժամի հաղթահարման գործում. ներկայումս շատ երկրներում գործարկվում են նորանոր էլեկտրակայաններ, որոնք աշխատում են ընդերքի ջերմությամբ:

ГЕОХИМИЧЕСКИЕ ТИПЫ ВОД — ՋՐԵՐԻ ԵՐԿՐԱՔԻՄԻԱԿԱՆ ՏԻՊԵՐ, բնական ջրերի տիպեր, որոնք կախված ֆիզիկաաշխարհի ու երկրի իրադրությունից, բնութագրվում են թիմ. բաղադրության որոշակի առանձնահատկություններով:

ГЕОХИМИЧЕСКИЙ БАРЬЕР — ԵՐԿՐԱՔԻՄԻԱԿԱՆ ԱՐԳԵԼՔ, հիպերգենեզի գոնայի տեղամաս, որտեղ կարճ տարածության վրա տեղի է ունենում թիմ. տարրերի տեղազառնի (միգրացիայի) կտրուկ նվազում և նրանց կուտակում: Ջրատար հորիզոններում Ե. ա-ի առկայության պատճառով շատ տարրեր նստում են, առաջացնելով արտածին հանքակուտակներ: Կախված ձևավորման գործոններից, տարրերում են առավել տարածված ծծմբաջրածնային, թթվածնային, սուլֆատ-կարբոնատային և հիմնային, ինչպես նաև նվազ տարածված գոլորշիացման, կլամման (աղտորբցիոն), թթվային ևն Ե. ա-ներ: Ծծմբաջրածնային Ե. ա. ջրատար հորիզոններում առաջանում է օքսիդացման միջավայրից վերականգնման միջավայրի կտրուկ անցման տեղամասում (օր., շերտային օքսիդացման գոնայի սեպանն վերջացման տեղում): Այդ արգելքը նպաստում է պղնձի, ուրանի, սելենի, վանադիումի և այլ հանքակուտակների առաջացմանը: Թթվածնային Ե. ա. ստեղծում է խորքային թթվածնագուրկ ջրերի էլքի կամ վերականգնված (H_2S պարունակող) և թթվածնով հարուստ ջրատար հորիզոնների կոնտակտում: Այս ճանապարհով բեկվածքային գոնաներում առաջանում են ծծմբի, երկաթի ու մարգանցի հանքակուտակներ: Սուլֆատ-կարբոնատային Ե. ա-ին բնորոշ են Ca-ի, Sr-ի և Ba-ի, իսկ հիմնային Ե. ա-ին՝ Ca-ի, Mg-ի, Sr-ի, Cu-ի, Cr-ի, Fe-ի, Ni-ի և այլ հանքակուտակներ: Ե. ա-ի տեսությունը կարևոր նշանակություն ունի ջրատար հորիզոններում էպիգենետիկ հանքակուտակների ծագման իմացության համար:

ГЕОХИМИЯ ПОДЗЕМНЫХ ВОД — ՍՏՈՐԵԿԻՐՅԱ ՋՐԵՐԻ ԵՐԿՐԱՔԻՄԻԱ, տե՛ս Гидрогеохимия:

ГЕОХИМИЯ ТЕХНОГЕНЕЗА — ՏԵԽՆԱՄԻՆ ԵՐԿՐԱՔԻՄԻԱ, ըստ Ա. Ե. Ֆերսմանի, մարդու հարաճուն տնտ. գործունեությամբ պայմանավորված թիմ. և տեխ. գործընթացների համակցություն, որը հանգեցնում է Երկրագնդի վրա թիմ. տարրերի վերաբաշխմանը: Աստիճանաբար սպառվում են օգտակար հանածոների պաշարները, հանքանյութը փոխարկվում է միանգամայն այլ փնակի, վատեղանյութերի էներգիան ծախսվում է հանքանյութերը մետաղների վերածելու վրա: Օրակարգի հարց է դառնում ջերմ ջրերի և երկրակեղևի գերտաքացած գոնաների ջերմության օգտագործման մասշտաբների մեծացումը, արագացող թափով սկսվել է միջուկային էներգիայի աղբյուրների օգտագործումը: Ներկայումս մարդկության երկրաթիմ. դերը համեմատվում է բնական վերափոխությունների մասշտաբների հետ: Այդ կապակցությամբ, էպիստ կարևոր է տեխնածին գործընթացները զուգակցել բնության զարգացման օրինաչափությունների հետ, բնությունը պահպանել զալիք սերունդների համար:

ГЕОХРОНОЛОГИЯ АБСОЛЮТНАЯ — ԲԱՑԱՐՁԱԿ ԵՐԿՐԱՓԱՄԱՆԱԿԱ-ԳՐՈՒԹՅՈՒՆ (ԵՐԿՐԱՍՐՈՐՈՒՈԳԻԱ), երկր. ժամանակագրություն (հազ. կամ մլն. տարիներով չափվող), որը որպես ժամանակաչափ օգտագործում է թիմ. տարրերի

կայուն արագությամբ ընթացող և արտաքին պայմանների ազդեցությունը չկրող ուսիտակտիվ տրոհման գործընթացը: Բ. ե. XX դարի սկզբին առաջարկվել է Պ. Կյուրիի և Է. Ռեզերֆորդի կողմից: Կախված տրոհման վերջնական արգասիքներից (սյրոդուկտներից), առանձնացվում են Բ. ե. կապարային, հելիումային, արգոնային, կալցիումային, ստրոնցիումային և այլ մեթոդներ: Հելիում-արգոնային մեթոդներն օգտագործվում են նաև ստ. ջրերի հասակի որոշման համար:

ГИГРОСКОПИЧНОСТЬ—ԽՈՆԱՎԱՄԾՈՒԹՅՈՒՆ (ՀԻԳՐՈՍԿՈՊԻԿՈՒԹՅՈՒՆ), ապարների՝ օդից ջրային գոլորշիներ կլանելու (ադսորբելու) ունակություն: Խ. կախված է ապարների հատիկաչափական և միներալային կազմից, օդի խոնավությունից, ջերմաստիճանից և բնորոշում է տվյալ պայմաններում ապարի հետ ամուր կապված ջրի քանակը: Տարբերում են ոչ լրիվ և առավելագույն Խ. (տե՛ս Максимальная гигроскопичность):

ГИГРОФИЛЫ — ԽՈՆԱՎԱՍԵՐ ԿԵՆԴԱՆԻՆԵՐ, կենդանի օրգանիզմներ, որոնք հարմարված են շատ խոնավ կլիմայական պայմանների (ճահիճներ, հեղեղախուներ, գերխոնավ հողեր ևն):

ГИГРОФИТЫ — ԽՈՆԱՎԱՍԵՐ ԲՈՒՅՍԵՐ (ՀԻԳՐՈՖԻՏԵՐ), բույսերի խումբ, որը հարմարված է հավելյալ խոնավ պայմանների և բնութագրվում է առանձնահատուկ հատկանիշներով (լայն տերևներով, երկար ցողունով, արմատների թույլ համակարգով): Խ. բ-ի մեջ հատուկ առանձնանում են ջրային բույսերը՝ ջրասերները: Խ. բ. ծառայում են գրունտային ջրերի տեղադրման բարձր մակարդակի, ճահճացման կամ երկրորդական աղուտացման ցուցանիշներ (ինդիկատորներ):

ГИДРАТОМОРФИЗМ—ՋՐԱՓՈԽԱԿԵՐՊՈՒՄ (ՀԻԴՐԱՏՈՄՈՐՖԻԶՄ), ապարների ու միներալների փոխակերպման գործընթաց, որն ընթանում է ջրի մասնակցությամբ:

ГИДРАВЛИКА (ГИДРОМЕХАНИКА) — ՀԻԴՐԱՎԼԻԿԱ (ՀԻԴՐՈՄԵԽԱՆԻԿԱ), գիտություն հեղուկների հավասարակշռության պայմանների, շարժման օրենքների և գործնական խնդիրներում դրանց կիրառության մասին: Օգտագործվում է ջրամատակարարման, կոյուղու, հողերի ոռոգման ու չորացման, հիդրոէներգետիկայի, հիդրոմեխանիզացիայի, ջրային ուղիների շինարարության և այլ հարցեր լուծելիս:

ГИДРАВЛИЧЕСКИЙ ГРАДИЕНТ — ՀԻԴՐԱՎԼԻԿ ԳՐԱԴԻԵՆՏ, տե՛ս Напорный градиент:

ГИДРАВЛИЧЕСКИЙ ИНТЕГРАТОР — ՀԻԴՐԱՎԼԻԿ ԻՆՏԵԳՐԱՏՈՐ, հաշվիչ մեքենա, որը հնարավորություն է տալիս լուծելու ստ. ջրերի ոչ կայունացած շարժման դիֆերենցիալ հավասարումներ: Լուծումը հիմնված է այն սկզբունքի վրա, որ բնական պայմաններում ջրի ծծանցման և հիդրավլիկ դիմադրություններով իրար միացած անոթների համակարգով ջրի անցման միջև գոյություն ունի հիդրավլիկ մամուրություն: Հ. ի. առաջարկվել և պատրաստվել է Վ. Ս. Լուկյանովի կողմից:

ГИДРАВЛИЧЕСКИЙ НАПОР — ՀԻԴՐԱՎԼԻԿ ԾՆԾՈՒՄ, «ճնշում» տերմինի հոմանիշը:

ГИДРАВЛИЧЕСКИЙ РАДИУС — ՀԻԴՐԱՎԻԿ ԾԱՌԱՎԻՂ, ջրնոսքի կենդանի կտրվածքի մակերեսի (W) հարաբերությունը թրջված պարագծին (λ): Նշանակվում է R տառով. $R = \frac{W}{\lambda}$:

Հ. շ. գծային մեծություն է, որը ցույց է տալիս թրջված պարագծի միավոր երկարությանը բաժին ընկնող կենդանի կտրվածքի մակերեսի մասը:

ГИДРАВЛИЧЕСКИЙ РАЗРЫВ ПЛАСТА — ԾԵՐՏԻ ՀԻԴՐԱՎԻԿ ԽՁՈՒՄ, նավթային ջրաերկրաբանությունում՝ նավթահորերի կամ ներմղման հորատանցքերի արտադրողականությունը մեծացնելու մեթոդ, որը հիմնված է արդյունավետ շերտի ապարների հիդրավլիկ եղանակով տարանջատման (շերտազատման) վրա: Ծ. հ. խ. իրագործվում է մեծ ճնշման տակ հորատանցքի մեջ ներմղելով հատուկ կազմի մածուցիկ լուծույթ (սուլֆիտ-սպիրտային տակուցք, խտացված աղաթթու, միներալային յուղեր, մածուցիկ նավթահումք և այլ նավթամթերքներ), որի հետևանքով արդյունավետ շերտում առաջանում է խզում (շերտազատում), ընդ որում, դրանից առաջացած ճեղքերը կարող են շերտում տարածվել մի քանի տասնյակ մ: Սովորաբար ներմղվող հեղուկը հագեցվում է խոշորահատիկ ավազով, որը ճնշումը դադարեցնելուց հետո հակազդում է արհեստական ճեղքերի մարմանը: Հորատանցքի ամրակալման խողովակաշարի խզումը բացառելու համար կիրառվում են արտակառուցվակային տարածության մեկուսացման հատուկ միջոցներ:

ГИДРАВЛИЧЕСКИЙ РЕЖИМ НЕФТЯНОГО ПЛАСТА — ՆԱՎԹԱԲԵՐ ԾԵՐՏԻ ՀԻԴՐԱՎԻԿ ՌԵՇԻՄ, ուժիմ, որի դեպքում նավթը հորատանցք մղող հիմնական ուժը հանդիսանում է կողային ջրերի ճնշումը: Այս դեպքում նավթահորերը աչքի են ընկնում ճնշման ու ծախսի զգալի կայունությամբ:

ГИДРАВЛИЧЕСКИЙ УДАР — ՀԻԴՐԱՎԻԿ ՀՍՐՎԱՄ, փականը արագ փակելու հետևանքով ճնշումնային խողովակաշարում կամ արտեզյան հորատանցքում ճնշման կտրուկ մեծացում: Խողովակաշարում կամ արտեզյան հորատանցքում, հատկապես խողովակների միացման տեղերում Հ. հ. կարող է խզում առաջացնել:

ГИДРАТАЦИЯ — ՋՐԱԿՑՈՒՄ (ՀԻԴՐԱՏԱՑՈՒՄ), ջրում լուծվող նյութի մասնիկների՝ ջրի մոլեկուլների հետ կապակցվելու գործընթաց: Ջ. հանդիսանում է սովատացիայի (որևէ լուծիչի՝ նյութերի հետ միանալու գործընթացի) մասնակի դեպք: Լուծույթներում էլեկտրոլիտների Ջ. հանդիսանում է նրանց դիսոցման գլխավոր պատճառ, պայմանավորում է լուծույթների մեջ իոնների կայունությունը և արգելակում է մոլեկուլների առաջացումը: Ջ. ռեակցիաները մեծամասամբ հետադարձ են, հետադարձ ռեակցիան կոչվում է ջրազրկում, որի դեպքում առաջացող միացությունները կոչվում են ջրատներ (հիդրատներ), իսկ նրանց բաղադրության մեջ մտնող ջուրը՝ ջրատային (հիդրատային): Ջրատային ջուրը երբեմն այնքան ամուր է կապված լուծված նյութի մասնիկների հետ, որ լուծույթից անջատման դեպքում նա անմիջապես մտնում է առաջացող բյուրեղների բաղադրության մեջ, որոնք կոչվում են բյուրեղաջրատներ, իսկ ինքը ջուրը՝ բյուրեղային: Հատկապես հեշտությամբ են առաջանում գիպար՝ $\text{CaSO}_4 \cdot 2\text{H}_2\text{O}$, միաքիլիտը՝ $\text{Na}_2\text{SO}_4 \cdot 10\text{H}_2\text{O}$, օպալը՝ $\text{SiO}_2 \cdot n\text{H}_2\text{O}$ ևն: Օքսիդների Ջ. ուղեկցվում է նրանց քայքայումով և նոր միացությունների ջրօքսիդների (հիդրօքսիդների) առաջացումով: Ջրի կազմի մեջ մտնող

II և O նոր առաջացող նյութի կառուցվածքում գրավում են տարբեր դիրք, օր., բրուսիտ՝ $Mg(OH)_2$, հիդրարգիլիտ՝ $Al(OH)_3$ ևն: Այդպիսի շուրջ կոչվում է կառուցվածքային (կոնստիտուցիոն): Ջ. կոչվում է նաև կոլոիդների կոլոմիջ ջրի կլամեր, մասնիկների մակերևույթի ադսորբցիան, ցեոլիտային ջրի կլամումը (տե՛ս Вода в минералах):

ГИДРОБАРХАНЫ — ՋՐԱԲԱՐԽԱՆՆԵՐ (ՀԻԴՐՈԲԱՐԽԱՆՆԵՐ), ստ. կուտակումային ռելիեֆի ձևեր, որոնք նման են ցամաքային հողմային զոլացումներին: Ջ. առաջանում են ալիքների գործունեության շնորհիվ, սակայն ի տարբերություն ստ. ալեբախման ավազաթմբիկների (ալեծալքերի), Ջ. ունենում են մի քանի մ. հարաբերական բարձրություն:

ГИДРОГЕЛЬ — ՋՐԱԺԵԼ (ՋՐԱԴՈՆԴՈՂԱՆՅՈՒԹ), ջրային ֆազ պարունակող ժել, դոնդողանյութ (տե՛ս Гель): Ջ. առաջացնում են, օր., ժելատինը, ագար-ագարը ևն:

ГИДРОГЕНЕЗ - ՋՐԱԾՆՈՒԹՅՈՒՆ (ՀԻԴՐՈԳԵՆԵԶ), ըստ Ա. Ե. Ֆերմանի, երկրաբիւմ. և միներալային վերափոխումների ամբողջություն, որի արդյունքում երկրակեղև ներթափանցող ջրերը տարրալուծում են որևէ երկրաքիմ. միջավայրի հեշտ լուծվող աղերը, լուծույթի ձևով տեղափոխում մեկ սղ միջավայր և առաջացնում են նոր միներալներ:

ГИДРОГЕОДИНАМИКА — ՋՐԱԵՐԿՐԱԴԻՆԱՄԻԿԱ, ջրաերկրաբանության բաժին, որն ուսումնասիրում է ստ. ջրերի ձևավորման ջրադինամիկ ռեժիմի ու հաշվեկշռի քանակական օրինաչափությունները: Ջ. նոր տերմին է և օգտագործվում է հայրենական գրականությունում տարածված «Ստ. ջրերի դինամիկա» տերմինի փոխարեն:

ГИДРОГЕОЛОГИЧЕСКАЯ КАРТА — ՋՐԱԵՐԿՐԱԲԱՆԱԿԱՆ ՔԱՐՏԵԶ, ջրաերկրբ. հանույթի արդյունքների գծապատկերման հիմնական ձև, որի վրա արտացոլվում է շերտագրության ընդունած համակարգով առանձնացված ջրատար հորիզոնների, համալիրների, ջրամերձ հատվածքների տարածումը, հաջորդականությունը, տեղադրման պայմաններն ու խորությունը, ինչպես նաև ստ. ջրերի որակական և քանակական բնութագրումները:

Ջ. ք-ի բովանդակությունը կախված է նպատակադրումից, մասշտաբից, երկրբ.-ջրաերկրբ. պայմանների բարդությունից ևն: Ջ. ք-ի կազմման միասնական և համընդհանուր ճանաչում գտած մեթոդներ չկան: Գործող մեթոդական ցուցումների համաձայն, ներկայումս կազմվում են ընդհանուր սկևարկային (1:500000—1:1500000), միջին մասշտաբի (1:100000—1:200000), մանրսոսան (1:25000—1:50000) և հատուկ (մասնագիտացված) քարտեզներ (1:10000 և ավելի խոշոր): Սկևարկային և միջին մասշտաբի քարտեզների վրա արտացոլվում են ջրատար հորիզոնները (համալիրները), գլխավոր ջրակետերը, ստ. ջրերի որոշ որակական և քանակական ցուցանիշներ: Այս քարտեզները կազմվում են տեսական ընդհանրացումների, ջրաերկրբ. հետազոտությունների հետանկարային պլանավորման, գլխավոր սխեմաների կազմման և առանձին ռեգիոնների իրացման տեխնիկատնտ. հիմնավորման

նպատակով: Մանրամասն Ջ. ք-ի վրա արտացոլվում են վերին հիմնական և նրանց ներքև տեղադրված ջրատար հորիզոնները (համալիրները), բոլոր ջրաերևակումները, գրունտային և ճնշումնային ջրերի մակարդակի իզոգծերը, շարժման ուղղությունները, ստ. ջրերի որակը և քանակը բնութագրող տվյալները: Այս տիպի քարտեզներն օգտագործվում են որպես հուսալի հիմք՝ ընթացիկ և հեռանկարային պլանավորման, ջրատնտ. միջոցառումների մշակման, ինժեներական կառույցների մախագծման, ստ. ջրերի շահագործողական պաշարների գնահատման, ջրաերկրք. շրջանացման և այլ նպատակներով: Հատուկ մասնագիտացված Ջ. ք-ներ կազմվում են համեմատաբար փոքր տարածությունների համար և ունենում են նպատակամղված բովանդակություն: Այսպիսի քարտեզները կոչված են հիմք ծառայելու կոնկրետ մեղ խնդիրների՝ բանվորական նախագծումների համար: Ջ. ք-ները, որպես կանոն, ուղեկցվում են բնորոշ ուղղություններով տարվող կտրվածքներով, որոնք արտահայտում են տեղանքի խորքային ջրաերկրք. իրադրությունը և հարստացում են քարտեզի բովանդակությունը:

ГИДРОГЕОЛОГИЧЕСКАЯ ОБЛАСТЬ — ՋՐԱԵՐԿՐԱԲԱՆԱԿԱՆ ՄԱՐԶ, ընդարձակ տարածք, որը բնութագրվում է ֆիզիկաաշխարհ., երկրք., քարաբանական, կառուցվածքային և ջրաերկրք. առանձնահատկությունների մանրությամբ: Ջ. մ-երը խոշոր ռեգիոնների շրջանացման ժամանակ առանձնացվում են որպես առաջին կարգի միավոր: Համախ օգտագործվում է որպես «Ջրաերկրք. ռեգիոն», «Ջրաերկրք. նահանգ» տերմինների նմանիշ:

ГИДРОГЕОЛОГИЧЕСКАЯ ПРОВИНЦИЯ — ՋՐԱԵՐԿՐԱԲԱՆԱԿԱՆ ՆԱՀԱՆԳ (ԳՐՈՎԻՆՑԻԱ), 1. Հատ Մ. Մ. Վասիլևսկու, երկրք. կառուցվածք, որն իրենց ներկայացնում է իջվածք, գոգավորություն, ճկվածք կամ գրաբեն: 2. Հատ Կ. Ի. Մակովի, արտեզյան ավազան: 3. Հատ Օ. Կ. Լանգեր, գրունտային ջրերի մակրոզոնա (բազմամյա սառցույթի, հալկելալ ու փոփոխական խոնավացման են):

ГИДРОГЕОЛОГИЧЕСКАЯ СЪЕМКА — ՋՐԱԵՐԿՐԱԲԱՆԱԿԱՆ ՀԱՆՈՒՅԹ, դաշտային գիտաարտադրական բնույթի հետազոտությունների համալիր, որը կատարվում է քարտեզահամակող տարածքի ջրաերկրք. կտրվածքի (բնական կուտակիչների ու ավազանների), ջրատար հաստվածքների, տարբեր տիպի ստ. ջրերի տարածման ու տեղաբաշխման օրինաչափությունների, նրանց որակի ու քանակի, ինչպես նաև օդահագեցման զոնայի ապրանքների ուսումնասիրման և քարտեզահաման նպատակով: Ջրաերկրք. հետազոտությունները հիմնվում են քարտեզահամակող տարածքի երկրք. կառուցվածքի, տեկտոնիկայի, հեռաաշխարհագրության, երկրաձևաբանության, ջրաերկրաբանության և այլ բնական ու արհեստական գործոնների ուսումնասիրության վրա, որոնք կանխորոշում են ստ. ջրերի սնման, տեղադրման, տարածման, շարժման ու բեռնաթափման պայմանները: Ջ. հ-ի կարևոր խնդիրներն են. 1) ժողովրդական տնտեսության տարբեր բնագավառների ջրամատակարարման փնտրելի քարեղավման և հեռանկարային ապահովման նպատակով ստ. ջրային ռեսուրսների ուսումնասիրություն և պաշարների գնահատում, 2) ֆիզիկաերկրք. գործընթացների, ռեկտեֆի ձևերի և համաքալուտակների վրա ստ. ջրերի ազդեցության ուսումնասիրություն, 3) ստ. ջրերի վրա արհեստական գործոնների (լեռնային փորվածքների, խոշոր ջրհանների, ջրամբարների, ռոոզման ցանցի, ար-

դյունաբերության պինդ և հեղուկ թափոնների) ազդեցության լուսաբանում, 4) ստ. ջրերի պահպանության և պաշարների արհեստական լրացման հնարավորության պարզաբանում: Ըստ մանրամասնության տարբերում են Ջ. հ-ի հետևյալ տեսակները. փոքրամասշտաբ (1:1.000.000—1:500.000), միջին մասշտաբի (1:200.000—1:100000), խոշոր մասշտաբի (1:50000—1:25000) և հատուկ կամ մասնագիտացված (1:10000 և ավելի խոշոր):

ГИДРОГЕОЛОГИЧЕСКАЯ ФОРМАЦИЯ — ՋՐԱԵՐԿՐԱՔԱՆԱԿԱՆ ՖՈՐՄԱՆՑԻԱ (ԿԱԶՄԱՎՈՐՈՒԹՅՈՒՆ), քարաբանական (լիթոլոգիական) և ծագումնաբանական տեսակետից համաանո, նույն կամ տարբեր հասակի ապարների համակարգ, որը բնութագրվում է ստ. ջրերի կուտակման, շարժման ու տեղաբաշխման, ինչպես նաև նրանց քիմ. բաղադրության ձևավորման որոշակի պայմաններով:

ГИДРОГЕОЛОГИЧЕСКИЕ ИЗЫСКАНИЯ — ՋՐԱԵՐԿՐԱՔԱՆԱԿԱՆ ՀԵՏԱԶՈՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ, ջրաերկր. տվյալների ստացման նպատակով տարվող դաշտային և լաբորատոր ուսումնասիրությունների ամբողջություն, որի հիման վրա նախագծվում են ստ. ջրերի օգտագործման կամ նրանց դեմ պայքարի միջոցառումներ:

ГИДРОГЕОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ — ՋՐԱԵՐԿՐԱՔԱՆԱԿԱՆ ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ, գիտամեթոդական և արտադրական բնույթի ուսումնասիրություններ, որոնք կատարվում են ստ. ջրերի ձևավորման, տարածման, շարժման ու բեռնաթափման պայմանների, քիմ. բաղադրության, ռեժիմի և պաշարների պարզաբանման ու գնահատման նպատակով: Ջ. ու-ի տվյալները հիմք են ծառայում ստ. ջրերի օգտագործման կամ նրանց դեմ պայքարի միջոցառումներ նախագծելու համար:

ГИДРОГЕОЛОГИЧЕСКИЕ ПОИСКИ И РАЗВЕДКА — ՋՐԱԵՐԿՐԱՔԱՆԱԿԱՆ ՈՐՈՆՈՒՄՆԵՐ ԵՎ ՀԵՏԱԽՈՒԶՈՒԹՅՈՒՆ, ջրաերկրաբանության կիրառական բնագավառ, որն զբաղվում է ստ. ջրերի հայտնաբերման, քանակական ու որակական գնահատման, ինչպես նաև ինժեներական կառուցումների, լեռնային գործի, ջրատնտ. բազմազան միջոցառումների համար անհրաժեշտ ջրաերկր. հարցերի ուսումնասիրությամբ: Ջ. ո. և հ. իրագործվում են ջրաերկր. հանույթի միջոցով, որը հանդիսանում է ստ. ջրերի որոնման և հետախուզության սկզբնական էտապ: Հանույթի արդյունքում կազմված քարտեզի վրա արտահայտվում են ընդհանուր ջրաերկր. պայմանները և առանձնացվում են տարբեր տեսակի ստ. ջրերի կուտակումների հետանկարային տեղամասերը (ավազաններ, հորիզոններ), որոնց սահմաններում հետագայում կենտրոնացվում են հետախուզական և փորձային աշխատանքները: Ջ. ո. և հ. հիմնական խնդիրը հանդիսանում է նախագծման համար անհրաժեշտ հաշվարկային տվյալների ստացումը: Ըստ մանրամասնության աստիճանի առանձնացվում են հետախուզման 3 փուլեր՝ նախնական, մանրամասն և շահագործողական: Մանրամասն հետախուզման փուլում կատարվող աշխատանքների ծավալը կախված է տեղանքի ջրաերկր. պայմաններից, ստ. ջրերի ուսումնասիրվածության աստիճանից և հետախուզման նպատակից (ջրամատակարարում, ջրի մակարդակի իջեցում, հանքարանների չորացում, ջրամբարների կառուցում ևն):

ГИДРОГЕОЛОГИЧЕСКИЕ УСЛОВИЯ — ՋՐԱԵՐԿՐԱՔԱՆԱԿԱՆ ՊԱՅՄԱՆՆԵՐ, որևէ շրջանի ֆիզիկաաշխարհ., երկրաձևաբանական և երկր. գործոնների հա-

մակցություն, որը պայմանավորում է ապարների ջրատարությունը, ստ. ջրերի տեղադրման, շարժման ու բեռնաթափման օրինաչափությունները, քանակն ու որակը, ինչպես նաև նրանց ռեժիմը՝ բնական իրավիճակում և արհեստական գործոնների ազդեցության դեպքում:

ГИДРОГЕОЛОГИЧЕСКИЙ КОМПЛЕКС — ՋՐԱԵՐԿՐԱՖԱՆԱԿԱՆ ՀԱՄԱ-
ԼԻՐ, 1. Հստ Ն. Ի. Տոլստիխինի, ջրատար հորիզոնների կամ զոնաների համակ-
ցություն, որոնք կապված են ջրաերկրք. պայմանների ընդհանրությամբ: 2. Հստ
Ի. Կ. Ջայցևի, երկրք. կտրվածքի մաս, որը համապատասխանում է շերտագրական
որևէ ստորաբաժանմանը (հարկ, բաժին, համակարգ են) և բնութագրվում է
ջրաերկրք. առանձնահատկությունների ընդհանրությամբ:

Ջ. հ. կարող է ներկայացված լինել մի քանի մասնատիպ ջրատար հորիզոն-
ներով, որոնք երբեմն օժտված են լինում տարբեր ճնշումներով: Ջ. հ-ի հաստու-
թյունը կարող է հասնել մի քանի տասնյակ կամ հարյուր մ-ի:

ГИДРОГЕОЛОГИЧЕСКИЙ МАССИВ — ՋՐԱԵՐԿՐԱՖԱՆԱԿԱՆ ՋԱՆԳՎԱԾ,
բստ Ն. Ի. Տոլստիխինի, ջրաերկրք. «միահարկ» կառուցվածք, որը ներկայացված
է բյուրեղային հիմքի ուժեղ փոխակերպված և ծալքավորված հոծ ապարներով:
Ջ. գ-ները հաճախ մերկացած են կամ ծածկված փոքր հզորության չորրորդական
հասակի նորագոյացումներով և պարունակում են ճեղքաերակային ջրեր:

ГИДРОГЕОЛОГИЧЕСКИЙ ПРОФИЛЬ — ՋՐԱԵՐԿՐԱՖԱՆԱԿԱՆ ԿՈՂԱՊԱՏ-
ԿԵՐ (ՏՐԱՄԱՏ, ՊՐՈՖԻԼ), կողապատկեր, որի վրա արտացոլվում են տեղանքի
երկրք. կտրվածքի վերին մասի շերտադրությունը, ջրատար հորիզոնները, ջրամբժ
շերտերը, գրունտային և ճնշումնային ջրերի մակարդակները, լեռնային փորվածք-
ները (հորատանցքեր, ջրհորեր), նրանցից արտամղվող ջրերի ծախսն ու հան-
քայնացումը և այլ երկրք. ու ջրաերկրք. տվյալներ:

ГИДРОГЕОЛОГИЧЕСКИЙ РАЗРЕЗ — ՋՐԱԵՐԿՐԱՖԱՆԱԿԱՆ ԿՏՐՎԱԾՔ,
երկրք. կտրվածք, որի վրա ցույց են տրվում ջրատար հորիզոնները, ճնշումնային
և ոչ ճնշումնային ջրերի մակերևույթները, հորատանցքերում և այլ փորվածքներում
ջրի մակարդակը և այլ ջրաերկրք. ցուցանիշներ: Ջ. կ. ջրաերկրք. կողապատկերից
տարբերվում է երկրք. կտրվածքի առավել մեծ խորությունների ընդգրկումով:

ГИДРОГЕОЛОГИЧЕСКИЙ РАЙОН — ՋՐԱԵՐԿՐԱՖԱՆԱԿԱՆ ԾՐՋԱՆ, երկրք.
կառուցվածքի մաս, որը բնութագրվում է որոշակի տիպի ստ. ջրերի (գրունտային,
արտեզյան, ճեղքային են) ձևավորման միատեսակ պայմաններով (սնման, կու-
տակման, բեռնաթափման), ունի ինքնուրույն ջրային հաշվեկշիռ և այդ հատկանիշ-
ներով տարբերվում է հարակից տեղամասերից:

ГИДРОГЕОЛОГИЧЕСКИЙ ЦИКЛ — ՋՐԱԵՐԿՐԱՖԱՆԱԿԱՆ ՑԻԿԼ, ծովի
առաջընթացի (տրանսգրեսիա) և հետընթացի (ռեգրեսիա) միջև ընկած երկրք. ժա-
մանակահատված, որի ընթացքում տեղի է ունենում ստ. ջրերի ծագումնային տիպի
փոփոխություն՝ նստվածքակուտակման ծագման ստ. ջրերի փոխարինումը (տեղա-
կալումը) մթնոլորտային ծագման ներծծման (ինֆիլտրացիոն) ջրերով:

Ձ. ց-ի ընթացքում խոշոր արտեզյան ավազաններում տեղի են ունենում ապար-
շուր փոխներգործության, ջրերի քիմ. բաղադրության փոխակերպման, տարրերի
տեղաշարժման, կենսաքիմ. և ջրաքիմ. բարդ գործընթացներ:

ГИДРОГЕОЛОГИЧЕСКИЙ ЭТАЖ — ՋՐԱԵՐԿՐԱԲԱՆԱԿԱՆ ՀԱՐԿ, ջրատար
համալիրների համակցություն, որը ներքևից կամ ներքևից ու վերևից միաժամանակ
սահմանափակվում է համընդհանուր տարածման ջրամերձ հզոր շերտերով: Ձ.
հ-երը միմյանցից տարբերվում են ջրափոխանակման աստիճանով, ստ. ջրերի ձևա-
վորման գործընթացի առանձնահատկություններով, ինչպես նաև շրջանի (ռեգիոնի)
հնեաջրաերկրք. զարգացման հիմնական գծերով: Ձ. հ. մեծամասամբ համապատաս-
խանում է կառուցվածքային հարկին կամ ջրատար սերիային:

ГИДРОГЕОЛОГИЧЕСКОЕ МОДЕЛИРОВАНИЕ — ՋՐԱԵՐԿՐԱԲԱՆԱԿԱՆ
ՄՈԴԵԼՍՑՈՒՄ, ուսումնասիրվող ջրաերկրք. գործընթացների ու երևույթների վերար-
տադրությունը մոդելի վրա: Օր., կալույնացած ծծանցման ուսումնասիրությունը էլեկ-
տրաջրադինամիկական մոմանկի մեթոդով (տե՛ս Электродинамическая
аналогия) կամ չկալույնացած ծծանցման ուսումնասիրությունը ջրահետեզրատորի
կամ թափանցիկ վաքի (նավթանի) օգնությամբ:

ГИДРОГЕОЛОГИЧЕСКОЕ РАЙОНИРОВАНИЕ — ՋՐԱԵՐԿՐԱԲԱՆԱԿԱՆ
ԾՐՋԱՆԱՑՈՒՄ, ջրաերկրք. գլխավոր պայմաններով և ստ. ջրերի հիմնական հատ-
կանիշներով տարբերվող տեղամասերի (շրջանների) առանձնացում: Այն կատար-
վում է ստ. ջրերի սնման, ձևավորման, տարածման և բեռնաթափման պայմանների
ուսումնասիրման հիման վրա: Ձ. շ. ժամանակ առաջին հերթին հաշվի են առնվում
շրջանի երկրք. կառուցվածքը, ապարների քարաբանական կազմը, ջրատար ու ջրա-
մերձ շերտերի հերթափոխությունը, նրանց հաստությունն ու մերկացվածության
աստիճանը: Մեծ նշանակություն ունեն նաև երկրաձևաբանական պայմանները (որո-
շում են ողողամաշման ցանցի խորությունը և գրունտային ջրհոսքի ուղղությունը),
կլիմայական ու ջրաբանական գործոնները (կանխորոշում են ստ. ջրերի ռեժիմի
հիմնական առանձնահատկությունները): Ձ. շ. հարցում առաջնորդվում են ժողովրդ-
դատնետ. կոնկրետ խնդիրների լուծման անհրաժեշտությամբ և ուսումնասիրման ու
յուրացման ստ. ջրերի տիպով: Այսպես, գրունտային ջրերի Ձ. շ. համար մեծ նշա-
նակություն ունեն աշխարհ. զոնայականությունը և չորրորդական մասվածքների տա-
րածումը, որոնց հետ կապված են գրունտային ջրերի խոշոր ավազաններն ու հոս-
քերը: Անհրաժեշտ է առանձնացնել նաև համատարած ու կոլզյակավոր սառցույթի,
հավելյալ ու անկայուն խոնավության, չորային և այլ շրջանները: Արտեզյան ջրերի
շրջանացման ժամանակ գլխավոր տարր է հանդիսանում երկրք. կառուցվածքը, մաս-
նավորապես ճկվածքային զոգավորությունները, որոնք իրենցից ներկայացնում են
արտեզյան ավազաններ: Հանքային ջրերի շրջանացման ժամանակ մեծ նշանակու-
թյուն է տրվում նրանցում լուծված գազերի բաղադրությանը, ըստ որի առանձնաց-
վում են ածխաթթվային, ազոտային, ծծմբաջրածնային, մեթանային և այլ տիպի
ջրերի տարածման մարզեր (նահանգներ): Մարզերի ներսում, ըստ հանքային ջրերի
ֆիզքիմ. և ջրադինամիկ առանձնահատկությունների, առանձնացվում են շրջաններ,
ենթաշրջաններ, հնքվ-եր և շահագործողական տեղամասեր:

ГИДРОГЕОЛОГИЯ — ԶՐԱԵՐԿՐԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆ, գիտություն ստ. ջրերի ծագման, տեղադրման պայմանների, տարածման և շարժման օրինաչափությունների, ֆիզ. հատկությունների, քիմ., մանրէական և գազային կազմի, ռեժիմի, ինչպես նաև մթնոլորտի, մակերևութային ջրերի, երկրակեղևի սալարների ու թիկնոցապատյանի նյութի հետ ստ. ջրերի փոխազդեցության գործընթացների մասին: Զ. ուսումնասիրում է ստ. ջրերի հնքվ-երի առաջացման պայմանները, նրանց դերը երկր. գործընթացներում և օգտակար հանածոների հնքվ-երի (մետաղային, նավթի, գազի, աղերի ևն) ձևավորման գործում, մշակում է տարբեր տիպի ստ. ջրերի հնքվ-երի որոնման, հետախուզման, ռեսուրսների գնահատման, պաշարների լրացման, ռեժիմի կարգավորման և այլ հարցեր: Բացի այդ, Զ. լուծում է քաղաքացիական, արդյունաբերական, ջրատեխ. ու մետրոլի կառուցումների, մելիորացիայի, օգտակար հանածոների հնքվ-երի շահագործման և այլ տեխնածին աշխատանքների ինժեներական ապահովման գործնական հարցեր: Զ. ընդգրկում է հետևյալ բաժինները. 1) ընդհանուր Զ., 2) ստ. ջրերի դինամիկա (ջրաերկրադինամիկա), 3) ջրաերկրաքիմիա (ստ. ջրերի երկրաքիմիա), 4) ջրաերկր. հետազոտությունների մեթոդներ (ստ. ջրերի որոնում և հետախուզում, 5) օգտակար հանածոների հնքվ-երի, Զ. (հանքարանային Զ.), 6) ուսմունք հանքային ջրերի մասին, 7) ուղիոջրաերկրաբանություն, 8) ռեգիոնալ Զ., 9) մելիորատիվ Զ.: Վերջին տարիներին առանձնացվում են նաև նոր ուղղություններ. ա) ուսմունք ստ. ջրերի հնքվ-երի մասին, բ) ուսմունք ստ. ջրերի ռեժիմի և հաշվեկշռի մասին, գ) ջրաերկր. մոդելացում, դ) կրիոջրաերկրաբանություն (բազմամյա սառցույթի զոնայի Զ.): Թվարկած նոր ուղղությունները ներկայումս աստիճանաբար ձեռք են բերում ինքնուրույն բաժինների իրավունք:

ГИДРОГЕОХИМИЯ — ԶՐԱԵՐԿՐԱԳԻՄԻԱ, գիտություն ստ. ջրերում քիմ. տարրերի և նրանց միացությունների տեղազաղթի մասին՝ կապված ջրերի ձևավորման ու տեղադրման երկր. իրադրության հետ: Ըստ Օ. Ա. Ալյոկինի, գիտություն, որն ուսումնասիրում է բոլոր բնական ջրերի քիմ. բաղադրությունը և նրա փոփոխությունը ժամանակի ընթացքում և տարածության մեջ՝ ֆիզ., քիմ. և կենս. գործընթացների փոխադարձ պատճառական կապի շնորհիվ: Հոմանիշ՝ ստ. ջրերի երկրաքիմիա:

ГИДРОГРАФ РЕКИ — ԳԵՏԻ ԶՐԱԳԻՐ (ՀԻԴՐՈԳՐԱՖ), գետի ջրի ծախսի փոփոխության գրաֆիկ՝ որոշակի ժամանակահատվածի համար (տարեկան, սեզոնային, վարարման ևն): Գ. շ. կազմվում է գետի հոսքի բաղադրիչների առանձնացման համար:

ГИДРОГРАФИЧЕСКАЯ СЕТЬ — ԶՐԱԳՐԱԿԱՆ ՑԱՆՑ, որևէ տարածքում գետերի (ջրանցքների) ու այլ ժամանակավոր մակերևութային հոսքերի, լճերի և ճահիճների համակցություն:

ГИДРОДИНАМИКА — ԶՐԱԴԻՆԱՄԻԱ, ջրամեխանիկայի բաժին, գիտություն՝ արտաքին ուժերի ազդեցության շնորհիվ հեղուկի շարժման և հեղուկի ու նրա հետ շփվող մարմինների հարաբերական շարժման ժամանակ մեխ. փոխազդեցության մասին:

ГИДРОДИНАМИКА ПОДЗЕМНЫХ ВОД — ՍՏՈՐԵՐԿՐԱՅԱ ԶՐԱԴԻՆԱՄԻԱ, ջրադինամիկայի ճյուղային ուղղություն, որն ուսումնասիրում է ծակոտկեն ու ճեղ-

քափոր ապարներում ջրի և այլ հեղուկների շարժման օրինաչափությունները: Ս. Ջ. կիրառություն ունի ստ. ջրերի քանակական հաշվարկներում և նավթային ջրաներկ-րաբանությունում:

ГИДРОДИНАМИЧЕСКИЙ МЕТОД — ՋՐԱԴԻՆԱՄԻԿ (ՀԻԴՐՈԴԻՆԱՄԻԿ) ՄԵԹՈԴ, ստ. ջրերի ծախսի, մակարդակի իջեցման և ծծանցման հոսքի բնութագրում-ների որոշման հաշվարկային մեթոդ, որը հիմնված է ստ. ջրադինամիկայի բանա-ձևերի վրա:

ГИДРОДИНАМИЧЕСКИЙ НАПОР — ՋՐԱԴԻՆԱՄԻԿ (ՀԻԴՐՈԴԻՆԱՄԻԿ) ԾՆԾՈՒՄ, ճնշում, որը ջրաշիթերը գործադրում են ապարի մասնիկների վրա: Թվա-պես Ջ. ճ. հավասար է ճնշման գրադիենտին: Եթե Ջ. ճ. գերազանցում է ճնշման գրադիենտի կրիտիկական մեծությունը, ապա տեղի է ունենում ապարի մանր մաս-նիկների մեխ. տարրալուծում (սուֆոզիա): Նման գործընթացներ ու երևույթներ հա-ճախ են դիտվում ջրանցքների պաստառի թեքությունների վրա կամ պատվարների ստորին ջրամասում (բլեֆում):

ГИДРОЗОЛИ — ՋՐԱԶՈՒԼՐ, քիմ. համակարգեր, որտեղ կոլոիդ մասնիկ-ների՝ ջրապատող հեղուկ (դիսպերս միջավայր) է համդիսանում ջուրը:

ГИДРОИЗОБАТЫ — ՋՐԱԻԶՈԲԱԹԵՐ, գծեր (քարտեզի կամ հատակագծի վրա), որոնք միացնում են գրունտային ջրերի հայելու՝ երկրի մակերևույթից միևնույն խորության վրա գտնվող կետերը:

ГИДРОИЗОГИПСЫ — ՋՐԱԻԶՈԳԵՄԵՐ (ՋՐԱԻԶՈՀԻՊՍԵՐ), գծեր (քարտեզի կամ հատակագծի վրա), որոնք միացնում են գրունտային ջրերի հայելու միևնույն բարձրության կետերը: Ջ. արտահայտվում են բացարձակ կամ հարաբերական նի-շերով՝ կախված համեմատության հարթության ընտրությունից (ծովի մակերևույթ կամ որևէ պայմանական հարթություն):

ГИДРОИЗОПЬЕТЫ — ՋՐԱԻԶՈՊԼԵՏՆԵՐ, գծեր (ուղղաձիգ կտրվածքում), որոնք միացնում են ջրի մակարդակի միևնույն բարձրության կետերը հորատանց-քերում և այլ փորվածքներում կամ հողի միատեսակ խոնավության կետերը՝ տար-բեր խորությունների վրա: Ջ. կազմվում են տարբեր ժամանակահատվածների հա-մար (տասնօրյա, ամսական, սեզոնային) և հնարավորություն են տալիս պարզելու գետնաջրերի մակարդակի ու հողի խոնավության դինամիկան:

ГИДРОИЗОПЬЕЗЫ — ՋՐԱԻԶՈՊԻԵԶՆԵՐ (ՊԻԵԶՈՒԶՈԳԵՄԵՐ), գծեր (քար-տեզի կամ հատակագծի վրա), որոնք միացնում են ճնշումնային ջրատար հորիզոնի հավասար ճնշման կետերը: Ջ. արտահայտվում են բացարձակ կամ հարաբերական նիշերով՝ կախված համեմատության հարթության ընտրությունից (ծովի մակերևույթ կամ որևէ պայմանական հարթություն):

ГИДРОИЗОТЕРМЫ — ՋՐԱԻԶՈԹԵՐՄԵՐ (ՋՐԱԻԶՈԹԵՐՄԵՐ), գծեր (ուղղա-ձիգ կտրվածքում, քարտեզի կամ հատակագծի վրա), որոնք միացնում են դիտարկ-վող հորիզոնի ջրի միևնույն ջերմաստիճան ունեցող կետերը:

ГИДРОИНДИКАТОРЫ — ՋՐԱՑՈՒՑԻՉՆԵՐ (ՋՐԱԽՆԴԻԿԱՏՈՐՆԵՐ), լանդշաֆտի բաղադրատարրեր հանդիսացող ռելիեֆի ու բուսականության օրինաչափ համակցություն, որոշակի բուսական համալքներ, մուլցիսկ առանձին բուսատեսակներ, որոնք օգտագործվում են որպես սո. ջրերի առկայության, նրանց տեղադրման խորության, հանքայնացման աստիճանի (աղիության) և քիմ. բաղադրության ցուցանիշներ: Տարբերում են ուղղակի և անուղղակի Ջ.: Ուղղակի Ջ. են խոնավատեր (տե՛ս Փреатофиты) և աղատեր (տե՛ս Галофиты) բուսատեսակները, որոնք բնորոշվում են գրունտային ջրերի հետ անմիջական կապով: Նրանց միջոցով հնարավոր է դատել գրունտային ջրերի տեղադրման խորության, հանքայնացման աստիճանի և առանձին դեպքերում նաև ջրի մեջ որոշակի տարրերի բարձր պարունակության մասին: Անուղղակի Ջ-ի միջոցով կարելի է մոտավոր պատկերացում կազմել ջրաերկրք. պայմանների, տեղական սահմանափակ տարածման սո. ջրերի ձևավորման և ռեժիմի մասին (մասնավորապես, անապատների սովազաթմբերում քաղցրահամ ջրերի ուսկնյակների, ենթաթափրային, ենթալիմնային ուսկնյակների ձևավորման մասին), անուղղակի ձևով կարելի է կանխորոշել գրունտային ջրերի տեղադրման խորությունը և հանքայնացման աստիճանը:

ГИДРОИНДИКАЦИЯ — ՋՐԱԽՆԴԻԿԱՑԻԱ, լանդշաֆտի բաղադրատարրերի (ռելիեֆի ու բուսականության) օգտագործումը ջրաերկրք. պայմանների որոշման գործում: Ջ. հնարավորություն է տալիս դատել սո. ջրերի առկայության, նրանց տեղադրման խորության, հանքայնացման աստիճանի և քիմ. բաղադրության մասին:

ГИДРОКАРБОНАТНЫЕ ВОДЫ — ՋՐԱԿԱՐԲՈՆԱՏԱՑԻՆ ՋՐԵՐ, բնական ջրեր, որոնց քիմ. բաղադրության մեջ գերիշխող անիոն են հանդիսանում ջրակարբոնատ իոնը:

ГИДРОЛАККОЛИТЫ — ՋՐԱԼԱԿՈԼԻՏՆԵՐ (ՀԻԴՐՈԼԱԿՈԼԻՏՆԵՐ), բազմալայա առցույթի գոտում տարածված ուռչման բլուրներ, որոնք առաջանում են գրունտային ջրերի առչումից և ունենում են մինչև 40—50 մ բարձրություն: Ջ-ի միջուկը կազմված է համատարած սառույցի ուսկնյակից կամ առցուլ շերտավորվող սառած հողագրունտներից: Տարբերում են. 1) անդրբալկասյան տիպի Ջ., որոնք առաջանում են աղբյուրների ելքի տեղում և կոչվում են բլիթներ, 2) լակուտակյան տիպի Ջ., որոնք առաջանում են ճահճային, կամ ծանծաղ լճային գոգավորություններում և կոչվում են բուլգունյակներ (տե՛ս Булгуняхи):

ГИДРОЛИЗ — ՋՐԱՏԱՐԱԼՈՒԾՈՒՄ (ՀԻԴՐՈԼԻԶ), փոխանակման տարրալուծման ռեակցիա՝ ջրի և տարրեր քիմ. միացությունների միջև, որոնք ջրի ներգործությամբ տարրալուծվում և միանում են նրա իոնների հետ: Օր., $\text{AlCl}_3 + 3\text{H}_2\text{O} \rightarrow \text{Al}(\text{OH})_3 + 3\text{HCl}$: Ջ. ենթակա միացություններից են սիլիկատները, ալյումաալիկատները, որոշ աղեր, բարդ էթերալուրեր ևն: Ջ. հանդիսանում է բազմաթիվ բնական և տեխնոլոգիական գործընթացների հիմք: Բնական Ջ. արդյունք են օխրսն, գորշ երկաթաքարերը, ալյումինիումի ջրօքսիդները ևն:

ГИДРОЛОГИЧЕСКИЙ ГОД — ՋՐԱԲԱՆԱԿԱՆ (ՀԻԴՐՈԼՈԳԻԱԿԱՆ) ՏԱՐԻ, ջրաբանությունում (հաճախ նաև ջրաերկրաբանությունում) ընդունված տարվա ժամանակամիջոց, որը հաշվվում է ոչ թե օրացուցային տարվա սկզբից, այլ հոկտեմ-

բեր (կամ նույնքեր) ամսի սկզբից մինչև հաջորդ տարվա սեպտեմբեր (կամ հոկտեմբեր) ամսի վերջը: Զ. տ. ավելի լիարժեք ջրաօդերևութաբանական նյութ է տալիս գետային հոսքի ուսումնասիրության և ջրահաշվեկշռային հաշվարկումների համար:

ГИДРОЛОГИЯ — **ՋՐԱՔԱՆՈՒԹՅՈՒՆ** (ՀԻԴՐՈԼՈԳԻԱ), գիտություն, որը զբաղվում է երկրի մակերևույթի վրա տարածված ջրերի և նրանց մեջ տեղի ունեցող գործընթացների ու երևույթների օրինաչափությունների ուսումնասիրությամբ: Կախված ջրային օբյեկտների առանձնահատկություններից և նրանց ուսումնասիրության մեթոդներից, Զ. ստորաբաժանվում է 2 խոշոր բաժինների. 1) օվկիանոսագիտություն (ծովի Զ.), 2) ցամաքի Զ. կամ բուն Զ.: Վերջինը զբաղվում է ցամաքի մակերևույթային ջրերի ուսումնասիրությամբ և իր հերթին բաժանվում է. ա) գետերի Զ. (կամ պոտամոլոգիա), բ) լճերի Զ. (կամ լիմնոլոգիա) և, գ) ճահիճների Զ. (կամ ճահճագիտություն): Որոշ մասնագետներ բոլորովին անհիմն Զ. բաժին են համարում նաև ջրաերկրաբանությունը, որն ըստ էության երկրբ. ցիկլի գիտություն է:

ГИДРОМЕТРИЯ — **ՋՐԱՉԱՓՈՒԹՅՈՒՆ**, ջրաբանության (հիդրոլոգիայի) բաժին, որը քննարկում է մակերևույթային ջրերի (գետերի, լճերի, ծովերի) ռեժիմի ուսումնասիրման նպատակով տարվող բոլոր տեսակի չափումների ու դիտումների ձևերը և մեթոդները:

ГИДРОМЕХАНИКА — **ՋՐԱՄԵԽԱՆԻԿԱ**, մեխանիկայի բաժին, որն ուսումնասիրում է հեղուկների շարժման ու հավասարակշռության օրենքները և նրանց փոխազդեցությունը ողողվող կարծր նյութերի հետ: Զ. ստորաբաժանվում է ջրադի-նամիկայի (ուսումնասիրում է հեղուկների շարժումը) և ջրաստատիկայի (ուսումնասիրում է հեղուկների հավասարակշռության պայմանները):

ГИДРОМОДУЛЬ — **ՋՐԱՄՈԴՈՒԼ** (ՀԻԴՐՈՄՈԴՈՒԼ), ջրի քանակ, որը պետք է տալ ոռոգվող յուրաքանչյուր հեկտար հողատարածությանը ոռոգման ժամանակամիջոցի տարբեր պահերին:

ГИДРОСАЛЬЗЫ — **ՋՐԱՍԱԼՋԵՐ** (ՀԻԴՐՈՍԱԼՋԵՐ), ջրացեխային բյուրակներ, որոնք առաջանում են բազմամյա սառցույթի գոտիներում հանքային լճերի ափամերձ ջրակալոլիտներից: Զ. լայնորեն տարածված են Անդրբայկալում:

ГИДРОСОЛЬФАТАРЫ — **ՋՐԱՍՈԼՖԱՍԱՐՆԵՐ** (ՀԻԴՐՈՍՈԼՖԱՍԱՐՆԵՐ), ջրա-յին գոլորշիներով հարուստ ծծմբային ֆումարոլներ (տե՛ս Բумаролы):

ГИДРОСТАТИКА — **ՋՐԱՍՍՏԻԿԱ**, ջրամեխանիկայի բաժին, որն ուսումնասիրում է հեղուկների հավասարակշռության պայմանները:

ГИДРОСТАТИЧЕСКИЙ (ПЬЕЗОМЕТРИЧЕСКИЙ) УРОВЕНЬ — **ՋՐԱՍՍՏԻԿ (ՀԻԴՐՈՍՍՏԻԿԱ, ՊԻԵԶՈՄԵՏՐԻԿԱ)** ՄԱԿԱՐԳԱԿ, մակարդակ, մինչև որը ստ. ջուրը բարձրանում է հորատանցքում կամ ջրհորում: Զ. մ. հաշվում են բացարձակ (ծովի մակերևույթից) կամ հարաբերական միջերով (ընդունած պայմանական հարթությունից): Հոմանիշ՝ ջրաստատիկ ճնշում:

ГИДРОСТАТИЧЕСКОЕ ДАВЛЕНИЕ — ՋՐԱՍՏԱՏԻԿ (ՀԻԴՐՈՍՏԱՏԻԿ) ճՃԸ-ԾՈՒՄ, ջրի (հեղուկի) պլան ճնշումը՝ հաշված պայմանական մակարդակից: Այն չափվում է ջրի պլան բարձրությամբ (մ) կամ մթնոլորտային ճնշմամբ (մթն.): Ջրաերկրաբանությունում «Ջ. ճ.» տերմինը հաճախ օգտագործվում է անշարժ ստ. ջրերի ճնշումն արտահայտելու համար (ի հակադրություն շարժվող ջրերի ջրադինամիկ ճնշման): Հոմանիշ՝ ջրատատիկ մակարդակ:

ГИДРОСФЕРА — ՋՐՈՒՈՐՏ (ՋՐԱՊԱՏՅԱՆ), ոչ համատարած երկրորդրտ (երկրապատյան), որը տեղադրված է մթնոլորտի ու քարոլորտի (քարապատյանի) միջև և զբաղեցնում է երկրի մակերևույթի շուրջ 71 %: Ջ. ներկայացված է օվկիանոսներով ու ծովերով, սառցածածկով և ցամաքի մակերևութային ջրերով (լճերով ու գետերով): Համաձայն նորագույն տվյալների, Ջ-ի ծավալը կազմում է 1394,6 մլն. կմ³ (երկրի ծավալի մոտ 1/800 մասը), որի 98,26 % գտնվում է օվկիանոսներում, 1,72 %՝ ցամաքային սառույցներում և ընդամենը 0,02 %՝ լճերում ու գետերում: Ջ. մթնոլորտի և քարոլորտի հետ գտնվում է բարդ փոխազդեցության մեջ, ընդ որում, Ջ. -քարոլորտ սահմանում տեղի են ունենում նստվածքաառաջացման հիմնական գործընթացները: Ջ. հանդիսանում է կենսոլորտի մի մասը. այն ամբողջապես բնակեցված է կենդանական ու բուսական օրգանիզմներով, որոնք ներգործում են ջրի բաղադրության վրա: Ջ-ի առաջացումը կապված է «Երկիր» մոլորակի տեական զարգացման և նրա սկզբնաճյուղի տարբերակման հետ:

ГИДРОСФЕРА ПОДЗЕМНАЯ — ՍՏՈՐԵՐԿՐՅԱ ՋՐՈՒՈՐՏ, ըստ Ֆ. Պ. Սափարեյանի. երկրակեղևի մաս, որի ջերմաճնշումնային պայմանները թույլ են տալիս բնական ջրերի գոյությունը: Ֆ. Ա. Մակարենկոյի հաշվարկների համաձայն, գրավիտացիոն ջրով ներկայացված Ս. ջ., որը երկրակեղևի մինչև 5 կմ խորությունը գրեթե համատարած բնույթ ունի, պարունակում է շուրջ 60 մլն. կմ³ ջուր: Ս. ջ. զարգանում է երկրակեղևի հետ միասին և տարբեր աստիճանի ինտենսիվության կապ ունի մակերևութային ջրոլորտի հետ:

ГИДРОТЕРМАЛЬНЫЕ РАСТВОРЫ — ՋՐԱԶԵՐՄԱՅԻՆ (ՀԻԴՐՈԹԵՐՄԱԼ) ԼՈՒԾՈՒՅԹՆԵՐ, գազերով, մետաղական իոններով և այլ քիմ. տարրերով հարուստ տաք ջրային լուծույթներ, որոնք շրջանառում են երկրակեղևում և մասնակցում հանքային նյութերի տեղափոխման ու նստեցման գործընթացներին: Ջ. 1-ի հետ է կապված ջրաջերմածին մետաղական հնքվ-երի առաջացումը: Ջ. 1. մեծ տարածում ունեն ժամանակակից հրաբխականության շրջաններում, որտեղ նրանց գործունեության հետ են կապված վերափոխման ու հանքակուտակման գործընթացները, հանքային աղբյուրների ելքերը: Հոմանիշ՝ ջրաջերմեր կամ հիդրոթերմեր (տե՛ս Гидротермы):

ГИДРОТЕРМАЛЬНЫЙ ПРОЦЕСС — ՋՐԱԶԵՐՄԱՅԻՆ (ՀԻԴՐՈԹԵՐՄԱԼ) ԳՈՐԾԸՆԹԱՑ, երկրաքիմ. գործընթաց, որը պայմանավորված է վերընթաց տաք ջրային լուծույթների գործունեությամբ: Այդ լուծույթներն առաջանում են խորքում՝ երկրակեղևի մեջ ներդրված մագմայի ստեղծման գործընթացում: Ջ. գ-ի օր. կարող են ծառայել ջրաջերմային (հիդրոթերմալ) հնքվ-երը, որոնք առաջացել են մագմատիկ օջախների տաք ջրային լուծույթներից անջատված միներալների նստեցման կամ տեղակայման ճանապարհով:

ГИДРОТЕРМЫ — ՋՐԱՋԵՐՄԵՐ (ՀԻԴՐՈԹԵՐՄԵՐ), տե՛ս Гидротермальные растворы:

ГИДРОХИМИЧЕСКАЯ КАРТА — ՋՐԱՔԻՄԻԱԿԱՆ ՔԱՐՏԵԶ, ջրաերկրք. քարտեզի տեսակ, որի վրա արտացոլվում են ստ. ջրերի հանքայնացումը, քիմ. բաղադրությունը, ինչպես նաև որոշ բաղադրատարրերի տարածման օրինաչափությունները: Ջ. ք. կազմվում է մեծամասշտաբ (1 : 50000 և մեծ) ջրաերկրք. կամ հատուկ ջրաքիմ. հանույթի դեպքում:

ГИДРОХИМИЧЕСКИЕ ПОИСКОВЫЕ КРИТЕРИИ — ՋՐԱՔԻՄԻԱԿԱՆ ՈՐՈՆՈՂԱԿԱՆ ՉԱՓԱՆԻԾՆԵՐ, բնական (գլխավորապես ստ.) ջրերի մեջ որոշ բաղադրիչների (լուծված իոնների, գազերի, կենսածին և այլ միացությունների) խտորիչ բարձր պարունակություն և խտորիչ pH, որոնք ցույց են տալիս տվյալ շրջանում որոշակի օգտակար հանածոների առկայությունը: Հոմանիշ՝ ջրաքիմ որոնողական ցուցանիշներ:

ГИДРОХИМИЧЕСКИЕ ФАЦИИ — ՋՐԱՔԻՄԻԱԿԱՆ ՖԱՑԻԱՆԵՐ, վերերկրյա և ստ. ջրոլորտների տեղամասեր, որոնք բնութագրվում են ջրաքիմ. միատեսակ պայմաններով՝ քիմ. բաղադրությամբ, pH-ով, Eh-ով և այլ ցուցանիշներով:

ГИДРОХИМИЧЕСКИЙ МЕТОД ПОИСКОВ РУДНЫХ МЕСТОРОЖДЕНИЙ — ՄԵՏԱՂԱՅԻՆ ՀԱՆՔԱՎԱՅՐԵՐԻ ՈՐՈՆՄԱՆ ՋՐԱՔԻՄԻԱԿԱՆ ՄԵԹՈՂ, մետաղային օգտակար հանածոների հնքվ-երի որոնման նպատակով բնական (գլխավորապես ստ.) ջրերի քիմ. բաղադրության առանձնահատկությունների ուսումնասիրություն: Բնական պայմաններում հանքային մարմինների քայքայումը (օքսիդացում, տարրալուծում ևն) պայմանավորում է նրանց հետ առնչվող ստ. ու մակերևութային ջրերի քիմ. բաղադրության հարստացումը՝ ընդհուպ մինչև տվյալ հանքայնացման տարրերի խտորիչ բարձր պարունակությունը: Մ. հ. ո. ջ. մ. սովորաբար զուգորդվում է որոնողական այլ մեթոդների հետ և դառնում է ավելի արդյունավետ:

ГИДРОХИМИЧЕСКИЙ ПРОФИЛЬ — ՋՐԱՔԻՄԻԱԿԱՆ ԿՈՂԱՊԱՏԿԵՐ (ՊՐՈՖԻԼ), կողապատկեր, որի վրա արտացոլվում է տարածության մեջ ստ. ջրերի հանքայնացման, քիմ. կազմի, նրա որոշ բաղադրատարրերի, pH-ի, Eh-ի և այլ ցուցանիշների փոփոխությունները:

ГИДРОХИМИЯ — ՋՐԱՔԻՄԻԱ (ԲՆԱԿԱՆ ՋՐԵՐԻ ՔԻՄԻԱ, ՀԻԴՐՈՔԻՄԻԱ), գիտության բաժին, որն ուսումնասիրում է մթնոլորտային տեղումների, մակերևութային և ստ. ջրերի հանքայնացումն ու քիմ. բաղադրությունը, դիտարկում է քիմ. բաղադրության փոփոխությունները՝ շրջապատող միջավայրի ֆիզ., քիմ. և կենսագործընթացների փոխադարձ պատճառական կապի մեջ: Ջրի (մասնավորապես ստ. ջրի) ծագման և ձևավորման հարցերի պարզաբանման տեսակետից Ջ-ի և ջրաերկրաքիմիայի խնդիրները գրեթե համընկնում են (տե՛ս Гидрогеохимия):

ГИПЕРТЕРМАЛЬНЫЕ ВОДЫ — ԾԱՏ ՏԱՔ (ՀԻՊԵՐԹԵՐՄԱԼ) ՋՐԵՐ, բնական ջրեր, որոնց ջերմաստիճանը տատանվում է 42—100° Ց սահմաններում:

ГЛАВНЫЙ (ОСНОВНОЙ) ВОДОНОСНЫЙ ГОРИЗОНТ — ԳԼԽԱՎՈՐ (ՀԻՄ-ՆԱԿԱՆ) ԶՐԱՏԱՐ ՀՈՐԻԶՈՆ, տվյալ ջրակերպը, կտրվածքում առավել ջրառատ հորիզոն (շերտ, ապար), որի միջոցով կարելի է լուծել ջրամատակարարման խնդիրները: Ինժեներական երկրաբանությունում երբեմն Գ. ջ. հ. են անվանում այն հորիզոնը, որը երկրբ. գործընթացների (սողանքներ, սուֆոզիա) զարգացման գործում կատարում է հիմնական դեր:

ГЛЕТЧЕР — ԳԼԵՏՁԵՐ, հովտային սառցադաշտ:

ГЛИНИСТАЯ СУСПЕНЗИЯ — ԿԱՎԱՅԻՆ ԿԱԽՈՒՅԹ (ՍՈՒՍՊԵՆԶԻԱ), դիսպերս համակարգ, որում որպես միջավայր ծառայում է ջուրը, իսկ դիսպերս (ցրված) փուլը (բաղադրիչը) ներկայացված է կավային մասնիկներով:

ГЛИНИСТАЯ ФРАКЦИЯ — ԿԱՎԱՅԻՆ ՀԱՏԻԿԱԽՈՒՄԲ (ՖՐԱԿՑԻԱ), փուլարգրույնների կազմի մեջ մտնող մասնիկների խումբ, որոնց չափերը չեն գերազանցում 0,001 մմ-ից (ինժեներական երկրաբանությունում) կամ 0,005 մմ-ից (ջրաերկրաբանությունում): Կ. հ. հիմնականում կազմված է կավային միներալներից (տե՛ս Глинистые минералы) և որոշվում է գրունտի մյուս հատիկախմբերի կշռի նկատմամբ %-ներով:

ГЛИНИСТЫЕ МИНЕРАЛЫ — ԿԱՎԱՅԻՆ ՄԻՆԵՐԱԼՆԵՐ, երկրորդային ծագման ջրային սիլիկատներ, ալյումափիլիկատներ և երկաթափիլիկատներ, ինչպես նաև կալծքարի, երկաթի ու ալյումինի պարզ և հիդրատային օքսիդներ, որոնք կազմում են կավերի, արգիլիթների և մուրք հատիկախմբով ($< 0,005$ մմ) նստվածքային այլ ապարների հիմնական զանգվածը: Առավել տարածված Կ. մ-ից են կաոլինիտը, մոնտորիլոնիտը, բեդդիտը, հալուագիտը, իլիտը ևն:

ГЛИНИСТЫЙ (ПУСТЫННО-ГЛИНИСТЫЙ) КАРСТ — ԿԱՎԱՅԻՆ (ԱՆԱՊԱՏԱԿԱՎԱՅԻՆ) ԿԱՐՍՏ, կարբոնատային ու գիպսատար կավերի, ավազակավերի և մերգելների հետ կապված սուֆուզիոն և կարստային երևույթների (տե՛ս Суффозия, Карст) համակարգ: Կ. կ. առավել բնորոշ է Միջին Ասիայի նախալեռնային շրջաններին:

ГЛИНИЗАЦИЯ СКВАЖИН — ՀՈՐԱՏԱՆՑՔԵՐԻ ԿԱՎԱՊԱՏՈՒՄ, հորատման գործընթացում հորատանցքի պատերի ամրացում՝ կավապատման միջոցով: Այն իրականացվում է պտտական հորատման ժամանակ հորատանցքի մեջ կավային թանձր լուծույթ ներմղելով, որը մասամբ ներթափանցում է կողային ապարների մեջ և սկաղում պատերը: Երբեմն Հ. կ. կատարվում է զուտ ստ. ջրերի ներհոսքը դեպի հորատանցք արգելակելու նպատակով:

ГЛУБИНА ПРОМЕРЗАНИЯ — ՍԱՌԵՑՄԱՆ ԽՈՐՈՒԹՅՈՒՆ, խորություն, մինչև որը տվյալ վայրում գրունտները սառչում են:

ГЛУБИННАЯ ЭРОЗИЯ — ԽՈՐՔԱՅԻՆ ՈՂՈՂԱՄԱՇՈՒՄ, ուղղաձիգ ողողա-մաշում, որի հետևանքով տեղի է ունենում ձորակների ու գետահովիտների հատակի

խորացում և գետերը մխրձվում են հովտի մեջ: Առավել ինտենսիվ խ. ո. դիտվում է լեռնային գետերի մոտ: Հոմանիշ՝ գծային ողողամաշում:

ГЛУБИННЫЕ ВОДЫ — խՈՐՔԱՅԻՆ ՋՐԵՐ, երկրակեղևի խորքային մասերում տեղադրված ստ. ջրեր, որոնք կարող են ունենալ ինչպես հրաբխային, այնպես էլ ներծծման և նստվածքակուտակման (սեդիմենտացիոն) ծագում:

ГЛУБИННЫЕ ПАРЫ ВОДЫ — խՈՐՔԱՅԻՆ ՋՐԱԳՈՒՐԾԻՆԵՐ, երկրակեղևի խորքային մասերից բարձրացող ջրագուրոշիներ, որոնք կարող են ունենալ տարբեր ծագում:

ГЛУБИННЫЙ ДЕБИТОМЕР (РАСХОДОМЕР) — խՈՐՔԱՅԻՆ ԾԱԽԱԱԶԱՓ, սարք, որի օգնությամբ հորատանցքում տարբեր խորությունների վրա չափվում է հեղուկի (ջրի, նավթի) ծախսը: Խ. ծ-երը կոչված են տարբեր ջրատար հորիզոնների կամ նավթաբեր շերտերի ծախսը որոշելու համար: Ներկայումս օգտագործվում են տարբեր տեսակի ու չափերի նոր Խ. ծ-եր, որոնք ունեն ավտոմատ հաշվիչներ:

ГЛУБИННЫЙ МАНОМЕР — խՈՐՔԱՅԻՆ ԾՆՇՈՒՄՆԱԶԱՓ (ՄԱՆՈՄԵՐ), սարք, որի օգնությամբ հորատանցքում տարբեր խորությունների վրա չափվում է ջրատար հորիզոնների ու նավթագազաբեր շերտերի ճնշման մեծությունը: Ներկայումս ստեղծվել են Խ. ճ-ի կատարելագործված տեսակներ, որոնք թույլ են տալիս անընդհատ կամ պարբերաբար չափել փոփոխական ճնշումները և արդյունքները հաղորդել երկրի մակերևույթ:

ГЛЯЦИОЛОГИЯ — ՍԱՌՑԱԴԱՇՏԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ, ուսմունք սառցադաշտերի մասին: Այն ուսումնասիրում է սառցադաշտերի առաջացման, տարածման, գոյության և շարժման պայմանները, սառցի կազմը, կառուցվածքն ու ֆիզ. հատկանիշները, ինչպես նաև սառցադաշտերի երկրբ. և երկրաձևաբանական գործունեությունը:

ГОДОВОЙ КОЭФФИЦИЕНТ ВОДООБИЛЬНОСТИ ИСТОЧНИКА — ԱՂԵՅՑՈՒՐԻ ՏԱՐԵԿԱՆ ՋՐԱՌԱՏՈՒԹՅԱՆ ԳՈՐԾԱԿԻՑ, գործակից (C), որն արտահայտում է որևէ տարում աղբյուրի տարեկան ծախսի հարաբերությունը նրա բազմամյա տարեկան միջին ծախսին (նորմին). $C = \frac{N_{1,2...n}}{N_p}$, որտեղ՝ $N_{1,2...n}$ -ը աղբյուրի չափված տարեկան ծախսերն են, N_p -ն աղբյուրի ծախսի նորմն է: Ա. տ. ջ. գ. մոտավոր ցուցանիշ է, քանի որ աղբյուրի ծախսը բազմամյա կտրվածքում փոփոխական մեծություն է:

ГОЛОВКА (ГРИФОН) ИСТОЧНИКА — ԱՂԵՅՑՈՒՐԻ ԳԼԽԻԿ (ԳՐԻՖՈՆ), երկրի մակերևույթի վրա ստ. ջրերի առանձին կենտրոնացված ելք, որը վերընթաց շարժման հետևանքով ունենում է սնվածն, ցայտաղբյուրային գլխիկի (գրիֆոնի) տեսք:

ГОЛЬЦОВАЯ ЗОНА — ԲՈՒՍԱԶՈՒՐԿ (ԼԵՐԿ) ԶՈՆԱ, լերկ զոնա, որը տեղադրված է անտառային բուսականության սահմանագծից վերև: Բ. գ. բնությանգրվում է ֆիզ. հողմահարման ինտենսիվությամբ, որի հետևանքով մերկասարերի լանջերը

պատվում են քարաբեկորներով, ցրոններով ու մանրախնով, որոնց միջից տեղ-տեղ վեր են խոյանում հողմահարմանը դիմակայում ժայռեր՝ պատերի, պուների և գլմ-քեթների ձևով:

ГОРИЗОНТ ИЗОТЕРМИЧЕСКОГО ТЕПЛООБМЕНА (НУЛЕВАЯ, ФАЗОВАЯ ЗАВЕСА) — ԻԶՈԹԵՐՄԻԿ ԶԵՐՄԱՓՈԽԱՆԱԿՈՒԹՅԱՆ ՀՈՐԻԶՈՆ (ԶԵՐՈՅԱՆՎԱՆ ՎԱՐԱԳՈՒՅՐ, ՔՈՂ), օդահագեցման գոնայի ապարների հորիզոն, որը տարվա որոշակի ժամանակահատվածում ունի կայուն գերոյական կամ բացասական ջերմաստիճան: Այդ հորիզոնի առաջացումը պայմանավորված է ջերմաստիճանի տեղումային փոփոխությունների ժամանակ ապարների ջրի բյուրեղացման կամ սառցի հալման տեսական գործընթացներով, որի հետևանքով ուղղաձիգ կտրվածքում հորիզոնը վարագուրում կամ քողավորում է ջերմափոխանակությունը:

ГОРНАЯ ВЫРАБОТКА — ԼԵՌՆԱՅԻՆ ՓՈՐՎԱԾՔ, որոնողական-հետախուզական կամ շահագործողական նպատակների համար երկրակեղևում փորված կամ հորատված դատարկություն: Լ. փ. կարող է լինել մաս զուտ ջրաերկրք. կամ ինժեներաերկրք. նպատակների համար:

ГОРНОЕ ДАВЛЕНИЕ (ДАВЛЕНИЕ ГОРНЫХ ПОРОД) — ԼԵՌՆԱՅԻՆ ԾՆՇՈՒՄ (ԱՊԱՐՆԵՐԻ ԸՆԴԵՐՔԱՅԻՆ ԾՆՇՈՒՄ), լեռնային փորվածքները շրջապատող ապարների զանգվածում առաջացող ուժեր, որոնք ճնշում են գործադրում փորվածքների պատերի և ամրակապի վրա:

ГОРНО-САНИТАРНАЯ ОХРАНА ЛЕЧЕБНЫХ МЕСТНОСТЕЙ — ԱՌՈՂՋԱՐԱՆՆԵՐԻ ԼԵՌՆԱՍԱՆԻՏԱՐԱԿԱՆ ՊԱՀՊԱՆՈՒԹՅՈՒՆ, բուժիչ հանքաղբյուրների, լիմանների, լճերի, ծովի ափամերձ գոտիների, կլիմայական կայանների և առողջապահական նշանակություն ունեցող այլ շրջանների պահպանության միջոցառումներ՝ ուղղված այն ամենի դեմ, ինչ կարող է վնասակար ազդեցություն ունենալ առողջարանի հանգստի գոտու բուժիչ միջոցների ֆիզ. հատկությունների կամ քիմ. բաղադրության վրա: Հատկապես ուժեղացված հսկողություն է իրականացվում հանքային բուժիչ ջրերի աղբյուրների շրջանում: Ա. լ. ս. պ. սահմանվում է համապատասխան օրենսդրությամբ:

ГОРНЫЙ НАДЗОР — ԼԵՌՆԱՅԻՆ ՀՍԱՌՈՂՈՒԹՅՈՒՆ, երկրաբանահետախուզական արշավախմբերում և լեռնահանքային ձեռնարկություններում իրականացվող պետական հսկողության համակարգ, որն ապահովում է աշխատանքների կատարման անվտանգությունը, հնքվ-երի ճիշտ ու ռացիոնալ շահագործումը, երկրաբանահետախուզական և մարկշեյդերական աշխատանքների հստակ կատարումը:

ГОРНЫЙ ОБВАЛ — ԼԵՌՆԱՅԻՆ ՓԼՎԱԾՔ, գրավիտացիոն գործընթաց, որն արտահայտվում է լեռնալանջերից ժայռաբեկորների պոկման և փլուզման ձևով: Լ. փ. փլվածքների (տե՛ս Օбвалы) ստավել տարածված տարատեսակն է լեռնային կտրված ռելիեֆով տեղանքում:

ГОРНЫЙ ОКРУГ ОХРАНЫ — ԼԵՌՆԱՊԱՀՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ԳՈՏԻ, տարածք, որի սահմաններում օրենսդրությամբ, առանց ընդերքառամիտարական պահպանության հատուկ թույլտվության, արգելվում է հետախուզական, շահագործողական, շին. և

ալլ աշխատանքներ կատարելը: Նման արգելափակումները նպատակ են հետապնդում անխաթար պահել լեռնահանքային օբյեկտների և առողջարանների լեռնաանիտարական բնական իրավիճակը:

ГОРНЫЙ УДАР — ԸՆԴԵՐՔԱՅԻՆ (ԼԵՌՆԱՅԻՆ) ՀԱՐՎԱԾ, ստ. փորվածքների պաշտպանական բնահեռակներում (բնամասերում) գերլարվածության հետևվանքով քարաքեկորների ուժգին պոկվել-շարտվելու գործընթաց, որն ուղեկցվում է ցնցումով և օդալիքի հարվածով: Ը. հ. առաջանում է մեծ խորություններում՝ լեռնային ճնշման մեծացմանը զուգընթաց:

ГОРЧИНА (СОЛЯНАЯ ЗАСУХА) — ԱՂԱՓԱՌ (ԱՂԱՅԻՆ ՉՈՐՈՒՅԹ), աղի բարակ փառ (աղաչորույթ), որով հողագրուտների մակերևույթը պատվում է չոր կլիմայական պայմաններում: Տերմինը լայնորեն տարածված է Արևմտյան Սիբիրում:

ГОРЬКИЕ ИСТОЧНИКИ — ԳԱՌՆԱՀԱՄՄ ԱՂՋՅՈՒՐՆԵՐ, աղբյուրներ, որոնց ջրերի մեջ համեմատաբար բարձր է սուլֆատների, մագնիումի աղերի պարունակությունը և ջրի չորամնացուկը գերազանցում է 1 գր/լ-ից:

ГОСУДАРСТВЕННАЯ ГИДРОГЕОЛОГИЧЕСКАЯ КАРТА — ՊԵՏԱԿԱՆ ԶՐԱՆԵՐԱԴԱՐԱՆԱԿԱՆ ՔԱՐՏԵԶ, նախկին ԽՍՀՄ տարածքի որոշակի մասշտաբի ջրաերկր. քարտեզ, որը կազմված է միջազգային ստորաբաժանման թերթերի (պլանշետների) վրա՝ միասնական սկզբունքներով և մեթոդիկայով: Պ. ջ. ք. ծառայում է ժողովուրդության տարբեր բնագավառների պահանջները բավարարելու և գիտական նպատակների համար:

ГРАВИТАЦИОННОЕ УПЛОТНЕНИЕ ГОРНЫХ ПОРОД — ԱՊԱՐՆԵՐԻ ԳՐԱՎԻՏԱՑԻՈՆ ԽՏԱՑՈՒՄ (ԱՄՐԱՑՈՒՄ), նստվածքային ապարների քարացման (լիթիֆիկացիայի) գործընթացի հետևանքով կատարվող խտացում, որն ուղեկցվում է ապարների ծակոտկենության նվազմամբ և նրանց ծավալային կշռի մեծացմամբ:

ГРАВИТАЦИОННЫЕ ДВИЖЕНИЯ (ПЕРЕМЕЩЕНИЯ) — ԳՐԱՎԻՏԱՑԻՈՆ ՇԱՐՇՈՒՄՆԵՐ (ՏԵՂԱՇԱՐՇԵՐ), թեքությունների վրա մակերևութային փոխաբեկորային նորագոյացումների, նստվածքային հզոր շերտերի և ցցուն ժայռաբեկորների տարբեր արագությամբ կատարվող տեղաշարժեր, որոնք կատարվում են գրավիտացիոն ուժերի շնորհիվ: Գ. շ. տեղի են ունենում երկրագնդի բոլոր լայնություններում և ցամաքած պայմաններում (ցամաքում, ջրի տակ), որի շնորհիվ նրանք արտածին գործընթացների շարքում համարվում են լերկացման (դեմոլուացիայի) կարելիորագույն աղակ: Խոնավ ապարներում Գ. շ. կարող են սկիզբ առնել ամենաառանձնաթեքություններում, իսկ չոր ապարներում (փոխաբեկորային ծածկոցներում) դրանք սկսվում են 3—5°-ից բարձր թեքությունների դեպքում: Տարբերում են Գ. շ-ի հետևյալ տիպերը. 1) չոր ապարների տեղաշարժեր՝ փլվածքներ, թափվածքներ, քարային կամ ձնե հոսքեր (տե՛ս Обвалы, Осыпи, Лавина), 2) խոնավ ապարների տեղաշարժեր՝ սողանքներ (տե՛ս Оползни), 3) գերխոնավ կամ ջրով գերհագեցած ապարների տեղաշարժեր (տե՛ս Оплывная, Плывун) և, 4) ապարներով հագեցած (մինչև 75 %) ջրային հոսքեր (տե՛ս Сель):

ГРАВИТАЦИОННЫЕ ЯВЛЕНИЯ — ԳՐԱՎԻՏԱՑԻՈՆ ԵՐԵՎՈՒՅԹՆԵՐ, գրավիտացիոն շարժումների (տե՛ս Գրавитационные движения) դրսևորման ձևեր: Օր., սողանքային գործընթացների արդյունքում դիտվում են սողանքային ճեղքավորման, աստիճանավորման, դարավանդների, կրկեսների ու լեզվակների առաջացման և այլ երևույթներ:

ГРАВИТАЦИОННЫЙ РЕЖИМ — ԳՐԱՎԻՏԱՑԻՈՆ ՌԵԺԻՄ, մակթային ջրաերկրաբանությունում՝ մակթակուտակի սշխատանքի ռեժիմ, որի դեպքում մակթի շարժման էներգիայի աղբյուր է ծառայում հենց մակթի ծանրության ուժը: Սովորաբար ծանրության ուժը նշանակալից դեր է խաղում մակթակուտակի շահագործման վերջին ստադիայում:

ГРАДИЕНТ ГИДРАВЛИЧЕСКИЙ — ՀԻԳՐԱՎԼԻԿ ԳՐԱԴԻԵՆՏ, տե՛ս Напорный градиент:

ГРАДИЕНТ МИНЕРАЛИЗАЦИИ ПОДЗЕМНЫХ ВОД — ՍՏՈՐԵՐԿՐՅԱԶՐԵՐԻ ՀԱՆՔԱՅՆԱՑՄԱՆ ԳՐԱԴԻԵՆՏ, ստ. ջրհոսքի երկու կետերում (հորատանցք, ջրհոր) ջրի հանքայնացման արժեքների (գ/լ-երով) տարբերության հարաբերությունը այդ կետերի միջև եղած հեռավորության (կմ-երով): Այլ խոսքով, Ս. ջ. հ. գ. բնութագրում է ծծանցման ճանապարհին ջրերի հանքայնացման կրած փոփոխությունը, որը սովորաբար ունի ավելացման հսկում:

ГРАДИЕНТ ПОТОКА — ՀՈՍՔԻ ԳՐԱԴԻԵՆՏ, տե՛ս Напорный (гидравлический) градиент:

ГРАДУС ЖЕСТКОСТИ ВОДЫ — ՋՐԻ ԿՈՇՏՈՒԹՅԱՆ ԱՍՏԻՃԱՆ, ջրի կոշտության արտահայտման հնացած ձև: Ջրի կոշտության գերմանական աստիճանին համապատասխանում էր 10 մգ/լ CaO , ֆրանսիական աստիճանին՝ 10 մգ/լ CaCO_3 , անգլիական աստիճանին՝ 14 մգ/գալոն CaCO_3 պարունակությունը կմ: Ներկայումս ջրի կոշտությունը գրեթե բոլոր երկրներում չափվում է մգ. համարժեքներով (տե՛ս Жесткость воды):

ГРАДУСЫ (ШКАЛА) БОМЕ — ԲՈՄԵԻ ԱՍՏԻՃԱՆՆԵՐ (ՍԱՆԴՂԱԿ), հեղուկի տեսակարար կշռի (խտության) պայմանական չափ, որը որոշվում է Բոմեի անոնը կրող արեոմետրի սանդղակով: Սանդղակի 0 աստիճանին համապատասխանում է մաքուր ջրի խտությունը $+15^\circ \text{C}$, իսկ Բոմեի 15° -ին՝ կերակրի աղի 15%-անոց լուծույթի խտությունը: Բ. ա. հնարավորություն են տալիս արագ որոշելու լուծույթում աղերի պարունակությունը, ընդ որում, բավական մեծ ճշտությամբ՝ եթե լուծույթում NaCl -ը գերիշխում է մյուս աղերի նկատմամբ: Ըստ Բոմեի սանդղակի ցուցմունքի, փորձարկվող հեղուկի խտությունը (D) որոշելու համար օգտվում են հետևյալ քանաձևից. $D = \frac{N}{N+1}$, որտեղ՝ N -ը արեոմետրի հաստատուն գործակիցն է, որը $+15^\circ \text{C}$ հավասար է 144,3, n -ը աստիճանների քանակն է, մինչ որը արեոմետրը խորասուզվում է փորձարկվող հեղուկում:

ГРАММ-МОЛЕКУЛА (ГРАММ-МОЛЬ, МОЛЬ) — ԳՐԱՄ-ՄՈԼԵԿՈՒԼ (ԳՐԱՄ-ՄՈԼ, ՄՈԼ), տվյալ նյութի այն քանակը, որի կշիռը գրամներով արտահայտելիս

թվապես հավասար է այդ նյութի մոլեկուլային կշռին: Օր., աղաթթվի (HCl) մոլեկուլային կշիռը հավասար է 36,5, 1 գր-մոլ HCl-ի կշիռը կլինի 36,5 գր:

ГРАММ-ЭКВИВАЛЕНТ (Г-ЭКВ) — ԳՐԱՄ-ՀԱՄԱՐԺԵՔ (ԳՐ.-ՀԱՄ.), նյութի գրամների քանակ, որը հավասար է նրա համարժեքին: Քիմ. տարրի գր.-համ. հավասար է նրա գր.-ատոմի (գր.-մոլ.-ի) և արժեքականության քանորդին: Օր., 96 գր.-ատոմով երկարժեք սուլֆատ-իոնի (SO_4^{2-}) գր.-համ. հավասար է $96 : 2 = 48$, կամ 40,08 գր.-ատոմով երկարժեք կալցիում-իոնի (Ca^{2+}) գր.-համ. կլինի՝ $40,08 : 2 = 20,04$ ևն:

ГРАНИЦЫ ПОДЗЕМНОГО ВОДОСБОРА — ՍՏՈՐԵՐԿՐՅԱ ԶՐՀԱՎԱՔԻ ՍԱՀՄԱՆՆԵՐ, սահմանագծեր, որոնք եզրափակում են ստ. ջրհավաք ավազանի մակերեսը (տե՛ս Водосборный бассейн):

ГРАНИЧНЫЕ УСЛОВИЯ — ՍԱՀՄԱՆԱՅԻՆ (ԵԶՐԱՅԻՆ) ՊԱՅՄԱՆՆԵՐ, ջրաերկրաբանությունում՝ ջրատար հորիզոնների սնման կամ բեռնաթափման սահմանային (եզրային) մասերի պայմաններ: Ծերտի սահմաններ ասելով, հասկացվում են ինչպես բնական (ջրատար հորիզոնի հետ հիդրավլիկորեն կապված գետեր, սեպաձև փակվող շերտի եզրագծեր ևն), այնպես էլ արհեստական (ջրհան կայաններ) սահմանները: Ջրաերկրբ. մոդելացման ժամանակ շերտի եզրամասերում հաճախ տրվում են հետևյալ պայմանները. 1) առաջին կարգի Ս. պ.- ծծանցման մարզի եզրամասերում՝ ճնշման արժեքը տրվում է՝ $H = \text{const}$ կամ $H = f(t)$, 2) երկրորդ կարգի Ս. պ.- սահմանում տրվում է ջրի ծախսը՝ $Q = \text{const}$ կամ $Q = f(t)$:

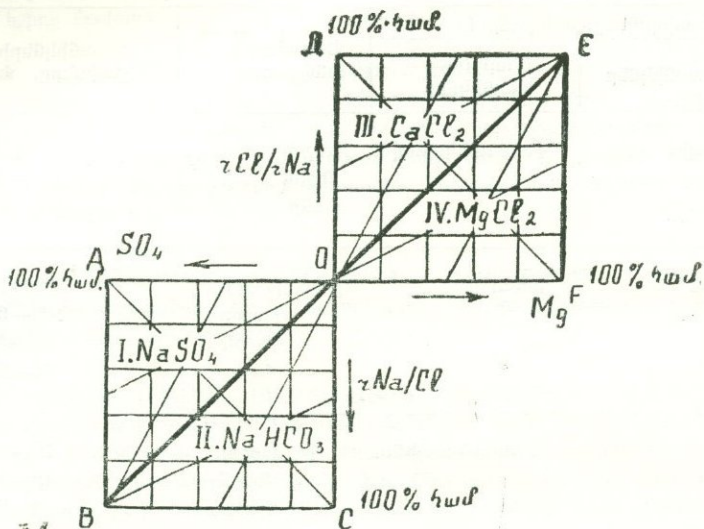
ГРАНУЛА — ԳՐԱՆՈՒԼԱ, բարդ կառուցվածքի կոլոիդային մասնիկի (միցելայի — տե՛ս Мицелла) մաս, որը բաղկացած է միջուկից և անմիջապես նրան պարփակող հակառակ լիցքավորման իոնների կալում թաղանթից:

ГРАНУЛОМЕТРИЧЕСКИЙ (МЕХАНИЧЕСКИЙ) АНАЛИЗ — ՀԱՏԻԿԱԶԱՓԱԿԱՆ (ՄԵՆԱՆԻԿԱԿԱՆ) ՏԱՐԱԼՈՒԻԺՈՒԹՅՈՒՆ, փուխր ապարներ կազմող հատիկների չափերի և նրանց քանակական հարաբերակցության որոշում: Հ. տ. պարզագույն եղանակ է հանդիսանում մաղային մեթոդը, որի դեպքում 0,25 մմ-ից խոշոր մասնիկները տարբեր մաղերի միջոցով հեշտությամբ տարաբաժանվում են հատիկաչափական խմբերի, իսկ 0,25 մմ-ից փաթր մասնիկները ուսումնասիրվում են պղտորման մեթոդով (կախույթի ուսումնասիրման միջոցով — տե՛ս Взвесь): Կալային գրունտների Հ. տ. համար առավել կիրառական է խտաչափական մեթոդը (տե՛ս Ареометрический метод):

ГРАНУЛОМЕТРИЧЕСКИЙ (МЕХАНИЧЕСКИЙ, ЗЕРНОВОЙ) СОСТАВ ГОРНЫХ ПОРОД — ԱՊԱՐՆԵՐԻ ՀԱՏԻԿԱԶԱՓԱԿԱՆ (ՄԵՆԱՆԻԿԱԿԱՆ, ՀԱՏԻԿԱՅԻՆ) ԿԱԶՍ, ապարներում տարբեր չափերի հատիկախմբերի (ֆրակցիաների) կշռային պարունակությունը՝ արտահայտված %-ներով: Նստվածքային Ա. հ. կ. որոշելու համար հիմք է ընդունվում Վ. Դ. Լոմտաձեի կողմից առաջարկված հատիկախմբերի դասակարգումը (տե՛ս աղ. 4)։

Հատիկախմբի անվանումը		Ենթախմբի անվանումը	Մասնիկների չափսերը, մմ
հղկված մասնիկներ	չհղկված մասնիկներ		
Գետաքարային	Քարաբեկորային	խոշոր	> 800
		միջին	800—400
		մանր	400—200
Գլաքարային	Խճային	շատ խոշոր	200—100
		խոշոր	100—60
		միջին	60—40
		մանր	40—20
Կոպճային	Մանրախճային	խոշոր	20—10
		միջին	10—4
		մանր	4—2
Ալվազային		կոպիտ	2—1
		խոշոր	1—0,5
		միջին	0,5—0,25
		մանր	0,25—0,1
		նուրբ	0,1—0,05
Փոշային մասնիկներ		խոշոր	0,05—0,01
		մանր	0,01—0,005
Կաճային մասնիկներ		կոպիտ	0,005—0,001
		նուրբ	< 0,001

ГРАФИК ГЕНЕТИЧЕСКОГО ТИПА ПОДЗЕМНЫХ ВОД — ՍՏՈՐԵԿՐՅԱ
 ԶՐԵՐԻ ԾԱԳՈՒՄՆԱՅԻՆ ՏԻՊԻ ԳՐԱՖԻԿ, ըստ Վ. Ա. Սուլինի, ստ. ջրերի քիմ.
 բաղադրության համակարգման գրաֆիկ եղանակ, որի համաձայն ստ. ջրերի ծագ-
 ման և նրանց քիմ. բաղադրության միջև գոյություն ունի որոշակի օրինաչափ կապ:
 Ս. ջ. գ. տ. գ-ի կենտրոնը հանդիսանում է Օ կետը (նկ. 4), որտեղ $rNa/rCl=1$: Եթե
 ջրում $rNa/rCl>1$, ապա այն ընկնում է ներքին քառակուսին, իսկ եթե $rNa/rCl<1$,
 վերին քառակուսին: Զրերի ծագումը որոշելու համար օգտագործում են նաև իոն-
 ների հարաբերությունը (% համարժեքներով): Ներքին քառակուսու I և II եռանկյուն-
 ների մեջ ընկնող սուլֆատ-մատրիումային ու ջրակարբոնատ-մատրիումային տիպի

Նկ. 4. Բնական ջրերի քիմ. բաղադրության գրաֆիկ (ըստ Վ. Ա. Սուլիցի):

ջրերը ծագումնային տեսակետից համապատասխանում են ցամաքային իրադրությանը, վերին քառակուսու IV եռանկյան մեջ ընկնող բլոր-մագնիումային տիպը՝ ծովային, իսկ III եռանկյան բլոր-կալցիումային տիպը՝ խորքային իրադրությանը: Ցուրաքանչյուր տիպի ջրերը ըստ գերիշխող աղիների ստորաբաժանվում են խմբերի (ջրակարբոնատային, սուլֆատային, բորիդային), ըստ որոշակի իոնների հարաբերության՝ դասերի, և ըստ գերիշխող կատիոնների՝ ենթախմբերի (կալցիումային, մագնիումային, նատրիումային):

Ա. ջ. ծ. տ. գ-ի գլխավոր թերությունը ջրերի տեղաբաշխման ձևական հատկանիշն է: Այսպես օր., rNa/rCl կամ $(rCl-rNa)/rMg$ ցուցանիշների նույնիսկ աննշան փոփոխության դեպքում ջուրը կարող է սխալմամբ վերագրվել այլ ծագումնային տիպի:

ГРАФИК-КВАДРАТ — ԳՐԱՖԻԿ-ՔԱՌԱԿՈՆՍԻ, ստ. ջրերի քիմ. տարրալուծության արդյունքների համակարգման դիագրամային եղանակ, որը հնարավորություն է տալիս համեմատել ջրերի աղիոնային ու կատիոնային բաղադրությունը և հանքայնացման մեծությունը, ինչպես նաև որոշել ջրերի քիմ. բաղադրության կախվածությունը նրանց ծագումնային պատկանելությունից: Ան: Գոյություն ունեն Գ. ք-ների մի քանի տարատեսակներ, որոնք առավել հաճախ օգտագործվում են ստ. ջրերի քիմ. տարրալուծության արդյունքների նախնական համակարգման համար: Ավելի գործածական են Ն. Ի. Տոլստիխինի Գ.-ք. (նկ. 5) և Ա. Ա. Բորոսկու Գ.-ք. (նկ. 6):

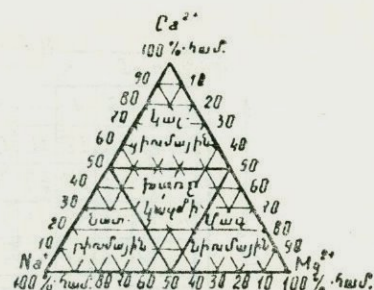
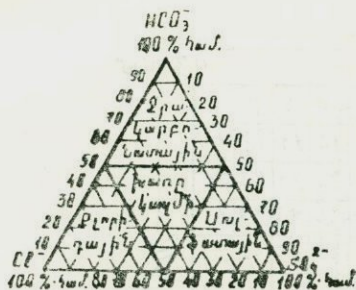
ГРАФИК ТРЕУГОЛЬНИК — ԳՐԱՖԻԿ-ԵՌԱՆԿՅՈՒՆԻ, ստ. ջրերի քիմ. բաղադրության համակարգման դիագրամային եղանակ (նկ. 7), որի միջոցով արտահայտվում են ջրերի աղիոնային և կատիոնային բաղադրամասերը առանձին

$\xleftarrow{100\% \text{ հաժ}} \text{Na}^+ \cdot \text{K}^+ \xrightarrow{0\% \text{ հաժ}}$										
$\uparrow$ $\text{Cl}^-, \text{SO}_4^{2-}$ $\downarrow$	10	9	8	7	6	5	4	3	2	1
	20	19	18	17	16	15	14	13	12	11
	30	29	28	27	26	25	24	23	22	21
	40	39	38	37	36	35	34	33	32	31
	50	49	48	47	46	45	44	43	42	41
	60	59	58	57	56	55	54	53	52	51
	70	69	68	67	66	65	64	63	62	61
	80	79	78	77	76	75	74	73	72	71
	90	89	88	87	86	85	84	83	82	81
	100	99	98	97	96	95	94	93	92	91
$\xleftarrow{0\% \text{ հաժ}} \text{Ca}^{2+} \cdot \text{Mg}^{2+} \xrightarrow{100\% \text{ հաժ}}$										

Նկ. 5. Ն. Ի. Տոյստիլսկիի
գրաֆիկ-քառակուսի:

Անիոն Կա- ներ տիոններ	I րստ գե- րիշխման	HCO_3^-		SO_4^{2-}		Cl^-	
	II րստ գե- րիշխման գերիշխ.	Cl^-	SO_4^{2-}	HCO_3^-	Cl^-	SO_4^{2-}	HCO_3^-
Ca^{2+}	Mg^{2+}						
	Na^+						
Na^+	Ca^{2+}						
	Mg^{2+}						
Mg^{2+}	Ca^{2+}						
	Na^+						

Նկ. 6. Ա. Ա. Բրոդսկու
գրաֆիկ-քառակուսի:

Նկ. 7. Գրաֆիկ-եռանկյունի՝ աճիոնների և կատիոնների համար:

եռանկյունների վրա: Ինչպես Գրաֆիկ-քառակուսին (տե՛ս График-квадрат), Գ. և. շատ գործածական է ջրաերկրք. որոնողական-հետախուզական աշխատանքների ժամանակ, երբ նախնական համակարգման են ենթարկվում ջրերի բազմաբանակ տարրալուծությունների տվյալները:

ГРИФОН — ՅԱՅՏԱՂԲՅՈՒՐ (ՅԱՅՏԱԾԻԹ, ԳՐԻՖՈՆ), ջրատար ապարների ճեղքերից ստ. ջրերի կենտրոնացված բնական էլք՝ որոշակիորեն արտահանված վերընթաց շարժումով (շիթերով):

ГРОТ — ՔԱՐԱՅՐ, լայն ելքով և կամարաձև առաստաղով ոչ խորը քարանձավ: Հաճախ Ք. են անվանում քարանձավի լայնացված էլքերը կամ ճեղ գետնուղիներին հաջորդող ընդարձակ սրահները: Ք-երը կարստային գործընթացների արդյունք են և հաճախ նրանցում դիտվում են ստ. ջրերի խոշոր էլքեր (վոկլյուզներ): Ք-եր են անվանվում նաև սառցաշաշտերի ստորին եզրամասերի որոնավորչերը, որոնցում նույնպես դիտվում են հալոցքային սառցաջրերի խոշոր էլքեր:

ГРУНТ — ԳՐՈՒՆՏ, ցանկացած ապարի պայմանական կիրառական անվանում, երբ այն ընդգրկվում է ինժեներաշին. ոլորտի մեջ և կառույցների համար ծառայում է որպես հիմնատակ, միջնալայր և շինանյութ: Ինժեներական երկրաբանությունում առանձնացվում են Գ-ների հետևյալ խմբերը. 1) ապստամային-ունեն բարձր մեխ. ամրություն և հանդիսանում են առաձգական պինդ մարմիններ (գրանիտ, գնեյս, բազալտ, մարմար, ալազաքար ևն), 2) կիսաապստամային-առաջին խմբի Գ-ների համեմատությամբ ունեն ավելի ցածր մեխ. ամրություն և նվազ առաձգական են (տուֆեր, տուֆիտներ, կրաքարեր, գիպս, քարաղ ևն), 3) փափուկ կամ պլաստիկ հատկանիշներով կապակցված ապարներ (կավեր, ալազակավեր, կավ-ավազներ ևն), 4) փոխք կամ սորուն, պլաստիկ հատկանիշներից զուրկ ձևապակցված ապարներ (ավազներ, խիճ, գլաքար, գետաքար ևն), 5) թույլ, հեշտ ձևափոխվող կամ անկայուն առաձգական կամ պլաստիկ հատկություններից զուրկ, ինչպես նաև հատուկ պայմաններում (օր., տաքանալ-սառչելիս) էապես փոխվող ապարներ (տորֆ, տիղմ, սառույց ևն): Հոմանիշ՝ գետին, գետնահող, բնահող:

ГРУНТОВАЯ МАССА — ԳՐՈՒՆՏԱՅԻՆ ԶԱՆԳՎԱԾ, գրունտագիտությունում՝ համակարգ, որը կազմված է միներալային կմախքից (մասնիկներից) և ծակոտի-

ները լցնող ջրից (երկֆազ համակարգ), կամ միներալային կմախքից, ջրից և օդից (ետաֆազ համակարգ), ըստ որում ենթադրվում է, որ Գ. զ. համասեռ է:

ГРУНТОВЕДЕНИЕ — ԳՐՈՒՆՏԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ, ինժեներական երկրաբանության բաժին, որն ուսումնասիրում է ապարների կազմը, կառուցվածքը, կազմվածքը (տեքստուրան) և ֆիզմեխ. հատկությունները, ինչպես նաև կառույցի հետ փոխազդելիս այդ հատկությունների հնարավոր փոփոխությունները և շին. նպատակներով դրանց բարելավման հնարավորությունները: Հումանիշ՝ ինժեներական պետրոլոգիա:

ГРУНТОВЕДЕНИЕ ГЕНЕТИЧЕСКОЕ — ԾԱԳՈՒՄՆԱԲԱՆԱԿԱՆ ԳՐՈՒՆՏԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ, գրունտագիտության բաժին, որն ուսումնասիրում է ապարների ծագումնային կամ ֆացիալ համակարգերի և ձևերի ինժեներական կրթ. հատկանիշները:

ГРУНТОВЕДЕНИЕ РЕГИОНАЛЬНОЕ — ՌԵԳԻՈՆԱԿԱՆ ԳՐՈՒՆՏԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ, գրունտագիտության բաժին, որն ուսումնասիրում է առանձին ռեգիոնների ապարների ծագումնային կամ ֆացիալ համակարգերի ինժեներական կրթ. հատկանիշները:

ГРУНТОВЫЕ ВОДЫ — ԳՐՈՒՆՏԱՅԻՆ ԶՐԵՐ, տե՛ս Вода грунтовая:

ГРУНТОВЫЕ РАССОЛЫ — ԳՐՈՒՆՏԱՅԻՆ ԱՂԱԶՐԵՐ, աղաջրեր, որոնք տեղադրված են աղի լճերի հատակային մասի արմատական ապարների կամ նորագոյացումների ճեղքերում և ծակոտիներում: Երբեմն Գ. ա. մակերևութային աղաջրերից մեկուսացված են լինում տիղմի շերտով, որի հետևանքով նրանց միջև անմիջական կապը բացակայում է: Գ. ա-ին են դասվում նաև աղազմբեթների շրջաններում տարածված վերադային ջրերը (տե՛ս Надсолевые воды), եթե նրանք վերևից ջրամերձ ապարներով պարփակված չեն: Որոշ դեպքերում Գ. ա. ունեն գործնական նշանակություն:

ГРУНТОВЫЙ БАССЕЙН — ԳՐՈՒՆՏԱՅԻՆ ԱՎԱԶԱՆ, գրունտային ջրերի հոսքի ավազան՝ սահմանազատված ստ. ջրբաժաններով: Երբեմն օգտագործվում է «Գրունտային ջրերի ավազան» տերմինը:

ГРУНТОВЫЙ КОЛОДЕЦ — ԳՐՈՒՆՏԱՅԻՆ ԶՐՀՈՐ, երկրի մակերևութի վրա անմիջականորեն ելք ունեցող մեծ խորության ուղղաձիգ կամ փոքրաթեք փորվածք, որի միջոցով շահագործվում են ոչ խորը տեղադրման ստ. ջրերը: Գ. ջ-երը ունենում են ոչ մեծ մակերեսով (1—3 մ²) ուղղանկյունաձև (քառակուսի) կամ կորակալի լայնական հատույթ: Փուլար-բեկորային կամ տրոմ գրունտներ հատելիս նրանք անպայմանորեն ամրակապվում են: Երբեմն Գ. ջ. են անվանվում նաև մեծ տրամագծի հորատանցքերը, որոնք տրվել են գրունտային ջուր ստանալու նպատակով:

ГРУНТОВЫЙ ПОТОК — ԳՐՈՒՆՏԱՅԻՆ ԶՐՀՈՍՔ, գրունտային ջրի զանգված, որը շարժվում է ծանրության ուժի (հիդրավլիկ թեքության) շնորհիվ՝ սնման մարզից դեպի բեռնաթափման մարզը:

ГРУНТОНОС — ԳՐՈՒՆՏԱՀԱՆ, հարմարանք (գործիք), որի միջոցով հորատանցքերից, լեռնային փորվածքներից կամ ջրավազանների հատակից փուխը (սորում) և պլաստիկ գրունտների նմուշներ են վերցվում՝ պահպանելով նրանց բնական կառուցվածքն ու խոնավությունը: Գ-ները լայնորեն կիրառվում են ինժեներա-երկրք. ուսումնասիրությունների ժամանակ: Նրանց միջոցով վերցվող նմուշները օգտագործվում են գրունտների բնական խոնավության, ծակոտկենության, սեղմե-լիության և տեղաշարժի դիմադրության որոշման համար: Հոմանիշ՝ գետնահան, գրունտակիր:

ГРУППОВОЙ ИСТОЧНИК — ԽՄԲԱՅԻՆ ԱՂԲՅՈՒՐ (ԱՂԲՅՈՒՐԱՆՈՒՄԲ), բնական աղբյուր, որը բաղկացած է ստ. ջրերի մի քանի մոտ տեղադրված ելքերից:

ГРЯЗЕВОЕ МИНЕРАЛЬНОЕ ОЗЕРО — ՑԵՆՍԱՀԱՆՔԱՅԻՆ ԼԻՃ, լիճ, որի հատակին կոտակված որոշակի բաղադրատարրերով հարուստ տիղմը օգտագործ-վում է որպես բուժիչ միջոց:

ГРЯЗЕВОЙ ВУЛКАН (САЛЬЗА) — ՑԵՆՍԱՅԻՆ ՀՐԱԲՈՒՄ (ՍԱԼԶ), կոնաձև բլուր՝ գագաթին ձագարաձև խառնարանով, որից պարբերաբար կամ անընդհատ արտալիժում է գազերով հարուստ կալացելս (ցելաջուր՝ երբեմն մալթի փառով): Ց. հ-ի արտալիժած նյութը հոսելով կոնի լանջերով, մեծացնում է նրա չափերը: Խառնարանների շատության դեպքում տեղանքում առաջանում են յուրատեսակ բլրաշարեր, որոնց չափերն ու ձևերը պայմանավորված են ցելի մածուցիկության աստիճանով: Պարբերաբար գործող Ց. հ-ները սովորաբար մեծ քանակությամբ գազեր են անջատում, որը ուղեկցվում է պայթյունով և քարաբեկորների արտա-նետմամբ: Ծագումնաբանորեն տարբերում են 2 տիպի Ց. հ-ներ. 1) կապված մալ-թային հնքվ-երի հետ և, 2) կապված իսկական հրաբուխների հետ: Առաջինները լայն տարածում ունեն Հյուսիսային Կովկասում, Ադրբեջանում և Անդրկասպիում, ձգվում են տեկտ. խզումների երկայնությամբ և բնորոշում են գերազանցապես ած-խաջրածնային գազերի (հիմնականում մեթանի) անջատմամբ: Որոշ Ց. հ-ներ աչքի են ընկնում ազոտի զգալի պարունակությամբ, որին ուղեկցում են հելիումը և այլ ազնիվ գազեր: Ցեղաջրերը հարուստ են յոդով, բրոմով և բորով:

Իսկական հրաբուխների հետ կապված Ց. հ-ները գերազանցապես անջատում են ածխաթթու գազ, ինչպես նաև ծծմբաջրածին ու ջրային գոլորշիներ: Ի տարբե-րություն մալթային հնքվ-երի Ց. հ-ների, վերջիններում ածխաջրածնային գազերը բացակայում են:

ГРЯЗИ ПРИРОДНЫЕ (МИНЕРАЛЬНЫЕ) — ԲՆԱԿԱՆ (ՀԱՆՔԱՅԻՆ, ՄԻ-ՆԵՐԱՀԱՅԻՆ) ՑԵՆՆԵՐ, ծովային, լճային, լիմանային, գետային, աղբյուրային և այլ տիղմեր, որոնք պարունակում են յուրահատուկ բիւ. և օրգ. միացություններ և օգտագործվում են բուժման նպատակներով:

ГРЯЗЕВЫЙ ПОТОК — ՑԵՆՍԱՅԻՆ ՀՈՒՔ (ՍԵԼԱԿ) տե՛ս Сель:

ГУДЖИР — ՀՈՒՋԻՐ, հանքային լճերի սառած մակերևույթին գոյացող սոդա-յի, միրաբիլիտի և այլ աղերի բարակ թաղանթ կամ փառ: Երևույթի թուրքական անվանարկում:

ГУМИНОВЫЕ ВЕЩЕСТВА — ՀՈՒՄԻՆԱՅԻՆ ՆՅՈՒԹԵՐ, հումինային թթուների աղեր, որոնք պարունակվում են տորֆերում, հումուսում և համաժողովածուներում: Հ. Գ. ունեն շատ բարդ քիմ. բաղադրություն:

ГУМИДНЫЙ КЛИМАТ — ԽՈՆԱՎ (ՀՈՒՄԻԴ) ԿԼԻՄԱ, խոնավ կլիմա, որի պայմաններում մթնոլորտային տեղումները զգալիորեն գերազանցում են ընդհանուր գոլորշիացմանն ու ներծծմանը և տեղանքում գոյանում է մշտական մակերևութային հոսք:

ГУМИДНАЯ ОБЛАСТЬ — ԽՈՆԱՎ (ՀՈՒՄԻԴ) ՄԱՐԶ, խոնավ կլիմայով մարզ:

ГУМУС В ПРИРОДНЫХ ВОДАХ — ՀՈՒՄՈՒՍ ԲՆԱԿԱՆ ԶՐԵՐՈՒՄ, միացություն, որն ստացվում է բուսական հյուսվածքների մնացորդների ոչ լրիվ քայքայման և հողի հանքային բաղադրիչների հետ փոխադարձ քիմ. ներգործության շնորհիվ: Հումուսի մեջ տիրապետում են զանազան մոլեկուլային օրգ. (հումինային) թթուներ: Հումուսային նյութերի համար բնորոշ է բարձր աստիճանի ցրվածությունը (դիսպերսությունը), նրանք տիպիկ կոլոիդներ են՝ օժտված գունավորելու և կլանելու բարձր ունակությամբ: Հումուսի պարունակությունը գետային ջրերում (չոր մնացորդում) կազմում է 10—200, լճերում՝ 1—150, գրունտային ջրերում՝ մինչև 10—15 մգ/լ, իսկ հավելյալ խոնավացված զոնայում (նահանջերում) հասնում է 400—500 մգ/լ:

ГУСТОТА РЕЧНОЙ СЕТИ — ԳԵՏԱՅԻՆ ՑԱՆՑԻ ԽՏՈՒԹՅՈՒՆ, որևէ ավազանի (կամ տարածքի) բոլոր գետերի երկարության (կմ-երով) գումարի հարաբերությունը տվյալ ավազանի (կամ տարածքի) մակերեսին (կմ²-ներով): Գ. ց. խ. հանդիսանում է մակերևութային հոսքի բնութագրման կարևոր ցուցանիշ և հիմնականում կախված է ավազանի կլիմայական պայմաններից, ռելիեֆից և ապարների ջրաթափանցելիությունից:

ГУСТОТА ТРЕЩИН — ԾԵՂՔԵՐԻ ԽՏՈՒԹՅՈՒՆ, մեծություն, որը բնութագրում է ապարներում որոշակի համակարգերով տարածված ճեղքերի ինտենսիվությունը: Ծ. խ. չափվում է որոշակի հարթության նկատմամբ տարված ուղղահայացի միավոր երկարության վրա հատվող ճեղքերի քանակով:

— Д —

ДАВЛЕНИЕ АТМОСФЕРНОЕ — ՄԹՆՈՒՈՐՏԱՅԻՆ ԾՆԾՈՒՄ, մթնոլորտային օդի ճնշում, որը հավասար է չափվող բարձրության վրա օդի 1 սմ² հիմքով սյան կշռին: Ծովի մակարդակի վրա Մ. Գ. միջին հաշվով հավասար է սնդիկի 760 մմ-անոց սյան ճնշմանը: Ըստ բարձրության Մ. Գ. աստիճանաբար նվազում է:

ДАВЛЕНИЕ БОКОВОЕ — ԿՈՂԱՅԻՆ ԾՆԾՈՒՄ, ապարների կողաշարժի ժամանակ առաջացող ճնշում, որը գործադրվում է ուղղահայաց կամ թեք հեմապատերի, ստ. փորվածքների ամրակապի և այլ արգելքների վրա:

ДАВЛЕНИЕ БУФЕРНОЕ — ԹԱՓԱՐԳԵԼԱՅԻՆ ԾՆՇՈՒՄ, դինամիկ ճնշում, որը հորատանցքի բերանի մոտ առաջանում է ջրի (նավթի, գազի) շատրվանելու ժամանակ:

ДАВЛЕНИЕ ГАЗА — ԳԱԶԻ ԾՆՇՈՒՄ, ուժ, որով ճնշում է գազը՝ ձգտելով մոլեկուլների ջերմային շարժման շնորհիվ ընդարձակվել: Գ. ճ. արտահայտվում է կգ. ու/սմ² կամ մթն.-երով (1 մթն. համապատասխանում է 1,03 կգ. ու/սմ²):

ДАВЛЕНИЕ ГИДРОДИНАМИЧЕСКОЕ — ԶՐԱԴԻՆԱՄԻԿ (ՀԻԴՐՈԴԻՆԱՄԻԿ) ԾՆՇՈՒՄ, տե՛ս Гидродинамический напор:

ДАВЛЕНИЕ ГИДРОСТАТИЧЕСКОЕ — ԶՐԱՍՏԱՏԻԿ (ՀԻԴՐՈՍՏԱՏԻԿ) ԾՆՇՈՒՄ, տե՛ս Гидростатический напор:

ДАВЛЕНИЕ ГРУНТА — ԳՐՈՒՆՏԻ ԾՆՇՈՒՄ, սահմանափակող կառույցների կամ շրջապատող միջավայրի վրա գրունտի (շինարարության ոլորտ ներգրավված ապարի) գործադրած ճնշում: Հոմանիշ՝ լեռնային ճնշում, ապարի ճնշում:

ДАВЛЕНИЕ ЗАБОЙНОЕ — ՀՈՐԱՏԱՆՈՐԾԱՅԻՆ ԾՆՇՈՒՄ, հորատախորշի վրա առաջացող ճնշում, որը դիտվում է գործող (շահագործվող) հորատանցքում: Հ. ճ. անմիջապես չափվում է գործող հորատանցքում խորքային ճնշումաչափի (մանոմետրի) օգնությամբ:

ДАВЛЕНИЕ ЗАТРУБНОЕ — ԱՐՏԱՆՈՂՈՎԱԿԱՅԻՆ ԾՆՇՈՒՄ, հորատանցքից հեղուկ հանածոն (ջուր, նավթ) բարձրացնող խողովակաշարի և ամրակապման խողովակաշարի արանքում առաջացող ճնշում, որը չափվում է հորատանցքի բերանին տեղադրված հատուկ ճնշումաչափի օգնությամբ:

ДАВЛЕНИЕ НАБУХАНИЯ — ՈՒՌՉՄԱՆ ԾՆՇՈՒՄ, կավային ապարների խոնավացման ժամանակ ծավալի աճի մեծացման հետևանքով նրանցում զարգացող ճնշում (տե՛ս Набухание):

ДАВЛЕНИЕ НА УСТЬЕ — ԾՆՇՈՒՄԸ ՀՈՐԱՏԱՆՑՔԻ ԲԵՐԱՆԻ ՄՈՏ (ԲԵՐԱՆԻՆ), հորատանցքով ճնշումնային շերտեր հատելիս նրա բերանի մոտ (բերանին) առաջացող ճնշում, որը գերազանցում է հորատման հեղուկի սյան ճնշումը: Այն որոշվում է հորատանցքի բերանին տեղադրվող ճնշումաչափով և թվապես հավասար է շերտային ճնշման ու հորատանցքի բերանից մինչ ճնշումնային շերտ հեղուկի սյան ճնշման տարբերությանը:

ДАВЛЕНИЕ ПОЛЗУЧЕСТИ — ՍՈՂՔԻ ԾՆՇՈՒՄ, թեք լանջերի վրա ապարների լարումների հետևանքով առաջացող ճնշում, որը գործադրվում է սողքը արգելակող կառույցների վրա:

ДАВЛЕНИЕ ПОРОВОЙ ВОДЫ — ԾԱԿՈՏԻՆԱՅԻՆ ԶՐԻ ԾՆՇՈՒՄ, փուխր ապարների ծակոտիները լցնող ջրի ջրաստատիկ ճնշում:

ДАВЛЕНИЕ ПОТОКА ГРУНТОВЫХ ВОД — ԳՐՈՒՆՏԱՅԻՆ ԶՐԵՐԻ ՀՈՒՔԻ ԾՆՇՈՒՄ, տե՛ս Гидродинамический напор:

ДАМБА — ՀՈՂԱՊԱՏՆԵԾ (ԱՐԳԵԼԱՊԱՏ, ԱՄԲԱՐՏԱԿ), կալային ապարներից (երբեմն մաս քարից կամ բետոնից) կառուցված պատնեշ (արգելապատ), որի միջոցով ստեղծվում են ոչ մեծ ջրավազաններ կամ որն ունի ափապաշտպան նշանակություն (ջրամբարների, գետերի համար): Հ-ներ առաջանում են մաս բնական պայմաններում, երբ գետային բերվածքները հարթավայրերում կուտակվում են գետափունների երկարությամբ:

ДАРСИ — ԴԱՐՍԻ, ապարների ջրաթափանցելիության չափման միավոր, որն արտահայտում է նրանց ծծանցման ունակությունը՝ 1 սմ² ընդլայնակի հատույթի մակերեսով 1 սանտիպուրով (0,01 պուրով) դիմամիկ մածուցիկության հեղուկի 1 սմ ճանապարհի հաղթահարումը 1 վրկ-ում, 1 մթն. ճնշման դեպքում:

ДВИЖЕНИЕ ЛЕДНИКА — ՍԱՌՑԱԴԱՇՏԻ ԾԱՐԺՈՒՄ, գրավիտացիոն ուժերի ազդեցության տակ տեղի ունեցող սառցաշերտի տեղաշարժ (շարժում), որը կատարվում է դեպի սառցադաշտի ստորին եզրամասերը: Այդ շարժման արագությունը պայմանավորված է սառցադաշտի հիմքի (հատակի) թեքությամբ, սառցաշերտի հաստությամբ, սառցի ջերմությամբ, նրանում ջրի առկայությամբ և կարող է տա-տանվել միավորի մասերից մինչև 40 մ/օր սահմաններում:

ДВИЖЕНИЕ ЖИДКОСТИ КАПИЛЛЯРНОЕ — ՀԵՂՈՒԿԻ ՄԱԶԱՆՈԹԱՅԻՆ ԾԱՐԺՈՒՄ, հեղուկի շարժում ապարի մազական անցքերով ու ճեղքերով: Տարբերում են. ա) մազանոթային բարձրացում—հեղուկի վերընթաց շարժում և, բ) մազանոթային տեղազաղթ (միգրացիա) — հեղուկի տեղաշարժ դեպի ներքև և կողային տարածույթում:

ДВИЖЕНИЕ ЖИДКОСТИ ЛАМИНАРНОЕ — ՀԵՂՈՒԿԻ ԼԱՄԻՆԱՐ ԾԱՐԺՈՒՄ, հեղուկի շարժում՝ բարակ շերտերի կամ միմյանց զուգահեռ շիթերի տեսքով, որոնք չեն գալարվում և միախառնվում: Հ. 1. 2. տեղի է ունենում մինչև որոշակի արագություն, որը կոչվում է կրիտիկական: Եթե շարժման արագությունը գերազանցում է կրիտիկականը, ապա շարժումը դառնում է մրրկային (տուրբուլենտ): Հ. 1. 2. ենթարկվում է Դարսիի օրենքին (տե՛ս Закон Дарси): Հոմանիշ՝ հեղուկի շիթային շարժում:

ДВИЖЕНИЕ ЖИДКОСТИ НАПОРНОЕ — ՀԵՂՈՒԿԻ ԾՆՇՈՒՄՆԱՅԻՆ ԾԱՐԺՈՒՄ, հեղուկի շարժում, որի դեպքում ծծանցվող հոսքը ունի ճնշման մակերևույթ և որոշակի ուժ է գործադրում հորիզոնը սահմանափակող ջրամերձ շերտերի վրա:

ДВИЖЕНИЕ ЖИДКОСТИ НЕРАВНОМЕРНОЕ — ՀԵՂՈՒԿԻ ԱՆՀԱՎԱՍԱՐԱՉԱՓ ԾԱՐԺՈՒՄ, հեղուկի շարժում, որի դեպքում տարբեր կենդանի կտրվածքներում հոսքի արագությունը փոփոխվում է:

ДВИЖЕНИЕ ЖИДКОСТИ НЕУСТАНОВИВШЕЕСЯ — ՀԵՂՈՒԿԻ ՈՉ ԿԱ-

ՅՈՒՆԱՑԱԾ ԾԱՐԺՈՒՄ, հեղուկի շարժում, որի դեպքում ժամանակի ընթացքում փոփոխվում են հոսքի ծախսը, արագությունը, ուղղությունը և այլ պարամետրեր:

ДВИЖЕНИЕ ЖИДКОСТИ ПОЛУНАПОРНОЕ — ՀԵՂՈՒԿԻ ԿԻՍԱՃՆԾՈՒՄ-ՆԱՅԻՆ ԾԱՐԺՈՒՄ, հեղուկի շարժում, որի դեպքում ծծանցվող հոսքը ճանապարհի առանձին հատվածներում ունի ազատ մակերևույթ, իսկ այլ հատվածներում ճնշում է ձեռք բերում:

ДВИЖЕНИЕ ЖИДКОСТИ РАВНОМЕРНОЕ — ՀԵՂՈՒԿԻ ՀԱՎԱՍԱՐԱՉԱՓ ԾԱՐԺՈՒՄ, հեղուկի շարժում, որի դեպքում արագության մեծությունը հոսքի ցանկացած կենդանի կտրվածքում միատեսակ է:

ДВИЖЕНИЕ ЖИДКОСТИ СТРУЙЧАТОЕ — ՀԵՂՈՒԿԻ ԾԻԹԱՅԻՆ ԾԱՐԺՈՒՄ, տե՛ս Движение жидкости ламинарное:

ДВИЖЕНИЯ ОПЛЫВНЫЕ — ՍՈՐԱՀՈՍՄԱՆ ԾԱՐԺՈՒՄՆԵՐ, գրավիտացիոն ուժերի ազդեցությամբ խոնավ կավային ապարների ճկումնային շարժումներ, որոնց արդյունքում տեղանքը թույլ ափքավորվում է՝ առանց հողաբուսական ծածկի քայքայման:

ДВИЖЕНИЯ ПЛЫВУННЫЕ — ՀՈՍԱԳՐՈՒՆՏԻ (ՊԼԻՎՈՒՆԱՅԻՆ) ԾԱՐԺՈՒՄՆԵՐ, գրավիտացիոն ուժերի ազդեցությամբ գերխոնավ փուխր կամ սորուն գրունտների (ավազ, կավալավազ) մածուցիկ շարժումներ, որոնք լանջի չնչին թեքության դեպքում անգամ հանգեցնում են նրա կտրուկ ձևափոխությունների (ուժեղ ափքավորման, փոտրակների առաջացման ևն): Նշված գրունտները լեռնային փորվածքներով հատելիս, ցեխաջրի դանդաղ հոսք հիշեցնող շարժումները հնարավոր է կասեցնել միայն հոսադրունտների սառեցման ճանապարհով (տե՛ս Плывын):

ДВУХЖИДКОСТНЫЙ ПОТОК — ԵՐԿՀԵՂՈՒԿԱՅԻՆ ՀՈՍՔ, տարբեր մածուցիկության երկու հեղուկների ինքնուրույն շարժումը միացյալ հոսքում (օր., ջրով նավթի արտամղումը):

ДВУХМЕРНОЕ ДВИЖЕНИЕ ПОДЗЕМНЫХ ВОД — ՍՏՈՐԵՐԿՐՅԱ ԶՐԵՐԻ ԵՐԿՀԱՓ ԾԱՐԺՈՒՄ, առ. ջրերի շարժում, որի դեպքում արագության վեկտորը տարաբաժանվում է երկու բաղադրիչների: Ս. ջ. ե. շ. կարող է դիտվել հատակագծում, երբ արագության վեկտորը բաշխվում է երկու հորիզոնական բաղադրիչների, ինչպես նաև ուղղաձիգ կտրվածքում, երբ արագության վեկտորը բաժանվում է հորիզոնական և ուղղաձիգ բաղադրիչների:

ДВУХМЕРНЫЙ ПОТОК — ԵՐԿՀԱՓ ՀՈՍՔ, ջրաերկրաբանությունում՝ նույնն է, ինչ Двухмерное движение подземных вод:

ДВУХСЛОЙНЫЙ ПЛАСТ — ԵՐԿՏԱԿ (ԵՐԿԱՆԴԱՄ) ԾԵՐՏ, նույնատիպ ապարների կրկնաշերտ, որը ուղղաձիգ կտրվածքում տարանջատվում է ծծանցման տարբեր հատկանիշներով երկու շերտերի: Բնության մեջ սովորաբար վերին ենթաշերտը դրսևորում է ծծանցման ավելի բարձր հատկանիշներ:

ДЕБИТ КОЛОДЦА (СКВАЖИНЫ) — ՋՐՀՈՐԻ (ՀՈՐԱՏԱՆՑՔԻ) ԾԱՆՍ, միավոր ժամանակում հորից (հորատանցքից կամ այլ փորվածքից) ստացվող ջրի (նավթի, գազի) ծավալը, որն արտահայտվում է լ/վրկ, մ³/ժամ կամ մ³/օր:

ДЕБИТ СКВАЖИНЫ (КОЛОДЦА) УДЕЛЬНЫЙ — ՀՈՐԱՏԱՆՑՔԻ (ՋՐՀՈՐԻ) ՏԵՍԱԿԱՐԱՐ ԾԱՆՍ, տե՛ս Удельный дебит скважины:

ДЕБИТОМЕР (ДЕБИТОМЕТР) — ԾԱՆՍԱՍԶԱՓ, սարք, որը կորի տեսքով գրանցում է հորատանցքից (ջրհորից կամ այլ փորվածքից) ստացվող ջրի (նավթի, գազի) ծախսի փոփոխությունը ժամանակի ընթացքում:

ДЕГАЗАЦИЯ — ԳԱԶԱԶՐԿՈՒՄ (ԳԱԶԱՆԶԱՏՈՒՄ, ԱՊԱԳԱԶԱՑՈՒՄ), գազերի բնական կամ արհեստական անջատումը հեղուկից (օր., հանքային ջրից, հորատման կավաշին լուծույթից): Նավթաբեր շերտի կամ հնքվ-ի Գ. նշանակում է շերտում գտնվող ազատ գազերի կամ նավթում տարալուծված գազերի արտանետում (ցնդում) դեպի մթնոլորտ:

ДЕГИДРАТАЦИЯ (ОБЕЗВОЖИВАНИЕ) — ՋՐԱԶՐԿՈՒՄ (ՋՐԱՆԶԱՏՈՒՄ, ԴԵՀԻԴՐԱՏԱՑՈՒՄ), ապարներից և միներալներից ջրի անջատման գործընթաց, որը տեղի է ունենում հիդրօբսիլ խմբի բյուրեղային ու ցեղիտային ջուր պարունակող միացություններից ջրի մոլեկուլի անջատման ճանապարհով:

ДЕГРАДАЦИЯ МЕРЗЛОТЫ — ՍԱՌՑՈՒՅԹԻ ՆԱՀԱՆՋ (ՎԱՏԹԱՐԱՑՈՒՄ, ԴԵԳՐԱԴԱՑԻԱ), բազմամյա սառած ապարների անցում հալված վիճակի, որը տեղի է ունենում տարեկան միջին ջերմաստիճանի բարձրացման հետևանքով: Ս. Ա-ի գործընթացն ուղեկցվում է գետնի նստեցման, ջերմակարստերի առաջացման և այլ երևույթներով: Դիտումները ցույց են տալիս, որ նախկին ԽՍՀՄ որոշ շրջաններում (օր., Մեզեն քաղաքի մոտ) վերջին 150 տարում սառցույթը նահանջել է շուրջ 40 կմ:

ДЕЙСТВУЮЩЕЕ ГИДРОСТАТИЧЕСКОЕ ДАВЛЕНИЕ — ԳՈՐԾՈՂ ԶՐԱՍՏԱՏԻԿ (ՀԻԴՐՈՍՏԱՏԻԿ) ԾՆԾՈՒՄ, ստ. ջրհուսի ուղղությամբ 2 կետերում եղած ճնշումների տարբերությունը՝ հաշված պայմանականորեն ընդունած հորիզոնական հարթությունից:

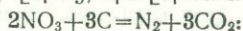
ДЕЙСТВУЮЩИЙ (ЭФФЕКТИВНЫЙ) ДИАМЕТР ЧАСТИЦ — ՄԱՍՆԻԿԵՐԻ ԳՈՐԾՈՂ (ԱՐԳՑՈՒՆԱՎԵՏ) ՏՐԱՄԱԳԻԾ, ապարը կազմող մասնիկների տրամագծի ալնախի չափ, որից փոքր տրամագիծ ունեցող մարմինները կազմում են ողջ մասնիկների 10 %: Այդ տրամագծի չափը, որը նշանակվում է d_{10} կամ d արդ., որոշվում է ապարի հատիկաչափական (մեխ.) կորը կազմելու միջոցով (տե՛ս Кривая гранулометрического состава):

ДЕКАРБОНИЗАЦИЯ ВОД — ԶՐԵՐԻ ԱՊԱԿԱՐԲՈՆԱՏԱՑՈՒՄ (ՎԱՐԲՈՆԱՏԱԶՐԿՈՒՄ), ջրային լուծույթին կիր ավելացնելու միջոցով կալցիումի և մագնիումի ջրակարբոնատների անջատման գործընթաց, որն ընթանում է հետևյալ սխեմայով.
 $\text{Ca}(\text{HCO}_3)_2 + \text{Ca}(\text{OH})_2 \longrightarrow 2\text{CaCO}_3 + 2\text{H}_2\text{O}$:

ДЕЛЛИ — ԴԵԼԻՆԵՐ, հունից գուրի կամ նոր աղմմալորվող հունով հոսքի գոգահովիտ, որտեղ թափվող մթնոլորտային տեղումները հեռանում են առավելապես համատարած լանջային հոսքի ձևով՝ հանգեցնելով տեղանքի լերկացմանը:

ДЕЛЬТА — ԴԵԼՏԱ, գետաբերանի ծովափնյա հատվածում գետի բերվածքներից առաջացած հովհարաձև կամ կոնաձև կուտակումներ, որոնց չափերն ու ձևերը կախված են գետի կոշտ հոսքի չափերից ու ռեժիմից, ափամերձ գոտու ռելիեֆի բնույթից, նորագույն ու ժամանակակից շարժումների ինտենսիվությունից, մակընթացության-տեղատվության չափերից, ալերալսությունից ևն:

ДЕНИТРИФИКАЦИЯ ВОД — ԶՐԵՐԻ ԻՆԻՏՐԱՏԱԶՎՈՒՄ (ԱՊԱՆԻՏՐԱՏԱՑՈՒՄ), ջրերում միտրատների (NO_3^-) և միտրիտների (NO_2^-) քայքայման միկրոկենսա. գործընթաց, որն ընթանում է հետևյալ սխեմայով.

ДЕПРЕССИОННАЯ ВОРОНКА — ԻԶՈՒՅԹԱՅԻՆ (ԴԵՊՐԵՍԻՈՆ) ԶԱԳԱՐ, տե՛ս Депрессия подземных вод:

ДЕПРЕССИОННАЯ КРИВАЯ — ԻԶՈՒՅԹԱՅԻՆ (ԴԵՊՐԵՍԻՈՆ) ԿՈՐ, ուղղաձիգ հարթության շրա կորագիծ, որն առաջացնում է ջրհոսքի իշույթը (դեպրեսիան)՝ նրա շարժման ուղղությամբ:

ДЕПРЕССИЯ — ԻԶՈՒՅԹ (ԴԵՊՐԵՍԻԱ), տե՛ս Депрессия подземных вод:

ДЕПРЕССИЯ ДАВЛЕНИЯ — ԾՆԾՄԱՆ ԻԶՈՒՅԹ (ԴԵՊՐԵՍԻԱ), ջրատար նալթագազատար հորիզոնների շահագործման հետևանքով շերտային դիմամիկ ճնշման անկում սկզբնական (մինչ շահագործումը) ճնշման նկատմամբ:

ДЕПРЕССИЯ (ДЕПРЕССИОННАЯ ПОВЕРХНОСТЬ) ПОДЗЕМНЫХ ВОД — ՍՈՌԵՐԿՐՅԱ ԶՐԵՐԻ ԻԶՈՒՅԹ (ԴԵՊՐԵՍԻՈՆ ՄԱԿԵՐԵՎՈՒՅԹ), առ. ջրերի ազատ կամ ճնշումնային մակերևույթի իջեցում դեպի այն տեղը (ձորակ, հովիտ), որտեղ կատարվում է բնական կամ արհեստական (ջրհոր, հորատանցք, այլ լեռնային փորվածքներ) ցամաքեցում (բեռնաթափում): Հոմանիշ՝ իշույթային ձագար:

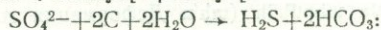
ДЕРИВАТНЫЙ ИСТОЧНИК — ԱԾԱՆՑՅԱԼ (ԴԵՐԻՎԱՏԱՅԻՆ) ԱՂԲՅՈՒՐ, գլխավոր աղբյուրից առանձնացված (ածանցված, ճյուղավորված) ելք, որի ջրի ֆիզքիմ. հատկանիշները որոշ փոփոխություններ են կրում՝ այլ ուղի անցնելու և կողմնակի ջրերի հետ լատնվելու հետևանքով: Տերմինը ավելի հաճախ կիրառվում է հանքային ջրերի համար:

ДЕРИВАЦИОННЫЙ КАНАЛ — ԴԵՐԻՎԱՅԻՆ ԶՐԱՆՑՔ, գետի բնական թեքությունից զգալիորեն փոքրաթեք ջրանցք, որի նպատակն է գետի ջուրը գետահովտի լանջով հասցնել ներքևում կառուցված հիդրոէլեկտրակայանի էներգետիկ ագրեգատներին՝ որոշակի կենտրոնացված ճնշման տակ: Դ. ջի երկարությունը կախված է պահանջվող ճնշման մեծությունից և գետի ու ջրանցքի թեքությունների տար-

բերությունից: Բարդ ուղիեֆային պայմաններում Դ. ջ. կարող է անցնել թունելներով, ակվեդուկներով, դյուկերներով ևն:

ДЕСОРБАЦИЯ — ԱՊԱԿԼԱՆՈՒՄ, կլանման (ադսորբցիայի) հակառակ գործընթաց, երբ կլանիչի (ադսորբենտի) մակերևույթից կլանված նյութը հեռանում է:

ДЕСУЛЬФАТАЦИЯ (ДЕСУЛЬФАТИЗАЦИЯ) ВОД — ՋՐԵՐԻ ՍՈՒԼՖԱՏԱ-ԶՐԿՈՒՄ (ԱՊԱՍՈՒՎՖԱՏԱՑՈՒՄ), ջրերից սուլֆատների հեռացման կենսաքիմ. գործընթաց, որն ընթանում է հետևյալ սխեմայով.

Ջ. ս. տեղի է ունենում դժվար ջրափոխանակման զոնայում (օդազուրկ միջավայրում, հատկապես նավթագազաբեր կտրվածքներում), որտեղ գործընթացն ընթանում է սուլֆատվերականգնող մանրէների մասնակցությամբ: Ջ. ս. հանդիսանում է բնության մեջ ծծմբի շրջանառության կարևոր օղակ:

ДЕТАЛЬНАЯ РАЗВЕДКА ПОДЗЕМНЫХ ВОД — ՍՏՈՐԵԿՐԶԱ ՋՐԵՐԻ ՄԱՆՐԱՄԱՍՆ ՀԵՏԱԽՈՒԶՈՒԹՅՈՒՆ, նախնական հետախուզության փուլում ընտրած բարենպաստ տեղամասերի մանրամասն հետախուզություն, որի նպատակն է՝ արդյունաբերական կառուցողականերով հաշվարկել ստ. ջրերի շահագործողական պաշարները և անհրաժեշտ տվյալներ ստանալ նոր ջրհան կառույցների նախագծման կամ գոյություն ունեցողների ընդլայնման համար:

ДЕФИЦИТ ВЛАЖНОСТИ — ԽՈՆԱՎՈՒԹՅԱՆ ՊԱԿԱՍ, օդը լրիվ հագեցնելու համար անհրաժեշտ ջրային գոլորշիների (Е) և տվյալ պահին օդում եղած գոլորշիների (e) առաձգականության տարբերություն՝ $D = E - e$: Հոմանիշ՝ հագեցման (առաձգականության) պակաս:

ДЕФИЦИТ НАСЫЩЕНИЯ (УПРУГОСТИ) — ՀԱԳԵՑՄԱՆ (ԱՌԱԶԳԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ) ՊԱԿԱՍ, տե՛ս Дефицит влажности:

ДЕФОРМАЦИЯ ГОРНЫХ ПОРОД — ԱՊԱՐԵՐԻ ԶԵՎԱԽԱՆՏՈՒՄ, ապարների ձևի ու ծավալի փոփոխություն, որը կատարվում է բնական և արհեստական ուժերի ազդեցությամբ: Ա. ձ. հանգում է միայն ծավալի փոփոխության, եթե նրանց վրա ազդում է ջրաստատիկ ճնշում, և ծավալի ու ձևի, կամ միայն ձևի փոփոխության, եթե նրանց վրա գործում է ուղղված ճնշում: Վերջինի ազդեցությամբ առաջանում են Ա. ձ-ների 3 տեսակ՝ առաձգական, պլաստիկ և խզումնային: Առաձգական ձևախախտման դեպքում փոխվում է ապարի ձևը, սակայն ճնշման դադարեցմանը զուգընթաց, այն վերականգնվում է: Պլաստիկ ձևախախտման դեպքում ապարի ձևը փոխվում է առանց նրա խզման, սակայն, ի տարբերություն առաձգականի, պլաստիկ ձևախախտումները անդարձելի են: Նրանք կատարվում են դիֆերենցված շարժումների միջոցով և տարբեր ուղղություններով: Խզումնային ձևախախտումն ուղեկցվում է ապարի ամբողջականության խախտմամբ, ճեղքերի ու ճաքերի առաջացմամբ: Երկրակեղևի կառուցվածքում դիտվում են միայն պլաստիկ (ծալքավոր) և խզումնային ձևախախտումներ:

ДЕФОРМАЦИЯ ПОРОДЫ ПРИ РАЗРУШЕНИИ — ԱՊԱՐԻ ԶԵՎԱՆԱՆՏՈՒՄ ՔԱՅՔԱՅՄԱՆ ԴԵՊՂՈՒՄ, ձևափոխում, որն առաջանում է ապարի ամբողջականության անդարձելի խախտմամբ:

ДЕФОРМАЦИЯ СДВИГА — ՏԵՂԱԾԱՐԺԻ ԶԵՎԱՆԱՆՏՈՒՄ, ձևախախտում, որն առաջանում է ապարում գործող ուժերի շնորհիվ և դիտվում է ապարի մասնիկների միմյանց նկատմամբ տեղաշարժերով:

ДЕФОРМАЦИЯ ТЕКУЧЕСТИ — ՀՈՍՈՒՆԱԿՈՒԹՅԱՆ ԶԵՎԱՆԱՆՏՈՒՄ, «սլաաստիկ ձևախախտում» տերմինի (տե՛ս Деформация горных пород) ավելորդ հոմանիշ:

ДЕФОРМИРУЕМОСТЬ ПОРОД — ԱՊԱՐՆԵՐԻ ԶԵՎԱՆԱՆՏՄԱՆ ՈՒՆԱԿՈՒԹՅՈՒՆ, արտաքին ուժերի ազդեցության (քեռնվածության) տակ ապարների ձևափոխման ենթարկվելու ունակություն: Ավելորդ տերմին:

ДЕХЛОРИРОВАНИЕ ВОДЫ — ԶՐԻ ՔԼՈՐԱԶՐԿՈՒՄ (ԱՊԱՔԼՈՐԱՑՈՒՄ), ջրում հիվանդություն հարուցող միկրոօրգանիզմների առկայության դեպքում այն վնասագերծում են քլորացումով, իսկ մնացորդային քլորի առաջացրած տհաճ համն ու հոտը վերացնելու համար ջուրը քլորազրկում են ակտիվացած ածխի, ամիակի և քիմ. այլ միացությունների միջոցով:

ДЕШИФРОВАНИЕ АЭРОФОТОСНИМКОВ — ՕԴԱԼՈՒՍԱՆԿԱՐՆԵՐԻ ՎԵՐԾԱՆՈՒՄ, օդալուսանկարների դիտարկում, ընթերցում և մեկնաբանում: Վերջին տասնամյակներին Օ. վ. գործնական լայն կիրառություն է գտել ման ջրատերկր. և ինժեներատերկր. որոնողական-հետախուզական աշխատանքների բնագավառում:

ДЕШИФРИРОВАНИЕ КОСМИЧЕСКИХ СНИМКОВ — ՏԻԵԶԵՐԱԿԱՆ ՆԿԱՐՆԵՐԻ ՎԵՐԾԱՆՈՒՄ, տիեզերական նկարների դիտարկում, ընթերցում և մեկնաբանում: Տ. ն. վ. թուվանդակությունը հիմնականում նույնն է, ինչ օդալուսանկարների վերծանման ժամանակ, սակայն ընդգրկման մասշտաբները ավելի մեծ են, ինչը հնարավորություն է տալիս բնական գործընթացներն ու երևույթները դիտարկել իրենց ամբողջության մեջ:

ДЕЯТЕЛЬНЫЙ СЛОЙ — ԳՈՐԾՈՒՆՅԱ ԾԵՐՏ, երկրակեղևի վերին շերտ, որը ենթարկվում է սեզոնային սառեցման և հալման՝ կտրուկ կերպով փոխելով այն կազմող ապարների ֆիզմիս. հատկությունները: Գ. շ-ի հաստությունը սովորաբար կազմում է մ-ի մասերից մինչև 2—3 մ, հազվադեպ՝ մինչև 4—5 մ (Արևելյան Միբիր):

ДИАГРАММА ГРАНУЛОМЕТРИЧЕСКОГО СОСТАВА — ՀԱՏԻԿԱԶԱՓԱԿԱՆ ԿԱԶՄԻ ԴԻԱԳՐԱՄ, գրունտի հատիկաչափական տարրալուծության արդյունքների գրաֆիկ արտահայտություն: Դիագրամի վրա կարելի է արտահայտել ինչպես առանձին, այնպես էլ բազմաթիվ ապարների տարրալուծությունների արդյունքները: Հ. կ. դ-ները սովորաբար արտահայտվում են կորերի տեսքով (տե՛ս Кривая гра-

нулометрического состава), որոնց միջոցով կարելի է որոշել մասնիկների միջին չափը, արդյունավետ տրամագիծը (d_{10}), անհամասեռության գործակիցը ևն: Եթե ապարը հիմնականում կազմված է 3 հատիկախմբերից (ֆրակցիաներից), ապա նրա կազմը ցույց է տրվում հավասարակող եռանկյան տեսքով դիագրամի վրա (տե՛ս Диаграмма Фере):

ДИАГРАММА ФЕРЕ — ՖԵՐԵԻ ԴԻԱԳՐԱՄ, դիագրամ, որի վրա արտահայտվում է 3 հատիկախմբերից (ֆրակցիաներից) բաղկացած ապարի կազմը: Ֆ. դ. ունի հավասարակող եռանկյան տեսք, որի յուրաքանչյուր գագաթը համապատասխանում է 3 հատիկախմբերից մեկի 100 %-անոց պարունակությանը (գրաֆիկ-եռանկյան սկզբունքով — տե՛ս График треугольник):

ДИНАМИКА ПОДЗЕМНЫХ ВОД — ՍՍՈՐԵՐԿՐՅԱ, ՋՐԵՐԻ ԴԻՆԱՄԻԿԱ, ջրաերկրաբանության բաժին՝ ուսմունք երկրակեղևի ապարներում ստ. ջրերի շարժման մասին, որը կատարվում է ինչպես բնական, այնպես էլ արհեստական գործոնների ազդեցության տակ: Ս. ջ. դ. ուսումնասիրում է նրանց շարժման օրինաչափությունները, մշակում է շարժման քանակական գնահատման և նպատակային էառավարման մեթոդներ: Հոմանիշ՝ ջրաերկրադինամիկա:

ДИНАМИКА СЕЛЕВЫХ ПРОЦЕССОВ — ՍԵԼԱՎԱՅԻՆ ԳՈՐԾԸՆԹԱՑՆԵՐԻ ԴԻՆԱՄԻԿԱ, սելավային գործընթացների սկիզբն ու վերջը, տևողությունը, ինտենսիվությունը, պատճառած ավերածությունները ևն, որոնք պայմանավորված են մի շարք գործոններով (տե՛ս Сель): Սովորաբար սելավներն սկսվում են հանկարծակի, գլխավորապես ամռանը (հուլիս-օգոստոս ամիսներին), հազվադեպ՝ գարնանը, առավել հազվադեպ՝ աշմանը: Որպես կանոն, սելավները կարճատև են (3—5 ժամ, հազվադեպ՝ 8—10 ժամ) և հանկարծակի էլ վերջանում են: Սելավների ինտենսիվությունն ու պատճառած վնասները կախված են սելավը ծնող պատճառներից (հորդառատ անձրևներ, ինտենսիվ ձնհալք, ամբարտակների ճեղքում ևն), որոնք պայմանավորում են սելավային հոսքի ծախսը (առանձին գետերում այն կարող է կազմել 500—2000 մ³/վ և ավելի), նրա կազմը (կարծր նյութի պարունակությունը կարող է հասնել մինչև 75 %), արագությունը (3—8, հազվադեպ 10—12 մ/վ) ևն:

ДИНАМИЧЕСКАЯ ВЯЗКОСТЬ ЖИДКОСТИ — ՀԵՂՈՒԿԻ ԴԻՆԱՄԻԿ ՄԱՆՈՒՑԻԿՈՒԹՅՈՒՆ, ներքին դիմադրության ուժ, որը ցուցաբերվում է հեղուկի միավոր մակերեսին (1 սմ²), երբ հավասարաչափ շիթային (լամինար) շարժման դեպքում միավոր արագությամբ (1 սմ/վրկ) անցնում է միավոր ճանապարհ (1 սմ). արտահայտվում է պասկալ վրկ. միավորով (Па-сек.):

ДИНАМИЧЕСКИЕ ЗАПАСЫ ПОДЗЕМНЫХ ВОД — ՍՍՈՐԵՐԿՐՅԱ, ՋՐԵՐԻ ԴԻՆԱՄԻԿ ՊԱՇԱՐՆԵՐ, տե՛ս Запасы подземных вод динамические (возобновляемые):

ДИНАМИЧЕСКИЙ УРОВЕНЬ — ԾԱՐԺՈՒՆ (ԴԻՆԱՄԻԿ) ՄԱԿԱՐԴԱԿ, ստ. ջրերի շարժում (փոփոխական) մակարդակ, որն ստեղծվում է ջրատար հորիզոնից արտանդում կատարելիս կամ նրա մեջ ջուրը ներմղելիս՝ փորձային ծծանցման աշ-

Հատանքների ժամանակ: Այդ աշխատանքների դադարեցումից հետո ստ. ջրերի Շ. մ. աստիճանաբար անցնում է բնական, կայուն (ստատիկ) մակարդակի:

ДИНАМИЧЕСКОЕ СОПРОТИВЛЕНИЕ — ԴԻՆԱՄԻԿ ԴԻՄԱԴՐՈՒԹՅՈՒՆ, գրունտի ընդունակություն՝ դիմադրություն ցույց տալու ինչպես ակնթարթային, այնպես էլ պարբերաբար կարճատև գործող բեռնվածությանը:

ДИСПЕРСНАЯ СРЕДА — ԴԻՍՊԵՐՍ ՄԻՋԱՎԱՅՐ, գերազանցապես կոդիդային լուծույթում պարունակվող փուլ կամ լուծիչ, որում ցրված (կամ լուծված) վիճակում տարածված են մյուս (դիսպերս) փուլի մասնիկները (տե՛ս Дисперсная фаза коллоида):

ДИСПЕРСНАЯ ФАЗА КОЛЛОИДА — ԿՈԼԼՈԻԴ ԴԻՍՊԵՐՍ ՓՈԽԼ, որևէ զանգվածում (դիսպերս միջավայրում) կոդիդ-լուծված վիճակում գտնվող մանրագույն մասնիկների (միցելաների) համակցություն:

ДИССОЛЮЦИОННЫЕ (КАРСТОВЫЕ) ПУСТОТЫ — ԴԻՍՈԼՅՈՒՑԻՑԻՈՆ (ԿԱՐԸՍՏԱՅԻՆ) ԴԱՏԱԴՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ, ապարներում առաջացած դատարկություններ, որոնք ստ. ջրերի քայքայիչ գործունեության (լուծման, տարալվացման) հետևանք են: Ավելորդ տեղեմին:

ДИСТИЛЛЯЦИЯ (ДЕСТИЛЛЯЦИЯ) — ԹՈՐՈՒՄ (ՋՏՈՒՄ, ԱՂԱԶԵՐԾՈՒՄ), տաքացման միջոցով հեղուկի (նավթի, ջրի) վերածումը գոլորշու, ապա սառեցման միջոցով՝ վերստին հեղուկի, որը հանգեցնում է նրանում լուծված պինդ նյութերի նստեցմանը, ցնդող բաղադրատարրերի հեռացմանը կամ նվազ ցնդող հեղուկների զտմանը: Օր., թորման միջոցով բնական ջրերը զտվում են աղերից (աղազերծվում են), որի արդյունքում ստացվում է միանգամայն մաքուր (ստերիլ) ջուր: Վերջինս օգտագործվում է բժշկությունում, լաբորատոր և այլ հետազոտություններում:

ДИФФЕРЕНЦИАЛЬНОЕ ДАВЛЕНИЕ — ԴԻՖԵՐԵՆՑԻԱԼ ԾՆԾՈՒՄ, նավթային ջրաներկրաբանությունում՝ դիմամիկ և շերտային ճնշումների տարբերությանը հավասար ճնշում, որի ազդեցությամբ նավթն ու գազը շերտից շարժվում են դեպի հորատանցք: Այն հավասար է հորատանցքի շահագործման ժամանակ նրա հատակի վրա գործադրվող ճնշմանը:

ДИФФЕРЕНЦИАЦИЯ ОСАДОЧНАЯ — ՆՍՏՎԱԾՔԱՅԻՆ ԴԻՖԵՐԵՆՑԻՈՒՄ, ըստ Լ. Վ. Պուտուլկովի (1940), նստվածքագոյացման գործընթացում ապարների քայքայման արգասիքների առանձնացում (դիֆերենցում): Ն. դ. հանգեցնում է մայրական ապարներից քիմ., հանքային և հատիկաչափական կազմով էապես տարբերվող նստվածքների կուտակմանը: Տարբերում են մեխ. և քիմ. դիֆերենցումներ, որոնք սովորաբար կատարվում են միաժամանակ:

ДИФУЗИОННОЕ ПЕРЕМЕЩЕНИЕ СОЛЕЙ В ГОРНЫХ ПОРОДАХ — ԱՂԵՐԻ ԴԻՖՈՒԶԻՈՆ ՏԵՂԱԾԱՐԺ ԱՊԱՐՆԵՐՈՒՄ, ծակոտիմային լուծույթում իոնների շարժում, որը կատարվում է ազարի տարբեր մասերում աղերի տարբեր խտության հետևանքով: Վ. Ա. Պրիկլոնսկին (1960) փորձնական եղանակով ապա-

ցուցել է, որ կավերում աղերի դիֆուզիան ենթարկվում է ֆիկի օրենքին (իդեալական լուծույթներում արտաքին ազդեցության բացակայությամբ կատարվող աղերի դիֆուզիան), ընդ որում դիֆուզիայի գործընթացը կավերում կախված է ոչ թե նրանց միներալային կազմից, այլ՝ գլխավորապես նրանց ֆիզ. վիճակից (խոնավությունից, ծակոտեկնությունից և սեղմելիության ցուցանիշից):

ДИФФУЗИЯ — ԴԻՖԴՈԶԻԱ, նյութի մանրագույն մասնիկների (ատոմ, մոլեկուլ, իոն) տեղաշարժ, որը ջերմային շարժման ազդեցությամբ կատարվում է նրանց խտության նվազման ուղղությամբ, ի վերջո, համագեցնելով միջավայրում մասնիկների հավասարաչափ բաշխմանը: Գազերում Դ. կատարվում է արագ, հեղուկներում՝ դանդաղ, պինդ մարմիններում՝ չափազանց դանդաղ: Դ-ի շնորհիվ գազերը թափանցում են հեղուկների և կոշտ մարմինների միջով: Դ-ի արագությունը որոշվում է Դ-ի գործակցի մեծությամբ, որն աճում է ջերմաստիճանի բարձրացմանը (ջերմային շարժման արագացմանը) զուգընթաց:

ДИФФУЗНО-ПЛЕНОЧНАЯ МИГРАЦИЯ — ԴԻՖԴՈԶՆՕԱՂԱՆՔԱՅԻՆ ՏԵՂԱԳԱՂԹ (ՄԻԳՐԱՑԻԱ), հեղուկ և գազակերպ նյութերի, մասնավորապես ածխաջրածնային միացությունների մոլեկուլային և թաղանթային տեղազաղթը բյուրեղների կամ ապարի միներալային մասնիկների մակերևույթով: Նման տեղազաղթը կատարվում է կլանման (սորբցիայի) և դիֆուզիայի երևույթների շնորհիվ:

ДЛИТЕЛЬНАЯ ОТКАЧА — ՏԵՎԱԿԱՆ ԱՐՏԱՄՂՈՒՄ, հորատանցքից, ջրհորից կամ այլ փորվածքից կատարվող ջրի արտամղումներ՝ երկարատև ժամանակամիջոցում ջրաքանակի կամ ջրի մակարդակի փոփոխությունները որոշելու համար: Տ. ա. հանդիսանում է ստ. ջրերի շահագործողական պաշարների որոշման հուսալի մեթոդ, հատկապես այն դեպքում, երբ ստ. ջրերի սնույնը կրում է սեզոնային բնույթ կամ սկսում են սպառվել նաև ջրերի ստատիկ պաշարները: Մեկ կամ մի քանի առտինձանի իջեցումով անընդհատ կատարվող այս արտամղումները տևում են մի քանի տասնօրյակից մինչև մի քանի ամիս:

ДЛИТЕЛЬНАЯ ПРОЧНОСТЬ ГРУНТА — ԳՐՈՒՆՏԻ ՏԵՎԱԿԱՆ ԱՄՐՈՒԹՅՈՒՆ, երկարատև սողքի ենթարկված գրունտի ամրության այնպիսի վիճակ, երբ հանկարծակի (պայմանական-ակնթաթային) բեռնվածությունից շատ ավելի փոքր բարձր գործադրելիս գրունտը ենթարկվում է քայքայման: Գ. տ. ա. բնորոշ է կալիային և կիսապարածային ապարներին, որոնց մոտ ամրությունը կարող է նվազել պայմանական-ակնթաթային բեռնվածությանը ցուցաբերվող ամրության 70 %-ի չափով:

ДОБАВКИ ГИДРАВЛИЧЕСКИЕ — ՀԻԴՐԱՎԼԻԿ ՀԱՎԵԼՈՒՄՆԵՐ (ԽՍՈՒՆՈՒՐԴՆԵՐ), միներալային փոշենման ակտիվ նյութեր, որոնք օգտագործվում են որպես կապակցող նյութերի խառնուրդ և ուժեղացնում են նրանց ջրի մեջ ամրանալու հատկությունը: Տարբեր տեսակի ցեմենտների ու կրի համար որպես բնական Հ. հ. են հանդիսանում դիատոմիտը, տրեպելը, օպոկները, հրաբխային փոշին, տուֆը, պեմզան ևն: Հ. հ. կապակցում են ցեմենտների ամրացման ժամանակ անջատվող կիրը, դրանով իսկ բարձրացնում շաղախի ջրադիմացկունությունը:

ДОЛОМИТИЗАЦИЯ — ԳՂՈՍԻՏԱՑՈՒՄ, ապարների երկրորդային դոլոմիտով հարստացման գործընթաց, որը կատարվում է ինչպես սկզբնային բաղադրատարրերի տեղակալման, այնպես էլ ծակոտիների, ճեղքերի և այլ դատարկությունների լցման (ապաքինման) ճանապարհով: Դ. բնորոշ է կարբոնատային ապարներին (ստավելապես կրաքարերին), որոնց բաղադրատարրերից կալցիումը ինտենսիվորեն տեղակալվում է դոլոմիտով: Կարբոնատային ապարների Դ. տեղի է ունենում ինչպես նստվածքագոյացման գործընթացում, այնպես էլ նրանց միջով վարընթաց կամ ջերմաջրային վերընթաց լուծույթների ծծանցման դեպքում:

ДОННЫЕ РАССОЛЫ (РАПА) — ՀԱՏԱԿԱՅԻՆ ԱՂԱՋՐԵՐ, հանքային լճերի հատիկային տիղմերի կամ աղային նորագոյացումների միջբյուրեղային ծակոտիներում պարունակվող աղաջրեր: Հոմանիշ՝ տիղմային կամ միջբյուրեղային աղաջրեր:

ДОПУСКАЕМАЯ НАГРУЗКА — ԹՈՒՅԼԱՏՐԵԼԻ ԲԵՌՆՎԱԾՈՒԹՅՈՒՆ, որը կարելի է գործադրել ապարի, կառուցվածքի կամ նրա մասերի վրա՝ առանց նրանց ձևախախտումներ պատճառելու:

ДОПУСКАЕМОЕ НАПРЯЖЕНИЕ — ԹՈՒՅԼԱՏՐԵԼԻ ԼԱՐՈՒՄ, փորձի արդյունքների հիման վրա սահմանվող նորմատիվային մեծություն, որը հավասար է տվյալ գրունտի (նյութի) սահմանային (քայքայող) լարման և ընդունված ամրության արժևարի հարաբերությանը: Վերջինը որոշվում է հաշվի առնելով կառույցների ծառայության առանձնահատկությունները (նրանց երկարակենցությունն ու պատասխանատվությունը), սահմանային լարման որոշման հավաստիությունը, հաշվարկային մեթոդի ճշտությունը ևն: Տարբերում են ձգման, սեղմման, տեղաշարժի, մըլման և այլ թ. լ-ներ:

ДОПУСТИМАЯ ГЛУБИНА ДО ГРУНТОВЫХ ВОД — ԹՈՒՅԼԱՏՐԵԼԻ ԽՈՐՈԹՅՈՒՆ ՄԻՆՉԵՎ ԳՐՈՒՆՏԱՅԻՆ ՋՐԵՐԸ, գրունտային ջրերի հայելու նվազագույն խորություն, որի դեպքում հողերի ճահճացում կամ աղուտացում տեղի չի ունենում: Այդ խորությունը կախված է օդահագեցման գոնայի ապարների մագնիսային հատկություններից, գրունտային ջրերի հանքալուծման մեծությունից, ոռոգման չափերից և ագրոտեխ. մի շարք միջոցառումներից:

ДРЕВНИЕ ОПОЛЗНИ — ՀԻՆ ՍՈՂԱՆՔՆԵՐ, երկր. անցյալում տեղի ունեցած սողանքներ, որոնք կատարվել են այլ ֆիզիկաաշխար. և երկր. իրադրությունում:

ДРЕНАЖ — ՑԱՄԱՔԵՑՈՒՄ (ՑԱՄԱՔՈՒՐԴ, ԴՐԵՆԱՎ), ջրատար ապարների, գերխոնավ հողերի ու ճահճուտների ցամաքեցում, որն իրականացվում է ինչպես բնական (ձորակներ, հովիտներ ևն), այնպես էլ արհեստական (հորատանցքեր, ջրհորեր, առուներ և այլ փորվածքներ) ճանապարհով: Տարբերում են արհեստական ճանապարհով 8. 3 եղանակներ. 1) հորիզոնական (առուներ, գետնօղիներ ևն), 2) ուղղաձիգ (հորատանցքեր, ջրհորեր, հանքափողեր ևն) և, 3) կոմբինացված (համակցված): «Ց.» տերմինը օգտագործվում է 2 իմաստով. 1) որպես ապարների ջրազրկման, չորացման գործընթաց՝ բուն ցամաքեցում, 2) որպես գործընթացի իրականացման միջոց՝ փորվածքներ, կառույցներ ևն:

ДРЕНАЖНЫЕ ВОДЫ — ՑԱՄԱՔՈՒՐԴԱՅԻՆ (ԴՐԵՆԱԺԱՅԻՆ) ՋՐԵՐ, ցամաքորդային (դրենաժային) կառույցներով հավաքվող ջրեր: Ելնելով Ց. ջ-ի որակական հատկանիշներից, դրանք կարելի է օգտագործել ոռոգման, տեխ. ջրամատակարարման և այլ նպատակներով:

ДРЕНАЖНЫЕ СИСТЕМЫ — ՑԱՄԱՔՈՒՐԴԱՅԻՆ (ԴՐԵՆԱԺԱՅԻՆ) ՀԱՄԱԿԱՐԳԵՐ, տեղանքը ցամաքեցնելու կամ գրունտային ջրերի մակարդակը իջեցնելու նպատակով մակերևութային ու ստ. ջրերը հավաքելու և հեռացնելու համար նախատեսված կառույցների համակարգ: Ց. հ. լինում են ուղղաձիգ, հորիզոնական, կոնքիմասցված, իսկ ըստ տեղադրման՝ բաց կամ փակ (ընդերկրյա):

ДРЕНАЖНЫЙ КОЛОДЕЦ — ՑԱՄԱՔՈՒՐԴԱՅԻՆ (ԴՐԵՆԱԺԱՅԻՆ) ՋՐՀՈՐ, գրունտային ջրերի մակարդակի իջեցման համար կառուցված ջրհոր: Հոմանիշ՝ ցամաքորդ:

ДРЕНИРОВАННАЯ ПЛОЩАДЬ — ՑԱՄԱՔԵՑՎԱԾ ՏԱՐԱԾՔ, տարածք, որի սահմաններում մակերևութային ու գրունտային ջրերի հավաքումը և հեռացումը ապահովվում է կա՛մ բնական ողողամաշման (էրոզիոն) ցանցով, կա՛մ արհեստական ցամաքորդային կառուցվածքներով:

ДРЕНЫ — ՑԱՄԱՔՈՒՐԴՆԵՐ (ՈՒՐԴԵՐ, ԴՐԵՆԱՆԵՐ), ուղղաձիգ կամ հորիզոնական կառուցվածքներ, որոնց միջոցով տեղանքի մակերևութային և գրունտային ջրերը հավաքվում ու հեռացվում են՝ տեղանքը ցամաքեցնելու կամ գրունտային ջրերի մակարդակը իջեցնելու նպատակով:

— E —

ЕДИНИЧНЫЙ (УДЕЛЬНЫЙ) РАСХОД ПОТОКА — ՀՈՍՔԻ ՄԻԱՎՈՐ (ՏԵՍԱԿԱՐԱՐ) ԾԱԽՍ, հոսքի լայնքի միավորին բաժին ընկնող ջրի քանակ (ծախս):

ЕРСЕН (НЕНЕЦК.) — ԵՐՍԵՅՆԵՐ (ՆԵՆԵՑԵՐՆԵՆ), տունդրայի ճահճուտներում տորֆաթմբերի միջև ոլորապտույտ բնական ջրանցքներ:

ЕСТЕСТВЕННАЯ ВЛАЖНОСТЬ ПОРОДЫ — ԱՊԱՐԻ ԲՆԱԿԱՆ ԽՈՆՆԱՎՈՒԹՅՈՒՆ, ջրի պարունակությունը բնական տեղադրման ապարում: Քանակապես այն որոշվում է. 1) կշռային խոնավությամբ՝ ջրի կշռի և ապարի կմախքի կշռի հարաբերությամբ, 2) ծավալային խոնավությամբ՝ ջրի ծավալի և ապարի ծավալի հարաբերությամբ, 3) բերված խոնավությամբ՝ ջրի ծավալի և ապարի կմախքի ծավալի հարաբերությամբ, 4) հարաբերական խոնավությամբ՝ ջրի ծավալի և ապարի ծակոտիների ծավալի հարաբերությամբ: Օդահագեցման զոնայում Ա. բ. խ. ժամանակի ընթացքում ենթարկվում է մեծ փոփոխությունների, իսկ հագեցման զոնայում այն հասնում է իր առավելագույն չափին, այսինքն ապարի հարաբերական խոնավությունը մոտ կամ հավասար է 1-ի:

ЕСТЕСТВЕННАЯ ФИЛЬТРАЦИЯ — ԲՆԱԿԱՆ ԾԾԱՆՑՈՒՄ, ստ. ջրերում կախված մասնիկների ու խառնուրդների մաքրումը (տղմազատումը) ապարների

մանք ներքերով ու ծակոտիներով ծծանցվելիս: Տերմինն օգտագործվում է ստ. ջրերի բնական տղմագատման իմաստով:

ЕСТЕСТВЕННОЕ ГИДРОХИМИЧЕСКОЕ ПОЛЕ — ԲՆԱԿԱՆ ԶՐԱՔԻՄԻԱԿԱՆ ԴԱՐՑՑ, ստ. ջրերում բիմ. միացությունների ու մեխ. խառնուրդների փաստացի դիտվող տեղաբաշխում:

ЕСТЕСТВЕННЫЕ ГАЗЫ — ԲՆԱԿԱՆ ԳԱԶԵՐ, տե՛ս Газы природные (естественные):

ЕСТЕСТВЕННЫЕ (СТАТИЧЕСКИЕ, ВЕКОВЫЕ) ЗАПАСЫ ПОДЗЕМНЫХ ВОД — ՍՏՈՐԵԿՐՅԱԶ, ԶՐԵՐԻ ԲՆԱԿԱՆ (ՍՍԱՏԻԿ, ԴԱՐԱՎՈՐ) ՊԱԾԱՐՆԵՐ, տե՛ս Запасы подземных вод статические:

ЕСТЕСТВЕННЫЕ (ДИНАМИЧЕСКИЕ) РЕСУРСЫ ВОДОНОСНОГО ПЛАСТА — ԶՐԱՍԱՐ ԾԵՐՏԻ ԲՆԱԿԱՆ (ԸՍԻԺՈՒՆ, ԴԻՆԱՄԻԿ) ՌԵՍՈՐՍՆԵՐ, բնական պայմաններում ջրատար շերտի սնումն ապահովող ջրաքանակ, որն ստեղծվում է ի հաշիվ մթնոլորտային տեղումների ներծծման, մակերևութային ջրհոսքերի ծծանցման և հարակից ջրատար շերտերից կատարվող ներհոսքի: Զ. շ. ր. ք. քանակապես որոշվում են շերտի լայնական կտրվածքով անցնող ջրի ծախսով:

ЕСТЕСТВЕННЫЕ ШАХТЫ — ԲՆԱԿԱՆ ՀՈՐԱՆՆԵՐ (ՀԱՆՔԱՓՈՂՆԵՐ), ուղղաձիգ կամ մեծաթեք պատերով կարատային ուղիներ, որոնք երբեմն ունենում են մինչև 30—40 մ² լայնական կտրվածք և 200—300 մ խորություն:

ЕСТЕСТВЕННЫЙ КОЛОДЕЦ — ԲՆԱԿԱՆ ՀՈՐ, ուղղաձիգ կամ մեծաթեք պատերով կարատային ուղի, որն ունենում է մինչև մի քանի մ² լայնական կտրվածք և մինչև 10—20 մ խորություն:

— Ж —

ЖЕЛЕЗИСТЫЕ ВОДЫ — ԵՐԿԱԹԱՅԻՆ ԶՐԵՐ, ջրեր, որոնց մեջ բարձր է ազատ երկաթի կամ նրա միացությունների պարունակությունը: Տերմինն օգտագործվում է հիմնականում հանքային բուժիչ ջրերի բնութագրման համար, որոնց մեջ երկաթի պարունակությունը բարձր է 20 մգ/լ: Տարբերում են թույլ, ուժեղ և շատ ուժեղ երկաթային ջրեր, որոնց մեջ երկաթի պարունակությունը համապատասխանաբար կազմում է 20—40, 40—100 և > 100 մգ/լ: Որոշ ստ. ջրերում երկաթը հանդես է գալիս ջրակաթոնատային միացությունների ձևով: Մետաղային հնքվ-երի թթու ջրերում երկաթը գտնվում է ծծմբաթթվային միացությունների ձևով և նրա պարունակությունը առանձին դեպքերում կարող է հասնել մի քանի տասնյակ գր/լ-ի:

ЖЕЛЕЗОБАКТЕРИИ — ԵՐԿԱԹԱՅԻՆ ՍԱՆՐԷՆԵՐ, մանրէներ, որոնք օքսիդացման ճանապարհով երկաթի թերօքսիդի աղերը վերածում են օքսիդային՝ առաջացնելով երկաթի օքսիդի չլուծվող հիդրատներ: Ե. մ-ի բուռն գործունեությունը հաճախ հանգեցնում է ճահիճներում երկաթի հանքաքարի առաջացմանը: Նրանց

կենսագործունեությունը ունենում է մաս քաղաասական հետևանքներ, խցանվում և շարքից դուրս են գալիս ջրատար խողովակները, հորատանցքերի քամիչները ևն:

ЖЕСТКОСТЬ ВОДЫ — ՋՐԻ ԿՈՇՏՈՒԹՅՈՒՆ, ջրի հատկություն, որը դրսևորվում է ստանների, շոգեկաթսաների, ջեռուցման խողովակաշարերի մեջ կոշտ մատվածքների գոյացումով, օճառի վատ լուծվելով (փրփուր չի առաջանում կամ վատ է փրփրում) ևն: Ջ. կ. պայմանավորված է Ca-ի և Mg-ի միացությունների (կարբոնատային, երկկարբոնատային, սուլֆատային, քլորիդային) առկայությամբ: Տարբերում են Ջ. կ. հետևյալ տեսակները. 1) ընդհանուր — Ca-ի և Mg-ի բոլոր միացությունների հանրագումարը, 2) կարբոնատային — Ca-ի և Mg-ի կարբոնատային ու երկկարբոնատային միացությունների գումարը, 3) ոչ կարբոնատային — Ca-ի և Mg-ի սուլֆատային ու քլորիդային միացությունների գումարը, 4) վերացվող կամ ժամանակավոր-կարբոնատային կոշտության այն մասը, որ ջուրը եռացնելիս անջատվում է մատվածքի ձևով (Ca-ի և Mg-ի երկկարբոնատային միացություններ), 5) չվերացող կամ մշտական-կարբոնատային կոշտության մի մասի (առանց երկկարբոնատային միացությունների) և ոչ կարբոնատային կոշտության գումարը, որը ջուրը եռացնելիս չի վերանում: Ջ. կ. արտահայտվում է 1 լ ջրում պարունակվող Ca-ի և Mg-ի մգ համարժեքների գումարով (1 մգ համ. համապատասխանում է 20,04 մգ/լ Ca^{2+} -ի կամ 12,16 մգ/լ Mg^{2+} -ի), կամ հազվադեպ՝ գերմասկան ատոմականներով (տե՛ս Градусы жесткости): Կախված ընդհանուր կոշտության մեծությունից, Օ. Ա. Ալյոկինը առանձնացնում է հետևյալ բնական ջրերը. շատ փափուկ ($< 1,5$ մգ համ./լ), փափուկ (1,5—3,0 մգ համ./լ), թույլ կոշտ (3—6 մգ համ./լ), կոշտ (6—9 մգ համ./լ) և շատ կոշտ (> 9 մգ համ./լ):

ЖЕСТКИЕ СВЯЗИ В ПОРОДАХ — ԿՈՇՏ ԿԱԳԵՐ ԱՊԱՐՆԵՐՈՒՄ, ապարների ներքին կապեր, որոնք նրանց ամրություն են հաղորդում: Կ. կ. ա. խախտվելիս հանգեցնում են ձևափոխումների և մեխ. քայքայման դեպքում այլևս չեն վերականգնվում:

ЖИВАЯ СИЛА ПОТОКА — ՀՈՍԷԻ ԿԵՆՂԱՆԻ ՈՒԺ, գետի կենդանի P ուժ, որը դրսևորում է նրա հունի և ափերի ապարների քայքայման ու տեղատարման աշխատանքի ձևով: Այն հավասար է ջրի m զանգվածի և հոսքի v արագության քառակուսու արտադրյալի կեսին՝
$$P = \frac{mv^2}{2}$$
:

ЖИВОЕ ВЕЩЕСТВО — ԿԵՆՂԱՆԻ ՆՅՈՒԹ, կենդանի օրգանիզմների ամբողջությունը, նրանց ողջ զանգվածն ու կենսագործունեությունը, որը, ըստ Վ. Ի. Վերնադսկու, մոլորակի վրա ամենահզոր երկրաբքիմ. ուժն է: Կ. գ-ի դերը մեծ է երկրակեղևի և ջրային ոլորտի ձևավորման գործում: Նստվածքային ապարները կամ անմիջականորեն առաջացել են կենդանի օրգանիզմների մնացորդներից («կենսածին ապարներ» — կրաքար, ամոնի, դիատոմիտ, մավթ ևն), կամ էլ ձևավորվել են Կ. գ-ով տեղեծված ֆիզքիմ. միջավայրում (HCO_3 -ը, CO_2 -ը, O_2 -ը, pH-ը, Eh-ը ևն պայմանավորված են ֆաունա-ֆլորայի նյութափոխանակությամբ):

Կ. գ-երը, գլխավորապես միկրոօրգանիզմների նյութափոխանակության միջոցով էապես պայմանավորում են ստ. ջրերի ֆիզքիմ. պայմանները (հատկապես ճիմնային-թթվային և օքսիդացման-վերականգնման պայմանները): Միկրոօրգանիզմների

կենսագործունեության հետ են կապված ստ. ջրերում ծծմբաջրածնի կուտակումները, մետաղների սուլֆիդների ցանցումը, պղնձի, ուրանի, սելենի և այլ տարրերի հանքակուտակների առաջացումը: Միկրոօրգանիզմները ոչնչացնում են մավթագազատար հնքվ-երը, վերափոխում են նրանց հետ կապված ստ. ջրերի քիմ. բաղադրությունը: Կ. Գ. մեծ դեր է կատարում տիղմերի դիագենեզի գործընթացներում և տիղմային ջրերի քիմ. բաղադրության փոփոխման գործում: Միկրոօրգանիզմների կենսագործունեությամբ է պայմանավորված ստ. ջրերում թթվածնի վերացումը, ինչպես նաև ուղղաձիգ ջրաքիմ. զոնայականությունը:

ЖИВОЕ СЕЧЕНИЕ ПОДЗЕМНОГО ПОТОКА — ՍՏՈՐԵՐԿՐՅԱ ՀՈՍԻԻ ԿԵՆ-ԴԱՆԻ ԿՏՐՎԱԾԲ, ստ. հոսքի (ջրհոսքի) ուղղությանը ուղղահայաց լայնական կտրվածք:

ЖИЛЬНЫЕ ВОДЫ — ԵՐԱԿԱՅԻՆ ՋՐԵՐ, տե՛ս Вода жильная:

ЖИЛЬНЫЕ ИСТОЧНИКИ — ԵՐԱԿԱՅԻՆ ԱՂԲՅՈՒՐՆԵՐ, ապարների առանձին բաց ճեղքերից անընդմեջ շիթով բխող աղբյուրներ:

— 3 —

ЗАБИВНОЙ ПЬЕЗОМЕТР — ԽՐՈՎԻ ԾՆԾԱԶԱՓԻՉ, ոչ մեծ տրամագծի սրված կոնաձև ծայրամասով ստրացված (ծակծկված) խողովակ, որը հարվածի ուժով խրվում է ջրատար շերտի մեջ և հնարավոր է դարձնում դիտել ստ. ջրերի ճնշում-նային մակարդակի տատանումները:

ЗАБОИ — ԽՈՐԾ (ՀՈՐԱՍՍԽՈՐԾ, ԽՈՐԾԱԿԱՍՏ), հորատանցքը կամ ստ. փորվածքը ապարների զանգվածից սահմանափակող և անցման աշխատանքներով նախատեսված ուղղությամբ առաջ տեղափոխվող մակերևույթ:

ЗАБОЛАЧИВАНИЕ — ԾԱՀԾԱՑՈՒՄ, երկրի մակերևույթի գերխոնավացած տեղամասերում ճահճառաջացման գործընթաց, որը պայմանավորված է հոսքի դժվարությամբ, ջրամբոժ շերտի երկրի մակերևույթին մոտ տեղադրմամբ կամ գոլոր-չիացման նվազման պատճառով (օր., անտառների հրդեհումից հետո): Ծ. տեղի է ունենում նաև համեմատաբար ծանծաղ ջրավազաններում խոնավատեր (ճահճային) թույների փաթթում աճի և բուսականության ճանապարհով, ըստ որում բուսական մնացորդները աստիճանաբար վեր են ածվում տորֆի և ծածկում ջրավազանի ողջ մակերևույթը:

ЗАБОЛОЧЕННЫЕ ЗЕМЛИ — ԾԱՀԾԱՑԱԾ ՀՈՂԵՐ, մշտական կամ տևական (դարավոր) գերխոնավացած հողատարածքներ, որոնք կարող են ծածկված լինել մինչև 30 սմ տորֆաշերտով:

ЗАБАЛ — ՓԼՈՒԶՈՒՄ, լեռնային փորվածքներում ապարի զանգվածների ինքնաբերաբար փլում, որը երբեմն մեծ վնասներ է պատճառում և խանգարում է փորվածքների նորմալ շահագործմանը:

ЗАВОДНЕНИЕ ВНУТРИКОНТУРНОЕ — ՆԵՐԵԶՐԱԳԾԱՅԻՆ ԶՐԱԿԱՆՈՒՄ, նավթաբեր հորիզոնի մեջ ջուր մղելու միջոցով շերտային ճնշումն ապահովելու մեթոդ: Հորատանցքերի համապատասխան դասավորումով կարելի է ջրի ներմղման միջոցով մեծ տարածման նավթաշերտը բաժանել մեկուսացած տեղամասերի՝ նրանց զատ-զատ շահագործման նպատակով:

ЗАВОДНЕНИЕ НЕФТЯНОГО ПЛАСТА — ՆԱԿԹԱՅԻՆ ԾԵՐՏԻ ԶՐԱԿԱՆՈՒՄ, նավթատար (նավթագազատար) շերտի մեջ խոտով հորատանցքերի միջոցով ջրի ներմղում, որը կատարվում է շերտի նավթատվությունը բարձրացնելու համար:

ЗАЖИВЛЕНИЕ (ЗАЛЕЧИВАНИЕ) ТРЕЩИН — ԾԵՂՔԵՐԻ ԼՑՈՒՄ (ՍՊԻԱՑՈՒՄ, ԱՊԱՔԻՆՈՒՄ), ապարների բաց ճեղքերի բնական կամ արհեստական լցումն ու ամրացումը երկրորդական ծագման միներալներով: Երբեմն ճեղքերը լցնող նորագոյացումները ավելի ամուր են (օր., սիլիկահողերը), քան ինքը ապարի նյութը: Ծ. լ. հանգեցնում է ապարների ճեղքավորվածության նվազմանը կամ խապառ վերացմանը, որը ջրաերկրք. ու ինժեներաերկրք. մեծ նշանակություն ունի. նվազում է ապարների ջրաթափանցելիությունը, մեծանում է նրանց ամրությունն ու կրողունակությունը: Խիստ ճեղքավոր ապարներում շինարարություն իրականացնելիս դիմում են ճեղքերի արհեստական լցման՝ նրանց մեջ ներարկելով կավալին լուծույթ, ցեմենտի շաղախ կամ բիտումներ (տե՛ս Закрепление грунтов):

ЗАИЛЕНИЕ ПЛАСТА — ԾԵՐՏԻ ՏՂՄԱԿԱՆՈՒՄ, 1. Ծերտի ծակոտիների լցումը (խցանումը) ջրում չտարրալուծվող մասնիկներով (նուրբ կավերով, երկաթաձուրթի քուլաներով են), որը հանգեցնում է ապարի ծակոտեկնության ու ջրաթափանցելիության նվազեցմանը: 2. Ջրի ու կավավազի խտնորոշի (1 բաժին ջրին՝ 1,1—1,5 կավավազ) ներմղումը ստ. հողեհով բռնկված ստ. լեռնային փորվածքների մեջ: Ջրացելիք տղմակալում է ապարների դատարկությունները և բացառում այրման գործընթացի համար անհրաժեշտ թթվածնի ներթափանցումը:

ЗАЙМИЩЕ — ՈՂՈՂԱՓՈՍՈՐԱԿ, ողողահունի (վարարահունի) փոստրակներ, որոնց մեջ գետի վարարումից հետո ջուր է մնում և այնուհետև սնում գետը:

ЗАКАРСТОВАННЫЕ ПОРОДЫ — ԿԱՐՍՏԱՎՈՐՎԱԾ ԱՊԱՐՆԵՐ, ապարներ, որոնցում ընթացած կարստային գործընթացները հանգեցրել են դատարկությունների առաջացմանը:

ЗАКОЛ — ԽՈՐ ԾԵՂՔ (ԾՂՎԱԾՔ), ապարների տեղաշարժի հետևանքով նրանցում առաջացած խոր (բաց) ճեղքեր: Լեռնային գործում պայթեցման, տրանսպորտի աշխատանքի և այլ ցնցումների հետևանքով փորվածքներում Խ. ճ-երի առաջացումը սովորական երևույթ է: Փորվածքներում Խ. ճ-երով փլուզումները բացառելու նպատակով խախտո քարաքեկորները պարբերաբար արհեստականորեն փլում-թափում են:

ЗАКОН БЭРА-БАБИНЕ — ԲԵՐ-ԲԱԲԻՆԵԻ ՈՐԵՆՔ, օրենք, որի համաձայն Հյուսիսային կիսագնդում հարթավայրային գետերը ողողում են աջ ափը, իսկ Հա-

րավային կիսագնդում՝ ձախ ափը, պաշմանավորելով գետաճյուղների ասիմետրիկությունը: Բ-Բ. օ-ի հիմքում դրված է Կորիոլիսի օրենքը, որի համաձայն, Երկրագնդի արևմուտքից-արևելք պտտման պատճառով Երկրի մակերևույթին զուգահեռ շարժվող ցանկացած մարմին, անկախ շարժման ուղղությունից Հյուսիսային կիսագնդում թեքվում է աջ, իսկ Հարավայինում՝ ձախ:

ЗАКОН ГЕНРИ — ՀԵՆՐԻԻ ՕՐԵՆՔ, Ու. Հենրիի կողմից հայտնաբերված օրենք, որի համաձայն հեղուկի միավոր ծավալում գազի ծավալը ուղիղ համեմատական է ճնշմանը, եթե ջերմաստիճանը մնում է հաստատուն և հեղուկն ու գազը միմյանց վրա քիմիապես չեն ազդում: Հ. օ-ի հավասարման համաձայնության գործակիցը այլ կերպ կոչվում է գազերի լուծելիության գործակից: Նավթային գազերի ոչ միատեսակ (ընտրովի) լուծելիության շնորհիվ նավթում նրանք խստորեն չեն հետևում Հ. օ-ին:

ЗАКОН ДАРСИ — ԴԱՐՍԻԻ ՕՐԵՆՔ, ֆրանսիացի գիտնական Ա. Դարսիի կողմից 1856 թ. փորձերով հիմնավորված օրենք՝ ծակոտկեն միջավայրում հեղուկի (ջրի) ծծանցման վերաբերյալ: Այն արտահայտում է ծծանցման արագության և ճնշման գրադիենտի գծային կախումը՝ $V=kJ$, որտեղ՝ V -ն ծծանցման արագությունն է (սմ/վրկ, մ/օր), k -ն ծծանցման գործակիցն է (սմ/վրկ, մ/օր), J -ն ճնշման գրադիենտն է կամ հիդրավիկ թեքությունը: Հոսանիշ՝ ծծանցման գծային օրենք:

ЗАКОН ПРИРОДНОЙ ЗОНАЛЬНОСТИ — ԲՆԱԿԱՆ ԶՈՆԱՅԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՕՐԵՆՔ, Վ. Վ. Դոկուչևսկի կողմից հայտնաբերված օրենք, որը կայանում է հետևյալում. Երկրագնդի ցամաքը ստորաբաժանվում է լայնակի գոտիների կամ լանդշաֆտային զոնաների, որոնք միմյանցից տարբերվում են կլիմայով, հողերով, կենդանական ու բուսական աշխարհով: Ըստ Ա. Ե. Ֆերսմանի, լանդշաֆտային զոնաները երկրաքիմ. զոնաներ են, քանի որ բնական զոնայականությունը պայմանավորում է մակերևութային երկրաքիմ. գործընթացների զարգացման հիմնական օրինաչափությունները: Որոշակի կապ է դիտվում նաև բնական զոնայականության և գրունտային ջրերի զոնայականության միջև (տե՛ս Зональность грунтовых вод):

Հայտնի է, որ բնական զոնայականության երևույթը առավել հստակորեն դիտվում է նախկին ԽՍՀՄ Եվրոպական մասի տարածքում: Այստեղ հյուսիս-արևմուտքից հարավ-արևելք պարզորոշ հերթափոխվում են հետևյալ զոնաները. 1) սառցային, 2) բևեռային անապատների, 3) տուրքայի և անտառատուղրայի, 4) անտառային, 5) անտառատափաստանային, 6) տափաստանային և, 7) անապատային:

ЗАКОН РАУЛЯ — ՌԱՈՒԼԻ ՕՐԵՆՔ, Ֆ. Ռաուլի կողմից հայտնաբերված օրենք, ըստ որի որևէ գազի լուծումը հեղուկում կշարունակվի մինչև ազատ գազի և հեղուկում գտնվող գազի մասնակային (պարցիալ) ճնշումների հավասարվելը. $P_i = p_x$, որտեղ՝ P_i -ն տվյալ գազի գոլորշիների առաձգականությունն է որոշակի ջերմաստիճանում, p -ն՝ գազի մասնակային ճնշումը, x -ը գազի մոլային խտությունն է հեղուկում:

ЗАКОН СТОКСА — ՍՏՈՔՍԻ ՕՐԵՆՔ, անգլիացի գիտնական Ջ. Ստոքսի կողմից հայտնագործված օրենք (1851 թ.), որն արտահայտում է անսահման մա-

ծուցիկ հեղուկի միջով շարժվող գնդաձև մարմնին ցուցաբերվող դիմադրության F ուժը $F=6\pi\eta rV$, որտեղ՝ r -ը գնդի շառավիղն է (սմ), η -ն հեղուկի ներքին շփման (մածուցիկության) գործակիցն է, V -ն գնդի շարժման արագությունն է (սմ/վրկ): Ա. օ-ից արտածվում է հեղուկի մեջ մասեր մասնիկների անկման արագության որոշման բանաձևը (տե՛ս Формула Стокса):

ЗАКОН ФИЛЬТРАЦИИ ЛИНЕЙНЫЙ — ԾԾԱՆՑՄԱՆ ԳԾԱՅԻՆ ՕՐԵՆՔ, տե՛ս Закон Дарси:

ЗАКОН ШЕЗИ — ԾԵԶԻԻ ՕՐԵՆՔ, Ծեզիի կողմից հայտնաբերված օրենք, որի համաձայն ջրի մրրկային (տուրբուլենտ) շարժման դեպքում ծծանցման V արագության և ճնշման J գրադիենտի կախումը բառակուսային է՝ $V=k\sqrt{J}$, որտեղ k -ն ծծանցման գործակիցն է (սմ/վրկ, մ/օր): Հոմանիշ՝ ծծանցման ոչ զժային օրենք:

ЗАКРЕПЛЕНИЕ ГОРНЫХ ПОРОД (ГРУНТОВ) — ԱՊԱՐՆԵՐԻ (ԳՐՈՒՆՏՆԵՐԻ) ԱՍՐԱՑՈՒՄ, ապարների (գրունտների) ֆիզնեխ. հատկությունների արհեստական բարելավում, որը կատարվում է նրանց առաձգականության ու կայունության բարձրացման և ձևախախտումների ու ջրաթափանցելիության նվազեցման համար: Այդ նպատակներով կիրառվում են զանազան մեթոդներ. գրունտների սառեցում, ցեմենտացում, կավացում, սիլիկատացում, տաք ու սառը բիտումացում ևն, որոնց ընտրությունը կախված է հիմնականում տեղանքի երկրր. կառուցվածքից, ջրաերկր. պայմաններից, ապարների կազմից, հատկություններից և դրանց բարելավման նպատակներից: Օր., կավային փուխր գրունտների ամրացման համար հաջողությամբ կիրառվում է սիլիկատացումը, ապառաժային ջրատար գրունտների համար՝ ցեմենտացումը, կավացումն ու բիտումացումը, ջրով գերհագեցած տրոմ գրունտների համար՝ սառեցումը ևն: Հոմանիշ՝ գրունտների ինժեներական մեղիո-րացիա:

ЗАКРЫТАЯ ПОРИСТОСТЬ (ТРЕЩИНОВАТОСТЬ) — ՓԱԿ (ՄԵԿՈՒՍԱՑԱԾ) ԾԱԿՈՏԿԵՆՈՒԹՅՈՒՆ (ԾԵՂՔԱՎՈՐՎԱԾՈՒԹՅՈՒՆ), ապառաժային կամ կիսաապառաժային ապարներում մեկուսացված (չհաղորդակցվող) ծակոտիների ու ճեղքերի ստկայություն:

ЗАЛЕЧИВАНИЕ ТРЕЩИН — ԴԵՂՔԵՐԻ ԼՑՈՒՄ (ՓԱԿՈՒՄ, ԱՊԱՔԻՆՈՒՄ), տե՛ս Заживление (залечивание) трещин:

ЗАМОРАЖИВАНИЕ ГОРНЫХ ПОРОД (ГРУНТОВ) — ԱՊԱՐՆԵՐԻ (ԳՐՈՒՆՏՆԵՐԻ) ՍԱՌԵՑՈՒՄ, խոնավ կավային ապարների կամ ջրատար տարակազմ ապարների (օր., հոսագրունտների) ամրացում՝ նրանց սառեցման միջոցով: Ա. ս. իրագործվում է հորատանցքերի խիտ ցանցի միջոցով, որոնցում շրջանառության մեջ են դրվում գերասառը ($-20-30^\circ\text{C}$) աղաչերք: Ա. ս., որը դժվարության ու թանկության պատճառով կարճատև միջոցառում է, մեծ արդյունավետությամբ կիրառվում է դժվարանց տեղամասերում լեռնային և շին. աշխատանքները հեշտացնելու համար:

ЗАПАСЫ ВОДЫ (ВЛАГИ) В ПОЧВЕ — ՋՐԻ (ԽՈՐՈՒՎՈՒԹՅԱՆ) ՊԱՇԱՐԸ
ՀՈՂՈՒՄ, հողի դիտարկվող շերտում եղած ջրի (խոնավության) քանակը՝ արտա-
հայտված մմ-երով: Այն հաշվարկվում է հողի խոնավության, ծավալային կշռի և
շերտի հաստության տվյալների հիման վրա:

ЗАПАСЫ ГРУНТОВЫХ ВОД АКТИВНЫЕ — ԳՐՈՒՆՏԱՅԻՆ ՋՐԵՐԻ ԱԿՏԻՎ
ՊԱՇԱՐՆԵՐ, ըստ Ս. Կ. Բուտովի (1933), գրունտային ջրերի ամեն տարի վերա-
կանգնվող պաշար կամ գրունտային ջրերի հորիզոնի ամենամյա սնման չափ: Հնա-
ցած տերմին: Հոմանիշ՝ գրունտային ջրերի շարժում (դինամիկ) պաշարներ կամ վե-
րականգնվող պաշարներ:

ЗАПАСЫ ПОДЗЕМНЫХ ВОД — ՍՏՈՐԵՐԿՐՅԱ ՋՐԵՐԻ ՊԱՇԱՐՆԵՐ, ջրատար
ապարների ծակոտիների, ճեղքերի և այլ դատարկությունների մեջ եղած գրավի-
տացիոն ջրի քանակ: Տարբերում են Ս. Զ. պ-ի հետևյալ տեսակները. երկրք., դա-
րավոր, ընդհանուր, ատառիկ (չվերականգնվող), դինամիկ (վերականգնվող), շա-
հագործողական, ատաձգական, կարգավորիչ, ակտիվ, հաշվեկշռային, արտահաշ-
վեկշռային ևն: Ս. Զ. պ-ի տեսակների հարցում մասնագետների մոտ միասնական
կարծիք չկա: Օր., Ն. Մ. Ֆրոլովը և Լ. Ս. Յազվինը (1984) ատաջարկում են Ս. Զ.
պ-ի տակ ընդունել ուսումնասիրվող համակարգում գտնվող ստ. ջրերի ընդհանուր
տարեկան միջին քանակը:

ЗАПАСЫ ПОДЗЕМНЫХ ВОД БАЛАНСОВЫЕ — ՍՏՈՐԵՐԿՐՅԱ ՋՐԵՐԻ ՀԱՇ-
ՎԵԿՐՈՒՑԻՆ (ԲԱԼԱՆՍԱՅԻՆ) ՊԱՇԱՐՆԵՐ, ստ. ջրերի պաշարների այն մասը,
որի շահագործումը ներկա ժամանակներում տնտեսապես շահավետ է և տեխնիկա-
պես հնարավոր:

ЗАПАСЫ ПОДЗЕМНЫХ ВОД ВЕКОВЫЕ — ՍՏՈՐԵՐԿՐՅԱ ՋՐԵՐԻ ԴԱՐԱ-
ՎՈՐ ՊԱՇԱՐՆԵՐ, ազատ մակերևույթ ունեցող ջրատար հորիզոնի ջրի մակար-
դակի տատանման զոնայից ներքև եղած և ճնշումնային ջրատար հորիզոնում
պարփակված ջրերի պաշարներ, որոնց քանակը հավասար է ապարների ճեղքերում,
ծակոտիներում և կարստային դատարկություններում եղած գրավիտացիոն ջրի ծա-
վային: Բնական պայմաններում Ս. Զ. դ. պ-ի մեծությունը փոխվում է միայն երկր-
ծամանակահատվածում: Գործածությունից դուրս եկած տերմին:

ЗАПАСЫ ПОДЗЕМНЫХ ВОД ВОЗОБНОВЛЯЕМЫЕ — ՍՏՈՐԵՐԿՐՅԱ ՋՐԵ-
ՐԻ ՎԵՐԱԿԱՆԳՆՎՈՂ ՊԱՇԱՐՆԵՐ, ըստ Ն. Մ. Ֆրոլովի և Լ. Ս. Յազվինի
(1984), ստ. ջրերի պաշարների այն մասը, որ հավասար է ուսումնասիրվող ջրա-
տար համակարգի գումարային սնման միջին տարեկան մեծությանը: Հոմանիշ՝ ստ.
ջրերի սնում, ստ. ջրերի շարժում (դինամիկ) պաշարներ, ստ. ջրերի բնական ու-
սուրաներ, ստ. ջրերի հոսքի ծախս:

ЗАПАСЫ ПОДЗЕМНЫХ ВОД ГЕОЛОГИЧЕСКИЕ — ՍՏՈՐԵՐԿՐՅԱ ՋՐԵՐԻ
ԵՐԿՐԱԲԱՆԱԿԱՆ ՊԱՇԱՐՆԵՐ, ըստ Ն. Մ. Ֆրոլովի և Լ. Ս. Յազվինի (1984),
ստ. ջրերի պաշարների այն մասը, որը բնական (չխախտված) պայմաններում
գտնվում է ուսումնասիրվող ջրատար համակարգում մեկ տարուց ավելի: Հոմանիշ՝

ստ. ջրերի չվերականգնվող պաշարներ, ստ. ջրերի բնական պաշարներ, ստ. ջրերի ստատիկ (կայուն) պաշարներ:

ЗАПАСЫ ПОДЗЕМНЫХ ВОД ДИНАМИЧЕСКИЕ — ՍՏՈՐԵԿՐՅԱ ՋՐԵՐԻ ԾԱՌԺՈՒՆ (ԴԻՆԱՄԻԿ) ՊԱԾԱՐՆԵՐ, տե՛ս Запасы подземных вод возобновляемые:

ЗАПАСЫ ПОДЗЕМНЫХ ВОД ЕСТЕСТВЕННЫЕ — ՍՏՈՐԵԿՐՅԱ ՋՐԵՐԻ ԲՆԱԿԱՆ ՊԱԾԱՐՆԵՐ, ստ. ջրերի պաշարներ, որոնք ձևավորվում են մարդու ինժեներատնտ. գործունեությամբ չխախտված բնական պայմաններում:

ЗАПАСЫ ПОДЗЕМНЫХ ВОД ЗАБАЛАНСОВЫЕ — ՍՏՈՐԵԿՐՅԱ ՋՐԵՐԻ ԱՐՏԱՀԱՇՎԵԾՈՒՑԻՆ (ԱՐՏԱԲԱԼԱՆՍԱՑԻՆ) ՊԱԾԱՐՆԵՐ, ստ. ջրերի պաշարների այն մասը, որի օգտագործումը տնտեսապես շահավետ կլինի ապագայում՝ շահագործման տեխնիկայի կատարելագործման, օգտակար բաղադրատարրերի ստացման նոր տեխնոլոգիայի մշակման և այլ հանգամանքների շնորհիվ:

ЗАПАСЫ ПОДЗЕМНЫХ ВОД ИСКУССТВЕННЫЕ — ՍՏՈՐԵԿՐՅԱ ՋՐԵՐԻ ԱՐՀԵՍՏԱԿԱՆ ՊԱԾԱՐՆԵՐ, ստ. ջրերի պաշարներ, որոնք ստեղծվում են մարդու ինժեներատնտ. գործունեության հետևանքով: Այդ գործունեությունը կարող է լինել այլ նպատակներ հետապնդող և նպատակամղված: Լեռնահանքային, շին. ու գյուղատնտ. ամենաբազմապիսի աշխատանքները, հաճախ մարդու կամքից անկախ, կարող են հանգեցնել ստ. ջրերի արհեստական պաշարների ստեղծման: Բացի այդ, վերջին տասնամյակներին, ստ. ջրերի ինտենսիվ շահագործմանը զուգընթաց, մարդը դիմում է դրանց պաշարների արհեստական վերականգնման նպատակամղված գործունեության՝ մակերևութային հոսքը արհեստական ճանապարհով (լեռնային փորվածքների միջոցով) երկրի ընդերք ուղղելով:

ЗАПАСЫ ПОДЗЕМНЫХ ВОД ОБЩИЕ — ՍՏՈՐԵԿՐՅԱ ՋՐԵՐԻ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՊԱԾԱՐՆԵՐ, ստ. ջրերի կայուն (ստատիկ) և շարժուն (դինամիկ) պաշարների գումարային քանակը: Հոմանիշ՝ ստ. ջրերի պաշարներ:

ЗАПАСЫ ПОДЗЕМНЫХ ВОД ПРИВЛЕКАЕМЫЕ (ПРИВЛЕЧЕННЫЕ) — ՍՏՈՐԵԿՐՅԱ ՋՐԵՐԻ ՆԵՐԳՐԱՎՎՈՂ (ՆԵՐԳՐԱՎԱԾ) ՊԱԾԱՐՆԵՐ, ջրատար հորիզոնի շահագործման ժամանակ ստացվող լրացուցիչ պաշարներ, որոնք հորիզոնի մակարդակի իջեցման կամ ճնշման նվազման հետևանքով ներգրավվում են հարակից այլ ջրատար հորիզոններից:

ЗАПАСЫ ПОДЗЕМНЫХ ВОД РЕГУЛИРОВОЧНЫЕ — ՍՏՈՐԵԿՐՅԱ ՋՐԵՐԻ ԿԱՆՈՆԱՎՈՐՎՈՂ ՊԱԾԱՐՆԵՐ, գրունտային ջրերի մակերևույթի (ազատ հալելու) սեզոնային տատանումների զոնայում գտնվող ջրի ծավալը: Հոմանիշ՝ գրունտային ջրերի վերականգնվող պաշարներ:

ЗАПАСЫ ПОДЗЕМНЫХ ВОД СТАТИЧЕСКИЕ — ՍՏՈՐԵԿՐՅԱ ՋՐԵՐԻ ԿԱՅՈՒՆ (ՍՏԱՏԻԿ) ՊԱԾԱՐՆԵՐ, տե՛ս Запасы подземных вод геологические:

ЗАПАСЫ ПОДЗЕМНЫХ ВОД УПРУГИЕ — ՍՏՈՐԵԿՐՅԱ, ՋՐԵՐԻ ԱՌԱՋ-
ԳԱԿԱՆ ՊԱՇԱՐՆԵՐ, ճնշումնային ջրերի պաշարների այն մասը, որն ստեղծվում
է ջրի ծավալի ընդարձակման և ծակոտային տարածության փոքրացման հաշվին,
երբ արտանդման հետևանքով շերտում ջրատառիկ ճնշումը նվազում է:

ЗАПАСЫ ПОДЗЕМНЫХ ВОД ЭКСПЛУАТАЦИОННЫЕ — ՍՏՈՐԵԿՐՅԱ,
ՋՐԵՐԻ ԾԱՀԱԳՈՐԾՈՂԱԿԱՆ ՊԱՇԱՐՆԵՐ, ստ. ջրերի պաշարների այն մասը, որը
կարող է ստացվել տեխնիկատնտ. տեսակետից շահավետ ջրհան կառույցներով՝
շահագործման սահմանված ռեժիմի և ջրի որակի պահպանմամբ՝ ջրամատակարար-
ման հաշվարկային ողջ ժամանակամիջոցում (շուրջ 25—30 տարի):

ЗАПЕРТЫЕ (ЗАПЕЧАТАННЫЕ) ВОДЫ — ՊԱՐՓԱԿՎԱԾ ՋՐԵՐ, ստ. ջրերի
ոսպնյակաձև ջրատար հորիզոններ, որոնք բոլոր կողմերից պարփակված են ջրան-
թափանց ապարներով և գործնականում չեն հաղորդակցվում այլ ջրատար հորի-
զոնների հետ: Պ. ջ. գերազանցապես լինում են մատվածքակոտակման (սեղիմեն-
տացիոն) ծագման, հիմնականում կապված են լինում մավթային հնքվ-երի, ինչպես
նաև աղատար հաստվածքների հետ և սովորաբար աչքի են ընկնում բարձր հան-
քայնացմամբ: Աղատար հաստվածքների Պ. ջ-ում հաճախ բարձր է բրոմի, մագնիտ-
մային աղերի, երբեմն նաև բորի պարունակությունը: Ավելորդ տերմին:

ЗАРЕГУЛИРОВАННЫЙ СТОК ВОДЫ — ԿԱՐԳԱՎՈՐՎԱԾ ՋՐՀՈՍՔ, մա-
կերևության ջրհոսք, որի ռեժիմը ջրամբարներով և այլ ջրատեսի. կառույցներով
կարգավորված ու արհեստականորեն վերաբաշխված է կամ պայմանավորված է
լճերի, գետափուների և գետաբերուկային ջրատար մատվածքների կոտակիչ ազդե-
ցությամբ:

ЗАСОЛЕНИЕ ПОЧВ — ՀՈՂԵՐԻ ԱՂՈՒՏԱՑՈՒՄ, հողերում աղերի կուտակում,
որը վնասակար ազդեցություն է ունենում գյուղատնտ. կուլտուրաների աճի ու
բերքատվության վրա: Հ. ա. տեղի է ունենում ստ. ջրերի բարձր տեղադրման ժա-
մանակ, որի դեպքում նրանք հասցնում են օդահագեցման զոնայի ապարների մագա-
նոթներով բարձրանալ երկրի մակերևույթ, գոլորշիանալ և իրենց մեջ լուծված
աղերը թողնել հողի մակերևույթին: Հողը համարվում է աղակալված, եթե նրա մեջ
ջրում լուծվող աղերի պարունակությունը հասնում է 0,25 %-ի: Հ. ա-ի դեմ պայ-
քարի հիմնական միջոցներից են. գրունտային ջրերի մակարդակի իջեցումը, ցա-
մաբուրդը, հողերի լվացումը, մելիորանտներով հագեցումը ևն:

ЗАСУХА СОЛЯНАЯ — ԱՂԱՑԻՆ ԶՈՐԱՅՆՈՒԹՅՈՒՆ, տափաստանային գո-
տիներում չորացած լճեր, որոնց հատակն ու ափերը պատվում են աղափառով (տե՛ս
Гуджир): Հոմանիշ՝ հուջիր:

ЗАТОПЛЕНИЕ — ՋՐԱԿԱՆՈՒՄ, մակերևույթային հոսքի վարարումների ու
մեղեղումների, ինչպես նաև արհեստական ջրամբարների կառուցման հետևանքով
տեղանքի ջրակալում: Այն կարող է լինել նաև գրունտային ջրերի մակարդակի
բարձրացման և ճնշումնային ջրերի բեռնաթափման հետևանքով (պայմանավորված
մարդու տեխնածին գործունեությամբ):

ЗАТРУБНАЯ ЦИРКУЛЯЦИЯ ВОД — ՋՐԵՐԻ ԱՐՏԱՆՈՂՈՎԱԿԱՅԻՆ ԾՐՋԱՆԱՌՈՒԹՅՈՒՆ, ջրերի շարժում մեկ հորիզոնից մյուսը կամ դեպի հորատանցքի քամիչը՝ արտախողովակային տարածության միջոցով: Ջ. ա. շ. առաջանում է այն դեպքում, երբ վնասված է անրակապման խողովակաշարի կամ ցեմենտյա օղակի ամբողջականությունը: Երբեմն հարկ է լինում Ջ. ա. շ. ստեղծել արհեստական ճանապարհով՝ ջրաերկր. որոշակի նպատակների համար:

ЗАХВАТНАЯ ЗОНА КОЛОДЦА — ՋՐՀՈՐԻ ԶԱՎԹՄԱՆ ԶՈՆԱ, ստ. ջրհորի այն մասը, որը ներգրավում է ջրհորը՝ նրանից կատարվող արտամղումների ժամանակ: Զավթման զոնային հարող ջրհորը, թեպետ մասամբ կրում է ջրհորի ազդեցությունը, այսինքն գտնվում է իշույթային (դիպրեսիոն) ձագարի ազդեցության ոլորտում, սակայն նրա կողմից չի ներգրավվում:

ЗАХОРОНЕНИЕ ПРОМЫШЛЕННЫХ СТОКОВ — ԱՐԴՅՈՒՆԱԲԵՐԱԿԱՆ ՀՈՍԲԱԶՐԵՐԻ ԹԱՂՈՒՄ, արդյունաբերական թունավոր (ստավելապես ռադիոակտիվ) հոսքաջրերի ներմղումը խորը տեղադրված համապարփակ ջրաթափանց ապարաշերտերի մեջ: Սովորաբար նման միջավայր հանդիպում է ջրափոխանակման բացակայության զոնայում, որտեղ հոսքաջրերի փախուստը (կորուստը) գործնականում բացառվում է: Որոշ դեպքերում Ա. հ. թ. կատարվում է շահագործված նավթատար շերտախմբերի մեջ:

ЗАЩЕМЛЕННАЯ ВОДА — ԾՋՄՎԱԾ (ԿԾԿՎԱԾ) ԶՈՒՐ, նույնն է, ինչ Անկլումային ջուրը (տե՛ս Угловые воды) կամ Պենդուլար ջուրը (տե՛ս Пендулярная вода):

ЗАЩЕМЛЕННЫЙ ВОЗДУХ — ԾՋՄՎԱԾ ՕԴ, օդի պղպշակ՝ ապարի ծակոտիներում պարունակված ջրի մեջ: Այդ պղպշակը հարևան պղպշակների կամ մթնոլորտային օդի հետ չի հաղորդակցվում:

ЗЕМЛЕТРЯСЕНИЕ ТЕХНОГЕННОЕ — ՏԵԽՆԱԾԻՆ ԵՐԿՐԱԾԱՐԺ, երկրաշարժ, որն առաջանում է մարդու ինժեներատնտ. գործունեության հետևանքով: Մարդու հաբաճում տնտ. գործունեությունը, հատկապես լեռնահանքային արդյունաբերությունն ու ջրաշինարարությունը հանգեցնում են ռելիեֆի ու ընդերքի հսկայական ձևափոխությունների, որոնց հետևանքով երկրակեղևում տեղի են ունենում ցնցումներով ուղեկցվող լարումների վերաբաշխում: Վերջին տասնամյակներին կառուցված խոշոր (միլիարդավոր մ³ ծավալի) ջրամբարների շրջակայքում կամ լեռնահանքային կենտրոններում գրանցվել են տարբեր ուժգնության երկրաշարժեր, որոնց արհեստական ծագումը կասկած չի հարուցում:

ЗЕМЛЯНОЕ КОРЫТО — ՀՈՂԱՅԻՆ ՏԱՇՏԱԿ, տե՛ս Балластное корыто:

ЗЕРКАЛО ВОДНОЕ — ԶՐԱՅԻՆ ՀԱՅԵԼԻ, մակերևութային և գրունտային ջրերի ազատ մակերևույթ:

ЗЕРКАЛО ГРУНТОВЫХ ВОД — ԳՐՈՒՆՏԱՅԻՆ ՋՐԵՐԻ ՀԱՅԵԼԻ, գրուն-

տալին ջրերի ազատ մակերևույթ, որը ջրաերկրք բարտեզների վրա արտացոլվում է ջրաիզոգծերի (հիդրոիզոհիպսերի) միջոցով:

ЗЕРКАЛО СКОЛЬЖЕНИЯ — ՍԱՀԶԻ ՀԱՅԵԼԻ, ապարներում հարթ (հայելալային) մակերևույթներ, որոնք առաջանում են որոշակի հարթություններով ապարների տեղաշարժման ժամանակ: Ս. հ-ներ հիմնականում դիտվում են տեկտ. տեղաշարժերի, ինչպես նաև սողանքների դեպքում: Կախված ապարների միներալային և մեխ. կազմից, Ս. հ-ների վրա սովորաբար առաջանում են ակոսներ ու խազեր, որոնք ցույց են տալիս ապարների տեղաշարժի ուղղությունը:

ЗЕРНОВОЙ СОСТАВ ГОРНЫХ ПОРОД — ԱՊԱՐՆԵՐԻ ՀԱՏԻԿԱՅԻՆ ԿԱԶՄ, տե՛ս Гранулометрический состав горных пород:

ЗОЛИ — ԶՈԼԵՐ (ԿՈԼԻՏԻ ԼՈՒԾՈՒՅԹՆԵՐ), տարակազմ ծայրահեղ ցրվածության (դիսպերս) լուծույթների համակարգեր կամ կոլոիդ լուծույթներ: Ի տարբերություն մեղի (տե՛ս Гель), Զ-ի մոտ դիսպերս փուլի մասնիկները (միգելանները) տարածական կառուցվածքով կապված չեն: Զ. զանազանում են ըստ դիսպերս միջավայրի բնույթի, ինչպես օր., հիդրոգոլեր, աերոգոլեր, օրգանազոլեր ևն, որոնցում դիսպերս միջավայր են ծառայում համապատասխանաբար ջուրը, օդը և օրգ. հեղուկները:

ЗОЛИ — ԶՈԼԵՐ (ՍԱՌՑԱՓՈՍՈՐԱԿՆԵՐ), հին չորրորդական սառցապատման մարզերում տարածված ոչ մեծ կտրավուն փոտրակներ, որոնք թաղված սառցային ուղակիների հալման հետևանքով (ջերմակարստ) առաջանում են զանդրային հարթավայրերում (հատակային սառցաբեկորներում, լյուսակերպ ավազակավերի ծածկոցներում): Հաճախ Զ. լցված են լինում ջրով, տորֆով կամ լճային տիղմով: Նախկին ԽՍՀՄ Եվրոպական մասի միջին գոտում և Արևմտյան Սիբիրում Զ-ին անվանում են նաև ափսեանև փոտրակներ (տե՛ս Блюда):

ЗОНА — ԶՈՆԱ (ԵՐԿՐԱԾԵՐՏ, ԽԱՎ, ԳՈՏԻ), ըստ Օ. Կ. Լանգեի, որևէ բնական օբյեկտի (օր., գրունտային ջրերի) տեղադիրքը ուղղաձիգ կտրվածքում: Զրաերկրաբանությունում այս տերմինը երբեմն օգտագործվում է որպես մարզի, տարածքի կամ շրջանի հոմանիշ, որը ճիշտ չէ: Պլանում բնական օբյեկտի տեղադիրքը հարմար է բնութագրել գոտի տերմինով: Օր., Водоохранная зона — Զրապաշտպանական գոտի, Черноземная зона — Սևահողային գոտի ևն:

ЗОНА АКТИВНОГО ВОДООБМЕНА — ԱԿՏԻՎ ԶՐԱՓՈՒՆԱՆԱԿՄԱՆ ԶՈՆԱ, ըստ Ն. Կ. Իզմատովիչի (1944), ջրաերկրք. կտրվածքի վերին մաս, որը գտնվում է տեղական ողողատարման հիմքից բարձր: Ա. ջ. գ. ընդգրկում է գրունտային և արտեզյան ջրերի վերին հորիզոնները, որոնք սերտ կապի մեջ են մթնոլորտային և մակերևութային ջրերի հետ: Հոմանիշ՝ ազատ ջրափոխանակման գոնա:

ЗОНА АЭРАЦИИ — ՕՐԱՀԱԳԵՑՄԱՆ ԶՈՆԱ, երկրակեղևի ամենավերին զոնա՝ երկրի մակերևույթի և գրունտային ջրերի հայելու (հազեցման զոնայի) միջև: Օ. գ-ի ապարների դատարկությունների մեծ մասը զբաղված է օդով և ջրային գոլորշիներով: Այստեղ տարածված են խոնավածոծ, թաղանթային և մազանոթային ջրերը,

միայն ժամանակավորապես երևան են գալիս նաև գրավիտացիոն ջրերը (վերնաջրերը): 0. գ-ի ջրային ռեժիմը էապես կախված է տեղանքի կլիմայական պայմաններից:

ЗОНА ВЕСЬМА ЗАТРУДНЕННОГО ВОДООБМЕНА — ՉԱՓԱԶԱՆՑ ԴԸԺ-ՎԱՐ ԶՐԱՓՈՒԽՆԱԿՄԱՆ ԶՈՆԱ, ըստ Ն. Կ. Իգնատովիչի (1944), ջրաերկրք. կտրվածքի ստորին մաս, որը տեղադրված է ողողատարման ռեգիոնալ հիմքից (համաշխարհային օվկիանոսից) ներքև: 2. դ. 2. գ-ի ստ. ջրերը մակերևութային ջրերի հետ ամփոփված կապ չունեն:

ЗОНА ВЛИЯНИЯ СКВАЖИНЫ (КОЛОДЦА) — ՀՈՐԱՏԱՆՑՔԻ (ԶՐՀՈՐԻ) ԱԶԳԵՑՈՒԹՅԱՆ ԶՈՆԱ, հորատանցքին (ջրհորին) հարող ջրատար հորիզոնի այն մասը, որը արտամղումների ժամանակ ենթարկվում է ջրազրկման: Հ. ա. գ. արտամղման գործընթացում իրենից ներկայացնում է ջրի մակերևույթի ձագարաձև իջույթ, որի կենտրոնում գտնվում է գործող հրատանցքը: Այդ ձագարաձև իջույթի ձևերն ու չափերը պայմանավորված են հորիզոնի ջրաերկրք. պարամետրերով (ծծանցման գործակից, տեսակարար ծախս, ազդեցության շառավիղ ևն): Արտամղման սկզբում Հ. ա. գ. արագորեն է ձևավորվում, իսկ այնուհետև դանդաղորեն տարածվում է ընդհուպ մինչև ջրատար շերտի սահմանները: Եթե ջրատար շերտը շահագործվում է մի քանի հորատանցքերով, ապա նրանց ազդեցության զոնաները եզրամասերում վերադրվում են և պայմանավորում հորատանցքերի փոխազդեցությունը (ինտերֆերենցը), որը հանգեցնում է ջրատար շերտի ինտենսիվ չորացմանը:

ЗОНА ВОДООХРАННАЯ — ԶՐԱՊԱՇՏՊԱՆԱԿԱՆ ԳՈՏԻ (ԶՈՆԱ), տեղամաս, որն առանձնացվում է մակերևութային և ստ. ջրերը աղտոտումից պահպանելու համար: Զ. գ. չափերը որոշվում են էլեկտվ մեխ., քիմ. և մանրէաբանական աղտոտման ու համաճարակային հիվանդությունների տարածման հնարավորություններից (տե՛ս Зона охранная санитарная водозаборов):

ЗОНА ВЫВЕТРИВАНИЯ — ՀՈՂՄԱՀԱՐՄԱՆ ԶՈՆԱ, երկրակեղևի վերին զոնա, որի սահմաններում տեղի են ունենում ֆիզ. և քիմ. հողմահարման գործընթացներ: Հ. գ-ի հզորությունը կտրտված ռելիեֆի պայմաններում կարող է հասնել 500 մ-ի, իսկ հարթ տեղանքում այն չի գերազանցում մի քանի տասնյակ մ-ից, ընդ որում հողմահարման ակտիվ գործընթացներ դիտվում են ընդամենը մի քանի մ-ի սահմաններում:

ЗОНА ВЫЩЕЛАЧИВАНИЯ — ՏԱՐՐԱՆՈՒԾՄԱՆ ԶՈՆԱ, մետաղային հնքվերի մակերևութային մաս, որը ստ. ջրերի կողմից տարրալուծման հետևանքով գրեթե զուրկ է հանքային միներալներից: Տ. գ. առավել բնորոշ է ներփակումային (պորֆիրային) տիպի պղինձ-կոլչեդանային հնքվերին:

ЗОНА ГИДРОДИНАМИЧЕСКАЯ — ԶՐԱԴԻՆԱՄԻԿ (ՀԻԴՐՈԴԻՆԱՄԻԿ) ԶՈՆԱ, ջրաերկրք. կտրվածքի մաս, որտեղ տարածված ստ. ջրերն ունեն սնման, շարժման և բեռնաթափման միանման պայմաններ: Ն. Կ. Իգնատովիչը (1944) առանձնացնում է 3 Ջ. գ-ներ՝ ակտիվ (ազատ) ջրափոխանակման, դժվար ջրափոխանակման և խիստ դժվար ջրափոխանակման:

ЗОНА ГИДРОХИМИЧЕСКАЯ — ԶՐԱՔԻՄԻԱԿԱՆ ԶՈՆԱ, ջրաերկր. կտրվածքի մաս, որի սահմաններում ստ. ջրերի քիմ. կազմի ցուցանիշները (կամ մի մասը) նման են կամ կրում են աննշան փոփոխություններ: Զ. գ-ների առկայությունը հիմնականում կախված է ստ. ջրերի շարժման պայմաններից և, որպես կանոն, Զ. գ-ները համընկնում են ջրադինամիկ զոնաների հետ (տե՛ս Зона гидродинамическая):

ЗОНА ГИПЕРГЕНЕЗА — ՎԵՐՆԱԾՆՈՒԹՅԱՆ (ՀԻՊԵՐԳԵՆԵԶԻ) ԶՈՆԱ, ըստ Ն. Կ. Իգնատովիչի, ստ. ջրերի տեղաշարժի զոնա: Վ. գ. իր հերթին ստորաբաժանվում է ակտիվ և դանդաղ ջրափոխանակման զոնաների: Ակտիվ ջրափոխանակման զոնան գտնվում է տեղական ողողատարման հիմքից (խոշոր գետահոսներից) վերև, որտեղ ստ. հոսքը սերտ կապի մեջ է մակերևութային ջրերի հետ, իսկ ստ. ջրերի շարժումն (դինամիկ) պաշարները գերազանցում են կալուն պաշարներին: Այդ զոնայի հաստությունը պլատֆորմային գոտիներում հասնում է 200—300 մ-ի, իսկ լեռնային մարզերում՝ 0,5—1,0 կմ-ի: Վ. գ-ի ապարները հիմնականում տարրալուծված են, ջրերն ունեն փոքր հանքալցանցում և ջրակարրոնատային բաղադրություն: Դանդաղ ջրափոխանակման զոնան սովորաբար գտնվում է ողողատարման տեղական հիմքից ներքև, իսկ ստորին սահմանը պայմանականորեն ընդունվում է ծովային իջվածքը: Զոնայի հաստությունը պլատֆորմային գոտիներում հասնում է 500—600 մ-ի, իսկ ծալքավոր մարզերում՝ 1,0—2,0 կմ-ի, հիմնականում ընդգրկելով խորը տեղադրման արտեզյան ավազանները, որոնց կալուն պաշարները գերազանցում են շարժում պաշարներին: Դանդաղ ջրափոխանակման զոնայում ներկայումս էլ ընթանում են ապարների տարրալուծման գործընթացներ, որոնց հետևանքով ջրերն ունեն բարձր հանքալցանցում (մինչև 5—10 գր/լ) և առավելապես սուլֆատ-բորիդային կազմի են: Հ. գ-ից ներքև գտնվում է կատագենեզի զոնան:

ЗОНА ГОДОВЫХ (СЕЗОННЫХ) КОЛЕБАНИЙ ТЕМПЕРАТУРЫ — ԶԵՐՄՈՒԹՅԱՆ ՏԱՐԵԿԱՆ (ՍԵԶՈՆԱՅԻՆ) ՏՍՏԱՆՈՒՄՆԵՐԻ ԶՈՆԱ, երկրակեղևի վերին, մակերևութին մոտ մասը, որտեղ ապարների ջերմային տատանումները կախված են մթնոլորտային օդի ջերմային տատանումներից: Զ. տ. տ. գ-ի հաստությունը հասնում է 25—30 մ-ի, ըստ որում, խորությամբ զուգընթաց ջերմային տատանումները խիստ նվազում են: Զոնայի ստորին սահմանում (չեզոք շերտում) ջերմաստիճանը կալուն է և հավասար տեղանքի օդի տարեկան միջին ջերմաստիճանին: Ավելի ներքև ջերմությունն սկսում է աճել համաձայն երկրաջերմային գրադիենտի (տե՛ս Геотермический градиент):

ЗОНА ИЗБЫТОЧНОГО УВЛАЖНЕНИЯ — ՀԱՎԵՆՅԱԼ ԽՈՆԱՎԱՑՄԱՆ ԶՈՆԱ, երկրագնդի զոնա, որտեղ տարեկան մթնոլորտային տեղումների քանակը բազմապես կտրվածքում գերազանցում է գոլորշիացման մեծությանը:

ЗОНА ИНФИЛЬТРАЦИИ — ՆԵՐԾԾՄԱՆ ԶՈՆԱ, երկրակեղևի վերին մաս, որի միջով ներծծվում են մակերևութային ջրերն ու մթնոլորտային տեղումները: Ըստ էության, Ն. գ. համընկնում է օդահագեցման զոնայի հետ:

ЗОНА ЗАСТОЙНЫХ ВОД — ԱՆՇԱՐԺ (ԿԱՆԳՈՒՆ) ԶՐԵՐԻ ԶՈՆԱ, ըստ Ն. Կ. Իգնատովիչի (1944), ջրաերկր. կտրվածքի մաս, որտեղ ստ. հոսքը որևէ

րում է միայն երկրը, ժամանակամիջոցի ընթացքում: Ա. ջ. գ-ում տարածված են նստվածքակուտակման և թաղված ջրերը, որոնք ջրադինամիկ տեսակետից գերազանցապես գտնվում են դժվար և խիստ դժվար ջրափոխանակման պայմաններում (տե՛ս Гидродинамическая зона):

ЗОНА ЗАТРУДНЕННОГО ВОДООБМЕНА — ԴժՎԱՐ ԶՐԱՓՈԽԱՆԱԿՄԱՆ, ԶՈՆԱ, ըստ Ն. Կ. Իգնատովիչի (1944), ջրաերկրը. կտրվածքի մաս, որի սահմաններում տարածված ստ. ջրերը կանգուն վիճակում են և երկրի մակերևույթի հետ: նադորդակցվում են միայն ջրապարունակ ապարների սահմանափակ մերկացման, հատվածներում: Դ. ջ. գ. գտնվում է ակտիվ (ազատ) ջրափոխանակման և խիստ դժվար ջրափոխանակման զոնաների միջև, այսինքն պայմանականորեն սահմանափակվում է տեղատարման տեղական հիմքի (գետային ցանցի) և ռեգիոնալ հիմքի (համաշխարհային օվկիանոսի) միջերով:

ЗОНА ЗАТРУДНЕННОЙ ЦИРКУЛЯЦИИ И ЗАМЕДЛЕННОГО ВОДО-ОБМЕНА — ԴժՎԱՐ ԾՐՋԱՆԱՌՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ԴԱՆԴԱՂ ԶՐԱՓՈԽԱՆԱԿՈՒԹՅԱՆ, ԶՈՆԱ, ըստ Ն. Կ. Իգնատովիչի (1944), ջրաերկրը. կտրվածքի մաս, որն ընդգրկում է արտեզյան ավազանների խորը, թույլ հոսք ունեցող զոնան: Դ. ջ. և դ. ջ. գ-ում ստ. ջրերի կալուն պաշարները գերազանցում են շարժուն պաշարներին: Այստեղ թույլ հոսքի առկայության պատճառով, որն ստեղծվում է ներծծվող ջրերի ջրատառիկ ճնշման շնորհիվ, նստվածքակուտակման ջրերը դանդաղորեն դուրս են մղվում:

ЗОНА КАПИЛЛЯРНОГО ПОДНЯТИЯ — ՄԱՋԱՆՈԹԱՅԻՆ ԲԱՐՁՐԱՑՄԱՆ, ԶՈՆԱ, օդահագեցման զոնայի ստորին մաս, որտեղ մագնոթային ծալուտիներն ու ճեղքերը լցված են ջրով: Վերջինը պահվում է մագնոթային ձողակալ ուժերի շնորհիվ և գրունտային ջրերի մակերևույթի վրա առաջացնում է մագնոթային ջրերի զոնա (երիզ):

ЗОНА КАТАГЕНЕЗА — ԿԱՍԱԳԵՆԵԶԻ ԶՈՆԱ, ըստ Ն. Կ. Իգնատովիչի, խորը տեղադրման հարաբերականորեն անշարժ ջրերի զոնա, որտեղ ստ. հոսքը դիտվում է երկրը, ժամանակահատվածում:

ЗОНА МНОГОЛЕТНЕМЕРЗЛЫХ ПОРОД — ԲԱԶՄԱՄՅԱ ՍՍՌԱՄ ԱՊԱՐ-ՆԵԲԻ ԶՈՆԱ, երկրակեղևի ցուրտ գոտիներում գտնվող մարզ կամ զոնա, որտեղ գետնահողերն ու ապարները զգալի խորություների վրա բազմաթիվ տարիների ընթացքում գտնվում են սառած վիճակում: Հոմանիշ՝ կրիոլիթոզոնա կամ բազմամյա (դարավոր) սառցույթի զոնա (մարզ):

ЗОНА НАСЫЩЕНИЯ — ՀԱԳԵՑՄԱՆ ԶՈՆԱ, երկրակեղևի ողղաձիգ կտրը-վածքում զոնա, որտեղ ապարները հագեցած են գրավիտացիոն ջրով:

ЗОНА НЕДОСТАТОЧНОГО УВЛАЖНЕНИЯ — ԱՆԲԱՎԱՐԱՐ ԽՈՆԱՎԱՑ-ՄԱՆ ԶՈՆԱ, երկրագնդի մարզ (գոտի, երկրամաս), որտեղ գոլորշիացման ունա-

կրթյան տարեկան միջին մեծությունը գերազանցում է մթնոլորտային տեղումների բանակին:

ЗОНА НЕУСТОЙЧИВОГО УВЛАЖНЕНИЯ — ԱՆՎԱՅՈՒՆ ԽՈՆԱՎԱՑՄԱՆ ՋՈՆԱ, անցումային մարզ՝ հավելյալ և անբավարար խոնավացման մարզերի միջև: Ա. խ. մ-ի սահմաններում մթնոլորտային տեղումների և գոլորշիացման տարեկան միջին բանակները բազմապես ժամանակաշրջանի համար մոտավորապես հավասար են:

ЗОНА ОБРУШЕНИЯ — ՓԼՈՒՋՄԱՆ ՋՈՆԱ, բնական թեքություններում և լեռնային փորվածքներում ապարների տեղաշարժի տեղամաս, որտեղ նրանք ենթարկվում են փլուզման:

ЗОНА ОКИСЛЕНИЯ — ՌՔՍԻԴԱՑՄԱՆ ՋՈՆԱ, երկրի մակերևույթին մոտ, օդահագեցման զոնայում տեղադրված սուլֆիդային հնքվ-ի մաս, որտեղ օքսիդացման գործընթացների համար պայմանները նպաստավոր են: Օ. գ-ում առաջնային սուլֆիդային միներալները մասամբ կամ ամբողջապես վերածվել են օքսիդային միացությունների:

ЗОНА ОСЛАБЛЕНИЯ ПОРОД — ԱՊԱՐՆԵՐԻ ԹՈՒՎԱՑՄԱՆ ՋՈՆԱ, բնական թեքություններում և լեռնային փորվածքներում զոնա, որի սահմաններում ապարների ամրությունը բնական կամ արհեստական գործոնների ազդեցությամբ նվազել է:

ЗОНА ОХРАННАЯ САНИТАРНАЯ ВОДОЗАБОРОВ — ՋՐՀԱՎԱԲՆԵՐԻ (ՋՐՀԱՆ ԿԱՌՈՒՅՑՆԵՐԻ) ՍԱՆԻՏԱՐԱԿԱՆ ՊԱՀՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ՋՈՆԱ, տարածք, որի սահմաններում ջրամատակարարման աղբյուրները աղտոտվելուց պահպանելու նպատակով կիրառվում են սանիտարական միջոցառումներ: Ջ. ա. պ. գ. բաղկացած է 3 ենթազոններից. I — ջրհավաք (ջրհան) կառույցների տեղամաս, որտեղ սահմանվում է սանիտարական խիստ ռեժիմ (փշալարով կամ պարսպապատով հոսալի առանձնացվում է), II — ենթազոնա, որտեղ մակերևութային և ստ. ջրերը կարող են ազդել ջրհավաքների ջրի որակի վրա: Այստեղ հաստատվում է սահմանափակման ռեժիմ (կարգավորվում են բնակչության խտությունը, հոսքային ջրերի հարցը, սանիտարական-համաճարակաբանական դիտումները ևն), III — մոտակա բնակավայրերի ենթազոնա, որը արտադրական և կենցաղային կապ ունի ջրհավաքին հարակից բնակավայրերի հետ: Այստեղ ձեռնարկվում են ջրի միջոցով տարածվող համաճարակային հիվանդությունների հարուցիչների դեմ պայքարի միջոցառումներ: Ջ. ա. պ. գ-ի նախագծերը կազմվում են հատուկ հետազոտությունների հիման վրա և համաձայնեցվում են սանիտարական պահպանության ծառայության հետ:

ЗОНА ПЛАСТИЧНОСТИ — ՊԼԱՍՏԻԿՈՒԹՅԱՆ ՋՈՆԱ, երկրակեղևի խորը զոնա, որտեղ լեռնային ճնշման ազդեցության տակ ապարներում եղած բոլոր դատարկությունները փակվում են: Պ. գ-ի խորությունը առաջին հերթին պայմանավորված է ապարների ֆիզմեխ. հատկություններով: Օր., քարաղի մոտ պլաստիկություն սկսվում է դիտվել 1200—1500 մ-ից, որտեղ լեռնային ճնշումը գերազանցում է 150 կգ/սմ²-ուց:

ЗОНА ПОДПОРА ПОДЗЕМНЫХ ВОД — ՍՏՈՐԵՐԿՐՅԱ ԶՐԵՐԻ ԴԻՄՀԱՐԻ ԶՈՆԱ, զոնա, որտեղ բնական կամ արհեստական դիմարի պատճառով տեղի է ունենում ստ. ջրերի մակարդակի բարձրացում (օր., ջրամբարներին կամ ջրանցքներին հարող տարածքներում):

ЗОНА ПОДТОПЛЕНИЯ — ԶՐԱՈՂՈՂՄԱՆ ԶՈՆԱ, տարածք, որի ուղղաձիգ կտրվածքում դիտվում է գրունտային ջրերի մակարդակի բարձրացում՝ ընդհուպ մինչև երկրի մակերևույթի մասնակի ջրաողողում: Սովորաբար Զ. գ-ների առաջատմը պայմանավորվում է ջրամբարներից, ոռոգման համակարգերից և այլ ջրատարներից տեղի ունեցող մեծ կորուստներով: Գրունտային ջրերի մակարդակի բարձրացում կարող է դիտվել նաև արտեզյան ալիզաններում, երբ նրանք սնվում են ճնշումնային ջրերով:

ЗОНА ПОСТОЯННОЙ ГОДОВОЙ ТЕМПЕРАТУРЫ ЗЕМНОЙ КОРЫ — ԵՐԿՐԱԿԵՂԵՎԻ ԿԱՅՈՒՆ ՏԱՐԵԿԱՆ ԶԵՐՄՈՒԹՅԱՆ ԶՈՆԱ, երկրակեղևի ոչ մեծ խորության զոնա, որտեղ ապարներն ունեն կայուն, տեղանքի օդի տարեկան միջին ջերմաստիճանին հավասար ջերմություն: Ե. կ. տ. ջ. գ. գտնվում է ջերմության տարեկան տատանումների զոնայից ներքև և, կախված շրջանի կլիմայական, երկր., ջրաերկր. և այլ պայմաններից, ունենում է տեղադրման 20—30 մ խորություն և 10—20 մ հաստություն: Այդ զոնայից ներքև ջերմությունն սկսում է աճել համաձայն երկրաջերմային գրադիենտի: Երբեմն որպես հոմանիշ օգտագործվում է «Ջերմության չեզոք զոնա (շերտ)» տերմինը:

ЗОНА ПРОМЕРЗАНИЯ — ՍԱՌԵՑՄԱՆ ԶՈՆԱ, երկրակեղևի վերին զոնա, որի սահմաններում ստ. ջրերը ձմռանը վերածվում են սառցի: Հոմանիշ՝ ապարների սեզոնային սառեցման զոնա:

ЗОНА РАЗУПЛОТНЕНИЯ ПОРОД — ԱՊԱՐՆԵՐԻ ԱՊԱՆՏԱՑՄԱՆ ԶՈՆԱ, երկրակեղևի վերին զոնա, որի սահմաններում ընթացող կարստային գործընթացների հետևանքով ապարների ամրությունը նվազում է: Հոմանիշ՝ կարստավորման զոնա:

ЗОНА САНИТАРНОЙ ОХРАНЫ ВОДОИСТОЧНИКОВ — ԶՐԱՂԲՅՈՒՐՆԵՐԻ ՍԱՆԻՏԱՐԱԿԱՆ ՊԱՀՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ԶՈՆԱ, տե՛ս Зона охранный санитарная водозаборов:

ЗОНА СВОБОДНОГО ВОДООБМЕНА — ԱԶԱՏ ԶՐԱՓՈԽԱՆԱԿՄԱՆ ԶՈՆԱ, տե՛ս Зона активного водообмена:

ЗОНА СЕЗОННОМЕРЗЛЫХ ПОРОД — ԱՊԱՐՆԵՐԻ ՍԵՋՈՆԱՅԻՆ ՍԱՌԵՑՄԱՆ ԶՈՆԱ, տե՛ս Зона промерзания:

ЗОНА ЦЕМЕНТАЦИИ — ՑԵՄԵՆՏԱՑՄԱՆ ԶՈՆԱ, զոնա, որի սահմաններում ապարների դատարկություններում կոտակվում են շաղախանյութեր: Դա կարող է կատարվել. 1) բնական ճանապարհով, երբ հողմահարման նյութերում, կամ սուլֆիդային հնքվ-երի վերին մասերում ընթացող օքսիդացման գործընթացների հետևանք-

քով առաջացող երկրորդական սուլֆիդները (գլխավորապես պղնձի սուլֆիդներ՝ խալկոզին, կովելին, բորնիտ) լցնում, շաղիսակալում են ապարների դատարկությունները, 2) արհեստական ճանապարհով, երբ ապարների մեջ հորատանցքերի միջոցով ցանենտ է ներարկվում:

ЗОНАЛЬНОСТЬ ГИДРОГЕОДИНАМИЧЕСКАЯ — ՋՐԱԵՐԿՐԱԴԻՆԱՄԻԿԱԿԱՆ ԶՈՆԱՅԱՆՈՒԹՅՈՒՆ, երկրակեղևի ուղղաձիգ կտրվածքում ըստ ջրափոխանակության ակտիվության ստ. ջրերի զոնաների առանձնացում: Ն. Կ. Իզմատովիչը առանձնացնում է ջրադինամիկական 3 պայմանական զոնաներ. 1) ինտենսիվ (ազատ, ակտիվ) ջրափոխանակման, 2) դանդաղ (դժվարացված) ջրափոխանակման և, 3) խիստ դանդաղ (խիստ դժվարացված) ջրափոխանակման, կամ ջրափոխանակման բացակայության: Տե՛ս Зона активного водообмена, Зона затрудненного водообмена. Зона весьма затрудненного водообмена:

ЗОНАЛЬНОСТЬ ГРУНТОВЫХ ВОД — ԳՐՈՒՆՏԱՅԻՆ ՋՐԵՐԻ ԶՈՆԱՅԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ, երկրակեղևում գրունտային ջրերի տեղաբաշխման որոշակի օրինաչափություն, որը պայմանավորված է տեղանքի (լանդշաֆտի, շրջանի, ռեգիոնի, գոտու) բնակլիմայական առանձնահատկություններով: Հանրահայտ է, որ քնեռային գոտիներից դեպի մերձարևադարձային գոտի երկրագնդի վրա կլիման, հողերը և բուսականությունը կրում են օրինաչափ փոփոխություններ: Նման օրինակ փոփոխություններ դիտվում են նաև գրունտային ջրերի մոտ, ընդ որում այդ գործում հիմնական գործոններ են հանդիսանում կլիմայական պայմանները (գլխավորապես մթնոլորտային տեղումներն ու չեղմությունը): Դեռևս 1914 թ. Պ. Վ. Օտոցկին նկատել է, որ հյուսիսից հարավ շարժվելիս գրունտային ջրերի տեղադրման խորությունը մեծանում է և, դրան զուգընթաց, բարձրանում է նաև նրանց հանքայնացումը: Հետագայում սովետական մի շարք ջրաերկրաբանների (Վ. Ս. Իլյին, Գ. Ն. Կամենսկի, Օ. Կ. Լանգե, Ի. Վ. Գարմոնով, Ա. Ն. Սեմիխատով, Վ. Ի. Գոլյանինա և ուրիշներ) հետազոտություններով հաստատվել են գրունտային ջրերի տեղաբաշխման որոշակի օրինաչափություններ, որոնք նախկին ԽՍՀՄ-ի տարածքի ափական մասում ունեն հյուսիսից հարավ, իսկ եվրոպական մասում՝ հյուսիս-արևելքից հարավ-արևմուտք ընդհանուր ուղղվածություն, սակայն տեղանքի մի շարք առանձնահատուկ գործոններ հանգեցնում են յուրատիպ շեղումների: Ներկայումս նախկին ԽՍՀՄ տարածքի, Եվրոպայի և այլ աշխարհամասերի համար կազմված են Գ. Զ. Գ. սխեմատիկ քարտեզներ, որոնք զգալի ճշտությամբ վերարտադրում են նրանց տեղաբաշխման հիմնական օրինաչափությունները:

ЗОНАЛЬНОСТЬ (ЗОНА) ОРЕОЛЬНЫХ ВОД — ՊՍԱԿԱՅԻՆ ՋՐԵՐԻ ԶՈՆԱՅԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ (ՋՐՆԱ), հանքամարմնին հարող խտորիչ բաղադրության ջրերի (պսակային ջրերի) զոնայից հեռանալուն զուգընթաց ստ. ջրերի հանքայնացման օրինաչափ փոփոխություն, որն արտահայտվում է բնորոշ բաղադրատարրերի քանակի նվազմամբ (աղբառացմամբ):

ЗОНАЛЬНОСТЬ ХИМИЧЕСКОГО СОСТАВА АРТЕЗИАНСКИХ ВОД — ԱՐՏԵԶԻԱՆ ՋՐԵՐԻ ԳԻՄՆԱԿԱՆ ԲԱԳԱԳՐՈՒԹՅԱՆ ԶՈՆԱՅԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ, արտեզյան ջրերի քիմ. բաղադրության օրինաչափ փոփոխություններ ինչպես հո-

րիզոնական ուղղությամբ (սնման մարզից դեպի բեռնաբախման մարզ), սկսվաւ էլ արտեզյան ավազանի ուղղաձիգ կտրվածքով: Զրաքիմ. զոնաներն առանձնացվում են ըստ հանքայնացման, իոնատալային և գազային բաղադրության: Առանձնացվում են հետևյալ ջրաքիմ. զոնաները. 1) ջրակարբոնատ-կալցիումային կազմի քաղցրահամ (մինչև 1 գր/լ) ջրերի (A), 2) գերազանցապես սուլֆատային և քլորիդային կազմի աղի (1—35 գր/լ) ջրերի (B), 3) քլոր-մատրիումային, կալցիում-մատրիումային, կալցիում-մագնիումային կազմի աղաջրերի (>50 գր/լ) (C), 4) խաչտաբղետ քիմ. կազմի և հանքայնացման ջրերի (D): A, B, C, D զոնաներն իրենց հերթին բաժանվում են ենթազոնաների: Հիշյալ զոնաների հաջորդականությունը կտրվածքում ոչ ամենուրեք է նույնանման. ավելի հաճախ ըստ խորության ստ. ջրերի հանքայնացումն աճում է, ջրակարբոնատային կազմն անցնում է սուլֆատային, ապա քլորիդայինի (նորմալ ջրաքիմ. զոնաականություն): Միջլեռնային և նախալեռնային արտեզյան ավազանների կտրվածքում հանդիպում են ջրաքիմ. զոնաականության հետևյալ զուգորդումները. ա) հանքայնացման փոքրացում ըստ խորության, բ) հանքայնացման փոքրացում մինչև կտրվածքի միջին մասերը, ապա մեծացում ըստ խորության, գ) հանքայնացման մեծացում ըստ խորության, ապա փոքրացում՝ դեպի խորքը, դ) ավելի բարդ ու բազմատեսակ զուգորդումներ: Արտեզյան ջրերի գազային բաղադրության փոփոխությունները նույնպես բազմատեսակ են. օր., թթվածին-ազոտային գազերն ըստ խորության փոխարինվում են ածխաթթու-ազոտայինի, ապա ազոտայինի: Մեկ այլ դեպքում խորքում երևան են գալիս մեթան-ազոտային, ազոտ-մեթանային և վերջապես մեթանային գազեր:

ЗОНАЛЬНОСТЬ ХИМИЧЕСКОГО СОСТАВА ГРУНТОВЫХ ВОД — ԳՐՈՒՆ-ՏՍՅՈՒՆ ԶՐԵՐԻ ԳԻՄՆԱԿԱՆ ԲԱՂԱԴՐՈՒԹՅԱՆ ԶՈՆԱՅԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ, գրունտային ջրերի քիմ. բաղադրության օրինաչափ փոփոխություններ, որոնք կապված են ֆիզիկաաշխարհ. պայմանների փոփոխության հետ: Գ. չ. ք. ք. գ. առաջին անգամ դիտվել է Վ. Վ. Դոկուչևսկի (1899), ապա Գ. Վ. Օտոցկու (1914) և Վ. Ս. Իլյինի (1923) կողմից: Վերջինս նախկին ԽՍՀՄ տարածքի եվրոպական մասում առանձնացրել է զոնաական և ոչ զոնաական գրունտային ջրեր: Ի. Վ. Գարմոնովը (1948) ըստ քիմ. կազմի առանձնացնում է. 1) ջրակարբոնատ-սիլիկատոդային, 2) ջրակարբոնատ-կալցիումային, 3) սուլֆատ-քլորիդային, 4) ցամաքային աղուտացման և, 5) լեռնային շրջանների ջրակարբոնատ-կալցիումային գրունտային ջրերի զոնաներ: Գ. Ն. Մամենսկին (1948) նախկին ԽՍՀՄ տարածքում առանձնացնում է գրունտային ջրերի 2 զոնա՝ տարարվածման և ցամաքային աղուտացման: Տարբալուծման զոնան ընդգրկում է խոնավ կլիմա և ազատ հոսքի պայմաններ ունեցող շրջանները, որտեղ հիմնականում տարածված են ջրակարբոնատ-կալցիումային քաղցրահամ ջրերը: Ծամաքային աղուտացման զոնայում բարձր գոլորշիացման հետևանքով ջրերը սկզբում դառնում են սուլֆատային, ապա սուլֆատ-քլորիդային և վերջապես քլորիդային՝ ուղեկցվելով հանքայնացման մեծացմամբ՝ ընդհուպ մինչև աղաջրերի վերածվելը (>50 գր/լ): Լեռնային շրջաններում դրսևորվում է ուղղաձիգ զոնաականություն (վերնից-ներքև)՝ սնման մարզից դեպի բեռնաբախման մարզ:

ЗОНДИРОВАНИЕ — ԶՈՆԳԱՎՈՐՈՒՄ, փոխար ասպարների առաձգական հատկությունների ուսումնասիրությունը ասպարի մեջ ներդրվող զոնի օգնությամբ: Վերջինի ներդրումը իրականացվում է սեղմելու (ծանրաբեռնման) կամ հարվածելու միջոցով:

ЗОНЫ ГЕОГРАФИЧЕСКИЕ (ЛАНДШАФТНЫЕ, ПРИРОДНЫЕ) — ԱՇԽԱՐՀԱԳՐԱԿԱՆ (ԱՆԴՇԱՖՏԱՅԻՆ, ԲՆԱԿԱՆ) ԶՈՆԱՆԵՐ, երկրի մակերևույթի լանդշաֆտաաշխարհային տարաբաժանումներ, որոնք բնութագրվում են միատեսակ բնական պայմաններով և հաջորդաբար հերթափոխվում են՝ կախված լայնական և բարձրության տեղադիրքից: Ա. գ., որպես կանոն, կտրուկ արտահայտված սահմաններ չունեն, անցումը սահուն է: Տարբերում են Ա. գ-ի 2 տիպեր. լայնական (հորիզոնական) և ուղղաձիգ (ըստ բարձրության):

ЗУМПФ (ПОДСТВОЛОК) — ԶՈՒՄՓՖ (ՀՈՐԱՆԱՏԱԿԻ ԶՐԱՓՈՍ), հանքափողի հատակի փուս, որն ապահովում է փորվածքների ներխուժած ստ. ջրերի կուտակումը՝ հետագա արտամղման համար:

ЗЫБУН (ТРЯСИНА) — ԾԱՀԾՈՒՏ (ԾԱԽՆՈՒՏ, ՑՆՑՈՒՎ), ջրակուտակների տեղամասեր, որոնք պատվում են բուսականության և օրգ. մնացորդների (տորֆի) մինչև 1—2 մ հաստության ծածկով: Փոքր բեռնվածություն գործադրելիս անգամ 6-ները ենթարկվում են ձևափոխումների, իսկ մարդու քայլի տակ զգալիորեն ցնցվում են:

— II —

ИГЛОФИЛЬТР — ԱՍԵՂՆԱՔԱՄԻՉ, փոքր տրամաչափի խողովակ (խողովակաշար), որի ստորին ծայրին միացված են ասեղնաքամիչը և սուր ծայրապտեղակը: Վերջինը հնարավորություն է տալիս հիդրավիկ եղանակով (ջրի ճնշման տակ) կամ հարվածի միջոցով Ա. խրել (ներմղել) փուխը ջրատար ապարների մեջ: Ա. տեղադրվում է ինչպես երկրի մակերևույթից (գրունտային ջրերի մակարդակի իջեցման համար), այնպես էլ լեռնային ստ. փորվածքներից (ապարների չորացման համար): Մանրահատիկ ավազաշերտի մեջ հիդրավիկ եղանակով Ա. խրելու համար պահանջվում է 4 մթն. ճնշում և 6—8 ւ/վրկ. ջրի ծախս:

ИЗБИРАТЕЛЬНАЯ ДЕНУДАЦИЯ — ԸՆՏՐՈՎԻ ԼԵՐԿԱՑՈՒՄ, լերկացում, որի ինտենսիվությունը էապես փոխվում է՝ կախված տեղանքում տարածված ապարների ամրության ու առաձգականության տարբերությունից:

ИЗОБАРЫ — ԻԶՈԲԱՐԵՐ, հեղուկի կամ գազի հավասար ճնշման գծեր:

ИЗОБАТЫ — ԻԶՈԲԱԹԵՐ, մակերևութային ջրային ավազանների հավասար խորությունների գծեր:

ИЗОГИПСЫ — ԻԶՈՀԻՊՍԵՐ (ԻԶՈԳԾԵՐ), ծովի մակերևույթի կամ այլ պայմանական զերտական հարթության նկատմամբ երկրի մակերևույթի հավասար բարձրությունների գծեր:

ИЗОКЛИПЫ — ԻԶՈԿԼԻՊՆԵՐ, գծեր, որոնց երկարությամբ արագության վեկտորն ունի միևնույն ուղղությունը:

ИЗОМЕТЫ — ԻԶՈՄԵՏԵՐ, քարտեզի կամ հատակագծի վրա մթնոլորտային տեղումների հավասար քանակի կետերը միացնող գծեր:

ИЗОТАХИ — ԻԶՈՏԱԽԵՐ, հեղուկների շարժման հավասար արագության կետերը միացնող գծեր: Հոմանիշ՝ իզովելեր:

ИЗОТЕРМЫ — ԻԶՈԹԵՐՄԵՐ, 1. ֆիզ. աշխարհագրությունում՝ գծեր, որոնք միացնում են երկրի մակերևույթի վրա օդի միևնույն միջին ջերմություն (տարեկան, ամսական) ունեցող կետերը: 2. Երկրաբանությունում և ջրաերկրաբանությունում՝ քարտեզի կամ կտրվածքի վրա գծեր, որոնք միացնում են ապարների կամ ստ. ջրերի հավասար ջերմության կետերը:

ИЗОТРОПНЫЕ ПОРОДЫ — ՀԱՄԱՏԵՍԱԿ (ԻԶՈՏՐՈՊ) ԱՊԱՐՆԵՐ, համասեռ ապարներ, որոնց ֆիզմեխ. հատկանիշները ցամաքացած ուղղությամբ միատեսակ են: Լաբորատոր ուսումնասիրություններ կատարելիս Հ. ա-ի մոմըները կողմնորոշելու կարիք չունեն: Որոշ Հ. ա. (նոնաքարեր, հրաբխային ապակի են) որոշակի գործոնների (ճնշման, ջերմաստիճանի) ներգործությամբ դառնում են օպտիկապես անհամատեսակ (սնդիգոտրոպ):

ИЛОВАЯ РАПА — ՏՂՄԱՅԻՆ ԱՎԱԶԱՆ, լագունային կամ հանքային լճերի հատակային տիղմում պարփակված աղաջրեր:

ИЛОВАЯ (ДОННАЯ) СОЛЬ — ՏՂՄԱՅԻՆ (ՀԱՏԱԿԱՅԻՆ) ԱՂ, հանքային լճերի հատակային տիղմում աղաջրերից բյուրեղացած աղ: Հանախ Տ. ա-երը ներկայացված են լինում հեշտ լուծելի մագնիումային աղերով (Էպսոմիտ, աստրախացիտ են):

ИЛОВЫЕ ВОДЫ — ՏՂՄԱՅԻՆ ԶՐԵՐ, տիղմերի ծակոտիներում պարփակված ջրեր:

ИЛОВЫЕ РАСТВОРЫ — ՏՂՄԱՅԻՆ ԼՈՒԾՈՒՅԹՆԵՐ, տիղմերի ծակոտիներում պարփակված մալրական լուծույթներ:

ИМБИБИЦИОННЫЕ ВОДЫ — ԻՄԲԻԲԻՑԻՈՆ ԶՐԵՐ, գրունտի միջեկան ջրապատող դիֆուզիոն թաղանթի ջրեր: Հստ Ա. Ֆ. Լեբեդևի, Բ. Զ. համապատասխանում են թաղանթային ջրին: Ավելորդ տերմին:

ИММЕРСИОННЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ — ԻՄԵՐՍԻՈՆ ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ, փոխար ապարների միներալային կազմի ուսումնասիրություններ, որոնք կատարվում են միներալային մասնիկների օպտիկական հատկությունները համեմատելով այն հեղուկների օպտիկական հատկությունների հետ, որոնց մեջ ընկղմվում են փորձարկվող մասնիկները:

ИНДИКАТОР — ՑՈՒՑԻԶ (ԻՆԴԻԿԱՏՈՐ), ջրաերկրաբանությունում՝ նյութեր, որոնք օգտագործվում են ստ. ջրի ու ջրի թափանցելու արագությունը որոշելու համար: Այդ նյութերը փոխում են ջրի գույնը, քիմ. բաղադրությունը կամ էլեկտրա-

հաղորդականությունը, սակայն ջրում լուծված աղերի հետ ռեակցիայի մեջ չեն մտնում և հեշտությամբ հալոնաբերվում են: Նման պայմանների բավարարում են ջրում հեշտ լուծվող օրգ. ներկանյութերը, նատրիումի ու լիթիումի քլորիդային աղերը, նաշատիրը, ռադիոակտիվ նյութերը ևն: Առավել գործածական են գունաչափական ցուցիչ-ներկանյութերը՝ ֆլյուորեսցենը, էօզինը, էրիտրոզինը, կարմիր կոնգոն, ֆլյուորանտրոնը ևն: Օր., ֆլյուորեսցենը, որը ջրին տալիս է կանաչ գունավորում, անգնե աչքով հալոնաբերվում է անգամ $4 \cdot 10^{-7}$ գ/սմ³ պարունակության դեպքում:

Գոյություն ունեն մեծ հատուկ լուծույթներով ներծծված թղթե ցուցիչներ, որոնց օգնությամբ դաշտային պայմաններում հեշտությամբ կարելի է որոշել (մոտավոր հշտությամբ) ջրում ջրածնային իոնների կուտակումը:

ИНДИКАЦИОННАЯ РОЛЬ РАСТЕНИЙ — ԲՈՒՅՑՆԵՐԻ ՑՈՒՑԻՉ ԴԵՐ, բույսերի ընդունակությունը արտացոլելու հողերի ու ապարների քարաբանական կազմը, տեղանքի երկրաբին. ստանձնահատկությունները, ինչպես նաև ջրաերկր. պայմանները: Ջրաերկր. որոնողական աշխատանքներում որոշ բուսատեսակներ հաջողությամբ օգտագործվում են ոչ միայն իբրև ստ. ջրերի առկայության ցուցանիշ, այլ նաև թույլ են տալիս որոշակի պատկերացում կազմել ջրերի տեղադրման խորության, նրանց հանքայնացման և առանձին բիւ. տարրերի խտտորիչ բարձր պարունակության մասին:

ИНЖЕНЕРНАЯ ГЕОДИНАМИКА — ԻՆՇԵՆԵՐԱԿԱՆ ԵՐԱՐԱՆԻՆԱՄԻԿԱ, ինժեներական երկրաբանության բաժին, որն ուսումնասիրում է երկր. գործընթացներն ու երևույթները ինչպես բնական պայմաններում, այնպես էլ կապված կառույցների շինարարության ու տարածքների իրացման հետ: Ի. ե-ի բարդ խնդիրների մեջ են մտնում նաև երկր. գործընթացների ու երևույթների դեմ պայքարի միջոցառումների մշակումը, նրանց ընթացքի և հետևանքների կանխագուշակումը:

ИНЖЕНЕРНАЯ ГЕОЛОГИЯ — ԻՆՇԵՆԵՐԱԿԱՆ ԵՐԱՐԱՆԱՆՈՒԹՅՈՒՆ, երկր. գիտություն, որն ուսումնասիրում է երկրակեղևի վերին հորիզոնների դիմամիկան՝ կապված մարդու անընդհատ բարդացող ինժեներական գործունեության հետ: Ի. ե. հետազոտում է ինժեներական կառույցների շինարարության ու շահագործման երկր. պայմանները և մշակում է ինժեներական կառույցների ու երկր. միջավայրի փոխազդեցության կանխատեսումները: Թեև մարդը վաղուց ի վեր առիպված է եղել ուսումնասիրել երկր. գործընթացներն ու երևույթները, լուծել միջավայրի շին. ու տնտ. բազմապիսի խնդիրներ, այնուամենայնիվ, Ի. ե. որպես ինքնուրույն գիտություն ձևավորվել է XX դարի 20—30-ական թվականներին: Ներկայումս Ի. ե. ունի հետևյալ հիմնական բաժինները. գրունտագիտություն (ինժեներական պետրոլոգիա), ինժեներական երկրադինամիկա, ռեգիոնալ ինժեներական երկրաբանություն և հատուկ ինժեներական երկրաբանություն:

ИНЖЕНЕРНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ЧЕЛОВЕКА — ՄԱՐԴՈՒԻ ԻՆՇԵՆԵՐԱԿԱՆ ԳՈՐԾՈՒՆԵՆՈՒԹՅՈՒՆ, կառույցների նախագծման, շինարարության և շահագործման աշխատանքներ: Մ. ի. գ. տարեցտարի ալելի է բարդանում՝ կապված այնպիսի կառույցների հետ, ինչպիսիք են. երկնաքերներն ու հսկա գործարանները,

մայրողիներն ու կամորջները, պատվարներն ու ջրանցքները, մետրոներն ու թու-
նելները, խորը հանքափողերն ու հանքարանները, օդանավակայաններն ու ատո-
մակայանները, ռազմական օբյեկտներն ու նավահանգիստները ևն:

ИНЖЕНЕРНАЯ МЕЛИОРАЦИЯ ГРУНТОВ — ԳՐՈՒՆՏՆԵՐԻ ԻՆԺԵՆԵՐԱ-
ԿԱՆ ՄԵԼԻՈՐԱՑԻԱ, տե՛ս Закрепление горных пород (грунтов):

ИНЖЕНЕРНО-ГЕОЛОГИЧЕСКАЯ ГРУППА ПОРОД — ԱՊԱՐՆԵՐԻ ԻՆԺԵ-
ՆԵՐԱԵՐԿՐԱԲԱՆԱԿԱՆ ԽՈՒՄԲ, ըստ Ի. Վ. Պոպովի (1951), ապարների ստո-
րաբաժանում, որը ինժեներակերպ. քարտեզների վրա առանձին պոմակի ձևով
առանձնացվում է այն դեպքում, երբ ապարների տեղադրման բնույթը թույլ չի
տալիս տվյալ մասշտաբի քարտեզի վրա և հաշվարկային սխեմաներում արտահայ-
տել համատեղ տեղադրված ապարների ողջ քազմազանությունը: Առավել հաճախ
Ա. ի. խ. առանձնացվում է հորիզոնական (կամ նրան մոտ) տեղադրման և փոքր
հզորության շերտիկների դեպքում, որոնք կազմող ապարները իրենց հատկություն-
ներով կտրուկ տարբերվում են միմյանցից:

ИНЖЕНЕРНО-ГЕОЛОГИЧЕСКАЯ КАРТА — ԻՆԺԵՆԵՐԱԵՐԿՐԱԲԱՆԱԿԱՆ
ՔԱՐՏԵԶ, որոշակի մասշտաբի տեղագրական քարտեզի վրա տեղանքի ինժեներա-
կերպ. պայմանների արտահայտում, որոնք ցույց են տալիս տեղանքում այս կամ
այն տիպի շինարարության ծավալման կամ նրա տևո. իրացման հնարավորություն-
ները: Տարբերում են Ի. ք-ների հետևյալ տիպերը. 1) անալիտիկ, որոնց վրա ար-
տահայտվում են ապարների որևէ հատկության ցուցանիշները (օր., ծծանցման գոր-
ծակիցը, պլաստիկության ցուցանիշը, սեղմելիության գործակիցը, սեղմման մո-
դուլը ևն), 2) ինժեներակերպ. պայմանների, որոնք կազմվում են առանց շինա-
րարության տեսակը ցույց տալու և առանց քարտեզագրվող տարածքի առանձին
մասերի հանրագումարային գնահատականի, 3) սինթետիկ (ինժեներակերպ. շըր-
ջանացման քարտեզներ), որոնց վրա արտահայտվում են տարբեր տեսակի շինարա-
րության ինժեներակերպ. պայմանները որոշող գործոնների գումարային արժեքների
գնահատականը: Ի. ք-ները լինում են. ակնարկային (1:1.500.000 և ավելի փոքր),
փոքրամասշտաբ (1:500.000—1:1.000.000), միջին մասշտաբի (1:100.000—
—1:200.000), խոշորամասշտաբ 1:25.000—1:50.000 և մանրամասն (1:10.000 և
ավելի մեծ): Նախագծային փուլում Ի. ք-ները սովորաբար կազմվում են
1:25.000—1:1.000 մասշտաբների:

ИНЖЕНЕРНО-ГЕОЛОГИЧЕСКАЯ КЛАССИФИКАЦИЯ ПОРОД — ԱՊԱՐ-
ՆԵՐԻ ԻՆԺԵՆԵՐԱԵՐԿՐԱԲԱՆԱԿԱՆ ԴԱՍԱԿԱՐԳՈՒՄ, ապարների (գրունտների)
խմբավորում, որը կատարվում է հետևյալ նպատակներով. 1) ինժեներակերպ.
քարտեզների ու կտրվածքների վրա միատեսակ ֆիգքմ. հատկություններով օժտված
գրունտների տիպիկ տարատեսակների առանձնացում, 2) գրունտների հետազոտ-
ման դաշտային ու լաբորատոր ուսումնասիրությունների մեթոդիկայի ճիշտ ընտրու-
թյուն, 3) նախագծվող կառույցների հետ ապարների փոխգործունեության վարքագծի
ինժեներակերպ. ճիշտ գնահատում: Ա. ի. դ. մի կողմից պետք է հաշվի առնի լու-
րաբանչյուր առանձնացված խմբի առաջացման պայմանների առանձնահատկու-
թյունները. մյուս կողմից՝ այդ խմբերը պետք է բնութագրվեն ըստ ապարների
ֆիզմեխ. հատկանիշների: Ներկայումս Ա. ի. դ. համակողմանի ձև դեռևս չի մշակ-

ված: Գոյություն ունեցող դասակարգումները կարելի է բաժանել 2 խմբի՝ ընդհանուր և հատուկ (բնագավառային): Ընդհանուր դասակարգման հիմքում դրվում են ծագումնային կամ ֆիզմեխ. հատկությունների մեկ կամ մի քանի ցուցանիշներ, որոնց հիման վրա առանձնացվում են ապարների առավել տարածված տիպեր՝ բերելով նրանց ընդհանուր ինժեներաշին. բնութագիրը: Հատուկ (բնագավառային) դասակարգումը կատարվում է ելնելով կոնկրետ տեխ. խնդիրների պահանջներից (օր., ապարները որպես հիմնատակ, թեքությունների կայունության կամ ապարների շահագործման պայմանների գնահատման դեպքերում): Գոյություն ունեցող դասակարգումներից կարելի է նշել Մ. Մ. Պրոտոդյակոնովի, Ն. Ն. Մապուլի, Ֆ. Պ. Սավարենակու, Վ. Ա. Պրիկոնսկու, Ի. Վ. Պուպովի, Ե. Մ. Սերգենի և ուրիշների կողմից առաջարկված դասակարգումները:

ИНЖЕНЕРНО-ГЕОЛОГИЧЕСКАЯ ОБЛАСТЬ — ԻՆԺԵՆԵՐԱԵՐԿՐԱԲԱՆԱԿԱՆ ՄԱՐԶ, տարածքի խոշոր միավոր, որն առանձնացվում է երկրաձևաբանական պայմանների (հիմնականում ուկլիեֆի ձևերի) ընդհանրության հիման վրա:

ИНЖЕНЕРНО-ГЕОЛОГИЧЕСКАЯ РЕКОГНОСЦИРОВКА — ԻՆԺԵՆԵՐԱԵՐԿՐԱԲԱՆԱԿԱՆ ՏԵՂԱԶՆՆՈՒՄ (ՏԵՂԱՂԻՏՈՒՄ), ինժեներակերպ. ուսումնասիրությունների նախնական փուլ, որի ժամանակ տարածքն ուսումնասիրվում է վերերկրյա գլխավոր (հանգուցային) մարշրուտների և օդաչառչափական դիտումների միջոցով:

ИНЖЕНЕРНО-ГЕОЛОГИЧЕСКАЯ СЪЕМКА — ԻՆԺԵՆԵՐԱԵՐԿՐԱԲԱՆԱԿԱՆ ՀԱՆՈՒՅԹ, զանազան կառույցների նախագծման և շինարարության համար տեղանքի երկր. կառուցվածքի, երկրաձևաբանական պայմանների, երկր. գործընթացների ու երևույթների, ինչպես նաև ապարների ֆիզմեխ. հատկությունների համալիր ուսումնասիրություններ, որոնց արդյունքների հիման վրա կազմվում են ինժեներակերպ. քարտեզներ (տե՛ս Инженерно-геологическая карта):

ИНЖЕНЕРНО-ГЕОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ ПОРОД — ԱՊԱՐՆԵՐԻ ԻՆԺԵՆԵՐԱԵՐԿՐԱԲԱՆԱԿԱՆ ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ, կառույցների նախագծման ու շինարարության համար ապարների ֆիզմեխ. հատկությունների ուսումնասիրություն և շինարարության հետևանքով այդ հատկությունների հնարավոր փոփոխությունների կանխատեսում:

ИНЖЕНЕРНО-ГЕОЛОГИЧЕСКИЕ СВОЙСТВА ПОРОД — ԱՊԱՐՆԵՐԻ ԻՆԺԵՆԵՐԱԵՐԿՐԱԲԱՆԱԿԱՆ ՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ, ապարների հատկություններ, որոնք մարդու ինժեներական գործունեության ժամանակ բնութագրում են նրանց վարքը (ամրություն, կայունություն, ձևախախտում, պլաստիկություն, ջրաթափանցելիություն ևն):

ИНЖЕНЕРНО-ГЕОЛОГИЧЕСКИЕ УСЛОВИЯ ТЕРРИТОРИИ — ՏԱՐԱԾՔԻ ԻՆԺԵՆԵՐԱԵՐԿՐԱԲԱՆԱԿԱՆ ՊԱՅՄԱՆՆԵՐ, տարածքի առանձնահատկություններ, որոնք բնորոշում են մարդու ինժեներական գործունեության համար նրա նպաստավորության չափը (ուկլիեֆ, երկր. կառուցվածք, ջրակերպ. պայմաններ, երկր. գործընթացների առկայություն, ապարների ֆիզմեխ. հատկություններ ևն):

ИНЖЕНЕРНО-ГЕОЛОГИЧЕСКИЕ УЧАСТКИ — ԻՆԺԵՆԵՐԱԵՐԿՐԱԲԱՆԱԿԱՆ ՏԵՂԱՄԱՍԵՐ, իմձեներաերկրր. եթաաշրթանների մասեր, որոնք հանդիսանում են իմձեներաերկրր. շրթանացման ամեմափոքր ստորաբաժանումները: Իմձեներաերկրր. մանրամասն քարտեզների վրա Ի. տ. առանձնացվում են ըստ որևէ կարևոր հատկանիշի (օր., ըստ կալուցության, երկրր. գործընթացների զարգացման բնույթի, ապարների ջրաթափանցելիության ևն):

ИНЖЕНЕРНО-ГЕОЛОГИЧЕСКИЕ ЯВЛЕНИЯ — ԻՆԺԵՆԵՐԱԵՐԿՐԱԲԱՆԱԿԱՆ ԵՐԵՎՈՒՅԹՆԵՐ, մարդու իմձեներական գործունեության հետևանքով երկրր. միջավայրի կրած փոփոխություններ կամ իմձեներաերկրր. գործընթացների դրսևորման ձևեր: Ի. ե-ից առավել տարածված են փլվածքները, թափվածքները, սողանքները, նստեցումները, գերնստեցումները, սուֆոզիան, ուռչումը, սառչումը, հալչումը, գրունտային ջրերի ռեժիմի փոփոխությունները ևն: Կախված շինարարության ծավալման խորությունից, Ի. ե-ի բնույթը էապես փոխվում է: Օր., մակերևութային շինարարությանը (նանապարհներ, օդանավակայաններ) բնորոշ են նստեցումները, ուռչումը, սառչումը, հալչումը ևն, իսկ խորքային շինարարությանը (խորը հիմքեր, մետրո, հանքափող) բնորոշ են լեռնային ճնշումը, փլուզումները, ստ. ջրերի ռեժիմի խախտումները ևն:

ИНЖЕНЕРНО-ГЕОЛОГИЧЕСКИЙ ВИД ПОРОД — ԱՊԱՐՆԵՐԻ ԻՆԺԵՆԵՐԱԵՐԿՐԱԲԱՆԱԿԱՆ ՏԵՍԱԿ, ըստ Ի. Վ. Պոպովի (1951), ապարների իմձեներաերկրր. դասակարգումը ճշգրտող ստորաբաժանում՝ ըստ նրանց պետրոգրաֆիական տիպի: Որևէ տեսակի մեջ մտնող ապարները բնութագրվում են այնքան մոտ տեխ. հատկություններով, որ նրանց հաշվարկները կատարվում են միևնույն պարամետրերով ու բանաձևերով, իսկ նրանց տեխ. հատկությունները ուսումնասիրելիս կիրառվում են սկզբունքայնորեն նույն լաբորատոր տեխնիկան ու հնարքները: Ա. ի. տ-ները սովորաբար առանձնացվում են մանրամասն իմձեներաերկրր. քարտեզներ ու կտրվածքներ կազմելիս:

ИНЖЕНЕРНО-ГЕОЛОГИЧЕСКИЙ КОМПЛЕКС — ԻՆԺԵՆԵՐԱԵՐԿՐԱԲԱՆԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼԻՐ (ԿՈՄՊԼԵՔՍ), շերտագրական հաջորդականությամբ տեղադրված ապարների հատվածք, որը բնութագրվում է ապարների իմձեներաերկրր. հատկությունների և օրինաչափ փոփոխությունների ընդհանրությամբ:

ИНЖЕНЕРНО-ГЕОЛОГИЧЕСКИЙ ПОДРАЙОН — ԻՆԺԵՆԵՐԱԵՐԿՐԱԲԱՆԱԿԱՆ ԵՆԹԱԾՐՋԱՆ, իմձեներաերկրր. շրջանի մաս, որը առանձնացվում է տեղանքի երկրր. կտրվածքի (մակերևութային մոտ տեղադրված շերտի կամ հորիզոնի) նմանությամբ, ինչպես նաև ժամանակակից ֆիզիկաերկրր. գործընթացների մասշտաբների ու ձևերի ընդհանրությամբ:

ИНЖЕНЕРНО-ГЕОЛОГИЧЕСКИЙ РАЙОН — ԻՆԺԵՆԵՐԱԵՐԿՐԱԲԱՆԱԿԱՆ ԵՐՋԱՆ, իմձեներաերկրր. մարզի մաս, որն առանձնացվում է բնորոշ իմձեներաերկրր. հատկագրով և ժամանակակից ֆիզիկաերկրր. գործընթացների ու երևույթների ընդհանրությամբ:

ИНЖЕНЕРНО-ГЕОЛОГИЧЕСКИЙ РЕГИОН — ԻՆՇԵՆԵՐԱԵՐԱԳԱՆԱԿԱՆ ՌԵԳԻՈՆ, տարածքի ինժեներականը. շրջանացման ամենախոշոր միավոր, որն առանձնացվում է երկր. կառուցվածքի, երկրաձևաբանական ու ջրաերկր. պայմանների, ժամանակակից մտվածքների բնույթի և ֆիզիկականը. գործընթացների ընդհանրությամբ: Ի. ո. սովորաբար առանձնացվում է ակնարկային և փոքրամասշտաբ ինժեներականը. քարտեզների վրա:

ИНЖЕНЕРНО-ГЕОЛОГИЧЕСКОЕ РАЙОНИРОВАНИЕ — ԻՆՇԵՆԵՐԱԵՐԱԳԱՆԱԿԱՆ ԾՐՋԱՆԱՑՈՒՄ, ուսումնասիրվող տարածքի բաժանումը ենթադաս միավորների (ռեգիոն, մարզ, շրջան, ենթաշրջան, տեղամաս)՝ ըստ ինժեներականը. պայմանների:

ИНТЕГРАЛЬНЫЙ ГРАФИК — ԻՆՏԵԳՐԱԼ ԳՐԱՖԻԿ, որևէ գործընթացի ընթացքի գրաֆիկ արտահայտում, որը կատարվում է գրաֆիկի կազմման սկզբից առանձին ցուցանիշների գումարային արժեքների հաջորդական փոփոխությունների ճշագծման միջոցով:

ИНТЕНСИВНОСТЬ ВОДООБМЕНА — ԶՐԱԾՐՋԱՆԱՌՈՒԹՅԱՆ ԻՆՏԵՆՍԻՎՈՒԹՅՈՒՆ, ըստ Գ. Ն. Կամենսկու, մեծություն, որը բնութագրվում է ջրաշրջանառության գործակցով: Վերջինի իրենից ներկայացնում է ստ. ալվազանի ջրերի տարեկան ծախսի և նրանց ընդհանուր բնական պաշարների հարաբերությունը:

ИНТЕНСИВНОСТЬ ОСАДКОВ — ՏԵՂՈՒՄՆԵՐԻ ԻՆՏԵՆՍԻՎՈՒԹՅՈՒՆ, տեղումների շերտ, որը գոյանում է 1 րոպեում: Տ. ի. կարևոր դեր ունի ստ. ջրերի սնման գործում:

ИНТЕНСИВНОСТЬ ПРОСАЧИВАНИЯ — ՆԵՐԹԱՓԱՆՑՄԱՆ ԻՆՏԵՆՍԻՎՈՒԹՅՈՒՆ, ջրաքանակ, որը միավոր ժամանակահատվածում ներթափանցվում է ապարի տարածքի միավոր մակերեսով:

ИНТЕРМИТТЕНЦИЯ — ԲԱԲԱԽՅՈՒՆ (ԻՆՏԵՐՄԻՏԵՆՑԻԱ), աղբյուրի ծախսի դիմադրական տատանում (բարակյուն), որը սովորաբար հատուկ է տաք, երբեմն նաև սառը, սակայն գազերով հագեցած հանքային ջրերին: Առավել արտահայտիչ Բ. դիտվում է գեյզերների մոտ, որոնք պարբերաբար արտավիժում են տաք ջրաշիթեր:

ИНТЕРСТИЦИАЛЬНЫЙ ЛЕД — ԻՆՏԵՐՍՏԻՑԻԱԼ ՍԱՌՈՒՅՑ, տե՛ս Лед подземный:

ИНТЕРСТИЦИАЛЬНЫЕ ВОДЫ — ԻՆՏԵՐՍՏԻՑԻԱԼ ԶՐԵՐ, ապարների ճեղքերում, ծակոտիներում և այլ դատարկություններում տեղադրված ազատ (գրավիտացիոն) ստ. ջրեր: Ավելորդ տերմին:

ИНТЕРФЕРЕНЦИЯ СКВАЖИН (КОЛОДЦЕВ) — ՀՈՐԱՏԱՆՑՔԵՐԻ (ԶՐԸ-ՀՈՐԵՐԻ) ՓՈԽԱԶԴԵՑՈՒԹՅՈՒՆ (ԻՆՏԵՐՖԵՐԵՆՑ), տե՛ս Взаимодействие скважин, колодцев:

ИНТРАЗОНАЛЬНЫЕ ВОДЫ — ՆԵՐՋՈՆԱՅԱԿԱՆ ՋՐԵՐ, ըստ Ֆ. Պ. Սա-վարենսկոյ, տեղադրման հատուկ պայմաններով ոչ խորը գրունտային ջրեր (օր., վերնաջրեր), որոնք, ի տարբերություն զոնայական և ոչ զոնայական ջրերի, կա-րող են հանդիպել ցանկացած զոնայի ներսում: Ավելորդ տերմին:

ИНТРУЗИЯ МОРСКИХ ВОД — ԾՈՎԱՅԻՆ ՋՐԵՐԻ ՆԵՐԴՐՈՒՄ (ԻՆՏՐՈՒ-ՋԻԱ), ափամերձ գոտու ջրատար ապարների մեջ ծովային ջրերի ներդրում (ին-տրուզիա), որը կատարվում է ծովային և ստ. ջրերի դիմամիկ հավասարակշռության խախտման հետևանքով: Վերջինը հիմնականում պայմանավորված է քաղցրահամ ստ. ջրերի պաշարների անհաշվենկատ շահագործմամբ, երբ բացի ստ. ջրերի դի-մամիկ պաշարներից օգտագործվում են նաև ստատիկ պաշարները, որը հանգեց-նում է ջրատար հորիզոնների մակարդակի իջեցմանն ու ճնշման նվազմանը: Ծ. Ջ. Գ. հետևանքով սովորաբար քաղցրահամ ստ. ջրերը տեղակալվում են աղի ջրերով:

ИНФИЛЬТРАЦИОННАЯ ТЕОРИЯ — ՆԵՐԾԾՄԱՆ ՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆ, տե՛ս
Теория происхождения подземных вод:

ИНФИЛЬТРАЦИОННЫЕ ВОДЫ — ՆԵՐԾԾՄԱՆ (ԻՆՖԻԼՏՐԱՑԻՈՆ) ՋՐԵՐ, ստ. ջրեր, որոնք առաջացել են ապարների դատարկությունների միջով մթնոլոր-տային տեղումների ու մակերևութային ջրերի ներծծման շնորհիվ:

ИНФИЛЬТРАЦИЯ — ՆԵՐԾԾՈՒՄ (ԻՆՖԻԼՏՐԱՑԻԱ), մթնոլորտային ու մակերևութային ջրերի թափանցելը երկրակեղևը կազմող գետնափողերի և ապար-ների մեջ՝ ճեղքերի, ծակոտիների և այլ դատարկությունների միջոցով: Մթնոլորտային տեղումների քանակի և ներծծվող ջրի քանակի հարաբերությունը (%-ներով) կոչվում է ներծծման գործակից:

ИНФЛЮАЦИОННЫЕ ВОДЫ — ՆԵՐՀՈՍՄԱՆ (ԻՆՖԼՅՈՒԱՑԻՈՆ) ՋՐԵՐ, ստ. ջրեր, որոնք առաջացել են ապարների խոշոր ճեղքերի ու կարստային դա-տարկությունների միջով մթնոլորտային տեղումների ու մակերևութային ջրերի գրեթե անարգել ներհոսման ճանապարհով:

ИНФЛЮАЦИЯ -- ՆԵՐՀՈՒՔ (ԻՆՖԼՅՈՒԱՑԻԱ), մթնոլորտային և մակերևու-թային ջրերի թափանցելը երկրակեղևը կազմող գետնափողերի և ապարների մեջ՝ խոշոր ճեղքերի, ծակոտիների և կարստային դատարկությունների միջով:

ИНЪЕКЦИЯ ЦЕМЕНТАЦИОННОГО РАСТВОРА — ՑԵՄԵՆՏԱՅՄԱՆ ԼՈՒ-ԾՈՒՅԹԻ ՆԵՐԱՐԿՈՒՄ, ցեմենտից պատրաստված լուծույթի ներարկում ապարների մեջ, որն իրագործվում է փոքր տրամագծով հորատանցքերի միջոցով (ճնշման գործադրմամբ) և նպատակ է հետապնդում բարձրացնել ապարների ամրությունն ու նվազեցնել նրանց ջրաթափանցելիությունը:

ИОННАЯ СИЛА РАСТВОРА — ԼՈՒԾՈՒՅԹԻ ԻՈՆԱՅԻՆ ՈՒԺ, տե՛ս
Теория активности:

ИОНИТЫ — ԻՈՆԻՏՆԵՐ, կոշտ միներալային և օրգ. նյութեր, որոնք ընդունակ են իոնային փոխանակության: Ի. ստորաբաժանվում են կատիոնիտների և անիոնիտների: Կատիոնիտները օժտված են իրենց իոնածին խմբերի կատիոնները տարրալուծված աղերի կատիոնների կամ ջրածնային իոնների հետ փոխանակելու ունակությամբ: Անիոնիտները փոխանակում են իրենց իոնածին խմբերի անիոնները լուծույթում գտնվող աղերի կամ թթուների անիոնների հետ: Ի. կարող են լինել բնական ծագման (ցեղիտներ, գլաուկոնիտներ ևն), կամ արհեստական ծագման (իոնափոխանակման խեմեր ևն):

ИОННО-СОЛЕВОЙ КОМПЛЕКС ГОРНЫХ ПОРОД — ԱՊԱՐՆԵՐԻ ԻՈՆԱ-ԱՂԱՅԻՆ ՀԱՄԱԼԻՐ, ըստ Ա. Ն. Բունեևի, ապարներում ջրային լուծույթների կամ կարծր մասնիկների ձևով պարփակված լուծելի աղերի և կլանված իոնների համադրամար:

ИОНЫ — ԻՈՆՆԵՐ, լիցքավորված մասնիկներ, որոնք իրենցից ներկայացնում են էլեկտրոնների ավելցուկով կամ պակասորդով ատոմներ կամ քիմիապես կապակցված ատոմների խմբեր: Կախված էլեկտրոնների ավելցուկի կամ պակասորդի քանակից, հրաճր կարող են լինել միալիցք, երկլիցք, եռալիցք ևն: Իոնները բաժանվում են 2 տիպի՝ կատիոններ և անիոններ: Կատիոնները դրական լիցքավորման իոններն են, ունեն էլեկտրոնների պակասորդ և էլեկտրոլիզի ժամանակ ձգտում են դեպի անոդ: Բացասական լիցքավորման իոնները կոչվում են անիոններ, ունեն էլեկտրոնների ավելցուկ և էլեկտրոլիզի ժամանակ ուղղվում են դեպի կատոդ: Իոնները կարող են ձևավորվել ու գոյատևել ցանկացած աղեղատային վիճակում (կարծր, հեղուկ, գազ) գտնվող նյութերում: Ջրային լուծույթում հրաճր ստաջանում են նյութեր (զանազան աղեր, հիմքեր, թթուներ), որոնք կրում են էլեկտրոլիտ անվանումը, իսկ իոնացման հիպոթեզը ստացել է էլեկտրոլիտի դիսոցման տեսությամբ անվանումը: Բնական ջրերում առավել տարածված են միալիցք և երկլիցք իոնները. կատիոններից՝ Na^+ , K^+ , Mg^{2+} , Ca^{2+} , անիոններից՝ Cl^- , SO_4^{2-} , HCO_3^- , CO_3^{2-} : Հանքային թթու ջրերում զգալի քանակությամբ պարունակվում են հաև եռալիցք կատիոններ (Fe^{3+} , Al^{3+}): Բնական ջրերում առավել բարձր լիցքավորման Ի. հազվադեպ են պատահում:

ИРРИГАЦИЯ — ՈՌՈԳՈՒՄ (ԻՌԻԳԱՑԻԱ), 1. Ջրաշինարարության (նիդրոտեխնիկայի) բնագավառ, որն զբաղվում է հողերի արհեստական ոռոգման հարցերով: 2. Արհեստական ոռոգման գործընթաց:

ИРРИГАЦИОННЫЕ ВОДЫ — ՈՌՈԳՄԱՆ (ԻՌԻԳԱՑԻՈՆ) ՋՐԵՐ, ջրանցքներով ու այլ կառույցներով տեղափոխվող և գյուղատնտ. հողերին տրվող ջրեր:

ИСКОПАЕМЫЙ (КАМЕННЫЙ) ЛЕД — ԲՐԱՇՈՒ (ՔԱՐԱՑԱՄԵՆ) ՍԱՌՈՒՅՑ, շերտաձև կամ ուսպնյալաձև սառցե մարմին, որը հավերժական սառցույթի մարզերում տեղադրված է չորրորդական նստվածքների մեջ և ունի մինչև մի քանի տասնյակ մ հաստություն: Ենթադրվում է, որ Բ. ս-ները չորրորդական ժամանակաշրջանի սառցապատումների արդյունք են, սակայն նման սառույցներ կարող են առաջանալ հաև ներկա ժամանակներում, երբ սառցով լցված փոսորակները կամ սառցադաշտի մնացորդները ծածկվում են ժամանակակից քերվածքներով:

ИСПАРЕНИЕ — ԳՈՒՈՐԾԻԱՑՈՒՄ, հեղուկ կամ կարծր նյութի գոլորշու (գազի) վերածվելու գործընթաց, որը տեղի է ունենում ցանկացած ջերմաստիճանում: Ի հա-
կադրություն գոլորշիացման, կոնկրետ հեղուկը տվյալ ճնշման պայմաններում եռում
է միայն որոշակի ջերմաստիճանում: Օր., ջուրը գոլորշիանում է ցանկացած ջերմ-
աստիճանում, մինչդեռ այն եռում է միայն $+100^{\circ}$ Ց: Գ. բնության մեջ ջրի շրջա-
նառության կարևոր օղակ է. նրա միջոցով կարգավորվում է մթնոլորտի խոնավու-
թյան հաշվեկշիռը: Գ. մեծությամբ կախված է գոլորշիացվող մակերևույթի ջերմաս-
տիճանից, բաժու արագությունից, օդի խոնավությունից են: Տարբերում են. փա-
ռացի Գ.՝ ցամաքի մակերևույթից կատարվող Գ., և գոլորշիացման ունակություն՝
ազատ ջրային մակերևույթից կատարվող Գ.: Բույսերի միջոցով կատարվող Գ.
կոչվում է տրանսպիրացիա:

ИСПАРЯЕМОСТЬ—ԳՈՒՈՐԾԻԱՑՄԱՆ ՈՒՆԱԿՈՒԹՅՈՒՆ (ԳՈՒՈՐԾՈՒՆԱԿՈՒ-
ԹՅՈՒՆ), հնարավոր առավելագույն գոլորշիացում, որը տվյալ ջերմաստիճանում
կարող է տեղի ունենալ ազատ ջրային մակերևույթից:

ИСПЫТАНИЕ ГРУНТОВ НА НЕСУЩУЮ СПОСОБНОСТЬ — ԳՐՈՒՆՏՆԵՐԻ
ԿՐՈՂՈՒՆԱԿՈՒԹՅԱՆ ՓՈՐՁԱՐԿՈՒՄ, դաշտային պայմաններում փորձնական
բեռնվածքով գրունտների սեղմման դիմադրության (կրողունակության) որոշում:
Գ. կ. փ. կատարվում է դրոշմոցի վրա բեռնվածքի աստիճանական սովելացմամբ,
ընդ որում դրոշմոցի նստեցումը չափվում է մինչև նրա լրիվ մարումը: Չափումների
արդյունքները արտահայտվելով գրաֆիկ եղանակով, ստանում են բեռնվածքից
կախված գրունտի նստեցման կորը, որն էլ բնութագրում է գրունտի կրողունակու-
թյունը:

ИСПЫТАНИЕ ГРУНТОВ НА РАЗМОКАНИЕ — ԳՐՈՒՆՏՆԵՐԻ ԿԱԿՎՄԱՆ
ՓՈՐՁԱՐԿՈՒՄ, գրունտների ջրակայունության փորձարկում, որը կատարվում է գլլ-
խավորապես լաբորատոր պայմաններում: Գրունտի որոշակի չափերով խորանար-
դան նմուշը ցանցի վրա ընկղմվում է ջրի մեջ, կակղելով քայքայվում-անցնում է
ցանցի անցքերով: Գրունտի կակղումը բնութագրելու համար որոշվում են. 1) կա-
կղման ժամանակը, 2) նմուշի քայքայման բնույթը, 3) թրջված նմուշի խոնավու-
թյունը:

ИСПЫТАНИЕ ГРУНТА НА МОДЕЛИ — ԳՐՈՒՆՏԻ ՓՈՐՁԱՐԿՈՒՄ ՄՈ-
ԴԵԼԻ ՎՐԱ, գրունտի (համարժեք արհեստական նյութի) փորձարկում հատուկ
սարքի (հարմարանքի) օգնությամբ, որի միջոցով գրունտի նմուշի վրա գործա-
դրվում են ալնալիսի ուժեր, ինչպիսիք դիտվում են բնական պայմաններում կամ
նախագծվող կառույցների լրացուցիչ ներգործության դեպքում:

ИСПЫТАНИЕ ГРУНТА НА НАБУХАНИЕ — ԳՐՈՒՆՏԻ ՈՒՌՉՄԱՆ ՓՈՐ-
ՁԱՐԿՈՒՄ, կապակցված գրունտի խոնավության բարձրացման հետևանքով նրա
ծավալի մեծացման փորձարկում: Գրունտի ծավալի մեծացումը ուղեկցվում է ներ-
քին ճնշման զարգացմամբ, որը կոչվում է ուռչման ճնշում: Գրունտի ուռչումը ճիշտ
կլիմի որոշել, երբ նրա վրա արտաքին ճնշում (բեռնվածք) չի գործադրվում, կամ
ուռչման ճնշումը գերազանցում է բեռնվածքի գործադրած ճնշմանը: Գրունտի ուռ-

շումը բնութագրելու համար որոշվում են. 1) ուռած մմուշի խոնավությունը, 2) գրունտի ծավալի անը (ուռչումը), 3) ուռչման ճնշումը, 4) ուռչման տևողությունը:

ИСПЫТАНИЕ ГРУНТА НА РАСТЯЖЕНИЕ — ԳՐՈՒՆՏԻ ԶԳՍՍՆ ՓՈՐՁԱՐԿՈՒՄ, կոշտ կապերով գրունտի մմուշի ձևափոխման լաբորատոր որոշումը ձգող լարումների ներգործությամբ:

ИСПЫТАНИЕ ГРУНТА НА СДВИГ — ԳՐՈՒՆՏԻ ՏԵՂԱԾԱՐԺԻ ՓՈՐՁԱՐԿՈՒՄ, դաշտային կամ լաբորատոր պայմաններում գրունտի տեղաշարժի (գրունտի մի մասի շարժումը մյուսի նկատմամբ) փորձարկում, որը կատարվում է բնական տեղադրման ապարի (հորատանցքում) կամ նրա չխախտված մմուշի մեջ խրված հատուկ սարքը (թևալոր գործիքը) շրջելու միջոցով: Լաբորատոր պայմաններում Գ. տ. փ. հաճախ կատարվում է տեղաշարժվող փորձասարքի միջոցով, որի դեպքում գրունտի մմուշը ֆիքսված հարթությամբ տարբեր նորմալ լարումների տակ տեղաշարժելիս՝ որոշվում է տեղաշարժին նրա ցույց տված դիմադրությունը:

ИСПЫТАНИЕ ГРУНТА НА ТРЕХОСНОЕ СЖАТИЕ — ԳՐՈՒՆՏԻ ԵՌԱՌԱՆՅՔ ՍԵՂՄՍՍԱՆ ՓՈՐՁԱՐԿՈՒՄ, գրունտի քայքայման դիմադրության լաբորատոր փորձարկում, որն իրականացվում է առանցքային ու կողային ճնշումների համամասնության փոփոխման և ծակոտիմային ջրերի տարբեր չափի ու ձևի ցամաքորդի պայմաններում:

ИСПЫТАНИЕ ГРУНТА НА УПЛОТНЕНИЕ — ԳՐՈՒՆՏԻ ԽՏԱՑՄԱՆ ՓՈՐՁԱՐԿՈՒՄ, փուլար ապարի խտացման ստտիմանի որոշում, որը գրունտի տարբեր խոնավության պայմաններում կատարվում է մեխ. խտացման ստանդարտ եղանակով:

ИСПЫТАНИЕ СВАИ НАГРУЗКОЙ — ՑՑԻ ՓՈՐՁԱՐԿՈՒՄ ԲԵՌՆՎԱԾՔՈՎ, փորձական բեռնվածքով ցցի կրողունակության, ինչպես նաև բեռնվածության և ցցի մատցման (ներմղման) կախման որոշում:

ИСТИННАЯ (ДЕЙСТВИТЕЛЬНАЯ) СКОРОСТЬ ФИЛЬТРАЦИИ — ԾԾԱՆՑՄԱՆ ԻՐԱՎԱՆ ԱՐԱԳՈՒԹՅՈՒՆ, ջրի ծախսի և հոսքի ընդլայնական կտրվածքի ճեղքերի ու ծակոտիների գումարային մակերեսի հարաբերությունը: Ծ. ի. ա. (V°) կապված է ծծանցման արագության (V_s) հետ հետևյալ հարաբերությամբ՝
$$V^{\circ} = \frac{V^{\circ}}{n}$$
 կամ $V^{\circ} = n \cdot V^{\circ}$, որտեղ n -ը ջրատար ապարի դիմամիկ ծակոտկենությունն է (տե՛ս Пористость динамическая):

ИСТОЧНИК (РОДНИК, КЛЮЧ, КРЫНИЦА, БУЛАК) — ԱՂԱՅՈՒՐ (ԱՎՈՒՆՔ), ստ. ջրի կենտրոնացած բնական ելք՝ երկրի մակերևույթին կամ ջրավազանում (ստորջրյա աղբյուր): Գոյություն ունեն Ա-ների բազմատեսակ դասակարգումներ (տե՛ս Классификация источников): Ա. որպես ստ. ջրի մերկացում և տեղեկատվության օբյեկտ, ջրաերկր. աշխատանքների բոլոր էտապներում ենթարկվում է ամենամանրամասն ուսումնասիրությունների:

ИСТОЧНИК ГИПЕРТЕРМИЧЕСКИЙ — СУ.Ք (ՀԻՊԵՐԹԵՐՄԻԿ) ԱՂՔՅՈՒՐ, աղբյուր, որի ջրի ջերմությունը բարձր է տվյալ տեղանքի օդի տարեկան միջին ջերմաստիճանից:

ИСТОЧНИК ГИПОТЕРМИЧЕСКИЙ — ՍԱՌԸ (ՀԻՊՈԹԵՐՄԻԿ) ԱՂՔՅՈՒՐ, աղբյուր, որի ջրի ջերմությունը ցածր է տվյալ տեղանքի օդի տարեկան միջին ջերմաստիճանից:

ИСТОЧНИК ИЗОТЕРМИЧЕСКИЙ — ԻՉՈԹԵՐՄԻԿ ԱՂՔՅՈՒՐ, աղբյուր, որի ջրի ջերմությունը հավասար է տվյալ տեղանքի օդի տարեկան միջին ջերմաստիճանին:

— К —

КАВЕРНОЗНОСТЬ ГОРНЫХ ПОРОД — ԱՊԱՐՆԵՐԻ ԽՈՌՈՂԱՎՈՐՈՒԹՅՈՒՆ, ապարներում փոքր (0,1 մմ-ից մինչև մի քանի սմ և ավելի տրամագծով) կոորպուն կամ անկանոն ձևի դատարկությունների (խոռոչների) առկայություն: Ըստ ծագման Ա. խ. լինում է առաջնային և երկրորդային: Առաջնային Ա. խ. բնորոշ է որոշ հրաբխածին ապարներին (պալմանավորված է գազերով հարուստ լավայի սառեցման առանձնահատկություններով), ինչպես նաև օրգանածին կրաքարերին: Երկրորդային Ա. խ. ջրի քայքայիչ գործունեության արդյունք է և դիտվում է հեշտ կարտավորվող ապարներում (կրաքարեր, դոլոմիտ, գիպս ևն): Զրաերկրաբանությունում և ինժեներաերկրաբանությունում Ա. խ. ուսումնասիրությունն ունի մեծ կարևորություն, քանի որ խոռոչավորությունը մեծապես պայմանավորում է ապարների կայունությունն ու ջրաթափանցելիությունը:

КАДАСТР ПОДЗЕМНЫХ ВОД — ՄՏՈՐԵՐԿՐՅԱ ԶՐԵՐԻ ՄՄՓՈՓԱԳԻՐ, ստ. ջրերի վերաբերյալ բոլոր տեղեկությունների համակարգված և մշտապես լրացվող ամփոփագիր, որը կազմվում է հրանց հաշվառման և ժողմնաստության մեջ ուսցիվում օգտագործման նպատակով: Ստ. ջրերի տարբեր տիպերին (գրունտային, արտեզյան, հանքային ևն) ու նրանց երևակման տեսակներին (աղբյուր, ջրհոր, նորատանցք ևն) վերաբերող տեղեկությունները անց են կացվում հաշվառման քարտերի, հատուկ քարտեզների վրա և ենթարկվում են վիճակագրական վերլուծության: Նախկին ԽՍՀՄ-ում Ս. ջ. ա-եր կազմվում էին միութենական ու հանրապետական երկրք. հիմնապաշարների (ֆոնդերի), ջրաերկրաբանության ինստիտուտի, մի շարք նախարարությունների և կազմակերպությունների կողմից:

КАЙМА КАПИЛЛЯРНАЯ — ՄԱԶԱՆՈԹԱՅԻՆ ԵՐԻՉ, մազանոթային ջրերի բարձրացման սահմանագիծ, որի դիրքը ուղղահիգ կտրվածքում ենթարկվում է տատանումների՝ կախված գրունտային ջրերի մակարդակի տատանումներից, օդահագեցման գոնայի ջերմադինամիկ և այլ պայմաններից: Մ. է. նման է ծուլավոր ծալավեների, քանի որ հարևան մազական անցքերում մակերևութային լարվածության և մոլեկուլային ձգողական ուժերի շնորհիվ պահվող ջրերը կարող են գտնվել փոքր-ինչ տարբեր մակարդակների (բարձրությունների) վրա:

КАЛЬЦИЕВЫЕ ВОДЫ — ԿԱԼՑԻՈՒՄԱՅԻՆ ԶՐԵՐ, բնական ջրեր, որոնց քիմ. բաղադրության մեջ կալիումներից գերիշխում է կալցիումի իոնը (Ca^{2+}):

КАНАЛЫ КАПИЛЛЯРНЫЕ — ՄԱԶԱՆՈԹՆԵՐ (ՄԱԶԱԿԱՆ ԱՆՑՔԵՐ), տե՛ս
Капиллярные поры:

КАНАЛЫ ПОДЗЕМНЫЕ КАРСТОВЫЕ — ՍՏՈՐԵՐԿՐՅԱ ԿԱՐՍՍԱՅԻՆ ԱՆՑ-
ՔԵՐ (ՈՒՂԻՆԵՐ), կարստավորված զանգվածներում տարածված ստ. անցքերի
բարդ համակարգ: Ըստ Ս. Կ. ա-ի տարածական դիրքի տարբերում են. 1) ուղղա-
ձիգ, 2) հորիզոնական և, 3) խորքային սիֆոնային (ոլորապտույտ) անցքեր: Ուղ-
ղաձիգ անցքերի առաջացումը սովորաբար պայմանավորված է մակերևութային
ջրերի ներհոսքով (ինֆլյուացիայով): Որանք սկսվում են լայն խողովակ (պոնորով)
և նման են ալիքավոր ողորկ պատերով ուղղաձիգ հորի, որի խորությունը կախված
է գրունտային ջրերի մակարդակից: Հորիզոնական Ս. Կ. ա. առաջանում են տ-
վորաբար գրունտային ջրերի մակարդակի սահմաններում և նման են տարբեր
չափերի սրահներով հեղթափոխվող գետնուղիների: Ջրի հոսքը, որը խոշոր սրահ-
ներում լճակներ է առաջացնում, ուղղված է դեպի ողողամաշման տեղական հիմքը
(գետահովիտը), որտեղ ելքի տեղում ավարտվում է խոշոր քարայրով: Ողողամաշման
հիմքի իջեցմանը զուգընթաց սկսվում է հորիզոնական Ս. Կ. ա-ի առաջացման նոր
փուլ, իսկ հին գետնուղիներն ու սրահները պատվում են սկուլպտուր ձևերով,
ստալակտիտ-ստալագմիտներով և մակահոսման այլ ձևերով: Խորքային սիֆոնային
անցքերը, որոնք առաջանում են հագեցման զոնայում, ունենում են ավելի բարդ
(ոլորապտույտ) ձևեր, սակայն, քանի որ անցքերում ջուրը շարժվում է որոշակի
ճնշման տակ, ապա նրանց պատերը ողողամաշված-հարթեցված են:

КАПЕЖ — ԿԱԹԻԼՔ (ԿԱԹՈՑ), ստ. լեռնային փորվածքների կամ քարանձա-
վների մեջ (առաստակից, թեր պատերից) ստ. ջրերի ներթափանցում՝ կաթիլի ձևով:

КАПЕЛЬНО-ЖИДКАЯ СВОБОДНАЯ ВОДА—ԿԱԹԻԼԱՀԵՂՈՒԿԱՅԻՆ ԱԶՍՏ
ԶՈՒՐ, տե՛ս Вода гравитационная подземная:

КАПИЛЛЯРИМЕТР — ՄԱԶԱՆՈԹԱԶՍՓԻՉ (ԿԱՊԻԼՅԱՐԻՄԵՏՐ), չափիչ
ապր, որի օգնությամբ որոշվում են ապարներում ջրի մագանության բարձրաց-
ման և քաղաքական մագանության ճնշման մեծությունները:

КАПИЛЛЯРНАЯ ВЛАГОЕМКОСТЬ — ՄԱԶԱՆՈԹԱՅԻՆ ԽՈՆՎԱԶԱՏԱՐՈՒ-
ԹՅՈՒՆ, մագանության բարձրացման զոնայի սահմաններում ապարի մագանոթնե-
րում պարունակված ջրաքանակ: Մ. խ. որոշվում է մագանոթների ջրի և չոր ապարի
կշիռների հարաբերությամբ (%-ներով):

КАПИЛЛЯРНАЯ КОНДЕНСАЦИЯ — ՄԱԶԱՆՈԹԱՅԻՆ ԽՏՏՈՒՄ, մագա-
նոթներում գոլորշու խտացում (փոխարկում հեղուկի): Մ. խ. տեղի է ունենում այն
դեպքում, երբ մագանոթում գոլորշու առաձգականությունը փոքր է հագեցած գո-
լորշու առաձգականությունից:

КАПИЛЛЯРНОЕ ДАВЛЕНИЕ — ՄԱԶԱՆՈԹԱՅԻՆ ԴՆՇՈՒՄ, մագանոթում
ջրի բարձրացմանը համապատասխանող ճնշում:

КАПИЛЛЯРНОЕ ПОДНЯТИЕ — ՄԱԶԱՆՈԹԱՅԻՆ ԲԱՐՁՐԱՑՈՒՄ, մազանոթներում ջրի բարձրացումը գրունտային ջրերի մակարդակի նկատմամբ: Մ. բ. տեղի է ունենում մազանոթում ջուր-օդ սահմանի մակերևութային լարվածության շնորհիվ:

КАПИЛЛЯРНО-ПОДВЕШЕННАЯ ВЛАГА — ՄԱԶԱՆՈԹԱՅԻՆ ԿԱՍՎԱԾ ԽՈՆԱՎՈՒԹՅՈՒՆ, համատարած խոնավություն. հողաշերտի մանր ծակոտեղեն ապարներում, որոնց տակ տեղադրված ապարների ավելի խոշոր ծակոտիները մազանոթային ջուր չեն պարունակում: Այս պարագայում մազանոթային ջուրը գտնվում է կախված վիճակում և պահվում է մազանոթային ուժերով: Մ. կ. խ. իր տարածման զոնայում ջրաստատիկ ճնշում հաղորդում է:

КАПИЛЛЯРНО-ПОДВЕШЕННАЯ ВОДА — ՄԱԶԱՆՈԹԱՅԻՆ ԿԱՍՎԱԾ ԶՈՒՐ, ապարների նորր բաժանոթներում պարունակվող ջրեր, որոնք գրունտային ջրերի մակարդակի իջեցման պատճառով նրանց հետ կապը կտրել են, սակայն մազանոթային ուժերով պահվում են կախված վիճակում:

КАПИЛЛЯРНЫЕ ВОДЫ — ՄԱԶԱՆՈԹԱՅԻՆ ԶՐԵՐ, օդահագեցման զոնայի ապարների մանր ծակոտիներում և ճեղքերում պարփակված ջրեր, որոնք մազանոթային ձգողական ուժերի շնորհիվ բարձրացնում են ապարների մազանոթներով և գրունտային ջրերի հորիզոնից վերև առաջացնում են մազանոթային ջրերի զոնա: Մ. ջ-ի բարձրացման մակարդակը կախված է մազանցքերի չափերից, ապարների մեխ. կազմից, մասնիկների ձևից, դասավորությունից, ինչպես նաև ջրերի ջերմաստիճանից ու հանքայնացումից: Մ. ջ. մեծ դեր են կատարում բազմատեսակ բնական գործընթացներում. հասնելով բույսերի արմատներին, սնում են նրանց, սակայն եթե մազական անցքով բարձրացող ջուրը հարուստ է աղերով, ապա նրա գոլորշիացումից հետո մնացող աղերը դառնում են հողերի աղուտացման պատճառ: Հոմանիշ՝ մազանոթային խոնավություն:

КАПИЛЛЯРНЫЕ ПОРЫ — ՄԱԶԱՆՈԹՆԵՐ (ՄԱԶԱԿԱՆ ԾԱԿՈՏԻՆԵՐ), մանր ճեղքեր և ծակոտիներ, որոնցով ջուրը (կամ մալթը) մազանոթային ուժերի շնորհիվ կարող է տեղաշարժվել: Ապարների կյուրավուն ծակոտիների չափերը պայմանականորեն ընդունվում են 0,0002—1,0 մմ, իսկ ճեղքերինը՝ 0,0001—0,25 մմ: Մ-ի չափերն ու ձևերը պայմանավորում են մազանոթային բարձրացման չափը, ըստ որում, ինչքան անցքերը փոքր են, այնքան բարձրացումը մեծ է: Օր., առավելագույն մազանոթային բարձրացում դիտվում է կյուրավուն փոքր մազանոթներով կավերի մոտ (6—8 մ, բացառիկ դեպքերում մինչև՝ 12—14 մ): Հոմանիշ՝ մազական անցքեր:

КАПТАЖ ПОДЗЕМНЫХ ВОД — ՍՏՈՐԵՐԿՐՅԱ ԶՐԵՐԻ ԶՐՀԱՎԱԳՈՒՄ, ստ. ջրերի բռնելը, հավաքելը և կենտրոնացնելը՝ տարբեր տեսակի կառույցների միջոցով (տե՛ս Каптажные сооружения):

КАПТАЖНЫЕ СООРУЖЕНИЯ — ԶՐՀԱՎԱԳ ԿԱՌՈՒՅՑՆԵՐ, ստ. ջրերը որոշ խորություններում կամ ուղղակի երկրի մակերևույթի վրա բռնելու, հավաքելու ու կենտրոնացնելու համար նախատեսված կառույցներ: Զ. կ-ի պարզագույն տեսակ-

ներքի եմ ջրիորներն ու տարբեր թեքության հորատանցքերը (ուղղահայաց, թեք, անգամ վերընթաց): Ստ. ջրերի արհեստական կամ բնական ելքերը (աղբյուրները) հավաքելու համար պատրաստվում են ավելի բարդ կառույցներ՝ բետոնապատ առուներ, գետնուղիներ, սրահներ, փոստրակներ, քյարիզներ ևն:

КАРБОНИЗАЦИЯ — ԱՇՈՒՍՑՈՒՄ (ԿԱՐԲՈՆԱՑՈՒՄ), օրգ. նյութերի (առավելապես ցելյուլոզայի ու լիգնինի) անմիջապես ածխածնի անցման արագընթաց գործընթաց: Բնական պայմաններում Ա. պատճառ կարող են հանդիսանալ ջրազրկումը, ինքնայրումը ևն:

КАРБОНАТНАЯ ЖЕСТКОСТЬ ВОДЫ — ԶՐԻ ԿԱՐԲՈՆԱՍԱՑԻՆ ԿՈՇՏՈՒԹՅՈՒՆ, տե՛ս Жесткость воды:

КАРБОНАТНОСТЬ ОКРУЖАЮЩЕЙ ОБСТАНОВКИ — ԴՐՋԱՊԱՏՈՂ ՄԻՋԱՎԱՅԻՐ ԿԱՐԲՈՆԱՍԱՑՆՈՒԹՅՈՒՆ, բնական միջավայր, որը որոշում է ջրերում pH-ի մեծությունը և HCO_3 , CO_3^{2-} իոնների և CO_2 -ի պարունակությունը: Շ. մ. կ. մեծ դեր է խաղում ստ. ջրերում միկրոբաղադրիչների պարունակության ու տեղագաղթի գործում:

КАРОТАЖ — ԿԱՐՈՏԱԺ, հորատանցքի երկրք. կտրվածքի ուսումնասիրման երկրաֆիզ. մեթոդներ, որոնք իրագործվում են ապարների ֆիզ. հատկությունների, ինչպես նաև բնական կամ արհեստական ստեղծված դաշտերի չափման միջոցով: Չափվող հատկություններին կամ դաշտերին համապատասխան գոյություն ունեն Կ-ի տարբեր տեսակներ՝ էլեկտրական, մագնիսական, ռադիոակտիվ, ձայնային ևն: Կ-ի օգնությամբ լուծվում է երկրք. կտրվածքի քարաբանական տարանջատման խնդիրը, որոշվում է առանձին շերտերի կամ հանքատար ու ջրատար գոնաների տեղադիրքը (խորությունն ու հաստությունը), որոնց շնորհիվ շատ դեպքերում Կ. հաջողությամբ փոխարինում է հանուկի ստացման բարդ աշխատանքներին: Կ-ին են վերագրվում նաև մի շարք գործողություններ, որոնք հնարավորություն են տալիս լուծել հատուկ խնդիրներ. հորատանցքում ջրի ներհոսքի տեղերի որոշումը, շերտերի անկման և հորատանցքի շեղման չափումը, ցեմենտի բարձրացման հսկողությունը (տամպոնավորման դեպքում), ջերմային պայմանների որոշումը ևն:

КАРРЫ (ШРАТТЫ) — ԿԱՌԵՐ (ՇՐԱՏՆԵՐ), կարատավորվող ապարների մակերևույթին բնորոշ ռելիեֆային ձևեր, որոնք իրենցից ներկայացնում են անկյուն խորը (մինչև 1—2 մ) ակունքով հատված խորոլորտային համակցություն: Կ. առաջանում են մակերևութային ջրերի ու մթնոլորտային տեղումների քայքայիչ գործունեության հետևանքով և, ըստ Ի. Կ. Զայցի (1940), հանդիսանում են կարստի զարգացման սկզբնային փուլը:

КАРСТ — ԿԱՐՍՏ, մակերևութային և ստ. ջրերի ներգործությամբ լուծվող ապարներում տեղի ունեցող լվացման, տարրալուծման ու քայքայման գործընթացների համակցություն, որի հետևանքով երկրակեղևում առաջանում են ամենատարբեր չափի ու ձևի դատարկություններ (խոռոչներ, գետնուղիներ, քարանձավներ), իսկ

տեղանքի մակերևույթին՝ ռելիեֆի բացասական ձևեր (կտեր, ձագարներ, կարստային դաշտեր են): Հեշտ լուծվող (կարստավորվող) ապարներին են դասվում կենսակրի ու կալիումական աղերը, գիպսը, դոլոմիտները, կրաքարերը ևն, որոնց տարրալուծման ինտենսիվությունը պայմանավորված է քաղցրահամ (ազոնայիվ) ստ. ջրերի ակտիվ շրջանառությամբ (տե՛ս Активность карста): Կախված ստ. ջրերի թափանցման խորությունից և տեղանքի տեկտ. ակտիվությունից (տե՛ս Базис карста), կարստային դատարկությունները կարող են տարածվել մինչև 100 մ և ավելի խորությունները: Կ. լայնորեն տարածված է աշխարհի շատ երկրներում՝ Հարավսլավիայում (անվանումը ստացել է Տրիեստի մոտ գտնվող կրաքարային սարահարթի անունով), Ֆրանսիայում, ԱՄՆ-ում, Չեխոսլովակիայում, Ավստրիայում և այլուր: Կ-ի ուսումնասիրությունը մեծ կարևորություն ունի ինչպես ջրաերկրաբանությունում, այնպես էլ ինժեներական երկրաբանությունում, քանի որ այն էապես փոխում է ապարների կայունության և ջրատարության հատկանիշները:

КАРСТОВАЯ ДЕНУДАЦИЯ — ԿԱՐՍՏԱՅԻՆ ԼԵՐԿԱՑՈՒՄ (ՏԵՂԱՏԱՐՈՒՄ), ըստ Գ. Ա. Մաքսիմովիչի (1963), կարստային զանգվածի մակերևույթից տարեկան միջին հաշվով տեղատարվող շերտիկի հզորությունը՝ արտահայտված միկրոններով: Կ. լ. կարստի ակտիվության առավել հեշտ որոշվող ցուցանիշ է, սակայն նրա որոշման ճշտությունը ապահովվում է միայն բազմամյա միջինացված չափումներով:

КАРСТОВЫЕ ВОДЫ — ԿԱՐՍՏԱՅԻՆ ՋՐԵՐ, ստ. ջրեր, որոնք տեղադրված են իրենց իսկ գործունեության շնորհիվ լուծելի ապարներում առաջացած կարստային ուղիների ու դատարկությունների մեջ: Վերջինները հատուկ են հեշտ լուծելի ապարներին (քլորիդներ, սուլֆատներ, կրաքարեր ևն), որոնք ենթարկվում են շարժվող ստ. ջրերի ֆիզքիմ. ներգործությանը: Եթե ստ. ջրերը շարժման մեջ են մտնում արհեստականորեն (լեռնային փորվածքներով), ապա կարստավորման նոր փուլ է սկսվում: Օր., աղային հնքվ-երի շահագործման ժամանակ ստ. փորվածքներում դիտվող աննշան ջրաերակումները կարճ ժամանակամիջոցում ընդունակ են վերածվելու Կ. ջ-ի ներխուժման և հնքվ-ի ջրակալման անկասելի ուժերի: Կ. ջ-ին բնորոշ են ռեժիմային կտրուկ տատանումները:

КАРСТОВЫЕ ВОРОНКИ — ԿԱՐՍՏԱՅԻՆ ՋԱԳԱՐՆԵՐ, կարստավորված տեղանքի ռելիեֆի բացասական ձևեր, որոնք կարստային դատարկությունների փլուզման արդյունք են և մակերևույթին արտահայտվում են ամենատարբեր չափի ձագարների (կոների) ձևով: Կ. ձ. հանդիսանում են մակերևութային ջրերի և մթնոլորտային տեղումների կլանիչներ, որի հետևանքով նրանք նպաստում են կարստի ակտիվացմանը: Կ. ձ-ի խումբը տեղանքում առաջացնում է կարստային գոգավորություններ և դաշտեր:

КАРСТОВЫЕ ИСТОЧНИКИ — ԿԱՐՍՏԱՅԻՆ ԱՂԲՅՈՒՐՆԵՐ, երկրի մակերևույթի վրա կարստային ջրերի բնական ելքեր, որոնք հաճախ բնութագրվում են մեծ ու փոփոխական ծախսով և ջրերի բարձր հանքայնացմամբ:

КАРСТОВЫЕ КОТЛОВИНЫ — ԿԱՐՍՏԱՅԻՆ ԳՈԳԱՎՈՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ, կարստային ռելիեֆի բացասական ձևեր, որոնք առաջանում են կարստային ձագարների միացումից: Հատակագծում Կ. գ. ունենում են բարդ եզրագծեր, լայնությունն

ու երկարությունը գերազանցում են 100—200 մ-ից, իսկ իջվածքի խորությունը՝ 5—10 մ-ից: Կ. գ-ի միացումից առաջանում են կարստային դաշտեր:

КАРСТОВЫЕ ПУСТОТЫ — ԿԱՐՍՏԱՅԻՆ ԴԱՏԱՐԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ, կարրստավորվող ապարներում առաջացած դատարկություններ, որոնք ունենում են ամենատարբեր չափեր ու ձևեր (խոռոչներ, մղանցքեր, գետնուղիներ, քարանձավներ ևն):

КАРСТОВЫЕ ФОРМЫ — ԿԱՐՍՏԱՅԻՆ ԶԵՎԵՐ, կարստային երևույթների դրսևորման ձևեր, որոնք ձևաբանական հատկանիշներով բաժանվում են մակերևութային և ստ. տեսակների: Մակերևութային տեսակին են պատկանում կարրստային կտերը (շրատները), հորերը, ձագարները, գոգավորությունները, դաշտերը ևն, իսկ ստ. տեսակին՝ կարստային դատարկությունները (տե՛ս Карстовые пустоты):

КАРСТОВЫЙ КОЛОДЕЦ — ԿԱՐՍՏԱՅԻՆ ՀՈՐ, կարստային ուղղաձիգ լայն անցք (հոր), որի խորությունը տասնապատիկ գերազանցում է նրա լայնությանը: Երբեմն Կ. հ-երը իսկական հանքափողեր են հիշեցնում. կատարյալ ուղղահայաց պատերով այդ անցքերն ունենում են մինչև 5—10 մ² կտրվածք և մի բանի հարյուր մ խորություն:

КАРТА ВОДОПРОВОДИМОСТИ ВОД — ԶՐԱՀԱՂՈՐԴԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՔԱՐՏԵԶ, ջրաերկր. հատուկ քարտեզ, որն արտահայտում է ջրատար շերտի (հորիզոնի, շերտախմբի) ջրահաղորդականության բանական ցուցանիշները: Շերտի ջրահաղորդականությունը (T) իրենից ներկայացնում է ապարների ծծանցման գործակցի (k) և ջրատար շերտի հաստության (m) արտադրյալը ($T = km$) և չափվում է մ³/օր-երով: Զ. ք-ներ կազմվում են ջրաերկր. մանրակրկիտ հետախուզական աշխատանքների ժամանակ:

КАРТА ГИДРОИНДИКАЦИОННАЯ — ԶՐԱՅՈՒՑՁԱՅԻՆ ՔԱՐՏԵԶ, գրունտային ջրերի տեղադրման խորության և նրանց հանքայնացման աստիճանի քարտեզ, որը կազմվում է ջրացուցչային մեթոդով (տե՛ս Гидроиндикация), այսինքն ուղղակի և անուղղակի ջրացուցիչների (բուսատեսակներ, ռելիեֆ) քարտեզագրման տվյալների հիման վրա (տե՛ս Гидроиндикаторы): Զ. ք-ի վրա գույնով խմբավորվում են ջրացուցիչների բոլոր տեսակները, որոնք ցույց են տալիս գրունտային ջրերի աղայնացման միևնույն աստիճանը, ստվերագծերով՝ գրունտային ջրերի տեղադրման միևնույն խորությունը ցույց տվող ջրացուցիչների տեսակները: Մասշտաբից դուրս նշաններով քարտեզի վրա առանձնացվում են այն տեղամասերը, որոնք պիտանի են ջրհորերի ցանցի ընդլայնման, ջրամբարների կառուցման համար, կամ ենթակա են գերխոնավացման, երկրորդական աղայնացման ևն:

КАРТА ГРУНТОВАЯ — ԳՐՈՒՆՏԱՅԻՆ ՔԱՐՏԵԶ, հատուկ ինժեներաերկրաբանական քարտեզ, որի վրա արտացոլվում են միայն գրունտների (գետնահողերի) հատիկաչափական կազմը, գույնը և ներփակումների բնույթը:

КАРТА ИНТЕНСИВНОСТИ ТРАНСПИРАЦИИ — ՏՐԱՆՍՊԻՐԱՑԻԱՅԻՆ ԻՆՏԵՆՍԻՎՈՒԹՅԱՆ ՔԱՐՏԵԶ, տրանսպիրացիայի (բույսերի կողմից կատարվող գոլորշիացման) ինտենսիվությամբ էապես տարբերվող հիմնական բուսատեսակների տեղաբաշխման քարտեզ: Զրաերկրք. մանրակրկիտ հետախուզական աշխատանքների ժամանակ կազմվող Տ. ի. ք-ները հիմք են ծառայում տրանսպիրացիայի վրա ջրի ծախսի հաշվարկների համար:

КАРТА МИНЕРАЛЬНЫХ ВОД — ՀԱՆՔԱՅԻՆ ՋՐԵՐԻ ՔԱՐՏԵԶ, ջրաերկրք. քարտեզ, որի վրա առանձնացվում են տարբեր տիպի հանքային ջրերի տարածման մարզերը, շրջանները, հնքվ-երը և հիմնական երևակումները, արտացոլվում են ջրերի հանքայնացումը, քիմ. բաղադրությունը, յուրահատուկ բաղադրիչների, գազերի պարունակությունը և այլ ցուցանիշներ:

КАРТА ПАЛЕОГИДРОГЕОЛОГИЧЕСКАЯ — ՀՆԱԶՐԱԵՐԿՐԱԲԱՆԱԿԱՆ ՔԱՐՏԵԶ, ջրաերկրք. քարտեզ, որի վրա վերակերտվում են երկրք. անցյալ ժամանակաշրջաններում տվյալ տեղանքի (շրջանի, ռեգիոնի) ջրաերկրք. պայմանները:

КАРТА ПРОМЫШЛЕННЫХ ВОД — ԱՐԴՅՈՒՆԱԲԵՐԱԿԱՆ ՋՐԵՐԻ ՔԱՐՏԵԶ, ջրաերկրք. քարտեզ, որի վրա առանձնացվում են արդյունաբերական նշանակություն ունեցող տարբեր տիպի առ. ջրերի տարածման մարզերը, շրջանները, հնքվ-երն ու հիմնական երևակումները, արտացոլվում են ջրերի հանքայնացումը, քիմ. բաղադրությունը, արդյունաբերական նշանակություն ունեցող (կորզման ենթակա) բաղադրիչների (Br, B, J, Rn, տարբեր աղեր) ու գազերի պարունակությունը և այլ ցուցանիշներ:

КАРТА ТЕРМАЛЬНЫХ ВОД — ԶԵՐՄԱԶՐԵՐԻ (ԹԵՐՄԱԼ ՋՐԵՐԻ) ՔԱՐՏԵԶ, ջրաերկրք. քարտեզ, որի վրա ըստ առ. ջրերի ջերմաստիճանի և ջրադինամիկ յուրահատկությունների առանձնացվում են ջերմաջրերի (թերմալ ջրերի) տարածման մարզերը, հնքվ-երը և հիմնական երևակումները, արտացոլվում են ջերմային էներգիայի ստացման համար պիտանի ջրերի ջերմաստիճանը, հանքայնացումը, քիմ. բաղադրությունը և այլ հատկանիշներ:

КАРТА ФАКТИЧЕСКОГО МАТЕРИАЛА — ՓԱՍՏԱՅԻ ՆՅՈՒԹԻ ՔԱՐՏԵԶ, երկրք. (ջրաերկրք., ինժեներաերկրք.) հանույթի մասշտաբով կազմվող քարտեզ, որի վրա անց են կացվում բոլոր երթուղիները, հետախուզական նշագծերը, լեռնային փորվածքները, ջրային օբյեկտները և կետերը, որտեղ կատարվել են դիտումներ, փորձեր, ապարների և ջրերի նմուշարկումներ: Փ. Գ. ք. կազմվում է անմիջապես դաշտային պայմաններում՝ տեղագրական (տոպոգրաֆիական) հիմքի վրա:

КАСАТЕЛЬНОЕ НАПРЯЖЕНИЕ — ՇՈՇԱՓՈՂ ԼԱՐՈՒՄ, լարում, որը գործում է ուսումնասիրվող հարթության ուղղությամբ:

КАТЕГОРИИ ЗАПАСОВ ПОДЗЕМНЫХ ВОД — ՍՏՈՐԵԿՐԻՅԱ ՋՐԵՐԻ ՊԱՇԱՐՆԵՐԻ ԿԱՏԵԳՈՐԻԱՆԵՐ, առ. ջրերի շահագործողական պաշարների դասա-

կարգման գործող հրահանգի (1983) համաձայն այս պաշարները ըստ ուսումնասիրվածության աստիճանի բաժանվում են հետախուզված A, B, C₁ և նախնական գնահատված C₂ կատեգորիաների:

A կատեգորիային են դասվում այնպիսի մանրամասնությամբ հետախուզված ու ուսումնասիրված պաշարները, որոնց համար լիովին պարզված են ջրատար հորիզոնների տեղադրման պայմանները, կառուցվածքը, ճնշման մեծությունը, ապարների ծծանցման հատկանիշները, որոշված են ջրատար հորիզոնների սնման պայմանները և պաշարների վերականգնման հնարավորությունները, հաստատված է գնահատվող պաշարների կապը մակերևութային ջրերի և հարակից ջրատար հորիզոնների հետ: Ստ. ջրերի որակը ուսումնասիրված է այնպիսի հավաստիությամբ, որն ապահովում է հաշվարկային ժամկետում նրանց նպատակային օգտագործումը: Պաշարները որոշվել են երկարատև շահագործման կամ փորձային ու փորձային-շահագործողական արտադրումների տվյալների հիման վրա:

B կատեգորիային են դասվում այնպիսի մանրամասնությամբ հետախուզված ու ուսումնասիրված պաշարները, որոնց համար պարզված են ջրատար հորիզոնների տեղադրման կառուցվածքի ու սնման պայմանների հիմնական առանձնահատկությունները, ինչպես նաև գնահատվող ստ. ջրերի կապը հարակից ջրատար հորիզոնների և մակերևութային ջրերի հետ, մոտավոր քանակությամբ որոշված են բնական ջրային ռեսուրսները՝ որպես շահագործողական պաշարների լրացման աղբյուր: Այս. ջրերի որակը ուսումնասիրված է այն չափով, որ թույլ է տալիս որոշել նրանց նպատակային օգտագործման հնարավորությունը: Շահագործողական պաշարները որոշվել են փորձային արտադրումների տվյալների կամ հաշվարկային արտարկման (էքստրապոլյացիայի) հիման վրա:

C₁ կատեգորիայի պաշարները հետախուզված ու ուսումնասիրված են այնպիսի չափով, որ ընդհանուր գծերով պարզված են ջրատար հորիզոնների տեղադրման, կառուցվածքի ու սնման պայմանները: Ստ. ջրերի որակը ուսումնասիրված է այն չափով, որ հնարավոր է նախնական որոշում կայացնել դրանց օգտագործման հնարավորությունների մասին: Շահագործողական պաշարները որոշվել են միայնակ հորատանցքերից արտադրումների ու նմուշարկման տվյալներով, ինչպես նաև հարակից տեղամասերում գործող ջրհան կառույցների նմանակումով, որոնց կողմից շահագործվող հորիզոնի ստ. ջրերի պաշարները հաշվված են A և B կատեգորիաներով:

C₂ կատեգորիայի պաշարները որոշվում են ընդհանուր երկրբ.-ջրաերկրբ. տըվյալների հիման վրա, որոնք հաստատվել են առանձին կետերում ջրատար հորիզոնների նմուշարկումով կամ ընդունվում են հետախուզված տեղամասերի նմանակումով: Ստ. ջրերի որակը որոշված է ջրատար հորիզոնի առանձին կետերից վերցված նմուշներով կամ նույն հորիզոնի ուսումնասիրված տեղամասերի նմանակումով:

Ստ. ջրերի պաշարների A և B կատեգորիաները համարվում են արդյունաբերական, այսինքն ուսումնասիրվածության աստիճանը միանգամայն բավարար է ջրհան կառույցների նախագծման համար: C₁ կատեգորիայի պաշարները նախագծային աշխատանքների ժամանակ դիտվում են որպես հեռանկարային՝ ջրհան կառույցների ընդարձակման նպատակով, իսկ C₂ կատեգորիան կարող է հաշվի առնվել միայն լրացուցիչ ուսումնասիրություններից հետո:

КАТИОНИРОВАНИЕ ВОДЫ — ԶՐԻ ԿԱՏԻՈՆԱՑՈՒՄ, ջրի կոշտության մինչ թուլատրելի սահմանը նվազեցում (մեղմացում), որը կատարվում է ջուրը՝ կատիոնի փոխանակման հատկություն ունեցող նյութի (կատիոնիտի) միջով ծծանցկացնելու, կամ ջրի մեջ այդ նյութի հատիկներ լցնելու ճանապարհով: Զրին կոշտություն տվող և նստվածք առաջացնող Ca^{2+} և Mg^{2+} կատիոնները այս դեպքում փոխանակվում են կատիոնիտի մեջ եղած նստվածք չառաջացնող Na^+ և H^+ կատիոններով:

КАТИОННЫЙ ОБМЕН — ԿԱՏԻՈՆԱՑԻՆ ՓՈԽԱՆԱԿՈՒՄ, բնական ջրերի կատիոնների հետ գրունտներում պարունակվող կլանված կատիոնների համարժեք քանակով փոխանակման ունակություն: Ըստ Կ. Կ. Հեյրոյցի, Կ. ֆ. Ինտենսիվությունը հիմնականում կախված է գրունտների կոլոիդ մասի (կլանիչ համալիրի) ակտիվությունից, փոխանակման կատիոնների տեսակից, կուտակումից, լուծույթի քիմ. բաղադրությունից ևն:

КАТИОНЫ — ԿԱՏԻՈՆՆԵՐ, տե՛ս Ионы:

КВАЗИСТАЦИОНАРНЫЙ РЕЖИМ — ԿԱՐԾԵՑՅԱԼ ԿԱՅՈՒՆ (ԿՎԱԶԻՍՏԱՑԻՈՆԱՐ) ՌԵԺԻՄ, ստ. ջրերի չկայունացած շարժման տարատեսակ, որը կարճ ժամանակահատվածում (կամ տվյալ պահին) կարելի է համարել կայուն և բնութագրել կայունացված ծծանցման հավասարումով:

КЕРН — ՀԱՆՈՒԿ (ԿԵՌՆ), ապարների գլանաձև սյուն, որն ստացվում է սյունակային հորատման ժամանակ: Հ. հանդիսանում է երկրք. մեծ կարևորության փաստական նյութ, հատկապես այն դեպքում, երբ ուսումնասիրվող ապարները կամ հանքաշերտերը երկրի մակերևույթին չեն մերկանում: Ինժեներաերկրք. հետազոտությունների ժամանակ ապարների ֆիզմեխ. հատկությունների գնահատման նպատակով Հ-ից անմիջապես փորձանմուշներ են պատրաստվում, իսկ ջրաերկրք. հետազոտությունների ժամանակ՝ ապարների ջրատարությունը գնահատելու նպատակով մանրամասնորեն ուսումնասիրվում է Հ-ի ճեղքավորվածությունը և ծակոտկենությունը:

КЕССОН — ՍՈՒՋԱՐԿՂ (ՔԵՍՈՆ), քետոնից (երկաթքետոնից, մետաղից) պատրաստված արկղաձև պատնեշող կառույց, որի միջոցով ջրային միջավայրում կամ ջրհագեցած գրունտներում աշխատանքային խուց (տարածություն) է ստեղծվում: Ս-երը կիրառվում են ջրհագեցած գրունտներում խոր հիմքերի, մետրոյի փորվածքների, հանքահորերի անցման ժամանակ:

КИНЕМАТИЧЕСКИЙ КОЭФФИЦИЕНТ ВЯЗКОСТИ — ՄԱԾՈՒՑԻԿՈՒԹՅԱՆ ԿԻՆԵՄԱՏԻԿ ԳՈՐԾԱԿԻՑ, մածուցիկության դինամիկ գործակցի հարաբերությունն է նյութի խտությանը: Մ. Կ. Գ. չափվում է ստոքսերով կամ $\text{սմ}^2/\text{վրկ-երով}$:

КИПУНЫ (ГРЕМЯЧИЕ КЛЮЧИ) — ԲԼԹԲԼԹԱՑՈՂ (ԹՇԾԱՑՈՂ, ԾԱՌԱՁՈՂ) ԱՂԲՅՈՒՐՆԵՐ, գազերով հարուստ տաք կամ սառը աղբյուրներ, որոնք արտաքինապես եռալու տպավորություն են թողնում և գազանջատման հետևանքով թշշում են: Որոշ մմանություն ունեն գեյզերներին (տե՛ս Гејзер), սակայն ըստ բնույթի կարող են լինել և՛ վերընթաց, և՛ վարընթաց:

КИСЛОРОДНЫЕ ВОДЫ — ԹԹՎԱԾՆԱՅԻՆ, ՋՐԵՐ, օդափոխանակման զոնայի օքսիդացման միջավայրի ստ. ջրեր, որոնք հարուստ են ազատ թթվածնով:

КИСЛОТНОСТЬ ВОДЫ — ՋՐԻ ԹԹՎԱՅՆՈՒԹՅՈՒՆ, ջրի հատկություն, որը պայմանավորված է ջրածնային իոնի (H^+) բարձր պարունակությամբ: Վերջինը դիտվում է այն դեպքում, երբ ջրում եղած ջրածնային միացությունները տարրաբաժանվելով (դիսոցվելով), առաջացնում են ազատ H^+ իոն. օր., $H_2SO_4 \rightarrow 2H^+ + SO_4^{2-}$ կամ $HCl \rightarrow H^+ + Cl^-$: Ջ. թ. չեզոքացվում է կրի ազդեցությամբ:

КИСЛЫЕ ВОДЫ — ԹԹՈՒ ՋՐԵՐ, ցայտուն արտահայտված թթու ռեակցիայով բնական ջրեր, որոնց մեջ ջրածնային իոնների կոտակումը՝ $pH < 5$: Նման բնական ջրերը սովորաբար պարունակում են մեծ քանակությամբ ազատ ածխաթթու (ածխաթթվային հանքային ջրեր), հումիկային թթուներ (հանճային ջրեր) կամ ծծմբաթթու (հանքահորերի թթու ջրեր): Երբեմն հանդիպում են նաև ազատ աղաթթու պարունակող հրաբխային ծագման ջրեր (ֆումարոլային ջրեր):

КИСЛЫЕ ФУМАРОЛЫ — ԹԹՈՒ ՖՈՒՄԱՐՈՒՆԵՐ, մինչև $400-600^\circ C$ ջերմության հրաբխային զազանման արտանետվածքներ՝ ֆումարոլներ (տե՛ս *Фумаролы*), որոնք ունեն բարձր թթվացվածություն ($pH < 2-3$) և ներկայացված են HCl , SO_2 , H_2S միացություններով, ջրային գոլորշիներով, երկաթի մագնեզիումի, ալյումինիումի, մանգանի, ինչպես նաև ծծումբի ու ռեալգարի քլորիդների զազախառնուրդի (սուրլիմատների) արտազատումներով:

КЛАРК — ՔԼԱՐԿ, տիեզերական կամ երկրաբ. որևէ համակարգում (ատոմային մթնոլորտում, երկրակեղևում, ինտրոզիվ զանգվածում, ստ. ջրերում ևն) տվյալ քիմ. տարրի միջին պարունակությունը՝ կշռային կամ ատոմական %-ներով (ատոմների ողջ գումարի կամ որպես հաստատուն ընդունած որևէ ատոմի՝ օր., կալցիումի նկատմամբ): Ի պատիվ ամերիկացի երկրաբանիկոս Ֆ. Քլարկի, Ա. Ե. Ֆերսմանն առաջարկել է այս տերմինով կոչել «քիմ. տարրերի տարածում (հաճախակաություն)» կամ «միջին պարունակության տոկոս» հասկացությունները: Ըստ ժամանակակից երկրաբան. տվյալների, քիմ. տարրերի հանդիպման հաճախականությունը (տարածվածությունը) երկրի վրա և տիեզերքում պայմանավորված է նրանց ատոմային միջուկների կառուցվածքով ու կալցունությամբ, իսկ տարրերի տեղաշարժը, կուտակումն ու տարածումը մեծապես կախված է ատոմների էլեկտրոնային պատյանների կառուցվածքից: Երբեմն «Ք.» տերմինով են կոչում նաև օգտակար հանածոների առանձին ճնշվ-երում որևէ քիմ. տարրի միջին պարունակությունը, որը միշտ չէ:

КЛАРК КОНЦЕНТРАЦИИ — ԿՈՒՍԱԿՍԱՆ (ՀԱՄԱԿԵՆՏՐՈՆԱՑՄԱՆ) ՔԼԱՐԿ, ըստ Վ. Ի. Վերնադսկու, այս կամ այն ճնշվ-ում (հանքաքարում, ստ. ջրերում) որևէ քիմ. տարրի միջին պարունակության հարաբերությունը երկրակեղևում նրա քլարկին: Օր., մետաղային հանքաքարի մեջ Mn -ի Կ. ք. կարող է հասնել 100-ի, այն դեպքում, երբ նրա քլարկը երկրակեղևում կազմում է 0,1 %:

КЛАССИФИКАЦИЯ ВОД ПО ХИМИЧЕСКОМУ СОСТАВУ — ՋՐԵՐԻ ԴԱՍԱԿԱՐԳՈՒՄ ԸՍՏ ՔԻՄԻԱԿԱՆ ԲԱՆԱԴՐՈՒԹՅԱՆ, բնական ջրերի խմբավորում ըստ նրանց ընդհանուր հանքայնացման գերիշխող բաղադրիչների (կամ նրանց

խմբերի), իոնների պարունակության հարաբերակցության, յուրահատուկ գազերի (CO_2 , H_2S , CH_4 , Rn ևն) կամ միկրոտարրերի (Fe , Re , Li ևն) պարունակության ևն: Ներկայումս առավել գործածական են Ս. Ա. Ծշուկարյովի (1934), Ն. Ի. Տոլատիխինի և Ա. Ա. Բրոդսկու (տե՛ս График-квадрат, График треугольник), Օ. Ա. Ալլոկինի (1948), Վ. Ա. Սուլինի (տե՛ս График генетического типа подземных вод) դասակարգումները:

Ս. Ա. Ծշուկարյովի դասակարգման համակարգով առանձնացվում են բնական ջրերի 49 դաս՝ 3 գլխավոր անիոնների (Cl^- , SO_4^{2-} , HCO_3^-) և 3 գլխավոր կատիոնների (Na^+ , Mg^{2+} , Ca^{2+}) պարունակության բոլոր հնարավոր զուգորդումներով: Օ. Ա. Ալլոկինը բնական ջրերը բաժանում է 3 դասերի՝ ըստ տիրապետող անիոնի (քլորիդային, սուլֆատային, ջրակարբոնատային), յուրաքանչյուր դասը ստորաբաժանվում է 3 խմբի՝ ըստ գերիշխող կատիոնի (նատրիումային, մագնեզիումային, կալցիումային): Խմբերը բաժանվում են տիպերի՝ ըստ անիոնների ու կատիոնների որոշակի հարաբերակցության՝ 1-ին տիպ. $\text{HCO}_3^- > \text{Ca}^{2+} + \text{Mg}^{2+}$, 2-րդ տիպ. $\text{HCO}_3^- < \text{Ca}^{2+} + \text{Mg}^{2+} < \text{HCO}_3^- + \text{SO}_4^{2-}$, 3-րդ տիպ. $\text{HCO}_3^- + \text{SO}_4^{2-} < \text{Ca}^{2+} + \text{Mg}^{2+}$, 4-րդ տիպ. $\text{HCO}_3^- = 0$:

Նալվային ջրերի համար օգտագործվում է Վ. Ա. Սուլինի դասակարգումը և ծագումնաբանական գրաֆիկը: Նա առանձնացնում է ջրերի 4 ծագումնային տիպեր. ջրակարբոնատ-նատրիումային, սուլֆատ-նատրիումային, քլոր-կալցիումային և քլոր-մագնեզիումային: Նալվային ջրաերկրաբանության մեջ կիրառվում է նաև Չ. Պալմերի դասակարգումը, որը հիմնված է գլխավոր իոնների մգ. համ. պարունակությունների հարաբերակցության վրա: Նա կատիոնները բաժանում է 3 խմբի՝ ուժեղ հիմքեր (Na^+ , K^+), թույլ հիմքեր (Mg^{2+} , Ca^{2+}) և չափազանց թույլ հիմքեր (Fe^{2+} , Cu^{2+} , Al^{3+}), իսկ անիոնները՝ 2 խմբի՝ ուժեղ թթուներ (Cl^- , SO_4^{2-}) և թույլ թթուներ (HCO_3^- և այլք): Յուրաքանչյուր խումբը պայմանավորում է ջրի այս կամ այն հատկությունը. ուժեղ թթուները ջրին տալիս են 3 «աղիություն» (S_1 , S_2 , S_3), իսկ թույլ թթուները՝ 3 «ալկալայություն» (A_1 , A_2 , A_3):

Բացի թվարկածից, գոյություն ունեն ևս մոտ 3 տասնյակ այլ դասակարգման համակարգեր, սակայն համընդհանուր ճանաչում գտած Ջ. դ. ք. ք. դեռևս չկա:

КЛАССИФИКАЦИЯ ГРУНТОВ ГРАНУЛОМЕТРИЧЕСКАЯ — ԳՐՈՒՆՏՆԵՐԻ ՀԱՏԻՎԱԶԱՓԱԿԱՆ ԴԱՍԱԿԱՐԳՈՒՄ, գրունտների ըստ հատիկային կազմի (հատիկախմբի պարունակության) դասակարգում, որը կատարվում է հատիկային կազմի ուսումնասիրության տվյալների հիման վրա (տե՛ս Гранулометрический состав горных пород): Կապային գրունտների համար առավել գործածական է Վ. Վ. Օխտինի կողմից առաջարկված պարզեցված դասակարգումը (տե՛ս աղ. 5), իսկ խոշորաբեկոր և ավազային գրունտների համար՝ շին. նորմաներում և կանոններում (ԾՆ և Կ 11—15—74) ընդունված դասակարգումը (տե՛ս աղ. 6):

КЛАССИФИКАЦИЯ ИСТОЧНИКОВ — ԱՂԲՅՈՒՐՆԵՐԻ ԴԱՍԱԿԱՐԳՈՒՄ, աղբյուրների (ստ. ջրերի) համընդհանուր ճանաչման արժանացած դասակարգում գոյություն չունի: Ըստ նման պայմանների կամ ճնշումնային և ոչ ճնշումնային ջրերի

Գրունտի անվանումը	Կավային մասնիկների պարունակությունը (%)
Կավ ծանր	> 60
Կավ	60—80
Ավազակավ ծանր	30—20
միջին	20—15
թեթև	15—10
Կավավազ ծանր	10—6
թեթև	6—3
Ավազ	< 3

Աղյուսակ 6

Գրունտի անվանումը	Մասնիկների պարունակությունը օդաչոր գրունտի զանգվածի նկատմամբ
-------------------	--

Ա. Խոշորաբեկոր

Գլաքարային (մեծաբեկորային)	200 մմ-ից խոշոր	— > 50 %
Շաղաքարային (խճային)	10 մմ-ից խոշոր	— > 50 %
Կոպճային (մանրախճային)	2 մմ-ից խոշոր	— > 50 %

Բ. Ավազային

Ավազ կոպճային	2 մմ-ից խոշոր	— > 25 %
Ավազ խոշոր	0,5 մմ-ից խոշոր	— > 50 %
Ավազ միջին	0,25 մմ-ից խոշոր	— > 50 %
Ավազ մանր	0,1 մմ-ից խոշոր	— > 75 %
Ավազ փոշենման	0,1 մմ-ից խոշոր	— < 75 %

Ռետ կապվածության, տարբերում են վերընթաց և վարընթաց աղբյուրներ: Ըստ սնող ստ. ջրերի տիպի աղբյուրները ստորաբաժանվում են 6 խմբի.

I. Վերնաջրերով սնվող:

II. Գրունտային ծակոտային ջրերով սնվող:

III. Գրունտային և ճնշումնային ճեղքային ջրերով սնվող:

IV. Գրունտային և ճնշումնային կարստային ջրերով սնվող:

V. Արտեզյան ջրերով սնվող:

VI. Բազմամյա սառցույթի մարզի ջրերով սնվող աղբյուրներ:

Ըստ շարժիչ ուժերի տարբերում են. ա) գրավիտացիոն կամ ազատ, բ) ճնշումնային կամ արտեզյան, գ) իջույթային կամ ողողատարման, դ) արգելափակման կամ դիմհարային աղբյուրներ:

Ըստ գոյատևության տարբերում են մշտական, սեզոնային և պարբերաբար գործող աղբյուրներ:

Ըստ ծախսի աղբյուրները բաժանվում են 8 դասի (տե՛ս աղ. 7).

Դասը	Անվանումը ըստ ծախսի	Ծախսը (լ/վրկ)
I	Գերհսկա	>10.000
II	Հսկա	$1.000-10.000$
III	Ծառ մեծ	$100-1.000$
IV	Մեծ	$10-100$
V	Միջին (նշանակալից)	$1-10$
VI	Փոքր	$0,1-1,0$
VII	Աննշան	$0,01-0,1$
VIII	Խիստ աննշան	$<0,01$

Ըստ ծախսի տատանումների (ոեծիմի) աղբյուրները բաժանվում են 5 կատեգորիաների (տե՛ս աղ. 8):

Աղյուսակ 8

Կատեգորիան	Աղբյուրի բնութագիրը	Q_{max}/Q_{min} հարաբերությունը
I	Խիստ կայուն	$1:1$
II	Կայուն	$1:1-1:2$
III	Փոփոխական	$1:2-1:10$
IV	Խիստ փոփոխական	$1:10-1:30$
V	Բացառիկ փոփոխական	$1:30$ և փոքր

Ըստ հանքայնացման տարբերում են քաղցրահամ և հանքային աղբյուրներ:

Ըստ ջրի ջերմաստիճանի աղբյուրները բաժանվում են 7 դասի (տե՛ս աղ. 9)։

Աղյուսակ 9

Դասը	Անվանումը ըստ ջրի T-ի	T° 8
I	Բացառիկ սառը	<0
II	Ծառ սառը	$0-4$
III	Սառը	$4-20$
IV	Գոլ	$20-37$
V	Տաք	$37-42$
VI	Ծառ տաք	$42-100$
VII	Բացառիկ տաք	>100

КЛАССИФИКАЦИЯ ОПОЛЗНЕЙ — ПОЛУС-ԲՆԵՐԻ ԴԱՍԱԿԱՐԳՈՒՄ, առանքները բազմազան են իրենց չափերով, կառուցվածքով, առաջացման պատճառներով ու զարգացմանը նպաստող պայմաններով, գործընթացի մեխանիզմով ու ընթացքով ևն: Համապատասխանաբար Ս. դ-ները նույնպես շատ են ու բազմաբնույթ: Նրանց մի մասը մանրամասն են և հաջվի են առնվում մի քանի բնորոշ հատկանիշներ, մյուսները նվազ մանրամասն են և հիմնված են 1—2 կարևոր հատկանիշի վրա: Մեծ թվով Ս. դ-ներ արտահայտում են, մի կողմից, առանքային

գործընթացների ու երևույթների բարդությունը, մյուս կողմից՝ սողանքների վերաբերյալ ուսմունքի ոչ բարվոր վիճակը (հետազոտական փաստերի կուտակումը և տեսական ընդհանրացումները շարունակվում են): Ներկայումս համընդհանուր ճանաչում գտած Ս. դ. գոյություն չունի: Առավել հայտնի ու գործածական են համարվում Ա. Պ. Պավլովի (1903), Կ. Ի. Բոգդանովիչի (1911), Ֆ. Պ. Սավարենսկու (1934), Ն. Վ. Ռադիոնովի (1939), Ի. Վ. Պոպովի (1951), Ն. Ն. Մալովի (1955), Գ. Ս. Ջոլտոարյովի (1956), Գ. Լ. Ֆիսենկոյի (1965), Վ. Դ. Լոմտաձեի (1970), Ե. Պ. Եմելյանովայի (1972) և ուրիշների կողմից առաջարկված դասակարգումները:

КЛАССИФИКАЦИЯ ПОВРЕЖДЕНИИ ЗДАНИЙ И СООРУЖЕНИЙ — ԾԵՆՔԵՐԻ ԵՎ ԿԱՌՈՒՅՑՆԵՐԻ ՎՆԱՍՎԱՍԺՆԵՐԻ ԴԱՍԱԿԱՐԳՈՒՄ, երկրաշարժերի հետևանքով շենքերի ու կառույցների վնասվածքները բնութագրելիս առավել գործածական է համարվում Ա. Վ. Մեդվեդևի կողմից ըստ 12 բալանոց MSK—64 սանդղակի առաջարկած դասակարգումը (տե՛ս աղ. 10).

Աղյուսակ 10

Ծենքերի տիպը	Ծենքերի ու կառույցների վնասվածքների աստիճանը	Վնասված շենքերի քանակը (%)
Ա. Բույթ քարից շենքեր, գյուղական շինություններ, աղյուսահումքե և հողաշեն տներ	1. Թեթև վնասվածքներ-սվաղի վրա ճաքերի առաջացում և առանձին կտորների թափում	Հատուկեմո (մոտ 5) Ծառ (մոտ 50)
Բ. Սովորական աղյուսե տներ, խոշոր պանելային և մեծաղյուսե շենքեր, տեղական տաշված քարից շաղախով շենքեր	2. Չափավոր վնասվածքներ-պատերին ճեղքերի առաջացում, սվաղի թափում, տանիքի կղմիճղրասալերի թափում, ծխնելույզների ճաքում և առանձին մասերի թափում	Մեծամասնություն (մոտ 75)
Գ. Կարկասային երկաթբետոնե շենքեր, լավորակ փայտե տներ	3. Ծանր վնասվածքներ-պատերին մեծ ու խոր ճեղքերի առաջացում, ծխնելույզների անկում 4. Փլվածքներ-պատին բաց ճեղքերի ու բացվածքների առաջացում, միջնորմերի փլուզում, ներքին կապերի խախտում 5. Փլուզումներ-շենքերի լիովին փլուզում, ավերում	

КЛАССИФИКАЦИЯ ПОДЗЕМНЫХ ВОД — ՍՏՈՐԵԿԻՐՅԱ ՋՐԵՐԻ ԴԱՍԱԿԱՐԳՈՒՄ, ստ. ջրերը դասակարգվում են ըստ ծագման, տեղադրման պայմանների, ջրադիմամիկ հատկանիշների, ջերմատիճանի, հանքայնացման, քիմ. բաղադրության, ջրատար ապարների քարաբանական կազմի ու հասակի են: Այդ պատճառով դասակարգումները բազմաթիվ են, սակայն ստ. ջրերի բոլոր օրինաչափություններն ու առանձնահատկություններն ընդգրկող դասակարգում գոյություն չունի: Ստորև բերվում են առավել ճանաչում գտած ու գործածական մի քանի դասակարգումներ՝ ըստ տարբեր ցուցանիշների.

ա) Ստ. ջրերի դասակարգում ըստ տեղադրման պայմանների

Հեղինակը և տարեթիվը	Ստորաբաժանման կարգը			
	I	II	III	IV
	2	3	4	5
Ս. Ն. Նիկիտին, Ն. Ֆ. Պոգրեբով, 1895	1. Գրունտային 2. Արտեզյան			
Օ. Ե. Մելնցեր, 1923	1. Օդահագեցման զոնայի 2. Հագեցման զո- նայի 3. Պլաստիկ ապար- ների զոնայի	1. Անցման գոտու 2. Մագնիսային 1. Գրունտային (ֆրեա- տիկ) 2. Արտեզյան 1. Խորքային (հրաբխա- յին) 2. Քիմիապես կապակ- ցված	1. Ծակոտիների 2. Ծեղքերի 1. Ծակոտիների 2. Ծեղքերի 1. Ծերտային 2. Ստ. ջրհոսքեր 1. Ծերտային 2. Ստ. ջրհոսքեր	
Ա. Մ. Ժիրմունսկի, Ա. Ա. Կոզիրև, 1928	1. Ազատ ստ. 2. Ծնշումնային ստ.	1. Վերին ազատ (վեր- նաջրեր) 2. Ներքին ազատ 1. Մերձարտեզյան 2. Արտեզյան		

1	2	3	4	5
Օ. Կ. Լանգե, 1931, 1950, 1957	1. Կախված	Հողաբուսական	1. ^ա Սեզոնային 2. Կայուն (մշտական)	
	2. Վարընթաց	Գրունտային	Երակային (ներհոսման), կարստային, ծծանցման	
	3. Վերընթաց	Միջշերտային	Երակային (ներհոսման), ծծանցման	
Ֆ. Պ. Սավարենս- կի, 1935, 1939	1. Ոչ ճնշումնային	1. Գրունտային 2. Միջշերտային ոչ ճնշումնային	Հատուկ տեսակներ վերնաջրեր կիսաճնշումնային	
	2. Ծնշումնային	Միջշերտային (արտեզ- յան) Ծեղքային Կարստային	Մերձարտեզյան Հանքային և ջերմաջրեր	
Ի. Կ. Զայցև, 1946—48	1. Ծերտային	1. Ծակոտկենաշերտային 2. Ծեղքաշերտային 3. Կարստաշերտային	1. Հողաբուսական 2. Վերնաշուր 3. Միջշերտային ա) շարժուն բ) կանգուն	Հատուկ ձևերի ջրեր. 1. Վերսառցույթային 2. Միջսառցույթային 3. Ենթասառցույթային
	2. Ծեղքային	1. Հողմահարման զոնայի ա) ջրհոսքեր բ) ավազաններ	1. Ժամանակակից հող- մահարման կեղևի ջրեր ա) շերտաճեղքային բ) ծածկոցաճեղքային գ) զանգվածաճեղքային ևն 2. Թաղված հողմահար- ման զոնայի ջրեր	1. Վերսառցույթային 2. Միջսառցույթային 3. Ենթասառցույթային Ենթասառցույթային

1	2	3	4	5
		2. Լոկալ-ճեղքային	1. Տեկտ. իսախառմների ջրեր 2. Ծերտադրական ան- ներդաշնակություն- ների կոնտակտի ջրեր 3. Ծերտայնության հար- թությունների ջրեր	1. Գեյզերների ջրեր 2. Ցեխային հրաբուխների ջրեր 3. Ծումարոլների ջրեր
		3. Ընդթակարստային	1. Ոչ խորը կարստերի ջրեր ա) երիտասարդ փուլի բ) հասուն փուլի 2. Խորը կարստի ջրեր ա) երիտասարդ փուլի բ) հասուն փուլի	1. Ստ. կարստային լճերի ջրեր 2. Ստ.կարստային գե- տերի ջրեր
Ա. Մ. Օվչինցիկով, 1948	1. Վերնաջուր	Ջրերի ենթատիպեր ծա- կոտկեն ապարներում 1. Հողային 2. Ծախնային 3. Վերնաջրեր ջրամերձ ապարների ուսպնյակ- ների վրա 4. Թակիրների և սվա- զաթմբերի ջրեր 5. Ավազային զանգված- ների և դյուների ջրեր	Ջրերի ենթատիպեր ճեղ- քավոր ապարներում 1. Հաղմահարման կեղևի Ընդքավոր ապարների ջրեր 2. Կարստավորված զանգ- վածի վերին հարկի ջրեր 3. Լավային ծածկոցների առաստաղի ջրեր	Հատուկ տիպեր 1. Հավերժական սառ- ցույթի մարզի գործու- յա շերտի ջրեր 2. Թերմալ աղբյուրների դերիվատների ջրեր 3. Ժամանակավոր գոր- ծող ֆումարոլների ջրեր

1	2	3	4	5
	2. Գրունտային	1. Ալյուվիալ 2. Դելյուվիալ և պրոլյուվիալ 3. Ֆլյուվիոգլացիալ 4. Արմատական ապարների	1. Հրաբխածին ապարների առաստաղի ու հատակի ճեղքային ջրեր 2. Նստվածքային ապարների շերտաճեղքային և ճեղքաշերտային ջրեր 3. Կրաքարային զանգվածների կարատային ջրեր	1. Վերսառցության 2. Միջսառցության 3. Բարձր ջերմաստիճանային գազերով հարուստ ջրեր 4. Ոչ մեծ ֆումարոլների և գեյզերների ջրեր
	3. Արտեզյան	1. Արտեզյան ավազանների ջրեր (ավազային շերտերում) 2. Արտեզյան լանջերի ջրեր (նախալեռնային շրջանների քեկորային շերտախմբերում)	1. Արտեզյան ավազանների (ճեղքավոր զանգվածներում ու շերտերում) 2. Արտեզյան լանջերի (կրաքարային ու տուֆածին շերտախմբերում, ինտրուզիվ զանգվածներում)	1. Ենթասառցության 2. Բարձր ջերմաստիճանային, գազերով հարուստ, տեկտ. խախտումներով վերընթաց ջրեր 3. Հրային զանգվածների ներդրումով բարդացած արտեզյան համակարգի ջրեր

բ) Սու. ջրերի դասակարգում ըստ հանքայնացման աստիճանի.

Հեղինակը և տարեթիվը	Ջրերի խումբը	Հանքայնացումը	
Վ. Ի. Վերնադսկի, 1931—36	1. Քաղցրահամ	< 1	գր/լ
	2. Աղահամ	1—10	— » —
	3. Աղի	10—50	— » —
	4. Աղաջրեր	> 50	— » —
Ի. Կ. Զայցև, 1961	1. Քաղցրահամ	< 1	գր/կգ
	ա) գերքաղցրահամ	< 0,1	— » —
	բ) փափուկ	0,1—0,5	— » —
	գ) կոշտ	0,5—1,0	— » —
	2. Աղահամ	1—35	— » —
	ա) թույլ աղահամ	1—3	— » —
	բ) միջին աղահամ	3—10	— » —
	գ) ուժեղ աղահամ	10—35	— » —
	3. Աղաջրեր	> 35	— » —
	ա) շատ թույլ	35—70	— » —
	բ) թույլ	70—140	— » —
	գ) խիտ	140—270	— » —
	դ) շատ խիտ	270—350	— » —
	ե) գերխիտ	> 350	— » —

զ) Սու. ջրերի դասակարգում ըստ բիմ. բաղադրության — տե՛ս Классификация вод по химическому составу:

դ) Սու. ջրերի դասակարգում ըստ ջերմաստիճանի.

Հեղինակը և տարեթիվը	Ջրերի խումբը	Ջերմությունը °C
Օ. Կ. Լանգե, 1939	1. Սառը	< 20
	2. Գոլ	20—40
	3. Տաք	40—100
	4. Հեղեղներ	> 100
Օ. Ա. Ալլոկին, 1953	1. Բացարձիկ սառ	0-ից ցածր
	2. Ծառ սառ	0—4
	3. Սառ	4—20
	4. Գոլ	20—37
	5. Տաք	37—42
	6. Ծառ տաք	42—100
	7. Գերտաք	> 100

КЛАССИФИКАЦИЯ ПРИРОДНЫХ ВОД ВЕРНАДСКОГО — ԲՆԱԿԱՆ ՋՐԵՐԻ ԴԱՍԱԿԱՐԳՈՒՄԸ ԸՍՏ ՎԵՐՆԱԴՍԿՈՒԻ, բնական ջրերի երկրաբան. համակարգման առաջին փորձ՝ կատարված Վ. Ի. Վերնադսկու կողմից (1929—36): Այն հիմնված է ջրի քիմ. բաղադրության, տեղադրման ֆիզիկաաշխարհ. և երկրբ. պայմանների հաշվառման վրա: Բ. Ջ. Դ. Վ. կարևոր առանձնահատկությունն այն է, որ հաշվի է առնում ջրի կազմում մասնակցող նյութերի բաղադրության կշռային %, խումբը որոշվում է ըստ գերակշռող քիմ. տարրի: Ենթախմբերի ստորաբաժանումը հիմնվում է ջրի ֆիզ. վիճակի (գոլորշի, հեղուկ, կարծր) հաշվառման վրա: Ենթախմբերն իրենց հերթին բաժանվում են 3 դասի (քաղցրահամ, աղահամ և աղի), իսկ դասերի մեջ առանձնացվում են ենթադասեր՝ ըստ գերիշխող գազի: Վերնադսկու կողմից առաջարկված դասակարգումը սկզբունքորեն ճիշտ է, սակայն մուլնությունը տարածում չգտավ. նրա որոշ դրույթներ (հատկապես ստ. ջրերին վերաբերող) լայնորեն օգտագործվում են ջրաերկրաբանության մեջ (դասակարգում ըստ ջրի հանքայնացման, գազային կազմի, տիրապետող քիմ. բաղադրիչի ևն):

КЛАССИФИКАЦИЯ ПРИРОДНЫХ ГАЗОВ — ԲՆԱԿԱՆ ԳԱԶԵՐԻ ԴԱՍԱԿԱՐԳՈՒՄ, բնական գազերի խմբավորում՝ ըստ նրանց բաղադրության, ծագման և գոյության պայմանների: Վ. Ի. Վերնադսկին ձևաբանության տեսակետից առանձնացնում էր. 1) ազատ գազեր (մթնոլորտ), 2) ապարների դատարկություններում պարփակված գազեր, 3) գազային շիթեր, 4) գազագոլորշիներ, 5) գազերի հեղուկ լուծույթներ (կլանված գազեր): Բացի այդ, Վերնադսկին բնական գազերը ստորաբաժանում էր նաև. ա) երկրի մակերևույթի գազերի, բ) բարձր ջերմության հետ կապված գազերի և, գ) երկրակեղև թափանցող գազերի:

Վ. Վ. Բեկուտովը բնական գազերի ծագումնաբանական տեսակետից առանձնացնում է կենսաբան., օդային, քիմ. և ռադիոակտիվ ծագման գազեր: Ա. Լ. Կոզլովը դրանց ավելացնում է նաև ռադիոքիմ. ծագման միջուկային ռեակցիաների գազեր:

Ըստ քիմ. բաղադրության և գոյության պայմանների բնական գազերը Վ. Ա. Սոկոլովի կողմից դասակարգվում են հետևյալ կերպ. 1) մթնոլորտ, 2) երկրի մակերևույթի գազեր. ա) հողաբուսական, բ) ճահճային (տորֆային), 3) մատվածքային հաստվածքի գազեր. ա) մավթային հնքվ-երի, բ) բուն գազային հնքվ-երի, գ) քարածխային հնքվ-երի, դ) աղաբեր հաստվածքների, ե) ցրված, 4) փոխակերպային (մետամորֆային) ապարների գազեր, 5) արտավիժված ապարների գազեր. ա) հրաբխային, բ) ստուած բյուրեղային ապարների:

КЛАССИФИКАЦИЯ СКОПЛЕНИЙ ГРАВИТАЦИОННЫХ ПОДЗЕМНЫХ ВОД — ԳՐԱՎԻՏԱՑԻՈՆ ՍՏՈՐԵՆԿՐԱԾԱ ՋՐԵՐԻ ԿՈՒՏԱԿՈՒՄՆԵՐԻ ԴԱՍԱԿԱՐԳՈՒՄ, ստ. ջրերի տիպերի խմբավորում, որի հիմքում դրվում են նրանց առաջացման (ծագումնային), տեղադրման, տարածման պայմանները, ջրադինամիկ, ֆիզքիմ. և այլ առանձնահատկությունները: Գոյություն ունեն դասակարգման բազմաթիվ համակարգեր՝ առաջարկված Ա. Ն. Նիկիտինի և Ն. Ֆ. Պոգրեբովի (1895), Ե. Ա. Մարտելի (1921), Օ. Ե. Մեյնցերի (1923), Ա. Մ. Ժիրմուսկու և Ա. Ա. Կոզիրևի (1928), Բ. Լ. Լիչկովի (1928), Օ. Կ. Լանգեի (1931, 1950, 1957), Ֆ. Պ. Սավաբեկովի (1935, 1939), Ն. Ն. Սլավյանովի (1939), Վ. Ա. Սուլինի (1946—48), Ի. Կ. Զալցնի (1946—48, 1961), Ա. Մ. Օւչեհնիկովի (1948, 1954) և ուրիշների:

են միավորում մաս տղանքային ու ցեխաշրային կուտակումները, իսկ անգլո-ամերիկյան մասնագետները Կ-ի տակ հասկանում են մաս դեյուվին (դեյուվիալ կուտակումները):

КОЛЛОИДЫ (КОЛЛОИДНЫЕ РАСТВОРЫ) — ԿՈԼԼՈԻԴՆԵՐ (ԿՈԼԼՈԻԴԱԼՈՒԾՈՒՅԹՆԵՐ), տարաեղ դիսպերս համակարգեր, որոնք կազմված են դիսպերս միջավայրից և դիսպերս փուլից: Վերջինն իրենից ներկայացնում է 10^{-4} — 10^{-6} մմ տրամագծով նուրբ փոշիացած մասնիկներ (միցելաներ), իսկ դիսպերս միջավայրը՝ զանգված, որում բաշխվում է դիսպերս փուլը: Կ. կարող են լինել կարծր, հեղուկ և գազանման: Կ-ի տարատեսակներ են հանդիսանում զոլերը և ժելերը (տե՛ս Золи, Гель):

КОЛОДЕЦ — ՀՈՐ (ՋՐՀՈՐ), ուղղաձիգ լեռնային փորվածք, որի խորությունը մեծ է լայնությունից: Հ. օգտագործվում է ստ. ջուր, մալթ, աղաջուր ևն ստանալու, ինչպես մաս հողերի չորացման, մթնոլորտային տեղումների, մակերևութային և կոյուղու ջրերի հեռացման, ստ. ջրերի ռեժիմի ուսումնասիրության և այլ նպատակներով: Գոյություն ունեն Հ-երի տարբեր տեսակներ. ըստ կառուցվածքի զանազանում են սովորական (փորված լայն կտրվածքով), հարեշական (տե՛ս Абиссинский колодец), հորատման (խողովակային), կատարյալ (տե՛ս Совершенный колодец) և անկատար (տե՛ս Несовершенный колодец), ըստ օգտագործման բնույթի տարբերում են՝ գրունտային, արտեզյան, ցամաքորդային (տե՛ս Колодец дренажный) և դիտողական (տե՛ս Колодец смотровой): Երբեմն «Հ.» տերմինն օգտագործվում է մաս բնական կարստային հորանման ձևերի բնութագրման համար:

КОЛОДЕЦ ДРЕНАЖНЫЙ (ПОГЛАЩАЮЩИЙ) — ՑԱՄԱՔՈՐԴԱԿԱՆ (ՎԱՆՈՐԱ) ՀՈՐ, հոր, որը փորվում է գրունտային ջրերի մակարդակը իջեցնելու, ինչպես մաս մթնոլորտային, մակերևութային, կոյուղային ջրերը երկրի մակերևույթից հեռացնելու և ջրաթափանց, բայց անջուր կամ ջրով լրիվ չհագեցած ապարաշերտերի մեջ լցնելու նպատակով:

КОЛОДЕЦ СМОТРОВОЙ (НАБЛЮДАТЕЛЬНЫЙ) — ԴԻՏՈՂԱԿԱՆ ՀՈՐ, հոր, որը կանալորվում է ստ. ջրերի ռեժիմային դիտարկումների (ջրերի մակարդակի, ջերմաստիճանի տատանումների և մոնիշարկման) համար, երբ հարևան կենտրոնական հորատանցքից (ջրհորից) արտամղումներ են կատարվում:

КОЛЬМАТАЖ (КОЛЬМАЦИЯ) — ԱՆՑՔԱՍԻՑԱՆՈՒՄ (ԿՈԼՄԱՏԱՑԻԱ), բնական կամ արհեստական ճանապարհով ապարների (գրունտների) ճեղքերի ու ծակոտիների խցանումը կալային կամ տոմային նյութերով: Ա. երևույթը օգտագործվում է որպես ջրամբարներից ու ջրանցքներից տեղի ունեցող ծծանցման կորուստների դեմ պաշարի միջոց, սակայն ջրի մեջ կառույցների համար այն բացասական հետևանք է ունենում-նվազեցնում է կառույցների արտադրողականությունը:

КОМПЛЕКС ГЕОЛОГО-ГЕНЕТИЧЕСКИЙ ГОРНЫХ ПОРОД — ԴՊԱՐԱՆԵՐԻ ԵՐԿՐԱՔԱՆԱԿԱՆ-ԾԱԳՈՒՄՆԱՅԻՆ ՀԱՄԱԼԻՐ, ինժեներական երկրաբանության մեջ ընդունված ստորաբաժանում, որը, ըստ Ի. Վ. Պոպովի (1959), իրենից ներ-

կայացնում է միատեսակ կամ նման ֆազիալ պայմաններում առաջացած միևնույն ֆորմացիայի ապարների համալիր:

КОМПОНЕНТЫ ХИМИЧЕСКОГО СОСТАВА ПРИРОДНЫХ ВОД — ԲՆԱ-
ԿԱՆ ԶՐԵՐԻ ՔԻՄԻԱԿԱՆ ԲԱՂԱԴՐՈՒԹՅԱՆ ԲԱՂԿԱՑՈՒՑԻՉՆԵՐ, ջրում տար-
րալուծված գազեր ու աղեր, որոնք ջրի գոլորշիացման ժամանակ ցնդում են կամ
վերածվում կարծր նստվածքի: Նստվածքի են վերածվում անօրգ. իոններն ու օրգ.
կոլոիդները: Անօրգ. իոնները պայմանականորեն ստորաբաժանվում են մակրո- և
միկրոբաղադրիչների (տե՛ս Макро- и Микрокомпоненты химсостава природ-
ных вод):

КОМПРЕССИОННАЯ КРИВАЯ — ԿՈՄՊՐԵՍԻՈՆ ԿՈՐ, արտաքին ճնշումից
գրունտների ծակոտկենության կախումը արտահայտող գրաֆիկ, որն ունի կորի
տեսք: Արտաքին ճնշումը հանգեցնում է ծակոտկենության նվազումով ուղեկցվող
գրունտի սեղմմանը:

КОМПРЕССИОННЫЕ ИСПЫТАНИЯ — ԿՈՄՊՐԵՍԻՈՆ ՓՈՐՁԱՐԿՈՒՄՆԵՐ,
տարբեր բեռնվածքներով գրունտների սեղմելիության լաբորատոր փորձարկումներ,
որոնք հնարավորություն են տալիս որոշել գրունտի ծակոտկենության ու սեղմելիու-
թյան կախումը նրա վրա գործադրվող բեռնվածքի մեծությունից:

КОНВЕКЦИЯ — ԿՈՆՎԵԿՑԻԱ, միջավայրի (գազ, հեղուկ) մակրոմասնիկ-
ների տեղաշարժ, որը հանգեցնում է զանգվածի, ջերմության և այլ ֆիզ. մեծու-
թյունների փոփոխության: Օր., ջերմային Կ. է տեղի ունենում ջրամբարներում,
հորատանցքերում և այլ փորվածքներում, երբ ավելի ծանր սառը ջրերը իջնում են
ներքև, իսկ ավելի թեթև տաք ջրերը բարձրանում են վերև:

КОНДЕНСАЦИЯ ВОДЯНЫХ ПАРОВ — ԶՐԱՅԻՆ ԳՈՂՈՐԾԻՆԵՐԻ ԽՏԱ-
ՑՈՒՄ (ԿՈՆԴԵՆՍԱՑԻԱՄ), ջրային գոլորշիների անցումը հեղուկ ֆազի: Զ. գ. խ.
կատարվում է խոնավության ավելացման, ջերմության նվազման, ինչպես նաև գո-
լորշիներով հագեցած օդի՝ սառը տեղերից տաք տեղեր շարժման հետևանքով:
Ապարներում ջրային գոլորշիների տեղաշարժը կատարվում է գոլորշու առաձգա-
կանության նվազման ուղղությամբ:

КОНДЕНСАЦИОННАЯ ТЕОРИЯ — ԽՏԱՅՄԱՆ (ԿՈՆԴԵՆՍԱՑԻԱՆ) ՏԵ-
ՍՈՒԹՅՈՒՆ, տե՛ս Теория формирования подземных вод:

КОНДЕНСАЦИОННЫЕ РУДНИЧНЫЕ ВОДЫ — ԽՏԱՅՄԱՆ (ԿՈՆԴԵՆՍԱՑ-
ԻԱՆ) ՀԱՆՔԱՐԱՆԱՅԻՆ ԶՐԵՐ, առ. լեռնային փորվածքներում թացությների կամ
կաթիլների ձևով պարբերաբար առաջացող ջրեր, որոնք խտանում են փորվածք-
ներ մուտք գործող տաք օդային հոսանքներից: Հանքագործներին դրանք հայտնի
են որպես «օդափոխման ջրեր», որոնք գոյանում են տարվա տաք ժամանակահատ-
վածում, երբ մթնոլորտային օդի ջերմաստիճանը շատ ավելի բարձր է ընդերքի
ապարների գրեթե անփոփոխ ջերմաստիճանից: Աղերի հիգրոսկոպիկության շնոր-
հիվ, աղատար հաստվածքների շահագործողական փորվածքներում գոլորշիների

խտացումն ավելի ինտենսիվ է կատարվում, իսկ առաջացող ջուրն ամփիջասկես վերածվում է աղաջրի: Այդ պատճառով աղահամաձեռնում երբեմն հարկ է լինում հատուկ միջոցառումներ իրագործել Խ. հ. 2-ի վնասակար ազդեցությունը բացառելու համար:

КОНСИСТЕНЦИЯ ГЛИНИСТЫХ ГРУНТОВ — ԿԱՎԱՑԻՆ ԳՐՈՒՆՏՆԵՐԻ ԹԱՆՋՐՈՒԹՅՈՒՆ (ԿՈՆՍԻՍՏԵՆՑԻԱ), կավային գրունտների վրա մեխ. ներգործության դեպքում նրանց մասնիկների շարժունակության աստիճան, որը էսպես պայմանավորում է գրունտների կրողունակությունը: Կ. գ. թ. հիմնականում կախված է գրունտի խոնավությունից, դիսպերսայնության աստիճանից և միներալային կազմից: Կավային գրունտների համար բնորոշ է թանձրության պլաստիկ ձևը, որի համար նրանք կոչվում են պլաստիկ գրունտներ:

КОНСОЛИДАЦИЯ ГРУНТОВ — ԳՐՈՒՆՏՆԵՐԻ ԿՈՆՍՈԼԻԴԱՑՈՒՄ (ԽՏԱՑՈՒՄՈՎ ԱՄՐԱՑՈՒՄ), որոշակի բեռնվածքի տակ գրունտի խտացում (խտացման ավարտ), որը կատարվում է գրունտի ծակոտիներից ջրի դուրս մղման և մասնիկների խտացման շնորհիվ: Կոնսոլիդացման աստիճանն ու արագությունը որոշվում են գրունտների լաբորատոր փորձարկման միջոցով: Տարբերում են Գ. կ. 3 ստադիա. 1) գործնականում ակնորարթային առաձգական ձևափոխման (խտացման), 2) սկզբնական կոնսոլիդացման, որը պայմանավորված է ծակոտինային ջրի դանդաղ արտամղմամբ և ծակոտինային ճնշման աստիճանաբար հավասարեցմամբ, 3) երկրորդական կոնսոլիդացման, որը պայմանավորված է ծակոտինային ջրի գրեթե լրիվ արտամղմամբ և ծակոտինային ճնշման լրիվ հավասարեցմամբ: Վերջին ստադիայում կատարվող Գ. կ., բացառությամբ օրգանածին գրունտների, առանձնապես մեծ է:

КОНСТИТУЦИОННАЯ ВОДА — ԿԱՌՈՒՑՎԱԾՔԱՑԻՆ (ԿՈՆՍՏԻՏՈՒՑԻՈՆ) ՋՈՒՐ, միներալներում քիմիապես կապակցված ջուր, որը մտնում է նրանց բյուրեղային ցանցի մեջ OH^- , O^+ և H_2O^+ իոնների ձևով: Կախված միներալների առանձնահատկություններից, Կ. ջ. կարող է անջատվել 300° -ից մինչև 1800° Ց ջերմության տակ, ըստ որում գործընթացն ուղեկցվում է միներալի բյուրեղային ցանցի լրիվ քայքայումով: Օր. կարող են ծառայել $\text{Al}_2(\text{OH})_3$, $\text{Ca}(\text{OH})_2$ տիպի հիդրօքսիդները և այնպիսի միներալներ, ինչպիսիք են դիասպորը՝ $\text{Al}\cdot\text{OH}$, տոպազը՝ $\text{Al}_2(\text{OH})_2\cdot\text{SiO}_2$ ևն:

КОНТИНЕНТАЛЬНЫЙ КЛИМАТ — ՑԱՄԱՔԱՑԻՆ ԿԼԻՄԱ, օվկիանոսից կամ ծովից հեռու գտնվող մարզերի կլիմա, որը բնութագրվում է ջերմաստիճանային մեծ ու կտրուկ տատանումներով (տարեկան, սեզոնային, օրեկան), մթնոլորտի չորությամբ ու պարզությամբ, մթնոլորտային տեղումների փոքր քանակով:

КОНТРАСТНОСТЬ ВОДНОЙ МИГРАЦИИ — ՋՐԱՅԻՆ (ՋՐԻ ՄԻՋՈՑՈՎ) ՏԵՂԱԳԱՂԹԻ ՀԱԿԱՌԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆ, հիպերգենեզի զոնայում քիմ. տարրի՝ ջրի միջոցով տեղազադրի (տեղափոխման) ինտենսիվության տարբերություն՝ կախված միջավայրի ու տարրի առանձնահատկություններից (օքսիդացման և վերականգնման, հիմնային ու թթվային պայմաններ ևն): Երկաթը, մանգանը, կոբալտը,

ցինկը, պղինձը, ուրանը, մոլիբդենը և շատ այլ մետաղներ օծոված են մեծ Ջ. տ. հ-ով և ջրատար հորիզոններում առաջացնում են կուտակումներ, իսկ երկրաքիմ. արգելքներում (տե՛ս Геохимический барьер)՝ հանքամարմիններ: Ցիրկոնիումը, հաֆնիումը, տիտանը, թորիումը և մի քանի այլ տարրեր դրսևորում են փոքր Ջ. տ. հ. և ջրատար հորիզոններում զգալի կուտակներ չեն առաջացնում:

КОНТРАСТНОСТЬ ГИДРОХИМИЧЕСКИХ АНОМАЛИЙ — ՋՐԱԳԻՄԻԱԿԱՆ ԽՈՏՈՐՈՒՄՆԵՐԻ ՀԱԿԱՐԱՎԱՆՈՒԹՅՈՒՆ, ջրաքիմ. որոնողական նախանշանների տարբերության աստիճան, որը բնութագրում է համապատասխան ֆոնային արժեքներից խտորումների չափը: Ջ. խ. հ. ավելի ակնհայտ է մեծ խտորումների դեպքում:

КОНТРОЛЬНАЯ БУРОВАЯ СКВАЖИНА — ՍՏՈՒԳԻՉ ՀՈՐԱՍԱՆՑՔ, ժամանակավոր հորատանցք, որը փորվում է նմուշարկման կամ փորձային արտամղումների ժամանակ ստ. ջրերի մակարդակը ճշտելու կամ այլ նպատակներով, երբ անհրաժեշտ է իմանալ ստ. ջրի մակարդակի տատանումները: Ս. հ. հանդիսանում է դիտողական հորատանցքի տարբերակ (տե՛ս Наблюдательная скважина):

КОНТУРНАЯ ВОДА — ԵԶՐԱԳԾԱՅԻՆ ՋՈՒՐ, տե՛ս Красые воды нефтеносных пластов:

КОНТУРЫ ПИТАНИЯ ПОДЗЕМНЫХ ВОД — ՍՏՈՐԵԿՐԻՅԱ ՋՐԵՐԻ ՄՆՄԱՆ ԵԶՐԱԳԾԵՐ, եզրագծեր, որոնց սահմաններում ստ. ջրերի շահագործման ժամանակ նրանց մակարդակը չի իջնում, կամ տատանվում է որոշակի օրինաչափությամբ՝ բնական ռեժիմի փոփոխության պատճառով: Այդ եզրագծերով սահմանափակված տարածքը հանդիսանում է հորատանցքի (ջրհորի) սնման մարզ կամ ազդեցության զոնա (տե՛ս Зона влияния скважины):

КОНУС ВЫНОСА — ԱՐՏԱՀՈՍԱՅԻՆ (ԱՐՏԱԲԵՐՄԱՆ) ԿՈՆ, կիսակոնի տեսքով նորագոյացումների կուտակման ձև, որն առաջանում է նախալեռնային գոտիներում, լեռնային գետերի կամ ժամանակավոր հոսքերի առանցքային մասում: Լեռնային գետերն ու ժամանակավոր հոսքերը դուրս գալով նախալեռնային հարթավայրեր, կորցնում են կենդանի ուժը, որի հետևանքով նրանց բերվածքները նստում են: Ա. կ-երն աճում են հատկապես վարարումների, հեղեղների ու սելավների ժամանակ: Ա. կ-ի ձևերն ու չափերը կախված են ջրհոսքի բեքության նվազման աստիճանից, բերվածքների քանակից, նրանց մեխ. ու միներալային կազմից և այլ գործոններից:

КОНЦЕНТРАЦИЯ ВОДОРОДНЫХ ИОНОВ (pH) — ՋՐԱԾՆԱՅԻՆ ԻՈՆՆԵՐԻ ԽՏՈՒԹՅՈՒՆ (pH), ջրածնային իոնների պարունակությունը լուծույթում՝ արտահայտված գր-իոններով մեկ լիտրում: Մաքուր ջուրը դիսոցվում է $H_2O \rightleftharpoons H^+ + OH^-$ հավասարումով, բայց ջրի իոնացման աստիճանը շատ թույլ է (10 միլիոն մոլեկուլից մեկը) կամ 20° ջերմաստիճանում 1 լ ջրում միայն 10^{-7} գր-մոլ. ջուր է գտնվում իոնացված վիճակում: Ջրածին և հիդրօքսիլ իոնների մոլ. կոնցենտրացիայի արտադրյալը ջրի տվյալ ջերմաստիճանում հաստատուն մեծություն է և կոչվում է ջրի իոնային արտադրյալ, որը 22° -ի դեպքում հավասար է $10^{-7} \cdot 10^{-7} =$

$=10^{-14}$: Ջրածնի իոնների կոնցենտրացիան ընդունված է արտահայտել ոչ թե բնական թվերի ձևով (տեսքով), այլ նրանց լուգարիթմներով՝ վերցրած հալստակ նշանով (նշանակելով pH սիմվոլը): Օր., $(H^+) = 10^{-7}$, $pH = -\lg(10^{-7}) = 7$:

КОНЦЕНТРАЦИЯ РАСТВОРА — ԼՈՒԾՈՒՅԹԻ ԽՏՈՒԹՅՈՒՆ (ԿՈՆՑԵՆՏՐԱՍՅԱ), լուծույթում նյութերի քանակական պարունակություն, որը կարելի է արտահայտել հետևյալ ձևերով. 1) խտությամբ, ա) տեսակարար կշռով, բ) Բոմեի աստիճաններով, 2) լուծույթի միավոր կշռին բաժին ընկնող նյութի կշռով, 3) լուծույթի միավոր ծավալում եղած նյութի կշռով, 4) լուծույթի միավոր ծավալում եղած նյութի գր-մոլերի կամ գր-համարձեքների քանակով:

КОНЦЕНТРИРОВАНИЕ МИКРОКОМПОНЕНТОВ ХИМИЧЕСКОГО СОСТАВА ПРИРОДНЫХ ВОД — ԲՆԱԿԱՆ ՋՐԵՐԻ ՔԻՄԻԱԿԱՆ ԲԱՂԱԳՐՈՒԹՅԱՆ ՄԻԿՐՈԲԱՂԱԳՐԻՉՆԵՐԻ ԿՈՆՏԱԿՈՒՄ (ԿՈՆՑԵՆՏՐԱՑՈՒՄ), բնական ջրերի քիմ. տարրալուծության ժամանակ միկրոբաղադրիչների պարունակության արհեստական բարձրացման մեթոդ, որը հնարավորություն է տալիս բարձրացնելու միկրոտարրի որոշման զգայունությունը: Կոնցենտրացումը կարող է կատարվել ընտրովի (մեկ, երբեմն երկու-երեք միկրոբաղադրիչի առանձնացում) կամ խմբակային (մեծ թվով միկրոբաղադրիչների միաժամանակ առանձնացում): Ընտրովի կոնցենտրացման համար ավելի հաճախ կիրառվում է արտաթորման (էքստրակցիայի) եղանակը, իսկ խմբակային (տարբեր նյութերի հետ համատեղ մատեցման) կոնցենտրացման համար՝ գոլորշիացման և օրգ. միացություններով կլանման եղանակները: Խմբակային կոնցենտրացմամբ ստացված խտանյութերը սովորաբար ուսումնասիրվում են ապակյալ տարրալուծությունների միջոցով:

КОПАННЫЙ КОЛОДЕЦ — ՋԵՌԱՓՈՐ ՋՐՀՈՐ, առ. ջրերի շահագործման համար ձեռքով փորված մեծ տրամաչափի ջրհոր, որի պատերը ամրակապված են գերանե պսակով, կամ աղյուսի, բարի, բետոնի շաբբով, կամ երկաթբետոնե, մետաղա օղակներով:

КОРНЕВАЯ СОЛЬ — ԱՐՄՍՏԱԿԱՆ ԱՂ, աղաղների հատակում տիղմի տակ տեղադրված հոծ զանգվածային աղաշերտ: Բաակունչակ լճում տեղացիները քարացած աղաշերտը անվանում են չուգունե շերտ: Ա. ա. կարող է ներկայացված լինել կերակրի աղով, միրաբիլիտով, սոդայով, էպսոմիտով, սատրախանիտով և այլ աղերով:

КОРНЕВЫЕ ВОДЫ — ԱՐՄՍՏԱՅԻՆ ՋՐԵՐ, օդահագեցման զոնայի վերին մասերում գտնվող ջրեր, որոնք հասանելի են բույսերի արմատներին և սնում են նրանց: Տերմինը առաջարկվել է Օ. Մեյցների կողմից որպես միջազգային տերմին՝ «հողային ջրեր» տերմինի փոխարեն, սակայն ճանաչում չի ստացել: Անորոշ, ավելորդ տերմին:

КОРРОЗИОННЫЕ ВОДЫ — ԿՈՐՐՈԶԻՈՆ ՋՐԵՐ, ըստ Վ. Ի. Վերնադսկու, առ. ջրավազանների թթվածնագուրկ ջրերի ընտանիք, որի մեջ մտնում են (քիմ. տեսակետից) որոշ կարստային ջրեր: Ավելորդ տերմին, ջրաերկր. տեսակետից բավարար հիմնավորում չունի:

КОЭФФИЦИЕНТ АКТИВНОСТИ ИОНА — իոնի ԱԿՏԻՎՈՒԹՅԱՆ ԳՈՐԾԱԿԻՑ, տե՛ս Теория активности:

КОЭФФИЦИЕНТ БОКОВОГО ДАВЛЕНИЯ (РАСПОРА) — ԿՈՂԱՅԻՆ ԾԸՆՇՍԱՆ (ՀՐՄԱՆ) ԳՈՐԾԱԿԻՑ, գրունտի վրա ուղղաձիգ ճնշում գործադրելիս նրա այն բաղադրիչը, որը գրունտի միջոցով հաղորդվում է դեպի կողերը: Թվապես Կ. ճ. գ. հավասար է կողային ճնշման և այն առաջացնող ուղղաձիգ ճնշման հարաբերությանը: Կ. ճ. գ-ի մեծությունը կազմում է. ավազների համար՝ 0,3—0,4, ավազակավերի համար՝ 0,5—0,7, կավերի համար՝ 0,7—0,75, կիսաապստամաշին ապարների համար՝ 0,2—0,3, ապստամաշին ապարների համար՝ 0,0—0,2: Հոմանիշ՝ ուղղահայաց և հորիզոնական լարումների համամասնության գործակից:

КОЭФФИЦИЕНТ БОКОВОГО РАСШИРЕНИЯ — ԿՈՂԱՅԻՆ ԸՆԴԱՐՁԱԿՍԱՆ ԳՈՐԾԱԿԻՑ, կողային ընդարձակման սահմանափակության պայմաններում գրունտի սեղմման դեպքում հորիզոնական և ուղղաձիգ ձևախախտումների հարաբերությունը: Կ. բ. գ-ի մեծությունը կախված է գրունտի խտությունից (ամրությունից)։ ինչքան գրունտը խտացված է, այնքան նրա Կ. բ. գ. մեծ է:

КОЭФФИЦИЕНТ ВЛИЯНИЯ ПРИ ОТКАЧКЕ ИЗ ВЗАИМОДЕЙСТВУЮЩИХ СКВАЖИН — ԱՐՏԱՄՂՍԱՆ ԺԱՄԱՆԱԿ ՓՈԽԱԶՐՈՂ ՀՈՐԱՏԱՆՑՔԵՐԻ ԱԶՂԵՑՈՒԹՅԱՆ ԳՈՐԾԱԿԻՑ, ըստ Մ. Ե. Ալտովսկու, փոխազդող հորատանցքի Չ₁ ծախսի հարաբերությունը չփոխազդող հորատանցքի Չ₂ ծախսին, այսինքն՝

$$\beta = \frac{Q_1}{Q_2}: \text{Ազդեցության գործակցի առավելագույն արժեքը որոշվում է հետևյալ}$$

$$\text{բանաձևով՝ } \beta_{\max} = \frac{1}{n}, \text{ որտեղ } n\text{-ը փոխազդող հորատանցքերի թիվն է:}$$

КОЭФФИЦИЕНТ ВНУТРЕННЕГО ТРЕНИЯ — ՆԵՐՔԻՆ ԵՓՄԱՆ ԳՈՐԾԱԿԻՑ, գրունտի տեղաշարժման (կողաշարժման) դիմադրության ցուցանիշ, որն արտահայտվում է գրունտի մասնիկների միջև շփման ուժերի մեծությամբ: Ն. շ. գ. որոշվում է տեղաշարժման փորձի արդյունքներով, որպես ներքին շփման անկյան տանգենս (տե՛ս Угол внутреннего трения): Ավազային գրունտների համար Ն. շ. գ. տատանվում է 0,25—0,60 սահմաններում, կավային գրունտների համար՝ 0,15—0,35 սահմաններում:

КОЭФФИЦИЕНТ ВОДНОГО БАЛАНСА — ԶՐԱՅԻՆ ՀԱԾԿԵԿՇՈՒ ԳՈՐԾԱԿԻՑ, ըստ Ա. Ն. Կոստյակովի, որոշակի ժամանակահատվածում տվյալ տեղանքում թափվող մթնոլորտային տեղումների P շերտի (մմ-երով) և մակերևութային հոսքի μ ցուցանիշի արտադրյալի հարաբերությունը գոլորշիացման E շերտին (մմ-երով), այսինքն՝ $K = \frac{\mu - P}{E}$: Զ. հ. գ. հիմք է ծառայել նախկին ԽՍՀՄ Եվրոպական մասի տարածքում ըստ խոնավացման աստիճանի առանձնացնել. 1) հավելյալ, 2) անկայուն և, 3) անբավարար խոնավացման գոտիներ:

КОЭФФИЦИЕНТ ВОДНОЙ МИГРАЦИИ — ԶՐԱՅԻՆ ՏԵՂԱԳԱՂԹԻ (ՄԻԳՐԱՅԻՆԱՅԻ) ԳՈՐԾԱԿԻՑ, ըստ Բ. Բ. Պոլինովի (1948), բնական ջրի միներալային

նստվածքում որևէ տարրի քանակի և ջրատար ապարում նույն տարրի պարունակության հարաբերություն՝ $K_x = \frac{m_x \cdot 100}{a \cdot n_x}$, որտեղ՝ $K_x - \rho \times$ տարրի Ջ. տ. գ. է, $m_x - \rho \times$ տարրի պարունակությունն է ջրում (գր/լ), a -ն ջրի միներալային մնացորդն է (գր/լ), $n_x - \rho \times$ տարրի պարունակությունն է ապարում (%): Ջ. տ. գ-ի մեծացումը ցույց է տալիս հողմահարման զոնայից տարրի տեղատարման ինտենսիվությունը: Ջ. տ. գ. նպատակահարմար է կիրառել ազատ ջրափոխանակման զոնայի ջրերի համար:

КОЭФФИЦИЕНТ ВОДОНАСЫЩЕНИЯ — ԶՐԱՀԱԳԵՑՄԱՆ ԳՈՐԾԱԿԻՑ, ապարի ջրականման մեծության հարաբերությունը նրա ջրահագեցման մեծությանը: $K_2 = \frac{W_1}{W_2}$, որտեղ՝ K_2 -ն ջրահագեցման գործակիցն է՝ արտահայտված միավոր մասերով, W_1 -ը ապարի ջրականումն է սովորական պայմաններում, W_2 -ը ապարի ջրահագեցումն է 150 մթն. ճնշման տակ: Ջ. գ. օգտագործվում է ապարի ցրտադիմացկունության անուղղակի բնութագրման համար: Հոմանիշ՝ ապարի ջրով հագեցման գործակից:

КОЭФФИЦИЕНТ ВОДООБИЛЬНОСТИ РУДНИКА (ШАХТЫ) — ՀԱՆՔԱՐԱՆԻ (ՀԱՆՔԱՀՈՐԻ) ԶՐԱՌԱՏՈՒԹՅԱՆ ԳՈՐԾԱԿԻՑ, օգտակար հանածոների հնքվերի ջրահագործման ժամանակ լեռնային փորվածքներից արտամղվող ջրի Q քանակի ($m^3/օր$, $m^3/ժամ$, $լ/վրկ.$) հարաբերությունը նույն ժամանակամիջոցում արդյունահանվող օգտակար հանածոյի P քանակին (տն)՝ $K_2 = \frac{Q}{P}$: Երբեմն Հ. ջ. գ. անվանում են այն ջրաքանակը, որն ստացվում է լեռնային փորվածքի միավոր մակերեսից: Հոմանիշ՝ օգտակար հանածոյի ջրատարության գործակից:

КОЭФФИЦИЕНТ ВОДООБМЕНА — ԶՐԱՓՈԽԱՆԱԿՈՒԹՅԱՆ ԳՈՐԾԱԿԻՑ, ստ. ջրերի տարեկան ծախսի և ստ. ավազանի ջրի ընդհանուր ռեսուրսների հարաբերությունը:

КОЭФФИЦИЕНТ ВОДООТДАЧИ (μ) — ԶՐԱՏՎՈՒԹՅԱՆ (ԶՐԱՆՋԱՏՄԱՆ) ԳՈՐԾԱԿԻՑ (μ), ջրահագեցած ապարից ազատ կերպով (գրավիտացիոն ուժերով) անջատվող ջրաքանակի (Wg) հարաբերությունը նրա լրիվ խոնավատարությանը (Wn)՝ $\mu = \frac{Wg}{Wn}$ արտահայտված միավորի մասերով կամ %-ներով: Զրատվությունը (ջրանջատումը) կարող է արտահայտվել լրիվ խոնավատարության (Wn) և առավելագույն մղելույնը խոնավատարության (Wm) տարբերությամբ՝ $\mu = \frac{Wn - Wm}{Wn}$, կամ տեսակարար ջրատվությամբ՝ ապարի միավոր ծավալից (Vn) ստացվող ջրի քանակով (Wg)՝ $\mu = \frac{Wg}{Vn}$:

Տարբեր ապարներ բնութագրվում են Ջ. գ-ի հետևյալ մեծություններով.

կավեր	0
ավազակավեր	0,011—0,035
կավավազներ	0,06 —0,08

ավազներ	0,08 — 0,35
ավազաքարեր կավային	
շաղախով	0,02 — 0,03
նեղքավոր կրաքարեր	0,08 — 0,1:

КОЭФФИЦИЕНТ ВОДОПРОВОДИМОСТИ — ԶՐԱՀԱՂՈՐԴԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԳՈՐԾԱԿԻՑ, ջրատար հորիզոնի ծծանցման գործակցի ($K, m/op$) և նրա հաստոյան (M, m) արտադրյալը՝ $T = K \cdot M (m^2/op)$:

КОЭФФИЦИЕНТ ВОДОПРОНИЦАЕМОСТИ ГОРНЫХ ПОРОД — ԱՊԱՐՆԵՐԻ ԶՐԱԹԱՓԱՆՑԵԼԻՈՒԹՅԱՆ ԳՈՐԾԱԿԻՑ, տե՛ս Коэффициент фильтрации:

КОЭФФИЦИЕНТ ВЯЗКОСТИ — ՄԱԾՈՒՑԻՎՈՒԹՅԱՆ ԳՈՐԾԱԿԻՑ, հեղուկի (գազի) մի մասը մյուսի նկատմամբ տեղաշարժի ժամանակ հեղուկի կողմից ցուցաբերվող դիմադրության բանական քննադատությունը: Թվապես μ . գ. հավասար է միավոր մակերեսի վրա պոտենցիալ ուժին, որն անհրաժեշտ է հեղուկի 2 զուգահեռ շերտերի միավոր տարածության վրա կատարվող տեղաշարժի դեպքում նրանց արագությունների միավոր տարբերությունը պահպանելու համար: μ . գ., որը երբեմն անվանում են նաև դիմադրական ուժի գործակցի, չափվում է պուազներով:

КОЭФФИЦИЕНТ ГАЗОНЕФТЕОТДАЧИ ВОДОНАПОРНОЙ СИСТЕМЫ — ԶՐԱԾՆՇՈՒՄՆԱՅԻՆ ՀԱՄԱԿԱՐԳԻ ԳԱԶԱՆԱԿԹԱՏՎՈՒԹՅԱՆ ԳՈՐԾԱԿԻՑ, նավթազազատար կուտակների համակարգի արդյունաբերական (շահագործողական) պաշարների և ջրանցումային համակարգում պարփակված այդ հանածոների ընդհանուր (սկզբնական) երկրք. պաշարների հարաբերակցությունն արտահայտող մեծություն, որը տատանվում է լայն սահմաններում (մոտավորապես 0,01—0,1)՝ կախված շերտային ջրերի հանքայնացումից, համակարգի ջերմային պայմաններից, լուծված ածխաջրածինների բաղադրակազմից, շերտային կուտակիչների տարողունակից, ածխաջրածինների առաջացման (գեներացիայի) ինտենսիվությունից ևն:

КОЭФФИЦИЕНТ ГИДРОГЕОЛОГИЧЕСКОЙ ЗАКРЫТОСТИ СТРУКТУР — ԿԱՌՈՒՑՎԱԾՔՆԵՐԻ ԶՐԱԵՐԿՐԱԲԱՆԱԿԱՆ ՓԱԿՎԱԾՈՒԹՅԱՆ ԳՈՐԾԱԿԻՑ, ըստ Մ. Ա. Գառալսկու (1954), ստ. ջրերի հանքայնացման (մգ/լ) հարաբերությունը նմուշարկվող ջրատար հորիզոնի խորությանը (մ): Կ. ջ. փ. գ. կիրառելի է միայն խորը տեղադրված և հանքայնացված կամ աղաչուր պարունակող կառուցվածքների համար: Վ. Ա. Կրոտովան (1956) առաջարկել է Կ. ջ. փ. գ. որոշել բրոնային գործակցով, որն իրենից ներկայացնում է ստ. ջրում պարունակվող Br -ի բանակի (մգ/լ) և ջրատար հորիզոնի տեղադրման խորության (H, m) հարյուրամասյալի հարաբերությունը՝ $\frac{Br \cdot 100}{H}$: Նա ելնում է այն հաստատված փաստից, որ ըստ խորության ջրի կազմի փոխակերպմանը զուգընթաց Br -ի կուտակումը օրինաչափորեն աճում է: Սակայն եթե կտրվածքում կան աղաքեր (գիպսաքեր) շերտախմբեր և նրանցով պայմանավորված ջրաերկրք. խոտորումներ, ապա առաջարկված մեթոդը հուսալի արդյունք տալ չի կարող:

КОЭФФИЦИЕНТ ЗАКАРСТОВАННОСТИ — **ՎԱՐՍՏԱՎՈՐՄԱՆ ԳՈՐԾԱԿԻՑ**, կարստային դատարկությունների ծավալի հարաբերությունը կարստավորված ապարների ողջ ծավալին: Որոշակի ժամանակահատվածի համար որոշված **Վ. գ.** բնութագրում է կարստի ակտիվությունը (տե՛ս **Активность карста**):

КОЭФФИЦИЕНТ ИРРИГАЦИОННЫЙ (ЩЕЛОЧНОЙ) — **ՈՌՈԳՄԱՆ (ԻՌԻ-ԳԱՑԻՈՆ, ԱԼԿԱԼԱՅԻՆ) ԳՈՐԾԱԿԻՑ**, ոռոգման ջրի իոնային կազմի որակի ցուցանիշ: արտահայտվում է ջրի սյան բարձրությամբ (դյույմերով), որի գոլորշիացումից ստացվող աղերը հողի 1,2 մ հաստության շերտը բույսերի մեծ մասի համար դարձնում են ոչ պիտանի: **Ո.** **գ-ի** մեծությունը տատանվում է 1,2 (վատորակ ջուր) մինչև 18 (լավորակ ջուր) դյույմի սահմաններում:

КОЭФФИЦИЕНТ КОМПРЕССИИ (УПЛОТНЕНИЯ, СЖИМАЕМОСТИ) — **ԳՐՈՒՆՏԻ ՍԵՂՄԵԼԻՈՒԹՅԱՆ (ՎՈՍԴՐԵՍԻԱՅԻ, ԽՏԱՅՄԱՆ) ԳՈՐԾԱԿԻՑ**, մեծություն, որը ցույց է տալիս գրունտի սեղմելիության (խտացման) աստիճանը՝ կողային ընդարձակման անհնարինության դեպքում: Կոմպրեսիոն փորձարկումներով որոշվող **Գ. ա. գ.** չափվում է $\text{ա}^2/\text{կգ-երով}$ և արտահայտվում հետևյալ բանաձևով.

$$\alpha = \frac{\Sigma_1 - \Sigma_2}{P_2 - P_1}$$
 որտեղ՝ Σ_1 1-ը գրունտի ծակոտկենության գործակիցն է P_1 ճնշման դեպքում, իսկ Σ_2 -ը նույն գործակիցն է P_2 ճնշման դեպքում:

КОЭФФИЦИЕНТ КРЕПОСТИ ПОРОДЫ — **ԱՊԱՐԻ ԱՄՐՈՒԹՅԱՆ ԳՈՐԾԱԿԻՑ**, պայմանական մեծություն (**I**), որը կազմվում է ապարի հորատման կամ մշակման ժամանակ դրսևորվող մի շարք ցուցանիշների հիման վրա (սեղմելիության ժամանակավոր դիմադրություն, ապարի հորատանցման կամ մշակման արտադրողականություն ևն): Երկր. հետախուզական աշխատանքների ժամանակ կիրառվում է պրոֆ. Ն. Ն. Պրոտոդյակոնովի կողմից ստաշարկված դասակարգումը: Ըստ **Ա. ա. գ-ի** ապարները բաժանվում են 10 կատեգորիաների:

КОЭФФИЦИЕНТ МЕТАМОРФИЗАЦИИ РАССОЛОВ — **ԱՂԱՋՐԵՐԻ ՓՈԽԱՎԵՐԳՄԱՆ ԳՈՐԾԱԿԻՑ**, նորմալ ծովային ջրի և բնական աղաջրերի բաղադրությունների տարբերության աստիճանը բնութագրող մեծություն: Աղի լճերի դասը և աղաջրերի փոխակերպման գործընթացը (մետազեմեզիսը) բնութագրելու համար Ն. Ս. Կոռնակովը առաջարկել է օգտագործել $\text{MgSO}_4/\text{MgCl}_2$ հարաբերությունը, որը մա կոչել է փոխակերպման գործակից (K_{ϕ}): I դասի աղաջրերի համար, որոնց բնորոշ է նատրիումի և մագնեզիումի քլորիդների և նատրիումի, մագնեզիում ու կալցիումի սուլֆատների առկայությունը, $K_{\phi} > 0$: II դասի աղաջրերի համար, որոնց բնորոշ է նատրիումի, մագնեզիումի ու կալցիումի քլորիդների և կալցիումի սուլֆատի առկայությունը, $K_{\phi} = 0$:

I դասի աղաջրերով լճերը առավելապես ծովային ծագման են, իսկ II դասի աղաջրերով՝ ցամաքային ծագման: I դասի աղաջրերի աճցումը II դասի, սպինքն աղաջրերի փոխակերպումը, որը դրսևորում է լուծույթում սուլֆատների նվազումով, կատարվում է ցամաքի կարբոնատային ապարների ու կատիոնային փոխանակության ռեակցիայի ներգործությամբ: Մնացուկային (ռելիկտային) լճերի աղային կազմի խորը փոփոխությունների դեպքում լուծույթում դիտվում է Ca^{2+} կատիոնի

կուտակման մեծացում, որի պատճառով որպես Ա. փ. գ. օգտագործվում է $\text{CaCl}_2/\text{MgCl}_2$ հարաբերությունը:

Բնական ջրերի քիմ. դասակարգման ժամանակ Վ. Ա. Սուլինը առաջարկել է օգտագործել փոխակերպման այլ ցուցանիշներ, ինչպիսիք են $(r\text{Cl}-r\text{Na})/r\text{Mg}$ և $r\text{Na}/r\text{Cl}$ հարաբերությունները, որոնք նույնպես բնութագրում են բնական ջրերի աղային կազմի շեղման աստիճանը նորմալ ծովային ջրից: Վերջինի համար $(r\text{Cl}-r\text{Na})/r\text{Mg}$ հարաբերությունը կազմում է 0,58, իսկ $r\text{Na}/r\text{Cl}$ հարաբերությունը՝ 0,87: Լուծույթի համար ինչքան մեծ է $(r\text{Cl}-r\text{Na})/r\text{Mg}$ և փոքր է $r\text{Na}/r\text{Cl}$ հարաբերությունները, այնքան ջուրն ալկալի ուժեղ է փոխակերպված:

КОЭФФИЦИЕНТ МИГРАЦИИ В ПРИРОДНЫХ ВОДАХ — ԲՆԱԿԱՆ ՋՐԵ-
ՐՈՒՄ ՏԵՂԱԳԱՎԹԻ ԳՈՐԾԱԿԻՑ, ըստ Ուդոլովի և ուրիշների (1962), բնական
ջրում քիմ. տարրի В միջին պարունակության (մգ/լ) հարաբերությունը ջրատար
ապարտում նույն տարրի С քվարկային պարունակությանը՝ $A = \frac{B \cdot 10^{-4}}{C}$:

КОЭФФИЦИЕНТ НАСЫЩЕНИЯ ПОРОДЫ ВОДОЙ — ԱՊԱՐԻ ՋՐՈՎ ՀԱ-
ԳԵՑՄԱՆ ԳՈՐԾԱԿԻՑ, տե՛ս Коэффициент водонасыщения:

КОЭФФИЦИЕНТ НЕОДНОРОДНОСТИ — ԱՆՀԱՄԱՍԵՆՈՒԹՅԱՆ ԳՈՐԾԱ-
ԿԻՑ, տե՛ս Кривая гранулометрического состава:

КОЭФФИЦИЕНТ (ПАРАМЕТР) ПЕРЕТЕКАНИЯ — ՆԵՐԱՆՑՄԱՆ ԳՈՐԾԱ-
ԿԻՑ (ՊԱՐԱՄԵՏՐ), ջրատար համալիրի կտրվածքում թույլ ջրաթափանց ապար-
ների միջով մի ջրատար հորիզոնից մյուսի մեջ ջրի անցման (ներհոսման) ինտեն-
սիվությունը բնութագրող պարամետր: Ն. գ. տարրեր պայմանների դեպքում որոշ-
վում է տարբեր բանաձևերով: $B = \sqrt{\frac{k \cdot m \cdot m_1}{k_1}}$ բանաձևը օգտագործվում է այն

դեպքում, երբ ներանցումը կատարվում է միայն մեկ հորիզոնից (ներքևից կամ
վերևից), իսկ $B = \sqrt{\frac{k}{\frac{k_1}{m_1} + \frac{k_2}{m_2}}}$, երբ ներանցումը կատարվում է ա՛յն ներքևից, ա՛յն
վերևից:

Բանաձևերում В-ն ներանցման գործակիցն է, k-ն և m-ը համապատասխանա-
բար ջրատար հորիզոնի ծծանցման գործակիցն ու հաստությունն են, k_1 -ը, k_2 -ը,
 m_1 -ը և m_2 -ը համապատասխանաբար ներանցվող թույլ ջրաթափանց շերտերի
ծծանցման գործակիցներն ու հաստություններն են:

վերևից:

Բանաձևերում В-ն ներանցման գործակիցն է, k-ն և m-ը համապատասխանա-
բար ջրատար հորիզոնի ծծանցման գործակիցն ու հաստությունն են, k_1 -ը, k_2 -ը,
 m_1 -ը և m_2 -ը համապատասխանաբար ներանցվող թույլ ջրաթափանց շերտերի
ծծանցման գործակիցներն ու հաստություններն են:

КОЭФФИЦИЕНТ ПЛОТНОСТИ (ОТНОСИТЕЛЬНАЯ ПЛОТНОСТЬ) ПЕС-
КА — ԱՎԱԶԻ ԽՏՈՒԹՅԱՆ ԳՈՐԾԱԿԻՑ (ՀԱՐԱԲԵՐԱԿԱՆ ԽՏՈՒԹՅՈՒՆ), ալագի
առավելագույն ծակոտկենության գործակցի ($\Sigma \max$) և բնական ծակոտկենության
գործակցի (Σ) տարբերության հարաբերությունը առավելագույն ծակոտկենության
գործակցի և նվազագույն ծակոտկենության գործակցի ($\Sigma \min$) տարբերությանը՝

$D = \frac{\Sigma_{max} - \Sigma}{\Sigma_{max} - \Sigma_{min}}$: Կախված Ա. ծ. գ-ի մեծությունից, տարբերում են փոխը
($D=0,0-0,33$), միջին խտության ($D=0,33-0,66$) և խիտ ($D=0,66-1,00$)
ավազներ:

КОЭФФИЦИЕНТ ПОДЗЕМНОГО ПИТАНИЯ — ՍՏՈՐԵՐԿՐՅԱ ՍՆՄԱՆ ԳՈՐԾԱԿԻՑ, գետի սնման ստ. բաղադրիչի մեծության հարաբերությունը ողջ գետային հոսքի մեծությանը: Ստ. ջրհոսքի մեծությունը որոշվում է գետային հոսքի հիդրոգրաֆի տարանջատման միջոցով:

КОЭФФИЦИЕНТ ПОДЗЕМНОГО СТОКА — ՍՏՈՐԵՐԿՐՅԱ ՀՈՍՔԻ ԳՈՐԾԱԿԻՑ, որոշակի ժամանակահատվածում ջրհավաք ավազանում բեռնաթափվող ստ. հոսքի մեծության հարաբերությունը նույն տարածքում թափվող մթնոլորտային տեղումների քանակին: Ա. հ. գ. բնութագրում է ստ. սնման չափը (մ կամ ծավալային միավոր):

КОЭФФИЦИЕНТ ПОПЕРЕЧНОГО СЖАТИЯ — ԼԱՅՆԱԿԻ ՍԵՂՄՄԱՆ ԳՈՐԾԱԿԻՑ, տե՛ս Կոէֆֆիցիենտ Пуассона:

КОЭФФИЦИЕНТ ПОРИСТОСТИ ПОРОД (ПРИВЕДЕННАЯ ПОРИСТОСТЬ) — ԱՊԱՐԵՐԻ ԾԱԿՈՏԿԵՆՈՒԹՅԱՆ ԳՈՐԾԱԿԻՑ (ԲԵՐՎԱԾ ԾԱԿՈՏԿԵՆՈՒԹՅՈՒՆ), ապարի բոլոր ծակոտիների ծավալի (V_s) հարաբերությունը ապարի կմախքի ծավալին ($V_{կմ}$)՝ արտահայտված միավորի մասերով. $\Sigma = \frac{V_s}{V_{կմ}}$:

КОЭФФИЦИЕНТ ПРИЕМИСТОСТИ — ՆԵՐԸՆԳՈՒՆՄԱՆ ԳՈՐԾԱԿԻՑ, ներմղվող ջրի (լուծույթի) Q ծախսի ($մ^3/օր$) հարաբերությունը ներմղման ժամանակ գործադրվող P ճնշմանը ($կգ/սմ^2$): Հորատանցքի ներընդունման J գործակիցը ավելի ճշգրիտ արտահայտվում է հետևյալ բանաձևով. $J = \frac{Q}{P_1 + P_2 - P_3 - P_4}$, որտեղ՝ P_1 հորատանցքի բերանի վրայի ճնշումն է, P_2 հորատանքում հեղուկի սյան ճնշումն է, P_3 շփման հետևանքով ճնշման կորուստն է, P_4 հորատախորշի վրա եղած ակզրնական ճնշումն է:

КОЭФФИЦИЕНТ ПРОДУКТИВНОСТИ СКВАЖИНЫ — ՀՈՐԱՏԱՆՑՔԻ ԱՐԴՅՈՒՆԱԿԵՏՈՒԹՅԱՆ ԳՈՐԾԱԿԻՑ, նավթարդյունահանման գործում կիրառվող տերմին, որը հանդիսանում է տեսակարար ծախսի մմանակը: Հ. ա. գ. որոշվում է հորատանցքի ծախսի ($սմ^3/վրկ$, $մ^3/օր$) և ճնշման անկման (մթն.) հարաբերությամբ:

КОЭФФИЦИЕНТ ПРОНИЦАЕМОСТИ — ԹԱՓԱՆՑԵԼԻՈՒԹՅԱՆ ԳՈՐԾԱԿԻՑ, գրունտի ջրահաղորդականությունը բնութագրող պարամետր, որը հանդիսանում է ծծանցման գործակցի մմանակը: Թ. գ. օգտագործվում է ստ. հոսքի ծախսը հաշվարկելիս այն դեպքում, երբ հաշվարկները կատարվում են քաղցրահամ ջրից տարբերվող հեղուկների համար: Թ. գ. (K_p) որոշվում է հետևյալ բանաձևով.

$K\beta = K \frac{\gamma}{g}$, որտեղ K ծծանցման գործակիցն է (սմ/վրկ), γ հեղուկի մածուցիկության կիներտիկ գործակիցն է (սմ²/վրկ), g ծանրության ուժի արագացումն է (սմ/վրկ²):

КОЭФФИЦИЕНТ ПУАССОНА — ՊՈՒԱՍՈՆԻ ԳՈՐԾԱԿԻՑ, փորձարկող գրունտի մոռի հարաբերական կողային ընդարձակման հարաբերությունը մոռի հարաբերական ուղղաձիգ ձևախախտմանը, որը կատարվում է մոռի միառանցք սեղմման դեպքում Պ. գ. (μ) որոշվում է հետևյալ բանաձևով $\mu = \frac{\Sigma}{1 + \Sigma}$, որտեղ՝

Σ — ը գրունտի կողային սեղմման (ընդարձակման) գործակիցն է: Համասեռ գրունտների (նյութերի) համար միառանցք ձգումը սեղմումով փոխարինելիս կամ ձևախախտումների առանցքները փոխելիս Պ. գ. մնում է անփոփոխ: Ապարների համար Պ. գ. տատանվում է 0,1—0,4 սահմաններում: Հոմանիշ՝ լայնակի սեղմման գործակից:

КОЭФФИЦИЕНТ ПЬЕЗОПРОВОДНОСТИ — ԾՆՇՈՒՄՆԱՀԱՂՈՐԴԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԳՈՐԾԱԿԻՑ, ջրաբեր կամ նավթաբեր շերտում ճնշման տարածման արագությունը բնութագրող չափանիշ, որը որոշվում է հետևյալ բանաձևով. $a = \frac{K}{\mu(m\beta_c + \beta_w)}$

որտեղ՝ a — մ. գ. է (մ²/օր), k — թափանցելիության գործակիցն է (դարսի), μ — հեղուկի դինամիկ մածուցիկությունն է (սանտիպուազ), m — ծակոտկենության գործակիցն է (միավորի մասեր), β_c — հեղուկի սեղմման գործակիցն է՝ 1 մթն. ճնշման դեպքում, β_w — ապարի սեղմման գործակիցն է՝ 1 մթն. ճնշման դեպքում: Ծ. գ. ծառայում է շերտային ճնշումների վերաբաշխման գործընթացի հիմնական բնութագիր:

КОЭФФИЦИЕНТ РАЗМЯГЧАЕМОСТИ — ԿԱԿՂԵԼԻՈՒԹՅԱՆ ԳՈՐԾԱԿԻՑ, խոնավացման հետևանքով գրունտների ամրության նվազման ցուցանիշ: Այն իրենից ներկայացնում է գրունտի մինչ ջրով հագեցմալը և հագեցմալուց հետո ամրության սահմանների հարաբերությունը: Ինչքան գրունտի Կ. գ. փոքր է, այնքան մրա ամրությունը խոնավացման հետևանքով ալկի է նվազում:

КОЭФФИЦИЕНТ РАСТВОРИМОСТИ ГАЗОВ В ВОДЕ (КОЭФФИЦИЕНТ АБСОРБЦИИ) — ԶՐՈՒՄ ԳԱԶԵՐԻ ԼՈՒԾԵԼԻՈՒԹՅԱՆ ԳՈՐԾԱԿԻՑ (ԿԼԱՆՄԱՆ ԳՈՐԾԱԿԻՑ), որոշակի ծավալի ջրում ճույն ծավալի գազերի լուծելիությունը բնութագրող գործակից: Մթնոլորտային ճնշմանը մոտ պայմաններում ջրում գազերի լուծելիությունը դիտարկելիս օգտվում են Բունզենի և Կուենենի կլանման գործակիցներով: Բունզենի կլանման գործակիցը իրենից ներկայացնում է 0° Ց և 760 մմ սնդիկի սյան ճնշման պայմաններին բերված գազի ծավալ (մլ), լուծված 1 մլ լուծիչում՝ փորձի ջերմաստիճանի և գազի 760 մմ պարօցիալ ճնշման պայմաններում: Կուենենի կլանման գործակիցը որոշվում է ճույն պայմաններում, միայն լուծիչը վերցվում է 1 գր-ի չափով:

КОЭФФИЦИЕНТ СДВИГА — ՍՈՂՔԻ (ԿՈՂԱՇԱՐԺԻ) ԳՈՐԾԱԿԻՑ, գրունտի սողքի (կողաշարժի) դեպքում նրա դրսևորած ընդհանուր դիմադրության ցուցանիշ, որը պայմանավորված է շփման և միացման ուժերով: Ս. գ. որոշվում է գրունտի կողաշարժի փորձարկումով՝ որպես կողաշարժի անկյան տանգենս (տե՛ս Угол внутреннего трения):

КОЭФФИЦИЕНТ СЖИМАЕМОСТИ ГРУНТА — ԳՐՈՒՆՏԻ ՍԵՂՄԵԼԻՈՒԹՅԱՆ ԳՈՐԾԱԿԻՑ, տե՛ս Коэффициент компресси:

КОЭФФИЦИЕНТ СЖИМАЕМОСТИ ЖИДКОСТИ — ՀԵՂՈՒՎԻ ՍԵՂՄԵԼԻՈՒԹՅԱՆ ԳՈՐԾԱԿԻՑ, մեծություն, որը ցույց է տալիս ճնշման մեծացման դեպքում հեղուկի սկզբնական ծավալի փոքրացման չափը՝
$$\beta_v = \frac{\Delta V}{V \cdot \Delta p},$$
 որտեղ V -ն հեղուկի

ծավալն է՝ P ճնշման դեպքում: Ստ. ջրերի սեղմելիության գործակիցը տատանվում է $(2,7 \div 5) \cdot 10^{-5}$ սահմաններում (Վ. Ն. Օշեկյաշյով, 1948): Ջրի սեղմելիությունը հիմնականում կախված է լուծված գազերի քանակից, ջերմաստիճանից և քիմ. բաղադրությունից: Հոսմանի՞ ծավալային առաձգականության գործակից:

КОЭФФИЦИЕНТ СКОРОСТИ ФИЛЬТРАЦИИ — ԾՄԱՆՑՄԱՆ ԱՐԱԳՈՒԹՅԱՆ ԳՈՐԾԱԿԻՑ, մեծություն, որն արտահայտում է ծակոտկեն ու ճեղքավոր ապարների միջով առ. ջրերի ծծանցման իրական արագությունը, երբ ճնշման գրադիենտը հավասար է մեկի:

КОЭФФИЦИЕНТ СТОКА — ՀՈՍՔԻ ԳՈՐԾԱԿԻՑ, որն է ջրհավաք ավազանում որոշակի ժամանակահատվածում ձևավորվող մակերևութային հոսքի մեծության (մմ) հարաբերությունը նույն ժամանակահատվածում թափվող մթնոլորտային տեղումների քանակին (մմ): Հ. գ. ցույց է տալիս մթնոլորտային տեղումներից ձևավորվող մակերևութային հոսքի մեծությունը:

КОЭФФИЦИЕНТ СТРУКТУРНОЙ ПРОЧНОСТИ — ԿԱՌՈՒՑՎԱԾՔԱՅԻՆ ԱՄՐՈՒԹՅԱՆ ԳՈՐԾԱԿԻՑ, գրունտի ամրության վրա կառուցվածքային կապերի ազդեցության ցուցանիշ: Կ. ա. գ. որոշվում է գրունտի բնական կառուցվածքի մոլուշի և խախտված կառուցվածքի մոլուշի քայքայման ժամանակավոր դիմադրությունների հարաբերությամբ՝ պայմանով, որ բնական և խախտված կառուցվածքի մոլուշներն ունեն միատեսակ ծակոտկենություն ու խոնավություն:

КОЭФФИЦИЕНТ СТРУКТУРНОЙ СЖИМАЕМОСТИ — ԿԱՌՈՒՑՎԱԾՔԱՅԻՆ ՍԵՂՄԵԼԻՈՒԹՅԱՆ ԳՈՐԾԱԿԻՑ, գրունտի չորացման գործընթացում նրա սեղմելիության վրա բնական կառուցվածքային կապերի ազդեցությունը բնութագրող ցուցանիշ: Գրունտի Կ. ա. գ. ($K_{\sigma \varphi}$) որոշվում է հետևյալ բանաձևով.
$$K_{\sigma \varphi} = \frac{1^{\text{հ}} - 1^{\text{կ}}}{1^{\text{հ}} - 1^{\text{կ}}_{\text{հ}}},$$
 որտեղ՝ $1^{\text{հ}}$ -ն բնական կառուցվածքի գրունտի ծակոտկենության գործակիցն է՝ կծկման սահմանում, $1^{\text{կ}}$ -ն նույնն է՝ գրունտի համար:

КОЭФФИЦИЕНТ СЦЕПЛЕНИЯ — ՀԱՐԱԿՑՄԱՆ (ՇԱՂԿԱՊՄԱՆ) ԳՈՐԾԱԿԻՑ, գրունտների տեղաշարժին (կողաշարժին) ցուցադրած դիմադրությունը բնութագրող հատկանիշ, որը պայմանավորված է գրունտի մասնիկների հարակցման ուժերով:

КОЭФФИЦИЕНТ ТЕПЛОПРОВОДНОСТИ — ԶԵՐՄԱՀԱՂՈՐԴԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԳՈՐԾԱԿԻՑ, ջերմության քանակ, որը 1 վ-ում հաղորդվում է 1 սմ² ուղղահայաց կտրվածքով, երբ ջերմության հաղորդման ուղղությամբ գրադիենտը կազմում է 1 օ/սմ: Զ. գ. նշանակվում է λ -ով և չափվում է կալ./սմ² .վ. օ-ով:

КОЭФФИЦИЕНТ ТРЕЩИНОВАТОСТИ — ԾԵՂՔԱՎՈՐՎԱԾՈՒԹՅԱՆ ԳՈՐԾԱԿԻՑ, ապարների ճեղքավորվածության մեծություն, որն արտահայտվում է ապարի որոշակի զանգվածի ճեղքերի գումարային ծավալի և այդ զանգվածի ծավալի հարաբերությամբ, ինչպես նաև ապարի շիֆի վրա դիտվող ճեղքերի գումարային մակերեսի և շիֆի մակերեսի հարաբերությամբ:

КОЭФФИЦИЕНТ УРОВНЕПРОВОДНОСТИ — ՄԱԿԱՐԴԱԿԱՀԱՂՈՐԴԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԳՈՐԾԱԿԻՑ, մեծություն, որը բնութագրում է գրունտային ջրերի մակարդակի տատանումների տարածման արագությունը՝ կապված հոսքի սահմանում ջրի հորիզոնի փոփոխության հետ. $\alpha_{\text{ж}} = \frac{K \cdot h \sigma}{\mu}$, որտեղ՝ $\alpha_{\text{ж}}$ — Մ. գ. է (մ²/օր), $h_{\text{ж}}$ — գրունտային հոսքի միջին հզորությունն է (մ), K — ծծանցման գործակիցն է (մ/օր), μ — ջրանջատման (ջրատվության) գործակիցն է (միավոր մասեր):

КОЭФФИЦИЕНТ УСАДКИ — ԿՇԿՄԱՆ ԳՈՐԾԱԿԻՑ, լեռնային գործում՝ սեղմող ուժերի ազդեցությամբ լցազանգվածի բարձրության փոքրացման և նրա սկզբնական բարձրության հարաբերություն՝ արտահայտված %-ներով կամ միավորի մասերով:

КОЭФФИЦИЕНТ УСТОЙЧИВОСТИ — ԿԱՅՈՒՆՈՒԹՅԱՆ ԳՈՐԾԱԿԻՑ, որևէ մեխ. համակարգի (օր., շին. կառույցի) կայունությունը պահպանող և այդ կայունությունը խաթարել ձգտող գումարային ուժերի հարաբերություն:

КОЭФФИЦИЕНТ ФИЛЬТРАЦИИ — ԾՄԱՆՑՄԱՆ ԳՈՐԾԱԿԻՑ, մեծություն, որը բնութագրում է ապարների ջրանցկիության ունակությունը. այն որոշակի ապարի համար հաստատում է: Ըստ Դարսիի, ծ. գ. իրենից ներկայացնում է ապարի միջով ջրի ծծանցման արագություն, երբ ճնշման գրադիենտը հավասար է մեկ միավորի (այսպես, $V = kJ$, եթե $J = 1$, ապա՝ $V = k$): Ծ. գ. արտահայտվում է մ/օր, սմ/վրկ: Հոմանիշ՝ ջրաթափանցելիության գործակից:

КОЭФФИЦИЕНТ ЭНЕРГЕТИЧЕСКОЙ УСТОЙЧИВОСТИ ГРУНТА — ԳՐՈՒՆՏԻ ԷՆԵՐԳԵՏԻԿ ԿԱՅՈՒՆՈՒԹՅԱՆ ԳՈՐԾԱԿԻՑ, գրունտի կառուցվածքային կապերի և սեղմելիության կախումը բնութագրող ցուցանիշ, որը մեծ կամ հավասար է մեկի: Գ. է. կ. գ. որոշվում է հետևյալ բանաձևով. $K_{\text{է.գ.}} = \frac{\Sigma}{\Sigma_{\text{բ.}}}$, որտեղ $K_{\text{է.գ.}}$ էներգետիկ կայունության գործակիցն է, Σ բնական կառուցվածքով նմուշի ծակոտեղենության գործակիցն է, $\Sigma_{\text{բ.}}$ խախտված կառուցվածքով նմուշի ծակոտեղենության գործակիցը:

КРАЕВЫЕ (ЗАКОНТУРНЫЕ) ВОДЫ НЕФТЕНОСНЫХ ПЛАСТОВ — ՆԱԿԹԱՏԱՐ ԵՐԾՏԵՐԻ ԵԶՐԱՅԻՆ (ԱՐՏԱԵԶՐԱԳԵՄԱՅԻՆ) ԶՐԵՐ, նալթատար շերտի խորաառվող մասերում նալթը ներքևից եզրավորող ջրեր: Նման ջրերը կոչվում են ստորին եզրավորող ջրեր: Եթե նալթատար շերտը մերկանում է, ապա նրա վերին (գլխային) մասում կուտակվում են մթնոլորտային ծագման ջրեր, որոնք կոչվում են վերին եզրային ջրեր: Ստորին ու վերին եզրային ջրերը էապես տարբերվում են իրենց բիմ. կազմով:

КРАЕВЫЕ УСЛОВИЯ — ԵԶՐԱՅԻՆ (ՍԱՀՄԱՆԱՅԻՆ) ՊԱՅՄԱՆՆԵՐ, տե՛ս Граничные условия:

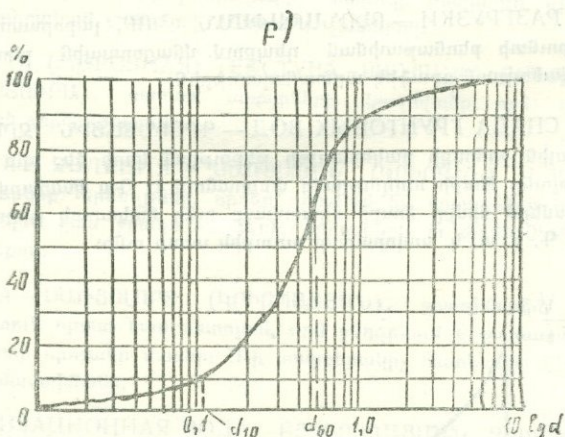
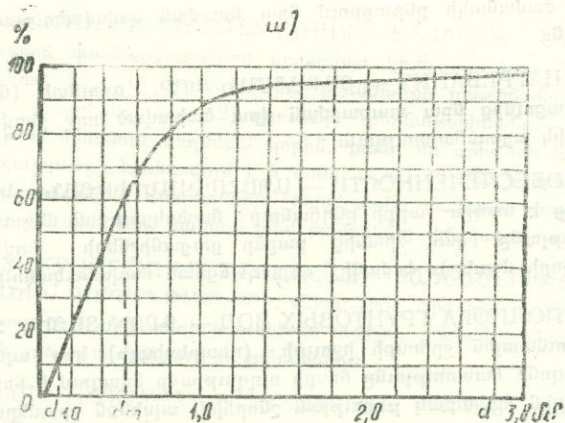
КРЕПОСТЬ ГОРНЫХ ПОРОД — ԱՊԱՐՆԵՐԻ ԱՄՐՈՒԹՅՈՒՆ, արտաքին ուժերի ներգործությանը ապարի ցուցաբերած գումարային դիմադրությունը, որը դիտվում է մասնավորապես ապարի հորատման և մշակման ժամանակ: Ա. ա. բնութագրվում է ապարի ամրության գործակցով (տե՛ս Коэффициент крепости породы):

КРИВАЯ ГРАНУЛОМЕТРИЧЕСКОГО (МЕХАНИЧЕСКОГО) СОСТАВА — ՀԱՏԻԿԱԶԱՓԱԿԱՆ (ՄԵՆԱՆԻԿԱԿԱՆ) ԿԱԶՄԻ ԿՈՐ, ապարի հատիկաչափական (մեխ.) կազմի գրաֆիկ արտահայտություն, որն իրենից ներկայացնում է ըստ մասնիկների չափերի ապարի նմուշի ծավալի ավելացումը արտահայտող ինտեգրալ կոր: Հ. կ. կ. կազմվում է հետևյալ կերպ. օրդինատների առանցքի վրա բերվում է հատիկների գումարային %-ը (նմուշի ողջ ծավալի նկատմամբ), իսկ արսցիսների առանցքի վրա՝ մասնիկների տրամագծի չափերը կամ լոգարիթմները (տե՛ս նկ. № 8 ա, բ.): Հ. կ. կ. հնարավորություն է տալիս հեշտությամբ որոշել ապարի մասնիկների արդյունավետ տրամագիծը (d_{10} կամ d_{ar}) և անհամասեռության գործակիցը (F), որն իրենից ներկայացնում է ապարի հատիկաչափական կազմի անհամասեռության աստիճանը և որոշվում է օրդինատի վրա առանձնացված 60 %-ին համապատասխանող հատիկախմբի տրամագծի (d_{60}) և արդյունավետ տրամագծի հարաբերությամբ $F = \frac{d_{60}}{d_{10}}$: Նման եղանակով որոշված ապարի արդյունավետ տրամագիծը և անհամասեռության գործակիցը օգտագործվում են շատ ապարների, հատկապես ալագների ծծանցման գործակիցը փորձնական բանաձևերով որոշելիս:

КРИВАЯ ДЕБИТА — ԾԱՍՍԻ ԿՈՐ, հորատանցքի (ջրհորի) Q ծախսի կախումը S իջեցումից արտահայտող գրաֆիկ: Ծ. կ. ընդհանուր տեսքով ճնշումնային ջրերի համար ներկայացնում է ուղիղ գիծ, իսկ գրունտային ջրերի համար՝ պարաբոլիկ կոր: Իրական պայմաններում ավելի հաճախ ծախսի և մակարդակի իջեցման կախման $Q = F(S)$ կորն ունի՝ $S = aQ + bQ^2$ կորի տեսք, որտեղ a ու b պարամետրերը որոշվում են փորձնական տվյալներով:

КРИВАЯ ДЕПРЕССИИ — ԻԶՈՒՅԹԻ (ԴԵՊՐԵՍԻԱՅԻ) ԿՈՐ, տե՛ս Депрессионная кривая:

КРИВАЯ ЗАВИСИМОСТИ ОСАДКИ ОТ ВРЕМЕНИ — ԺԱՄԱՆԱԿԻՑ ՆՍՏՄԱՆ ԿԱՆԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԿՈՐ, գրունտի կամ կառույցի ժամանակի ընթացքում նստման կախվածությունը կորի տեսքով արտահայտելու գրաֆիկ եղանակ:

Նկ. 8. Հատիկաչափական (մեխ.) կազմի կոր.
 ա) սլաքի հատիկաչափական կազմի սովորական
 կոր, $d_{10}=0,12$ մմ, $d_{60}=0,54$ մմ, $f=d_{60}/d_{10}=4,5$,
 բ) նույն սլաքի հատիկաչափական կազմի լողա-
 րիմական կոր, $d_{10}=0,12$ մմ, $d_{60}=0,50$ մմ,
 $f=d_{60}/d_{10}=4,2$:

Փ. Ա. Կ. Կ. կազմվում է տարբեր բեռնվածքների տակ գրունտը (կառույցը) փոր-
 ձարկելիս:

КРИВАЯ ЗАВИСИМОСТИ ОСАДКИ ОТ НАГРУЗКИ — ԲԵՐՆՎԱԾՔԻՑ
 ՆՍՏՄԱՆ ԿԱԽՎԱԾՈՒԹՅԱՆ ԿՈՐ, տե՛ս Испытание грунтов на несущую спо-
 собность:

КРИВАЯ КОНСОЛИДАЦИИ — ԿՈՆՍՈԼԻԴԱՑԻԱՆ (ԽՏԱՑՈՒՄՈՎ ԱՄ-
 ՐԱՑՄԱՆ) ԿՈՐ, լարորատոր պայմաններում գրունտը կաշուն բեռնվածքի տակ

փորձարկելիս ժամանակի ընթացքում նրա նստման կախվածության գրաֆիկ արտահայտությունը:

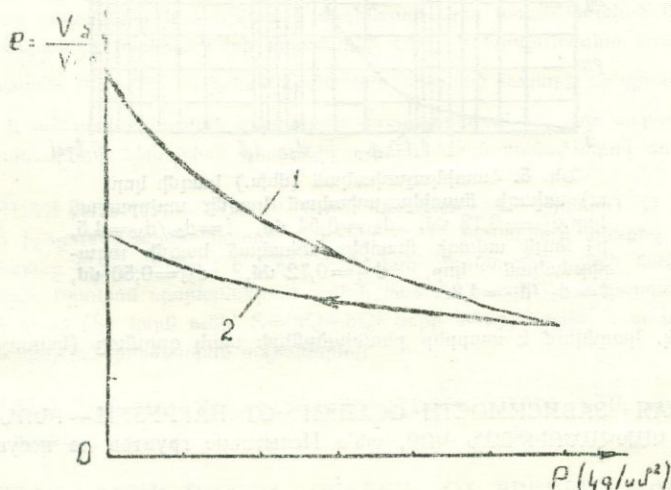
КРИВАЯ НАГРЕВАНИЯ — SU.ՔՍ.ՑՄԱՆ ԿՈՐ, գրունտի (նյութի) ջերմատիճանի ավելացումից նրա տաքացման վրա ծախսված ողջ ջերմության կախվածության գրաֆիկ արտահայտությունը:

КРИВАЯ ОБЕСПЕЧЕННОСТИ — ԱՊԱՀՈՎՎԱԾՈՒԹՅԱՆ ԿՈՐ, ինտեգրալ կոր, որը ցույց է տալիս շարքի ընդհանուր համակցության մեջ տվյալ մեծության ապահովվածությունը կամ նրանից բարձր ցուցանիշների հավանականությունը (% կամ միավորի մասեր): Հոմանիշ՝ գերազանցման հավանականության կոր:

КРИВАЯ ПОДПОРА ГРУНТОВЫХ ВОД — ԳՐՈՒՆՏԱՑԻՆ ԶՐԵՐԻ ԴԻՄՀԱՐԻ ԿՈՐ, գրունտային ջրհոսքի իջույթի (դեպրեսիայի) կոր՝ այն դեպքում, երբ ջրատար հորիզոնի հաստությունը հոսքի ուղղությամբ նվազում է հորիզոնի ջրամերժ հիմքի՝ հոսանքին հակառակ թեքության շնորհիվ, այսինքն ջրամերժ հիմքը կատարում է դիմհարի դեր: Գ. ջ. դ. կ. ունի գոգավոր տեսք:

КРИВАЯ РАЗГРУЗКИ — ԲԵՌՆԱԹԱՓՄԱՆ ԿՈՐ, լաբորատոր փորձարկման ժամանակ գրունտի բեռնաթափման դեպքում մնացորդային բեռնվածքից նրա նստման կախվածության գրաֆիկ արտահայտությունը:

КРИВАЯ СПАДА ГРУНТОВЫХ ВОД — ԳՐՈՒՆՏԱՑԻՆ ԶՐԵՐԻ ԱՆԿՄԱՆ ԿՈՐ, գրունտային ջրհոսքի մակերևույթի թեքության կորի ձև, երբ ջրատար հորիզոնի հաստությունը հոսքի ուղղությամբ փոքրանում է: Դա կատարվում է այն դեպքում, եթե ջրամերժ հիմքը հոսքի նկատմամբ ունի հակառակ թեքություն կամ հորիզոնական է: Գ. ջ. ա. կ. սովորաբար ուռուցիկ տեսք ունի:

Նկ. 9. Խտացման և ուռչման կորեր:
1—խտացման (սեղմման) կոր, 2—ուռչման կոր:

КРИВЫЕ УПЛОТНЕНИЯ И НАБУХАНИЯ — ՆՏԱՑՄԱՆ ԵՎ ՈՒՌՉՄԱՆ ԿՈՐԵՐ, կոմպրեսիոն փորձարկումներով ստացված կորի գյուղերը (նկ. 9), որոնք համապատասխանում են՝ 1) գրունտի վրա բեռնվածքի աստիճանական ավելացմանը — սեղմման (նստման) կոր, 2) գրունտի բեռնաթափմանը — ուռչման կոր: Ուռչման կորը չի համընկնում սեղմման կորին, քանի որ գրունտի խտացման ժամանակ նրա կառուցվածքը խախտվում է և առաջանում են մնացորդային ձևախախտումներ: Որոշ առաձգական գրունտների (հատկապես կավերի) մոտ խ. և ու. կ. կարող են զգալիորեն մոտենալ, սակայն լրիվ համընկնել չեն կարող:

КРИОГЕНЕЗ (КРИОГЕННЫЕ ПРОЦЕССЫ) — ՍԱՌՑԱԾՆՈՒԹՅՈՒՆ (ԿՐԻՈԳԵՆԵՆԵՆԶ, ՍԱՌՑԱԾԻՆ ԳՈՐԾԵՆԹԱՑՆԵՐ), ջերմաֆիզ., ֆիզմեխ. և ֆիզքիմ. գործընթացների համակցություն, որը տեղի է ունենում սառչող. սառած և հալչող ապարներում, ինչպես նաև ջրակուտակներում ու ջրհոսքերում:

КРИОГЕННАЯ СТРУКТУРА — ՍԱՌՑԱԾԻՆ (ԿՐԻՈԳԵՆ) ԿԱՌՈՒՑՎԱԾՔ, սառած ապարների կառուցվածք, որը պայմանավորված է նրանց քաղադրամասերի (միներալային կմախքի, սառցի բյուրեղների, հեղուկի քաղանթի, գազի ներփակումների) հարաբերական քանակով, ձևերով ու չափերով:

КРИОГЕННАЯ (МОРОЗНАЯ) ТЕКСТУРА — ՍԱՌՑԱԾԻՆ (ԿՐԻՈԳԵՆ) ԿԱԶՄՎԱԾՔ — (ՏԵՔՍՏՈՐԱ), սառած ապարների կազմվածք, որն առաջանում է ապարների սառած գործընթացում:

КРИОГЕННЫЕ ЯВЛЕНИЯ — ՍԱՌՑԱԾԻՆ (ԿՐԻՈԳԵՆ) ԵՐԵՎՈՒՅԹՆԵՐ, հատուկ ֆիզիկատերր. երևույթներ, որոնք դիտվում են ապարների և հողաբուսական շերտի, ինչպես նաև ջրակուտակների, ջրհոսքերի ու ճահիճների սառչման և հալման հետևանքով:

КРИОСФЕРА — ՍԱՌՑՈՒՐՑ (ԿՐԻՈՊԱՏՅԱՆ), ջրադիմամիկ տեսակետից երկրակեղևի հատուկ ոլորտ կամ պատյան, որն ընդգրկում է քարապատյանի, ջրոլորտի և մթնոլորտի որոշակի մասեր: Ս-ի տարրերակիչ հատկանիշ է հանդիսանում բացառական ջերմաստիճանը:

КРИСТАЛЛИЗАЦИОННАЯ ВОДА — ԲՅՈՒՐԵՎԱՑՄԱՆ ԶՈՒՐ, միներալների բյուրեղային ցանցում առանձին մոլեկուլների կամ խմբերի ձևով գտնվող ջուր: Այն միներալներից աճատվում է մինչև 250—300° Ց ջերմության պայմաններում, ուղեկցվում է ջերմության կլանմամբ և միներալի բյուրեղային ցանցի քայքայումով կամ վերակառուցումով: Բ. ջ. պարունակող միներալներից են սոդան՝ $\text{Na}_2\text{CO}_3 \cdot 10\text{H}_2\text{O}$ (ըստ կշռի պարունակում է 63 % ջուր), միրաբիլիտը՝ $\text{Na}_2\text{SO}_4 \cdot 10\text{H}_2\text{O}$ (55,9 %), բիշոֆիտը՝ $\text{MgCl}_2 \cdot 6\text{H}_2\text{O}$ (53,2 %), գիպսը՝ $\text{CaSO}_4 \cdot 2\text{H}_2\text{O}$ (20,9 %) ևն: Զերմակլանման էֆեկտը, որը դիտվում է ջերմային անալիզների ժամանակ տաքացման կորի վրա, հանդիսանում է ուսումնասիրվող միներալի բնույթի ճանաչման ցուցանիշ:

КРИСТАЛЛИЗАЦИОННЫЕ СВЯЗИ — ԲՅՈՒՐԵՎԱՑՄԱՆ ԿԱՊԵՐ, բյուրեղային գյուղի տարրերի միջև գործող մեխ. կապեր:

КРИСТАЛЛОГИДРАТЫ — ԲՅՈՒՐԵՎԱԶԻԴՐԱՏՆԵՐ, բյուրեղային միացություններ, որոնց կազմի մեջ ջրածինն ու թթվածինը հանդես են գալիս ջրի մոլեկուլների ձևով: Բ. ստացվում են բազմաթիվ գյուղերի ջրային լուծույթներից՝ բյու-

րեղացման ժամանակ: Յուրաքանչյուր բյուրեղաֆիդրատ կայուն է որոշակի առաձգականության դեպքում: Ինչքան բարձր է Բ-ի առաջացման ջերմությունը, այնքան նրանց մեջ ջուրը քիչ է:

КРИТЕРИИ НЕФТЕГАЗОНОСНОСТИ ГИДРОГЕОЛОГИЧЕСКИЕ — ՆԱԿ. ԹԱԳԱԶԱՖԵՐՈՒԹՅԱՆ ԶՐԱՆԲԿՐԱՖԱՆԱԿԱՆ ՉԱՓԱՆԻԾՆԵՐ, չափանիշներ, որոնք բնութագրում են նավթային ջրերի և ածխաջրածինների առաջացման, նավթագազաբեր ավազանների երկրք. զարգացման պատմության ընթացքում նավթի ու գազի կուտակների ձևավորման և գոյության պայմանները: Ն. Չ. չ. որոշվում են նստվածքների կուտակման և թաղման բնույթով, երկրաքիմ. իրադրությամբ, ֆիզքիմ., ջերմադինամիկ և այլ գործընթացներով, որոնք ընթացել են բարապատյանում: Ն. Չ. չ. ստորաբաժանվում են. ա) համընդհանուր (ոեզիոնալ) և տեղական, բ) ողղակի և անուղղակի: Դրական Ն. Չ. չ. են հանդիսանում. 1) ավազանում համընդհանուր ջրամերժի, իսկ նրա տակ՝ դժվար ջրափոխանակման (կամ անշարժ) ոեժիմի լավ կուտակիչների առկայությունը, 2) ջրաերկրք. խտորորումների (գազաջրաքիմ., ջրադինամիկ, երկրաջերմային ևն) առկայությունը, ինչպես նաև նավթագազային երևակումների և ցեխային հրաբուխների աղբյուրների ելքերը, 3) քլոր-կալցիումային տիպի աղաջրերը, սուլֆատազուրկ (կամ չհագեցած) ջրակարբոնատ-նատրիումային տիպի աղի ջրերը, որոնք հարուստ են Br, J, NH_4 , B, Ba, նավթենային թթուներով, ֆենոլներով և ունեն ցածր քլոր-բրոմային գործակից, 4) ազատ կամ լուծված ածխաջրածնային գազեր, ինչպես նաև բարձր առաձգականության ածխաջրատներ, H_2S և He պարունակող այլ գազերի առկայությունը, 5) ջրերի մանրեազրկվածությունը կամ սուլֆատուլերականզուղ և ածխաջրատներ օգտագործող մանրէների առկայությունը:

КРИТЕРИИ ПРОСАДОЧНОСТИ — ՆՍՍՍԱՆ ՉԱՓԱՆԻԾՆԵՐ, չափանիշներ (հատկաչափական ու միներալային կազմ, կառուցվածք, կազմվածք ևն), որոնց միջոցով կարելի է կանխատեսել փուխր ապարների նստումը:

КРИТИЧЕСКАЯ ГЛУБИНА ДО УРОВНЯ ГРУНТОВЫХ ВОД — ԳՐՈՒՆՏԱՅԻՆ ԶՐԵՐԻ ՄԱԿԱՐԴԱԿԻ ԿՐԻՏԻԿԱԿԱՆ ԽՈՐՈՒԹՅՈՒՆ, նվազագույն սահմանային խորություն, որից բարձր մակարդակի դեպքում հանքայնացված գրունտային ջրերը մազանթային բարձրացման և գոլորշիացման հետևանքով կարող են դառնալ հողերի աղուտացման պատճառ:

КРИТИЧЕСКАЯ ПОРИСТОСТЬ — ԿՐԻՏԻԿԱԿԱՆ ԾԱԿՈՏԿԵՆՈՒԹՅՈՒՆ, չկապակցված ապարի ծակոտկենության սահմանային արժեք, որը տեղաշարժային ձևափախտումների գործընթացում չի փոփոխվում:

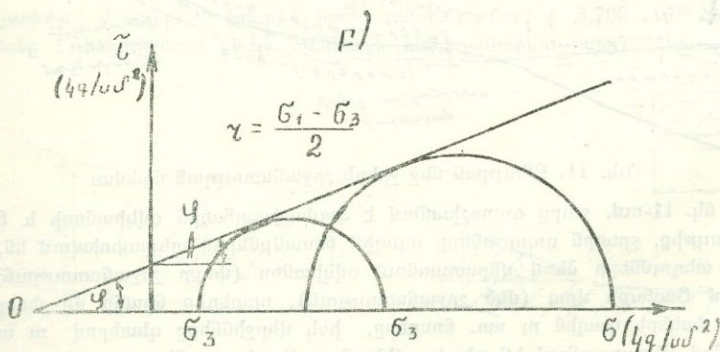
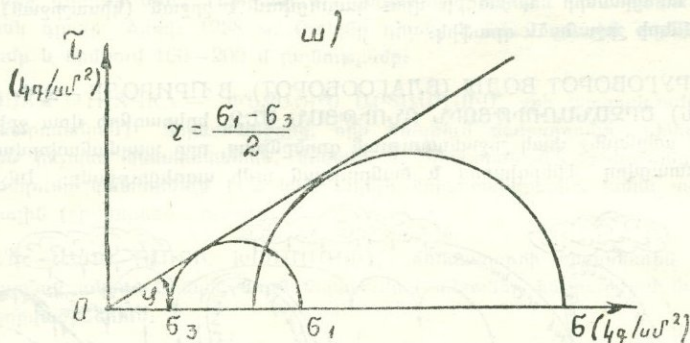
КРИТИЧЕСКАЯ СКОРОСТЬ — ԿՐԻՏԻԿԱԿԱՆ ԱՐԱԳՈՒԹՅՈՒՆ, սահմանային արագություն, որի դեպքում հեղուկի լամինար շարժումը անցնում է տուրբուլենտի: Կ. ա. ուղիղ համեմատական է կինեմատիկ մածուցիկության գործակցին ու Ռեյնոլդսի թվին և հակադարձ համեմատական է հիդրավիկ շտապիղին (տե՛ս Гидравлический радиус):

КРИТИЧЕСКАЯ ТЕМПЕРАТУРА — ԿՐԻՏԻԿԱԿԱՆ ԶԵՐՄՈՒԹՅՈՒՆ (ջեր-

ՄԱՍՏԻՃԱՆ), յուրաքանչյուր քիմ. նյութի համար որոշակի ջերմաստիճան, որի դեպքում տեղի է ունենում գազանման և հեղուկ ֆազերի հատկությունների լրիվ հավասարեցում: Դրանից բարձր ջերմության և ցանկացած ճնշման պայմաններում հնարավոր չի գազը վերածել հեղուկի: Քանի որ յուրաքանչյուր նյութ ունի իրեն առանձնահատուկ γ . շ., ապա այն հանդիսանում է առավել բնորոշ կոնստանտներից: Ջրի γ . շ. հավասար է $+374,2^\circ \text{Ց}$:

КРИТИЧЕСКИЙ НАПОРНЫЙ ГРАДИЕНТ — ԿՐԻՏԻԿԱԿԱՆ ԾՆՇՈՒՄՆԱՅԻՆ ԳՐԱԴԻԵՆՏ, ճնշումնային գրադիենտ, որի դեպքում ծծանցվող ջրերը ջրադինամիկ ճնշման ազդեցության տակ դուրս են մղում (տեղահանում են) գրունտի մասնիկները և հանգեցնում են սուֆոզիայի (տե՛ս Суффозия):

КРИТИЧЕСКОЕ ДАВЛЕНИЕ — ԿՐԻՏԻԿԱԿԱՆ ԾՆՇՈՒՄ, ճնշում, որի դեպքում տեղի է ունենում նյութի հեղուկ և գազային փուլերի լրիվ հավասարակշռություն: Թվապես γ . ճ. հավասար է գերհագեցած գոլորշու ճնշման առավելագույն արժեքին: Յուրաքանչյուր նյութ ունի իր γ . ճ., որը կրիտիկական ջերմաստիճանի հետ մեկտեղ հանդիսանում է նրա բնորոշ կոնստանտներից:

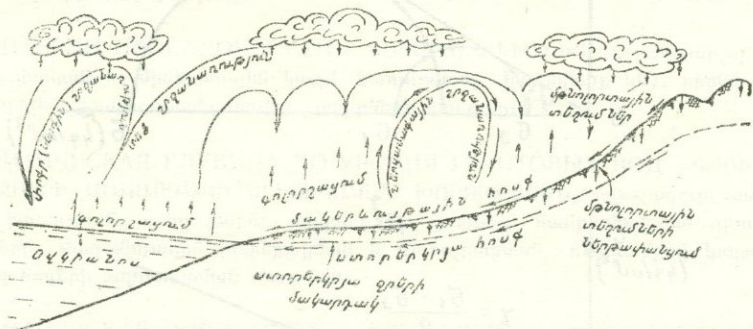
Նկ. 10. Մորի շրջան
ա) ալիազային գրունտի համար,
բ) կավային գրունտի համար:

КРОВЛЯ — ԱՌԱՍՏԱՂ, երկրաբանությունում՝ ապար, որն անմիջապես ծածկում է շերտը, երակը կամ հանքամարմինը: Ջրաերկրաբանությունում այն օգտագործվում է ջրամերժ առաստաղ (водоупорная кровля) բառակապակցությամբ, որը նշանակում է ջրատար ապարները վերևից ծածկված են ջրամերժ ապարներով:

КРОТОВЫЙ ДРЕНАЖ — ԽՆՈՒՐՂԱՅԻՆ ՑԱՄԱԲՈՒՐՂ, գերխոնավ հողերի ցամաքեցման (չորացման) եղանակ, որն իրագործվում է գոլթանի խոփերին ամրացրած հատուկ սկավառակներով մինչև 0,6—0,8 մ խորության վրա 5—20 սմ տրամագծով հորիզոնական անցքեր բացելու միջոցով: Վերջինները նման են խլուրդի անցքերի, որի համար ցամաքուրդը կոչվում է խլուրդային:

КРУГ МОРА — ՄՈՐԻ ԾՐՋԱՆ, գրաֆիկ կառուցում (նկ. 10), որի միջոցով որոշվում է առածգական մարմնի (գրունտի) լարված վիճակը: Գրունտների մեխանիկայում Մ. 2. կառուցվում է գրունտների եռառանցք փորձարկման ժամանակ: Գրունտի վրա գործադրված նորմալ լարման մեծությունը նշվում է արագիսների առանցքի վրա, իսկ շոշափող լարման մեծությունը՝ օրդինատների առանցքի վրա, և գլխավոր լարումների տարբերությունը ($\sigma_1 - \sigma_3$) ընդունելով որպես տրամագծի չափ, արագիսների առանցքի վրա կառուցվում է շրջան (կիսաշրջան): Հոմանիշ՝ լարումների շրջանաձև գրաֆիկ:

КРУГОВОРОТ ВОДЫ (ВЛАГООБОРОТ) В ПРИРОДЕ — ԶԻՐ (ԽՈՆԱՎՈՒԹՅԱՆ) ԾՐՋԱՆԱՌՈՒԹՅՈՒՆ ԲՆՈՒԹՅԱՆ ՄԵԶ, երկրագնդի վրա ջրի (խոնավության) անընդմեջ փակ շրջանառության գործընթաց, որը պայմանավորված է արեգակից ստացվող էներգիայով և ծանրության ուժի ազդեցությամբ: Ինչպես ցույց է

Նկ. 11. Բնության մեջ ջրերի շրջանառության սխեմա:

տրված նկ. 11-ում, ջուրը գոլորշիանում է Համաշխարհային օվկիանոսի և Ցամաքի մակերևույթից, ջրային գոլորշիները օդային հոսանքներով տեղափոխվում են, խտանում և տեղումների ձևով վերադառնում օվկիանոս (փոքր շրջանառություն), կամ թափվում Ցամաքի վրա (մեծ շրջանառություն), որտեղից նրանց մի մասը կազմում է մակերևույթային ու ստ. հոսքերը, իսկ վերջինները գետերով ու ստ. ճանապարհով վերադառնում են դեպի օվկիանոս: Բացի դրանից, տարբերում են նաև ներքին կամ ներքամաքային շրջանառություն, երբ Ցամաքից գոլորշիացող ջուրը տեղումների ձևով վերադառնում թափվում է Ցամաքի վրա:

КРУГОВОЙ ГРАФИК НАПРЯЖЕНИИ — ԼԱՐՈՒՄՆԵՐԻ ԾՐՋԱՆԱՁԵՎ ԳՐԱ-
ՖԻԿ, տե՛ս Круг Мора:

КРУТИЗНА СКЛОНА (ОТКОСА) — ԼԱՆՋԻ (ԱՐՀԵՍԱՍԿԱՆ ԹԵԲՈՒԹՅԱՆ)
ՋԱՌԻԹԱՓՈՒԹՅՈՒՆ, 1. Լանջի (թեքության) բարձրության հարաբերությունը
նրա հիմքին, 2. Լանջի (թեքության) կազմած անկյունը հորիզոնական հարթության
նկատմամբ:

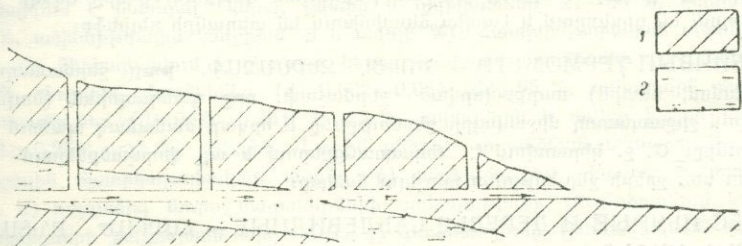
КСЕРОФИТЫ — ՉՈՐԱՍԵՐՆԵՐ (ՔՍԵՐՈՖԻՏԵՐ), չորադիմացկուն բույսեր,
որոնք աճում են անբավարար խոնավության պայմաններում: 2-ի մեծ մասին բնո-
րոշ են նեղ ու փոքր տերևները, ցողունների և տերևների վրա բաց գույնի մազ-
մզուկների ու մոմի փառի առկայությունը: 2. աշրուրաանկարների վրա արտացոլ-
վում են բաց տոնայությամբ, որն օգտագործվում է որպես ջրաերկր. ու հողա-
գիտական ցուցիչ (ինդիկատոր):

КУПОЛ ВОДЯНОЙ — ՋՐԱՅԻՆ ԳՄԲԵԹ, ծովի մակերևույթին ակնթարթորեն
դիտվող կամարաձև գմբեթ, որն առաջանում է ստ. հրաբխի վերևում (մինչև գա-
զերի, ուումբերի ու մոխրի պոթեկումը): Ակզբում ընդարձակվող գագեթը բարձրաց-
նում են ջուրը գմբեթի ձևով (կտրավուն գագաթով), ինչպես նաև հատած կոնի
կամ նույնիսկ գլանի ձևով: 1928 թ. Ծտեյնը դիտել է նման ջրային գմբեթ՝ 28 մ
բարձրությամբ և հիմքում 100—200 մ լայնությամբ:

КУСТОВАЯ ОТКАЧКА — ՓՆՋԱՅԻՆ ԱՐՏԱՄՂՈՒՄ, ջրի արտամղումը փոր-
ձային (կենտրոնական) հորատանցքից, որի դեպքում մակարդակի դիտումները
տարվում են ինչպես կենտրոնական, այնպես էլ դիտողական հորատանցքերում:
Եթե արտամղումը կատարվում է 2 կամ ավելի հորատանցքերից, ապա այն կոչ-
վում է խմբային (групповая откачка):

КЮБЕТ — ԱԿՈՍ (ԱՌՈՒ, ԽՐԱՄԱՌՈՒ), ճանապարհի պատաստին զուգա-
հեռ ջրհեռացման ակոս: Հաճախ նույն նպատակով ակոսներ են բացվում նաև ստ.
լեռնային փորվածքներում:

КЮРИ — ԿՅՈՒՐԻ, ռադիոակտիվ տարրերի (իզոտոպների) ռադիոակտիվու-
թյան չափման միավոր: 1 կյուրին համապատասխանում է $3,700 \cdot 10^{10}$ ատոմային
տրոհմանը 1 վայրկյանում (1 գր ռադիումի ռադիոակտիվությանը): Հաճախ օգտա-

Նկ. 12. Գլարիզի ընդերկալնակի կտրվածքի սխեմա:
1—ջրամերձ կավեր, 2—ջրատար ավազներ:

գործում են ավելի փոքր միավորներ՝ միլիկուրի (10⁻³ կուրի), միկրակուրի (10⁻⁶ կուրի), միլիմիկրակուրի (10⁻⁹ կուրի) ևն: Չափման այլ միավորներից են՝ էմանը (0,1 միլիմիկրակուրի) և ներկայումս հնացած Մախեի միավորը (3,64 էման):

КЯРИЗ (КЯХРИЗ, КЯГРИЗ) — ՔՅԱՐԻԶ (ԶՐՀԱՎԱՔ ԳԵՏՆՈՒՂԻ), ստ. հորիզոնական գետնուղի՝ ուղղված գրունտային ջրերի հոսանքով դեպի վերև, որը փորվում է աղ. ջրերը բռնելու և ինքնահոսով երկրի մակերևույթ դուրս բերելու նպատակով (նկ. 12): Բացի ելքի անցքից (բովանցքից), Ք. երկրի մակերևույթի հետ հաղորդակցվում է 5—50 մ հեռավորության վրա շարքով դասավորված հորերի միջոցով, որոնք փորվում են նախօրոք, ապա սրանց խորշերը միացվում են գետնուղով, ըստ որում պատրաստի հորերը ծառայում են ապարը վեր բարձրացնելու և օգտիոխման նպատակին: Ք. համարվում է հնագույն ջրատեխ. կառույցներից. դեռևս հին Բաբելոնի, Մերձավոր ու Միջին Արևելքի, Անդրկովկասի ու Միջին Ասիայի նախալեռնային գոտիներում 2—3 հազարամյակ առաջ կառուցվել են Բ-ներ, որոնք օգտագործվել են խմելու և ոռոգման ջուր ստանալու նպատակով:

— Л —

ЛАВИНА — ՀՈՒՍԻՆ (ԶՆՀՈՍՔ), ձյան զանգվածի գրավիտացիոն շարժում, որը՝ հոսք: Կամ հորձանուտի ձևով կատարվում է լեռների զառիթափ լանջերին և հաճախ հսկայական ավերածություններ է պատճառում:

ЛАМИНАРНОЕ ТЕЧЕНИЕ — ԼԱՄԻՆԱՐ ՇԱՐԺՈՒՄ, հեղուկի կամ գազի շարժում՝ բարակ շերտերի կամ գուգահեռ շիթերի տեսքով, որոնք իրար չեն խառնվում: Լ. շ. տեղի է ունենում մինչև որոշակի կրիտիկական արագություն (տե՛ս Критическая скорость), որը գերազանցելու դեպքում այն անցնում է տուրբուլենտ (մրկկային) շարժման (տե՛ս Турбулентное течение):

ЛЕДНИК — ՍԱՌՅԱՂԱՇՏ, մթնոլորտային կարծր տեղումներից առաջացած բյուրեղային կամ հատիկային սառցի բնական զանգված, որով պատվում են հարթավայրային ցուրտ գոտիների և լեռնային երկրամասերի ձյան գծից բարձր զգալի տարածքներ: Ս-երը գոյատևում են բազմաթիվ տարիներ, սակայն սեզոնային և տարեկան ջերմային տատանումների հետևանքով նրանք զգալի ձևափոխություններ են կրում՝ ցուրտ եղանակին ընդարձակվելով, տաք եղանակին նահանջելով: Լանջերի վրա, անգամ նրանց աննշան թեքության դեպքում, Ս-երը զգալի շարժունակություն են դրսևորում և էապես ձևափոխում են տեղանքի ռելիեֆը:

ЛЕНИВЫЙ ТЕРМОМЕТР — ԾՈՒՅԼ ԶԵՐՄԱՉԱՓ, թույլ ջերմահաղորդիչով (մեղրամոմ, ուետին) սարքավորված ջերմաչափ, որը դանդաղորեն (ծուլորեն) է ընկալում շրջապատող միջավայրի ջերմությունը և երկար ժամանակ պահում է նույն ցուցմունքը: Ծ. շ. կիրառվում է հորատանցքերում և այլ փորվածքներում ապարների ու ստ. ջրերի ջերմությունը որոշելու համար:

ЛЕС ПЬЯНЫЙ И ДЕРЕВЬЯ САБЛЕВИДНЫЕ — ՀԱՐԲԱԾ ԱՆՏԱՌ ԵՎ ԹՐԱԶԵՎ ԾԱՌԵՐ, սողանքային տեղամասերում տարածված անկանոն ծառեր (անտառ), որոնց մեջ կարելի է տարբերել 2 տեսակ. 1) տարբեր ուղղություններով թեքված կամ պտկված բնեքով ծառատեսակ (հիշեցնում է հարթած անտառ) — առաջանում է արագ շարժվող (տեղ-տեղ՝ տարբեր արագությամբ) սողանքային

մարմնի վրա, 2) թրածն (դաշտյնածն) ճկված բներով ծառատեսակ — ստաշանում է դանդաղ շարժվող սողանքային մարմնի վրա, երբ սողանքի դանդաղ շարժումը համակշռվում է բնին ուղղաձիգ դիրք տալու բույսերի ձգտումով: Հ. ա. և թ. ծ. հանդիսանում են սողանքային մարմնի առկայության և նրա շարժման ակտիվության կարևոր ցուցանիշներ:

ЛЕЩНАЯ ЗОНА — ԱՆՏԱՌԱՅԻՆ ԶՈՆԱ, չափավոր կլիմայական գոտու անտառների զոնա, որը գտնվում է անտառատունդրայի և անտառատափաստանի միջև: Ա. գ. գլխավորապես տարածված է հյուսիսային կիսագնդում և հսկայական տարածքներ է զբաղեցնում Ասիայում, Եվրոպայում և Հյուսիսային Ամերիկայում: Հարավային կիսագնդում այն համատարած չի, քանի որ մայր ցամաքը այստեղ Հարավային բևեռից բավական հեռու է գտնվում: Ա. գ. բնությանգրվում է տաք ամառով, ցուրտ ձմեռով, մթնոլորտային տեղումների բավարար քանակով (300—600 մմ), մոխրակերպ և ճահճային հողերով:

ЛЕЧЕБНЫЕ ВОДЫ — ԲՈՒԺԻՉ ԶՐԵՐ, առ. ջրեր, որոնք բնոհանուր հանքայնացման, իոնային կազմի, գազերի, ռադիոակտիվ տարրերի պարունակության, միկրոբադրոիդների առկայության, թթվայնության ու հիմնայնության, ինչպես նաև բարձր ջերմության շնորհիվ մարդու օրգանիզմի վրա բարերար ազդեցություն են գործում: Հանախ որպես Բ. ջ-ի հոմանիշ օգտագործում են «Հանքային ջրեր» տերմինը (տե՛ս Минеральные воды), սակայն երբեմն բուժիչ են լինում նաև ոչ հանքային ջրերը:

ЛЕЧЕБНЫЕ ГРЯЗИ — ԲՈՒԺԻՉ ՑԵՆԵՐ, տե՛ս Минеральные грязи:

ЛЕД ПОДЗЕМНЫЙ — ՍՏՈՐԵԿԱՐՅԱ ՍԱՌՈՒՅՑ, սառած ապարների (հողագրունտների) հաստվածքում հանդիպող սառցի բոլոր տարատեսակները: Ս. ս. ըստ ծագումնային հատկանիշների ստորաբաժանվում են կառուցվածքային, կրկնվող-երակային և թաղված տարբերակների: Բազմամյա սառածության գոտում Ս. ս. կարող է դիտվել որպես քարապատյանը կազմող մոնոմիներալ ապար կամ բազմաֆիներալ ապարի բաղադրիչ: Հոմանիշ՝ ինտերստիցիալ սառույց:

ЛЕСС — ԼՅՈՍ, համասեռ նուրբ հատիկավոր, փոխար ու շերտացությունից զուրկ ապար, որը հիմնականում կազմված է քվարցի, երկրորդային կավային միներալների և ածխաթթվային կալցիումի մանրագույն հատիկներից (քաղաղորակազմը ներկայացվում է հետևյալ կերպ. քվարց և սիլիկատներ՝ 27—90 %, կավահողեր՝ 4—20 %, ածխաթթվային կալցիում՝ 6 և ավելի %): Հատիկաչափական տեսակետից Լ-ի կազմը ներկայացվում է հետևյալ կերպ. կավային մասնիկներ ($d < 0,002$ մմ)՝ 5—25 %, փոշային մասնիկներ ($d = 0,002—0,05$)՝ 30—65 %, ավազային մանր ու նուրբ մասնիկներ ($d = 0,05—0,25$)՝ 5—15 %, ավազային և ավելի խոշոր մասնիկներ ($d > 0,25$)՝ < 5 %: Տիպիկ Լ-երին բնորոշ ստանձնահատկություններից են. ա) փոշային հատիկաչափական կազմը, բ) անգեմ աչքով դիտվող ծալուկեղծությունը, գ) ուղղաձիգ նուրբ մազանոթների առկայությունը (հանդիսանում են բուսամնացորդների քայքայման արդյունք), դ) գերմստեցումը (խոնավացման դեպքում նրա ծավալի ինքնակամ փոքրացումը), ե) հորիզոնական և ուղղահայաց ուղղություններով նրա անհամատեղությունը (անիզոտրոպությունը): Լ-երը կարող են առաջացնել սյունաձև անջատումներ և մի քանի մ բարձրության ուղղաձիգ դարափեր: Գոյություն ունեն Լ-երի ծագման մի քանի տեսություններ՝ էոլային (քամու),

ալյուվիալ (գետաբերուկային), դելյուվիալ, պրոլյուվիալ (հեղեղաբերուկային) և հոդաուջացման (շոր տափաստանային կլիմայական պայմաններում), որոնցից ոչ մեկը իսպառ չի բացատրում նրանց առանձնահատկությունները: Բոլոր այն ապարները, որոնք ձևաբանորեն հիշեցնում են Լ-երին, սակայն չեն համապատասխանում վերոհիշյալ առանձնահատկություններին, կոչվում են լյուսանման ապարներ (լյուսանման ավազակավեր ևն):

ЛЕССОВИДНАЯ ПОРОДА — ԼՅՈՍԱՆՄԱՆ ԱՊԱՐ, լյուսերի որոշ (ոչ բոլոր) առանձնահատկություններով օժտված ապար (օր., լյուսանման ավազակավ):

ЛЕССОВИДНЫЙ «КАРСТ» — ԼՅՈՍԱՆՄԱՆ «ԿԱՐՍՏ», լյուսային ապարներում համեմատաբար խոշոր անցքեր ու դատարկություններ, որոնք առաջացել են մեխ., մասամբ նաև քիմ. սուֆոզիայի հետևանքով:

ЛИЗИМЕТР — ԼԻԶԻՄԵՏՐ, սարք, որի օգնությամբ չափվում են հողաբուսական ծածկի միջով ներթափանցող և գոլորշիացող ջրաքանակները: Ներկայումս «Լ.» տերմինին տրվում է ավելի լայն բովանդակություն, դրա տակ հասկանալով ցանկացած սարք (սարքեր), որի միջոցով չափվում են օդահագեցման զոնայի ջրային հաշվեկշռի տարրերը և ուսումնասիրվում է զոնայի ջրաշերտային ռեժիմը:

ЛИКВИДАЦИЯ СКВАЖИНЫ — ՀՈՐԱՏԱՆՑՔԻ ԼՈՒԾԱՐՔ (ՎԵՐԱՑՈՒՄ), հորատանցքի օգտագործումից հետո կատարվող լուծարքային աշխատանքներ, որոնք հանգում են հետևյալին. 1) ամրակապման խողովակների դուրս քաշում, 2) հորատանցքի ցեմենտացում և, 3) հորատանցքի տեղում հեմանիշի (հեմանշանի) տեղակայում: Հ. լ. նպատակն է՝ բացառել հորատանցքում ջրերի շրջանառությունը, խնայել մետաղը, ապահովել անվտանգության և բնապահպանման մի շարք հարցեր:

ЛИМАННОЕ ОРОШЕНИЕ — ԼԻՄԱՆԱՅԻՆ ՈՌՈԳՈՒՄ, հողի զարմանային խոնավության պաշարը ավելացնելու նպատակով ձնհալքի ջրերով հողատարածքի միանգամյա ջրակալում: Զրակալվող հողակտորներում (լիմաններում) ջուրը պահվում է մինչև 1 մ բարձրության հողապատմեշների միջոցով: Հողը 1—2 մ խորությամբ բավարար չափով խոնավացնելուց հետո ջուրը բաց է թողնվում ներքև տեղադրված հաղորդ լիմանի վրա: Նախկին ԽՍՀՄ-ում Լ. ո. գլխավորապես կիրառվում էր եվրոպական մասի հարավ-արևելյան շրջաններում՝ բանջարաբուսական կուլտուրաների և խոտաբույսերի ոռոգման համար:

ЛИМНИГРАФ — ԼԻՄՆԻԳՐԱՖ (ԱՎՏՈՄԱՏ ՄԱԿԱՐԴԱԿԱԶԱՓ), մակերեվությային ջրակուտակներում ու ջրհոսքերում, հորատանցքերում, ջրհորերում և այլ փորվածքներում ջրի մակարդակի տատանումները գրառող ինքնագիր սարք:

ЛИНЕЙНОЕ УПЛОТНЕНИЕ — ԳԾԱՅԻՆ ԽՏԱՑՈՒՄ, գրունտի խտացում, որը կատարվում է աստիճանաբար ավելացող բեռնվածքից գծային (ուղիղ) կախվածությամբ: Գրունտի Գ. խ. տեղի է ունենում մինչև բեռնվածքի որոշակի մեծությունը, որից հետո խտացման կախվածությունն արտահայտվում է կորագծով: Հիմնատակներում գրունտները սովորաբար ենթարկվում են Գ. խ.-ի, որի համար

լարրաւոր պայմաններում նրանք փորձարկվում են միայն գծային կախվածության սահմաններում:

ЛИНЕИНЫЙ ЗАКОН ФИЛЬТРАЦИИ — ԾՄԱՆՑՄԱՆ ԳԾԱՅԻՆ ՕՐԵՆՔ, տե՛ս Закон Дарси:

ЛИНЕИНЫЙ (ОДНОМЕРНЫЙ) ФИЛЬТРАЦИОННЫЙ ПОТОК — ԳԾԱՅԻՆ (ՄԻԱԶԱՓ) ԾՄԱՆՑՄԱՆ ՀՈՍՔ, ծակոտկեն միջավայրում հեղուկի կամ գազի շարժում, որը կատարվում է միմյանց զուգահեռ ուղիղ հետագծերով: Հոսքի լայնակի կտրվածքի բոլոր կետերում ծծանցման արագությունները ոչ միայն զուգահեռ են, այլև միմյանց հավասար:

ЛИНЗЫ ПРЕСНЫХ ПОДЗЕМНЫХ ВОД — ՔԱՂՏՐԱՀԱՍ ՍՏՈՐԵՐԿՐՅԱ ՋՐԵՐԻ ՈՍՊԵՅԱԿՆԵՐ, քաղցրահամ ստ. ջրերի ուսպնակաձև տեղադրումը աղի ջրերի վրա, որոնք բարձր խտության պատճառով քաղցրահամ ջրերի հետ չեն միախառնվում, այլ յուրատեսակ ջրամբժ հիմք են ծառայում: Քաղցրահամ ջրերի «լողացող» ուսպնակները սովորաբար տարածված են անապատների, ծովափնյա ցամաքաեզվակների ու կղզյակների ավազոտներում:

ЛИНИИ ТОКА — ՀՈՍԱՆՔԻ ԳԾԵՐ, ջրադինամիկայում՝ ջրի մասնիկների շարժման հետագծեր, որոնք միշտ ուղղահայաց են հոսքի էկվիպոտենցիալներին, այսինքն գրունտային ջրերի դեպքում՝ հիդրոիզոգծերին, իսկ ճնշումնային ջրերի դեպքում՝ պիեզոիզոգծերին:

ЛИНИЯ ИСТОЧНИКОВ — ԱՂՔՅՈՒՐՆԵՐԻ ԳԻԾ, գծային դասավորություն ունեցող աղբյուրների շարք: Ա. գ. սովորաբար համընկնում է խոշոր տեկտ. խախտումների կամ ապարների խոշոր շերտախմբերի կոնտակտների հետ, որոնք կարող են ձգվել տասնյակ կմ:

ЛИНИЯ СВОБОДНОЙ ВОДНОЙ ПОВЕРХНОСТИ — ԱՁԱՏ ՋՐԱՅԻՆ ՄԱԿԵՐԵՎՈՒՅԹԻ ԳԻԾ, ջրաերկրք. կտրվածքում չոր և ջրհագեցած գրունտի բաժանման գիծ:

ЛИПКОСТЬ ГРУНТОВ — ԳՐՈՒՆՏՆԵՐԻ ԿՊՁՈՒՆՈՒԹՅՈՒՆ, ռտար մարմիններին գրունտի կպչելու հատկություն: Այն հատուկ է խոնավ վիճակում գտնվող կավային գրունտներին, ընդ որում նրանց կպչունությունը մեծանում է մինչև խոնավության որոշակի սահմանը: Բացի խոնավությունից, Գ. կ. կախված է նաև հատկաչափական և միներալային կազմերից, ինչպես նաև կլանված հիմքերի պարունակությունից: Կպչունության մեծությունը չափվում է լարումով ($կգ/սմ^2$), որն անհրաժեշտ է օտար մարմինը գրունտից պոկելու համար: Գ. կ. օգտագործվում է տեղանքի անցանելիությունը և ճանապարհների պատաստների համար գրունտների պիտանիությունը գնահատելու, ինչպես նաև շին. ու գյուղատնտ. մեքենաներով նրանց մշակելիությունը որոշելու համար:

ЛИТОГЕНЕЗ — ՔԱՐԱԳՈՅԱՑՈՒՄ (ԼԻԹՈԳԵՆԵԶ), բնական գործընթացների հա-

մակցություն, որի արդյունքում առաջացել են մատվածքային ապարները և որը պայմանավորում է նրանց ժամանակակից վիճակը:

ЛИТОКЛАЗЫ — ԼԻԹՈԿԼԱՋՆԵՐ, երկրակեղևի խզման խոշոր ճեղքեր (խզումներ): Լ. ստորաբաժանվում են դիակլիզների և պարակլիզների: Դիակլիզներ են կոչվում այն խզումները, որոնք ապարների տեղաշարժերով չեն ուղեկցվում, իսկ պարակլիզները, հակառակը, ուղեկցվում են ցալտուն արտահայտված տեղաշարժերով:

ЛИТОЛОГИЯ — ՔԱՐԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆ (ԼԻԹՈԼՈԳԻԱ), գիտություն, որն ուսումնասիրում է մատվածքային ապարների (ներառյալ հանքաքարերի) ծագումը, կազմը, կառուցվածքն ու կազմվածքը:

ЛОВЧИЕ КАНАВЫ — ՈՐՄԻՉ ԱՌՎԱԿՆԵՐ, հորիզոնական ոչ խորը փորվածքներ, որոնք գերխոնավ կամ ճահճային տարածքներում փորվում են գրունտային ջրերի ելքերի տեղերում այդ ջրերը որսալու համար: Ո. ա. հանդիսանում են տարածքի չորացման սխեմայի տարրերից. նրանցով հավաքված ջրերը լցվում են չորացնող մսյր սովի մեջ:

ЛУЧЕВОЙ ВОДОЗАБОР — ՃԱՌԱԳԱՅԹԱՅԻՆ ՋՐՀԱՎԱՔ, ջրհավաք կառույց, որը բաղկացած է ջրհան հորանից և նրանից ճառագայթաձև տրված հորիզոնական բամիշներից:

ЛЬДИСТОСТЬ МЕРЗЛЫХ ПОЧВ (ГРУНТОВ) — ՍԱՌԱԾ ՀՈՂԵՐԻ (ԳՐՈՒՆՏՆԵՐԻ) ՍԱՌՑԱՍԱՐՈՒԹՅՈՒՆ, հողերում (գրունտներում) սառցի պարունակություն, որը բնութագրում է նրանց սառածության աստիճանը:

— М —

МАГАЗИНИРОВАНИЕ ПОДЗЕМНЫХ ВОД — ՍՏՈՐԵՐԿՐՅԱ ՋՐԵՐԻ ՊԱՀԵՏԱՎՈՐՈՒՄ (ԿՈՒՏԱՎՈՒՄ, ԱՄԲԱՐՈՒՄ), տե՛ս Фабрикация подземных вод:

МАГИСТРАЛЬНАЯ КАНАВА ДРЕНАЖНАЯ — ՅԱՄՆՔՈՒՐԴԱՅԻՆ ՄԱՅՐ (ԳԼԽԱՎՈՐ) ԱՌՈՒ, գերխոնավ և ճահճոտ հողերի ցածաբորդային ցանցի գլխավոր հորիզոնական առու, որը փորվում է տեղանքի ցածրադիր մասում և իր մեջ է ընդունում մյուս բոլոր փորվածքների հավաքած ջրերը: Մայր սովի պատերի փլուզումը բացառելու նպատակով այն ամրակապվում կամ երեսապատվում է և պարբերաբար մաքրվում՝ տղմակալումն ու բուսապատումը կանխելու նպատակով:

МАКРОКОМПОНЕНТЫ ХИМИЧЕСКОГО СОСТАВА ПОДЗЕМНЫХ ВОД — ԲՆԱԿԱՆ ՋՐԵՐԻ ՔԻՄԻԱԿԱՆ ԲԱՂԱԴՐՈՒԹՅԱՆ ՄԱԿՐՈԲԱՂԱԴՐՈՒՄՆԵՐ, ջրում լուծված անօրգ. նյութերի իոններ ու մոլեկուլներ, որոնք բնական ջրերում հանդիպում են ալեի հաճախ ու համեմատաբար մեծ քանակություններով և այդ պատճառով կոչվում են նաև գլխավոր իոններ: Ըստ Օ. Ա. Ալեկիևի (1948), Բ. Չ. Բ. մ. կազմում են ջրային լուծույթի բաղադրության մոտ 99,99% և ներկայացված են Na^+ , K^+ , Mg^{2+} , Ca^{2+} կատիոններով ու Cl^- , SO_4^{2-} , HCO_3^- , CO_3^{2-} անիոններով: Առան-

ձին դեպքերում ստ. ջրերում, զգալի քանակությամբ հանդիպում են Fe^{2+} , Al^{3+} , $HSiO_3$, իսկ ծովաջրերում՝ F և Sr :

МАКРОПОРИСТОСТЬ — ՄԱԿՐՈՑԱԿՈՏԿԵՆՈՒԹՅՈՒՆ, անգեմ աչքով դիտվող խոշոր ծակոտիներ, որոնք կազմում են ապարի ծակոտիների ընդհանուր ծավալի 15—60 %: Մ. բնորոշ է լյուսերին ու լյուսամման ապարներին և էապես բարձրացնում է նրանց ջրաթափանցելիությունն ու սեղմելիությունը: Ապարների Մ. գնահատելու համար օգտագործվում է Σ գործակիցը. $\Sigma = \Sigma_1 - \Sigma_2$, որտեղ՝ Σ_1 -ը ապարի բնական ծակոտկենության գործակիցն է, իսկ Σ_2 -ը նույն գործակիցն է՝ ապարի խոնավացումից հետո:

МАКСИМАЛЬНАЯ ВОДОУДЕРЖИВАЮЩАЯ СПОСОБНОСТЬ ПОРОД — ԱՊԱՐՆԵՐԻ ԱՌԱՎԵԼԱԳՈՒՅՆ ՋՐԱՊԱՀՄԱՆ ԸՆԴՈՒՆԱԿՈՒԹՅՈՒՆ, ըստ Օ. Մեյնցերի, ապարի չոր կշռի նկատմամբ ջրի առավելագույն քանակը (%-ներով), որը կարող է պահվել ապարի կողմից: Անորոշ տերմին, մոտավորապես համապատասխանում է «խոնավատարություն» հասկացությանը:

МАКСИМАЛЬНАЯ ГИГРОСКОПИЧНОСТЬ (ГИГРОСКОПИЧЕСКАЯ ВЛАГОЕМКОСТЬ) — ԱՊԱՐԻ ԱՌԱՎԵԼԱԳՈՒՅՆ ՆԵՐՇՈՒԾ ԽՈՆԱՎԱՍԱՐՈՒԹՅՈՒՆ, ջրային գոլորշիների առավելագույն քանակ, որն ապարը ընդունակ է կլանել մըթնոլորտից: Որոշվում է կշռային եղանակով՝ խոնավության կշռի և բացարձակ չոր ապարի կշռի հարաբերությամբ (արտահայտվում է %-ներով կամ միավորի մասերով):

МАКСИМАЛЬНАЯ МОЛЕКУЛЯРНАЯ ВЛАГОЕМКОСТЬ ГРУНТА — ԳՐՈՒՆՏԻ ԱՌԱՎԵԼԱԳՈՒՅՆ ՄՈԼԵԿՈՒԼԱՅԻՆ ԽՈՆԱՎԱՍԱՐՈՒԹՅՈՒՆ, ներծուծ և թաղանթային ջրերի առավելագույն քանակ, որը պահվում է գրունտի մասնիկներով: Որոշվում է հետևյալ հարաբերություններով. 1) բացարձակ չոր գրունտի կշռի նկատմամբ (W_m), 2) գրունտի ողջ ծավալի նկատմամբ (n_m), 3) գրունտի հատիկների ծավալի նկատմամբ (E_m), 4) ծակոտիների ծավալի նկատմամբ (K_m): Ավելի հաճախ արտահայտվում է կշռային միավորներով՝ խոնավության կշռի և բացարձակ չոր ապարի կշռի հարաբերությամբ (%-ներով կամ միավորի մասերով):

МАКСИМАЛЬНАЯ СКОРОСТЬ ДВИЖЕНИЯ ПОДЗЕМНЫХ ВОД — ՍՏՈՐ-ԵՐԿՐՅԱ ՋՐԵՐԻ ԾԱՐԺՄԱՆ ԱՌԱՎԵԼԱԳՈՒՅՆ ԱՐԱԳՈՒԹՅՈՒՆ, ստ. ջրերի շարժման արագություն, որը որոշվում է կենտրոնական հորատանցքի մեջ լցրած որևէ ցուցիչի (օրգ. ներկանյութ, աղ, նշված ատոմ են) րոտանքի գծով որոշակի հեռավորության վրա գտնվող դիտողական հորատանցքում հաշտնվելու պահով: Մ. ջ. ջ. ա. ա. կախված է ջրատար շերտի ապարների ջրաթափանցելիությունից և համաեռությունից:

МАКСИМАЛЬНОЕ КАПИЛЛЯРНОЕ ПОДНЯТИЕ — ԱՌԱՎԵԼԱԳՈՒՅՆ ՄԱԶՆՈՓՅԻՆ ԲԱՐՁՐԱՅՈՒՄ, առավելագույն բարձրություն, որին ջուրը կարող է հասնել մագնիսային ուժերի ջնդրիով (տե՛ս Высота капиллярного поднятия в горной породе):

МАРЦИАЛЬНЫЕ ВОДЫ — ՄԱՐՑԻԱԼ ՋՐԵՐ, կարելիացում հանդիպող սառը տաք ջրեր, որոնք պարունակում են երկաթի ծծմբաթթվային աղեր: Նման անվանումը տրվել է Պետրոս I կողմից՝ ի պատիվ պատերազմի աստված Մարսի: Մ. ջ. լայնորեն կիրառվում են հանքաքարածության բնագավառում:

МАРШРУТНАЯ СЪЕМКА — ԵՐԹԻՆՈՒՄՆԻ ՀԱՆՈՒՅԹ, մանրամասն քարտեզների բացակայության դեպքում արշավների կամ ուղերթների միջոցով տեղանքի հանույթ: Աշխատանքի կատարվող Ե. հ-ի ժամանակ հետիոտն արշավների քանակը, դասավորությունը և ուղղությունը որոշվում է հանույթի մասշտաբով, նպատակով, տեղանքի ռելիեֆային և երկրբ. կառուցվածքային առանձնահատկություններով: Ուղերթների ուղղությունները որոշվում են կողմնացույցով, իսկ հեռավորությունները չափվում են քայլերով:

МАССА ГРУНТОВАЯ — ԳՐՈՒՆՏԱՅԻՆ ԶԱՆԳՎԱՄ, գրունտների մեխանիկայում՝ գրունտ, որի ծակոտիներն ու ճեղքերը լիովին լցված են ազատ ջրով: Գրունտի վերաբերյալ նման իդեալականացված պատկերացումը օգտագործվում է որոշ տեսական դրույթների դիտարկման ժամանակ:

МАССИВ ГОРНЫХ ПОРОД — ԱՊԱՐՆԵՐԻ ԶԱՆԳՎԱՄ, ըստ Պ. Ն. Պապկովի (1962), ապարների շերտախումբ, որը բնութագրվում է որոշակի ինժեներակերպ. առանձնահատկությունների ընդհանրությամբ: Դրանցից են. շերտավմերի մակերևույթի բնույթը, երկրբ. կտրվածքի լեռնակերպ. հարկայնությունը, այդ հարկերի ներքին կառուցվածքը և ապարների ֆիզմեխ. հատկանիշները:

МАТОЧНЫЙ РАССОЛ — ՄԱՅՐԱԿԱՆ ԱՂԱՋՈՒՐ, հագեցած աղաջուր, որը ավելցուկ աղեր անջատելուց հետո շարունակում է մնալ հեղուկ վիճակում: Մ. ա. առանձին օջախների ձևով պարունակվում է աղային հատվածքներում և հանդիսանում է միջաղային տարատեսակ (տե՛ս Вода межесолевая):

МАХЕ ЕДИНИЦА — ՄԱՍԵՆԻ ՄԻԱՎՈՐ, ռադիոակտիվ նյութերի խտության (կոնցենտրացիայի) չափման հմացած միավոր: Ներկայումս Մ. մ. երբեմն օգտագործվում է հանքային ջրերի և բուժիչ ցեխերի դոզաչափման գործում: Անվանումը առաջել է ի պատիվ ավստրիացի ֆիզիկոս Հ. Մախեի: $1 \text{ Մ. մ.} = 3,64 \text{ էման} = 3,64 \cdot 10^{-10} \text{ կյուրի}$:

МГНОВЕННАЯ НАГРУЗКА — ԱԿՆԹԱՐԹԱՅԻՆ ԲԵՆՆՎԱՄԶ, գրունտի վրա նվազագույն ժամանակահատվածում գործադրվող բեռնվածք, որը հարվածի նմանեցնել չի կարելի:

МГНОВЕННОЕ СОПРОТИВЛЕНИЕ МЕРЗЛЫХ ГРУНТОВ — ՄԱՌԱՄ ԳԸՐՈՒՆՏՆԵՐԻ ԱԿՆԹԱՐԹԱՅԻՆ ԴԻՄԱԴՐՈՒԹՅՈՒՆ, սառած գրունտների ցուցաբերած առավելագույն դիմադրությունը քայքայմանը, որը համապատասխանում է բեռնվածքի արագ գործադրմանը (տեսականորեն՝ ձայնի արագությամբ): Ս. գ. ա. դ. գործնականում մոտ է այդ գրունտների ժամանակավոր դիմադրությանը:

МЕАНДР — ԳԵՏԱԳԱՆԱՐ (ԳԵՏԱՊՏՈՒՅՏ), գետի հունի (հոսքի) գալարումներ (ոլորապտույտներ): Տարբերում են թաղված (հովտային) և թափառող (մա-

կերևության կամ ազատ) Գ-ներ: Առաջինները գոյանում են խոր հովիտներում, երբ գետը գալարվում է արմատական ապարների ելուստների շուրջ, իսկ երկրորդները առաջանում են փոքրաթեք լայն հովիտների գետաբերուկային մատվածքներում, երբ գետը անընդհատ փոխում է իր հունը, հատկապես վարարումների ժամանակ գծելով նորանոր ոլորապտույտներ: Անվանումը տրվել է Մեանդր գետի (Թուրքիա) անունով, որը բնորոշվում է հունի ձևի անընդհատ փոփոխությամբ:

МЕЖДУНАРОДНОЕ ГИДРОЛОГИЧЕСКОЕ ДЕСЯТИЛЕТИЕ (МГД) — ՄԻԶԱԶԳԱՅԻՆ ԶՐԱԲԱՆԱԿԱՆ ՏԱՄՆԱՄՅԱԿ (ՄՋՏ), 1965—75 թթ. ՅՈՒՆԵՍԿՈ-ի հովանու տակ անցկացված գիտական միջոցառում, որին մասնակցեցին բազմաթիվ երկրների (աղյ թվում նախկին ԽՍՀՄ-ի) մասնագետներ՝ ջրային ռեսուրսների գնահատման, նրանց ուսցիոնալ օգտագործման ու պահպանության բազմապիսի խնդիրները մոլորակի մասշտաբներով լուծելու համար:

МЕЖЕНЬ — ՍԱԿԱՎԱԶՐՈՒԹՅՈՒՆ, գետի ջրային ռեժիմի փուլ, որը բնորոշվում է գետի ջրի մակարդակի տեսական (սեզոնային) իջեցմամբ և ծախսի զգալի նվազումով: Ս. պայմանավորված է գետի սնման կտրուկ նվազեցմամբ կամ դանդաղեցմամբ, երբ գետի հոսքը գոյանում է հիմնականում ի հաշիվ ստ. ջրերի: Ս. ժամանակը և տևողությունը կախված են բնակլիմայական գործոններից, որոնք որոշում են գետի ռեժիմը: Նախկին ԽՍՀՄ գետերի մեծ մասը բնորոշվում է տարեկան 2 սակավաջրությամբ՝ ամառային և ձմեռային:

МЕЗОФИТЫ — ՄԵԶՈՖԻՏԵՐ, բույսեր, որոնք աճում և զարգանում են հողերի չափավոր խոնավացման մարզերում: Մ. միջանկյալ տեղ են զբաղեցնում խոնավաւեր ու չորասեր բույսերի տարածման գոտիների միջև (տե՛ս Գիգрофиты, Ксерофиты):

МЕЛИОРАТИВНАЯ ГИДРОГЕОЛОГИЯ — ՄԵԼԻՈՐԱՏԻՎ ԶՐԱԵՐԿՐԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆ, ջրաերկրաբանության կիրառական բնագավառ, որն ուսումնասիրում է հողատարածությունների ջրաերկր. պայմանները, մշակում է հողերի վիճակի բարելավման մեթոդներ և եղանակներ՝ նրանց արդյունավետ օգտագործման և կալուն բարձր բերքի ստացման նպատակով: Մ. ջ. կարևորագույն խնդիրը հանդիսանում է հողատարածությունների և գյուղատնտ. այլ օբյեկտների ոռոգման, չորացման, ջրաբքիացման, ջրամատակարարման պլանավորման և շին. նախագծումների ջրաերկր. հիմնավորումը:

МЕЛИОРАЦИЯ ГРУНТОВ — ԳՐՈՒՆՏՆԵՐԻ ՄԵԼԻՈՐԱՏԻԱ (ԲԱՐԵԼԱՎՈՒՄ), ելնելով շինարարության և գյուղատնտեսության բազմապիսի պահանջներից, գրոմտների հատկությունների ու վիճակի բարելավում՝ արհեստական ճանապարհով (ոռոգում, չորացում, աղազերծում ևն):

МЕЛИОРАЦИЯ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ ЗЕМЕЛЬ — ԳՅՈՒՂԱՏՆԵՑԵՑԱԿԱՆ ՀՈՂԵՐԻ ՄԵԼԻՈՐԱՏԻԱ (ԲԱՐԵԼԱՎՈՒՄ), կազմակերպական-տնտ., ագրոնոմիական և տեխ. միջոցառումների համակարգ՝ նպատակամղված արմատա-

այն քարեկավելու այն գյուղատնտ. հողերի վիճակը, որոնք ունեն ջրային, օդային ու ջերմային անքարենպաստ ռեժիմներ, անբավարար քիմ. ու ֆիզ. հատկանիշներ, ենթակա են ջրի ու քամու վնասակար մեխ. ազդեցությանը ևն: Գ. հ. մ-ի տեսակներն են. ռոտզումը (իոդացիան), չորացումը, քիմ. և ագրոստատային մեխորացումները: Գ. հ. մ. ապահովում է գյուղատնտ. կուլտուրաների կայուն բարձր բերքը, նպաստում է հողերի ռացիոնալ ու շահավետ օգտագործմանը:

МЕРЗЛОТА (МЕРЗЛЫЕ ПОЧВЫ И ГОРНЫЕ ПОРОДЫ) — ՍՍՌՑՈՒՅԹ, ՍՍՌԱՇՈՒԹՅՈՒՆ (ՍՍՌԱՇ ՀՈՂԵՐ ԵՎ ԱՊԱՐՆԵՐ), բացասական կամ զրոյական ջերմաստիճանով հողեր և ապարներ, որոնցում պարունակվող ամբողջ ջուրը (կամ նրա մեծ մասը) վերածված է սառցի: Վերջինը ցեմենտացնում է հողերի ու ապարների մասնիկները և էապես փոխում է նրանց ֆիզմեխ. հատկությունները:

МЕРТВЫЙ СЛОЙ (ГОРИЗОНТ) — ՄԵՌԱՇ ԾԵՐՑ (ՀՈՐԻԶՈՆ), ջրատերությանը՝ օդահագեցման զոնայում գտնվող չոր ապարների շերտ, որը տեղադրված է վերևի խոնավ շերտի և ներքևի հագեցման զոնայի միջև: Ջուրը նրա միջով կարող է անցնել գոլորշու ձևով: Մ. շ. դիտվում է միայն չորային գոտիներում և հիմնականում բաղկացած է մերձմագլան ծակոտկենությանը օժտված ապարներից:

МЕСТОРОЖДЕНИЕ МИНЕРАЛЬНЫХ ВОД — ՀԱՆՔԱՅԻՆ ՋՐԵՐԻ ՀԱՆՔԱՎԱՅՐ, ստ. հանքային ջրերի բնական կուտակում (ավազան), որի եզրագծերն ու ծավալը ժամանակ-տարածության մեջ համեմատաբար հաստատուն են և կախված են ջրատար ապարների երկր. կառուցվածքից, ստ. ջրոլորտում այլ ջրատար հորիզոնների նկատմամբ տեղադիրքից, ինչպես նաև շահագործման վիճակից:

МЕСТОРОЖДЕНИЯ ПОДЗЕМНЫХ ВОД — ՍՏՈՐԵՐԿՐՅԱ ՋՐԵՐԻ ՀԱՆՔԱՎԱՅՐԵՐ, ջրատար հորիզոնների կամ համալիրների տարածման աչակիսի մասեր, որոնց սահմաններում բնական և արհեստական գործոնների շնորհիվ կուտակվող ստ. ջրերը որակական ու քանակական տեսակետից համեմատաբար կայուն են և տնտեսապես շահավետ ժողովրդական տնտեսության մեջ նպատակալից օգտագործման համար: Ս. շ. հ. այն մասերը, որտեղ տարվում է ստ. ջրերի շահագործում, կոչվում են շահագործողական կաժ ջրհանման տեղամասեր: Ս. շ. հ. լինում են բնական (բնական գործոնների շնորհիվ ձևավորվող) և արհեստական (արհեստական միջոցառումների շնորհիվ ձևավորվող): Արհեստական հնքվ-եր կարող են ստեղծվել բարենպաստ երկր.-կառուցվածքային և քարաբանական պայմաններում մակերևութային հոսքը արհեստական ճանապարհով ստ. հոսքի փոխարկման կամ ջրամբարների ծծանցման կորուստների հաշվին: Ս. շ. հ. այլ օգտակար հանածոների հնքվ-երի նման ունեն իրենց եզրագծերը (սահմանները՝ կտրվածքում և հատակագծում), պարփակում են ստ. ջրի որոշակի ծավալ, բաց նրանցից տարբերվում են ջուր-միներալի շարժունությամբ, նրա ռեսուրսների վերականգնման ու պաշարների լրացման յուրահատկությամբ:

МЕСТНЫЕ ВОДЫ (ВОДЫ МЕСТНОГО РАСПРОСТРАНЕНИЯ) — ՏԵՂԱԿԱՆ ՋՐԵՐ (ՏԵՂԱԿԱՆ ՍՍՌԱՇՄԱՆ ՋՐԵՐ), ստ. ջրեր, որոնք կապված են լոկալ

տարածման ջրատար ապարների հետ (օր., մորենային ավազակավերում պարփակված ավազների հետ): Ի հակադրություն ռեգիոնալ ջրատար հորիզոնների, Տ. Ջ. պլանում ունենում են սահմանափակ տարածում:

МЕСТНЫЕ НАПОР — ՏԵՂԱԿԱՆ ԾՆՇՈՒՄ, գրունտային ավազանում կամ գրունտային հոսքի ոչ մեծ տարածքում ստեղծվող ճնշում, որն առաջանում է գրունտային ջրերի հալելու մակարդակի բարձրությունն ունեցող ջրամերժ ապարների ոսպնյակի կամ սեպածն վերջացող շերտի և այլ դիմհարների առկայության հետևանքով:

МЕТАМОРФИЗАЦИЯ ПОДЗЕМНЫХ ВОД — ՍՏՈՐԵՐԿՐՅԱ ԶՐԵՐԻ ՓՈԽԱԿԵՐՊՈՒՄ, առ. ջրերի հանքայնացման և քիմ. բաղադրության փոփոխություններ, որոնք ընթանում են գերազանցապես վերականգնման պայմաններում և հանգեցնում են ջրերում քլորի, կալցիումի, ստրոնցիումի, բրոմի և այլ բաղադրատարրերի կուտակմանը: Ա. Ջ. փ. նպաստում են տարբեր քիմ. բաղադրության ջրերի միախառնման, կատիոնների փոխանակման, մանրէների գործունեության, գազանջատման և այլ գործընթացներ, որոնք կարող են հանգեցնել ջրերի քիմ. բաղադրության լրիվ փոփոխության և նոր տիպի առաջացման:

МЕТАНОВЫЕ ВОДЫ — ՄԵԹԱՆԱՅԻՆ ԶՐԵՐ, բնական ջրեր, որոնք լուծված ձևով պարունակում են մեթան գազ:

МЕТЕОРНЫЕ ВОДЫ — ԵՐԿՆԱՅԻՆ ԶՐԵՐ, մթնոլորտային տեղումներից գոյացող ջրեր:

МЕТОД АНАЛОГИИ В ГИДРОГЕОЛОГИИ — ՆՄԱՆԱԿՄԱՆ (ՀԱՄԱՆՄԱՆՈՒԹՅԱՆ) ՄԵԹՈՒ ԶՐԱԵՐԿՐԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ, լավ ուսումնասիրված շրջանների կամ օբյեկտների համար ստացված ջրաերկր. օրինաչափությունները նույնատիպ բնապայմաններ և երկր. կառուցվածք ունեցող, բայց ջրաերկր. տեսակետից չափազանց թույլ ուսումնասիրված կամ չուսումնասիրված շրջանների վրա տարածելու (կիրառելու) մեթոդ:

МЕТОД ГИДРОЛОГО-ГИДРОГЕОЛОГИЧЕСКОЙ ОЦЕНКИ ПОДЗЕМНОГО ПИТАНИЯ РЕК — ԳԵՏԵՐԻ ՍՏՈՐԵՐԿՐՅԱ ՄՆՄԱՆ ԶՐԱԲԱՆԱԿԱՆ-ԶՐԱԵՐԿՐԱԲԱՆԱԿԱՆ ԳՆԱՀԱՏՄԱՆ ՄԵԹՈՒ, գետի դիտարկվող վերջնափակող նշագծից վերև նրա հոսքի այն մասի որոշում, որը ձևավորվում է առ. ջրերի բեռնաթափման (աղբյուրների և ցամաքուրդային ջրերի) հաշվին: Գ. ս. ս. ջ-ջ. գ. մ. հիմնվում է գետի ընդհանուր հոսքի բաղադրիչների չափագրական կորի տարաբաժանման, ինչպես նաև սո. սնման աղբյուրների ռեժիմի ջրաերկր. տվյալների օգտագործման վրա:

МЕТОД ИНФИЛЬТРАЦИИ — ՆԵՐՇԾՄԱՆ ՄԵԹՈՒ, ներծծման գործակցի որոշումը բնական պայմաններում հետախուզահորերում կատարվող ջրի ներծծման փորձերի միջոցով: Ավելի հաճախ կիրառվում են Ա. Կ. Բոլդիրևի, Ն. Ա. Նեստերովի, ինչպես նաև Գ. Ն. Կամենսկու, Ե. Ա. Զամարինի, Ն. Ն. Բիզդեմանի և

Ն. Կ. Գիրիսկու կողմից առաջարկված մեթոդները: Հոմանիշ՝ շուրֆերում ջուլիցքի մեթոդ:

МЕТОД КОНЕЧНЫХ РАЗНОСТЕЙ — ԵԶՐԱՅԻՆ ՏԱՐԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՄԵԹՈՂ, ստ. ջրերի շարժման դիֆերենցիալ հավասարումների թվային լուծման մեթոդ, որը հիմնված է անսահման փոքր մեծությունները վերջավոր մեծություններով փոխարինման վրա:

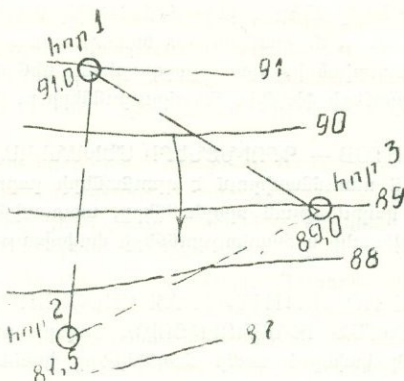
МЕТОД МОДЕЛИРОВАНИЯ — ՄՈՂԵԼԱՑՄԱՆ ՄԵԹՈՂ, հատուկ փորձասարքերի վրա ծծանցման խնդիրների լուծումը՝ ծծանցման հոսքերի մոդելների պատրաստման միջոցով: Տարբերում են մոդելացման ֆիզ. և մաթ. մեթոդները: Ֆիզ. մեթոդը իրականացվում է ծծանցման վաքում (ջրնորդանում, ճավղանում) ստեղծված բնականին մոտ, սակայն փոքրացված մասշտաբով, ծծանցման հոսքերի միջոցով: Մաթ. մեթոդը հիմնված է ստ. ջրերի ծծանցման և էլեկտրական հոսանքի կամ հատուկ դիմադրություններով միմյանց միացված հաղորդակից անոթներով ջրի շարժման համանմանության (անալոգիայի) վրա: Վերջին մեթոդը այլ կերպ կոչվում են ЭГДА (электрогидродинамических аналогий) — մոդելացումը էլեկտրական և հիդրավիկական ինտեգրատորների վրա (տե՛ս Электрогидродинамическая аналогия):

МЕТОД НАЛИВА В ШУРФЫ — ԾՈՒՐՖԵՐՈՒՄ ԶՐԼԻՑՔԻ ՄԵԹՈՂ, օդահագեցման զոնայի ապարների ներծծման գործակցի որոշում՝ շուրֆերի մեջ ջուր լցնելու մեթոդով: Առավել հաճախ կիրառվում են Ա. Կ. Բոլդիրևի և Ն. Ս. Նեստերովի կողմից առաջարկված մեթոդները:

МЕТОД ПИКНОМЕТРА — ԾԱՎԱԼԱԶԱՓԻ (ՊԻԿՆՈՄԵՏՐԻ) ՄԵԹՈՂ, կարոնատային ապարների արդյունավետ ծակոտկենության գործակցի որոշումը՝ ապարի տաշված գլանի կողմից կլանված հեղուկի ծավալի կշռային որոշման միջոցով: Գլանի ծավալի որոշումը հեշտացնելու համար այն տաշվում է խառատային հաստոցի վրա:

МЕТОД СУПЕРПОЗИЦИИ (НАЛОЖЕНИЯ ТЕЧЕНИЙ) — ՎԵՐԱԴՐՄԱՆ ՄԵԹՈՂ, ջրադինամիկական խնդիրների լուծման մեթոդ, որը հիմնված է դիֆերենցիալ գծային հավասարումների լուծումների գումարման սկզբունքի վրա: Վ. մ. լայնորեն օգտագործվում է փոխազդող համակարգերի հաշվարկման համար, հաշվի առնելով ժամանակ-տարածության մեջ ջրատար շերտերի ու համակարգերի առանձինների և ծախսերի փոփոխությունները:

МЕТОД ТРЕУГОЛЬНИКА — ԵՌԱՆԿՅԱՆ ՄԵԹՈՂ, ջրաերկր. տեսակետից վատ ուսումնասիրված շրջանում կամ տեղամասում ստ. ջրերի շարժման ուղղության որոշման մեթոդ, որն իրականացվում է հետևյալ կերպ. տեղանքում հորատվում են միմյանցից 10—30 մ հեռավորության վրա 3 հորատանցքեր՝ տեղադրված հավասարակող եռանկյան գագաթներում (ճկ. 13): Որոշելով հորատանցքերում ստ. ջրերի մակարդակը, հատակագծի վրա միջարկումով կառուցվում են ջրաիզոնիպսերը, որոնց տարած ուղղահայացը (նիշերի նվազման ուղղությամբ) ցույց կտա ջրերի շարժման ուղղությունը:

Նկ. 13. Ստորերկրյա հոսքի ուղղության որոշումը «եռանկյան մեթոդով»:

МЕТОДЫ ГЕОБОТАНИЧЕСКИЕ ПОИСКОВ ПОДЗЕМНЫХ ВОД — ՄՏՈՐԵՐԿՐԻԱ, ՋՐԵՐԻ ՈՐՈՆՄԱՆ ԵՐԿՐԱՔՈՒՍԱՔԱՆԱԿԱՆ ՄԵԹՈՂՆԵՐ, մեթոդներ, որոնք հնարավորություն են ընձեռում, օգտագործելով առանձին բուսատեսակների ու նրանց ընկերակցությունների որոշ հատկանիշեր (խոնավասիրություն, աղուտ կամ չորային հողերում աճելու ունակություն են), պատկերացում կազմել գրունտային ջրերի առկայության, նրանց տեղադրման խորության և հանքայնացման աստիճանի մասին: Ս. ջ. ո. ե. մ. հնարավորություն են տալիս նաև գնահատել բուսականության կողմից գոլորշիացվող ջրի քանակը, որոշել օգտակար հանածոների ցրման եզրապատկը, բազմաձև առած ապարների տեղադրման խորությունն ու սեզոնային հալման գոնացի հաստությունը: Ս. ջ. ո. ե. մ. ստավել արդյունավետ են տիեզերա-և օդալուսանկարների վերծանման տվյալների հետ զուգադրելիս:

МЕТОДЫ ЛАНДШАФТНЫЕ — ԼԱՆԴՇԱՓՏԱՏՅՈՒՆ ՄԵԹՈՂՆԵՐ, մեթոդներ, որոնք հնարավորություն են տալիս տեղանքի ընդհանուր կերպարանքի բաղադրատարրերի վերլուծության ճիման վրա ճանաչողական պատկերացում ստանալ տեղանքի երկրք. կառուցվածքի և ջրաերկրք. պայմանների մասին: Լ. մ. գլխավորապես հիմնված են օդալուսանկարների վերծանման ու օդաաչքաչափային դիտումների վրա, որոնք զուգորդվում են մակերևութային ուսումնասիրությունների հետ: Լ. մ. հաջողությամբ կիրառվում են ջրաերկրք. հանույթային աշխատանքներում, ինչպես նաև բնական պայմանների վրա ջրաշին. ու մեխորատիվ կառույցների ազդեցությունը կանխագուշակելու գործում:

МЕХАНИЗМ ОПОЛЗНЕВОГО ПРОЦЕССА — ՍՈՂԱՆՔԱՅԻՆ ԳՈՐԾԸՆԹԱՅԻ ՄԵԽԱՆԻԶՄ, թեքությունների վրա գրավիտացիոն ուժերի ազդեցությամբ կատարվող ապարազանգվածների սահքի բնույթը, տեսակը և եղանակը պայմանավորող մեխանիզմ: Մի դեպքում ապարազանգվածի սահքը կատարվում է բեկորի (բլոկի) կամ մի քանի բեկորների ձևով (կառուցվածքային սողանք), մեկ այլ դեպքում այն կատարվում է հոսքի ձևով, մածուցիկ հեղուկազանգվածի մեծ (պլաստիկ սողանք): Հանդիպում են նաև ապարազանգվածի տեղաշարժի անցողիկ եղանակներ, երբ անջատված բեկորը սահքի գործընթացում բեկորատվում-քայքայվում

է և նրա հետագա շարժումը ձեռք է բերում մածուցիկ հոսքի բնույթ (կառուցված-
քապլաստիկ տողանք): Ս. գ. մ. հասկանալու համար պետք է միշտ պատկերացում
ունենալ տողանքի կառուցվածքի, նրա զարգացման դինամիկայի և տողանքային
զանգվածը կազմող ապարների ֆիզմեխ. հատկությունների ու վիճակի մասին:

МЕХАНИКА ГРУНТОВ — ԳՐՈՒՆՏԵՐԻ ՄԵԽԱՆԻԿԱ, ինժեներական երկրա-
բանության բաժին, որն ուսումնասիրում է գրունտների լարումները, ձևախախտում-
ները, ամրության ու կայունության պայմանները, արտաքին, գլխավորապես մեխ.
ազդեցությամբ նրանց վիճակի և հատկությունների փոփոխությունները:

МЕХАНИЧЕСКАЯ ПОГЛАТИТЕЛЬНАЯ СПОСОБНОСТЬ ПОЧВ — ՀՈՂԵՐԻ
ՄԵԽԱՆԻԿԱԿԱՆ ԿՍԱՆՄԱՆ ՈՒՆԱԿՈՒԹՅՈՒՆ, հողերի ունակությունը ջրի ներ-
թափանցման ժամանակ կախված մանր մասնիկները կլանելու (գտելու) գործուն:

МЕХАНИЧЕСКАЯ ПРОЧНОСТЬ ТВЕРДЫХ ГОРНЫХ ПОРОД — ԿԱՐԾՐ
ԱՊԱՐՆԵՐԻ ՄԵԽԱՆԻԿԱԿԱՆ ԱՄՐՈՒԹՅՈՒՆ, բեռնվածքի ազդեցությամբ քաշ-
քայվող լարումներին ապարների դիմադրելու ունակություն: Տարբերում են սեղմման,
ձգվման, ծռման, հարվածի և կտրման մեխ. ամրություն: Ինժեներական կառույց-
ների համար առավել հետաքրքրություն է ներկայացնում ապարների սեղմման մեխ.
ամրությունը, որը բնութագրվում է սեղմման ժամանակավոր դիմադրությամբ՝ սեղմման
սահմանով (P_u): Այդ դիմադրությունը իրենից ներկայացնում է սահմանային
բեռնվածք (արտահայտված կգ/սմ²-ով), որի դեպքում կարճատև փորձարկման
ժամանակ ապարի նմուշը քայքայվում է:

МЕХАНИЧЕСКАЯ СУФФОЗИЯ — ՄԵԽԱՆԻԿԱԿԱՆ ՍՈՒՖՈԶԻԱ, շարժվող
ստ. ջրերի կողմից փոխարինվող ապարի մանր մասնիկների տեղաշարժում: Մ. ա. հանդի-
սանում է սուֆոզիայի հիմնական ձև (տե՛ս Սուֆոզիա): Այն հանգեցնում է ապար-
ների ծակոտկենության ու ջրաթափանցելիության ավելացմանը, նրա ընդհանուր
փխրեցմանը և մեխ. ամրության նվազմանը:

МЕХАНИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ — ՄԵԽԱՆԻԿԱԿԱՆ ՏԱՐԱԼԱՌՈՒԾՈՒԹՅՈՒՆ,
տե՛ս Гранулометрический анализ:

МЕХАНИЧЕСКИЙ СОСТАВ ГОРНЫХ ПОРОД — ԱՊԱՐՆԵՐԻ ՄԵԽԱՆԻ-
ԿԱԿԱՆ ԿԱԶՄ, «Հատիկաչափական կազմ» տերմինի ավելորդ հոմանիշ (տե՛ս
Гранулометрический состав горных пород):

МИГРАЦИЯ (ПЕРЕДВИЖЕНИЕ) ВЛАГИ ПРИ ПРОМЕРЗАНИИ — ԽՈ-
ՆԱՎՈՒԹՅԱՆ ՏԵՂԱԳԱՂԹ (ՄԻԳՐԱՑԻԱ) ՍԱՌԵՑՄԱՆ ԴԵՊԶՈՒՄ, խոնավության
տեղափոխումը հեղուկ և գոլորշի վիճակում՝ հողերի, գրունտների և ապարների սա-
ռեցման գործընթացում, ինչպես նաև նրանց ստանալի վիճակում:

МИГРАЦИЯ ГАЗОВ В ПОДЗЕМНЫХ ВОДАХ — ԳԱԶԵՐԻ ՏԵՂԱԳԱՂԹ
(ՄԻԳՐԱՑԻԱ) ՍՏՈՐԵՆԿՐԱՅԱ ԶՐԵՐՈՒՄ, տե՛ս Миграция газов в водонасыщен-
ных породах:

МИГРАЦИЯ ГАЗОВ В ВОДОНАСЫЩЕННЫХ ПОРОДАХ (В ПОДЗЕМНЫХ ВОДАХ) — ԳԱԶԵՐԻ ՏԵՂԱԳԱՂԹ (ՄԻԳՐԱՑԻԱ) ԶՐԱՏԱՐ ԱՊԱՐՆԵՐՈՒՄ (ՍՏՈՐԵՐԿՐՅԱ ԶՐԵՐՈՒՄ), գազերի տեղագաղթ երկրակեղևի մի տեղամասից մյուսը ստ. ջրերի միջոցով, ինչպես նաև դիֆուզիայի ու էֆուզիայի հետևանքով: Հիմնականում այս տեղագաղթը կատարվում է հոսող ստ. ջրերի միջոցով, որոնցում գազերը գտնվում են լուծված վիճակում: Դիֆուզիայի շնորհիվ երկրակեղևի ջրատար համակարգերում կատարվում է յուրաքանչյուր գազի առաձգականության հախասարեցում, ընդ որում դիֆուզիայի գործակիցը մեծանում է ջերմության բարձրացմանը զուգընթաց: Դիֆուզիոն հատկանիշներով առավել աչքի են ընկնում ածխաջրածնային գազերը (հատկապես մեթանը): Գազերի էֆուզիան (ծծանցումը) տեղի է ունենում միայն ապարների խոշոր ճեղքաձևկոտիներով այն դեպքում, երբ նրանց ճնշումը գերազանցում է ջրատատիկ ճնշումը: Գ. տ. ջ. ա. կարևոր դեր է կատարում ինչպես գազային հնքվ-երի ձևավորման ու կուտակման, այնպես էլ նրանց ցրման գործում:

МИГРАЦИЯ ГЕОХИМИЧЕСКАЯ — ԵՐԿՐԱՔԻՄԻԱԿԱՆ ՏԵՂԱԳԱՂԹ (ՄԻԳՐԱՑԻԱ), ըստ Ա. Ե. Ֆերսմանի, գործընթացների համակարգ, որը բերում է երկրակեղևում քիմ. տարրերի տարածական տեղագաղթին, հանգեցնելով նրանց կուտակման փոփոխությանը, մի տեղամասում նրանց կուտակմանը, մեկ այլ տեղամասում ցրմանը: Ե. տ-ի կարևոր գործոններ են հանդիսանում ֆիզքիմ. և երկրբ. պայմանների փոփոխությունները, որոնք տարբեր տարրերի վրա (կախված նրանց հատկանիշերից) տարբեր ձևով են ազդում:

МИГРАЦИЯ ХИМИЧЕСКИХ ЭЛЕМЕНТОВ В ПОДЗЕМНЫХ ВОДАХ — ՔԻՄԻԱԿԱՆ ՏԱՐԵՐԻ ՏԵՂԱԳԱՂԹ (ՄԻԳՐԱՑԻԱ) ՍՏՈՐԵՐԿՐՅԱ ԶՐԵՐՈՒՄ, ստ. ջրերի միջոցով ապարներում քիմ. միացությունների ու տարրերի տեղագաղթ, լուծույթից նրանց անջատման (նստեցման) և վերանստեցման անընդհատ գործընթաց: Քիմ. տարրերի տեղագաղթի ինտենսիվությունը (կամ տեղագաղթի ունակությունը) բարձր է այն ատոմների մոտ, որոնց միացությունները հեշտ լուծվող են (օր., աղածիններ, մետաղալկալային միացություններ ևն): Տեղագաղթի ունակությունը փոխվում է՝ կախված ապարում տարրի պարունակությունից, ջերմաստիճանի և ճնշման փոփոխությունից: Հողմահարման կեղևի ջրերում (ներառյալ օքսիդացման զոնան), բացի սովորական շարժունակ տարրերից (H, O, N, Ca, Mg, K), տեղագաղթում են նաև բազմաթիվ այլ տարրեր (Na, Cl, S(SO₄), C(CO₂), Si(SiO₂), U, Th, Br, J, Cs, Rb, Li, Jn, Se, Te, F, B, Sr ևն):

МИГРАЦИЯ ПОДЗЕМНЫХ ВОД — ՍՏՈՐԵՐԿՐՅԱ ԶՐԵՐԻ ՏԵՂԱԳԱՂԹ (ՄԻԳՐԱՑԻԱ), ստ. ջրերի տեղագաղթը մի ջրատար ապարից (շերտախմբից) մեկ ուրիշը՝ առանց որակական փոփոխության:

МИКРОКОМПОНЕНТЫ ХИМИЧЕСКОГО СОСТАВА ПРИРОДНЫХ ВОД — ԲՆԱԿԱՆ ԶՐԵՐԻ ՔԻՄԻԱԿԱՆ ԲԱՂԱԴՐՈՒԹՅԱՆ ՄԻԿՐՈԲԱՂԱԴՐԻԶՆԵՐ, քիմ. տարրեր, որոնք ցածր թվարկային պարունակության և դժվար լուծվող միացություններում կապված լինելու պատճառով ստ. ջրերում հանդիպում են հազվադեպ և անձան բանկություններով: Ըստ Ա. Պ. Վինոգրադովի, Բ. ջ. ք. ք. մ-ի միջին պա-

քումակությունը հասնում է մինչև 1 մգ/լ: Զրաերկրաքիմ. տեսակետից առավել հետաքրքրություն են ներկայացնում և համեմատաբար լավ են ուսումնասիրված J, Br, B, F, Li, Sr, ռադիոակտիվ և հանքառաջացնող միներալների տարրերը: Հումանիշ² բնական ջրերի միկրոտարրեր:

МИКРОПЕНЕТРОМЕТР — ՄԻԿՐՈՊԵՆԵՏՐՈՄԵՏՐ, կոնաձև հասարակ սարք, որի օգնությամբ դաշտային կամ լաբորատոր պայմաններում տրվում է գրունտների խտության օբյեկտիվ գնահատականը: Փորձարկվող գրունտների խտության աստիճանի մասին դատում են գրունտի մեջ կոնի ներդրման մեծությամբ:

МИКРОЭЛЕМЕНТЫ ПРИРОДНЫХ ВОД — ԲՆԱԿԱՆ ԶՐԵՐԻ ՄԻԿՐՈՏԱՐՐԵՐ, տե՛ս Микροкомпоненты химического состава природных вод:

МИЛЛИБАР (мб) — ՄԻԼԻԲԱՐ (մբ), մթնոլորտային ճնշման չափման միավոր: Հանդիսանում է ուժի միավոր, որը գործադրվում է 1 սմ² մակերեսի վրա 1000 դին ուժով: 1 մբ = 0,001 բար, իսկ 1 մմ սնդիկի սյան ճնշմանը համապատասխանում է 1,333 մբ:

МИНЕРАЛИЗАЦИЯ ВОД (ПОДЗЕМНЫХ ВОД) — ԶՐԵՐԻ (ՍՏՈՐԵՐԿՐԻՅԱԶՐԵՐԻ) ՀԱՆՔԱՅՆԱՑՈՒՄ, ջրում տարրալուծված ածրգ. (միներալային) նյութերի ընդհանուր կշռային պարունակություն: Այդ նյութերը կարող են պարունակվել ինչպես իոնների, այնպես էլ կոլոիդների տեսքով: Տարբերում են հանքայնացման բնույթ և մեծություն (աստիճան) հասկացությունները: Զ. հ-ի բնույթը պայմանավորված է ջրի քիմ. տիպով (տե՛ս Классификация химического состава подземных вод): Հանքայնացման աստիճանի արտահայտման միանշանակ մեծություն գոյություն չունի. ներկայումս ընդունվում է հետևյալ մեծություններից որևէ մեկը. 1) փորձնականորեն որոշված չոր (կոշտ) մնացորդը, 2) իոնների գումարը, 3) միներալային նյութերի գումարը, որն ստացվում է իոնների և կոլոիդների (H_2SiO_3 , Fe_2O_3 ևն) հանրագումարից, 4) հաշվարկային չոր մնացորդը, որը նույնպես իոնների ու կոլոիդների հանրագումարն է, սակայն ջրակարբոնատ իոնի քանակը վերցվում է կիսով չափ: Զ. հ-ի մեծությունը սովորաբար արտահայտվում է գր/լ-երով, մգ/լ-երով, աղաջրերի համար նաև գր/կգ-երով: Բացի կշռային միավորներից, Զ. հ. երբեմն արտահայտում են տեսակարար կշռով (գր/սմ³, կգ/լ), ինչպես նաև ջրում պարունակված բոլոր իոնների (անիոնների ու կատիոնների) մգ. համ./լ-երի կամ մգ. համ./կգ-երի հանրագումարով:

МИНЕРАЛИЗАЦИЯ ОРГАНИЧЕСКИХ ВЕЩЕСТВ (БИОГЕННАЯ АККУМУЛЯЦИЯ) — ՕՐԳԱՆԱԿԱՆ ՆՅՈՒԹԵՐԻ ՀԱՆՔԱՅՆԱՑՈՒՄ (ԿԵՆՍՍԻՆՆԿՈՒՏԱԿՈՒՄ), օրգ. նյութերի քաղցրաման գործընթացների համակցություն, որի հետևանքով քիմ. տարրերը ագատվում են քարո ու էներգիայով հարուստ օրգ. նյութերից և առաջացնում են առավել պարզ ու էներգիայով աղքատ մոր քիմ. միացություններ (CO_2 , H_2S , $CaCO_3$, Na_2SO_4 ևն):

МИНЕРАЛЬНЫЕ ВОДЫ — ՀԱՆՔԱՅԻՆ ԶՐԵՐ, քարձր հանքայնացման (1 գր/լ-ից ավելի) ջրեր, որոնք պարունակում են առանձնահատուկ միկրոբաղադրիչների առորև բերվող քանակությունները (տե՛ս աղ. 11): Հ. ջ. գլխավորապես

օգտագործվում են առողջարանային բուժման համար (տե՛ս Лечебные воды) և որպես սեղանի զավագուցիչ ջրեր:

Աղյուսակ 11

Միկրոբաղադրիչներ	Քանակ, գր/լ	Ջրի անվանումը
Ազատ ածխաթթու (CO_2)	0,750	Ածխաթթվային
Ընդհանուր ծծմբաջրածին (H_2S)	0,010	Ծծմբաջրածնային
Լիթիումի իոն (Li^+)	0,001	Լիթիումային
Երկաթի իոն (Fe^{2+})	0,010	Երկաթային
— » — (Fe^{3+})	0,010	— » —
Ֆտորի իոն (F^-)	0,002	— » —
Բրոմի իոն (Br^-)	0,005	Բրոմային
Յոդի իոն (J^-)	0,001	Յոդային
Բորաթթու (HBO_2)	0,005	— » —
Ռադոն (Rn)	14 Մախեի միավոր (50 էման)	Ռադոնակտիվ

МИНЕРАЛЬНЫЕ ГРЯЗИ — ՀԱՆՔԱՅԻՆ ՑԵԽԵՐ, լիմանների, լազունների, լճերի, լճակների և ճահիճների միներալային ու օրգ. նստվածքներ, որոնք ֆիզքիմ. և կենսաբ. գործընթացների հետևանքով ենթարկվել են բարդ փոփոխությունների: Ըստ ծագման տարբերում են հետևյալ տարատեսակները. 1). լիմանային ու լազունային, 2) լճային ու ճահճային, 3) ցեխային հրաբուխների ու բլուրների արտավիժքներ: Հ. ց-ի կոլոիդները բաղկացած են ալյումինիումի ու երկաթի հիդրատներից, ծծմբային երկաթից և կավային մասնիկներից, որոնք հագեցված են հանքայնացված կամ աղային ջրերով: Հաճախ Հ. ց. օժտված են բուժիչ հատկանիշներով և հաշոդությամբ կիրառվում են առողջապահության բնագավառում:

МИНЕРАЛЬНЫЕ ИСТОЧНИКИ — ՀԱՆՔԱՅԻՆ ԱՂՅՑՈՒՐՆԵՐ, հանքային ջրերի (տե՛ս Минеральные воды) բնական էլքեր, որոնք գերազանցապես կապված են տեկտ. խախտումների զոնաների հետ: Ըստ քիմ. բաղադրության առանձնացվում են Հ. ա-ի բազմաթիվ տիպեր. հիմնային, կրային, աղային, թթվային, երկաթային, ածխաթթվային, ծծմբային, մկնդեղային ևն, որոնք օգտագործվում են առողջապահական նպատակների համար: Նախկին ԽՍՀՄ-ում ստավել հայտնի են Հյուսիսային Կովկասի, Անդրկովկասի, Նախակարպատների, Ղրիմի և Միջին Ասիայի Հ. ա.:

МИНЕРАЛЬНЫЕ ОЗЕРА — ՀԱՆՔԱՅԻՆ ԼՃԵՐ, լճեր, որոնց ջրի զանգվածի 35 %-ից ավելին բաժին է ընկնում լուծված աղերին (կերակրի աղ, մատրիումի սուլֆատ, սոդա, ծծմբաթթվային մագնիում ևն): Հ. Լ-ի խիտ աղաջրերից ստանում

են կերակրի աղ, բրոմային, յոդային, կալիումական, մագնեզիումային և այլ աղեր, որոնք հանդիսանում են քիմ. արդյունաբերության հումք: Հ. Լ. հանդիպում են գրվաժապորապես երկրագնդի չորային գոտիներում:

МИЦЕЛЛЯ — ՄԻՑԵԼԱ, կոլոիդներում՝ նյութի բացասական լիցքավորումով դիսպերս մասնիկ, որի շուրջը էլեկտրական և մոլեկուլային ուժերի շնորհիվ ստեղծվում է 2 շերտ. 1) կլամման (սալոբրեցիոն) շերտ, որը բաղկացած է մասնիկի կողմից ուժեղ պահվող կատիոններից, 2) դիֆուզիոն շերտ, որը բաղկացած է մասնիկի կողմից թույլ պահվող կատիոններից և ջրի դիպոլներից: Մ-ի չափերը լինում են $10^{-3} \div 10^{-7}$ մմ սահմաններում:

МНОГОЯРУСНЫЕ ОПОЛЗНИ — ԲԱԶՄԱՀԱՐԿ ՍՈՂԱՆՔՆԵՐ, երկու և ավելի հորիզոնական շերտերից կազմված լանջերին դիտվող աստիճանավոր (բազմահարկ) սողանքներ: Տարբեր շերտերը տարբեր չափով ու ձևով են մասնակցում սողանքային գործընթացներին, որի հետևանքով սողանքային մարմինները աստիճանավորվում, դառնում են «բազմահարկ»:

МОДУЛЬ ДЕФОРМАЦИИ — ԶԵՎԱԽԱՆՏՄԱՆ (ԴԵՖՈՐՄԱՅԻԱՅԻ) ՄՈԴՈՒԼ, համեմատականության գործակից՝ գրունտի վրա գործադրվող ճնշման և նրա ազդեցությամբ գրունտի կրած զծային ձևախախտման միջև: Այն հաճախ անվանում են հարաբերական $\mathcal{Q}$. մ., որը տարբերվում է բացարձակ $\mathcal{Q}$. մ-ից: Վերջինի տակ հասկացվում է գրունտի վրա գործադրվող ճնշման անսահման փոքր աճի և զծային ձևախախտման միջև գոյություն ունեցող համեմատականության գործակիցը:

МОДУЛЬ ОБЪЕМНОГО СЖАТИЯ (K) — ԾԱՎԱԼԱՅԻՆ ՍԵՂՄՄԱՆ ՄՈԴՈՒԼ (K), համեմատականության գործակից՝ գրունտի վրա գործադրվող համակողմանի սեղմման (ընդարձակման) և գրունտի հարաբերական ծավալի միջև: Նման համակողմանի սեղմման պայմաններ դիտվում են մասնավորապես ջրաստատիկ ճնշման դեպքում: K մոդուլի հակադարձ մեծությունը կոչվում է ծավալային (համակողմանի) սեղմման գործակից կամ սեղմելիություն:

МОДУЛЬ ОСАДКИ — ՆՍՏՄԱՆ ՄՈԴՈՒԼ, տվյալ բեռնվածքի տակ գրունտի 1 մ հզորության շերտի նստում՝ արտահայտված մմ-երով: Ն. մ. որոշվում է կոմպրեսիոն փորձարկումների միջոցով:

МОДУЛЬ ПОДЗЕМНОГО СТОКА — ՍՈՐԵՐԿՐՅԱ ՀՈՍՔԻ ՄՈԴՈՒԼ, ստ. ջրահավաք ավազանի միավոր մակերեսից միավոր ժամանակում ստացվող ստ. հոսքի ծախսը (ծավալը): Ս. հ. մ. արտահայտվում է լ/վրկ կմ² կամ մ³/վրկ կմ² և հաշվարկվում է հետևյալ բանաձևով. $M_{\text{ս. հ.}} = \frac{Q}{F}$, որտեղ՝ $M_{\text{ս. հ.}}$ — ստ. հոսքի մոդուլն է, Q — միավոր ժամանակում ստ. հոսքի ծախսն է (լ/վրկ, մ³/վրկ), F — ջրհավաք ավազանի մակերեսն է (կմ²):

МОДУЛЬ СДВИГА (G) — ՍՈՂՔԻ (ԿՈՂԱՇԱՐԺԻ) ՄՈԴՈՒԼ (G), համեմատականության գործակից՝ գրունտի վրա մեկուսի գործադրվող շոշափող ուղ-

դության լարման և համապատասխան ձևախախտման միջև: G մոդուլը որոշվում է շրջափող լարման մեծության և տեղաշարժի φ անկյան մեծության հարաբերությամբ՝ $G = \frac{\tau}{\varphi}$ և չափվում է դին/սմ²-ներով կամ գյուտոն/սմ-երով:

МОДУЛЬ СТОКА — ՀՈՍՔԻ ՄՈԴՈՒԼ, ջրհավաք ավազանի միավոր մակերեսին բաժին ընկնող մակերևութային հոսքի ծախսը (ծավալը) միավոր ժամանակահատվածում: Հ. մ. արտահայտվում է 1/վրկ կմ² կամ մ³/վրկ կմ² և հաշվարկվում է հետևյալ բանաձևով. $M_s = \frac{Q}{F}$, որտեղ՝ M_s — հոսքի մոդուլն է, Q — մակերևութային հոսքի ծախսն է (մ³/վրկ, 1/վրկ), F — ջրհավաք ավազանի մակերեսն է (կմ²):

МОДУЛЬ ТВЕРДОГО СТОКА — ԿՈՅՏ ՀՈՍՔԻ ՄՈԴՈՒԼ, գետի կոշտ հոսքի տարեկան մեծությունը (տն.), որը բաժին է ընկնում ջրհավաք ավազանի միավոր մակերեսին (կմ²):

МОДУЛЬ УПРУГОСТИ ГРУНТА (МОДУЛЬ ЮНГА—Е) — ԳՐՈՒՆՏԻ ԱՆՈՒՋԳԱՎԱՆՈՒԹՅԱՆ ՄՈԴՈՒԼ (ՅՈՒՆԳԻ ՄՈԴՈՒԼ—Е), համեմատականության գործակից՝ գրունտի վրա գործադրված ուղղաձիգ լարման բեռնաթափման և գրունտի կրած հարաբերական ուղղաձիգ ձևախախտման միջև: E մոդուլը որոշվում է կոմպրեսիոն փորձարկումների միջոցով՝ կանխապես բեռնվածքի տակ գտնվող գրունտի նմուշի բեռնաթափման ճանապարհով:

МОЛ — ՄՈԼ (ԱԼԵԲԱԽՍԱՆ ՊԱՏՆԵՇ), քարաբեկորներից կամ զանգվածային բետոնից կառուցված ափապաշտպան պատնեշ, որը հաստ պատի տեսքով ափից ձգվում է դեպի ծով (ուղղահայաց կամ որոշ անկյան տակ): Մ-երը կոչված են ալեբախությունից պաշտպանելու ծովափերը (մասնավորապես լողափերն ու հավահանգիստները):

МОЛЕКУЛЯРНАЯ ВЛАГОЕМКОСТЬ — ՄՈԼԵԿՈՒԼԱՅԻՆ ԽՈՆԱՎԱՏԱՐՈՒԹՅՈՒՆ, տե՛ս Влагодность грунта:

МОЛЕКУЛЯРНАЯ ВОДА — ՄՈԼԵԿՈՒԼԱՅԻՆ ՋՈՒՐ, ջուր, որը մոլեկուլային ձգողության շնորհիվ պահվում է ապարի մակերևութին կամ ծակոտիների պատերին: Ըստ Ա. Ֆ. Լեբեդևի, Մ. ջ. համապատասխանում է թաղանթային (թույլ կապակցված) և խոնավածուծ (ամուր կապակցված) ջրերի գումարային պարունակությանը: Որոշ մասնագետներ Մ. ջ. նույնացնում են թաղանթային ջրի հետ, համարելով դրանք հոմանիշներ:

МОЛЕКУЛЯРНО-ПОВЕРХНОСТНЫЕ СИЛЫ — ՄՈԼԵԿՈՒԼԱՅԻՆ-ՄԱԿԵՐԵՎՈՒԹՅԱՆ ՈՒԺԵՐ, մակերևութային ձգողականության ուժեր, որոնք մազական անցքերում պայմանավորում են մազանոթային ճնշումը: Մ.-մ. ու. զգալի դեր են կատարում ծակոտկեն միջավայրում հեղուկի ծծանցման գործում, հատկապես ապարի մեծ տեսակարար մակերևութի դեպքում:

МОЛЕКУЛЯРНЫЕ СИЛЫ — ՄՈԼԵԿՈՒԼԱՅԻՆ ՈՒԺԵՐ, նյութի մոլեկուլների միջև փոխազդեցության ուժեր, որոնք, կախված արտաքին ազդակներից (ջերմություն, ճնշում), պայմանավորում են նյութի այս կամ այն ագրեգատային վիճակը և նրա մի շարք ֆիզ. հատկությունները (խտություն, մեխ. հատկություններ, մակերևութային ձգողականություն ևն):

МОНИТОРИНГ РЕЖИМА ПОДЗЕМНЫХ ВОД — ՍՏՈՐԵԿՐՅԱ, ՋՐԵՐԻ ՌԵԺԻՄԻ ՄՈՆԻՏՈՐԻՆԳ, ստ. ջրերի ռեժիմի դիտումներ, գնահատում և կանխագուշակում: Ներկայումս, երբ ստ. ջրերի պաշարները ավելի ու ավելի ինտենսիվորեն են շահագործվում, լեռնահանքային, շին. (հատկապես ջրաշին.) և այլ աշխատանքներով խախտվում է նրանց ռեժիմը, ապա ստ. ջրերի յուրաքանչյուր խոշոր հնքվ-ի կամ ավազանի համար մոնիտորինգի ստեղծումը դառնում է հրաժայական պահանջ:

МОНОЛИТ — ՄԻԱԶՈՒՅԼ ԱՊԱՐԱՆՄՈՒԾ (ՄԵՆԱՔԱՐ, ՄՈՆՈԼԻԹ), որոշակի ձև ու չափեր ունեցող մնուշ, որը վերցված է առանց խախտելու ապարի բնական կառուցվածքն ու խոնավությունը:

МОНТОРИЛЛОНИТ — ՄՈՆՏՄՈՐԻԼՈՆԻՏ, կիսաբյուրեղային ջրային սիլիկատ, մատվածքային ապարներում լայնորեն տարածված տեղածին միներալ: Կառուցվածքով Մ. մնամ է պրոֆիլիտին, բայց առանձին թերթերի մեջ կլանված են ջրի մոլեկուլներ, որոնք կարող են հեշտությամբ անջատվել և նորից կլանվել, պայմանավորելով ապարի սեղմումը և ուռչումը:

МОРОЗНОЕ ВЫВЕТРИВАНИЕ — ՍԱՌԱՄԱՆԻՔԱՅԻՆ ՀՈՂՄԱՀԱՐՈՒՄ, ճեղքերի ու ծակոտիների մեջ սառչող ջրի ճնշման հետևանքով ապարների փլուխեցում և քայքայում: Ս. հ. հետևանքով բարձր լեռնային և քնեռային մարզերում առաջանում են «քարային ծովեր», լեռների ու ձորերի զառիթափ լանջերին՝ փլուվածքներ ու թափվածքներ, սառցադաշտերի գործունեության շրջաններում՝ կտեր, սուլիֆլուկցիոն երևույթներ, հողատակի քարերի ցցվածքներ ևն:

МОРОЗНЫЕ ПОЧВЫ, ГОРНЫЕ ПОРОДЫ, ГРУНТЫ — ՑՐՏԱՀԱՐՎԱԾ ՀՈՂԵՐ, ԱՊԱՐԱՆԵՐ, ԳՐՈՒՆՏՆԵՐ, բացասական ջերմաստիճանով ջրագուրկ (սառույց չպարունակող) հողեր, ապարներ, գրունտներ:

МОРОЗНЫЕ ПУЧИНЫ — ՍԱՌԱՄԱՆԻՔԱՅԻՆ ՈՒՌՉԵՑՈՒՄՆԵՐ, մանապարհածանկի տեղական բարձրացումներ, որոնք առաջանում են ձմռանը խոնավ ապարների սառեցման, իսկ գարնանը դրանց հալվելու և փխրեցման հետևանքով:

МОРОЗНЫЕ ТРЕЩИНЫ — ՍԱՌԱՄԱՆԻՔԱՅԻՆ ԺԵՂՔԵՐ, ճեղքեր, որոնք ապարներում առաջանում են նրանցում պարունակվող ջրի սառեցման հետևանքով: Այդ դեպքում ջրի ծավալը հեղուկ վիճակի համեմատությամբ աճում է շուրջ 10 %, իսկ նրա ճնշման ուժը ապարի պատերի վրա կազմում է 890 կգ/սմ²:

МОРОЗОСТОЙКОСТЬ — ՑՐՏԱԿԱՅՈՒՆՈՒԹՅՈՒՆ, սառնամանիքի քայքայիչ գործունեությանը ապարի դիմադրելու ունակություն: Ց. կախված է ապարի հա-

տիկների միջև եղած կապերի ամրությունից, բաց ծակոտկենության մեծությունից և լայն ու նեղ հաղորդակցվող ճեղքերի հարաբերակցությունից: Որքան մեծ է բաց ծակոտիների ծավալը, այնքան ապարի ցրտակալունությունը ցածր է: Ց. բնութագրվում է ցրտակալունության գործակցով, որն իրենից ներկայացնում է չստանձնմունքների և նույն ապարի 20—25 անգամ ստեցրած ու հալեցրած նմուշների ճզման ժամանակավոր դիմադրությունների հարաբերությունը: Գոյություն ունեցող պահանջների համաձայն, շինարարության համար ապարների ցրտակալունության գործակիցը 0,75-ից պակաս չպետք է լինի:

МОРСКАЯ ВОДА — ԾՈՒՎԱՅԻՆ ՋՈՒՐ, համաշխարհային օվկիանոսի ջուր: Ծ. ջ-ում լուծված են զանազան աղեր և ոչ մեծ քանակությամբ գազեր ու օրգ. նյութեր: Օվկիանոսի բաց մասերում ջրի հանքալցացումը կազմում է 35 գր/կգ (% սպորմիլե): Ծ. ջ-ի բիմ. բաղադրությունը բավական կայուն է և ներկայացված հետևյալ գլխավոր իոններով.

Կատիոններ	գր/կգ	Անիոններ	գր/կգ
Na+	— 10,722	Cl—	— 19,337
K+	— 0,382	SO ₄ ²⁻	— 2,705
Ca ²⁺	— 0,417	HCO ₃ —	— 0,091
Mg ²⁺	— 1,297	Br	— 0,066

Ծ. ջ. սառչում է մոտ — 2° Ց ջերմության դեպքում:

МОФЕТЫ (МОФЕТТЫ) — ՄՈՖԵՏՆԵՐ, տե՛ս Углекислые фумаролы:

МОЧАЖИНА — ԹԱՑՈՒՅԹ, երկրի մակերևույթի վրա գրունտային ջրի կամ վերնաջրի ելք՝ առանց նշմարելի հոսքի: Թ-ի տեղում սովորաբար աճում է փարթամ կանաչ բուսականություն: Թ. գրունտային ջրերի կամ վերնաջրերի առկայության և ոչ խոր տեղադրման ուղղակի ցուցանիշ է:

МОШНОСТЬ ВОДОНОСНОГО ГОРИЗОНТА — ՋՐԱՏԱՐ ՀՈՐԻԶՈՆԻ ՀԱՍՏՈՒԹՅՈՒՆ, ուղղաձիգ կտրվածքում ջրատար հորիզոնի բարձրություն (մ-երով)՝ հաշված ջրամերձ հիմքից մինչև հորիզոնի մակերևույթ: Տվյալ կտրվածքում Ջ. հ. հ. կարող է փոփոխական լինել՝ կախված ջրատար հորիզոնի մակերևույթի տատանումներից, որոնք իրենց հերթին կախված են հորիզոնի սնման պայմաններից:

МУТНОСТЬ ВОДЫ — ՋՐԻ ՊՂՏՈՐՈՒԹՅՈՒՆ, ջրում կախված մասնիկների (բերվածքների) պարունակությունը բնութագրող մեծություն: «Ջ. պ.» տերմինը բնութագրում է. 1) միավոր ծավալում կախված մասնիկների կշռային պարունակությունը (կամ խտությունը), 2) ջրում լույսի ուժի թուլացումը, որը պայմանավորված է կախված մասնիկների կողմից լույսի կլանումով և ցրումով:

МЯСИГА — ՄՅԱՍԻԳԱ, սառեցման հետևանքով ամրությունը կորցրած ապահածալին ապար: Տեղական անվանում Սիբիրում:

НАБЛЮДАТЕЛЬНАЯ СКВАЖИНА (КОЛОДЕЦ, ШУРФ) — ԴԻՏՈՂԱԿԱՆ ՀՈՐԱՏԱՆՑՔ (ԶՐՀՈՐ, ՇՈՒՐՖ), հորատանցք (ջրհոր, շուրֆ), որը փորվել է ստ. ջրերի մակարդակի և ջերմության տատանումները դիտելու և ջրի մոտիվներ վերցնելու համար: Տարբերում են. 1) ժամանակավոր Դ. հ.-եր, որոնցում դիտումները տարվում են միայն մոտաշարկման և փորձային արտամղումների ընթացքում, 2) հիմնական Դ. հ.-եր, որոնք նախատեսվում են երկարատև (բազմամյա) դիտումների համար:

НАБУХАНИЕ — ՈՒՌՁՈՒՄ, ջրի հետ փոխադրեցության ժամանակ կավային ապարների ծավալը մեծացնելու ունակություն, որը բացատրվում է տվյալ վիճակում ապարների ջրականման հակումով, մասնավորապես ջրի օսմոտիկ ներծծմամբ: Իր հերթին, օսմոտիկ ճնշումը պայմանավորվում է ապարի կազմությամբ և կառուցվածքով, փոխանակային կատիոնների և ապարի վրա ներգործող ջրի բաղադրությամբ: Ու. բնութագրվում է խոնավության աստիճանով (ապարի մոտիվ լրիվ ուռչման ժամանակ ներծծած ջրի քանակով), ուռչած մոտիվում ստեղծված ճնշմամբ (ուռչման ճնշմամբ) և ուռչման մեծությամբ (ուռած մոտիվի ծավալի կամ բարձրության և նրա սկզբնական ծավալի կամ բարձրության հարաբերությամբ): Առավել մեծ Ու. դիտվում է մոնոմորֆիզմի ապին կավերի մոտ:

НАБЕСКА — ԿՇՈՒԿ, նյութի (ապարի) մոտիվ նվազագույն քանակ, որն անհրաժեշտ է տարբեր բնույթի տարրալուծությունների համար:

НАГНЕТЕНИЕ (НАЛИВ) — ՆԵՐՄՂՈՒՄ (ՆԵՐԼԻՑՔ), ապարների ջրաթափանցելիության որոշման մեթոդ, որի դեպքում ուսումնասիրվող ապարների մեջ հորատանցքի կամ շուրֆի միջոցով ներմղվում կամ ազատ լցվում է ջուր, միաժամանակ տարվում են ներմղվող ջրի քանակի, մակարդակի (ճնշման) դիտումներ, որոնց օգնությամբ որոշվում են ապարների տեսակարար ջրակլանողականությունը և ծծանցման (ջրաթափանցելիության) գործակիցը: Ներմղումն ազատ ջրիցքից տարբերվում է նրանով, որ բացի ջրի պլան գրավիտացիոն ուժից, պոմպի միջոցով հորատանցքում ստեղծվում է լրացուցիչ ճնշում:

НАГРУЗКА РАЗРУШАЮЩАЯ — ՔԱՅՔԱՅԻՁ (ԱՎԵՐԻՁ) ԲԵՌՆՎԱԾՔ, ճնշում, որը գերազանցում է գրունտի սահմանային դիմադրությունը և այն սկսվում է քայքայվել: Ք. բ. համապատասխանում է գրունտի սողքի և դրոշմի տակից արտառելման վրա հասնելու փուլերին:

НАДМЕРЗЛОТНЫЕ ВОДЫ -- ՎԵՐՍՍՈՒՑՈՒԹԱՅԻՆ ԶՐԵՐ, ըստ Ն. Ի. Տոլստիխինի (1941), ստ. ազատ ջրեր, որոնք տեղադրված են հողագրունտներում և մայրական ապարների հողմահարման կեղևում՝ ջրամերձ հիմք ծառայող սառած ապարների վրա: Վ. ջ. ստորաբաժանվում են 3 խմբի. 1) սեզոնային սառչող ջրեր, 2) մասամբ սառչող ջրեր, 3) բազմամյա հալույթների չսառչող ջրեր: Վերջինները երբեմն օգտագործվում են ջրամատակարարման համար:

НАДСОЛЕВЫЕ ВОДЫ — ՎԵՐԱՂԱՅԻՆ ՋՐԵՐ, առ. ջրեր (աղաջրեր), որոնք տեղադրված են աղային հաստվածքները ծածկող ապարներում: Եթե Վ. ջ. գտնվում են շարժում վիճակում, ապա աղային հաստվածքները ենթարկվում են ինտենսիվ կարստավորման և դժվարացնում են աղային հնքվ-երի շահագործման պայմանները:

НАИМЕНЬШЕЕ ГЛАВНОЕ НАПРЯЖЕНИЕ — ՆՎԱԶՍԳՈՒՅՆ ԳԼԽԱՎՈՐ ԱՐՈՒՄ, հարթ խնդրում՝ երկու, իսկ տարածական խնդրում՝ երեք գլխավոր նորմալ բարումներից միազագույնը:

НАЛЕДЬ — ՍԱՌՑԱԲԼՈՒՐ, բլրաձև սառցակուտակ, որն առաջանում է ցուրտ գոտիներում գետի սառցածածկի կամ երկրի մակերևույթի վրա: Ցակուտիայում գետային ջրերի սառեցումից առաջացած Ս-ները, որոնք կոչվում են նաև տարիներ, զբաղեցնում են տասնյակ և հարյուրավոր կմ² մակերես:

НАМЫВАНИЕ — ՈՂՈՂԱԿՈՒՏԱԿՈՒՄ, ծովային (լճային, գետային) ալիք-ներով և հոսանքներով տեղափոխվող մատվածքների կուտակում:

НАПОР НАД КРОВЛЕЙ — ՎԵՐԱՌԱՍՍԱՂԱՅԻՆ ԾՆԾՈՒՄ, ջրատար ապարների ջրամերձ առաստաղից հաշված այն բարձրությունը, որին ճնշումնային ջրերը հասնում են հորատանցքերում, ջրհորերում կամ ապարների ճեղքերում: Երբեմն՝ օգտագործվում է որպես «Ծնշում» տերմինի հոմանիշ, որը ճիշտ է: Հոմանիշ՝ «Ծնշումնային բարձրություն» կամ «Պիեստիկ բարձրություն» հնացած տերմինները:

НАПОРНАЯ ВЫСОТА (ПИЭСТИЧЕСКАЯ ВЫСОТА) — ԾՆԾՈՒՄՆԱՅԻՆ ԲԱՐՋՐՈՒԹՅՈՒՆ (ՊԻԵՍՏԻԿ ԲԱՐՋՐՈՒԹՅՈՒՆ), տե՛ս Напор над кровлей: Հնացած տերմին:

НАПОРНАЯ (ПЬЕЗОМЕТРИЧЕСКАЯ) ПОВЕРХНОСТЬ — ԾՆԾՈՒՄՆԱՅԻՆ (ՊԻԵԶՈՄԵՏՐԱԿԱՆ) ՄԱԿԵՐԵՎՈՒՅԹ, երևակայական մակերևույթ, մինչ որը ճնշումնային ջրերը կարող են բարձրանալ կամ իրականում բարձրանում են հորատանցքերով և այլ լեռների փորվածքներով: Զրաերկր. քարտեզների վրա Ծ. մ. պատկերվում է հիդրոիզոպիեզների (պիեզոիզոպիսների) միջոցով: Հոմանիշ՝ արտեզյան մակերևույթ:

НАПОРНО-БЕЗНАПОРНЫЙ ПОТОК — ԾՆԾՈՒՄՆԱՅԻՆ-ՈՉ ԾՆԾՈՒՄՆԱՅԻՆ ՀՈՍԲ, ծծանցման հոսք, որն իր շարժման ճանապարհին տեղ-տեղ ունի ազատ մակերևույթ, իսկ որոշ տեղերում ձեռք է բերում զգալի ճնշում, Ծ.-ո. ճ. հ. բնորոշ է փոփոխական հատության միջշերտային ջրհոսքերին, որոնք տեղ-տեղ «ճնշվում են» ծածկի ջրամերձ ապարների հատակի իջեցումներով:

НАПОРНЫЕ ВОДЫ — ԾՆԾՈՒՄՆԱՅԻՆ ՋՐԵՐ, տե՛ս Вода напорная:

НАПОРНЫЙ ГРАДИЕНТ (ГИДРАВЛИЧЕСКИЙ ГРАДИЕНТ, ПЬЕЗОМЕТРИЧЕСКИЙ УКЛОН) — ԾՆԾՄԱՆ ԳՐԱԳԻԵՆՏ (ՀԻԴՐԱՎԼԻԿ ԳՐԱԳԻԵՆՏ, ՊԻԵԶՈՄԵՏՐԱԿԱՆ ԹԵԳՈՒԹՅՈՒՆ), առ. ջրերի ճնշման անկման մեծությունը

(չափը) ծծանցման միավոր ճանապարհի վրա: Հոմանիշ՝ հոսքի գրադիենտ, ճնշման թեքություն:

НАПОРНЫЙ (АРТЕЗИАНСКИЙ) ИСТОЧНИК — ԾՆՇՈՒՄՆԱՅԻՆ (ԱՐՏԵԶՅԱՆ) ԱՂԲՅՈՒՐ, ճնշումնային (արտեզյան) ջրերի բնական ելք՝ ակնհայտ վերընթաց շարժումով:

НАПОРНЫЙ ПОТОК — ԾՆՇՈՒՄՆԱՅԻՆ ՀՈՍԲ, ճնշման տակ կատարվող հեղուկի շարժում:

НАПРЯЖЕНИЕ ГИДРОДИНАМИЧЕСКОЕ — ԶՐԱԴԻՆԱՄԻԿ ԼԱՐՎԱԾՈՒԹՅՈՒՆ, լարվածություն, որն առաջանում է ջրով հագեցած ապարում արտաքին ճնշման փոփոխության կամ հոսքի ճանապարհին ապարի ջրաթափանցելիության փոփոխության հետևանքով:

НАПРЯЖЕНИЕ ДОПУСКАЕМОЕ — ԹՈՒՅԼԱՏՐԵԼԻ ԼԱՐՈՒՄ, փորձի տեղվալներով սահմանվող նորմատիվ մեծություն, որը հավասար է տվյալ գրունտի սահմանային (քայքայիչ) լարվածության և նրա համար ընդունված ամրության պաշարի հպարեկրությանը: Տարբերում են ձգման, սեղմման, կտրման (խզման), ճզման և այլ թ. լ-ներ: Հոմանիշ՝ սահմանային բեռնվածք:

НАПРЯЖЕННОЕ СОСТОЯНИЕ ГРУНТА — ԳՐՈՒՆՏԻ ԼԱՐՎԱԾ ՎԻՃԱԿ, գրունտի վիճակ, որը բնութագրվում է նրա ցանկացած տարրական մակերեսի վրա նորմալ և շոշափող լարվածությունների առկայությամբ:

НАРЗАН — ՆԱՐԶԱՆ, Կոկկատում ածխաթթվային ջրերի աղբյուրների տեղական անվանում: Ածխաթթվային ջրերն ունեն տարբեր տեղական անվանումներ. Բուրչաք-Մոնղոլիայում՝ արշան (արսան), Կարպատներում՝ կլաս (կամ բուրկոտ), Վրաստանում՝ մաջարիձղալի (կամ մժագեձղալի), Հայաստանում՝ թթու ջուր ևն:

НАСЫЩЕНИЕ ПОРОДЫ ВОДОЙ — ԱՊԱՐԻ ԶՐԱՀԱԳԵՑՈՒՄ, ապարում եղած բոլոր ծակոտիների, ճեղքերի և այլ դատարկությունների լրիվ ջրահագեցում:

НАСЫЩЕННЫЙ ПАР — ՀԱԳԵՑԱԾ ԳՈԼՈՐՅԻ, գոլորշիացող հեղուկի հետ հավասարակշռության մեջ գտնվող գոլորշի: Հավասարակշռության վիճակում ժամանակի միավորի ընթացքում հեղուկից գոլորշիացող մոլեկուլների թիվը հավասար է գոլորշուց հեղուկի անցնող մոլեկուլների թվին:

НАСЫЩЕННЫЙ РАСТВОР — ՀԱԳԵՑԱԾ ԼՈՒԾՈՒՅԹ, լուծվող նյութերի (աղերի) ավելցուկի հետ հավասարակշռության մեջ գտնվող լուծույթ: Զերմության բարձրացմանը զուգընթաց Հ. լ-ում աղերի պարունակությունն ավելանում է, իսկ լուծված գազերինը՝ նվազում:

НАТЕКИ — ՄԱԿԱՀՈՍՈՒԿՆԵՐ, մակահոսուկային միներալային գոյացումներ, որոնք առաջանում են բաց մակերևույթով հոսող լուծույթների որոշ բաղադրատարրերի անջատման (նստեցման) հետևանքով: Քարանձավներում և ստ. լեռնային

փորվածքներում Մ. ներկայացված են ստալագմիտների և ստալակտիտների ձևով և առաջանում են ներթափանցող ջրերից կրաքարի նստեցման հաշվին: Հանդիպում են նաև այլ ձևի (բողբոջաձև, գալարաձև) Մ., որոնք ունենում են կճեպային և շառավիղանստագայթային (ռադիալ) կառուցվածք: Նման Մ. բնորոշ են գորշ և կարմիր երկաթաքարերի, օպալի, մալախիտի ևնի համար: Ավելի շատ Մ. առաջանում են գեյզերների և տաք ջրերի աղբյուրների նստվածքներում, որոնց լուծույթները հազեցած են ածխաթթվային կալցիումով:

НАЧАЛЬНЫЙ ГРАДИЕНТ НАПОРА — ԾՆԾՄԱՆ ՍԿԶԲՆԱԿԱՆ ԳՐԱՌԻԵՆՏ, ճնշման գրադիենտի արժեք, որի գերազանցումը հանգեցնում է կավային ապարներում ջրի ծծանցմանը:

НЕДОУПЛОТНЕННОЕ СОСТОЯНИЕ ГРУНТА — ԳՐՈՒՆՏԻ ԹԵՐՄԻՏ ՎԻՃԱԿ, փուխ գրունտի բնական խտացվածության վիճակ, որի դեպքում գրունտի ծակոտկենությունը գերազանցում է բնական բեռնվածքի ենթարկված (խախտված) գրունտի ծակոտկենությունը:

НЕДОСТАТОК НАСЫЩЕНИЯ — ՀԱԳԵՑՄԱՆ ՊԱԿԱՍ, տե՛ս Дефицит насыщения (упругости):

НЕЙТРАЛЬНОЕ ДАВЛЕНИЕ — ՉԵԶՈՔ ԾՆՉՈՒՄ, ջրհագեցած ապարի ծակոտիցային ճնշման հավասարակշռված վիճակը ջրի արտաքին ճնշման հետ:

НЕЙТРАЛЬНОЕ НАПРЯЖЕНИЕ — ՉԵԶՈՔ ԼԱՐՈՒՄ, փուխ ջրհագեցած գրունտի վրա բեռնվածքով ստեղծվող լարման այն մասը, որն ընկալվում է ծակոտիցային ջրի կողմից գրունտի համընդհանուր ամրացման (կոնսոլիդացման) փուլում:

НЕМЕЦКИЙ ГРАДУС ЖЕСТКОСТИ — ԿՈՇՏՈՒԹՅԱՆ ԳԵՐՄԱՆԱԿԱՆ ԱՍՏԻՃԱՆ, տե՛ս Жесткость воды:

НЕНАПОРНЫЕ ВОДЫ — ՈՉ ԾՆԾՈՒՄՆԱՅԻՆ (ԾՆԾՈՒՄԱԶՈՒՐԿ) ԶՐԵՐ, տե՛ս Безнапорные подземные воды:

НЕОДНОРОДНАЯ ВОДОНОСНОСТЬ ПОРОД — ԱՊԱՐՆԵՐԻ ԱՆՀԱՄԱՍԵՌ ԶՐԱՏԱՐՈՒԹՅՈՒՆ, ապարների ջրատարության անհավասարաչափություն, որը պայմանավորված է նրանց ծակոտկենության և ջրաթափանցելիության անհամասեռությամբ:

НЕПОДВИЖНЫЕ (ЗАСТОЙНЫЕ) ПОДЗЕМНЫЕ ВОДЫ — ԱՆԾԱՐԺ (ՎԱՆԳՈՒՆ) ՍՏՈՐԵՐԿՐՅԱ ԶՐԵՐ, հարաբերականորեն անշարժ գրավիտացիոն ջրեր, որոնք կարող են գտնվել. 1) ապարների ներփակ ծակոտիներում ու դատարկություններում, 2) համապարփակված ջրատար ապարներում (ոսպնյակներում, մոլդաներում (տաշտափոսերում), սեպաձև վերջացող շերտերում, ջրամերձ տեկոխախտումներով գոտեվորված երկրք. կառուցվածքներում ևն):

НЕРАВНОМЕРНАЯ ОСАДКА — ԱՆՀԱՎԱՍԱՐԱԶԱՓ ՆՍՏՈՒՄ, հիմնադրամի կամ կառույցի որևէ մասի նստում, որը կառույցի տարբեր տեղամասերում միատեսակ չէ: Ի տարբերություն հավասարաչափ նստման, Ա. ճ. ամփջապես հանգեցնում է մեծամասամբ խզումներով ուղեկցվող ձևախախտումների:

НЕРАВНОМЕРНОЕ ДВИЖЕНИЕ ПОТОКА ПОДЗЕМНЫХ ВОД — ՍՏՈՐԵՐԿՅԱ ԶՐՀՈՍՔԻ ԱՆՀԱՎԱՍԱՐԱԶԱՓ ԾԱՌԺՈՒՄ, ստ. ջրհոսք, որի շարժման արագությունը փոփոխվում է հոսքի կենդանի կտրվածքի կամ հիդրավիկ թեքության փոփոխության հետևանքով:

НЕСОВЕРШЕННАЯ СКВАЖИНА (КОЛОДЕЦ) — ՈՉ ԿԱՏԱՐՅԱԼ ՀՈՐԱՏԱՆՑՔ (ԶՐՀՈՐ), հորատանցք (ջրհոր), որը ամբողջապես չի հասել ջրատար հորիզոնը կամ ջրընդունիչ մասը փոքր է ջրատար հորիզոնի հաստությունից:

НЕСУЩАЯ СПОСОБНОСТЬ ГРУНТА — ԳՐՈՒՆՏԻ ԿՐՈՂՈՒՆԱԿՈՒԹՅՈՒՆ, տե՛ս Расчетное сопротивление грунта:

НЕУСТАНОВИВШЕЕСЯ ДВИЖЕНИЕ ПОДЗЕМНЫХ ВОД — ՍՏՈՐԵՐԿՐԶԱ ԶՐԵՐԻ ԶԿԱՅՈՒՆԱՑՎԱԾ ԾԱՌԺՈՒՄ, ստ. ջրերի շարժում, որի դեպքում հոսքի ծախսը, ուղղությունը, հիդրավիկ թեքությունն ու արագությունը ժամանակի ընթացքում փոփոխվում են:

НЕУСТАНОВИВШИЙСЯ УРОВЕНЬ — ԶԿԱՅՈՒՆԱՑՎԱԾ ՄԱԿԱՐԴԱԿ, ստ. ջրերի մակարդակ, որի դիրքը ժամանակի ընթացքում փոփոխվում է:

НЕФТЯНЫЕ ВОДЫ (ВОДЫ НЕФТЯНЫХ МЕСТОРОЖДЕНИЙ) — ՆԱՎԹԱՅԻՆ ԶՐԵՐ (ՆԱՎԹԱՅԻՆ ՀԱՆՔԱՎԱՅՐԵՐԻ ԶՐԵՐ), նավթային հնքվերում տարածված ստ. ջրեր: Տարբերում են եզրային (եզրագծային), թևային (կողային), միջանկյալ և հատակային ջրեր: Ն. ջ. սովորաբար աչքի են ընկնում բարձր հանքայնացումով և բյուր-կալցիումային, բյուր-կալցիումային-մագնիումային կամ ջրաֆարթոնատ-նատրիումային քիմ. բաղադրությամբ: Հաճախ նրանք պարունակում են մեծ քանակությամբ յոդ, բրոմ, բոր, ռադիում, ստրոնցիում, բարիում և այլ տարրեր, ինչպես նաև օրգ. նյութեր, կենսածին ազոտ, ծծմբաջրածին, ածխաթթու ևն:

НИВАЛЬНЫЙ КЛИМАТ — ՆԻՎԱԼ ԿԼԻՄԱ, ցուրտ կլիմա, որը բնութագրվում է ձյան տեսքով առատ տեղումներով: Սովորաբար ձյունը չի հասցնում տարվա տաք ժամանակահատվածում հալել-գոլորշիանալ և, տարեց-տարի կուտակվելով, առաջացնում է ձյունածածկոցներ ու սառցաշերտեր: Ն. կ. բնորոշ է հյուսիսային լայնություններին և լեռնային մարզերին:

НИВАЦИЯ — ՆԻՎԱՅԻՆԱ, ապարների վրա ձյունածածկի քայքայիչ գործունեությունը, որը սառնամանիքային հողմահարման (ձյան հալման ու սառեցման անընդհատ հերթափոխության) արդյունք է: Ն. նպաստում է լեռնալանջերին, հատկապես ձյան գծին մոտ, խոռոչների, ակունների ու կրկեսների առաջացմանը: Հոմանիշ՝ ձյան ողողամաշում:

НИЖНИЙ ДЕНУДАЦИОННЫЙ УРОВЕНЬ — ԼԵՐԿԱՑՄԱՆ (ՏԵՂԱՏԱՐՄԱՆ) ՍՏՈՐԻՆ ՄԱԿԱՐԴԱԿ, լեռնագման (տեղատարման) ստորին սահման, որը, ինչպես ընդունված է հաշվել, համընկնում է ողողամաշման ընդհանուր հիմքի՝ Համաշխարհային օվկիանոսի մակարդակի հետ: Իրականում Լ. և մ. գտնվում է օվկիանոսի մակարդակից էլ ներքև, քանի որ ծովի ափամաշումը, ծովային ծանծաղուտներում գետերի ողողամաշումը, ինչպես նաև ստ. տեղատարումը նվազ չափով որսերովում են այդ մակարդակից ցած (տե՛ս Базис эрозии):

НИЖНИЙ ПРЕДЕЛ ПЛАСТИЧНОСТИ (ГРАНИЦА РАСКАТЫВАНИЯ ГРУНТОВ) — ՊԼԱՍՏԻԿՈՒԹՅԱՆ ՍՏՈՐԻՆ ՍԱՀՄԱՆ (ԳՐՈՒՆՏՆԵՐԻ ԳԼԱՆՄԱՆ ՍԱՀՄԱՆ), տե՛ս Пластичность глинистых пород:

НИЖНЯЯ ВОДОРАЗДЕЛЬНАЯ ТОЧКА ГРУНТОВОГО ПОТОКА—ԳՐՈՒՆՏԱՅԻՆ ՀՈՍՔԻ ՍՏՈՐԻՆ ԶՐԲԱԺԱՆԱՅԻՆ ԿԵՏ, գրունտային հոսքի իջույթային (դեպրեսիոն) կորի ծալատեղի կրիտիկական (ըստ Ե. Պրինցի) կամ կուլմիացիոն (ըստ Վ. Ն. Շելկաչովի) կետ, որը գտնվում է հորատանցքի կամ ջրհորի իջույթային ձագարի հոսանքով ներքև ողողված թևի վրա:

НИСХОДЯЩИЕ ИСТОЧНИКИ — ՎԵՐԸՆԹԱՑ ԱՂԲՅՈՒՐՆԵՐ, աղբյուրներ, որոնք սնվում են գրունտային կամ ոչ ճնշումնային ջրերով: Զրի շարժումը կատարվում է վարքենթաց ուղղությամբ՝ ջրատար հորիզոնի սնման մակերևույթից դեպի ցամաքորդ հանդիսացող աղբյուրի ելքը:

НИТРАТНЫЕ ВОДЫ — ՆԻՏՐԱՏԱՏԻՆ ԶՐԵՐ, ջրեր, որոնց քիմ. բաղադրության մեջ անիոններից գերիշխում է NO_3^- իոնը:

НОВОСАДКА — ՆՈՐԱՆՍՏՎԱԾԲ, աղեր, որոնք լճային աղաջրից անջատվում են որոշակի սեզոնի ընթացքում: Ըստ առաջացման ժամանակի առանձնացվում են Ն-ների 3 տարբերակներ. ամառային՝ գոյանում է գոլորշիացման հետևանքով, աշնանային՝ գոյանում է աղաջրի սառեցման հետևանքով, և ձմեռային՝ գոյանում է աղաջրի գերասառեցման հետևանքով: Կախված լճային աղաջրի կազմից և նրա տվածքաառաջացման սեզոնից, Ն-ի կազմը կարող է տարբեր լինել (կերակրի աղ, գլաուբերային աղ, սոդա են): Լճային աղաջրի խտության նվազման կամ ջերմային փոփոխությունների դեպքում Ն. կարող է մասամբ կամ իսպառ տարրալուծվել: Սակայն լճի կալուն ռեժիմի դեպքում, տարեցտարի կուտակվելով, Ն-ի հզորությունը կարող է հասնել տասնյակ սմ-երի: Ն. հանդիսանում է որոշ աղաջրային լճերի հիմնական շահագործողական շերտը:

НОЗДРЕВАТОСТЬ ГОРНЫХ ПОРОД — ԱՊԱՐՆԵՐԻ ՉԵՂՏՈՒԹՅՈՒՆ (ՍՊՈՒՆԳԱՆՄԱՆՈՒԹՅՈՒՆ), նույնն է, ինչ ապարների փոքր չափերի խոռոչափորությունը (տե՛ս Кавернозность горных пород):

НОРМА ОСУШЕНИЯ — ՉՈՐԱՑՄԱՆ ՆՈՐՄ, չորացվող տարածքներում գրունտային ջրերի մակարդակի իջեցում այն չափով, որն անհրաժեշտ է գյուղատնտ. կուլտուրաների նորմալ աճի, ինչպես նաև քաղաքացիական ու արդյունաբերական շինարարության անվտանգ ծավալման համար:

НОРМАЛЬНОЕ НАПРЯЖЕНИЕ — ՆՈՐՄԱԼ ԼԱՐՈՒՄ, առաձգական մարմնի լարում, որը գործում է հետազոտվող կտրվածքին ուղղահայաց:

НОРМЫ ВОДОПОТРЕБЛЕНИЯ — ԶՐԾԳՏԱԳՈՐԾՄԱՆ ՆՈՐՄԵՐ, ջրի նվազագույն քանակ (լ/վրկ, մ³/օր, մ³/ժամ), որն անհրաժեշտ է մարդու նորմալ կենսագոյության և տնտ. գործունեության համար: Զ. Գ. սահմանվում են հաշվի առնելով մեկ մարդու խմելու և տնտ. կարիքների (վերջինները էապես կախված են տեղանքի բնակլիմայական պայմաններից և ուրբանիզացիայի աստիճանից), արդյունաբերության միավոր արտադրատեսակի, ոռոգման միավոր տարածքի, մեկ գլուխ անասունի համար անհրաժեշտ ջրաքանակներից:

НОРМЫ КАЧЕСТВЕННОГО СОСТАВА ВОДЫ — ԶՐԻ ՈՐԱԿԱԿԱՆ ԲԱՂԱԴՐԱԿԱԶՄԻ ՆՈՐՄԵՐ, ջրի միավոր ծավալում ֆիզ. և քիմ. խառնուրդների (հանքային, օրգ. ու գազային), ինչպես նաև մանրէների թույլատրելի պարունակության ցուցանիշներ: Զ. ո. ք.-ն, որոնք սահմանվել են մախկին ԽՍՀՄ Պետստանդարտի կոդմից, ելնելով ջրօգտագործման նպատակներից (խմելու, տնտ., բուժական, տեխնոլոգիական ևն), միանգամայն տարբեր են:

НУЛЕВАЯ ПЛОСКОСТЬ СРАВНЕНИЯ — ՀԱՄԵՄԱՏՈՒԹՅԱՆ ԶԵՐՈՅԱԿԱՆ ՀԱՐԹՈՒԹՅՈՒՆ, տե՛ս Плоскость сравнения напоров:

НУМЕРАЦИЯ ПРИРОДНЫХ ВОД — ԲՆԱԿԱՆ ԶՐԵՐԻ ՀԱՄԱՐԱԿԱԼՈՒՄ, լիտ քիմ. բաղադրության ջրերի համակարգման գծապատկերային եղանակ, որը կատարվում է Ն. Ի. Տոլստիխինի կողմից առաջարկված գրաֆիկ-քառակուսու օգնությամբ (տե՛ս График-квадрат):

— 0 —

ОБВАЛЫ — ՓԼՎԱԾԲՆԵՐ, լեռների և ձորերի մեծացքեր ու զատիթափ լանջերին առաջացող գրավիտացիոն գործընթացներ, որոնք դիտվում են խոշոր, հաճախ հսկայական չափերի ապարազանգվածների հանկարծակի փլուզման ձևով: Հողմահարման հետևանքով զատիթափ լանջերի ապարները կորցնում են կոշտ կապերը և գրավիտացիոն ուժերի ազդեցությամբ, երբեմն նաև սելավի ու տեխնածին ցնցումների հրահրմամբ, պոկվում են լանջերից, գլորվում ու զարնվում են լանջն ի վար, փշրվում ու փշրում են ապարների ցցվածքները և, ի վերջո, կոտակվում են լանջերի ստորոտներին, ձորերում ու հովիտներում: Վերջին դեպքում Փ. ժամանակավորապես պայտեղնում են գետային հոսքը, որպես կանոն, ավարտվելով հեղեղումներով:

ОБВАЛОВАНИЕ — ԹՄԲԱՊԱՏՈՒՄ, հողաթմբեր (հողապատնեշներ), որոնք կառուցվում են գետափերին և ջրամբարներին հարող տարածքները ջրակալումից պաշտպանվելու նպատակով:

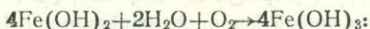
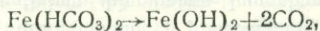
ОБВОДНЕНИЕ — ԶՐԱՐԲԱՑՈՒՄ, ջրասակավ շրջաններում գյուղատնտ. ու կոմունալ-կենցաղային նպատակների համար ջրապահովվածության բարձրացումը՝ տեղի մակերևութային հոսքն ու ստ. ջրերն օգտագործելու, ինչպես նաև ջրառատ

շրջաններից ազատ ռեսուրսներ տեղափոխելու միջոցով: Տեղական մակերևութային հոսքը, մասնավորապես զարմանալին վարարումները ուցիոնալ օգտագործելու համար կառուցվում են ջրամբարներ ու լճակներ, արհեստականորեն ավելացվում են ստ. ջրերի պաշարները (տե՛ս Запасы подземных вод искусственные) ևն:

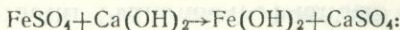
ОБВОДНЕНИЕ НЕФТЯНОГО (ГАЗОВОГО) ПЛАСТА — ՆԱՎԹԱՅԻՆ (ԳԱՆՋԱՅԻՆ) ԹԵՐՏԻ ԶՐԱՎԱԼՈՒՄ, 1. Նավթային (գազային) շերտի աստիճանաբար ջրակալում՝ հարակից ջրատար շերտերից ջրի ներխուժման հետևանքով, որը տեղի է ունենում նավթի (գազի) շահագործման և քանակի (ճնշման) նվազման պատճառով: 2. Ն. շ. շ., որը տեղի է ունենում հորատանցքերով բացված վերին հորիզոնների ջրերի հաշվին, եթե նրանք հուսալի մեկուսացված (ցեմենտացված) չեն: 3. Արհեստական ջրակալում (ֆլյուիդն), որը կատարվում է նավթային (գազային) շերտում ճնշումը պահպանելու նպատակով:

ОБЕЗВРЕЖИВАНИЕ ВОДЫ — ԶՐԻ ՎՆԱՍԱԶԵՐԾՈՒՄ, բնական ջրի որակի բարելավման միջոցառումներից մեկը, որը կիրառվում է հիվանդաբեր մանրէների վերացման համար: Զ. վ. կատարվում է քլորացման, օզոնացման, ուլտրամանուշափազույն ճառագայթներով ու ծանր մետաղների (պղինձ, արծաթ) աղերով ախտահանման և այլ միջոցներով:

ОБЕЗЖЕЛЕЗИВАНИЕ ВОДЫ — ԶՐԻ ԵՐԿԱԹԱԶԵՐԾՈՒՄ, բնական ջրերից երկաթի միացությունների հեռացում, որոնք պարունակվում են մեծ քանակությամբ (մինչև 10 մգ/լ և ավելի) լուծված և կոդիդ վիճակներով: Երկաթի պարունակությունը վատացնում է ջրի ֆիզ. հատկանիշները (գույնը, համը, հոտը, վճիտությունը), մետաղյա խողովակաշարերում (երկաթային մանրէների կենսագործունեությամբ պայմանավորված) առաջացնում է խցանումներ, գցում է արդյունաբերական ապրանքների որակը ևն: Կոմունալ-կենցաղային նպատակների համար օգտագործվող ջրում երկաթի թույլատրելի պարունակությունը կազմում է 0,3 մգ/լ, մետաքսի, բամբակեղենի, վիսկոզների արտադրությունում՝ 0,1—0,2 մգ/լ, արհեստական մանրաթելերի, լուսանկարչական ժապավենների արտադրություններում, դեղագործությունում՝ 0,03 մգ/լ: Զրից երկաձխաթթվային երկաթը հեռացվում է թանձրանոցում օդահագեցումով, որի գործընթացում առաջանում է երկաթօքսիդի հիդրատի անլուծելի նստվածք.

Թթու ջրերի երկաթազերծումը օդահագեցումով հնարավոր չի իրագործել: Այդ դեպքում (ինչպես նաև ջուրը լիովին երկաթազերծելիս) կիրառվում է կրալուծում.

Թույլ պղտորության ջրերի երկաթազերծումը կատարվում է կատիոնացումով (տե՛ս Катонирование воды), իսկ օրգ. միացությունների պարունակության դեպքում՝ մակարդումով (կոագուլյացիայով) և քլորացումով (հետագա ապաքլորացումով):

ОБЕЗЗАРАЖИВАНИЕ ВОДЫ — ԶՐԻ ՎԱՐԱԿԱԶԵՐԾՈՒՄ (ԱՆՏՆԱՆՈՒՄ), խմելու և տնտ. նպատակների համար օգտագործվող ջրի մաքրումը հիվանդածին

մանրէներից: Ջրի միջոցով տարածվող հիվանդածին (քրոմաքեր) մանրէները, ի տարբերություն ոչ հիվանդածին անվատ մանրէների (փտամանրէների), վարակազերծման ավելի հեշտ են ենթարկվում: Այդ պատճառով ձգտում են ոչ թե խիստ դժվարին լիակատար մանրէազերծմանը, այլ միայն հիվանդածին կենսունակ մանրէների ոչնչացմանը, որով ապահովվում է Ջ. վ.: Ջրի մաքրման սովորական եղանակները (տե՛ս Обезвреживание воды) միայն նվազեցնում են հիվանդածին մանրէների քանակը, սակայն խմելու համար ջուրը միանգամայն անվատ դարձնելու նպատակով հարկավոր է այն վարակազերծման ենթարկել:

Ջ. վ. իրագործվում է ջրմուղ կայանների կողմից բոլոր այն դեպքերում, երբ ջրամատակարարման աղբյուրները սանիտարահամաճարակաբանական տեսակետից անհուսալի են: Ջ. վ. կատարվում է ջրի վրա ազդելով քլորով (քլորացում), օզոնով (օզոնացում), ուլտրամուշակագույն ճառագայթներով (ճառագայթահարություն), գերձաղնով, ծանր մետաղների (արծաթ, պղինձ ևն) աղերով և բարձր ջերմությամբ (եռացում): Գործնականում ամենուրեք լայնորեն կիրառվում է միայն քլորացումը՝ այդ եղանակի հուսալիության, էժամության, ինչպես նաև քլորացման-ապաքլորացման հեշտության շնորհիվ: Հոմանիշ՝ Ջրի վնասազերծում (տե՛ս Обезвреживание воды):

Պ ОБЗОРНАЯ ГИДРОГЕОЛОГИЧЕСКАЯ КАРТА — ԱՎՆԱՐԱՍԻՆ ՋՐԱԵՐԿՐԱՔԱՆԱԿԱՆ ՔԱՐՏԵԶ, փոքրամասշտաբ (1:1.000.000 և ավելի փոքր) քարտեզ, որի վրա արտահայտվում են ուսումնասիրվող տարածքի ջրաերկրք. բնդհանուր բնութագրի համար անհրաժեշտ հիմնական առանձնահատկությունները: Ա. Ջ. ք. ջրամատակարարման միջոցով համար բավարար հիմք չի կարող հանդիսանալ, սակայն հավաստի տվյալներ է պարունակում արտեզյան կամ գրունտային ջրերի առկայության, դրանց օգտագործման հնարավորությունների և այլնի մասին:

ОБЛАСТЬ БЕССТОЧНАЯ — ՀՈՍՔԱԶՈՒՐԿ ՄԱՐԶ, ներքամաբային հոսքի մարզ, որը գետային ցանցով կապված չի համաշխարհային օվկիանոսի հետ (օր., Կասպից ծովի և Արալյան լճի ավազանները): Հ. մ-երը բնորոշ են չորային գոնաներին, ինչպես նաև տափարակ, գոգավոր, թույլ կտրտված ռելիեֆ ունեցող տարածքներին:

ОБЛАСТЬ ВЛИЯНИЯ — ԱՋԴԵՑՈՒԹՅԱՆ ՄԱՐԶ, 1. Լեռնային գործում՝ լեռնային փորվածքը ջրապատող ապարների մարզ, որում փորվածքի անցման հետևանքով լարումների վերաբաշխում է կատարվում: 2. Ջրաերկրաբանությունում՝ ջրատար հորիզոնի վրա ջրհան կառույցի ազդեցության մարզ, որի չափերը որոշվում են ազդեցության շառավիղով (տե՛ս Раднус влияния):

ОБЛАСТЬ ВЫКЛИНИВАНИЯ ПОДЗЕМНЫХ ВОД — ՍՏՈՐԵՐԿՐՅԱ ՋՐԵՐԻ ԲԵՌՆԱԹԱՓՄԱՆ (ՍԵՊԱԶԵՎ ՎԵՐԶԱՑՄԱՆ) ՄԱՐԶ, ջրատար ապարների տարածման տեղամաս, որտեղ ստ. ջրերը դուրս են գալիս երկրի մակերևույթ (բեռնաթափվում են)՝ աղբյուրների, ճահնացման կամ թացույթների տեսքով: Ա. Ջ. մ-երը բնութագրվում են փարթամ բուսականությամբ:

ОБЛАСТЬ ДРЕНАЖА ПОДЗЕМНЫХ ВОД — ՍՏՈՐԵՐԿՐՅԱ ՋՐԵՐԻ ՑԱՄԱՔՈՒՐԴԻ ՄԱՐԶ, տեղամաս, որտեղ ստ. ջրերը բնական կամ արհեստական ճա-

նապարհով դուրս են գալիս երկրի մակերևույթ կամ բեռնաթափվում են մակերևույթային ջրհոսքերի և ջրավազանների մեջ:

ОБЛАСТЬ ИНФИЛЬТРАЦИИ — ՆԵՐԾԾՄԱՆ ՄԱՐԶ, ջրատար ապարների տարածման տեղամասեր, որոնց սահմաններում տեղի է ունենում մակերևույթային ու մթնոլորտային ջրերի ներթափանցումը (նեքծծումը) ապարների մեջ:

ОБЛАСТЬ ПИТАНИЯ ВОДОНОСНОГО ПЛАСТА — ԶՐԱՏԱՐ ԾԵՐՏԻ ՍԸՆՄԱՆ ՄԱՐԶ, 1. Երկրի մակերևույթի այն տարածքը, որի սահմաններում մթնոլորտային տեղումները և մակերևույթային ջրերը հոսում են դեպի տվյալ ջրատար շերտի կլանման մարզը: 2. Զրատար հորիզոնի այն տարածքը, որտեղ տեղի է ունենում մակերևույթային ջրերի ներթափանցումը (կլանումը): Ժամանակակից սմման մարզը միաժամանակ հանդիսանում է ամբողջ ավազանի ջրաստատիկ ճնշման հաղորդման մարզ:

ОБЛАСТЬ РАЗГРУЗКИ ПОДЗЕМНЫХ ВОД — ՍՏՈՐԵՐԿՐՅԱ ԶՐԵՐԻ ԲԵՌՆԱԹԱՓՄԱՆ ՄԱՐԶ, ստ. ջրերի երկրի մակերևույթ դուրս գալու տեղամաս, որտեղ այդ երևույթը կարող է արտահայտվել աղբյուրների, ճահճացումների ու թացույքների տեսքով կամ գետերի ու լճերի մեջ առաջին հայացքից չնկատվող բեռնաթափումով: Ոչ լրիվ համարժեք հոմանիշ՝ ստ. ջրերի սեպաձև վերջացման մարզ (տե՛ս Область выклинивания подземных вод):

ОБЛАСТЬ СКЛАДЧАТАЯ ГИДРОГЕОЛОГИЧЕСКАЯ — ԶՐԱԵՐԿՐԱԲԱՆԱԿԱՆ ԾԱԼՔԱՎՈՐ ՄԱՐԶ, միմյանց հետ այս կամ այն չափով կապված ջրաերկրբ. գանգվածների, ներլեռնային և միջլեռնային արտեզյան ավազանների համակարգ:

ОБЛЕКАЮЩИЕ (ПЕРЕНАСЫЩЕННЫЕ) ВОДЫ — ԾԱԾԿԱՊԱՏՈՂ (ԳԵՐԽՈՐՆԱՎԱՅՆՈՂ) ԶՐԵՐ, ջրեր, որոնք ապարի մասնիկները ծածկապատում են բոլոր կողմերից և համարյա վերացնում են նրանց կապակցվածությունը: Դրանից ապարները ավելի շարժուն են դառնում, դիտվում են հոսազրուցողներին հատուկ երևույթներ:

ОБЛЕССОВАНИЕ ПОРОД — ԱՊԱՐՆԵՐԻ ԼՅՈՍԱՑՈՒՄ, բնական պայմաններում լյուսազուրկ ապարների կողմից այնպիսի հատկանիշների ու հատկությունների ձեռք բերում, որոնք բնորոշ են լյուսային ապարներին:

ОБМЕННАЯ АДСОРБЦИЯ ИОНОВ — ԻՈՆՆԵՐԻ ՓՈՒՍԱՆԱԿԱՅԻՆ ԿԱՆՆՈՒՄ, բնահողերում, կավերում և այլ մանրահատիկ ապարներում պարունակվող որոշ քիմ. տարրերի տարրալուծվելու ընդունակությունը չեզոք աղի լուծույթի հետ շփվելիս (ստերիլ ջրերում դրանք չեն տարրալուծվում): Այդ դեպքում չեզոք աղի կատիոնների մի մասը կլանվում է ապարի կողմից և փոխարենը խիստ համամասնորեն (համարժեք քանակով) լուծույթ է վերադարձվում այլ կատիոններ (տե՛ս Обменные катионы):

ОБМЕННЫЕ КАТИОНЫ — ՓՈՒՍԱՆԱԿԱՅԻՆ ԿԱՏԻՈՆՆԵՐ, բնահողերում և նրբահատիկ ապարներում պարունակվող կատիոններ, որոնք ընդունակ են համար-

ժեք քանակով փոխանակվել լուծույթի կատիոնների հետ: Ըստ Կ. Կ. Հեյդրուցի, Փ. Կ. ուղղակիորեն կապված են բնահողերի և ապարների կոլոիդ մասի հետ: Տարբեր կատիոններ տարբեր ինտենսիվությամբ են կլանվում ու անջատվում կոլոիդների կողմից, որը պայմանավորված է լուծույթի և Փ. Կ-ի բաղադրության հարաբերակցության ֆիզքիմ. բարդ կախվածությամբ: Այդ կախվածությունը, որի բնույթը դեռևս լիովին չի ուսումնասիրված, պայմանավորված է լուծույթի խտությամբ և նրանում Փ. Կ-ի պարունակությամբ, տվյալ կատիոնի լիցքով, նրա շառավիղով, բևեռացման հասկանիշներով ևն:

ОБРАТНЫЙ УКЛОН ВОДОНОСНОГО ПЛАСТА — ՋՐԱՏԱՐ ԾԵՐՏԻ ՀԱՆԱՌԱԿ ԹԵՔՆՈԹՅՈՒՆ, ջրամերձ հիմքի հակառակ թեքությունը գրունտային հոսքի նկատմամբ, որը կարող է դիտվել լոկալ տեղամասերում:

ОБСАДКА СКВАЖИНЫ — ՀՈՐԱՏԱՆՑՔԻ ԱՄՐԱԿԱՊՈՒՄ, հորատանցքի պատերի ամրակապում հորատման խողովակների միջոցով: Երբեմն Հ. ա. կատարվում է զուտ ջրաերկրք. նպատակներով՝ ջրատար հորիզոնները փակելու կամ միջանցից մեկուսացնելու համար:

ОБХОДНАЯ ФИЛЬТРАЦИЯ — ԾՐՋԱՆՑԻԿ ԾՄԱՆՑՈՒՄ, ջրի ծծանցում, որից կատարվում է ջրամբարներից (վերին ջրամասից դեպի ներքին ջրամաս)՝ շրջանցելով պատվարի ու կողային արմատական ապարների հարադրումները (կոնտակտները):

ОБЩАЯ ЖЕСТКОСТЬ ВОДЫ — ՋՐԻ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԿՈՇՏՈՒԹՅՈՒՆ, տե՛ս Жесткость воды:

ОБЩИЙ БАЗИС ЭРОЗИИ — ՈՂՈՂԱՄԱԾՄԱՆ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՀԻՄՆԱՄԱԿԱՐԴԱԿ, համաշխարհային օվկիանոսի մակարդակ, որից վերև դիտվում են ողողամաշման ինտենսիվ գործընթացներ:

ОБЪЕМ ОПОЛЗНЯ — ՍՈՂԱՆՔԻ ԾԱՎԱԼ, սողանքային շարժումներով ընդգրկված ապարների զանգվածի ծավալ:

ОБЪЕМНАЯ ВЛАГОЕМКОСТЬ — ԾԱՎԱԼԱՅԻՆ ԽՈՆԱՎԱՏԱՐՈՒԹՅՈՒՆ, փուլար ապարի կողմից կլանված ջրի ծավալի հարաբերությունը նրա ծավալին:

ОБЪЕМНАЯ ВЛАЖНОСТЬ ГОРНОЙ ПОРОДЫ — ԱՊԱՐՆԵՐԻ ԾԱՎԱԼԱՅԻՆ ԽՈՆԱՎՈՒԹՅՈՒՆ, ապարի ճեղքերում, ծակոտիներում և այլ դատարկություններում եղած ջրի ծավալի հարաբերությունը ապարի ողջ ծավալին՝ արտահայտված %-ներով:

ОБЪЕМНАЯ ДЕФОРМАЦИЯ ПОРОДЫ — ԱՊԱՐԻ ԾԱՎԱԼԱՅԻՆ ԶԵՎԱՆԱԽՏՈՒՄ, ձևախախտված ապարի ծավալի հարաբերությունը նրա սկզբնական ծավալին:

ОБЪЕМНЫЙ ВЕС ВЛАЖНОГО ГРУНТА — ԽՈՆԱՎ ԳՐՈՒՆՏԻ ԾԱՎԱԼԱՅԻՆ ԿԾԻՐ, տվյալ ծավալով գրունտի կշռի հարաբերությունը նույն ծավալով ջրի

կշռին՝ $+4^{\circ}$ Ց ջերմային պայմաններում: Խ. գ. ծ. կ. կախված է գրունտի միներալային կազմից, ծակոտկենությունից և խոնավությունից:

ОБЪЕМНЫЙ ВЕС ТВЕРДОЙ ФАЗЫ (СКЕЛЕТА) ГРУНТА — ԳՐՈՒՆՏԻ ԿԱՐԾՐ ՓՈՒԼԻ (ԿՄԱՆՔԻ) ԾԱՎԱԼԱՅԻՆ ԿԾԻՌ, գրունտի կարծր մասնիկների (կմախքի) կամ բացարձակ չոր գրունտի կշռի հարաբերությունը նույն ծավալով ջրի կշռին՝ $+4^{\circ}$ Ց ջերմային պայմաններում: Թվապես Գ. կ. փ. ծ. կ. հավասար է միավոր ծավալով գրունտի կշռին՝ առանց նրա բնական ծակոտիներում եղած ջրի կշռի: Որքան մեծ է Գ. կ. փ. ծ. կ., այնքան գրունտի ծակոտկենությունը փոքր է և, հետևաբար, նրա խտությունը մեծ է:

ОГОЛОВОК СКВАЖИНЫ — ՀՈՐԱՏԱՆՅՔԻ ԳԼԽԱՄԱՍ, հարմարանքներ, որոնք սարքավորվում են հորատանցքի բերանին (գլխամասին)՝ աղտոտությունների և այլ առարկաների մուտքը բացառելու և ջրհան սարքավորում տեղադրելու համար:

ОДИНОЧНАЯ ОТКАЧКА — ՄԻԱՅՆԱԿ ԱՐՏԱՄՂՈՒՄ, փորձային հորատանցքից (ջրհորից և այլ փորվածքներից) ջրի արտանդում, որի դեպքում ստ. ջրերի մակարդակի դիտումները տարվում են միայն տվյալ հորատանցքում:

ОДНООСНОЕ СЖАТИЕ — ՄԻԱՌԱՆՅՔ ՍԵՂՄՈՒՄ, գրունտի ամրության և ձևախախտման բարբառոր փորձարկման եղանակ, որի դեպքում մուշի վրա ներգործում են առանցքային սեղմող ուժով և միաժամանակ տանում են ձևախախտման դիտարկումներ:

ОДНОЖИДКОСТНЫЙ ПОТОК — ՄԻԱՀԵՂՈՒԿ (ՀԱՄԱՍԵՌ) ՀՈՍՔ, հաստատուն մածուցիկության համասեռ հեղուկի հոսք:

ОДНОМЕРНОЕ ДВИЖЕНИЕ ПОДЗЕМНЫХ ВОД — ՍՏՈՐԵՐԿՐՅԱ ԶՐԵՐԻ ՄԻԱԶՍՔ ՇԱՐԺՈՒՄ, ստ. ջրերի շարժում, որի դեպքում արագության վեկտորն ունի միայն մեկ բաղադրիչ, հոսքի բոլոր բնութագրումները կախված են միայն մեկ կոորդինատից:

ОДНОЯРУСНЫЕ ОПОЛЗНИ — ՄԻԱՀԱՐԿ ՍՈՂԱՆՔՆԵՐ, սողանքներ, որոնք զարգանում են նրանց առաջացմանը նպաստող ապարների մեկ հորիզոնի առկայության պայմաններում: Այդպիսի սողանքներ սովորաբար հանդիպում են գետային հովիտներում, ծովերի, լճերի ափերին և այլուր: Մ. ա-ի սահմի մակերևույթը հատում է հովտի լանջը սողանքի գլխամասից մինչև ջրի մակարդակը:

ОДОМЕТР — ԾՈՒՄԵՏՐ, փոխար ապարների սեղմելիության որոշման համար օգտագործվող մետաղյա գլան, որը բացառում է գրունտի կողային ընդարձակումը:

ОЗЕРО ПОДЗЕМНОЕ — ՍՏՈՐԵՐԿՐՅԱ ԼԻՄ, ստ. ջրեր, որոնք տեղադրված են կարստային խոշոր դատարկություններում և ուղիներում: Նրանց մակերևույթը (հալելին) գերազանցապես ազատ է, որի հետևանքով մնան են լճակի:

ОКИСЛИТЕЛЬНО-ВОССТАНОВИТЕЛЬНЫЙ ПОТЕНЦИАЛ (E_h) — ՕՔՍԻԴԱՆՈՎԱՆՈՒԹՅԱՆ ՊՈՏԵՆՑԻԱԼ (E_h), լուծույթներում գտնվող քիմ. տարրերի կամ նրանց միացությունների ակտիվության չափ՝ դարձելի քիմ. գործընթացներում, որոնք պայմանավորված են լուծույթներում իոնների լիցքի փոխման հետ: Այդ գործընթացները կոչվում են օքսիդացման-վերականգնման ռեակցիաներ և տեղի են ունենում որոշ նյութերի կողմից էլեկտրոնների անջատման, մյուսների կողմից դրանց ընդունման շնորհիվ: Էլեկտրոն անջատողը վերականգնողն է, որը դրանով իսկ օքսիդանում է, էլեկտրոն ընդունողը օքսիդացնողն է, որը վերականգնվում է: Ստ. ջրերում առավել ակտիվ օքսիդացող է հանդիսանում լուծված թթվածինը, իսկ որպես հիմնական վերականգնող՝ ծծմբաջրածինն ու մի քանի օրգ. նյութեր: Օ. վ. պ-ի մեծությունը, որը գերազանցապես չափվում է պոտենցիոմետրական մեթոդով (գերզգայուն պոտենցիոմետրերի միջոցով), արտահայտվում է միլիվոլտերով (մվ): Այդ մեծությունը հիմնականում կախված է ջերմությունից, իսկ փակ (մեկուսացած) համակարգերի համար՝ լուծույթը կազմող նյութերի հատկություններից և նրանց օքսիդացնող-վերականգնող մասերի կոնցենտրացիաներից (ջերմադինամիկ ակտիվությունից): $+20^\circ \text{C}$ ջերմության պայմաններում այդ կախվածությունն արտահայտվում է հետևյալ բանաձևով.

$$E_h = E_h^\circ + \frac{0.059}{n} \lg \frac{a_{\text{օքս}}}{a_{\text{վեր}}}, \text{ որտեղ } E_h^\circ - \text{ն համակարգի նորմալ Օ. վ. պ. է,}$$

n -ը ռեակցիայի մասնակցող էլեկտրոնների թիվն է, a -ն համակարգի օքսիդացնող և վերականգնող մասերի ջերմադինամիկ ակտիվությունն է:

E_h -ի արժեքը կարող է լինել դրական և բացասական: Սովորաբար բնական ջրերում նրա մեծությունը տատանվում է $+600$ մվ (օքսիդացնող ջրեր) — 200 մվ (վերականգնող ջրեր) սահմաններում: Օ. վ. պ-ի մեծությունը հանդիսանում է ջրում լուծված ու փոփոխական վալենտականության բոլոր նյութերի փոխազդեցության արդյունք և իրենից ներկայացնում է լուծույթների հատկությունների կարևոր բնութագիր: Բնական ջրերի (այդ թվում ստ. ջրերի) E_h -ը թույլ է տալիս գնահատել նրանցում լուծված փոփոխական վալենտականության առանձին նյութերի վիճակը և բնական օքսիդացման ենթարկվող ապարների վրա ջրերի ազդեցիվ ներգործության մասին:

ОКНА ГИДРОГЕОЛОГИЧЕСКИЕ — ՋՐԱՆԵՐԿՐԱՖԱՆԱԿԱՆ ՊԱՏՈՒՀԱՆՆԵՐ, ջրատար կառուցվածքի տարածքի ոչ մեծ տեղամասեր, որտեղ ճնշումնային ջրատար շերտի ջրամբժ ծածկի բացակայության հետևանքով ճնշումնային ջուրը մասամբ բեռնաթափվում է, դառնում ազատ մակերևույթ ունեցող գրունտային ջուր: Ջ. պ-ի միջոցով ճնշումնային ջրերը սնում են գրունտային ջրերին կամ հակառակը՝ նպաստում ինչպիսի փոխհարաբերության մեջ են նրանց մակարդակները:

ОКОЛООЗЕРНЫЕ РАССОЛЫ И ВОДЫ — ՄԵՐՁԼՃԱՅԻՆ ԱՂԱՋՐԵՐ ՈՒ ՋՐԵՐ, աղաջրեր ու աղահամ ջրեր, որոնք տեղադրվում են լճային գոգավորության լանջերի արմատական ապարներում, լճի արմատական հիմքից վերև:

ОКОНТУРИВАНИЕ ВОДОНОСНОГО ГОРИЗОНТА — ՋՐԱՏՆԱԸ ՀՈՐԻԶՈՆԻ ԵԶՐԱԳԾՈՒՄ, ջրատար հորիզոնի տարածման բնական սահմանների որոշումն ու դրանց անցկացումը ջրաներկք. քարտեզների վրա: Ջ. հ. ե. անհրաժեշտ է ստ. ջրերի

պաշարների հաշվարկման և նրանց օգտագործման հնարավորությունների պարզաբանման համար:

ОМБРОФИТЫ — ՕՄԲՐՈՖԻՏԵՐ, քույսեր, որոնց ջրասնունը գրունտային ջրերից չի կախված, այլ կատարվում է ի հաշիվ հողաբուսական շերտի խոնավության և ուղղակիորեն կախված է մթնոլորտային տեղումներից: Օ-ի խմբակցությունը, որը տարածված է անապատային գոտիներում, սերտ կապի մեջ է հողերի մեխ. կազմի և նրանց աղուտացման հետ, որի հետևանքով կարող են ծառայել որպես ցուցիչներ:

ОПАЛЕСЦИРУЮЩИЕ ВОДЫ — ՍԱՂԱՓԱՓԱՅԼ ՋՐԵՐ, տե՛ս Вода опалесцирующая:

ОПЛЫВИНА (СПЛЫВ) — ՈՂՈՂԱՍԱՀՔ (ԼՈՂԱՏԱՐՈՒՄ), փոխք ապարների փոքր հաստության շերտի (<1 մ) բշվել-տարվելը լանջով, երբ հողագրունտները գերհագեցնվով ձնհալքի, անձրևի և գրունտային ջրերով, անցնում են հոսուն վիճակի և ցեխաջրային շարժում են հիշեցնում:

ОПОЛЗЕНЬ — ՍՈՂԱՆՔ, լեռնալանջերի, գետահովիտների և արհեստական թեքությունների վրա զգալի չափերի ապարազանգվածի տեղաշարժ (սահք), որը կատարվում է (կատարվել է) գրավիտացիոն ուժերի, ինչպես նաև ջրադինամիկ ճնշման, լանջի վրա արհեստական բեռնվածքի ավելացման (կառուցապատման), սելամիկ կամ տեխնածին ցնցումների և այլ ուժերի ներգործությամբ: Ս-ները քայքայում են բնական ու արհեստական թեքությունները, ստեղծում են յուրահատուկ սողանքային ռելիեֆ և առաջացնում են բարդ ներքին կառուցվածքի սողանքային կուտակումներ: Ապարների զանգվածի սահքը կատարվում է մեկ կամ մի քանի սահքի մակերևույթներով, որոնք հանդիսանում են Ս-ին բնորոշ կառուցվածքային տարր: Ս-ները խիստ բազմազան են երևույթի չափերով (մասշտաբներով), ապարազանգվածի տեղաշարժի մեխանիզմով, նրա հավասարակշռության խախտման պատճառներով, գործընթացի զարգացման դինամիկայով և այլ ցուցանիշներով: Յուրաքանչյուր Ս. ձևավորում է որոշակի սողանքային տեղամաս, ընդգրկելով բնական կամ արհեստական թեքության այս կամ այն մասը և նրան հարող տարածքը: Բարձր լանջերի վրա սովորաբար Ս-ները առաջանում են տարբեր բարձրությունների վրա, ստեղծելով երկու և ավելի սողանքային հարկեր, իսկ ձգված միօրինակ գետահովիտների լանջերին առաջանում են մմանատիպ, երբեմն հարակցվող Ս-ների շրջաններ: Յուրաքանչյուր Ս. բնորոշվում է այս կամ այն աստիճանի կայունությամբ, որը պայմանավորվում է Ս-ի առաջացման պատճառների լիովին կամ ժամանակավոր վերացմամբ: Ինժեներական կառույցների նախագծման, շինարարության և շահագործման ժամանակ, բացի Ս-ների առաջացման կանխատեսումից և նրանց տարածման սահմանների որոշումից, անհրաժեշտ է գնահատել նրանց կայունության աստիճանը, որպեսզի անհրաժեշտության դեպքում նախագծողացվի նրանց զարգացումը, արգելվի կամ սահմանափակվի նրանց առաջընթացը (շարժումը):

ОПОЛЗЕНЬ АСЕКВЕНТНЫЙ — ԱՍԵԿՎԵՆՏ ՍՈՂԱՆՔ, սողանք, որն առաջանում է նմանաբ, շերտայնությունից զուրկ ապարներում (կավեր, ավազակավեր,

կալավագներ ևն): Ա. ս-ի սահքի մակերևույթն ունի ճկված գլանաձև տեսք, որը պայմանավորված է ապարների ֆիզմեխ. հատկություններով:

ОПОЛЗЕНЬ ДЕЛЯПСИВНЫЙ — ԴԵԼՅԱՊՍԻՎ ՍՈՂԱՆՔ, ըստ Ա. Պ. Պավլովի (1903), սողանք, որի ապարազանգվածի շարժումը սկսվում է լանջի ստորին մասում (ողողամաշման, ափաքերման կամ այլ պատճառով) և տարածվում է դեպի վեր, ընդգրկելով հաջորդաբար սահող նոր վերադիր զանգվածներ:

ОПОЛЗЕНЬ ДЕТРУЗИВНЫЙ — ԴԵՏՐՈՒԶԻՎ ՍՈՂԱՆՔ, ըստ Ա. Պ. Պավլովի (1903), սողանք, որի ապարազանգվածի շարժումը սկսվում է լանջի վերին մասում (հողմահարման, ամրության թուլացման, ջրով հագեցման կամ այլ պատճառով) և տարածվում է դեպի ներքև, պոկված զանգվածի ճնշման շնորհիվ շարժման մեջ ներգրավելով ներքևի նոր ապարազանգվածներ: Հոմանիշ՝ հրող սողանք:

ОПОЛЗЕНЬ ДЕЯТЕЛЬНЫЙ — ԳՈՐԾՈՂ (ԳՈՐԾՈՒՆՅԱ) ՍՈՂԱՆՔ, ներկա ժամանակում շարժվող սողանք:

ОПОЛЗЕНЬ ДРЕВНИЙ — ՀԻՆ ՍՈՂԱՆՔ, սողանք, որը տեղի է ունեցել երկրբ. անցյալում՝ միանգամայն այլ երկրբ. իրադրությունում:

ОПОЛЗЕНЬ ИНСЕКВЕНТНЫЙ — ԻՆՍԵԿՎԵՆՏ ՍՈՂԱՆՔ, սողանք, որն առաջանում է անհամասեռ, շերտավոր, հորիզոնական կամ լանջի թեքությամբ մոտ տեղադրման ապարներում: Ի. ս-ի սահքի մակերևույթը վերին մասում կտրուկ խրվում, ապա դեպի հիմքը առտիճանաբար կորանում է, հատելով անհամասեռ ապարաշերտերը:

ОПОЛЗЕНЬ КОНСЕКВЕНТНЫЙ — ԿՈՆՍԵԿՎԵՆՏ ՍՈՂԱՆՔ, սողանք, որն առաջանում է շերտավոր անհամասեռ, հաճախ ճեղքավոր ապարներում: Կ. ս-ի սահքի մակերևույթը հիմնականում համընկնում է երկրբ. շերտերի սահմանային հարթությունների հետ:

ОПОЛЗЕНЬ КОНСИСТЕНТНЫЙ — ԿՈՆՍԻՍՏԵՆՏ ՍՈՂԱՆՔ, սողանք, որն առաջանում է լանջը կազմող ապարների անկալուն կոնսիստենցիայի շնորհիվ, որը հիմնականում պայմանավորված է ապարների ջրահագեցման տարբեր աստիճանով:

ОПОЛЗЕНЬ-ОБВАЛ — ՍՈՂԱՆՔ-ՓԼՎԱԾՔ, սողանք, որի շարժման ժամանակ նրա մարմնի առանձին մասեր, տեղ-տեղ պոկվելով սահքի մակերևույթից, ենթարկվում են ազատ անկման:

ОПОЛЗЕНЬ ПОГРЕБЕННЫЙ — ԹԱՂՎԱԾ ՍՈՂԱՆՔ, սողանք, որը թաղված է նորագույն երկրբ. գոյացումների տակ, այսինքն ծածկված է այլ երկրաձևալուծական ձևերով:

ОПОЛЗЕНЬ ПОДВОДНЫЙ — ՍՍՈՐԶՐՅԱ ՍՈՂԱՆՔ, սողանք, որն առաջանում է ստորջրյա պայմաններում, ջրային ավազանի թեք լանջերին: Ս. ս-ներ առա-

վել հաճախ առաջանում են նստվածքակուտակման արագության կտրուկ տարբերության դեպքում, որը դիտվում է գերազանցապես ընդշրյա դելտայի զառիկող լանջերին:

ОПОЛЗЕНЬ СТРУКТУРНО-ПЛАСТИЧЕСКИЙ — ԿԱՌՈՒՑՎԱԾՔԱՊԼԱՍՏԻԿ ՍՈՂԱՆՔ, տե՛ս Механизм оползневой процесса:

ОПОЛЗЕНЬ СТРУКТУРНЫЙ — ԿԱՌՈՒՑՎԱԾՔԱՅԻՆ ՍՈՂԱՆՔ, տե՛ս Механизм оползневой процесса:

ОПОЛЗНЕВАЯ ТЕРРАСА — ՍՈՂԱՆՔԱՅԻՆ ԴԱՐԱՎԱՆԴ, սողանքային լանջի վրա առաջացած սանդղաձև դարավանդ:

ОПОЛЗНЕВОЕ ТЕЛО — ՍՈՂԱՆՔԱՅԻՆ ՄԱՐՄԻՆ, սողանքային գործընթացով ընդգրկված ողջ ապարազանգվածը, որը սահմանափակվում է սահքի մակերևույթով: Ս. մ. բնութագրվում է հաստությամբ, ծավալով, տարածքով (փովածությամբ) և ապարազանգվածի թանձրությամբ (կոնսիստենցիայով):

ОПОЛЗНЕВЫЕ НАКОПЛЕНИЯ — ՍՈՂԱՆՔԱՅԻՆ ԿՈՆՏԱԿՈՒՄՆԵՐ, լանջով կամ թեքությամբ սահած ապարների կուտակումներ:

ОПОЛЗНЕВЫЕ РЕПЕРЫ — ՍՈՂԱՆՔԱՅԻՆ ՀԵՆԱՆԻԾԵՐ (ՌԵՊԵՐՆԵՐ), սողանքային մարմնի վրա տեղադրվող հենանիշեր (ռեպերներ), որոնց միջոցով հետևում են սողանքի շարժմանը:

ОПОЛЗНЕВЫЕ ТРЕЩИНЫ — ՍՈՂԱՆՔԱՅԻՆ ԾԵՂՔԵՐ, ճեղքեր, որոնք առաջանում են սողանքային գործընթացի հետևանքով: Սողանքի գլխամասում դիտվում են լանջի թեքությանը ուղղահայաց խոշոր աղեղնաձև ճեղքեր, որոնցով տեղի է ունենում սողանքի պոկումը լանջից և սողանքային կրկեսի ու սանդղավանդերի ձևավորումը: Սողանքի թևերում առաջանում են լանջի թեքությամբ ձգված կոտրատման (սողքի) ճեղքեր, որոնք ցույց են տալիս սողանքի կողային սահմանները: Նույնպիսի երկայնակի, սակայն ավելի փոքր ճեղքեր դիտվում են մասնաճեղքային մարմնի վրա՝ նրա բեկորատման հետևանքով: Սողանքի վերջնամասում, որտեղ տեղի է ունենում սողանքի արգելակում, առաջանում են սողանքի շարժմանը ուղղահայաց ճեղքեր:

ОПОЛЗНЕВЫЕ УСТУПЫ — ՍՈՂԱՆՔԱՅԻՆ ՍԱՆԴՂԱՎԱՆԴԵՐ, սողանքի գլխամասում (կրկեսում) դիտվող աստիճանաձև սանդղավանդեր, որոնք առաջանում են զուգահեռ աղեղնաձև պոկման ճեղքերով:

ОПОЛЗНЕВЫЙ ЦИРК — ՍՈՂԱՆՔԱՅԻՆ ԿՐԿԵՍ, սողանքի գլխամասում պոկման ճեղքերով առաջացած կիսակլոր փոտրակ, որը ձևաչափորեն հիշեցնում է ամֆիթատրոն (կրկես): Ս. կ-ի սահմաններում առաջանում են մասնաճեղքային սանդղավանդեր, որոնց հարթակները հաճախ ունենում են լանջի թեքությանը հակառակ ուղղվածություն:

ОПОЛЗНЕВЫЙ ЯЗЫК — ՍՈՂԱՆՔԱՅԻՆ ԼԵԶՎԱԿ, սողանքային մարմնի վերջնամաս, որը ձևաչափորեն լեզվակ է հիշեցնում:

ОПОРНАЯ ГИДРОГЕОЛОГИЧЕСКАЯ НАБЛЮДАТЕЛЬНАЯ СЕТЬ — ՀԵՆԱԿԵՏԱՅԻՆ ԶՐԱՆԻՐԱԲԱՆԱԿԱՆ ԴԻՏՈՂԱԿԱՆ ՑԱՆՑ, ջրաերկրք. կայանների ու կետերի համակցություն, որտեղ միասնական ծրագրերով ու մեթոդներով տարվում են ստ. ջրերի ռեժիմի երկարատև (բազմամյա) սխտեմատիկ դիտումներ: Նախկին ԽՍՀՄ տարածքում Հ. ջ. դ. ց-եր կազմակերպվում էին առանձին ռեգիոններում, ելնելով նրանց ֆիզիկաաշխարհ. ու ջրաերկրք. պայմանների ընդհանրությունից և ժողովրդատնտ. զարգացման հեռանկարներից:

ОПРЕСНЕНИЕ ВОДЫ — ԶՐԻ ԱՂԱԶԵՐԾՈՒՄ, բնական ջրերում պարունակվող աղերի քանակի նվազեցում՝ խմելու, տեխ. կամ ոռոգման պահանջներին բավարարող որակի ջրեր ստանալու նպատակով: Գոյություն ունեն Զ. ա. տարբեր մեթոդներ. գոլորշիացման (հետագա խտացումով), սառեցման (հետագա հալեցումով), էլեկտրադիալիզի, քիմ. են: Դեռևս թանկ, բայց անընդհատ կատարելագործվող Զ. ա. կիրառվում է չորային կլիմայով ափամերձ երկրամասերում (աղազեցծվում է ծովի ջուրը), անապատային գոտիներում (աղազեցծվում են գրունտային ջրերն ու հանքային լճերը), ինչպես նաև երկարատև նավարկության նավերում: Եթե Զ. ա. լիովին է կատարվում և այն գրեթե ամբողջապես զտվում է աղերից, գազերից ու օրգ. նյութերից, ապա գործընթացը կոչվում է թորում (տե՛ս Դистилляция):

ОПРОБОВАНИЕ ВОД — ԶՐԻ ՆՄՈՒՇԱՐԿՈՒՄ, լաբորատոր ուսումնասիրությունների համար ջրի նմուռի վերցում և տեղում ջրի չեղմաստիճանի, ֆիզ. հատկանիշների և մի շարք քիմ. բաղադրիչների (ցնդող տարրեր, рН ևն) որոշում: Զ. ն. կատարվում է հանույթի ջրաբանական, ջրաերկրք. և այլ հետազոտությունների ժամանակ՝ կապված ստ. ու մակերևութային ջրերի շահագործման, ժողտնտեսության տարբեր բնագավառներում նրանց օգտագործման հետ: Նմուշարկման են ենթարկվում աղբյուրները, հորատանցքերը, ջրհորերը, գետերը, լճերը և այլ ջրակետեր, ըստ որում, ելնելով լաբորատոր տարրազոտությունների նպատակից (քիմ., ռադիոլոգիական, գազային, սպեկտրալ, մանրէաբանական ևն) վերցվում է մեկ կամ մի քանի նմուշ: Յուրաքանչյուր նմուռի համար լրացվում է մանրամասն գրապիտակ, որում նշվում է նմուռի վերցման ժամանակը, ջրակետի տեղադիրքը, վերցման խորությունն ու պայմանները, նմուռի նշանակումը, ինչպես նաև վերցման պահին օդի ու ջրի չեղմաստիճանը, վերցնողի ազգանունը և արշավախումբը:

ОПРОБОВАНИЕ ПОДЗЕМНЫХ ВОД — ՍՏՈՐԵՐԿՐՑԱ ԶՐԵՐԻ ՆՄՈՒՇԱՐԿՈՒՄ, տե՛ս Опробование вод:

ОПУСКНЫЕ КОЛОДЦЫ — ԻԶԵՑՆՈՎԻ (ԻԶԵՑՎՈՂ) ՀՈՐԵՐ, քետոնյա կամ երկաթբետոնյա օղակաձև, սրված ծայրերով կառուցվածք, որը փուխ ապարներում ուղղահայաց փորվածք անցնելիս իր ծանրության և լրացուցիչ ճնշման (հարվածի) շնորհիվ միաժամանակ իջեցվում և ամրակապում է փորվածքի պատերը: Ի. հ. կիրառվում են բարդ ճիմքերի, ջրհան կառույցների, սոմալակայանների ևնի կառուցման ժամանակ:

ОПЫТНАЯ ОТКАЧКА — ՓՈՐՁԱՅԻՆ ԱՐՏԱՄՂՈՒՄ, հորատանցքերից, ջր-
հորերից և այլ փորվածքներից կատարվող արտամղումներ, որոնց միջոցով որոշվում
են ջրատար ապարների ծծանցման գործակիցը, ջրի ծախսի կախումը նրա մակա-
րակի իջեցումից, իջույթային ձագարի ձևավորումը ժամանակի ընթացքում, ճնշումա-
հաղորդականության ու մակարդակահաղորդականության գործակիցները և այլ
չրաները: պարամետրեր:

ОПЫТНОЕ НАГНЕТЕНИЕ — ՓՈՐՁԱՅԻՆ ՆԵՐՄՂՈՒՄ, տե՛ս Нагнетание
(налив):

ОПЫТНО-ЭКСПЛУАТАЦИОННАЯ ОТКАЧКА — ՓՈՐՁԱՅԻՆ ԾԱՀԱԳՈՐ-
ԾՈՂԱԿԱՆ ԱՐՏԱՄՂՈՒՄ, հորատանցքից կամ ջրհորից իրականացվող երկարատև
(մի քանի ամիս) արտամղում, որը կատարվում է պահանջվող նախագծային ջրա-
քանակը մշտապես ստանալու հնարավորությունը հիմնավորելու համար: Այս եղա-
նակով հետախուզված ջրատար հորիզոնների պաշարները հաշվարկվում են արդյու-
նաբերական կատեգորիաներով, իսկ տևական փորձի ժամանակ արտամղված ջրերը
սովորաբար օգտագործվում են տարբեր բնագավառներում:

ОПЫТНЫЕ НАГРУЗКИ — ՓՈՐՁԱՅԻՆ ԲԵՌՆՎԱԾՔՆԵՐ, բեռնվածքներ,
որոնք լաբորատոր կամ դաշտային փորձարկումների ժամանակ գործադրվում են
հետազոտվող գրունտների կամ կառուցվածքների վրա:

ОПЫТНЫЙ НАЛИВ — ՓՈՐՁԱՅԻՆ ՆԵՐԼՑՈՒՄ (ՆԵՐԼԻՑՔ), տե՛ս Метод
налива в шурфы:

ОРГАНОГЕННЫЕ ВОДЫ — ԿԵՆՍԱԾԻՆ ԶՐԵՐ, ըստ Վ. Ի. Վերնադսկու,
ջրեր, «ստեղծված երկր. ժամանակներում միշտ այլ ու փոփոխական կյանքի երե-
վույթներով... Օր., բարածխային ժամանակաշրջանի Կ. ջ. այլ են, ինչ մեր դարա-
շրջանի անտառների Կ. ջ.: Կ. ջ-ի մասնավոր դեպք են հանդիսանում կուտորական
ջրերը: Այստեղ օրգանիզմը գործում է ոչ իրեն կազմությանը, ոչ իր մետաբոլիզմով
և էկոլոգիապես, այլ գործում է մարդը՝ իր տեխնիկայով»:

ОРЕОЛ — ՊՍԱԿ (ԵԶՐԱՊՍԱԿ), ըստ Ե. Ա. Ֆերամանի և Էլի դը Բոմոնի,
բնական գործընթացի ազդեցության տարածման մարզ: Գործընթացը դիտվում է
որպես շրջապատող միջավայրի վրա ազդեցությունը տարածող ինչ-որ կենտրոն-
սկզբնաղբյուր, երբ սնման կենտրոնի ազդեցությունը տարածվում է համակենտրոն
օղակների, գոտիների ու պատյանների տեսքով:

ОРЕОЛЫ РАССЕЯНИЯ ГИДРОХИМИЧЕСКИЕ (ВОДНЫЕ) — ԶՐԱՔԻՄԻԱ-
ԿԱՆ (ԶՐԱՅԻՆ) ՑՐՄԱՆ ՊՍԱԿՆԵՐ (ԵԶՐԱՊՍԱԿՆԵՐ), հանքատաջացնող տար-
րերի (K, Na, Mg, Cu, Zn, Pb, Fe, Mo, U, Mn ևն, ինչպես նաև SO_4^{2-} և Cl-
իոններ) բարձր պարունակություն ունեցող ստ. և մակերևութային ջրերի տարածման
մարզեր: Զ. ց. պ. առաջանում են հանքային մարմինների, ինչպես նաև նրանց
առաջնային ու երկրորդային պսակներից (եզրապսակներից) քիմ. տարրերի, միա-
ցությունների լուծման և տեղափոխության (սփռման) հաշվին: Զրում լուծված տար-

քերի պարունակությունը հանքային մարմնից հեռանալիս օրինաչափորեն նվազում է: Ջ. ց. պ-ի տարածման մակերեսն անհամեմատ մեծ է հնքվ-ի (հանքամարմնի) զբաղեցրած տարածքից: Այդ հանգամանքը ջրում լուծված տարրերի պարունակության օրինաչափ փոփոխության հետ միասին հանդիսանում է օգտակար հանածոների հնքվ-երի ջրաքիմ. որոնման կարևոր չափանիշ:

ОРЕОЛИНЫЕ ВОДЫ — ՊՍԱԿԱՅԻՆ (ԵԶՐԱՊՍԱԿԱՅԻՆ) ՋՐԵՐ, ջրաաղային ցրման պսակի արտաքին մաս, որի քիմ. բաղադրությունը ձևավորվում է հանքա-րանային ջրերի տարահոսման, ֆոնային ջրերի և հանքապարունակ ապարների հետ նրանց փոխազդեցության շնորհիվ:

ОРОСИТЕЛЬНАЯ НОРМА — ՈՌՈԳՄԱՆ ՆՈՐՄԱ, ջրաքանակ, որն անհրա-ժեշտ է բույսերի անցողական (վեգետացիոն) ժամանակահատվածում 1 հա ցան-քատարածությունը ոռոգելու համար: Ո. ն., արտահայտված մ³ (հա-երով, կախված է շրջանի կլիմայական պայմաններից, հողերի ջրաֆիզ. հատկություններից, ոռոգ-վող կուլտուրայի տեսակից և ագրոտեխ. մշակման ձևից: Նախկին ԽՍՀՄ հարավա-յին շրջաններում Ո. ն. որոշվում էր մոտավորապես հետևյալ սահմաններում (մ³/հա).

Հացահատիկային կուլտուրաների համար	— 2700—3500
Ծաբարի ճակնդեղի համար	— 3500—4000
Բամբակի համար	— 6500—7000:

ОРОШЕНИЕ (ИРРИГАЦИЯ) — ՈՌՈԳՈՒՄ (ԻՌԻԳԱՅԻՍ), գյուղատնտ. հո-դերի մեխորացիայի տեսակ, որը հանգում է խոնավագուրկ կամ անբավարար խո-նավացած հողերում ջրային պաշարների ստեղծմանը: Ո. շնորհիվ, անկախ մթնո-լորտային տեղումներից, կարգավորվում է հողի ջրային (դրա հետ մեկտեղ օդային, սննդային ու ջերմային) ռեժիմը և ապահովվում գյուղատնտ. կուլտուրաների կալուն ու բարձր քերքի առացումը: Ելնելով տեղանքի բնակլիմայական պայմաններից և մշակվող կուլտուրաներից, դաշտերը ոռոգվում են պարբերաբար կամ տարին մեկ անգամ (տե՛ս Ляманное орошение): Գոյություն ունեն ոռոգման հետևյալ եղա-նակները. 1) մակերևութային (ջուրը տրվում է դաշտի ողջ տարածքով), 2) ենթա-հողային (ջուրը ներարկվում է հողի մեջ որոշակի խորության վրա) և, 3) անձրե-վացում (ջուրը տեղում է դաշտի վրա արհեստական անձրևի ձևով): Եթե ջրման աղբյուրը գտնվում է դաշտերից բարձր, ապա ջուրը տրվում է ինքնահոսով, հակա-ռակ դեպքում կատարվում է մեխ. ոռոգում (ջուրը տրվում է պոմպերի և այլ մոլիչ սարքերի միջոցով):

ОСАДКИ АТМОСФЕРНЫЕ — ՄԹՆՈԼՈՐՏԱՅԻՆ ՏԵՂՈՒՄՆԵՐ, հեղուկ կամ կարծր վիճակով ջուր (անձրև, ձյուն, կարկուտ, ցող, եղյամ ևն), որը թափվում է ամպերից կամ օդում եղած ջրային գոլորշիների խտացումից մատուց է Երկրի մա-կերևութին: Մ. տ-ի քանակը չափվում է ջրի շերտի բարձրությամբ՝ մմ-երով, որը գոյանում է առանձին ժամանակահատվածներում կամ տարվա ընթացքում: Միջին հաշվով երկրագնդի վրա տարեկան տեղումների քանակը կազմում է 1000 մմ, չո-րային գոտիներում այն չի գերազանցում 100—200 մմ, իսկ խոնավ գոտիներում՝

հասնում է մի քանի հազար մմ: Հոմանիշ՝ «ասուպային ջուր», հնացած ու ավելորդ տերմին:

ОСАДКА ПРИ ПРОТАИВАНИИ — ՀԱԼՉՄԱՆ ՆՍՏՈՒՄ, հողաբուսական ծածկի և ապարների ուղղաձիգ նստում, որը պայմանավորված է ստան ապարների հալչման հետևանքով նրանց ծավալի նվազումով:

ОСАДКА СООРУЖЕНИИ — ԿԱՌՈՒՑՎԱԾՔՆԵՐԻ ՆՍՏՈՒՄ, կառուցվածքների ուղղաձիգ տեղաշարժ (նստում), որը տեղի է ունենում հիմնատակ ծառայող ապարների խտացման, հալչման նստման և այլ փոփոխությունների հետևանքով:

ОСВОБОЖДЕННЫЕ ВОДЫ — ԱԶԱՏՎԱԾ ՋՐԵՐ, երկրակեղևի բոլոր այն ջրերը, որոնք ջերմադինամիկ գործոնների ներգործությամբ ազատվել են միներալների քիմ. ու ֆիզ. կապվածությունից: Ա. ջ-ին են պատկանում ջրազրկման, մագմաձին և այլ ջրերը:

ОСЕВШИЕ (КАПИЛЛЯРНО-ПОДВЕШАННЫЕ) ВОДЫ — ՑԱԾՐԱՆԻՍՏ (ՄԱԶԱՆՈՒՅԻՆ-ԿԱԽՎԱԾ) ՋՐԵՐ, խոշորահատիկ ապարների վրա տեղադրված նրբահատիկ ապարների ստորին մասում գտնվող կախված ջրեր, որոնք պահվում են մագնիսային ուժերի շնորհիվ: Ց. ջ. բույսերի սնման գործում որոշակի դեր են խաղում, որը պետք է հաշվի առնել ոռոգման նորմաներ մշակելիս: Հնացած տերմին:

ОСНОВАНИЕ СООРУЖЕНИЯ — ԿԱՌՈՒՑՎԱԾՔԻ ՀԻՄՆԱՏԱԿ, մակերևույթ կամ գոնա, որի միջոցով կառուցվածքի բեռնվածքը հաղորդվում է ապարներին (գրունտներին):

ОСОВЫ — ԹՎՓՎԱԾՔԱՀԱՍՏԵՐ, լանջերի կամ թեքությունների վրա կոտակված թափվածքների հանկարծակի տեղաշարժեր, որոնք տեղի են ունենում մթնոլորտային տեղումների կամ այլ ֆիզ. գործոնների ազդեցությամբ նրանց կայունության թուլացման հետևանքով:

ОСОЛОНЧЕВАНИЕ ГРУНТОВ — ԴՐՈՒՆՏՆԵՐԻ ԱՂՈՒՏԱՑՈՒՄ, մատրիումական աղերով գրունտների մշակում, որը առանձնահատուկ պայմաններում կատարվում է փուխր գրունտների ամրությունը բարձրացնելու և նրանց ջրաթափանցելիությունը նվազեցնելու նպատակով:

ОСТАТОЧНАЯ ДЕФОРМАЦИЯ — ՄՆԱՑՈՐԴԱՅԻՆ ՁԵՎԱԽԱՆՏՈՒՄ, կոմպրեսիոն փորձարկումների ժամանակ գրունտի սկզբնական (մինչ բեռնվածք գործադրելը) ծավալի և բեռնվածք գործադրելուց հետո ընդունած (մասամբ վերականգնված) ծավալի տարբերությունը: Մ. ձ., որը գերազանցապես բնորոշ է կավային գրունտներին, բացատրվում է սեղմման հետևանքով մասնիկների առանձին սգրեգատների կառուցվածքի քայքայումով:

ОСТАТОЧНЫЕ РАССОЛЫ — ՄՆԱՑՈՐԴԱՅԻՆ ԱՂԱՋՐԵՐ, աղային հաստվածքներում փոքր կոտակումների ձևով գտնվող աղաջրեր, որոնք առաջացել են

բարձր ճնշման կամ ջերմության ազդեցության տակ տեղի ունեցող որոշ ջրային կալիումական աղերի վերաբյուրեղացումից: Մ. ա. աչքի են ընկնում մագնիումի քլորիդի բարձր պարունակությամբ:

ОСУШЕНИЕ ЗЕМЕЛЬ — ՀՈՂԵՐԻ ՉՈՐԱՑՈՒՄ, ինժեներական միջոցառումների համակարգ, որն իրացվում է գլխավորապես հողերի բերքատվությունն ապահովելու, ինչպես նաև տորֆի արդյունահանման, անտառատնկման, շինարարության, ճանապարհների անցկացման և այլ աշխատանքների իրագործման պայմանները բարելավելու նպատակով: Չորացման հետևանքով ճահճացած և գերխոնավացած հողերում ստեղծվում է անհրաժեշտ ջրային և ջերմային ռեժիմ: Հ. չ. իրագործվում է տարբեր ցամաքորդային (ուղղաձիգ, հորիզոնական և համակցված) և ջրհեռացիչ (ջրանցքներ, խողովակաշարեր) կառույցների միջոցով:

ОСУШЕНИЕ МЕСТОРОЖДЕНИЙ ПОЛЕЗНЫХ ИСКОПАЕМЫХ — ՕԳՏԱԿԱՐ ՀԱՆԱԾՈՒՆԵՐԻ ՀԱՆՔԱՎԱՅՐԵՐԻ ՉՈՐԱՑՈՒՄ, ըստ Ս. Վ. Տրոյանսկու, համակցված տեխ. միջոցառումներ, որոնք նպատակադրված են նվազեցնելու օգտակար հանածոների հնքվ-երի ջրակալման աստիճանը և կարգավորելու լեռնային փորվածքների մեջ մուտք գործող ջրահոսքերի ռեժիմը: Օ. հ. հ. չ. հիմնական խնդիրներն են. 1) ապահովել լեռնային փորվածքներում աշխատանքների կատարման բարենպաստ և անվտանգ պայմաններ, 2) պահպանել հանքարանները վթարային բնույթի բոլոր կարգի պատահականություններից (հանկարծահա ջրակալում, փլուզումներ, հոսագրունտների պոռթկում ևն), 3) պաշտպանել թանկարժեք սարքավորումները փլուզումներից և ջրի ագրեսիվ ազդեցությունից, 4) ընդերքի պահպանություն և պայքար ստ. ջրերի դեմ, որոնք խանգարում են օգտակար հանածոյի նորմալ շահագործմանը:

ОСЫПИ — ՔԱՐԱԹՎՓՎԱԾՔՆԵՐ, լանջերի և բնական թեքությունների վրա դիտվող գրավիտացիոն երևույթներ, որոնք, ի տարբերություն փլվածքների (տե՛ս Обвалы), բնութագրվում են գրավիտացիոն ուժերով շարժվող ապարազանգվածի մանրաբեկորությամբ: Այդ պատճառով Ք. համեմատաբար դանդաղ են շարժվում (մանրաբեկոր նյութը գլորվելու հետ մեկտեղ նաև սահում է) և նվազ ավերիչ են, քան փլվածքները, թեև իրենց մասշտաբներով ու չափերով երբեմն գերազանցում են վերջիններիս: Ք. կուտակվում են լանջերի ստորոտներին՝ ձգված արտաբերման կոների տեսքով, ընդ որում կոնի վերնամասը ներկայացվում է մանրաբեկոր նյութով (խճով), իսկ ստորին մասը՝ խոշորաբեկոր նյութով (քարաբեկորներով, որոնք թափով են գլորվում): Առատ սնման դեպքում Ք. կարող են լանջի ստորոտում ընդարձակվելով, միանալ միմյանց և ստաջանգել բավական հզոր շլեֆեր (փեշատուտեր):

ОТВАЛ — ԹՎՓՈՆԱԿՈՒՅՏ, լեռնահանքային արդյունաբերությունում՝ դատարկ ապարների, ոչ կոնդիցիոն օգտակար հանածոների կամ հարստացուցիչի կուտակ, որը սովորաբար գետնիցվում է գյուղատնտեսության կամ շինարարության համար ոչ պիտանի տարածքներում (ձորակներ, քարքարոտ կամ աղուտ հողեր ևն): Թ-երի տեղի ընտրության, նրանց ձևաբանության և կալուկության հարցերը հանդիսանում են հնքվ-երի շահագործման ինժեներակերպ. կարևոր խնդիրներից: Կոնաձև խո-

շոր Թ-երը, որոնք լեռնահանքային խոշոր կենտրոններում (հատկապես ածխավազաններում) առուելի չափերի են հասնում, կոչվում են տերիկոներ (Терриконы):

ОТКОС ЕСТЕСТВЕННЫЙ — ԲՆԱԿԱՆ ԹԵՐՐԻԿՈՅԻՆ, բնական թեք մակերևույթ, լանջ:

ОТКРЫТАЯ ПОРИСТОСТЬ (ТРЕЩИНОВАТОСТЬ) — ԲԱՑ ԾԱԿՈՏԿԵՆՈՒԹՅՈՒՆ (ՃԵՂՔԱՎՈՐՈՒԹՅՈՒՆ), ապարում միմյանց հետ հաղորդակցվող ծակոտիների (ճեղքերի) համակցություն, որի շնորհիվ ապարը ձեռք է բերում ջրատարության և ջրաթափանցելիության բարձր հատկանիշներ:

ОТЛОЖЕНИЯ ИСТОЧНИКОВ — ԱՂԱՅՈՒՐՆԵՐԻ ՆՍՏՎԱԾՔՆԵՐ, քանոգեն նստվածքներ, որոնք առաջանում են երկրի մակերևույթ դուրս եկող ստ. ջրերի աղբյուրների ջրային լուծույթի գոլորշիացման հետևանքով: Ա. ն-ի բնորոշ գոյացումներ են տրավերտինները, կրային ու սիլիկատային տուֆերը ևն:

ОТМУЧИВАНИЕ — ՏՂՄԱԶԱՏՈՒՄ, մանրահատիկ (դիսպերս) գրունտների հատիկաչափական կազմի որոշման եղանակ, որը հիմնված է ջրում կախված վիճակում (սուսպենզիայի ձևով) գտնվող տարբեր չափսերի մասնիկների տարբեր արագությամբ նստելու սկզբունքի վրա: Տ. եղանակով որոշվում են փոշային ($< 0,05$ մմ) և կավային ($< 0,005$ մմ) մասնիկների պարունակությունը: Դրա համար սուսպենզիան պղտորում են, ապա որոշակի ժամանակ անց (խոշոր մասնիկները նստելուց հետո) այն դատարկում են, ջուրը գոլորշիացնում և նստվածքում կշռային եղանակով որոշում են համապատասխան տրամաչափի մասնիկների պարունակությունը:

ОТНОСИТЕЛЬНАЯ АЭРИРОВАННОСТЬ ГРУНТА — ԳՐՈՒՆՏԻ ՀԱՐԱՔԵՐԱԿԱՆ ՕԴԱՀԱԳԵՑՎԱԾՈՒԹՅՈՒՆ, ըստ Վ. Ա. Պրիկլոնսկու, գրունտի ծակոտիներում պարփակված օդի ծավալի հարաբերությունը գրունտի ծակոտիների ծավալին:

ОТНОСИТЕЛЬНАЯ ВЛАЖНОСТЬ ВОЗДУХА — ՕԴԻ ՀԱՐԱՔԵՐԱԿԱՆ ԽՈՆԱՎՈՒԹՅՈՒՆ, տվյալ պահին օդում պարունակվող ջրային գոլորշիների առաձգականության հարաբերությունը միևնույն ջերմաստիճանում օդի նույն տարածության հազեցման համար անհրաժեշտ ջրային գոլորշիների առաձգականությանը՝ արտահայտված %-ներով: Խոնավ, մատախապատ, եղանակներին Օ. հ. խ. կարող է հասնել 100 %-ի, որի դեպքում երկրի մակերևույթն ու բուսականությունը ցողապատվում են (տե՛ս Точка росы):

ОТНОСИТЕЛЬНАЯ ВЛАЖНОСТЬ ГРУНТА — ԳՐՈՒՆՏԻ ՀԱՐԱՔԵՐԱԿԱՆ ԽՈՆԱՎՈՒԹՅՈՒՆ, գրունտի խոնավության (ջրի ծավալի) հարաբերությունը նրա ծակոտիների ծավալին՝ արտահայտված %-ներով:

ОТНОСИТЕЛЬНАЯ УВЛАЖНЕННОСТЬ ТЕРРИТОРИИ — ՏԵՂԱՆՔԻ ՀԱՐԱՔԵՐԱԿԱՆ ԽՈՆԱՎԱՑՈՒՄ, որոշակի ժամանակահատվածում տվյալ տեղանքի

մթնոլորտային տեղումների քանակի հարաբերությունը նույն ժամանակահատվածում հնարավոր գոլորշիացման քանակին՝ արտահայտված %-ներով:

ОТНОСИТЕЛЬНО ПОВЫШЕННЫЕ СОДЕРЖАНИЯ — ՀԱՐԱԲԵՐԱԿԱՆՈՐԵՆ ԲԱՐՁՐ ՊԱՐՈՒՆԱԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ, ստ. ջրերի հանքայնացման բաղադրիչների քանակի գերազանցում տվյալ շրջանում նրանց ֆոնային պարունակությունից:

ОТНОСИТЕЛЬНОЕ ИСПАРЕНИЕ — ՀԱՐԱԲԵՐԱԿԱՆ ԳՈՒՈՐԾԻԱՑՈՒՄ, տվյալ տեղանքի գոլորշիացման մեծության հարաբերությունը ազատ ջրահալելուց կատարվող գոլորշիացման մեծությանը կամ գոլորշիացման ունակությունը՝ արտահայտված %-ներով: Սովորաբար Հ. գ. 100 %-ից փոքր է, սակայն բացառիկ դեպքերում (որոշակի փարթամ բուսականության, աերոդինամիկ գործընթացների առկայության դեպքում) այն կարող է 100 %-ից ավել լինել:

ОТНОСИТЕЛЬНОЕ СОПРОТИВЛЕНИЕ ГОРНОЙ ПОРОДЫ — ԱՊԱՐԻ ՀԱՐԱԲԵՐԱԿԱՆ ԴԻՄԱԴՐՈՒԹՅՈՒՆ, ապարի սեղմման տեսակարար դիմադրության հարաբերությունը ապարը հագեցնող ջրի դիմադրությանը՝ ապարի ծակոտիների 100 %-անոց հագեցվածության դեպքում: Ա. հ. դ. կախված է ապարի ծակոտկենությունից, ծակոտիների չափերից ու հաղորդակցվածության աստիճանից, որի հետևանքով այդ դիմադրության մեծությամբ երբեմն գնահատում են ապարի ծակոտկենության մեծությունը:

ОТСТОИНИК — ՊԱՐԶԱՐԱՆ (ՏՂՄԱԶՏԻԶ), ավազան, ամբար, շտեմարան կամ այլ կառուցվածք, որտեղ ջրհոսքի հանդարտեցման կամ անշարժացման շնորհիվ տեղի է ունենում ջրում կախված մեխ. ու օրգ. մասնիկների նստեցում: Քամիչով կահավորված ջրակերպ. հորատանցքում մասնիկների նստեցումը կատարվում է քամիչից ներքև խողովակով ամրակապված հատվածում, այսինքն հորատանցքի ամրակապված հատակային մասը կատարում է Պ-ի դեր:

ОХРАНА ВОДНЫХ РЕСУРСОВ — ԶՐԱՅԻՆ ՌԵՍՈՒՐՍՆԵՐԻ ՊԱՀՊԱՆՈՒԹՅՈՒՆ, օրենքի ու ստացած կանոններ ու միջոցառումներ, որոնց նպատակն է բացառել ջրային ռեսուրսների քանակական սպառումը, քիմ. աղտոտումը, մանրէաբանական և ռադիոակտիվ վարակումները: Զ. ո. պ. տեսակետից շահագործման ենթակա են միայն ստ. ջրերի դինամիկ պաշարները, որոնք բավարար չափով հետախուզվել և հաստատվել են նախկին ԽՍՀՄ Պաշարների պետական հանձնաժողովի կամ տերիտորիալ հանձնաժողովների կողմից: Ստ. ջրերը քիմ. աղտոտումից, մանրէաբանական և ռադիոակտիվ վարակումներից զերծ պահելու համար հնքվ-երի սահմաններում, մասնավորապես աղբյուրների ու ջրհան կառույցների շրջակայքում առանձնացվում են սանիտարական պահպանության գոտիներ:

ОХРАНА НЕДР — ԸՆԴԵՐՔԻ ՊԱՀՊԱՆՈՒԹՅՈՒՆ, օրենքի ու ստացած կանոնների ու լեռնատեխ. միջոցառումների համակցություն, որն ապահովում է օգտակար հանածոների (այդ թվում ստ. ջրերի) հնքվ-երի ուցիտնալ շահագործումը, հանքաքարի լրիվ արդյունահանումն ընդերքից և նրա անկորուստ մշակումը՝ մի-

շոցների առավել խնայողության և լեռնային գործի անվտանգության կանոնների պահպանման պայմաններում:

ОЦЕНКА КАЧЕСТВА ВОДЫ ИСТОЧНИКА ВОДОСНАБЖЕНИЯ — ՋՐԱ-ՄԱՍԱՎԱՐԱՐՄԱՆ ԱՂԲՅՈՒՐՆԵՐԻ ՋՐԻ ՈՐԱԿԻ ԳՆԱՀԱՏՈՒՄ, ջրամատակարարման աղբյուրների խմելու ջրի պիտանիության գնահատումը ըստ նրա ֆիզքիմ. և մանրէաբանական հատկանիշների: Հոմանիշ՝ ջրամատակարարման աղբյուրների ջրի սանիտարական գնահատում:

ОЧАГИ (ОКНА) ПИТАНИЯ ПОДЗЕМНЫХ ВОД — ՍՏՈՐԵԿՐՅԱ ՋՐԵՐԻ ՄՆԱԿԱՆ ՕՋԱԽՆԵՐ (ՊԱՏՈՒՀԱՆՆԵՐ), ուժեղ ջրաթափանց ապարների տեղամասեր (պատուհաններ), որտեղից տեղի է ունենում տվյալ ջրատար հորիզոնի բոլորն սնում մակերևութային, մթնոլորտային և ստ. ջրերով: Այն տեղամասերը, որտեղ գրունտային ջրերը սնվում են արտեզյան ջրերից, կամ հալստակը, կոչվում են ջրաերկրք. պատուհաններ (տե՛ս Окна гидрогеологические):

ОЧИСТКА ВОДЫ — ՋՐԻ ՄԱԲՐՈՒՄ (ՋՏՈՒՄ), ջրի որակի բարելավում, որը կատարվում է եզնելով արտադրության (ջերմատների, տեխնոլոգիական ևն) կամ սանիտարական (ջրամատակարարման) պահանջներից: Կան Ջ. մ. տարբեր եղանակներ. նստեցման, ծծանցման, փափկացման, վնասագերծման (մանրէազերծման), աղազերծման ևն:

— II —

ПАВОДОК — ՀԵՂԵՂՈՒՄ (ՀԵՂԵՂԱՋՈՒՐ), գետի ջրի մակարդակի և ծախսի կտրուկ ու կարճատև բարձրացում, որը պայմանավորված է հորդառատ անձրևներով և, ի տարբերություն սեզոնային վարարումների (տե՛ս Половодье), կրում է անկանոն բնույթ: Երբեմն Հ. կարող է գերազանցել վարարումների մակարդակը:

ПАВОДОЧНЫЙ СТОК ВОДЫ — ՋՐԻ ՀԵՂԵՂԱՀՈՍԲ, ջրի հոսքի ծավալ, որն անցնում է գետի հեղեղման ժամանակ:

ПАЛЕОГИДРОГЕОЛОГИЯ — ՀՆԱՋՐԱՆԵՐԿՐԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆ, ջրաերկրաբանության բաժին (պատմական ջրաերկրաբանություն), որն ուսումնասիրում է երկրակեղևի ջրանշումնային համակարգերի զարգացման պատմությունը, նպատակ ունենալով պարզաբանել տարբեր բաղադրության ստ. ջրերի ձևավորման օրինաչափությունները և նրանց երկրք. դերը օգտակար հանածոների հնքվ-երի առաջացման ու քայքայման գործում: Հ. սերտորեն առնչվում է քարաբանության, հնաաշխարհագրության, օգտակար հանածոների հնքվ-երի ձևավորման ուսմունքի, այլ գիտությունների հետ և հանդիսանում է ջրաերկրաբանության նոր զարգացող բաժիններից մեկը:

ПАЛЕОГИДРОГРАФИЯ — ՀՆԱՋՐԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ, ջրագրության բաժին, որն ուսումնասիրում է երկրք. անցյալում (հիմնականում չորրորդականի տարբեր ժամանակաշրջաններում) գոյություն ունեցած, ներկայումս թաղված գետային ցանցը,

ծամանակի ընթացքում նրա կրած փոփոխությունները, պատճառներն ու օրինաչափությունները:

ПАЛЕОГИДРОХИМИЯ — ՀՆԱԶՐԱՔԻՄԻԱ, ուսմունք, որն ուսումնասիրում է երկր. անցյալում բնական ջրերի քիմ. կազմի ձևավորման հարցերը: Քիչ գործածական տերմին:

ПАЛЮСТРАЛЬНЫЕ (БОЛОТНЫЕ) ВОДЫ — ՃԱՃՍԱՅԻՆ (ՊԱՅՈՒՍՏՐԱԼ) ԶՐԵՐ, ըստ Օ. Կ. Լանգեի, հավելյալ խոնավության տեղերում (տունդրայում, թափրներում) տարածված հողային ջրեր: Առանձնացվում են Մ. Զ-ի 2 հիմնական տիպ՝ ջրբաժանային և հովտային: Քիչ գործածական տերմին:

ПАРАКЛАЗОВЫЕ ВОДЫ — ԽՋՈՒՄՆԱԾԵՂՔԱՅԻՆ ԶՐԵՐ, խզումնային բնության խոշոր ճեղքերի նկատ կապված ստ. ջրեր: Պ. Զ. հանդիսանում են ճեղքաներային ջրերի տեսակ: Ավելորդ տերմին:

ПАРАМЕТРЫ ГИДРОГЕОЛОГИЧЕСКИЕ ВОДОНОСНОГО ГОРИЗОНТА — ԶՐԱՏԱՐ ՀՈՐԻԶՈՆԻ ԶՐԱՆԿԿՐԱՅԱՆԱԿԱՆ ՊԱՐԱՄԵՏՐԵՐ, ջրատար հորիզոնի էական հատկությունները բնութագրող մեծություններ, որոնք հիմք են ծառայում պաշարների հաշվարկի և նախագծային աշխատանքների կատարման համար: Զրաերկր. հիմնական պարամետրերից են ջրատար ապարների ծծանցման, ջրահաղորդականության, ճնշումահաղորդականության և մակարդակահաղորդականության գործակիցները, ինչպես նաև բերված ազդեցության շառավիղը:

ПАРАМЕТРЫ ТРЕЩИНОВАТОСТИ — ԾԵՂՔԱՎՈՐՎԱԾՈՒԹՅԱՆ ՊԱՐԱՄԵՏՐԵՐ, ապարների ճեղքավորվածության բնութագրեր, որոնց միջոցով տրվում է ճեղքավորվածության բանական գնահատականը: Մ. պ-ին են դասվում ճեղքերի տարածական խտությունը, նրանց բացվածությունը և տարածության մեջ ուղղվածությունը (տարածման ու անկման ազիմուտներ, անկման անկյուն): Ներկայումս ճեղքերի տարածական խտությունը որոշվում է ճեղքավորվածության մոդուլով և ճեղքային դատարկության գործակցով: Ծեղքավորվածության մոդուլը իրենից ներկայացնում է 1 գծմ ապարազանգվածի (մերկացման վրա, փորվածքում, ելույում) ճեղքերի քանակը: Ծեղքային դատարկության գործակիցը որոշվում է որոշակի մակերեսի վրա (ծավալի մեջ) ճեղքերի գումարային մակերեսի (ծավալի) և այդ մակերեսի (ծավալի) հարաբերությամբ:

ПАРАФИНИРОВАНИЕ ОБРАЗЦА — ՆՄՈՒՇԻ ՊԱՐԱՖԻՆԱՊԱՏՈՒՄ, ապարի նմուշի պատումը պարաֆինի շերտով (հաճախ թանգիֆի օգնությամբ), որը կատարվում է նմուշի բնական խոնավությունն ու կառուցվածքը պահպանելու նպատակով:

ПАРЛИФТ — ԳՈՒՈՐԾԱՄԲԱՐՁ, հորատանցքում ջրի մակարդակի բարձրացման կամ ինքնահոսի (ինքնաշատրվանի) երևույթ, որը կատարվում է հորատանցք մուտք գործող ջրագոլորշու խտնույթից գոլորշու անջատման շնորհիվ: Ըստ

էութեան Գ. օդաջրամբարձի (տե՛ս Երլիֆտ) տարատեսակն է: Քիչ գործածական տերմին:

ПАРОГИДРОТЕРМЫ — ԶՐԱԳՈՒՈՐԾԱԶԵՐՄԵՐ, աղբյուրի ձևով կամ հորատանցքերի, ջրհորերի և այլ փորվածքների միջոցով ջրի բարձրացումը՝ գոլորշու ճնշման շնորհիվ: Զ-ի բարձրացումը կատարվում է օդաջրամբարձի սկզբունքով (տե՛ս Երլիֆտ):

ПАРЫ ВОДЫ — ԶՐԻ ԳՈՒՈՐԾԻՆԵՐ, ջրի ագրեգատային վիճակ: Ըստ Վ. Ի. Վերնադսկու, Զ. գ. լինում են քաղցրահամ, աղի և աղաջրային: Քաղցրահամ Զ. գ. պարունակում են 0,1 %-ից պակաս այլ գազեր, աղի Զ. գ.՝ 0,1—5,0%, իսկ աղաջրայինը՝ $> 5,0\%$: Ստ. ջրերի նման, Զ. գ. կարող են լինել շարժվող և համեմատաբար անշարժ, շերտային, ուսանյակային, ծակոտիկային, ճեղքային, երակային, կարատային, գրունտային և ճնշումնային: Հոմանիշներ՝ ջրագոլորշիներ, գազանման ջրեր:

ПАРЦИАЛЬНОЕ ДАВЛЕНИЕ — ՊԱՐՑԻԱԼ ԾՆԾՈՒՄ, գազախառնուրդի ճնշման մասն մասը, որը պայմանավորված է խառնուրդի տվյալ բաղադրիչով: Պ. ճ. հավասար է այն ճնշմանը, որը կգործադրեր տվյալ գազը, եթե այն գտնվեր ողջ գազախառնուրդի ծավալի չափով:

ПАССИВНОЕ ДАВЛЕНИЕ ГРУНТА — ԳՐՈՒՆՏԻ ՊԱՍՍԻՎ ԾՆԾՈՒՄ, ինժեներական կառուցվածքի գործադրած հորիզոնական ճնշմանը գրունտի ցուցաբերած սահմանային դիմադրություն:

ПАСПОРТ ГОРНОЙ ВЫРАБОТКИ — ԼԵՆՆԱՅԻՆ ՓՈՐՎԱԶՔԻ ԱՆՁՆԱԳԻՐ (ՎԿԱՅԱԳԻՐ), ջրակերպարանությունում՝ փաստաթուղթ, որտեղ արձանագրվում են լեռնային փորվածքի (հորատանցքի, ջրհորի և այլ ջրհան կառույցի) համարը, կորդինատները, շինարարության ժամանակը, փորված ապարների կտրվածքը, ջրատար հորիզոնների տեղադիրքը, ջրհանի տիպը, կահավորումը, ջրի ծախսը, քիմ. բաղադրությունը և այլ կարևոր տվյալներ:

ПАСПОРТ КОЛОДЦА (СКВАЖИНЫ) — ԶՐՀՈՐԻ (ՀՈՐԱՏԱՆՑՔԻ) ԱՆՁՆԱԳԻՐ, տե՛ս Паспорт горной выработки:

ПАСПОРТИЗАЦИЯ (ОБСЛЕДОВАНИЕ) РОДНИКОВ — ԱՂՔՅՈՒՐՆԵՐԻ ԱՆՁՆԱԳՐԵՐԻ ԿԱԶՄՈՒՄ (ՀԵՏԱԶՈՏՈՒՄ, ՆԿԱՐԱԳՐՈՒՄ), աղբյուրները, որպես ջրակրկր. կարևորագույն օբյեկտ, որոնդական-համույթային աշխատանքների ժամանակ ուսումնասիրվում են ամենայն մանրամասնությամբ: Ա. ա. կ. ժամանակ պետք է լուսաբանվեն և փաստագրվեն աղբյուրներին վերաբերվող հետևյալ հարցերը. 1) աղբյուրի համարը և տեղական անվանումը, 2) աշխոր. տեղադիրքը (կորդինատները, հեռավորությունը բնակավայրերից կամ քարտեզագրական կետերից, ճանապարհների առկայությունը), 3) տեղանքի ռելիեֆը, լեռնագրական պայմանները, լանջի դիրքորոշումը, հողաբուսական ծածկը, բուսաբանական ցուցիչների առկայությունը, 4) աղբյուրի բացարձակ և հարաբերական բարձրություն-

ները (որոշվում են մեծամասշտաբ քարտեզի օգնությամբ կամ ճնշումնաչափ-աներո-
 իդի ու հիվելիդի միջոցով), 5) աղբյուրը սնող ապարների տեղադրման պայմանները,
 հաասակը, կազմը, հողմահարման և ճեղքավորության աստիճանը (երբեմն կազմվում
 է սխեմատիկ երկրք. կտրվածք), 6) ջրի ելքի բնույթը (վերընթաց, վարընթաց),
 պայմանները (շերտից, կոնտակտից, ճեղքերից, այլ դատարկություններից), ելքերի
 քանակն ու դասավորությունը, 7) աղբյուրի ծավալը (որոշվում է ծավալային եղա-
 մակով՝ տարողությունների միջոցով, կամ ջրչափ սարքերի, մասնավորապես շար-
 ժական ջրչափի միջոցով), 8) աղբյուրի ջրի ֆիզ. հատկանիշները (ջերմաստիճանը,
 գույնը, համը, հոտը, վճիտությունը, pH-ը), 9) դաշտային լաբորատոր սարքեր
 ունենալու դեպքում կատարվում է դաշտային քիմ. տարրալուծություն կամ ջրի
 մոնիշներ են վերցվում հետազա քիմ. տարրալուծությունների համար: Եթե աղբյու-
 րի ելքի տեղում մատվածքավորուտակներ կան (փառի, մակահոտակի կամ մատվածք-
 ների ձևով), ապա հրանցից մույնպես վերցվում են մոնիշներ, 10) աղբյուրի ռեժիմը
 (հարցման կամ հաճախակի չափումների միջոցով), 11) աղբյուրի ջրի օգտագոր-
 ծումը, ջրհավաք կառույցների բնույթը, հրանց վիճակը: Թվարկած բոլոր տվյալները
 համառոտ ձևով բերվում են աղբյուրների անձնագրերում, որոնք պահվում են հան-
 րապետական կամ տեղիտորիալ երկրք. արխիվներում:

³ ПЕЛИТОВАЯ ФРАКЦИЯ — ՊԵԼԻՏԱՅԻՆ ՀԱՏԻԿԱՆՈՒՄԲ (ՖԵԼԿՏԻԱ),
 փոխար ապարների հատիկախումբ, որի մասնիկների չափերը չեն գերազանցում
 0,005 մմ-ից: Հոմանիշ՝ կավային հատիկախումբ:

ПЕНДУЛЯРНАЯ ВОДА — ՊԵՆԴՈԼԱՅԱՐ ՋՈՒՐ, հատիկավոր ապարներում
 պարունակվող ջուր, որը հատիկների շփման կետերի շուրջը առաջացնում է ջրային
 օղակներ: Հանդիսանում է «անկյունային ջուր», «պարփակված ջուր» տերմինների
 համեմատական հոմանիշ: Ավելորդ տերմին:

ПЕНЕТРАЦИЯ (ПРОНИКНОВЕНИЕ) — ՆԵՐԹԱՓԱՆՑՈՒՄ, պլաստիկ գրունտ-
 ների թանձրության (կոնսիստենցիայի) որոշման եղանակ, որն իրագործվում է
 որոշակի ճնշման տակ և որոշակի ժամանակամիջոցում գրունտի մեջ ստանդարտ
 ասեղի (կոնի) ներթափանցման (խորատուգման) չափը որոշելու միջոցով:

ПЕНЕТРОМЕТР — ԹԱՆՁՐԱՉԱՓ (ՆԵՐԹԱՓԱՆՑՈՒՄԱՉԱՓ, ՊԵՆԵՏՐՈՄԵ-
 ՏՈՐ), ասեղնաձև կամ կոնաձև սարք, որի օգնությամբ որոշվում է պլաստիկ գրունտ-
 ների թանձրությունը (կոնսիստենցիան):

ПЕРВИЧНЫЕ ВОДЫ — ՍԿԶԲՆԱՅԻՆ (ԱՌԱՋՆԱՅԻՆ) ՋՐԵՐ, ըստ Օ. Մեյն-
 ցերի, երկրակեղևի պլաստիկ զոնայի լուվեմիլ (մագմաձին, կուսական) ջրեր: Ավե-
 րորդ տերմին:

ПЕРВИЧНЫЕ ОРЕОЛЫ РАССЕЙЯНИЯ МЕСТОРОЖДЕНИЙ — ՀԱՆՔԱՎԱՅ-
 ՐԵՐԻ ՑՐՄԱՆ ՍԿԶԲՆԱՅԻՆ (ԱՌԱՋՆԱՅԻՆ) ՊՍԱԿՆԵՐ, հանքային տարրերի
 բարձր պարունակությամբ զոնա՝ արմատական ապարներում, որոնք առաջացել են
 միևն հանքամարմինների տեղադրումը (տեղայնացումը) կամ դրա ընթացքում:

ПЕРВИЧНЫЕ ПУСТОТЫ В ПОРОДАХ — ԱՊԱՐՆԵՐՈՒՄ ՍԿԶԵՆԱՅԻՆ ԴԱՍԱՐԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ, դատարկություններ, որոնք ապարներում գոյանում են նրանց առաջացման ժամանակ, այսինքն առաջանում են միաժամանակ:

ПЕРЕМЕЖАЮЩИЕСЯ ИСТОЧНИКИ — ՄԵԶԸՆԴՄԵԶ ԳՈՐԾՈՂ ԱՂԲՅՈՒՐՆԵՐ, աղբյուրներ, որոնք ի հակադրություն մշտական գործող աղբյուրների, մերթ ընդ մերթ դադարում են գործել, ժամանակավորապես չորանում են: Տարբերում են սեզոնային, ժամանակավոր, դիմիկ և սիֆոնային Մ. գ. ա.:

ПЕРЕНАСЫЩЕННЫЕ ВОДОЙ ПОРОДЫ — ԶՐՈՎ ԳԵՐՀԱԳԵՑԱԾ ԱՊԱՐՆԵՐ, փուխ ապարներ, որոնք իրենց լրիվ խոնավատարությունից ավել քանակությամբ ջուր են պարունակում: Նման դեպքերում մանրահատիկ ապարները հոսություն են ձեռք բերում (հոսազրույթներ, ցեխաջրացին հոսքեր):

ПЕРЕОХЛАЖДЕННАЯ ВОДА — ԳԵՐՍԱՌԵՑՎԱԾ ԶՈՒՐ, ջուր, որը 0° 8 ցածր ջերմաստիճանում գտնվում է հեղուկ վիճակում: Սովորաբար գետի ջուրը գերաստեցվում է մինչև մինու տասնորդական ջերմաստիճան, իսկ բարձր հանքայնացման ջուրը (աղաջուրը)՝ մինչև —20—25° 8:

ПЕРЕРАБОТКА БЕРЕГОВ — ԱՓԵՐԻ ՎԵՐԱՄՇԱԿՈՒՄ, նորաստեղծ ջրամբարների (ամբարտակների, արհեստական լճակների) ափերի ձևավորում, որը էապես տարբերվում է մինչ այդ գոյություն ունեցող գետային հոսքի ափերից: Զրամբարների ափերի վերամշակման հիմնական պայմանները նույնն են, ինչ ծովափերի ձևավորման (ափաբերման) համար, սակայն ի տարբերություն ծովերի, ջրամբարներում ջրի մակարդակը տարվա ընթացքում ենթարկվում է խիստ տատանումների:

ПЕРЕУПЛОТНЕННОЕ СОСТОЯНИЕ ГОРНЫХ ПОРОД — ԱՊԱՐՆԵՐԻ ԳԵՐԽԻՏ ՎԻՃԱԿ, ապարների գերբեռնվածությամբ պայմանավորված այնպիսի վիճակ, որի դեպքում նրանց ծակոտկենությունը էապես ցածր է արտաքին գոմարային ճնշումների և ներքին կապերի շնորհիվ ունեցած ծակոտկենությունից: Ապարների գերբեռնվածությունը վերացնելիս, նրանք դանդաղորեն ուռչում են և այս կամ այն չափով վերականգնում են իրենց ծակոտկենությունը:

ПЕРИОД ПОЛУРАСПАДА — ԿԻՍԱՏՐՈՀՄԱՆ ԺԱՄԱՆԱԿԱՐՁԱՆ, ժամանակ, որի ընթացքում ապարում առկա ցանկացած ռադիոակտիվ տարրի ատոմի տրոհումը կատարվում է կիսով չափ: Տարբեր ռադիոակտիվ տարրերի Կ. ժ. տատանվում է մեծ սահմաններում, սակայն, ինչպես և տրոհման արագությունը, կալում է ու բնորոշ յուրաքանչյուր տարրի համար (ռադիոմի համար այն հավասար է 1590 տարվա, իսկ ռադոնի համար ընդամենը 3, 82 օրվա են): Կ. ժ. պայմանավորված է ռադիոակտիվ միջուկների ներքին հատկություններով. և կախված չէ շրջապատի պայմաններից (ջերմություն, ճնշում, նյութի ֆիզքիմ. վիճակ են):

ПЕРМИМЕТР — ՊԵՐՄԻՄԵՏՐ, սարք, որի օգնությամբ բարձր ճնշման կամ նոսրացման միջոցով որոշվում է ապարների հանուկի թափանցելիությունը:

ПЕРФОРАЦИЯ ОБСАДНЫХ КОЛОНН (ТРУБ) — ՇՐՁՊԱՀ ՍՅԱՆ (խողով-
վալսալուսերի) ծԱԿՈՏԱՎՈՐՈՒՄ (ՊԵՐՖՈՐԱՑԻԱ), հորատանցքի ամրակապման
շարապան (խողովակների) պատերին անցքերի բացում, որը կատարվում է ապար-
ների շերտերից ստ. ջրերի, մավթի կամ գազի ներհոսք ստեղծելու կամ եղածը
ավելացնելու համար: Շ. ս. ծ. իրագործվում է կրակող (գնդացրային) կամ կու-
մուլյատիվ պերֆորատորների օգնությամբ:

ПЕСЧАНАЯ ФРАКЦИЯ — ԱՎԱԶԱՅԻՆ ՀՍՏԷԿՍԻՈՒՄԲ (ՖՐԱԿՑԻԱ), փոխը
ապարների հատիկախումբ, որոնց մասնիկների չափերը կազմում են 0,05—2,0 մմ
(տե՛ս Гранулометрический состав горных пород):

ПЕТЛЯ ГИСТЕРЕЗИСА — ՀԻՍՏԵՐԵԶԻՍԻ ՕՂԱԿ, օղակաձև գրաֆիկ պատ-
կեր, որը գծագրվում է գրունտների կոմպրեսիոն փորձարկումների ժամանակ, երբ
բեռնվածքից կախված գրունտների ձևախախտումները դիտարկելիս գրաֆիկի
ուղղակի և հակադարձ կորերը չեն համընկնում:

ПЕЩЕРА — ՔԱՐԱՆՁԱՎ, հեշտ քայքայվող ապարներում (գլխավորապես
կրաքարերում) բնական ճանապարհով (կարտ, սուֆոզիա, ողողամաշում ևն)
առաջացած լայնածավալ դատարկություն, որը կարող է մասամբ լցված լինել ջրով
և պատվել մակահոսման ձևերով (ստալակտիտ, ստալագմիտ): Ք-ներ կարող են
դիտվել մաս հրաբխավիժակյան (էֆուզիվ) ապատաժային ապարներում, հատկապես
նրանց կոնտակտային մասերում, որտեղ կոտակվում են հրաբխային գազերը:
Պատմական անցյալում Ք-ները ծառայել են որպես մարդկանց ու կենդանիների
բնակատեղի: Ք-ների ուսումնասիրությամբ զբաղվում է անձավագիտությունը (սպե-
լեոլոգիան):

ПИКНОМЕТР — ՊԻԿՆՈՄԵՏՐ, 25—100 սմ³ ծավալով ապակյա ստտիճանա-
նշված անոթ, որն օգտագործվում է գրունտների կամ լուծույթների տեսակարար
կշիռը որոշելու համար:

ПИТАНИЕ ВОДОНОСНОГО ГОРИЗОНТА — ԶՐԱՏԱՐ ՀՈՐԻԶՈՆԻ ՍՆՈՒՄ,
տարբեր ծագումնային տիպի ջրերի (մթնոլորտային, մակերևութային, անջատման,
խորքային ևն) ներթափանցումն ու կուտակումը ջրատար ապարների մեջ:

ПЛАВАЮЩИЕ ПОДЗЕМНЫЕ ВОДЫ — ԼՈՂԱՑՈՂ ՍՏՈՐԵԿՐՈՅԱ ԶՐԵՐ,
քաղցրահամ ստ. ջրեր, որոնք տեղադրված են ծովափնյա ավազոտներում, աղեղ-
ներում կամ կղզյակներում ներծծված ծովային աղի ջրի վրա: Ավելի փոքր տեսա-
կարար կշիռ ունենալու պատճառով քաղցրահամ ջրերը «լողում» են աղի ջրի վրա:
Հոմանիշ՝ քաղցրահամ ջրերի ուսկնակներ (տե՛ս Линзы пресных вод):

ПЛАСТ НЕОГРАНИЧЕННЫЙ — ԱՆՍԱՀՄԱՆԱՓԱԿ ԾԵՐՏ, մեծ մակերես
զբաղեցնող ջրատար շերտ, որում ջրի մեծ կառույցների ազդեցությունը չի հասնում
մինչև եզրային սահմանները և շերտը կարելի է դիտել որպես անսահմանափակ:

ПЛАСТ ПОЛУОГРАНИЧЕННЫЙ — ԿԻՍԱՍՍՀՄԱՆԱՓԱԿ ԾԵՐՏ, ջրատար
շերտ, որում ջրի մեծ կառույցները գտնվում են որևէ սահմանին մոտ և կրում են նրա

ազդեցությունը, իսկ մյուս սահմանները հեռու են և նրանց ազդեցությունը կարելի է անտեսել:

ПЛАСТ-ПОЛОСА — ԾԵՐՏ-ԳՈՏԻ, հատակագծում համեմատաբար մեղ գոտով ձգվող ջրատար շերտ, որում ջրհան կառույցների վրա երկու զուգահեռ սահմաններն ազդում են, իսկ մյուս երկու սահմանները հեռու են և նրանց ազդեցությունը կարելի է անտեսել:

ПЛАСТИЧЕСКАЯ ДЕФОРМАЦИЯ — ՊԼԱՍՏԻԿ ԶԵՎԱԽԱՍՏՈՒՄ, արտաքին ուժերի ներգործությամբ գրունտի ձևախախտում, որն ընթանում է առանց նրա ամբողջության ընդհատման (խզման), ընդ որում արտաքին ուժերի ազդեցությունը վերացնելուց հետո գրունտը պահպանում է ձեռք բերած ձևը: Գրունտների Պ. ձ. կախված է խոնավությունից, ճնշումից և ջերմաստիճանից: Առավել մեծ պլաստիկությամբ աչքի են ընկնում կավային ապարներն ու քարաղբ, ընդ որում կավերի պլաստիկությունը առաջին հերթին պայմանավորված է խոնավությամբ, իսկ քարաղինը՝ ջերմաստիճանով ու ճնշումով:

ПЛАСТИЧЕСКИЕ ОПОЛЗНИ — ՊԼԱՍՏԻԿ ՍՈՂԱՆՔՆԵՐ, կավային ապարներում դիտվող սողանքներ, որոնց ապարազանգվածը տեղաշարժվում է մածուցիկ հեղուկի ձևով և մածուցիկ հոսք է հիշեցնում:

ПЛАСТИЧНОСТЬ ГЛИНИСТЫХ ПОРОД — ԿՍՎԱՅԻՆ ԱՊԱՐՆԵՐԻ ՊԼԱՍՏԻԿՈՒԹՅՈՒՆ, արտաքին ուժերի ներգործությամբ կավային ապարների ձևախախտման (առանց անընդհատության խախտման) և այդ ուժերի ազդեցությունը վերացնելուց հետո նրանց ստացած ձևի պահպանման ունակություն: Կավային ապարների պլաստիկության հատկանիշները կախված են նրանց խոնավությունից, հատիկաչափական ու միներալային կազմերից, ծակոտիմային լուծույթի խտությունից, փոխանակային կատիոնների կազմից և այլ հատկություններից: Կ. ա. պ. քննությամբ կազմվում է, այսպես կոչված, պլաստիկության սահմաններով: Ինժեներական երկրաբանությունում գործածվում են պլաստիկության վերին և ստորին սահմանները: Պլաստիկության վերին սահմանը (հոսունության սահմանը) խոնավության այն քանակն է, որի դեպքում գրունտը պլաստիկ վիճակից անցնում է հոսուն վիճակի, իսկ ստորին սահմանը (գլանման սահմանը) խոնավության այն քանակն է, որի դեպքում գրունտի պլաստիկ վիճակից անցնում է կիսակարծր վիճակի: Պլաստիկության վերին ու ստորին սահմանների տարբերությունը կոչվում է պլաստիկության թիվ: Համաձայն շիննորմաների և կանոնների (ԾՆԱԿ II—15—74), կավային ապարները ըստ պլաստիկության թվի ստորաբաժանվում են հետևյալ խմբերի.

1) Կավավազ	1—7
2) Ավազակավ	7—17
3) Կավեր	>17:

ПЛАСТОВАЯ ВОДОНАПОРНАЯ СИСТЕМА — ԾԵՐՏԱՅԻՆ ԶՐԱԾՆԾՈՒՄՆԱՅԻՆ ՀԱՄԱԿԱՐԳ, մի քանի շերտերից բաղկացած ճնշումնային ջրերի սվազանի հիդրավլիկ համակարգ (տե՛ս Водонапорная система):

ПЛАСТОВОЕ ДАВЛЕНИЕ — ՇԵՐՏԱՅԻՆ ԾՆՇՈՒՄ, նախային ջրաերկրաբանությունում՝ ճնշում, որի տակ գտնվում են նախային կուտակում եղած հեղուկն ու գազը: Սկզբնային Շ. ճ. կախված է կուտակի տեղադրման խորությունից և տվորաբար մոտ է ջրաստատիկ ճնշմանը: Նախյի շահագործման ընթացքում շերտային էներգիայի ծախսին գուցընթաց Շ. ճ. նվազում է: Շ. ճ. զորավիզ լինելու համար, կատարվում է նախյակուտակի արտազրագծային ջրաներսդում կամ գազային զբլիսարկի մեջ գազաներսդում:

ПЛАСТОВЫЕ (МЕЖПЛАСТОВЫЕ) ВОДЫ — ՇԵՐՏԱՅԻՆ (ՄԻՋՇԵՐՏԱՅԻՆ) ԶՐԵՐ, ջրատար ապարների շերտերում պարունակվող ճնշումնային կամ գրունտային ջրեր, որոնք ներքևից ու վերևից պարփակված են ջրամերժ ապարներով: Շ. ջ. կարող են առաջանալ նաև տարբեր ջրատարությամբ օժտված միևնույն շերտայնաբնի սահմաններում (օր., հեղքավոր ու խարամով հարուստ բազալտներում, որոնք ներքևից ու վերևից զանգվածային են): Նախյային ջրաերկրաբանությունում՝ Շ. ջ. են կոչվում տվյալ նախյային հաստվածքում պարունակվող ջրերը:

ПЛЕНОЧНАЯ (МАКСИМАЛЬНАЯ МОЛЕКУЛЯРНАЯ) ВЛАГОЕМКОСТЬ — ԹԱՂԱՆԹԱՅԻՆ (ԱՌԱՎԵԼԱԳՈՒՅՆ ՄՈԼԵԿՈՒԼԱՅԻՆ) ԽՈՆԱՎԱՍՏԱՐՈՒԹՅՈՒՆ, ապարի ծակոտիներում թաղանթային (թույլ կապակցված) ջուր պահելու հատկություն: Թ. խ. մեծությունը կախված է մասնիկների գոմարային մակերևույթից և համապատասխանում է թաղանթային ջրի առավելագույն քանակությանը, որը ապարում պահվում է մոլեկուլային ձողականության ուժերով:

ПЛЕНОЧНАЯ (РЫХЛОСВЯЗАННАЯ) ВОДА — ԹԱՂԱՆԹԱՅԻՆ (ԹՈՒՅՈՒՅԱՊԱՎԱԿՑՎԱԾ) ԶՈՒՐ, ըստ Ա. Ֆ. Լեբեդևի, ջուր, որը բարակ թաղանթով խոնավածուծ (հիգրոսկոպիկ) ջրի վրայից պատում է ապարի մասնիկները և պահվում է մոլեկուլային ձողականության շնորհիվ: Թ. ջ. խոնավածուծ ջրի հետ մեկտեղ կոչվում է մոլեկուլային ջուր, ընդ որում Թ. ջ. մասնիկների հետ ալելի թույլ է կապակցված: Այնուամենայնիվ, Թ. ջ. ծանրության ուժին չի ենթարկվում, սակայն տեղաշարժվում է մի մասնիկից մյուսը՝ հաստ թաղանթից դեպի հարակից բարակ թաղանթը: Զերմության բարձրացումը արագացնում է ջրի տեղաշարժը, իսկ աղերով հագեցվածությունը՝ դժվարացնում այն: Քանի որ Թ. ջ. լրիվ չի լցնում ապարի ծակոտիները, ապա ջրաստատիկ ճնշում չի հաղորդում:

ПЛОСКИЙ (ДВУХМЕРНЫЙ) ПОТОК ГРУНТОВЫХ ВОД — ԴՐՈՒՆՏԱՅԻՆ ԶՐԵՐԻ ՀԱՐԹ (ԵՐԳՉԱՓ) ՀՈՍՔ, տե՛ս Поток плоский (двухмерный):

ПЛОСКОРАДИАЛЬНОЕ (ОСЕСИММЕТРИЧНОЕ) ДВИЖЕНИЕ — ՀԱՐԹ ԾԱՌԱԳԱՅԹԱԶԵՎ (ՌԱԴԻԱԼ, ԱՌԱՆՑՔԱՍԻՄԵՏՐԻԿ) ԾԱՐԺՈՒՄ, ծակոտյեն ապարներում որոշակի կենտրոնից դեպի եզրեր (կամ հակառակը) հեղուկի կամ գազի շարժում: Նման շարժման դեպքում հոսքի գծերը պլանում ճառագայթաձև են, իսկ ուղղաձիգ կտրվածքում՝ միմյանց զուգահեռ: Օր., ավազանի պլանմաներում ջրի (նախյի, գազի) հոսքը դեպի ջրադիմամիկորեն կատարյալ հորատանցքի փողը:

ПЛОСКОСТЬ СДВИГА — ՍՈՂՔԻ (ՏԵՂԱԾԱՐԺԻ) ՀԱՐԹՈՒԹՅՈՒՆ, հար-

թություն, որով շոշափող լարումների ազդեցությամբ մարմնի (գրունտի) մի մասը տեղաշարժվում է մյուս մասի նկատմամբ: Հոմանիշ՝ սահնի հարթություն:

ПЛОСКОСТЬ СКОЛЬЖЕНИЯ — ՍԱՀՔԻ ՀԱՐԹՈՒԹՅՈՒՆ, տե՛ս Плоскость сдвига:

ПЛОСКОСТЬ СРАВНЕНИЯ НАПОРОВ — ԾՆՇՈՒՄՆԵՐԻ ՀԱՄԵՄԱՏՄԱՆ ՀԱՐԹՈՒԹՅՈՒՆ, հարթություն, որից սկսվում է ճնշումների հաշվումը: Ջրակերպաբանությունում որպես Ծ. հ. հ. ընդունվում է կամ ջրհոսքի հորիզոնական տեղադրման ջրամերձ հիմքը, կամ ծովի մակարդակը: Վերջին դեպքում Ծ. հ. հ. կոչվում է գերդական:

ПЛОТИННЫЕ (ПОДПОРНЫЕ, БАРЬЕРНЫЕ) ИСТОЧНИКИ — ՊԱՏՎԱՐԱՅԻՆ (ԴԻՄՀԱՐԱՅԻՆ) ԱՂԲՅՈՒՐՆԵՐ, տե՛ս Барьерные источники:

ПЛОТНОСТЬ ВОДЫ — ՋՐԻ ԽՏՈՒԹՅՈՒՆ, ջրի միավոր ծավալի կշիռ. 1 մ³ ջուրը +4° Ց դեպքում կշռում է 1 տ: Խտությունը տեսակարար կշռից տարբերվում է նրանով, որ նա ունի կշռի չափողականություն, իսկ տեսակարար կշիռը վերացական մեծություն է: Ստ. ջրերի խտությունը տատանվում է 1,0—1,4գ/սմ³ սահմաններում և կախված է նրանց հանքայնացման աստիճանից:

ПЛОТНОСТЬ ГОРНЫХ ПОРОД — ԱՊԱՐՆԵՐԻ ԽՏՈՒԹՅՈՒՆ, միավոր ծավալով զանգվածը (գ/սմ³)՝ նրա ծակոտիներում պարունակվող հեղուկների և գազերի հետ միասին:

ПЛОТНОСТЬ СНЕГА — ԶՅԱՆ ԽՏՈՒԹՅՈՒՆ, ձյան ծածկույթից վերցված նմուշի քաշի հարաբերությունը նրա ծավալին (գ/սմ³):

ПЛОТНЫЙ ОСТАТОК — ԽԻՏ (ՊԻՆԴ) ՄՆԱՑՈՐԴ, նույնն է, ինչ չոր մնացորդը (տե՛ս Сухой остаток):

ПЛОЩАДЬ ДРЕНИРОВАННАЯ — ՑԱՄԱՔԵՑՎԱԾ ՄԱԿԵՐԵՍ, տարածք, որի մակերևութային և ստ. ջրերը ջամաքորդի են ենթարկվում քնական գետային ջանցի կամ արհեստական փորվածքների (առուններ, ջրհորեր, հորատանցքեր ևն) միջոցով:

ПЛОЩАДЬ ЖИВОГО СЕЧЕНИЯ ПОТОКА — ՀՈՍՔԻ ԿԵՆԴԱՆԻ ԿՏՐՎԱԾ-ԿԻ ՄԱԿԵՐԵՍ, հոսքի շարժմանը ողղահայաց կտրվածքի (կենդանի կտրվածքի) մակերես:

ПЛЮВИАЛЬНАЯ ОБЛАСТЬ — ԱՆՋՐԵՎԱԾՍ (ՊՆՅՈՒՎԻԱ) ՄԱՐԶ, առատ մթնոլորտային տեղումներով մարզ (տարեկան 1000 մմ-ից ավելի): Ա. մ-երում խիստ արտահայտված քիմ. հողմամարումը, որն ուղեկցվում է հողմամարման նյութերի տարրալուծմամբ (օր., մերձարևադարձային երկրներում):

ПЛЫВУН — ՀՈՍԱԳՐՈՒՆՏ (ԱՊԱՐԱՆՈՂԻԿ), ջրով գերհագեցած հիմնականում մանրանբրահատիկ ավազներից կազմված (50—90 %) ապարներ, որոնք որոշակի ջրադիմամիկ պայմաններում մեծ շարժունակություն են դրսևորում (շարժվում են ցեխաջրի կամ շաղախի նման): Տարբերում են իսկական և կեղծ Հ-ներ: Իսկական Հ-ները, որոնք կազմված են ջրասեր կոլոիդներ պարունակող ավազներից, անցնում են հոսում վիճակի անցնալն ճնշումնալիս գրադիենտների դեպքում և մշտակալում շարժունակություն են դրսևորում: Կեղծ Հ-ները, որոնք կազմված են կոլոիդ մասնիկներից գուրկ ավազներից, անցնում են հոսում վիճակի զգալի ճնշումնալիս գրադիենտների դեպքում, ճեշտությամբ ջրազրկվում են և կորցնում իրենց շարժունակությունը: Հ-ներում լեռնալիս փորվածքներ անցնելիս հարկ է լինում դժվարին պայքար մղել նրանց դեմ (սառեցում, քետնների, հատուկ վահանակների, խորասուզվող հորերի կիրառում են):

ПЛЫВУНЫ ИСТИННЫЕ — ԻՍԿԱԿԱՆ ՀՈՍԱԳՐՈՒՆՏՆԵՐ (ԱՊԱՐԱՆՈՂԻԿ-ՆԵՐ), տե՛ս Плыун:

ПЛЫВУНЫ ЛОЖНЫЕ (ПСЕВДОПЛЫВУНЫ) — ԿԵՂԾ ՀՈՍԱԳՐՈՒՆՏՆԵՐ (ԱՊԱՐԱՆՈՂԻԿՆԵՐ), տե՛ս Плыуны:

ПЛЯЖ — ԼՈՂԱՓ, փոքրաթեք ափագոտի, որը կազմված է ալեքալսման հոսանքներով առաջացած փուխրբեկորային մսովածքներից (գետաբար, ճալաբար, ավազներ): Լ-երը հուսալի հանգստյան գոտի դարձնելու համար հարկ է լինում կառուցել տարբեր տեսակի ափապաշտպան կառույցներ:

ПОБЕРЕЖЬЕ (ВЗМОРЬЕ) — ԾՈՎԱՓ (ԾՈՎԵԶՐ), ծովի (օվկիանոսի, լճի, ջրամբարի) ափամերձ գոտի, որը բնութագրվում է ծովի ու ցամաքի փոխազդեցության, մասնավորապես ջրային ծագման ռելիեֆի ձևերով:

ПОВЕРХНОСТНОЕ НАТЯЖЕНИЕ — ՄԱԿԵՐԵՎՈՒԹԱՅԻՆ ԼԱՐՎԱԾՈՒԹՅՈՒՆ (ՊՐԿՎԱԾՈՒԹՅՈՒՆ), հեղուկի մակերևույթի վիճակը բնութագրող մեծություն, որը թվապես հավասար է միավոր մակերևույթի ստեղծման վրա ծախսվող աշխատանքին: Վերջինը ծախսվում է մոլեկուլը մակերևույթ դուրս գալիս մակերևույթային շերտի միջմասնիկային ձողղակյան ուժերը հաղթահարելու վրա: Մ. լ. հետև-վանքով հեղուկը ձգտում է նվազեցնել իր մակերևույթը և, այն դեպքերում, երբ ծանրության ուժի ազդեցությունը խիստ փոքր է (դիցուք, կաթիլի չափերի փոքրության դեպքում կամ հեղուկը մույն խտության այլ հեղուկի մեջ խորասուզելիս), ապա հեղուկն ընդունում է գնդի (տվյալ ծավալի դեպքում նվազագույն մակերևույթով մարմնի) ձև: Մ. լ. նշանակվում է σ տառով և սովորաբար չափվում է էրգ/սմ²-ներով:

ПОВЕРХНОСТНОЕ ТРЕНИЕ — ՄԱԿԵՐԵՎՈՒԹԱՅԻՆ ԾՓՈՒՄ, երկու միմյանց հետ հպվող մարմինների միջև զարգացող շփում: Նման շփման օրինակներ են հանդիսանում ափաքերումը, ողողամաշումը, կառույցների հիմնաստակների գրունտների արտամղումը ևն:

ПОВЕРХНОСТНЫЕ ВОДЫ — ՄԱԿԵՐԵՎՈՒԹԱՅԻՆ ԶՐԵՐ, բոլոր ագրեգա-

տալին վիճակներում գտնվող բնական ջրեր, որոնք մշտապես (կոտակներ) կամ ժամանակավորապես (հոսքեր) գտնվում են երկրի մակերևույթի վրա:

ПОВЕРХНОСТНЫЙ СТОК — ՄԱԿԵՐԵՎՈՒԹԱՅԻՆ ՀՈՍՔ, բնության մեջ ջրի շրջանառության կարևոր բաղադրիչ՝ մթնոլորտային տեղումների և ստ. ջրերի ելքերի այն մասը, որը գետային ցանցով տեղափոխվում է դեպի ծովեր, օվկիանոսներ և փակ սոլաքաններ: Մ. հ. ընդգրկում է լանջային, գետային և վարարում-հեղեղումային (թալվեգային) հոսքերը:

ПОВЕРХНОСТЬ АРТЕЗИАНСКАЯ — ԱՐՏԵԶՅԱՆ ՄԱԿԵՐԵՎՈՒՅԹ, տե՛ս Поверхность напорная:

ПОВЕРХНОСТЬ ГРУНТОВЫХ ВОД СВОБОДНАЯ — ԳՐՈՒՆՏԱՅԻՆ ՋՐԵՐԻ ԱԶԱՏ ՄԱԿԵՐԵՎՈՒՅԹ, տե՛ս Зеркало грунтовых вод:

ПОВЕРХНОСТЬ ДЕПРЕССИОННАЯ — ԻՃՈՒՅԹԱՅԻՆ (ԴԵՊՐԵՍԻՈՆ) ՄԱԿԵՐԵՎՈՒՅԹ, ճնշումնային կամ գրունտային ջրերի մակերևույթի ցածրացող մասը՝ դեպի նրանց բնական ելքի տեղը կամ դեպի արհեստական փորվածքները (ջրհոր, հորատանցք և այլ ջրհան կառույց), որոնցից ջրի արտամղում է կատարվում: Համասեռ ջրատար ապարներում Դ. մ. ունենում է սիմետրիկ իշույթային ձագարի ձև (տե՛ս Депресссионная воронка), իսկ անհամասեռ ապարներում նրա սիմետրիկությունը էապես խախտվում է:

ПОВЕРХНОСТЬ ПЬЕЗОМЕТРИЧЕСКАЯ — ԾՆՇՈՒՄՆԱԶԱՓԱԿԱՆ (ՊԻԵԶՈՄԵՏՐԻԿ) ՄԱԿԵՐԵՎՈՒՅԹ, տե՛ս Поверхность напорная:

ПОВЕРХНОСТЬ РАВНЫХ НАПОРОВ — ՀԱՎԱՍԱՐ ԾՆՇՈՒՄՆԵՐԻ ՄԱԿԵՐԵՎՈՒՅԹ, ջրային հոսքի ընդլայնական կտրվածքի մակերևույթ: Հ. հ. մ. արտահայտվում է հոսքի մակերևույթի միևնույն բարձրության կետերը միացնող գծերով, որոնք գրունտային ջրերի (ազատ մակերևույթ ունեցող ջրերի) համար կոչվում են ջրաիզոգծեր (հիդրոիզոֆայսեր), իսկ ճնշումնային ջրերի համար՝ պիեզոիզոգծեր (իզոպիեզներ): Հոմանիշ՝ էկվիպոտենցիալ մակերևույթ:

ПОВЕРХНОСТЬ СКОЛЬЖЕНИЯ (СМЕЩЕНИЯ) ОПОЛЗНЯ — ՍՈՂԱՆՔԻ ՍԱՀՔԻ (ՏԵՂԱԾԱՐԺԻ) ՄԱԿԵՐԵՎՈՒՅԹ, լանջի անշարժ ապարազանգվածից սողանքային մարմնի անջատման մակերևույթ, որով էլ տեղի է ունենում սահքի գործընթաց: Կրկնվող կամ բազմաժամանակ սողանքների մոտ կարող են դիտվել մեկ կամ մի քանի սահքի մակերևույթներ: Ա. ս. մ., որը հանդիսանում է սողանքի բնորոշ կառուցվածքային տարր, կախված սողանքային գործընթացի մեխանիզմից, տարբեր ձևեր է ունենում (տե՛ս Оползень):

ПОГЛОЩАЮЩИЙ (ДРЕНАЖНЫЙ) КОЛОДЕЦ — ԿՆՆՈՂ (ՑԱՄԱՔՈՒՐԱՅԻՆ) ՀՈՐ, ոռոգահալաց լեռնային փորվածք (հորատանցք, ջրհոր ևն), որն օգտագործվում է մակերևույթային, ոռոգման, երբեմն նաև կոյուղու ջրերը կլանելու և ստ. ճանապարհով հեռացնելու համար: Վերջին ժամանակներում Կ. հ-երը հա-

շողութեամբ օգտագործվում են ստ. ջրերի արհեստական պաշարների ստեղծման նպատակով: Ջրի այն քանակը, որը միավոր ժամանակահատվածում կարող է կլանվել Կ. հ-ի միջոցով, կոչվում է հորի կլանման ընդունակություն (չափվում է լ/վրկ, մ³/ժամ):

ПОГЛАЩАЮЩИЙ КОМПЛЕКС — ԿԼԱՆՈՂ ՀԱՄԱԿԱՐԳ, ըստ Կ. Կ. Հեդրոյի, հողերի և ապարների որոշակի տեսակներ, որոնք պարունակում են կլանված կատիոններ և ընդունակ են փոխանակման ռեակցիաների (լուծույթից կատիոններ կլանելու): Փոխանակման ռեակցիաները որոշիչ նշանակություն ունեն քնական ջրերի բիմ. բաղադրության ձևավորման գործում:

ПОГЛАЩЕНИЕ ВОДЫ СКВАЖИНОЙ (КОЛОДЦЕМ) — ՋՐԻ ԿԼԱՆՈՒՄ ՀՈՐԱՏԱՆՑՔՈՎ (ՀՈՐՈՎ), նույնն է, ինչ կլանող (ցամաքորդային) հոր (տե՛ս Поглощающий дренажный колодец):

ПОГРЕБЕННЫЕ ВОДЫ — ԹԱՂՎԱՆԾ ՋՐԵՐ, երկր. անցյալի ջրային ավազանների (ծովերի, լճերի, լազուների) ջրեր, որոնք նստվածքազույացման գործընթացում մնացել են նստվածքների ծակոտիներում, ծածկվել են հետագա նստվածքներով և տևական ժամանակ թաղված վիճակում մնացել խոր նկվածքների փակ շերտերում: Ըստ ծագման թ. ջ. լինում են. 1) համածին-ջրատար ապարների հետ միաժամանակ առաջացած (սինգենետիկ) և, 2) մակածին կամ հետնստվածքազույացման (էպիգենետիկ), որոնք ծովային ավազաններից ներթափանցել են ափագոտու կամ հատակի նախկինում ձևավորված ծակոտիկն ապարների մեջ:

ПОГРЕБЕННЫЙ КАРСТ — ԹԱՂՎԱՆԾ ԿԱՐՍՏ, կարստային դատարկություններ, որոնք առաջացել են երկր. անցյալում, իսկ հետագայում լցվել են երկրորդական նորագոյացումներով և ապա ծածկվել երիտասարդ նստվածքներով:

ПОДВЕШЕННЫЕ ВОДЫ — ԿԱՆՎԱՆԾ ՋՐԵՐ, տե՛ս Вода (влага) подвешенная:

ПОДВОДНЫЙ (СУБАКВАЛЬНЫЙ) ИСТОЧНИК — ՍՏՈՐՋՐՅԱ (ՍՈՒԲԱԿՎԱԼ) ԱՂԲՅՈՒՐ, ստ. ջրերի ելք՝ ջրավազանների կամ ջրհոսքերի ընդջրյա մասերում: Ծովի հատակում բեռնաթափվող աղբյուրները կոչվում են ընդծովյա (սուբմարինային):

ПОДЗЕМНАЯ ГИДРАВЛИКА (ГИДРОДИНАМИКА) — ՍՏՈՐԵՐԿՐՅԱ ՀԻՐԱՎԼԻԿԱ (ՋՐԱԴԻՆԱՄԻԿԱ), հիդրավիկայի բաժին, որն ուսումնասիրում է ստ. ջրերի, նավթի և գազի շարժումը ծակոտիկն ապարներում: Ջրաերկրաբանությունում ներկայումս ընդունված է «Ստ. ջրերի դինամիկա» անվանումը:

ПОДЗЕМНАЯ НАЛЕДЬ — ՍՏՈՐԵՐԿՐՅԱ ՍԱՌՑԱՇԵՐՏ (ՍԱՌՑԱԿՈՒՏԱԿ), շերտան կամ ոսպնյական առույց, որն առաջանում է գործունյա շերտում՝ ջրատար ապարների ստեղծման հետևանքով:

ПОДЗЕМНОЕ ПИТАНИЕ РЕК — ԳԵՏԵՐԻ ՍՏՈՐԵՐԿՐՅԱ ՄՆՈՒՄ, ստ. ջրերի բեռնաթափումը գետերի մեջ: Այն հիմնականում կատարվում է գրունտային ջրերի հաշվին. արտեզյան ջրերը նվազ չափով են մասնակցում գետերի սնմանը: Երբեմն ստ. սնումը կատարվում է աննկատ, բազմաթիվ փոքր ելքերի ձևով և հալոնաբերվում է միայն գետի ծախսը տարբեր կտրվածքներում չափելով:

ПОДЗЕМНЫЕ ЛЬДЫ — ՍՏՈՐԵՐԿՐՅԱ ՍԱՌՈՒՅՑՆԵՐ, տե՛ս Ископаемый лёд:

ПОДЗЕМНЫЕ РЕКИ (ВОДОТОКИ) — ՍՏՈՐԵՐԿՅԱ ԳԵՏԵՐ (ԶՐՀՈՍՔԵՐ), գետանման ստ. ջրիոսքեր՝ կարստային դատարկություններում, ինչպես նաև ուժեղ ճեղքավոր ապարներում:

ПОДЗЕМНЫЙ ПОТОК — ՍՏՈՐԵՐԿՐՅԱ ՀՈՍԱՆՔ, ջրատար շերտերում ստ. ջրերի անընդհատ տեղաշարժ:

ПОДМЕРЗЛОТНЫЕ ВОДЫ — ԵՆԹԱՍԱՌՅՈՒԹԱՅԻՆ ԶՐԵՐ, տե՛ս Вода подмерзлотная:

ПОДМОРЕННЫЕ ВОДЫ — ԵՆԹԱՍԱՌՅԱՔԵՐՈՒԿԱՅԻՆ (ԵՆԹԱՍՈՐԵՆԱՅԻՆ) ԶՐԵՐ, տե՛ս Вода подморенная:

ПОДОЗЕРНЫЕ ВОДЫ — ԵՆԹԱԼՃԱՅԻՆ ԶՐԵՐ, ըստ Ա. Ի. Ջենն-Լիտովսկու (1948), ջրեր, որոնք տեղադրված են հանքային լճերի հատակային նորագոյացումներում և նրանց տակ գտնվող արմատական ապարներում: Ե. ջ-ի հանքայնացումը տատանվում է մեծ սահմաններում. հատակային նորագոյացումների ջրերը ունենում են մեծ հանքանյութային լճի ջրին մոտ քիմ. կազմով, իսկ արմատական ապարների ջրերը կարող են քաղցրահամ լինել՝ լճի ջրից էապես տարբեր քիմ. կազմով:

ПОДОШВА ОПОЛЗНЯ — ՍՈՂԱՆՔԻ ՀԻՄՔ (ՆԵՐՔԱՆ), տե՛ս Базис оползня:

ПОДОШВЕННАЯ ВОДА — ՀԱՏԱԿԱՅԻՆ ԶՐԵՐ, տե՛ս Вода подошвенная:

ПОДПОР ПОДЗЕМНЫХ ВОД — ՍՏՈՐԵՐԿՐՅԱ ԶՐԵՐԻ ԴԻՄՀԱՐ, ստ. ջրերի մակարդակի բարձրացում, որն ուղեկցվում է որոշակի տեղամասերում (ալելի հաճախ բեռնաթափման մասում) հոսքի մակերևույթի թեքության և հոսանքի արագության փոքրացումով: Դիմհարի երևույթ տեղի է ունենում հոսքի կենդանի կտրվածքի թողունակության փոքրացման կամ հոսքի սահմանում մակարդակի բարձրացման հետևանքով: Օր., գետի վարարումների կամ հովտում կառուցված ջրամբարի ջրի բարձր մակարդակը դիմհար է տալիս հովտի լանջերից ողողահունի նստվածքների մեջ բեռնաթափվող ստ. ջրերին:

ПОДПОРНАЯ СТЕНКА — ՀԵՆԱՊԱՏ, արհեստական կառույց, որը կոչված է ապահովել բնական լանջերի կամ արհեստական թեքությունների անկայուն ապարազանգվածների կայունությունը (անջարժությունը): Հ-երը դրվում են հոսալի հիմնատակերի վրա, կառուցվում են քետոնից, քարից, ալ նյութերից և հաճախ պահանգներով (անկերներով) ամրացվում են լանջի կայուն ապարներին:

ПОДПОРНЫЕ (БАРЬЕРНЫЕ) ИСТОЧНИКИ — ԴԻՄՀԱՐԱՅԻՆ ԱՂՅՅՈՒՐ-
ՆԵՐ, տե՛ս Плотинные источники:

ПОДРУСЛОВЫЕ ВОДЫ — ԵՆԹԱՀՈՒՆԱՅԻՆ ՋՐԵՐ, տե՛ս Вода подрусовая:

ПОДСЕЧКА СКЛОНА — ԼԱՆՋԻ ՀԱՏՈՒՄ, լանջի ստորին մասի հատում
(տակից կտրելը), որը սովորաբար հանգեցնում է լանջը կազմող ապարների կա-
յունության խախտմանը:

ПОДСОЛЕВЫЕ ВОДЫ — ԵՆԹԱԱՂԱՅԻՆ ՋՐԵՐ, տե՛ս Вода подсолевая:

ПОДСЧЕТ ЗАПАСОВ ПОДЗЕМНЫХ ВОД — ԴՏՈՐԵՐԿՐՅԱ ՋՐԵՐԻ ՊԱԾԱՐ-
ՆԵՐԻ ՀԱԾՎԱՐԿ, ջրակերպ. հաշվարկ, որը կատարվում է ստ. ջրերի պաշարների
նետախուզման հիման վրա: Ս. ջ. պ. հ. և գնահատումը կատարվում է ջրադինա-
միկական, ջրաքանական (հիդրավիկական), հաշվեկշռային, ինչպես նաև մոդե-
լացման (էկտրաջրադինամիկական մոմանկման) մեթոդներով և հաշվառման
որոշակի կանոնակարգով: Ըստ ստ. ջրերի պաշարների կատեգորիաների (տե՛ս
Категория запасов подземных вод), հաշվարկը թույլ է տալիս որոշել գնահատ-
ված պաշարների այս կամ այն նպատակներով (ջրամատակարարում, ոռոգում,
հանքաջրաբուծություն, քիմ. տարրերի արդյունահանում ևն) օգտագործման հնա-
րավորությունները:

ПОДТОПЛЕНИЕ — ՋՐԱԾԱԾԿՈՒՄ, ափամերձ գոտիներում գրունտային ջրերի
մակարդակի բարձրացում, որը հանգեցնում է հողերի գերխոնավացման և ճահճա-
կալման: Ջ. առաջանում է գրունտային ջրերը գետային ջրերով դիմադրվելիս, երբ
գետի մակարդակը բարձրանում է վարարումների կամ ջրամբարներ ստեղծելու
հետևանքով:

ПОДУШКА ВОДЯНАЯ — ՋՐԱՅԻՆ ԲԱՐՁԻԿ, ստ. ջրի փակ կուտակում (ամ-
բար, շտեմարան), որը տեղադրված է ստ. դատարկություններում և գտնվում է
մեծ ճնշման տակ: Հորատանցքի միջոցով ջուրը Ջ. Ի-ից հեռացնելիս, նրա վերևում,
երկրի մակերևույթի վրա կարող է ձագարաձև փվածք առաջանալ:

ПОДУШКА ГЛИНЯНАЯ (ЦЕМЕНТНАЯ) — ԿԱՎԱՅԻՆ (ՑԵՄԵՆՏԱՅԻՆ)
ԲԱՐՁԻԿ, կավի (կամ ցեմենտի) բարակ շերտ, որը ստեղծվում է հիմքի տակ՝ հիմ-
նատակի վրա ճնշման հնարավոր հավասարաչափ բաշխում ապահովելու համար:

ПОИСКИ И РАЗВЕДКА ПОДЗЕМНЫХ ВОД — ԴՏՈՐԵՐԿՐՅԱ ՋՐԵՐԻ ՈՐՈ-
ՆՈՒՄ ԵՎ ՀԵՏԱԽՈՋՈՒԹՅՈՒՆ, տե՛ս Гидрогеологические поиски и разведка:

ПОИСКОВАЯ СТАДИЯ ГИДРОГЕОЛОГИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЙ —
ՋՐԱԵՐԿՐԱԲԱՆԱԿԱՆ ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՈՐՈՆՈՂԱԿԱՆ ՓՈԻ,
ջրակերպ. ուսումնասիրությունների փուլ (ստադիա), որի ժամանակ հաշտնաբերվում
և նախնական հետազոտման են ենթարկվում ստ. ջրերով հարուստ, կենտրոնացված
ջրամատակարարման համար հեռանկարային տեղամասեր: Որոնողական ուսումնա-

սիրությունների արդյունքում կատարվում է հետազոտվող տարածքի շրջանացում և առանձնացվում են հետախուզական աշխատանքների ծավալման հեռանկարային տեղամասերը:

ПОИСКОВЫЕ ГИДРОГЕОЛОГИЧЕСКИЕ ПРИЗНАКИ (КРИТЕРИИ) — ՈՐՈՆՈՂԱԿԱՆ ԶՐԱԵՐԿՐԱՅԱՆԱԿԱՆ ՑՈՒՑԱՆԻԾՆԵՐ (ՉԱՓԱՆԻԾՆԵՐ), ջրաերկրք. ցուցանիշներ (չափանիշներ), որոնց հիման վրա հաստատվում է ստ. ջրերի ծագումնային (գենետիկական) կապը այս կամ այն օգտակար հանածոյի հետ: Հիմնական Ո. ջ. ց. են հանդիսանում ջրային ցրման պատկերը (եզրապատկերը), ալսինքն ջրատար հովիտների (համալիրների) լոկալ տեղամասերը, որտեղ ստ. ջրերը բնութագրվում են այս կամ այն քիմ. տարրի կամ միացության (օր., աղերի, պղնձի, ցինկի, կապարի, ուրանի, ոստրոնի ևն) ֆոնային պարունակությունից բարձր պարունակությամբ: Նման բարձր պարունակությունը պայմանավորված է տվյալ տարածքի երկրակառուցվածքային ու ջրաերկրք. պայմաններով և կարող է ծառայել որպես որոնողական հուսալի չափանիշ:

ПОЯМА — ՈՂՈՂԱՀՈՒՆ (ՀՈՎՏԱՀԱՏԱԿ), գետահովտի հատակային մաս, որը վարարումների ժամանակ ծածկվում է ջրով: Ո. ձևավորվում է գետաբերուկների մտնեցման և գետահունի դեգերումների (տեղափոխությունների) հետևանքով:

ПОКАЗАТЕЛИ ПОИСКОВЫЕ ГИДРОХИМИЧЕСКИЕ — ՈՐՈՆՄԱՆ ԶՐԱ-ՔԻՄԻԱԿԱՆ ՑՈՒՑԱՆԻԾՆԵՐ, տե՛ս Гидрохимические поисковые критерии:

ПОКАЗАТЕЛИ ПОИСКОВЫЕ ГИДРОХИМИЧЕСКИЕ НА КАМЕННУЮ СОЛЬ — ՔԱՐԱՂԻ ՈՐՈՆՄԱՆ ԶՐԱ-ՔԻՄԻԱԿԱՆ ՑՈՒՑԱՆԻԾՆԵՐ, ստ. ջրերի քիմ. բաղադրատարրեր, որոնք ցույց են տալիս աղերի կուտակների առկայությունը: Քարաղի (կերակրի աղի՝ NaCl) որոնման ցուցանիշներ են հանդիսանում քլոր-մատրիումային աղաջրերը կամ բարձր հանքալանցված ջրերը, որոնց մեջ Na^+ և Cl^- իոնների քանակը մոտավորապես հավասար է, իսկ Cl/Br գործակիցը բարձր է ($\text{Cl}/\text{Br} \geq 1000$): Կալիումական աղերի առկայության ցուցանիշներ են հանդիսանում K^+ -ի բարձր պարունակությամբ հանքալանցված ջրերը, որոնցում Na/K գործակիցը (կշռային միավորներով) փոքր է ($\text{Na}/\text{K} < 28$):

ПОКАЗАТЕЛИ ПОИСКОВЫЕ ГИДРОХИМИЧЕСКИЕ НА НЕФТЬ И ГАЗ — ՆԱՎԹԻ ՈՒ ԳԱԶԻ ՈՐՈՆՄԱՆ ԶՐԱ-ՔԻՄԻԱԿԱՆ ՑՈՒՑԱՆԻԾՆԵՐ, ստ. ջրերի գազային և իոնային-աղային բաղադրիչներ, որոնք ցույց են տալիս նավթի կամ գազի կուտակների հնարավոր առկայությունը: Հիմնական ցուցանիշներից են. 1) ածխաջրածինների (էթան, պրոպան, բութան և բարձր հոմոլոգներ՝ լուծված կամ ազատ անջատվող մեթանի գերակշռումով) բարձր պարունակություն, 2) կենսածին ծծմբաջրածնի և ազոտի բարձր պարունակություն, 3) իոնային-աղային ցուցանիշներ՝ ֆենոլներ, նավթենատներ, ջրում պարունակվող օրգ. նյութերի օքսիդացման բարձր ունակություն, 4) ամոնիումի, յոդի, բրոմի (փոքր քլոր-բրոմային գործակցի դեպքում), ջրատվֆիդի բարձր պարունակություն, 5) ջրերի սուլֆատներով թեր-հագեցվածություն (կամ բացակայություն), 6) ջրերի գերիշխող ջրակարբոնատ-քլորիդային-մատրիումային և քլոր-կալցիում-մատրիումային կազմ: Հիշյալ ցուցանիշները օգտագործվում են համակցված ձևով:

ПОКАЗАТЕЛИ ПОИСКОВЫЕ ГИДРОХИМИЧЕСКИЕ НА СУЛЬФИДНЫЕ РУДЫ — ՍՈՒԼՖԻԴԱՅԻՆ ՀԱՆՔԱԿՈՒՏԱԿՆԵՐԻ ՈՐՈՆՄԱՆ ԶՐԱՔԻՄԻԱԿԱՆ ՑՈՒՑԱՆԻԾՆԵՐ, ստ. ջրերի քիմ. բաղադրության տարրեր, որոնք ցույց են տալիս սուլֆիդային հանքակուտակների առկայությունը: Տարբերում են ջրաքիմ. ուղղակի և անուղղակի ցուցանիշներ: Ուղղակի ցուցանիշներ են հանդիսանում ջրերում զանազան մետաղական իոնների խտությունը բարձր պարունակությունները, որոնք մասնանշում են տարբեր հանքակուտակների (Mn, Zn, Cu, Pb, As, Ni, CO, Sn, Bi, Cr, Ti, Li, Be, Zr, Mo են)՝ արդյունաբերական արժեքը: Անուղղակի ցուցանիշներ են հանդիսանում ստ. ջրերի քիմ. բաղադրության հնարավոր փոփոխությունները, որոնք պայմանավորված են հիպերգենեզի զոնայում հանքանյութի վերափոխումներով՝ ջրի բարձր հանքայնացումը սուլֆատային իոնների և ուղեկից-մետաղների բարձր պարունակությունը, ջրի թթու ռեակցիան ($pH < 7$): Հնդհանուր ակնարկային աշխատանքների ժամանակ առավել մեծ նշանակություն ունեն ջրի քիմ. բաղադրության այն տարրերը (SO_4 , Mo, Zn, Ni, Cl, Mn են), որոնք ջրային լուծույթում բարձր պարունակությամբ կարող են տարածվել հանքային մարմնից բավական հեռու: Մանրամասն աշխատանքների ժամանակ հատուկ նշանակություն ունեն այն տարրերը, որոնք ջրային լուծույթում պահպանվում են միայն հանքային մարմնի տարածման սահմաններում: Դրանց թվին են պատկանում ալմախիտի մետաղներ, որոնց պարունակությունը հանքանյութի մեջ վերահսկվում է նրանց օքսիդների ցածր լուծունությամբ (Sb, Sn, Bi, Ge, Fe, Al) կամ կարբոնատների շատ ցածր լուծունությամբ (Co, Cd, Hg, Pb):

ПОКАЗАТЕЛИ, ХАРАКТЕРИЗУЮЩИЕ СОСТОЯНИЕ ПРИРОДНЫХ ВОД — ԲՆԱԿԱՆ ԶՐԵՐԻ ՎԻՃԱԿԸ ԲՆՈՒԹԱԳՐՈՂ ՑՈՒՑԱՆԻԾՆԵՐ, ցուցանիշներ, որոնք որոշում են բնական ջրերի հանքայնացման առանձնահատկությունները և, իրենք իրենց հերթին, պայմանավորվում են ջրերի քիմ. բաղադրության կազմով: Այդ ցուցանիշներն են՝ ջրածնային իոնների կուտակումը (pH) և օքսիդացման-վերականգնման պոտենցիալը (Eh):

ПОКАЗАТЕЛЬ АГРЕГИРОВАНИЯ ПОРОДЫ ПРИ ВЫСЫХАНИИ — ՉՈՐԱՅՄԱՆ ԴԵԴՊՈՒՄ ԱՊԱՐԻ ԱԳՐԵԳԱՍԱՅՄԱՆ ՑՈՒՑԱՆԻԾ, ապարի հատիկաչափական կազմի վրա չորացման ազդեցությունը բնութագրող ցուցանիշ, որը հավասար կամ մեծ է մեկից: Այդ ցուցանիշի մեծ արժեքներով են բնութագրվում հատկապես կոլոիդներով հարուստ կավային ապարները, որոնք չորանալիս անդարձելիորեն կծկվում, վերածվում են կոշտերի: Նման կավերը, ամենայն հավանականությամբ, դիագենեզի և էպիգենեզի ժամանակ չորացման չեն ենթարկվել:

ПОКАЗАТЕЛЬ КОЛЛОИДНОЙ АКТИВНОСТИ ГРУНТА — ԳՐՈՒՆՏԻ ԿՈԼՈԻԴԱՅԻՆ ԱԿՏԻՎՈՒԹՅԱՆ ՑՈՒՑԱՆԻԾ, ցուցանիշ, որը բնութագրում է գրունտի կոլոիդային ակտիվությունը (K_p) և կախված է նրա հատիկաչափական ու միներալային բաղադրակազմերից: Գ. կ. ա. ց. որոշվում է $K_p = \frac{M_p}{M_c}$ բանաձևով, որտեղ՝ M_p — պլաստիկության թիվն է (%), M_c — կավային հատիկախմբի (ֆրակցիայի) պարունակությունն է (%): Ըստ կոլոիդային ակտիվության ցուցանիշի, կավային գրունտները բաժանվում են 3 խմբի. 1) $K_p > 1,25$ — բարձր ակտիվության կավեր

(մոնոմորֆիզմի գերակշռությամբ), 2) $0,75 < K_p < 1,25$ — միջին ակտիվության կավեր, 3) $K_p < 0,75$ — ցածր ակտիվության կավեր (կաոլինիտի գերակշռությամբ):

ПОКАЗАТЕЛЬ КОНСИСТЕНЦИИ ГРУНТА — ԳՐՈՒՆՏԻ ԹԱՆՁՐՈՒԹՅԱՆ (ԿՈՆՍԻՍՏԵՆՑԻԱՅԻ) ՑՈՒՑԱՆԻԾ, մեծություն (B), որը բնութագրում է կավային գրունտների բնական թանձրությունը (կոնսիստենցիան): Գ. թ. ց. իրենից ներկայացնում է գրունտի բնական խոնավության (W) և պլաստիկության ստորին սահմանի խոնավության (W_p) տարբերության հարաբերությունը գրունտի պլաստիկության թվին (M_p)՝ $B = \frac{W - W_p}{M_p}$: Եթե $W \leq 1,2 W_p$, ապա գրունտը գտնվում է կարծր վիճակում, իսկ եթե $W > 1,2 W_p$, ապա՝ պլաստիկ վիճակում:

ПОКАЗАТЕЛЬ РАЗМОКАНИЯ ГРУНТА — ԳՐՈՒՆՏԻ ԿԱԿՂԵԼԻՈՒԹՅԱՆ ՑՈՒՑԱՆԻԾ, ժամանակ (րոպեներով), որի ընթացքում պլաստիկ գրունտից պատրաստված և 105° Ց տակ վառարանում չորացրած գլանը (2,5 սմ տրամագծով և 2,5 սմ բարձրությամբ) ջրով թրջելիս լիովին կակղում-քայքայվում է:

ПОКАЗАТЕЛЬ СТЕПЕНИ СЖАТИЯ ГРУНТА — ԳՐՈՒՆՏԻ ՍԵՂՄՄԱՆ ԱՍՏԻՃԱՆԻ ՑՈՒՑԱՆԻԾ, մեծություն ($K_{\text{ս}}$), որը բնութագրում է սեղմման հետևանքով գրունտի ծավալի փոքրացման և նրա սկզբնական ծավալի հարաբերությունը: Գ. ս. ա. ց. որոշվում է $K_{\text{ս}} = \frac{\Sigma q - \Sigma p_{\text{ս}}}{1 + \Sigma q}$ բանաձևով, որտեղ՝ Σq — գրունտի պլաստիկության վերին սահմանին համապատասխանող ծակոտկենության գործակիցն է, $E_{\text{բ}}$ — նույն գործակիցն է՝ գրունտի բնական կառուցվածքի և խոնավության դեպքում:

ПОКАЗАТЕЛЬ УПЛОТНЕНИЯ ГРУНТА — ԳՐՈՒՆՏԻ ԽՏԱՅՎԱԾՈՒԹՅԱՆ ՑՈՒՑԱՆԻԾ, մեծություն ($K_{\text{խ}}$), որը բնութագրում է գրունտի բնական ու նվազագույն ծակոտկենության գործակիցների տարբերության ($\Sigma p_{\text{ս}} - \Sigma_{\text{նվ}}$) և առավելագույն ու նվազագույն ծակոտկենության գործակիցների տարբերության ($\Sigma_{\text{սա}} - \Sigma_{\text{նվ}}$) հարաբերությամբ՝ $K_{\text{խ}} = \frac{\Sigma p_{\text{ս}} - \Sigma_{\text{նվ}}}{\Sigma_{\text{սա}} - \Sigma_{\text{նվ}}}$:

ПОКАЗАТЕЛЬ ФИЗИКО-ХИМИЧЕСКОЙ ЧУВСТВИТЕЛЬНОСТИ ГРУНТА — ԳՐՈՒՆՏԻ ՖԻԶԻԿԱԿԻՄԻԱԿԱՆ ԶԳԱՅՈՒՆՈՒԹՅԱՆ ՑՈՒՑԱՆԻԾ, ցուցանիշ, որը բնութագրում է ջրի հանքայնացման ազդեցությունը կավային գրունտների ջրափրության (սիդրոֆիլության) վրա: Այդ ցուցանիշը որոշակիորեն ցույց է տալիս կավային գրունտում նուրբ հատիկավաճերի (ֆրակցիաների) միներալային բաղադրությունը և հեշտ լուծելի աղերի պարունակությունը: Առավել մեծ ջրափրություն ցուցաբերում են մոնոմորֆիզմիտային կազմի, կարբոնատներից գուրկ չաղակալված կավերը:

ПОЛЕВЫЕ ЛАБОРАТОРИИ — ԳԱՇՏԱՅԻՆ ԼԱԲՈՐԱՏՈՐԻԱՆԵՐ, սարքավորումների, գործիքների, ամանների, քիմ. նյութերի ու ռեակտիվների հավաքածուներ, որոնք անհրաժեշտ են դաշտային պայմաններում երկրբ., ջրաերկրբ. և ինժե-

ներանկրք. տարբեր բնույթի ուսումնասիրություններ կատարելու համար: Գոյություն ունեն Դ. 1-ի բազմաթիվ տեսակներ և տարբերակներ՝ ջրաքիմ. տարրալուծությունների և գրունտների ֆիզմեխ. հատկանիշների ուսումնասիրությունների համար:

ПОЛЕЗНАЯ НАГРУЗКА — ԹԳՏԱԿԱՐ ԲԵՌՆՎԱԾՔ, պաշտպանական կառուցվածքների (հենապատ, պատվար, ջրծեմ, արգելապատ ևն) բեռնվածք, որն անհրաժեշտ է նրանց նշանակումը իրականացնելու համար:

ПОЛЕСЬЕ — ԱՆՏԱՌՈՒՏ (ԱՆՏԱՌԱՃԱՆՈՒՏ), ճահճակալված անտառապատ ցածրադիր հարթավայր, որտեղ անտառապատ ավազուտները հեքթաիդիվում են ճահճուտներով, լճերով և գետահունքերով: Ա-ների սահմաններում տարածված գրունտային ջրերին հատուկ է ջրածնային իոնի, շարժունակ երկաթի և հումուսային նյութերի բարձր պարունակությունը: Տիպական Ա-ներ են համարվում Պրիպյատի և Մեշչերյան ցածրությունները:

ПОЛЗУЧЕСТЬ ГРУНТА — ԳՐՈՒՆՏԻ ՍՈՂՔ, բեռնվածքի ազդեցության տակ գրունտի դանդաղ ու անընդհատ ձևախախտման ունակություն: Բեռնվածքի ազդեցությունը վերացնելիս այդ ձևախախտումները կարող են լինել դարձելի (ատաճապան) և ոչ դարձելի (մնացորդային կամ պլաստիկ):

ПОЛИВНАЯ НОРМА — ԶՐՄԱՆ ՆՈՐՄԱ, ջրաքանակ, որն անհրաժեշտ է մեկ ջրման համար 1 հա ցանքատարածություն ոռոգելիս: Զ. ն. արտահայտվում է մ³/հա-երով և պայմանավորված է մի շարք գործոններով (տե՛ս Оросительная норма): Զրման և ոռոգման նորմաների պահպանումը կարևոր է ագրոտեխ., ջրի խնայողության և բնության պահպանության տեսակետներից:

ПОЛНАЯ ВЛАГОЕМКОСТЬ ПОРОДЫ — ԱՊԱՐԻ ԼՐԻՎ ԽՈՆԱՎԱՏԱՐՈՒԹՅՈՒՆ, ապարում ջրի բոլոր տեսակների գումարային պարունակությունը՝ նրա դատարկությունների լրիվ հագեցվածության դեպքում: Ա. լ. խ. կարելի է արտահայտել բացարձակ չոր ապարի կշռի կամ ապարի միներալային մասնիկների (կմախքի) ծավալի հարաբերությամբ (ծակոտիների ծավալի նկատմամբ հարաբերությունը միշտ հավասար է 1-ի): Քանի որ կավային ապարների ծակոտիները գերազանցապես մազական են, ապա նրանց լրիվ խոնավատարությունը մոտ է կամ հավասար մազանոթային խոնավատարությանը: Բացի այդ, կավային ապարների համար պետք է տարբերել լրիվ խոնավատարության երկու տեսակ. 1) կավերի տվյալ ծակոտկենության դեպքում և, 2) նրանց ազատ ուռչման դեպքում: Չուռչող ապարների համար «լրիվ խոնավատարություն» հասկացությունը համընկնում է «լրիվ խոնավություն» կամ «կշռային ծակոտկենություն» հասկացությունների հետ:

ПОЛОВОДЬЕ — ՎԱՐԱՐՈՒՄ, գետի ջրային ռեժիմի փուլ, որը բնութագրվում է տարվա մեջ առավելագույն ջրատարությամբ, գետի մակարդակի տևական բարձրացմամբ, սովորաբար ուղեկցվելով հունից ջրի դուրս գալու ու ողողահունը ողողելու երևույթներով: Վ. պայմանավորվում է գետի սնման հիմնական աղբյուրով՝ մերձարևադարձային գոտում՝ ամառային հորդառատ անձրևներով, միջին գոտում՝ գարնանային ձնհալքով ևն: Միևնույն կլիմայական գոտու գետերին բնորոշ են տարվա

որոշակի սեզոնի վ-ները, սակայն ինտենսիվությամբ և տևողությամբ նրանք զգալիորեն կարող են տարբերվել:

ПОЛУНАПОРНЫЕ (СУБАРТЕЗИАНСКИЕ) ВОДЫ — ԿԻՍԱՄՆՇՈՒՄՆԱՅԻՆ (ՄԵՐՁԱՐՏԵՋՅԱՆ) ՋՐԵՐ, ըստ Ֆ. Պ. Սավարենսկու, ստ. ջրեր, որոնք որոշակի սահմաններում դրսևորվող կայուն ճնշում չունեն. կարճ տարածությունների վրա այն փոփոխվում է: Հոմանիշ՝ տեղական ճնշումով ջրեր:

ПОЛУРАПНЫЕ ОЗЕРА — ԿԻՍԱՐՆԱԱՂԱՋՐԱՅԻՆ ԼՃԵՐ, ըստ Ա. Ի. Ջենսկիտովսկու, հանքային լճեր, որոնք տարվա ընթացքում ինտենսիվորեն գոլորշիանում են, սակայն իսպառ չեն վերանում. բնաաղաջրերի մակերևույթը պահպանվում է $1/3—1/4$ չափով:

ПОЛУСКАЛЬНЫЕ ПОРОДЫ (ГРУНТЫ) — ԿԻՍԱՍՊԱՌԱԺԱՅԻՆ ԱՊԱՐՆԵՐ (ԳՐՈՒՆՏՆԵՐ), ապարներ, որոնք օժտված են ինչպես առաձգական բյուրեղային կամ ամորֆ (կոշտ) կապերով, այնպես էլ պլաստիկ կոլոիդ կապերով: Միջև և սեղմման որոշակի սահման, քանի դեռ առաձգական կապերը չեն քայքայվել, Կ. ա. ձևախախտվում են թեղմվածքին համեմատական չափով և հակառակը: Այդ սահմանից վերև ձևախախտումը կատարվում է փոխար ապարների մեծ: Կ. ա-ին են դասվում մերգելները (կավակրաքարերը), օպոկները (ծակոտկեն սիլիցաքարերը), կավային թերթաքարերը, արգիլիթները (կավաքարերը) ևն:

ПОЛЫЕ — ՊՈԼՅԵ (ԿԱՐՍՍԱՅԻՆ ԴԱՇՏ), պլվոնական տերմին, որով անվանվում են հալկանյան թերակղզու կարստավորված լեռնային շրջանների ընդարձակ փակ իջվածքները (գոգավորությունները): Պ. տվորաքար ունի զառիթափ լանջեր, համեմատաբար հարթ հատակ և զբաղեցնում է տասնյակ ու հարյուրավոր կմ² տարածք: Պ-ի առաջացման վերաբերյալ կան տարբեր տեսակետներ, որոնցից առավել հիմնավոր է համարվում հետևյալը. Պ-ները առաջանում են կարստային գոգավորությունների միացումից, գտնվում են գրունտային ջրերի մակարդակին մոտ, որի պատճառով նրանց հատակային մասում առաջանում են մշտական կամ ժամանակավոր ջրհոսքեր, հանդիպում են կարստային աղբյուրներ (վոկլյուզներ): Ոմանց կարծիքով, Պ-ները ներլեռնային տեսկտ. ծագման իջվածքներ են, որոնք ցամաքալողի են ենթարկում կարստային դատարկությունների ջրերը:

ПОЛЯ ОРОШЕНИЯ — ՈՐՈԳՄԱՆ ԴԱՇՏԵՐ, գյուղատնտ. հողատարածքներ, որտեղ կիրառվում է պարարտացման ոռոգում արդյունաբերական ու կենցաղային (կոյուղու) հոսքաջրերով և ապահովվում է (գրունտների միջոցով ծծանցվելու ճանապարհով) այդ ջրերի կենսաբ. վնասազերծումն ու մաքրումը:

ПОЛЯ ФИЛЬТРАЦИИ — ԾԾԱՆՑՄԱՆ ԴԱՇՏԵՐ, հողատարածքներ (դաշտեր), որոնց վերին շերտերը ներկայացված են ծծանցման որոշակի հատիկանիշներով օժտված ապարներով և օգտագործվում են ծծանցման ճանապարհով արդյունաբերական ու կենցաղային հոսքաջրերը մաքրելու համար:

ПОНОРЫ — ԳԵՏՆԱՆՑՔԵՐ (ՊՈՆՈՐՆԵՐ), հեշտ լուծվող ապարների ծակո-

տիների ու ճեղքերի միացումից առաջացած անցքեր, որոնցով մակերևութային ջրերը բափանցում են դեպի կարստավորվող զանգվածի խորքը: Գ-ի ձևերն ու չափերը տարբեր են և կախված են կարստավորման ինտենսիվությունից: Մակերևութային վրա նրանք արտահայտվում են հորանջող ճեղքերի ու բաց անցքերի ձևով, որոնք ընդարձակվելով վերածվում են հորերի, կամ լցվելով երկրորդական նյութերով, փակվում են:

ПОРИСТОСТЬ — ԾԱԿՈՏԿԵՆՈՒԹՅՈՒՆ, ապարում եղած բոլոր ծակոտիներին, ճեղքերի և դատարկությունների ընդհանուր ծավալը (ո՞), որն արտահայտվում է ծակոտիների ծավալի (V_{δ}) և ապարի ընդհանուր ծավալի (V_{Σ}) %-ային հարաբերությամբ՝ $n = \frac{V_{\delta}}{V_{\Sigma}} \cdot 100\%$: Ապարի ծակոտկենությունը բնութագրվում է նաև ապարի ծակոտիների ծավալի (V_{δ}) և ապարի կմախքի (V_{κ}) ծավալի հարաբերությամբ: Այս մեծությունը կոչվում է ծակոտկենության գործակից (կամ բերված ծակոտկենություն), որն արտահայտվում է միավորի մասերով (տե՛ս Коэффициент пористости): Ծ. մեծությունը կարող է արտահայտվել նաև ծակոտիներում եղած ջրի կշռի և չոր ապարի կշռի հարաբերությամբ: Ըստ ծագման տարբերում են. 1) սկզբնային կամ սինգենետիկ (միածամանակ առաջացած) Ծ., որն առաջացել է թվյալ ապարի կազմավորման ժամանակ (ապար կազմող մասնիկների միջև եղած դատարկություններ, լավաների ճեղքեր ևն), 2) երկրորդային կամ մակածին Ծ., որն առաջացել է կազմավորված ապարի մեջ հետագայում տեղի ունեցող երկրագործընթացների շնորհիվ (տարրալուծում, կծկում, տեկտ. կոտրատում ևն): Ըստ չափերի առանձնացնում են ծակոտիների 3 խումբ. 1) գերմագնությւնի՝ >1 մմ (ճեղքերի բացվածքը՝ $>0,25$ մմ), 2) մագնությունի՝ $1-0,0002$ մմ (ճեղքերը՝ $0,25-0,0001$), 3) մերմագնությունի՝ $<0,0002$ մմ (ճեղքերը՝ $<0,0001$): Տարբերում են նաև. ա) ընդհանուր (բացարձակ, ֆիզ.) Ծ., այսինքն ծակոտիների ընդհանուր ծավալը՝ անկախ նրանց ձևից, չափերից ու հաղորդակցվածության ստորինահից, բ) ակտիվ (արդյունավետ, դինամիկ) Ծ. (տե՛ս Активная пористость):

ПОРИСТОСТЬ ДИНАМИЧЕСКАЯ (ЭФФЕКТИВНАЯ) — ԴԻՆԱՄԻԿ (ԱՐԴՅՈՒՆԱՎԵՏ) ԾԱԿՈՏԿԵՆՈՒԹՅՈՒՆ, «Ակտիվ ծակոտկենություն» տերմինի ավելորդ հոմանիշներ (տե՛ս Активная пористость):

ПОРИСТОСТЬ ТРЕЩИННАЯ — ԾԵՂՔԱՅԻՆ ԾԱԿՈՏԿԵՆՈՒԹՅՈՒՆ, ճեղքերի ծավալի հարաբերությունը ապարի ընդհանուր ծավալին: Տվյալ դեպքում ճեղքերը դիտվում են որպես ծակոտկենության բաղադրամաս, իսկ Ծ. ծ. բնութագրում է ճեղքերի տեսակարար ծավալը:

ПОРОВО-КАРСТОВЫЕ (КАРСТОВО-ПОРОВЫЕ) ВОДЫ — ԿԱՐՏՍԱԾԱԿՈՏԻՆԱՅԻՆ ՋՐԵՐ, ստ. ջրեր, որոնք կապված են ապարների խոշոր հաղորդակցվող ծակոտիների և կարստային դատարկությունների հետ:

ПОРОВО-ТРЕЩИННЫЕ (ТРЕЩИННО-ПОРОВЫЕ) ВОДЫ — ԾԵՂՔԱԾԱԿՈՏԻՆԱՅԻՆ ՋՐԵՐ, ստ. ջրեր, որոնք կապված են ապարների հաղորդակցվող ճեղքածակոտիների հետ:

ПОРОВОЕ ДАВЛЕНИЕ — ԾԱԿՈՏԻՆԱՅԻՆ ԾՆՇՈՒՄ, ապարի ծոկոտիներում գտնվող ջրի ճնշումը՝ նրանց պատերի վրա:

ПОРОВЫЕ ВОДЫ — ԾԱԿՈՏԻՆԱՅԻՆ ՋՐԵՐ, տե՛ս Вода поровая:

ПОРОДА ВОДОНОСНАЯ — ՋՐԱՏԱՐ ԱՊԱՐ, ծակոտկեն կամ ճեղքավոր ապար, որի բոլոր դատարկությունները լցված են գրավիտացիոն ջրով:

ПОРОДА СВЕРХВЛАГОЕМКАЯ — ԳԵՐԽՈՆԱՎԱՏԱՐ ԱՊԱՐ, ապար, որի խոնավատարությունը գերազանցում է 100 %-ից: Օր., տորֆերի որոշ տեսակների մոտ խոնավատարությունը հասնում է մինչև 1500 %:

ПОСТОЯННАЯ (НЕУСТРАНИМАЯ) ЖЕСТКОСТЬ ВОДЫ — ՋՐԻ ՄՇՏԱԿԱՆ (ՉՎԵՐԱՑՎՈՂ) ԿՈՇՏՈՒԹՅՈՒՆ, տե՛ս Жесткость воды:

ПОСТОЯННЫЙ УРОВЕНЬ ПОДЗЕМНЫХ ВОД — ՍՏՈՐԵՐԿՐՅԱ ՋՐԵՐԻ ԿԱՅՈՒՆ ՄԱԿԱՐԴԱԿ, ստ. ջրերի մակարդակ, որը ժամանակի ընթացքում մնում է անփոփոխ: Կալում մակարդակը սովորաբար բնորոշ է խորը տեղադրված հզոր ջրատար հորիզոններին:

ПОСТОЯННАЯ НАГРУЗКА — ԿԱՅՈՒՆ (ՄՇՏԱԿԱՆ) ԲԵՌՆՎԱԾՔ, գրունտի վրա գործադրվող բեռնվածք, որը ժամանակի ընթացքում փոփոխության չի ենթարկվում:

ПОТАМОЛОГИЯ — ՊՈՏԱՄՈՆՈԳԻԱ, ջրաբանության բաժին, որը զբաղվում է գետերի ուսումնասիրությամբ: Ներկայումս քիչ օգտագործվող տերմին. փոխարինվում է «ուսումնաբանության գետերի մասին» կամ «գետային ջրաբանություն» տերմիններով:

ПОТЕРЯ НАПОРА — ԾՆՇՄԱՆ ԱՆԿՈՒՄ (ԿՈՐՈՒՍՏ), ստ. ճնշումնային ջր-հոսքի ճնշման անկումը (կորուստը) շարժման ուղղությամբ: Ծ. ա. տեղի է ունենում ծծանցվող ապարների դիմադրության և ջրի մածուցիկության հետևանքով:

ПОТОК ЛАМИНАРНЫЙ — ԾԻԹԱՅԻՆ (ԼԱՄԻՆԱՐ) ՀՈՍՔ, հեղուկի համաչափ, դանդաղ հոսք, որի դեպքում հեղուկի շիթերը շարժվում են միմյանց զուգահեռ: Հոսանքի արագության մեծացման դեպքում հեղուկի շարժումն ընդունում է մրրկային բնույթ (տե՛ս Поток турбулентный) : Հոմանիշ՝ շիթային շարժում:

ПОТОК ЛИНЕЙНЫЙ (ОДНОМЕРНЫЙ) — ԳԾԱՅԻՆ (ՄԻԱԶԱՓ) ՀՈՍՔ, ծակոտկեն միջավայրում հեղուկի կամ գազի շարժում, որի դեպքում շիթերի հետագծերն իրենցից ներկայացնում են զուգահեռ ուղիղներ, ըստ որում հոսքի յուրաքանչյուր հարթ կտրվածքի ցանկացած կետում ծծանցման արագությունները ոչ միայն զուգահեռ, այլ նաև հավասար են:

ПОТОК ПЛОСКИЙ (ДВУХМЕРНЫЙ) — ՀԱՐԹ (ԵՐԿԶԱՓ) ՀՈՍՔ, ծա-

Հյուսիսէն միջավայրում հեղուկի կամ գազի շարժում, որի դեպքում բոլոր մասնիկները շարժվում են որևէ անշարժ հարթությամբ (դիցուք, շերտի հատակին) զուգահեռ հարթություններով, ըստ որում այդ հարթությամբ ուղղահայաց ցանկացած ուղիղի վրա մասնիկների շարժման բնույթը միատեսակ է: Տարբերում են Հ. հ. կտրվածքում և հատակագծում (պլանում):

ПОТОК ПЛОСКОСТНОЙ (ПЛАСТОВЫЙ) — СУՓԱՐԱԿԱՅԻՆ (ՇԵՐՏԱՅԻՆ) ՀՈՍԲ, լանջի մակերևույթով անձրևաջրերի համատարած հոսք, որը հանգեցնում է հողմահարման նյութերի տափարակային տեղատարման (ողողատարման): Հորդառատ անձրևների ժամանակ գոյանում է ավելի հզոր մրրկային հարթ հոսք, որը լանջով ներքև արագ հավաքվում է ռելիեֆի ողողատարման ձևերի հուններում (ձորակներ, գետահուններ, հովիտներ):

ПОТОК ПРОСТРАНСТВЕННЫЙ (ТРЕХМЕРНЫЙ) — ՏԱՐԱԾԱԿԱՆ (ԵՌԱՉԱՓ) ՀՈՍԲ, հեղուկի շարժում, որի դեպքում նրա բոլոր բնութագրերը (ճնշումը, արագությունը ևն) կախված են 3 կոորդինատներից: Այնպիսի հարթություն, որի վրա այդ բնութագրերը նույնանման լինեն, գոյություն չունի:

ПОТОК РАДИАЛЬНЫЙ — ԾԱՌԱԳԱՅԹԱԶԵՎ (ՌԱԴԻԱԼ) ՀՈՍԲ, տե՛ս Плоскорадиальное (осесимметричное) движение:

ПОТОК ТУРБУЛЕНТНЫЙ — ՄՐՐԿԱՅԻՆ (ՏՈՒՐԲՈՒԼԵՆՏ ՀՈՍԲ), հեղուկի (կամ գազի) մրրկային (զալարումային) հոսք, որի դեպքում անկանոն հետագծերով շարժվող մասնիկներն ու շիթերը միախառնվում ու բաժանվում են: Ծիթային հոսքի համեմատությամբ Մ. հ. օժտված է կախված մասնիկներ տեղաշարժելու և տանելու մեծ ունակությամբ:

ПОЧВЕННЫЕ ВОДЫ — ԳԵՏՆԱՀՈՂԱՅԻՆ ԶՐԵՐ, տե՛ս Вода (влага) почвенная:

ПОЧВЕННЫЙ ГИГРОГРАФ — ԳԵՏՆԱՀՈՂԱՅԻՆ ԽՈՆԱՎԱԶԱՓ, գետնահողային օդի հարաբերական խոնավությունը որոշող սարք:

ПОЧВЕННЫЙ РАСТВОР — ԳԵՏՆԱՀՈՂԱՅԻՆ ԼՈՒԾՈՒՅԹ, գետնահողերում պարունակվող հեղուկ, որը բաղկացած է ջրից և նրանում լուծված հանքային ու օրգ. նյութերից: Գ. լ. հանդիսանում է բույսերի սնման հիմնական աղբյուր:

ПОЯС ВЫЩЕЛАЧИВАНИЯ ПОДЗЕМНЫХ ВОД — ՍՏՈՐԵՐԿՐՅԱ ԶՐԵՐԻ ՏԱՐԱԼՈՒԾՄԱՆ ԳՈՏԻ, երկրակեղևի մակերևութային մասի ապարների հատվածներ, որոնց մեջ կուտակվող և տեղաշարժվող ստ. ջրերը օժտված են ապարները ինտենսիվորեն քայքայելու-տարրալուծելու ունակությամբ՝ մինչև հոսքի հիմքի սահմանը:

ПОЯС ГИДРОХИМИЧЕСКИЙ — ԶՐԱՔԻՄԻԱԿԱՆ ԳՈՏԻ, երկրակեղևի տեղամաս, որը բնութագրվում է ուղղամիգ կտրվածքում ջրաքիմ. զոնաների (տարբեր

հանքայնացման ստ. ջրերի) որոշակի հերթափոխությամբ և դրանով տարբերվում է հարևան տեղամասերից:

ПОЯС КОЛЕБАНИЯ ВОДНОГО ЗЕРКАЛА — ՋՐԱՅԻՆ ՀԱՅԵԼՈՒ ՏԱՏԱՆ-ՄԱՆ ԳՈՏԻ, ըստ Օ. Մեյնցերի, երկրակեղևի մաս, որը սահմանափակվում է որոշակի ժամանակահատվածում ստ. ջրերի հայելու (գրունտային ջրերի մակերևույթի) յարձր և ցածր դիրքերով: Ավելորդ տերմին:

ПОЯС МЕРЗЛОТНЫЙ — ՍԱՌՑՈՒԹԱՅԻՆ ԳՈՏԻ, բազմամյա սառցույթի մարզերում կիրառվող հատուկ միջոցառում, որը նմարավորություն է տալիս կանխել թեք լանջերին հարող ավտոմոբիլային ու երկաթուղային ճանապարհների և այլ ինժեներական կառույցների սառցածածկումը: Վերջինը հետևանք է այն բանի, որ աշնան սկզբից սկսած հողագրունտները սառչում են, ուռչում, ձևափախվում և ճեղքավորվում: Այդ ճեղքերով դուրս եկող վերսառցության ջրերը (տե՛ս Надмерзлотные воды) սառելով առաջացնում են սառցածածկույթներ (սառցաբլուրներ), որոնք աստիճանաբար աճում են լանջն ի վար և սպառնում զանազան կառույցների: Գոյացող սառցածածկույթը այլ կողմ ուղղելու նպատակով փորում են խրվանդակներ, ստեղծվում են դիմհարներ ևն, որոնց և կոչում են Ս. գ.:

ПРЕДВАРИТЕЛЬНАЯ РАЗВЕДКА ПОДЗЕМНЫХ ВОД — ՍՈՌԵՐԿՐՅԱ ՋՐԵՐԻ ՆԱԽՆԱԿԱՆ ՀԵՏԱՌՈՒԶՈՒՄ, ջրաերկր. որոնողական աշխատանքների հիման վրա առանձնացված հեռանկարային տեղամասերում ստ. ջրերի հետախուզում, որը կատարվում է նրանց պաշարների մոտավոր գնահատման և հետագա մանրամասն հետախուզման համար առավել բարենպաստ տեղամասեր առանձնացնելու նպատակով: Ս. ջ. ն. հ. հիմնականում կատարվում է ջրամատակարարման համար:

ПРЕДЕЛ ПЛАСТИЧНОСТИ — ՊԼԱՍՏԻԿՈՒԹՅԱՆ ՍԱՀՄԱՆ, կալային ապարների այնպիսի խոնավություն, որի դեպքում նրանք գտնվում են պլաստիկ վիճակում: Տարբերում են պլաստիկության վերին (հոսունության) և ստորին (գլանման) սահմաններ (տե՛ս Пластичность глинистых пород):

ПРЕДЕЛ ПРОЧНОСТИ — ԱՄՐՈՒԹՅԱՆ ՍԱՀՄԱՆ, գրունտների միատանց սեղմման (ձգման) փորձարկման ժամանակ գործադրվող սահմանային լարում (σ), որի տակ գրունտի նմուշը քայքայվում է: Ա. ս. որոշվում է հետևյալ բանաձևով.
$$\sigma = \frac{P}{F} \quad (\text{կգ/սմ}^2),$$
 որտեղ՝ P -ն բեռնվածքի մեծությունն է (կգ), F -ը՝ գրունտի նմուշի սկզբնական լայնական կտրվածքը (սմ^2): Հոմանիշ՝ սեղմման ժամանակավոր դիմադրություն, քայքայիչ լարում:

ПРЕДЕЛ ТЕКУЧЕСТИ — ՀՈՍՈՒՆՈՒԹՅԱՆ ՍԱՀՄԱՆ, տե՛ս Пластичность глинистых пород:

ПРЕДЕЛ УПРУГОСТИ — ԱՌԱՁԳԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՍԱՀՄԱՆ, սահմանային լարում, մինչ որը գրունտի վրա գործադրվող բեռնվածքի և նրա կրած ձևափախ-

տումների միջև պահպանվում է ուղիղ համեմատական կախում, այսինքն՝ լարում, որի դեպքում գրունտի մնացորդային ձևախախտումները սկսում են հասնել այնպիսի մեծությունների, որոնք որոշվում են տեխ. պայմաններով թույլատրվող չափերով (օր., 0,001, 0,003, 0,005, 0,03 %):

ПРЕДЕЛ УСАДКИ — ԿԾԿՄԱՆ ՍԱՀՄԱՆ, գրունտի կծկման առավելագույն մեծություն, որն հնարավոր է նրա չորացման ժամանակ: Եթե Կ. ա.-ից հետո չորացումը շարունակվում է, ապա ջրի գոլորշիացումը գրունտի հետագա խտացումով չի զուգորդվում, որը հանգեցնում է մազանոթներում ջրի մակարդակի իջեցմանը և գրունտի գունափոխմանը (մուգ գույներից՝ բաց գույներ): Հոմանիշ՝ չորացման սահման:

ПРЕДЕЛЬНАЯ НАГРУЗКА — ՍԱՀՄԱՆԱՅԻՆ ԲԵՌՆՎԱԾՔ, տե՛ս Допускаемое напряжение:

ПРЕДЕЛЬНОЕ СОПРОТИВЛЕНИЕ — ՍԱՀՄԱՆԱՅԻՆ ԴԻՄԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ, ծանրաբեռնման տվյալ պայմաններում գրունտի առավելագույն կրողունակություն:

ПРЕДЕЛЬНО ДЛИТЕЛЬНОЕ СОПРОТИВЛЕНИЕ — ՍԱՀՄԱՆԱՅԻՆ ԵՐԿԱՐՆԵՎ ԴԻՄԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ, անսահման դանդաղ ծանրաբեռնման դեպքում ապարի (մասնավորապես սառած գրունտի) ցուցաբերած դիմադրությունը քայքայմանը, այսինքն՝ սահմանային լարում, մինչ որը բեռնվածքի անսահման երկարատև ներգործության տակ գործնականում ապարի քայքայում չի դիտվում:

ПРЕРЫВИСТОСТЬ ЗОН МЕРЗЛЫХ ПОРОД (КРИОЛИТОЗОН) — ՍԱՌԱԾ ԱՊԱՐՆԵՐԻ ԶՐՆԱՆԵՐԻ (ԿՐԻՈԼԻԹՈԶՐՆԱՆԵՐԻ) ԸՆԴՀԱՏՈՒԹՅՈՒՆ, ուղղաձիգ կտրվածքում սառած և չսառած ապարների շերտերի հերթափոխություն: Հոմանիշ՝ շերտավոր առածություն:

ПРЕССИОМЕТР — ՄԱՄԱԶԱՓ, սարք, որի օգնությամբ հորատանցքում որոշվում է ապարների ամրությունն ու ձևախախտումները: Մ-ի հիմնական մասը հանդիսանում է էլաստիկ բանվորական խուցը, որի մեջ ներմղվող գազի կամ հեղուկի միջոցով ճնշում է գործադրվում հորատախորշի ապարների վրա:

ПРЕСНЫЕ ВОДЫ — ՔԱՂՅՐԱՀԱՄ ԶՐԵՐ, բնական ջրեր, որոնց հանքայնացումը (չոր մնացորդի ձևով) չի գերազանցում 1 գր/լ:

ПРИБОРЫ ДЛЯ ГИДРОГЕОЛОГИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЙ — ՍԱՐՔԵՐ ԶՐԱԵՐԿՐԱԲԱՆԱԿԱՆ ՀԵՏԱԶՈՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՀԱՄԱՐ, գոյություն ունեն տարբեր նշանակության ու բնույթի սարքեր. 1) հորատանցքերում, ջրհորերում, շուրֆերում և այլ փորվածքներում ջրի մակարդակը չափելու համար օգտագործվում են. մեխ., լողակային (լիմնիգրաֆ), օդանշիչ (պլտան, սուլիչ, մանոմետրեր), էլեկտրական (ձայնային, լուսային, գալվանամետրեր) ևն, 2) ջրի ծախսը որոշելու համար-ջրահաշվիչներ, ջրթափեր, օդակային դիաֆրագմաներ, 3) ջրի ջերմաստիճանը չափելու համաջերմաչափեր, որոնք լինում են տարբեր տիպի (սնդիկային, սպիր-

տալին, էլեկտրական) և բնության (սովորական, ծուլ, առավելագույն, նվազագույն), 4) ջրի ու գազի նմուշներ վերցնելու համար — փորձանյութառու սարքեր, 5) գազի ծախսը որոշելու համար — անեմոմետրեր, օդանշիչ խողովակներ, տափօղակային չափիչներ: Գիտատեխ. հեղափոխության դարաշրջանում անընդհատ ստեղծվում են նորանոր ինքնագրառող սարքեր՝ զուգորդված էլեկտրոնային հաշվիչներով:

ПРИБРЕЖЬЕ (ВЗМОРЬЕ) — ԾՈՎԵԶՐ (ԾՈՎԱՓ), ջրով ծածկված ափական-ջի գոտի:

ПРИВЕДЕННАЯ АЭРИРОВАННОСТЬ ГРУНТА — ԳՐՈՒՆՏԻ ԲԵՐՎԱԾ ՕԴԱ-ՀԱԳԵՑՈՒՄ, գրունտի ծակոտիներում գտնվող օդի ծավալի հարաբերությունը գրունտի կմախքի ծավալին:

ПРИВЕДЕННАЯ ВЫСОТА ДАВЛЕНИЯ — ԾՆԾՄԱՆ ԲԵՐՎԱԾ ԲԱՐՁՐՈՒԹՅՈՒՆ, հիդրավիկայում, ըստ Ն. Ն. Պավլովսկու, հեղուկի բարձրությունը պիեզոմետրում, որը վերևից փակ է և ունի տորիչելյան դատարկություն (այսինքն՝ ճնշումնաչափ փողակում):

ПРИВЕДЕННАЯ ОБЪЕМНАЯ ВЛАЖНОСТЬ ПОРОДЫ (ГРУНТА) — ԱՊԱՐԻ (ԳՐՈՒՆՏԻ) ԲԵՐՎԱԾ ԾԱՎԱԼԱՅԻՆ ԽՈՆԱՎՈՒԹՅՈՒՆ, ապարի (գրունտի) ծակոտիներում պարունակվող ջրի ծավալի հարաբերությունը ապարի (գրունտի) կմախքի ծավալին:

ПРИВЕДЕННАЯ ПОРИСТОСТЬ (СКВАЖНОСТЬ) — ԲԵՐՎԱԾ ԾԱԿՈՏԿԵՆՈՒԹՅՈՒՆ, ապարի (գրունտի) ծակոտիների ծավալի հարաբերությունը ապարի (գրունտի) կմախքի ծավալին: «Ապարի ծակոտկենության գործակից» տերմինի ավելորդ հոմանիշ:

ПРИВЕДЕННЫЕ ПЛАСТОВЫЕ ДАВЛЕНИЯ — ԲԵՐՎԱԾ ԾԵՐՏԱՅԻՆ ԺՆՆ-ԾՈՒՄՆԵՐ, հորատանցքերում չափված շերտային ճնշումներ, որոնք բերված (վերահաշվարկված) են որոշակի հորիզոնական հարթության (ծովի մակերևույթի) նկատմամբ: Նման վերահաշվարկը օգնում է ազատվել տեղանքի ռելիեֆի անհարթությունների և թեք տեղադրման ճնշումնային շերտի խոտոր ցուցումներից:

ПРИВЕДЕННЫЙ РАДИУС ВЛИЯНИЯ — ԲԵՐՎԱԾ ԱԶԴԵՑՈՒԹՅԱՆ ԾԱՌԱՎԻՂ, ըստ Ե. Ե. Կերկիսի, հորատանցքի (ջրհորի և այլ ջրհան փորվածքի) շուրջ երևակայական շրջանագծի շառավիղ, որով սահմանափակվում է հորատանցքի ազդեցությունը ջրատար հորիզոնի վրա՝ տվյալ ծախսի դեպքում: Անհամասեռ ջրատար ապարներում հորատանցքից տարբեր ուղղություններով ազդեցության շառավիղը տարբեր է լինում, իսկ բերված շառավիղը միջինացնում է դրանց արժեքները և հեշտացնում ջրաներկր. հաշվարկները:

ПРИНЦИП НЕИЗМЕНЯЕМОСТИ ЛИНИЙ ТОКА — ՀՈՍԱՆՔԻ ԳԾԵՐԻ ԱՆՓՈՓՈՒՆՈՒԹՅԱՆ ՍԿԶԲՈՒՆՔ, սկզբունք, որի վրա հիմնված է երկհեղուկ ծծանցման մոտավոր հաշվարկը: Այդ դեպքում ընդունվում է այն պայմանը, որ երկու հե-

դուկների ծծանցման դեպքում հոսանքի գծերը որոշ մարզերում համընկնում են մեկ հեղուկի ծծանցման հոսանքի գծերի հետ (երբ սահմանային պայմանները անփոփոխ են):

ПРИРОДНЫЕ ВОДЫ — ԲՆԱԿԱՆ ՋՐԵՐ, երկիր մոլորակի բոլոր ջրերը:

ПРОБА — ՆՄՈՒԾ, տարրալուծությունների և փորձարկումների համար նախատեսված նյութ, որը սահմանված կանոններով վերցվում է հետազոտվող օբյեկտից: Զրաերկրք. և ինժեներաերկրք. ուսումնասիրությունների ժամանակ հարկ է լինում վերցնել ստ. ու մակերևույթային ջրերի, ապարների, գրունտների, հողերի ու գազերի բազմաթիվ նմուշներ:

ПРОБНАЯ НАГРУЗКА — ՓՈՐՁՆԱԿԱՆ ԲԵՌՆՎԱՄԺ, բեռնվածք, որը գործադրվում է ապարի վրա՝ նրա ամրությունն ու ձևախախտումը որոշելու համար:

ПРОБНАЯ ОТКАЧКА — ՆՄՈՒԾԱՅԻՆ ԱՐՏԱՄՂՈՒՄ, հորատանցքից, ջրհորից կամ այլ փորվածքից ջրի կարճատև արտամղում՝ ջրի ծախսի ու որակի որոշման և ջրատար հորիզոնի նախնական գնահատման նպատակով:

ПРОБООТБОРНИК — ՆՄՈՒԾԱՀԱՆԻԶ, սարք, որով լեռնային փորվածքներից վերցվում է ապարի, ջրի կամ գազի նմուշ:

ПРОВАЛ КАРСТОВЫЙ — ԿԱՐՏԱՅԻՆ ՓՈՒՋՈՒՄ, կարստային դատարկությունների առաստաղի փլուզում, որը երկրի մակերևույթի վրա արտահայտվում է հորի, ձագարի կամ փոսորակի ձևով:

ПРОВАЛЬНЫЕ ВОРОНКИ — ՓՈՒՋՄԱՆ ԶԱԳԱՐՆԵՐ, երկրի մակերևույթի վրա արտահայտված տարբեր չափերի ձագարածև իջվածքներ, որոնք առաջանում են ինչպես կարստային դատարկությունների, այնպես էլ ստ. լեռնային փորվածքների առաստաղի փլուզումից:

ПРОВИНЦИЯ МИНЕРАЛЬНЫХ ВОД — ՀԱՆՔԱՅԻՆ ՋՐԵՐԻ ՄԱՐԶ (ՆԱՀԱՆԳ), ջրաերկրք. միավոր, որի սահմաններում տարածված են քիմ. և գազային բաղադրությամբ նման հանքային ջրերի որոշակի զուգորդումներ: Ըստ Ա. Մ. Օվչինիկովի (1963), նախկին ԽՍՀՄ տարածքում առանձնացվել են հանքային ջրերի հետևյալ մարզերը (նահանգները). 1) ժամանակակից հրաբխային մարզերի ածխաթթվային, ծծմբաջրածնա-ածխաթթվային և ազոտա-ածխաթթվային թերմալ ջրերի, 2) երիտասարդ հրաբխային գործունեության մարզերի ածխաթթվային ջրերի, 3) նորագույն տեկտ. շարժումների մարզերի ազոտային հիմնային ջերմաջրերի, 4) պլատֆորմային մարզերի արտեզյան ավազանների, եզրային ճկվածքների և ծալքավոր մարզերի ազոտային, ազոտամեթանային և մեթանային ջրերի, 5) թթու բաղադրության բյուրեղային ապարների հողմահարման կեղևի թթվածնաազոտային և ազոտաառոդնային թույլ հանքայնացված ջրերի:

ПРОЗРАЧНОСТЬ ВОДЫ — ՋՐԻ ՎԾԻՏՈՒԹՅՈՒՆ (ԹԱՓԱՆՑԵԼԻՈՒԹՅՈՒՆ),

իր միջով լույսի ճառագայթներ բաց թողնելու ջրի ունակություն, որը կախված է նրանում լուծված հանքային բաղադրիչների, մեխ. խառնուրդների, օրգ. նյութերի ու կողիդների պարունակությունից, ինչպես նաև ջրի շերտի հաստությունից: Զրում ուժեղ կլանվում են կարմիր և դեղին ճառագայթները, իսկ մանուշակագույնները թափանցում են ավելի խորը: Ըստ վճիտության աստիճանի զանազանում են վճիտ, թույլ պղտոր, պղտոր և շատ պղտոր ջրեր: Ի տարբերություն մակերևութային ջրերի, ստ. ջրերն առավելապես վճիտ են: Քանակապես Ջ. վ. որոշվում է հատուկ սարքերի միջոցով:

ПРОИЗВОДИТЕЛЬНОСТЬ (РАСХОД) ЕСТЕСТВЕННОГО ПОДЗЕМНОГО ПОТОКА — ԲՆԱԿԱՆ ՍՏՈՐԵՐԿՐՅԱ ՀՈՍՔԻ ԱՐՏԱԴՐՈՂԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ (ԾԱԽՍ), ջրի ծավալ (ծախս), որը բնական պայմաններում անցնում է ստ. հոսքի լրիվ կտրվածքով՝ ժամանակի միավորի ընթացքում:

ПРОИЗВОДИТЕЛЬНОСТЬ (РАСХОД) СКВАЖИНЫ, КОЛОДЦА — ՀՈՐԱՏԱՆՑՔԻ ԶՐՀՈՐԻ ԱՐՏԱԴՐՈՂԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ (ԾԱԽՍ), նույնն է, ինչ ջրհորի, հորատանցքի ծախսը (տե՛ս Дебит колодца):

ПРОМЕЖУТОК (УЧАСТОК) ВЫСАЧИВАНИЯ — ԹԱՑՈՒՑԹԻ ՄԻՋԱԿԱՅՔ (ՏԵՂԱՄԱՍ), գետաճեղքի լանջերի, պատվարի ստորին ջրամասի (բլեժի), լեռնային փորվածքների պատերի տեղամաս, որտեղ դիտվում է թացությունների տեքսով ստ. ջրերի բեռնաթափում:

ПРОМЕЖУТОЧНОЕ ГЛАВНОЕ НАПРЯЖЕНИЕ — ՄԻՋԱՆԿՅԱԼ ԳԼԽԱՎՈՐ ԱՐՈՒՄ, ամենափոքր գլխավոր լարում, որն առաջանում է գրունտների եռառանցք սեղմման փորձարկումների ժամանակ, Յ փոխուղահալաց ուղղություններից երրորդի վրա: Հոմանիշ՝ երրորդ գլխավոր լարում:

ПРОМЕРЗАЮЩИЕ ВОДЫ — ՍԱՌՉՈՂ ԶՐԵՐ, ըստ Ն. Ի. Տոլստիխինի, գործունյա շերտի վերաառցության ջրեր, որոնք ենթարկվում են ամենամյա սառեցման և հալման:

ПРОМЫВКА (ПРОКАЧКА) СКВАЖИНЫ — ՀՈՐԱՏԱՆՑՔԻ ԼՎԱՑՈՒՄ, հորատանցքի կարճատև լվացում, որը կատարվում է արտամղման միջոցով նրա փողը հորատման լուծույթից և նստվածքներից մաքրելու նպատակով: Եթե հորատանցքը հատել է թույլ ջրատար ապարների կամ հորատման լուծույթը խցանել է հորատանցքի պատերը և ջրի արտամղումը ապարդյուն է, ապա հորատանցքի մաքրումը (լվացումը) իրագործվում է մակերևութային ներմղվող ջրով:

ПРОМЫШЛЕННЫЕ (ПРОМЫСЛОВЫЕ) ПОДЗЕМНЫЕ ВОДЫ — ԱՐԴՑՈՒՆԱԲԵՐԱԿԱՆ ՍՏՈՐԵՐԿՐՅԱ ԶՐԵՐ, լուծված վիճակում այնպիսի քանակությամբ օգտակար բաղադրատարրեր ու նրանց միացություններ պարունակող ստ. ջրեր, որոնք կարող են հանդիսանալ արդյունաբերական հումք՝ նրանց կորզման (ստացման) համար: Այսինքն՝ ստ. ջրերը տվյալ դեպքում հանդես են գալիս որպես ելակետ (նեղուկ հանքաքար): Ա. ս. ջ-ում առավել շատ տարածված են յուղը, բրոմը,

կերակրի աղը, ինչպես նաև բորի, լիթիումի, ոռութիդիումի, գերմանիումի, ուրա-
նի, ռադիումի և այլ միացություններ:

ПРОМЫШЛЕННЫЕ СТОЧНЫЕ ВОДЫ (СТОКИ) — ԱՐԴՅՈՒՆԱԲԵՐԱԿԱՆ
ՀՈՍՔԱԶՐԵՐ (ՀՈՍՔԵՐ), արդյունաբերական հիմնարկ-ձեռնարկությունների թա-
փոններով աղտոտված ջրեր (հոսքաջրեր):

ПРОНИЦАЕМОСТЬ АБСОЛЮТНАЯ (ФИЗИЧЕСКАЯ) — ԲԱՑԱՐՁԱԿ (ՖԻ-
ԶԻԿԱԿԱՆ) ԹԱՓԱՆՑԵԼԻՈՒԹՅՈՒՆ, ապարների թափանցելիությունը համասեռ
իներտ հեղուկի կամ գազի համար՝ ծակոտկեն միջավայրի հետ նրանց ֆիզքիմ.
նկատելի փոխազդեցության բացակայության պայմաններում:

ПРОНИЦАЕМОСТЬ ГОРНЫХ ПОРОД — ԱՊԱՐՆԵՐԻ ԹԱՓԱՆՑԵԼԻՈՒ-
ԹՅՈՒՆ, ապարների հեղուկներ և գազեր իրենց միջով բաց թողնելու ունակություն:
Այն կախված է ապարների արդյունավետ ծակոտկենությունից, հեղուկների ու գա-
զերի ճնշումից և հեղուկների մածուցիկությունից: Ըստ թափանցելիության ստի-
մանի տարբերում են թափանցելի, կիսաթափանց և անթափանց ապարներ: Այն
հանդիսանում է ջրատար և նավթագազատար շերտերի արդյունավետության կարևոր
ցուցանիշ: Թափանցելիության գործակիցը հավասար է ծծանցման գործակցի և հե-
ղուկի մածուցիկության գործակցի արտադրյալին:

ПРОНИЦАЕМОСТЬ ТРЕЩИННАЯ — ԾԵՂՔԱՅԻՆ ԹԱՓԱՆՑԵԼԻՈՒԹՅՈՒՆ,
ապարների ճեղքավորվածությամբ պայմանավորված թափանցելիություն, Մ. թ.
որոշվում է ճեղքերում գազայունությունների (ֆլյուիդների) շարժման օրենքներով, ճեղ-
քերի բացվածքով և նրանց համակարգերի երկրաչափությամբ: Սովորաբար ապար-
ները Մ. թ. տեսակետից անհամատեսակ (անիզոտրոպ) են, իսկ թափանցելիության
մեծությունը նավթի ու գազի կոլեկտորների համար մեծ չէ (տասնյակ, հազվադեպ
հարյուրավոր միլիդարսի):

ПРОНИЦАЕМОСТЬ ТРЕЩИНЫ — ԾԵՂՔԻ ԹԱՓԱՆՑԵԼԻՈՒԹՅՈՒՆ, մեծու-
թյուն, որը չափվում է կայուն ճնշման տակ ժամանակի միավորում ճեղքի լայնակի
միավոր կտրվածքով անցած որոշակի մածուցիկության հեղուկի քանակով: Մ. թ.
էապես տարբերվում է ճեղքային թափանցելիությունից (տե՛ս Проницаемость трещин-
ная):

ПРОНИЦАЕМОСТЬ ЭФФЕКТИВНАЯ — ԱՐԴՅՈՒՆԱՎԵՏ (ԷՖԵԿՏԻՎ) ԹԱ-
ՓԱՆՑԵԼԻՈՒԹՅՈՒՆ, ապարի թափանցելիությունը որևէ հեղուկի կամ գազի համար,
երբ ապարում միաժամանակ առկա են այլ գազաֆեղուկներ (գազ-ջուր, ջուր-նավթ,
գազ-նավթ-ջուր): Ամեն դեպքում տվյալ հեղուկի կամ գազի համար Ա. թ. կախ-
ված է ապարի ծակոտիների այդ հեղուկով կամ գազով հագեցվածության աստի-
մանից:

ПРОСАДКА ПРИ ПРОТАИВАНИИ — ՆՍՏՈՒՄ ՀԱԼՁԵԼԻՍ, ապարների (հո-
ղաքրոմոնների) նստում, որը տեղի է ունենում նրանց հալչման հետևանքով:

ПРОСАДКИ — ՆՍՏՈՒՄՆԵՐ, անփոփոխ ճնշման պայմաններում լյուների և լյո-

սանման սպարների թրջման հետևանքով երկրի մակերևույթի վրա դիտվող ափսեա-
նև իջվածքներ:

ПРОСАДОЧНОСТЬ ГРУНТОВ — ԳՐՈՒՆՏՆԵՐԻ ՆՍՏՄԱՆ (ՆՍՏԵԼՈՒ) ՈՒՆԱ-
ԿՈՒԹՅՈՒՆ, խոնավացման հետևանքով գրունտների ծավալի փոքրացում (նստում):
Այն բնորոշ է լյուսերին և լյուսանման ավազակավերին, որոնք հանդիսանում են
մակրոծակոտկեն սպարներ: Գ. Գ. ու. բնութագրվում է տարբեր ցուցանիշներով,
ստաջին հերթին՝ հարաբերական նստման (տե՛ս Просадочность грунтов относи-
тельная) մեծությամբ ($i, \%$): Վերջինը որոշակի ճնշման պայմաններում որոշվում
է հետևյալ բանաձևով.

$$i, \% = \frac{h_1 - h_2}{h_0} = l_2 - l_1, \text{ որտեղ՝}$$

h_0 — գրունտի նմուշի սկզբնական բարձրությունն է՝ բնական ամրության և խոնա-
վության պայմաններում,

h_1 — նույն նմուշի բարձրությունն է՝ բնական խոնավության պայմաններում և P ճնշ-
ման տակ,

h_2 — նույն նմուշի բարձրությունն է՝ ջրահագեցած պայմաններում և P ճնշման տակ,

l_1 — ճնշման տակ գտնվող նմուշի հարաբերական ձևախախտումն է՝ մինչ ջրհագե-
ցումը ($l_1 = \frac{\Delta h_1}{h_0}$, որտեղ՝ Δh_1 — նմուշի բարձրության փոփոխությունն է՝ մինչ

ջրհագեցումը),

l_2 — P ճնշման տակ գտնվող նմուշի հարաբերական ձևախախտումն է՝ ջրհագեցու-

մից հետո ($l_2 = \frac{\Delta h_2}{h_0}$, որտեղ՝ Δh_2 — նմուշի բարձրության փոփոխությունն է՝ ջրհա-
գեցումից հետո):

ПРОСАДОЧНОСТЬ ГРУНТОВ АБСОЛЮТНАЯ — ԳՐՈՒՆՏՆԵՐԻ ԲԱՑԱՐ-
ՉԱԿ ՆՍՏՈՒՄ, նստման մեծություն (չափ), որը հաշվված է ուսումնասիրվող շերտի
ողջ հաստության համար:

ПРОСАДОЧНОСТЬ ГРУНТОВ ОТНОСИТЕЛЬНАЯ — ԳՐՈՒՆՏՆԵՐԻ ՀԱ-
ՐԱԲԵՐԱԿԱՆ ՆՍՏՈՒՄ, նստման մեծություն, որը հաշվված է ուսումնասիրվող շերտի
միավոր հաստության համար: Գ. Գ. Գ. հանդիսանում է գրունտների նստման բնու-
թագրման հիմնական ցուցանիշ (տե՛ս Просадочность грунтов):

ПРОСАЧИВАНИЕ ВОДЫ — ՋՐԻ ՆԵՐՄԾՈՒՄ, ուսերեն օգտագործվում է
որպես «Инфильтрация» տերմինի հոմանիշ (տե՛ս Инфильтрация):

ПРОТИВОПОЛЗНЕВЫЕ МЕРОПРИЯТИЯ — ՀԱԿԱՍՈՂԱՆՔԱՅԻՆ ՄԻՋՈՒ-
ՑԱՌՈՒՄՆԵՐ, միջոցառումներ, որոնք նպատակամղված են օգտակար տարածքնե-
րը սողանքներով քայքայումից պահպանելու, բնական ու արհեստական թեքություն-
ների վրա սպարների կայունությունը բարձրացնելու, սկիզբ առած սողանքային
գործընթացները վնասազերծելու և շարժումը դադարեցնելու բարդ գործին: Ներկա-
յում սողանքների դեմ տարվող պայքարի պրակտիկայում կիրառվում են հետևյալ

միջոցառումները. 1) մակերևութային հոսքի կարգավորում, 2) ջրակալած ապարների ցամաքեցում, 3) ապարազանգվածների վերաբաշխում, 4) ողողամաշման կամ ափաքերման արգելափակում, 5) ապարազանգվածների ամրացում՝ հեմապատերի ու անկերային (խարսխող) կառույցների միջոցով, 6) ապարների հատկությունների արհեստական բարելավում, 7) անտառապատման աշխատանքներ, 8) նախականման միջոցառումներ: Թվարկած Հ. մ. առանձին կամ համակցված կիրառվում են սողանքի առաջացման պատճառները պարզաբանելուց, ինչպես նաև տեղանքի երկր-, երկրաձևաբանական և ջրաերկր- պայմանները ուսումնասիրելուց հետո:

ПРОТИВОЭРОЗИОННЫЕ МЕРОПРИЯТИЯ — ՀԱՎԱՈՂՈՂԱՄԱՇՄԱՆ (ՀԱՎԱԷՐՈԶԻՈՆ) ՄԻՋՈՑԱՌՈՒՄՆԵՐ, միջոցառումներ, որոնք նպատակամղված են օգտակար տարածքները ողողամաշումից և տեղատարումից պահպանելու գործին: Արդյունավետ Հ. մ-ներից են. 1) գետափերի ամրացումը (գաբիոններով, քարային թափոններով, բետոնյա սալերով, հողապատնեշներով և այլ կառույցներով), 2) մակերևութային հոսքի կարգավորումը (պատվարներով, ամբարտակներով, ծծանցող հողապատնեշներով, լեռնային ջրհեռ առումներով ու նավղաններով և այլ կառույցների համակարգով), 3) անտառամեղիորատիվ աշխատանքները (գարգացող ձորակների լցումն ու տափանումը, անտառատնկումը, բազմամյա բույսերի ցանումը ևն), 4) հողօգտագործման և ագրոտեխ. կանոնների խստիվ պահպանությունը ևն: Փորձը ցույց է տալիս, որ Հ. մ-ները առավել օգտավետ են համակցված կիրառման դեպքում:

ПРОЦЕСС ФОРМИРОВАНИЯ ХИМИЧЕСКОГО СОСТАВА ПОДЗЕМНЫХ ВОД — ՍՍՈՐԵՐԿՐՅԱ ԶՐԵՐԻ ՔԻՄԻԱԿԱՆ ԲԱՂԱԴՐՈՒԹՅԱՆ ԶԵՎԱՎՈՐՄԱՆ ԳՈՐԾԸՆԹԱՅ, բնական բարդ ու բազմաբնույթ գործընթաց, որը որոշում է տվյալ տեղում ստ. ջրերի քիմ. բաղադրության կազմավորումը: Ս. ջ. ք. բ. ձ. գ. հանդիսանում է երկրակեղևում քիմ. տարրերի ընդհանուր տեղաշարժի էտապ, որը հաջորդաբար ընդգրկում է հետևյալ փուլերը. 1) քիմ. տարրերի վերաբաշխման և հրանց միացությունների ձևերի փոփոխման փուլ, որը ներառում է հանքայնացման աղբյուրների ձևավորման և հետագա գոյատևման, ինչպես նաև լուծվող միացությունների (միներալների) և ապարների խոնաղալին համակարգի վերաբաշխման ժամանակները, 2) հանքայնացման աղբյուրներից ջրի մեջ բազմազան քիմ. բաղադրիչների անցման փուլ, 3) ստ. ջրերում քիմ. տարրերի տեղազաղթի փուլ, 4) ստ. ջրերից հանքային բաղադրիչների անջատման (նստեցման) փուլ:

ПРОЦЕССЫ РЕОЛОГИЧЕСКИЕ — ՌԵՈԼՈԳԻԱԿԱՆ ԳՈՐԾԸՆԹԱՅՆԵՐ, գրունտների (պինդ մարմինների) ռեոլոգիական աղակախ հատկությունների դրսևորում, ինչպիսիք են սողքը, լարումների ռելաքսացիան (նվազումը) և տևական ամրությունը: Հոսունությամբ պայմանավորված Ռ. գ. հատուկ են կավերին, ավազակավերին, սառած գրունտներին, սառցին և այլ բնական ու արհեստական նյութերին:

ПРОЦЕССЫ СКЛОНОВЫЕ — ԼԱՆՋՍԻՆ ԳՈՐԾԸՆԹԱՅՆԵՐ, գրավիտացիոն ուժերի ազդեցությամբ թեքությունների վրա կատարվող բոլոր այն գործընթացները

(հողմահարում, տեղատարում, փլվածք, թափվածք, սողանք ևն), որոնք հանգեցնում են լանջի ձևավորմանը:

ПРОЧНО СВЯЗАННАЯ (ГИГРОСКОПИЧЕСКАЯ) ВОДА — ԱՍՐՈՒԹՅԱՆ ՊԱՅՑՎԱԾ (ԽՈՆԱՎԱՍԹՈՒԾ, ՀԻԳՐՈՍԿՈՊԻԿ) ՋՈՒՐ, ֆիզիկապես կապակցված ջրի տեսակ, որն իրենից ներկայացնում է ապարի մասնիկների մակերևույթը պատող ոչ համատարած բարակ ջրաթաղանթ: Այն կլանում է չոր ապարը հեղուկ ջրից կամ օդի գոլորշիներից, չափազանց ամուր պահվում է մասնիկների կողմից մոլեկուլային ու էլեկտրաստատիկ ձգողական ուժերով (մինչև 10^9 պասկալ) և կարող է տեղաշարժվել միայն բարձր ջերմաստիճանում ($100-120^\circ \text{C}$)՝ գոլորշիացման միջոցով: Խոնավածուծ ջուրը մինչև -78°C չի սառչում, տեսակարար կշիռը մեծ է 1-ից, ամուր կապակցվածության հետևանքով այն անհասանելի է բույսերի արմատների համար:

ПРОЧНОСТЬ ГОРНЫХ ПОРОД — ԱՊԱՐՆԵՐԻ ԱՄՐՈՒԹՅՈՒՆ, արտաքին լարումներին ապարների ցուցաբերած դիմադրության ունակություն: Տարբերում են ապարների սեղմման, ձգման, ծոման, ջարդոտման, հարվածի տակ քայքայման և այլ ամրություններ: Առավել կարևոր հատկանիշ է համարվում է ապարի սեղմման ժամանակավոր դիմադրությունը (տե՛ս Временное сопротивление породы на сжатие):

ПРЯМОЙ УКЛОН ВОДОНОСНОГО ПЛАСТА — ՋՐԱՏԱՐ ԾԵՐՏԻ ՈՒՂՂԱԿԻ ԹԵԳՈՒԹՅՈՒՆ, թեքություն, որի դեպքում ջրամերձ հիմքի անկման ուղղությունը համընկնում է սու. ջրերի շարժման ուղղության հետ:

ПСЕВДОКАРСТ (ЛОЖНЫЙ КАРСТ) — ԿԵՂՏ ԿԱՐՍՏ, խորդուրդոդ ռելիեֆ, որը արտաքնապես հիշեցնում է կարստային ռելիեֆ, սակայն իրականում հանդիսանում է երկր. այլ գործընթացների արդյունք (լուսային գրունտների խոնավացմամբ կամ սառած ապարների հալչմամբ պայմանավորված մատումներ ևն):

ПСИХОМЕТР — ԽՈՆԱՎԱՋԱՓ (ՓՍԽԵՐՈՄԵՏՐ), օդի ջերմությունն ու խոնավությունը չափող գործիք:

ПУАЗ — ՊՈՒԱԶ, հեղուկի դիմամիկ մածուցիկության գործակցի չափման միավոր՝ $1 \text{ պուազ} = 1 \text{ ցլտտոն} \times \text{վրկ} \times \text{սմ}^{-2}$: 0,01 պուազը հավասար է սանտիպուազի: Անվանումը տրվել է ի պատիվ ֆրանսիացի ֆիզիկոս Ժ. Պուազեյի:

ПУЛЬПА — ԱՊԱՐԱԽՅՈՒՄ (ՊՈՒՂՊԱ), մանրահատիկ սորում գրունտի (մանյացրած ապարի) և ջրի թանձր խառնուրդ (խլուս):

ПУЛЬСИРУЮЩИЕ ИСТОЧНИКИ — ԲԱԲԱԽՈՂ ԱՂԲՅՈՒՐՆԵՐ, աղբյուրներ, որոնց ծախը կամ մակարդակը, ինչպես նաև ջերմությունն ու անջատվող գազերի քանակը ուղիղ փոփոխվում են:

ПУЧЕНИЕ — ՈՒՌՉՈՒՄ, խոնավ ապարների (հողաբուսական ծածկի) մակերև-

վույթի տեղական ձևախախտում, որն արտահայտվում է ուռչեցումների (թմբիկների) ձևով և հանդիսանում է ապարների սառեցման արդյունք:

ПУЧИНЫ — ՈՒՌԵՑՑՈՒՄՆԵՐ, տե՛ս Морозные пучины:

ПЬЕЗОИЗОБАТЫ — ՊԻԵԶՈՒԶՈՐԱԹԵՐ, քարտեզի կամ հատակագծի վրա գծեր, որոնք միացնում են երկրի մակերևույթից հավասար խորությունների վրա գտնվող ճնշումնային ջրերի ճնշման մակերևույթի կետերը:

ПЬЕЗОИЗОГИПСЫ — ՀԱՄԱԾՆՇՈՒՄԱԳԾԵՐ (ՊԻԵԶՈՒԶՈԳԾԵՐ), տե՛ս Гидроизопьезы:

ПЬЕЗОМЕТР — ԾՆՇՈՒՄՆԱԶԱՓ, խողովակ, որը ներքևի ծայրով միացված է հեղուկով լցված անոթին: Զրաերկրաբանությունում ճնշումնաչափ է հանդիսանում ջրատար հորիզոնին հասած հորատանցքը կամ այլ փորվածքը, որում դիտվող ջրի մակարդակով դատում են գրունտային ջրերի հայելու կամ ճնշումնային ջրերի ճնշման մակերևույթի մասին:

ПЬЕЗОМЕТРИЧЕСКАЯ ВЫСОТА — ԾՆՇՈՒՄՆԱԶԱՓԱԿԱՆ ԲԱՐՋՐՈՒԹՅՈՒՆ, տե՛ս Пьезометрический (напорный) уровень подземных вод:

ПЬЕЗОМЕТРИЧЕСКАЯ СКВАЖИНА — ԾՆՇՈՒՄՆԱԶԱՓԱԿԱՆ ՀՈՐԱՏԱՆՑՔ, հատուկ դիտողական հորատանցք, որը նախատեսված է նավթակուտակի (կամ ջրատար հորիզոնի) որևէ տեղամասում շերտային ճնշման փոփոխությունները (կամ ջրի մակարդակի տատանումները) մշտապես դիտելու համար:

ПЬЕЗОМЕТРИЧЕСКИЙ УКЛОН — ՊԻԵԶՈՄԵՏՐԻԿ (ԾՆՇՈՒՄՆԱԶԱՓԱԿԱՆ) ԹԵԲՈՒԹՅՈՒՆ, ճնշումնային ջրհոսքի ուղղությամբ երկու կետերի ճնշումների տարբերության հարաբերությունը նրանց միջև եղած հեռավորությանը:

ПЬЕЗОМЕТРИЧЕСКИЙ (НАПОРНЫЙ) УРОВЕНЬ ПОДЗЕМНЫХ ВОД — ՍՏՈՐԵՐԿՐՅԱ ԶՐԵՐԻ ՊԻԵԶՈՄԵՏՐԻԿ (ԾՆՇՈՒՄՆԱՅԻՆ) ՄԱԿԱՐԿԱԿ, սառ. ճնշումնային ջրերը հորատանցքերով հատելիս նրանցում դիտվող հաստատված մակարդակ: Ս. ջ. պ. մ. արտահայտվում է բացարձակ միջերով կամ ճնշումնային շերտի առաստաղից ունեցած բարձրությամբ (մ-երով կամ մթն.-երով):

ПЬЕЗОПРОВОДНОСТЬ — ԾՆՇՈՒՄԱՀԱՂՈՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ, ջրով, նավթով կամ գազով հագեցած միջավայրի ճնշում հաղորդելու ունակություն: Ծնշման հաղորդման արագությունը բնութագրվում է ճնշումահաղորդականության գործակցով: Չսեղմվող միջավայրում (ապստամային ապարներում և չսեղմվող հեղուկի դեպքում) ճնշման վերաբաշխումը կատարվում է ակնթարթորեն:

ПЫЛЕВАТАЯ ФРАКЦИЯ — ՓՈԾԱՅԻՆ ՀԱՏԻԿԱԽՈՒՄԲ (ՖՐԱԿՅԻԱ), փուխ ապարների հատիկավառ, որոնց չափերը տատանվում են 0,005—0,05 մմ սահմաններում:

ПЫЛЕВИДНЫЙ ГРУНТ — ՓՈՇԵՆՄԱՆ ԳՐՈՒՆՏ, փուխ ապար, որը հիմնականում կազմված է փոշային հատիկախմբից (ֆրակցիայից): Հնացած տերմին:

— Р —

РАВНОВЕСИЕ ГИДРОСТАТИЧЕСКОЕ — ՋՐԱՍՏԱՏԻԿ ՀԱՎԱՍԱՐԱԿԹՈՒԹՅՈՒՆ, հավասարակշռություն, որը հեղուկում հաստատվում է լրացուցիչ արտաքին ուժերի բացակայության դեպքում: Լրացուցիչ ուժերից են՝ մագնիտային (կապիլլար) ուժերը, որոնք ազդում են հեղուկի ազատ մակերևույթի վրա, և հեղուկի մեջ ընկղմված մարմնին հակազդող ուժը:

РАВНОВЕСИЕ ХИМИЧЕСКОЕ — ԳԻՄԻԱԿԱՆ ՀԱՎԱՍԱՐԱԿԹՈՒԹՅՈՒՆ, քիմ. հակադարձ ռեակցիայում դիտվող դիմամիկ հավասարակշռություն: Օր., $N_2 + 3H_2 \rightleftharpoons 2NH_3$: Բ. հ. բնութագրվում է նրանով, որ անփոփոխ ճնշման ու ջերմային պայմաններում մասնակից նյութերի կուտակումը (կոնցենտրացիան) մնում է հաստատուն, քանի որ ուղիղ և հակադարձ ռեակցիաներն ընթանում են նույն արագությամբ:

РАВНОМЕРНОЕ ДВИЖЕНИЕ ЖИДКОСТИ — ՀԵՂՈՒԿԻ ՀԱՎԱՍԱՐԱԶԱՓ ԾԱՐԺՈՒՄ, ըստ Ն. Ն. Պավլովսկու, հեղուկի շարժում, որի դեպքում արագության մեծությունը հոսքի ցամկացած կենդանի կտրվածքում հավասար է:

РАДИОАКТИВНОСТЬ ПРИРОДНЫХ ВОД — ԲՆԱԿԱՆ ՋՐԵՐԻ ՌԱԴԻՈԱԿՏԻՎՈՒԹՅՈՒՆ, բնական ջրերի հատկություն, որը պայմանավորված է նրանցում պարունակվող ռադիոակտիվ տարրերի (ուրան, ռադիում, ռադոն) խտությամբ և ինքնակամ տրոհման ակտիվությամբ: Բ. ջ. ո. տատանվում է մեծ սահմաններում. ամենաապակավ ակտիվություն դրսևորում են օվկիանոսների, ծովերի, գետերի ու լճերի ջրերը, ամենամեծ ակտիվություն՝ ուրանային հնքվ-երի ստ. ջրերը:

РАДИОАКТИВНЫЕ ВОДЫ — ՌԱԴԻՈԱԿՏԻՎ ՋՐԵՐ, բնական ջրեր, որոնք բնութագրվում են ռադիոակտիվ տարրերի (ուրան, ռադիում, ռադոն) բարձր պարունակությամբ: Ռ. ջ. բաժանվում են հետևյալ 5 խմբերի.

- 1) ռադոնային ($Rn > 50$ էման, $Ra < 1.10^{-11}$ գ/լ, $U < 3.10^{-5}$ գ/լ),
- 2) ռադիումային ($Rn < 50$ էման, $Ra > 1.10^{-11}$ գ/լ, $U < 3.10^{-5}$ գ/լ),
- 3) ուրանային ($Rn < 50$ էման, $Ra < 1.10^{-11}$ գ/լ, $U > 3.10^{-5}$ գ/լ),
- 4) ուրան-ռադիումային ($Rn < 50$ էման, $Ra \geq 1.10^{-11}$ գ/լ, $U > 3.10^{-5}$ գ/լ),
- 5) ռադոն-ռադիումային ($Rn > 50$ էման, $Ra > 1.10^{-11}$ գ/լ, $U > 3.10^{-5}$ գ/լ):

РАДИОГИДРОГЕОЛОГИЯ — ՌԱԴԻՈՋՐԱԵՐԿՐԱՆՈՒԹՅՈՒՆ, ջրաերկրաբանության բաժին, որն ուսումնասիրում է բնական ռադիոակտիվ ջրերը, նրանց ձևավորման ու տարածման պայմանները, պարզաբանում է նրանց դերը որպես ռադիոակտիվ տարրերի հնքվ-երի որոնման չափանիշ:

РАДИУС ВЛИЯНИЯ СКВАЖИНЫ, КОЛОДЦА — ՀՈՐԱՍԱՆՑՔԻ, ՋՐՀՈՐԻ ԱՋԴԵՑՈՒԹՅԱՆ ԾԱՌԱՎԻՂ, այն հեռավորությունը, մինչև ուր տարածվում է հո-

բառանցքից, ջրհորից կամ այլ փորվածքից ջրի արտամղման (կամ ներմղման) ազդեցությունը:

РАДИУС ГИДРАВЛИЧЕСКИЙ — ՀԻԴՐԱՎԻԿ ԾԱՌԱՎԻՂ, մակերևութային հոսքի կենդանի կտրվածքի մակերեսի և թրջված պարագծի հարաբերությունը, որը ցույց է տալիս թրջված պարագծի երկարության միավորին բաժին ընկնող կենդանի կտրվածքի մակերեսը:

РАДИУС ПИТАНИЯ КОЛОДЦА ПРИВЕДЕННЫЙ — ԶՐՀՈՐԻ ՍՆՄԱՆ ԲԵՐՎԱԾ ԾԱՌԱՎԻՂ, անհամասեռ ապարներով ներկայացված հորիզոնից շուր արտամղելիս հորի շուրջ ստեղծվող համակենտրոն ափսնտրիկ շրջանաձև եզրագիծ ունեցող սնման մարզի (իջեցման ձագարի) բերված (միջինացված) շառավիղ, որի դեպքում ապահովվում է փաստացի արտամղվող ջրաքանակը:

РАДИУС ПОЛЕЗНОГО ДЕЙСТВИЯ ПРИ ОТКАЧКЕ — ԱՐՏԱՄՂՄԱՆ ԺԱՄԱՆԱԿ ԹԳՏԱԿԱՐ ԳՈՐԾՈՂՈՒԹՅԱՆ ԾԱՌԱՎԻՂ, հետափորություն՝ հորատանցքի կամ այլ ջրհան փորվածքի կենտրոնից մինչև իջույթային կորի այն կետը, որտեղ ջրի մակարդակի իջեցումը համապատասխանում է պահանջվող մեծությանը: Օգտակար գործողության շառավղի մեծությունն օգտագործվում է ջրհան կառույցների կամ չորացման ցանցի ուսցիոնալ և արդյունավետ տեղաբաշխման նախագծային հաշվարկներում:

РАДОΝОВЫЕ ВОДЫ — ՌԱԴՈՆԱՅԻՆ ԶՐԵՐ, տե՛ս Բерн Радноактивные воды:

РАЗВУХАНИЕ ГЛИН — ԿԱՎԵՐԻ ՈՒՌՁՈՒՄ, խոնավացման հետևանքով կավային ապարների ծավալի մեծացում (ուռչում):

РАЗЖИЖЕНИЕ ПЛЫВУНОВ — ՀՈՍԱԳՐՈՒՆՏՆԵՐԻ (ԱՊԱՐԱՈՂԻԿՆԵՐԻ) ԶՐԻԿԱՑՈՒՄ, ցնցման կամ թափահարման հետևանքով հոսագրունտների տիքստորոպ հատկությունների դրսևորում (ջրիկացում), որի արդյունքում նրանք դառնում են ալվելի մածուցիկ և հոսուն: Ցնցումը վերացնելուց հետո հոսագրունտները վերադառնում են նախկին վիճակին և շարժունակությունը կորցնում են:

РАЗВЕДКА ИНЖЕНЕРНО-ГЕОЛОГИЧЕСКАЯ — ԻՆԺՆԵՐԱԵՐԿՐԱԲԱՆԱԿԱՆ ՀԵՏԱՆՈՒԹՅՈՒՆՔՈՒՄ, երկր. հետախուզության տեսակ, որը կատարվում է որևէ տարածքի (շրջանի, ռեգիոնի) ինժեներաերկր. պայմանների ուսումնասիրության նպատակով:

РАЗГРУЗКА ПОРОДЫ — ԱՊԱՐԻ ԲԵՐՆԱԹՄՓՈՒՄ, ապարի (գրունտի) վրա գործադրված բեռնվածքի վերացում:

РАЗМОКАЕМОСТЬ ГРУНТОВ — ԳՐՈՒՆՏՆԵՐԻ ԿԱԿՂԵԼԻՈՒԹՅՈՒՆ, խոնավացման հետևանքով գրունտների կապակցվածության վերացում, որի հետևանքով արդյունքում նրանք վերածվում են փուխր կամ հոսուն զանգվածի: Գ. կ. հատուկ է կավային ապարներին և կախված է նրանց կազմից, դիսպերսայնության

աստիճանից, մասնիկների կապերի բնույթից, սկզբնական խոնավությունից, ինչպես նաև ջրի քիմ. բաղադրությունից: Կակղելիության մեծությունը օգտագործվում է ջրամբարների ափերի վերամշակման, թեքությունների և հողային կառույցների կառուցության գնահատման ժամանակ: Կակղելիության ցուցանիշներ են ծառայում. 1) ժամանակը, որի ընթացքում ջրի մեջ տեղադրված գրունտի նմուշը կակղում և քայքայվում է, 2) քայքայման բնույթը (վերածվելը կոշտերի, փոշու ևն):

РАЗМЫВ — ՈՂՈՂԱՏԱՐՈՒՄ, ջրհոսքով հունի կամ ափերի ապարների ողողում և տեղատարում:

РАЗМЯГЧАЕМОСТЬ ГРУНТОВ — ԳՐՈՒՆՏՆԵՐԻ ՓԱՓԿՅՈՒՄ, խոնավացման հետևանքով կարծր ապարների (գրունտների) ամրության թուլացում: Գ. փ. քննությամբ կազմվում է փափկեցման գործակցով (η), որն իրենից ներկայացնում է գրունտի մինչ ջրով հագեցումը սեղմման ժամանակավոր դիմադրության ($K'd$) և ջրով հագեցումից հետո ժամանակավոր դիմադրության ($K''d$) հարաբերությունը՝

$$\eta = \frac{K'd}{K''d}: \text{Գ. փ. կախված է նրանց միներալային կազմից, ամրությունից և ծակոտկենությունից:}$$

РАЗРЕЗ (ПРОФИЛЬ) ГИДРОГЕОЛОГИЧЕСКИЙ — ԶՐԱՆԵՐԿՐԱԲԱՆԱԿԱՆ ԿՏՐՎԱԾՔ (ԿՈՂԱՊԱՏԿԵՐ), ուսումնասիրվող շրջանի ջրաերկր. իրադրության գրաֆիկ պատկերումը ուղղաձիգ կտրվածքի վրա: Նրա վրա արտահայտվում են ջրատար ու ջրամերժ շերտերի տեղադիրքն ու դասավորությունը, ջրատար հորիզոնների ճնշումն ու հոսքի ուղղությունը, ստ. ջրերի հանքայնացումը, քիմ. կազմը և այլ ջրաերկր. տվյալներ: Զ. կ. հանդիսանում է ջրաերկր. քարտեզի լրացումը և սովորաբար կազմվում է նրա հետ համատեղ՝ միացյալ մեթոդիկայով:

РАЗРУШАЮЩАЯ НАГРУЗКА — ՔԱՅՔԱՅՈՂ ԲԵՌՆՎԱԾՔ, գրունտի սեղմման սահմանային դիմադրությունը գերազանցող բեռնվածք (ճնշում): Ք. բ. համապատասխանում է դրոշմի տակից գրունտի սողքի կամ արտամղման փուլի թևակոխմանը:

РАЗРУШАЮЩЕЕ НАПРЯЖЕНИЕ — ՔԱՅՔԱՅԻՉ ԼԱՐՈՒՄ, գրունտի միատանգ սեղմման (ձգման) փորձարկման ժամանակ գործադրվող սահմանային լարում, որի տակ գրունտի նմուշը քայքայվում է: Հոմանիշ՝ ամրության սահման, սեղմման ժամանակավոր դիմադրություն:

РАЗУБОЖИВАНИЕ — ԱՂՔԱՏԱՑՈՒՄ, օգտակար հանածոների (հանքանյութի, հանքային բուժիչ և արդյունաբերական ջրերի ևն) արդյունահանման ժամանակ օգտակար բաղադրատարրերի քանակի նվազում (սկզբնական պարունակության համեմատությամբ)՝ հանքանյութից զուրկ ապարների կամ քաղցրահամ ջրերի խառնվելու հետևանքով: Ա. տեղի է ունենում նաև հանքանյութերի օգտակար բաղադրատարրերի ստ. ջրերում լուծվելու և տեղատարվելու հետևանքով:

РАЗУПЛОТНЕНИЕ ПОРОДЫ — ԱՊԱՐԻ ՓԽՐԵՑՈՒՄ, բեռնվածքի վերաց-

ման, հողմահարման կամ այլ գործոնների շնորհիվ ապարի ծակոտկենդության և խռչակության մեծացում: Փխրեցումը առավել բնորոշ է կավային ապարներին:

РАЗУПРочЕНИЕ ПОРОДЫ — ԱՊԱՐԻ ԹՈՒԼԱՑՈՒՄ (ԽԱՐԽԼՈՒՄ) հողմահարման, խոնավացման, փոփոխական բեռնվածքի գործադրման կամ այլ գործոնների շնորհիվ ապարի ներքին կապերի թուլացում (քայքայում):

РАЙОН ИНЖЕНЕРНО-ГЕОЛОГИЧЕСКИЙ — ԻՆՇԵՆԵՐԱԵՐԿՐԱԲԱՆԱԿԱՆ ԾՐՋԱՆ, ինժեներաերկր. մարզի խոշոր քաղադրամաս, որը բնութագրվում է ապարների համալիրի և ինժեներաերկր. պայմանների ընդհանրությամբ:

РАЙОН КАРСТОВЫЙ — ԿԱՐՍՏԱՅԻՆ ԾՐՋԱՆ, որոշակի տիպի կարստի (փակ կամ բաց, հաղոգենային, կարբոնատային, ըստ հասակի կամ տեղադրման խորության ևն) տարածման շրջան:

РАПА — ԲՆԱԱՂԱՋՈՒՐ, աղային լճերի կամ արհեստական ալվազանների բարձր հանքայնացումով բնական աղաջրեր: Եթե Բ. մոտենում է հագեցման սահմանին, ապա նրանից նստում են տարբեր աղեր՝ այնպիսի քաղադրությամբ ու հերթակարգով, որոնք պայմանավորված են լուծույթի ֆիզքիմ. հավասարակշռությամբ: Տարբերում են. 1) մակերևութային Բ-եր, որոնք ծածկում են աղալճերի հատակային աղաշերտերը և անմիջականորեն կրում են արեգակնային ջերմության ազդեցությունը: Նման Բ-երը ենթարկվում են սեզոնային ու բազմամյա զգալի փոփոխությունների՝ կախված լճի սնման և ջերմային ռեժիմից, 2) միջբլուրեղային կամ հատակային Բ-եր, որոնք հագեցնում են հատակին գոյացած աղաշերտերը (միջբլուրեղային դատարկությունները):

РАСПРЕДЕЛЕННАЯ НАГРУЗКА — ԲԱՇԽՎԱՄ ԲԵՌՆՎԱՄԺ, բեռնվածք, որը, ի տարբերություն կենտրոնացված բեռնվածքի, բաշխված է ապարի ողջ մակերեսի կամ նրա զգալի մասի վրա:

РАССЕИВАНИЕ ПОРОВОГО ДАВЛЕНИЯ — ԾԱԿՈՏԻՆԱՅԻՆ ԾՆՇՄԱՆ ՑՐՈՒՄ, ապարի ծծանցման կոնսոլիդացման (ջրաքամվելու հետևանքով ամրացման) գործընթացում հավելորդային ծակոտիկային ճնշման աստիճանաբար նվազում:

РАССОЛОНЕНИЕ — ԱՂԱՋԵՐԾՈՒՄ (ԱՂԱՆՈՍՐԱՑՈՒՄ), բարձր հանքանցման քլորիդային և սուլֆատային ստ. ջրերի նստացումը (ջրիկացումը) ջրակարբոնատ-կալցիումային քաղցրահամ ջրերով: Ա. տևական գործընթացի արդյունքում, փոխանակային ռեակցիաների հետևանքով առաջանում են ջրակարբոնատ-նատրիումային կամ մագնիումի մեծ պարունակությամբ ջրեր:

РАССОЛЫ — ԱՂԱՋՐԵՐ, ջրեր, որոնցում լուծված աղերի պարունակությունը գերազանցում է 35 գ/լ (ըստ Վ. Ի. Վերնադսկու՝ 50 գ/լ):

РАСТВОР ПОРОВЫЙ — ԾԱԿՈՏԻՆԱՅԻՆ ԼՈՒԾՈՒՅԹ, բարձր ճնշման տակ ապարի ձգման (մամլման) միջոցով անջատվող ջուր: Հոմանիշ՝ ճգման ջուր (տե՛ս Вода отжатая):

РАСТЕНИЯ ВОДНЫЕ — ՋՐԱՔՈՒՅՍԵՐ, ջրային կյանք վարող բոլոր կարգի բույսեր՝ ջրիմուռներ, որոշ մամուսկերպեր, պտերազգիներ և ծածկատերմավորներ: Զ-ի որոշ տեսակներ ամրանում են հատակին և մասամբ կամ լիովին ընկղմված են ջրում, մյուսները լողում են ջրի մակերևույթին կամ գտնվում են կախված վիճակում:

РАСТЯГИВАЮЩЕЕ НАПРЯЖЕНИЕ — ԶԳՈՂ ԼԱՐՈՒՄ, գրունտի (մարմնի) մասերը միմյանցից տրամագծորեն հակառակ ուղղությամբ հեռացնել ձգտող լարում:

РАСХОД (УРОВЕНЬ ВОДЫ БЫТОВОЙ) — ՋՐԻ ԿԵՆՑԱՂԱՅԻՆ ԾԱԽՍ (ՄԱԿԱՐԴԱԿ), ջրի քանակ, որը նախատեսվում է բնակելի և պետական շենքերի, ինչպես նաև կոմունալ սպասարկման հիմնարկ-ձեռնարկների խմելու և տնտ. ջրամատակարարման համար:

РАСХОД ЕСТЕСТВЕННОГО ПОДЗЕМНОГО ПОТОКА — ԲՆԱԿԱՆ ՍՏՈՐԵՐԿՐՅԱ ՀՈՍՔԻ ԾԱԽՍ, տե՛ս Производительность (расход) естественного подземного потока:

РАСЧЕТНОЕ СОПРОТИВЛЕНИЕ ГРУНТА — ԳՐՈՒՆՏԻ ՀԱԾՎԱՐԿԱՅԻՆ ԴԻՄԱԴՐՈՒԹՅՈՒՆ, գրունտի ամրության նորմատիվային ցուցանիշներ, որոնք օգտագործվում են շենքերի ու արդյունաբերական կառույցների բնական հիմնատակերի նախագծման ժամանակ: Համաձայն գործող նորմերի, հիմնատակերի նախագծման ժամանակ հիմքի ներքանի միջոցով հիմնատակի վրա գործադրվող միջին ճնշումը պետք է պակաս կամ հավասար լինի Գ. հ. դ., որը կախված է գրունտի միներալային ու հատիկաչափական կազմերից, նրա բնական վիճակից և մեխ. հատկություններից: Հոմանիշ՝ գրունտի կրողունակություն:

РЕАКЦИЯ ХИМИЧЕСКАЯ — ԲԻՄԻԱԿԱՆ ՌԵԱԿՑԻԱ, քիմ. միացություններ թաղադրության, կառուցվածքի ու հատկությունների փոփոխությունների գործընթաց: Ք. ռ-ի ժամանակ յուրաքանչյուր տվյալ քիմ. տարրի ատոմների քանակը մնում է անփոփոխ:

РЕГЕНЕРАЦИЯ ГРЯЗИ — ՑԵԽԻ ՎԵՐԱԿԱՆԳՆՈՒՄ (ՌԵԳԵՆԵՐԱՑԻԱ), բուժման նպատակով հանքային ցեխի օգտագործումից հետո նրա սկզբնական հատկությունների վերականգնում: Երբեմն Ց. վ. տակ հոսակցվում է նաև հորատման լուծույթի հատկությունների վերականգնումը՝ այն հորատման խարամից մաքրելու միջոցով:

РЕГИОН ИНЖЕНЕРНО-ГЕОЛОГИЧЕСКИЙ — ԻՆՃԵՆԵՐԱԵՐԿՐԱՔԱՆԱԿԱՆ ՏԱՐԱԾԱՇՐՋԱՆ (ՌԵԳԻՈՆ), ինժեներատերկր. շրջանացման առավել խոշոր ստորաբաժանում, որը փոքրամասշտաբ ակնարկային քարտեզների վրա առանձնացվում է այնպիսի հատկանիշների ընդհանրությամբ, ինչպիսիք են՝ երկր. ու ջրատերկր. ընդհանուր պայմանները, երկրաձևաբանական իրադրությունը և երկր. գործընթացները:

РЕГИОНАЛЬНАЯ ГИДРОГЕОЛОГИЯ — ՌԵԳԻՈՆԱԼ ՋՐԱԵՐԿՐԱՔԱՆՈՒԹՅՈՒՆ, ջրատերկրաբանության բաժին, որը զբաղվում է որոշակի երկրամասերի

(մարզերի) ստ. ջրերի առաջացման, տեղադրման, տարածման օրինաչափությունների, երկրակեղևի երկրք. կառուցվածքի և զարգացման պատմության հետ նրանց կապի ուսումնասիրությամբ՝ նպաստակ ունենալով պարզաբանել ժողովրդական տրեւտեսության մեջ ստ. ջրերի օգտագործման հնարավորություններն ու հետաձգարները: Ռ. ջ. քննարկում և մշակում է տարրեր ֆիզիկաաշխար. պայմաններ և երկրք. կառուցվածք ունեցող տարածքների ռեգիոնալ տվյալների ընդհանրացման, ջրաերկրք. քարտեզահաման և շրջանացման սկզբունքները:

РЕГИОНАЛЬНАЯ ИНЖЕНЕРНАЯ ГЕОЛОГИЯ — ՌԵԳԻՈՆԱԼ ԻՆՇԻՆԵՐՆԱԿԱՆ ԵՐԿՐԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆ, ինժեներական երկրաբանության բաժին, որն ուսումնասիրում է առանձին տարածաշրջանների (ռեգիոնների) ու խոշոր շրջանների ինժեներաերկրք. պայմանները և մշակում է նրանց հետազոտման մեթոդները:

РЕГИОНАЛЬНОЕ ГРУНТОВЕДЕНИЕ — ՌԵԳԻՈՆԱԼ ԳՐՈՒՆԴՍԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ, գրունտագիտության բաժին, որն ուսումնասիրում և գնահատում է առանձին երկրների ու խոշոր տարածաշրջանների (ռեգիոնների) ապարների շերտագրական համալիրների ու ծագումնաբանական տիպերի ինժեներաերկրք. հատկությունները:

РЕГИОНАЛЬНЫЙ МЕТАМОРФИЗМ — ՌԵԳԻՈՆԱԼ ՓՈԽԱԿԵՐՊՈՒՄ, ջրաերկրաբանությունում՝ երկրք. տարրեր ժամանակահատվածներում ստ. ջրերի ձևավորման գործընթացում նրանց քիմ. բաղադրության և ֆիզ. հատկությունների էական փոփոխություններ, որոնք տեղի են ունենում ստ. ջրերի ու ապարների փոխազդեցությամբ պայմանավորված ֆիզքիմ. գործընթացների հետևանքով:

РЕГУЛИРОВАНИЕ СТОКА — ՀՈՍՔԻ ԿԱՐԳԱՎՈՐՈՒՄ, ջրամբարների միջոցով ժամանակի ընթացքում մակերևութային հոսքի արհեստական վերաաշխույմ, որը կատարվում է ելնելով ջրօգտագործման պահանջներից: Ըստ կարգավորման ցիկլի տևողության, տարբերում են նրա հետևյալ տեսակները. բազմամյա, սեզոնային (տարեկան), շաբաթական (կամ տասնօրյա) և օրեկան:

РЕГУЛИРУЕМАЯ ВЛАЖНОСТЬ — ԿԱՐԳԱՎՈՐՎՈՂ ԽՈՆԱՎՈՒԹՅՈՒՆ, ապարների (գրունտների, հողերի) արհեստականորեն փոփոխվող կամ կայուն պահվող խոնավություն:

РЕДКИЕ ЭЛЕМЕНТЫ — ՀԱԶՎԱԶՅՈՒՏ ՏԱՐՐԵՐ, քիմ. տարրերի մեծ խմբի պայմանական անվանում, որի մեջ մտնում են Li, Rb, Cs, Be, Ra, Ga, Jn, Tl, Ge, V, Nb, Ta, Se, Te, Po, Mo, W, Re, Sc, J, Ti, Zr, Hf, La և լանտանոիդները (14 տարր), Ac, Th, Pa, U և իներտ (ազնիվ) գազերը՝ He, Ne, Ar, Kr, Xe, Rn: Հ. տ. հասկացությունը բոլորովին չի նշանակում, որ նրանք երկրակեղևում (ստ. ջրերում) քիչ են տարածված: Օր., այս խմբի տարրերից Ti, Zr, V ալելի մեծ տարածում ունեն քան Հ. տ-ի խմբին չդասվող Rb, Sn, Hg ևն: Հ. տ-ից մի քանիսը կազմում են սեփական միներալներ, որոնց մեջ «հազվագյուտ տարրի» պարունակությունը կարող է հասնել տասնյակ %-ների: Սակայն Հ. տ-ի մեծ մասը քիչ է տարածված և սեփական միներալներ չի կազմում: Նման տարրերը կոչվում են հազվագյուտ ցրված տարրեր:

РЕЖИМ ГИДРОЛОГИЧЕСКИЙ — ՋՐԱՔԱՆԱԿԱՆ ՌԵԺԻՄ, ժամանակ-տա-
քաժողովրդի մեջ ջրային օբյեկտի (լճի, գետի, ճահճի ևն) փոփոխությունների
օրինաչափությունները, որոնք պայմանավորված են ավազանի ֆիզիկաաշխարհը. (առա-
ջին հերթին կլիմայական) պայմաններով, ինչպես նաև հիդրոտեխ. միջոցառումներով:
Հ. ո. արտահայտվում է ռեժիմի հետևյալ բաղադրատարրերի՝ բազմամյա, սեզոնա-
յին և օրեկան տատանումներով. 1) ջրի մակարդակի, 2) ջրի ծախսի, 3) ջրի ջերմ-
աստիճանի, 4) սառցային երևույթների, 5) լուծված նյութերի խտության ու բաղա-
դրության, 6) հոսքով տարվող նյութերի քանակի ու բաղադրակազմի, 7) գետաճեղքի
տեղափոխության ևն: Կախված հիդրոտեխ. կառույցների բացակայությունից կամ
սակայությունից, տարբերում են բնական (կենցաղային) և կարգավորված ռեժիմներ:

РЕЖИМ ПОДЗЕМНЫХ ВОД — ՍՏՈՐԵՐԿՐՅԱ ՋՐԵՐԻ ՌԵԺԻՄ, ըստ Մ. Ե.
Ալտովսկու, ստ. ջրերի որակական ու քանակական ցուցանիշների ձևավորման առան-
ձին փուլերի բնապատմական գործընթաց, որն ընթանում է փոխադարձ ազդող և
փոխազդվող գործոնների համատեղ ներգործության շնորհիվ: Ստ. ջրերի մակարդակն
ու մեջումը, ծախսը, բիմ. բաղադրակազմը, հանքայնացումը, ջերմաստիճանը և այլ
որակական ու քանակական ցուցանիշները կրում են ժամանակավոր (կարճատև),
սեզոնային, բազմամյա և դարավոր փոփոխություններ: Ա. ջ. ո. պայմանավորող
հիմնական գործոններն են. կլիմայական, երկրաձևաբանական, երկրբ. ու կենսբ.
պայմանները և մարդու տնտ. գործունեությունը, որի ազդեցությունը գնալով մե-
ծանում է:

РЕЖУЩЕЕ КОЛЬЦО — ԿՏՐՈՂ ՕՐԱԿ, 15—40 մմ բարձրության և 50—100 մմ
տրամագծով սուր երիզով մետաղյա գլան, որն օգտագործվում է կապակցված
գրունտների բնական խոնավության ու կառուցվածքի նմուշ վերցնելու համար:

РЕЗЕРВ ВОДЫ ЩЕЛОЧНОЙ — ՋՐԻ ԱԼԿԱԼԱՅԻՆ ՌԵԶԵՐՎ, բնական (օվ-
կիանոսային ևն) ջրերում թույլ թթուների անիոնների գումարի (մգ. համ./լ) գե-
լազանցումը ուժեղ թթուների անիոնների գումարից ($\text{HCO}_3^- + \text{CO}_3^{2-} > \text{Cl}^- + \text{SO}_4^{2-}$):

РЕЗИСТИВИМЕТР — ՌԵԶԻՍԻՍԻՎԻՄԵՏՐ, կարճ գոնդով էլեկտրական սարք,
որի օգնությամբ չափում են հորատանցքի փողը լցնող հեղուկի տեսակարար էլեկ-
տրական դիմադրությունը: Հորատման լուծույթի տեսակարար էլեկտրական դիմա-
դրության տվյալների հիման վրա մեկնաբանվում են հորատանցքի կարոտաժի ար-
դյունքները և որոշվում հորատանցքի մեջ հեղուկի մուտք գործելու միջակայքերը ևն:

РЕЙНОЛЬДСА ЧИСЛО (Re) — ՌԵՅՆՈԼԴՍԻ ԹԻՎ (Re), չափողականու-
թյուն չունեցող մեծություն, որն ուղիղ համեմատական է հիդրավիկ շտապիղիին
(R) ու հոսքի միջին արագությանը ($V_{\text{ср.}}$) և հակադարձ համեմատական է հեղուկի

մածուցիկությանը (γ). $\text{Re} = \frac{R \cdot V_{\text{ср.}}}{\gamma}$: Հիդրավիկայում Ռ. թ. ունի կարևոր նշանա-

կություն որպես նմանության և լամինար շարժումից տուրբուլենտ շարժման անցման
չափանիշ: Համեմատաբար հարթ ջրանցքների բաց ջրհոսքերի համար Ռ. թ. տա-
սանվում է 300—1200 սահմաններում:

РЕЛАКСАЦИЯ — ՌԵԼԱՔՍԱՑԻԱ (ՆՎԱԶՈՒՄ), ֆիզ. կամ ֆիզքիմ. միջավայրում տարբեր երևույթների ստատիկ հավասարակշռության հաստատման գործընթաց: Գրունտագիտությունում՝ գրունտների անփոփոխ ձևախախտման դեպքում նրանց վրա գործող լարումների նվազում:

РЕЛЬЕФ ТЕХНОГЕННЫЙ (АНТРОПОГЕННЫЙ) — ՏԵԽՆԱԾԻՆ (ԱՆՏՐՈՊՈԳԵՆ) ՌԵԼԻԵՖ, ռելիեֆ, որը ստեղծվում է ժամանակակից տեխնիկայով զինված մարդու տնտ. գործունեությամբ: Տարբերում են մարդու ուղղակի և անուղղակի գործունեությամբ պայմանավորված Տ. ո-ներ: Ուղղակի գործունեությամբ ստեղծվում են. 1) տեղահանման ռելիեֆային ձևեր (բաց հանքեր, հանքահորեր, ջրանցքներ, առուներ, դարավանդներ, փոսորակներ ևն) և, 2) կուտակման ռելիեֆային ձևեր (հողապատեղեշներ, պատվարներ, ջրամբարներ, տերիկոներ, կուլտուրական շերտեր, թափոններ ևն): Ըստ էության մարդու կատարած բոլոր կառուցապատումները (քաղաքներ, գյուղեր, անասարհներ ևն) կարելի է դիտարկել որպես Տ. ո.: Անուղղակի (հրահրող) գործունեությամբ ստեղծվող ռելիեֆային ձևերից կարելի է նշել, օր., գնդադաշտ. տարածքների մշակման հետևանքով հողերի ողողամաշումը, ստ. ջրերի, նավթի ու գազի ինտենսիվ շահագործմամբ պայմանավորված ռելիեֆի փոփոխումները, ստ. փորվածքների առաստաղի փոփոխումները, ափապաշտպան կառույցներով հրահրված ափային գործընթացների փոփոխությունները ևն: Գիտատեխ. հեղափոխության դարաշրջանում մարդու տնտ. գործունեությունը հանգեցնում է ռելիեֆի ամուլի ձևափոխությունների (անդնդախոր բաց հանքեր, տերիկոների սարեր, ծովեր հիշեցնող ջրամբարներ ևն): Սովորաբար մարդու հրահրած գործընթացները ռելիեֆի վրա թողնում են բացասական ազդեցություն, սակայն, առանձին դեպքերում, այդ գործընթացները նպատակամղվում են ցանկալի ուղղությամբ (օր., ափապաշտպան կառույցները հանգեցնում են ափաքերման դադարեցմանն ու բերվածքների կուտակմանը):

РЕКУЛЬТИВАЦИЯ ЗЕМЕЛЬ — ՀՈՂԵՐԻ ՎԵՐԱՄԾԱԿԵԼԻԱՑԻԱՄ, մարդու շին., լեռնահանքային և այլ գործունեության հետևանքով շարքից դուրս եկած հողատեսքերի վերականգնում, նրանց բարեբերության վերստեղծում: Ներկայումս բաց հանքեր կամ ջրամբարներ նախագծելիս անպայման նախատեսվում է հողաբուսական շերտը տեղափոխել՝ մեկ այլ անբերրի հողատեսքերում օգտագործելու նպատակով, կամ հուսալիորեն կուտակել՝ հետագայում նույն հողերը (դիցուք, հանքերի շահագործումը դադարեցնելուց հետո) վերականգնելու նպատակով:

РЕОЛОГИЧЕСКИЕ МОДЕЛИ — ՌԵՈԼՈԳԻԱԿԱՆ ՄՈԴԵԼՆԵՐ, մեխ. սխեմաներ, որոնց միջոցով մոդելացվում են պլաստիկ նյութերի (գրունտների) ներքին կապերը և մնացորդային ձևախախտումների հետ կապված գործընթացները:

РЕОЛОГИЧЕСКИЕ СВОЙСТВА ГРУНТОВ — ԳՐՈՒՆՏՆԵՐԻ ՌԵՈԼՈԳԻԱԿԱՆ ՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ, գրունտների սողքի, լարումների ռելաքսացիայի (նվազման) և տևական ամրության հատկություններ: Ռելոգիական հատկությունները բնորոշ են կավերին, ավազակավերին, սառած ավաքներին, սառցին և այլ բնական ու արհեստական նյութերին:

РЕОЛОГИЯ — ՌԵՈԼՈԳԻԱ, մեխանիկայի բաժին, որն ուսումնասիրում է համատարած միջավայրերի (հեղուկ, գազամած և պինդ մարմինների) հոսունության և ձևախախտման հատկությունները, իսկ գրունտագիտությունում՝ այդ թվում գրունտների սողքի, լարումների ռելաքսացիայի (նվազման) և տևական ամրության խրդիրները:

РЕПЕРЫ ВОДОМЕРНОГО ПОСТА — ՋՐԱՉԱՓԱԿԱՆ ԿԵՏԻ ՀԵՆԱՆԻՇԵՐ, ջրաչափական կետում կամ նրան կից տեղամասում հուսալիորեն ամրացված մետաղյա հեմանիշեր, որոնց բարձրությունը ջրաչափական գրաֆիկի 0 կետի նկատմամբ կանխապես հայտնի է:

РЕПРЕЗЕНТАТИВНЫЕ ЭЛЕМЕНТЫ РЕЖИМА — ՌԵՓԻԶԻՄԻ ՆԵՐԿՎԱՅԱՑՈՒՑՁԱԿԱՆ ՏԱՐԵՐ, որոշակի պայմաններում ռեժիմի բնորոշ տարրերի ներկայացուցչական օրինաչափ փոխկապակցվածություն: Օր., որոշակի պայմաններում գետի ծախսի տատանումները անդրադառնում են գրունտային ջրերի մակարդակի տատանումների վրա, այսինքն վերջիները ներկայացուցչական են:

РЕСУРСЫ ВОДНЫЕ — ՋՐԱՅԻՆ ՌԵՍՈՒՐՍՆԵՐ, մակերեսությային ու ստ. ջրերի վերականգնվող պաշարներ, որոնք կարող են օգտագործվել ժողտնտեսության տարբեր նպատակների համար:

РЕСУРСЫ ПОДЗЕМНЫХ ВОД ЕСТЕСТВЕННЫЕ — ՍՏՈՐԵՐԿՐՅԱ ՋՐԵՐԻ ԲՆԱԿԱՆ ՌԵՍՈՒՐՍՆԵՐ, բնական (չխախտված) պայմաններում ջրատար հորիզոնի սնման մեծությունը (չափը): Ս. ջ. բ. ո. հավասար են տվյալ հորիզոնի ջրային հաշվեկշռի մուտքի բոլոր տարրերի գումարին (մթնոլորտային տեղումների ներծծում, գետերից, լճերից ծծանցվող ջրի մուտք, այլ հորիզոններից ու հարևան ավազաններից ջրի մուտք են): Ս. ջ. բ. ո. արտացոլվում են ստ. ջրերի հոսքի ծախսով, կամ ջրային հաշվեկշռի մուտքի և ելքի բաղադրիչների տարբերությամբ: Ջրհան կառույցներով կարող է ներգրավվել (վերցվել) բնական ռեսուրսների միայն այն մասը, որը բեռնաթափվում է բնական պայմաններում ապագա իջեցման (դեպրեսիայի) զոնայում, ըստ որում Ս. ջ. բ. ո. պակասում են ջրհաններով վերցվող ջրի չափով: Ստ. ջրերի հոսքի մեծությունը կախված է ջրատար հորիզոնի ռեժիմից և փոխվում է ըստ սեզոնների՝ ստ. ջրերի սնման ինտենսիվության փոփոխության պատճառով: Որոշ հետազոտողներ բնական ռեսուրսների տակ հասկանում են ստ. ջրերի դիմամիկ և ստատիկ պաշարները, որը հիշտ չէ:

РЕЧНАЯ СЕТЬ — ԳԵՏԱՅԻՆ ՑԱՆՑ, որն է տարածքի սահմաններում գտնվող բոլոր գետերի համակցություն:

РЕЧНОЙ СТОК — ԳԵՏԱՅԻՆ ՀՈՍԷ, 1. Բնության մեջ ջրի շրջանառության գործընթացում գետահուններով տեղի ունեցող ջրի շարժում: 2. Ջրաբանակ, որը որոշակի ժամանակահատվածում անցնում է տվյալ գետահունով:

РИСБЕРМА — ՌԻՍԵՐՄԱ, ափապաշտպան կառույցի քաղաղրամաս, որը մասնավորապես աղբափման պատերի կալունությունը մեծացնելու համար աստի-

հանավանդի ձևով կառուցվում է նրանց առաջամասում: Ռ-ները պատրաստվում են քարաշաղախից, քարե թափվածքից, բետոնյա սաղերից ևն:

РИТМИЧЕСКИЕ ИСТОЧНИКИ — ՌԻԹՄԻԿ ԱՂՔՑՅՈՒՐՆԵՐ, նույնն է, ինչ պարբերական աղբյուրները, կամ հեղեղները (տե՛ս Источник):

РОДНИК — ԱՂՔՅՈՒՐ (ԱՎՈՒՆՔ), տե՛ս Источник:

РОЗА-ДИАГРАММА — ՎԱՐԴ-ԴԻԱԳՐԱՄ, ապարների շերտայնության կամ ճեղքավորության անկման ազիմուտի զանգվածային չափումների արդյունքների արտահայտման գրաֆիկ եղանակ: Այն կատարվում է հետևյալ կերպ. շրջանագիծը բաժանվում է 10° , 15° կամ 30° անկյան քայլով սեկտորների, որոնց բաժանարարների վրա որոշակի մասշտաբով անցկացվում է տվյալ ինտերվալի չափումների քանակը, այնուհետև բաժանարարների վրա ստացված կետերը բեկյալ գծով միացվում են և ստացվում է վարդ հիշեցնող պատկեր: Վ. դ-ի տեսքով կարելի է դատել ապարների շերտայնության կամ ճեղքավորության տեղադրման ձևի մասին, որոշել նրանց տարածման ազիմուտի գերիշխող ուղղությունը ևն:

РУДНИЧНЫЕ (ШАХТНЫЕ) ВОДЫ — ՀԱՆՔԱՐԱՆԱՑԻՆ (ՀԱՆՔԱՀՈՐԱՑԻՆ) ՋՐԵՐ, տե՛ս Вода рудничная:

РУДНЫЕ ВОДЫ — ՀԱՆՔԱՋՐԵՐ, տե՛ս Вода рудная:

РЫХЛОСВЯЗАННАЯ ВОДА — ԹՈՒՅԼ ԿԱՊԱԿՑՎԱԾ ՋՈՒՐ, տե՛ս Вода рыхлосвязанная:

РЫЖ — ՌՅԱԺ, գաբիոնի տարատեսակ (տե՛ս Габион), որն իրենից ներկայացնում է գերանից պատրաստված խոշոր արկղ՝ լցված քարաբեկորներով: Ռ. օգտագործվում է ալեքախման ուժը թուլացնելու համար և տեղադրվում է ափապաշտպան կառույցների առաջնամասում:

— С —

САБАНИНА МЕТОД — ՍԱՅԱՆԻՆԻ ՄԵԹՈՂ, կալավազային գրունտների հատիկաչափական տարրալուծության մեթոդ՝ հիմնված այն դրույթի վրա, որ ջրում մեխ. խտնորոդի վիճակում գտնվող տարբեր չափերի մասնիկները ունեն ազատ անկման տարբեր արագություններ, հետևապես անջատվում են (նստում են փորձանոթի հատակին) տարբեր ժամանակամիջոցներում: Այս սկզբունքի հիման վրա գրունտային սուսպենզիան կրկնակի պղտորելով և նրանից՝ համապատասխան հաշվարկումներով սահմանված ժամանակ անց դատարկելով կախված վիճակում գտնվող խիստ որոշակի քարձրության հեղուկի սյունը, առանձնացվում են սկզբում կախյին և փոշային, ապա մանր ավազային մասնիկները: Գործողությունը կրկնվում է մինչև $<0,01$ մմ, $0,01$ — $0,05$ մմ, $0,05$ — $0,25$ մմ մեծության հատիկաչափական խմբերի (ֆրակցիաների) լրիվ տարազատումը:

САЛЬЗА — ՍԱԼԶ, «Ցեխային հրաբուխ» տերմինի ավելորդ հոմանիշ (տե՛ս Грязевой вулкан):

САМОСАДКА — ԱՂԱՆՍՏԵՑՈՒՄ, բնական հանքային լճերում և լազուններում ընթացող աղանատեցման գործընթաց:

САМОИЗЛИВАЮЩАЯСЯ СКВАЖИНА — ԻՆՔՆԱԶՐԹՈՒՓ ՀՈՐԱՏԱՆՑՔ, հորատանցք, որից ճնշումնային ջրերը երկրի մակերևույթ են դուրս գալիս ինքնահոսով՝ հանդարտորեն թափվելով ամրակապման խողովակի բերանից:

САНИТАРНАЯ ОХРАННАЯ ЗОНА ВОДОЗАБОРОВ — ԶՐՀԱՆ ԿԱՌՈՒՅՑՆԵՐԻ ՍԱՆԻՏԱՐԱԿԱՆ ՊԱՀՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ԳՈՏԻ (ԶՈՆԱ), տե՛ս Зона санитарной охраны водоемных объектов:

САПРОПЕЛЬ — ՆԵՒՍՏԻՂՄ, օրգ. տիղմ, որն առաջանում է ցամաքի ջրակուտակների (լճերի, ջրամբարների) հատակին և հիմնականում կազմված է օրգ. նյութերից ու ջրային օրգանիզմների մնացորդներից: Ն. օգտագործվում է որպես պարարտանյութ:

СБРОСОВЫЕ ИСТОЧНИКИ — ՎԱՐՆԵՑՔԱՅԻՆ ԱՂՅՈՒՐՆԵՐ, առ. ջրերի էլքեր, որոնք կապված են խզվածքային ճեղքերի հետ: Ըստ էության, Վ. ա. հանդիսանում են պատվարային (դիմհարային) աղբյուրների տարատեսակ (տե՛ս Плотинные источники):

СВАБИРОВАНИЕ (ПОРШНЕВАНИЕ) СКВАЖИНЫ — ՀՈՐԱՏԱՆՑՔԻ ՄԽՈՑԱՀԱՐՈՒՄ, փականով և ռետինե խտացուցիչ տափօղակով կահավորված մխոցի (ավաթի) միջոցով հորատանցքի ջուր ընդունիչ միջակայքը (ջրատար հորիզոնի պատերը) կավազրկելու և ջրի մուտքը դեպի հորատանցք ուժեղացնելու եղանակ: Մխոցը ճուպանով և ծանրոցով իջեցվում է հորատանցքի փողի մեջ (ջրատար հորիզոնից խոր), ապա վերընթաց-վարընթաց շարժումով հորատանցքի մեջ ստեղծվում է ճուրացում (ներծծում, ներքաշում), իսկ փականի միջոցով մխոցի մեջ լցվող հեղուկը խողովակներով բարձրանում է երկրի մակերևույթ:

СВАЙНЫЕ ФУНДАМЕНТЫ — ՑՅԱՅԻՆ ՀԻՄՔԵՐ, հիմքեր, որոնք տեղադրվում են ցցերով ամրացված անհավասարաչափ սեղմվող գրունտների վրա (տորֆեր, ճահճուտներ, հոսագրունտներ, աստղող-հալչող ապարներ ևն): Երկաթբետոնից ու բետոնից պատրաստված ցցերը խորատուգվում են թույլ գրունտների մեջ՝ մինչև կայուն շերտերին (արմատական ապարներին) հասնելը:

СВЯЗАННЫЕ ВОДЫ — ԿԱՊՎԱԾ ԶՐԵՐ, տե՛ս Вода связанная:

СВЯЗНОСТЬ ГРУНТОВ (ГОРНЫХ ПОРОД) — ԳՐՈՒՆՏՆԵՐԻ (ԱՊԱՐՆԵՐԻ) ԿԱՊԱԿՑՎԱԾՈՒԹՅՈՒՆ, չոր կամ խոնավ վիճակում գրունտների (ապարների) կոմպակտություն (խտակցվածություն) դրսևորելու և ձևը պահպանելու ունակություն, որը պայմանավորված է նրանց մասնիկների կամ ագրեգատների միջև

գոյություն ունեցող կապերով: Տարբերում են առաձգական, բյուրեղային, մոլեկուլային և պլաստիկ ջրակոլորիդային կապեր: Ըստ կապերի բնույթի պայմանականորեն առանձնացվում են. 1) կոշտ (բյուրեղային) կապերով գրունտներ-ապարտածային և կիսաապարտածային ապարներ, որոնք արտաքին բեռնվածքի տակ իրենց պահում են որպես կարծր առաձգական մարմիններ, 2) բարդ կապերով (առավելապես կոլորիդային բնույթի) գրունտներ-կավային և այլ ապարներ, որոնք որոշակի պայմաններում իրենց դրսևորում են որպես և՛ կարծր, և՛ պլաստիկ ու հոսում մարմիններ, 3) միջմասնիկային կապերից զուրկ գրունտներ-ավազներ, փոխար քեկորային ապարներ:

СДВИЖЕНИЕ ГОРНЫХ ПОРОД — ԱՊԱՐՆԵՐԻ ՏԵՂԱԾԱՐԺՈՒՄ (ՀՐՈՒՄ-ՄՈՏԵՑՈՒՄ), լեռնային փորվածքների և մշակված դատարկությունների շուրջը լորը կատարվող տեղաշարժով ուղեկցվող ձևախախտումներ, որոնք հաճախ հասնում են մինչև երկրի մակերևույթ:

СЕГРЕГАЦИЯ — ՄԵԳՐԵԳԱՑԻԱ, ջրաերկրաբանությունում՝ խոնավ և ջրահագեցած ապարների սառչելիս նրանց ծակոտիներում սառույցի մաքուր բյուրեղների առաջացում: Ս-ի արդյունքում դեպի սառցի աճող բյուրեղներն է ձգվում նույնիսկ կոլորիդներում պարունակվող ջուրը: Գոյացող սառույցի ասեղնաձև բյուրեղները փշրում են ապարը՝ վերածելով այն մանր քեկորների ու թերթերի: Ս. հանդիսանում է սառնամանիքային հողմահարման կարևոր գործոն:

СЕДИМЕНТАЦИЯ — ՆՍՏՎԱԾՔԱՎՈՒՍԱԿՈՒՄ (ՄԵԴԻՄԵՆՏԱՑԻԱ), բնական պայմաններում ծանրության ուժի ազդեցությամբ, ինչպես նաև քիմ. և օրգ. գործընթացների շնորհիվ հեղուկ կամ գազային միջավայրից կախված կամ տարալուծված մասնիկների նստեցում: Նստվածքակուտակման արագությունը կախված է հիմնականում միջավայրի խտությունից, կախված մասնիկների չափերից և նրանց շարժումակությունից:

СЕЗОННОПРОМЕРЗАЮЩИЙ СЛОЙ — ՄԵՋՈՆԱՑԻՆ ՍԱՌՉՈՂ ԾԵՐՏ, հողի (գրունտի, ապարի) շերտ, որը տարվա ցուրտ ժամանակահատվածում սառչում է: Ս. ս. շ-ի հաստությունը կախված է հողի ջերմության կորուստի չափից, որը տարբեր կլիմայական գոտիներում տարբեր է:

СЕЗОННЫЕ ИСТОЧНИКИ — ՄԵՋՈՆԱՑԻՆ ԱՂՅՑՈՒՐՆԵՐ, աղբյուրներ, որոնք գործում են միայն տարվա խոնավ սեզոններին (կամ որոշ ուշացումով):

СЕЛЬ (СИЛЬ) — ՄԵԼԱՎ, կարճատև ավերիչ ջրհոսք, որը հագեցած է ցեխաքարային նյութով: Ս-ները առաջանում են թուսագուրկ, փոխար քեկորային ապարներով պատված լեռնալանջերին՝ հորդառատ անձրևների կամ արագ ձնհալքի հետեվանքով: Նրանք անցնում են մեծ արագությամբ՝ մեկ կամ մի քանի հորձանուտների ձևով, որոնք իրենց ճանապարհին սրբում-տանում են ամեն ինչ (անգամ խոշոր բնակավայրեր): Ըստ տարվող նյութի գեթիշխման, տարբերում են ցեխային, ցեխաքարային և ջրաքարային Ս-ներ, ընդ որում քարաքեկորների տրամագիծը երբեմն գերազանցում է 2—3 մ-ից: Հակասեղավային միջոցառումները հանգում են

ճիմնականում անտառամեկորատիվ աշխատանքներին և հոսքի կարգավորմանը (ջրամբարների, կոտակիչ ու սեղավատար կառույցների շինարարություն): Նախկին ԽՍՀՄ տարածքում Ա-ների ինտենսիվ զարգացման մարգեր էին համարվում Միջին Ասիան և Անդրկովկասը: Հոմանիշ՝ ցելսային կամ ցելսաքարային հոսք:

СЕРНИСТЫЕ ФУМАРОЛЫ (СОЛЬФАТАРЫ) — ԾԾՄԲԱՅԻՆ ՖՈՒՄԱՐՈՒՆԵՐ (ՍՈՒՖԱՍԱՐՆԵՐ), 100—300° Ց ջերմության ֆումարոլներ, որոնք անջատում են ծծմբաջրածին, ծծմբային ու ածխաթթու գազեր, ջրային գոլորշի ևն: Ծ. ֆ. լայնորեն տարածված են հրաբխային մարգերում և երբեմն օգտագործվում են ծծմբի առաջնան համար:

СЕРОВОДОРОДНЫЕ ВОДЫ — ԾԾՄԲԱԶՐԱԾՆԱՅԻՆ ԶՐԵՐ, տե՛ս Сulfидные воды:

СЕТКА ДВИЖЕНИЯ — ԾԱՐԺՄԱՆ ՑԱՆՑ, հոսանքի գծերի և նրանց ուղղահայաց հավասար ճնշումների գծերի (էկվիպոտենցիալների) համակցություն: Ծ. ց. կազմվում է հիդրոմեխ. հաշվարկների ժամանակ:

СЕТЬ НАБЛЮДАТЕЛЬНЫХ СКВАЖИН (КОЛОДЦЕВ, ШУРФОВ) — ԴԻՏՈՂԱԿԱՆ ՀՈՐԱՏԱՆՑՔԵՐԻ (ԶՐՀՈՐԵՐԻ, ՇՈՒՐՖԵՐԻ) ՑԱՆՑ, ուսումնասիրվող տեղանքում որոշակի կարգով տեղադրված փորվածքների (հորատանցքեր, ջրհորեր, շուրֆեր ևն) համակցություն, որի միջոցով դիտվում են ստ. ջրերի մակարակի տատանումները կամ նրանց ռեժիմի այլ փոփոխությունները (ծախսի, քիմ. բաղադրության ևն)՝ կախված կլիմայական, երկր. (սեյսմոտեկտ.) և այլ գործոններից կամ ստ. ջրերի շահագործումից, փորձային արտամղումներից ևն: Նախկին ԽՍՀՄ-ում Դ. հ. ց-եր կազմակերպվում էին գիտագործնական կարևոր նշանակություն ունեցող շրջաններում ու տեղամասերում, իսկ ստ. ջրերի ռեժիմային դիտումները տարվում էին պետական և գերատեսչական ջրաերկր. կայանների կողմից:

СЖИМАЕМОСТЬ ГРУНТОВ — ԳՐՈՒՆՏՆԵՐԻ ՍԵՂՄԵԼԻՈՒԹՅՈՒՆ, արտաքին լարումների (բեռնվածքի) ազդեցության տակ գրունտի ծավալը փոքրացնելու (նստման) ունակություն: Գրունտի սեղմելիության մեծությունն ու արագությունը կախված են նրա միներալային կազմից, կառուցվածքից, ծակոտկենությունից, խոնավության աստիճանից, ինչպես նաև հաղորդվող բեռնվածքի քնույթից ու մեծությունից: Գ. ս., որն ուսումնասիրվում է կոմպրեսիոն փորձարկումների միջոցով, պայմանավորում է գրունտների հաշվարկային դիմադրությունը կամ կրողունակությունը (տե՛ս Расчетное сопротивление):

СИЛА НАБУХАНИЯ — ՈՒՌՉՄԱՆ ՈՒԺ, ջրով հագեցնալիս կավային ապարներում առաջացող ճնշում, որը հանգեցնում է ուռչման (տե՛ս Набухание):

СИЛИКАТИЗАЦИЯ ГОРНЫХ ПОРОД — ԱՊԱՐՆԵՐ ԿԱՅՅԷՔԱՐԱՑՈՒՄ, փուլեր ապարների ամրացման քիմ. եղանակ, որի դեպքում նրանց մեջ ներարկվում են տարբեր քիմ. ռեագենտներ (օր., նատրիումի կալծրարային կամ կալցիումի

բորիդային լուծույթ): Քիմ. ռեակցիաները հանգեցնում են ապարի մասնիկների կապակցմանը և այն վերածում են ամբողջական զանգվածային գրունտի, որի ամբողջությունը էապես բարձրանում է, իսկ ջրաթափանցելիությունը՝ նվազում:

СИНГЕНЕТИЧЕСКИЕ ВОДЫ — ՀԱՄԱԾԻՆ (ՍԻՆԳԵՆԵՏԻԿ) ՋՐԵՐ, ստ. ջրեր, որոնք առաջանում են նստվածքակուտակման հետ մեկտեղ, սեղիմնեցածից հանապարհով պարփակվում են նստվածքային ապարներում: Ավելորդ տերմին:

СИНТЕТИЧЕСКИЕ ВОДЫ — ՍԻՆԹԵՏԻԿ (ՍԻՆԹԵԶԱԿ) ՋՐԵՐ, ջրեր, որոնք առաջանում են ջրածնի ու թթվածնի քիմ. սինթեզման հանապարհով: Ըստ Վ. Ի. Վերնադսկու, ջրի սինթեզման գործընթացներ դիտվում են բոլոր երկրապատշաճներում՝ երկրակեղևում, երկրի մակերևույթի վրա և մթնոլորտում:

СИПАЙ — ՍԻՊԱՅ, ափապաշտպան պարզ կառույց, որն օգտագործվում է առավելապես գետային բերվածքների նստեցման համար: Ս. իրենից ներկայացնում է գերանից պատրաստված ցանցապատ եռոտանի՝ լցված քարաքեկորներով: Հնացած, գործածությունից դուրս եկած ափապաշտպան կառույց:

СИСТЕМА ВОДОНАПОРНАЯ ПРИРОДНАЯ — ԲՆԱԿԱՆ ՋՐԱՃՆՇՈՒՄՆԱՅԻՆ ՀԱՄԱԿԱՐԳ, ըստ Ա. Մ. Օժիհնիկովի (1961) և Ա. Ա. Կարցևի (1963), ճրմաշունչ ջրատար շերտերի և ջրով հագեցած ճեղքավոր զոնաների համալիրներ, որոնք ունեն ստ. ջրերի տեղադրման, ճնշման ստեղծման, շարժման ու բեռնաթափման ընդհանուր պայմաններ:

СИТА МЕХАНИЧЕСКОГО АНАЛИЗА — ՄԵԽԱՆԻԿԱԿԱՆ ՏԱՐՐԱԼՈՒԾՈՒԹՅԱՆ (ԱՆԱԼԻԶԻ) ՄԱՂԵՐ, որոշակի տրամագծի անցքերով մաղեր, որոնք փոխարինում են որոշակի հատիկախմբերի (ֆրակցիաների) անջատման համար: Նախկին ԽՍՀՄ-ում գործածական էին 0,1, 0,25, 0,5, 1,0, 2,0, 3,0, 5,0, 7,0 և 10,0 մմ ստանդարտ անցքաչափերի մաղերը:

СИТОВОЙ АНАЛИЗ — ՄԱՂԱՅԻՆ ՏԱՐՐԱԼՈՒԾՈՒԹՅՈՒՆ (ԱՆԱԼԻԶ), տե՛ս Гранулометрический (механический) анализ:

СИФОННЫЕ ИСТОЧНИКИ — ԾԾԱՓՈՂԱԿԱՅԻՆ (ՍԻՖՈՆԱՅԻՆ) ԱՂԲՇՈՒՐՆԵՐ, մեջքնդմեջ գործող աղբյուրներ, որոնք բնորոշ են կարստային մարզերին: Ուղղաձիգ կտրվածքում ծնկաձև տեսքի մղանցքով (կամաղով) երկրի մակերևույթի հետ հաղորդակցվող կարստային խոռոչից ջուրը սկսում է հոսել այն ժամանակ, երբ այն լրիվ լցվում է ջրով: Համեմատաբար կարճ ժամանակում խոռոչը դատարկվելուց հետո՝ աղբյուրը չորանում է և վերեսին սկսում է գործել խոռոչն ու մղանցքը ջրով լրիվ լցվելուց հետո:

СКАЛЬНЫЕ ГОРНЫЕ ПОРОДЫ — ԱՊԱՌԱՅԱՅԻՆ ԱՊԱՐՆԵՐ, բյուրեղային կառուցվածքային կապերով ապարների խումբ, որի մեջ մտնում են հրաբխային ու փոխակերպային ապարները, նստվածքային ցեմենտացված ապարները

(կրաքարեր, դոլոմիտներ, կարբոնատային կամ սիլիցիումային շաղախով ավազաքարեր են), ինչպես նաև ամորֆ առաձգական կապերով որոշ ապարներ (օպալային շաղախով ավազաքարեր, կայծքարային տուֆեր են): Ա. ա. օժտված են մեծ ամրությամբ և գործնականում սեղմման չեն ենթարկվում, սակայն հեշտ լուծելի միներալային բաղադրությամբ կամ շաղախով որոշ ապարներ (կրաքարեր, կարբոնատային ցեմենտով ավազաքարեր են) ջրով հազեցնալիս՝ բեշտությամբ քայքայվում են (օժտված են կակղելիությամբ): Ա. ա-ի խումբը, քացառությամբ կակղելիությամբ օժտված տեսակների, ինժեներակիրք. տեսակետից համարվում են միանգամայն հուսալի գրունտներ:

СКВАЖИНА НАГНЕТАТЕЛЬНАЯ (ИНЖЕКЦИОННАЯ) — ՆԵՐՄՈՍԱՆ (ԻՆՇԵԿՑԻՈՆ) ՀՈՐԱՍԱՆՑՔ, հորատանցք, որի միջոցով ջուր (գազ) է ներմղվում կամ նախաօդային էզրային գոնաների (գազային գլխարկների) մեջ՝ շերտային ճնշումն ապահովելու համար, կամ նախաքեր տարածքների որոշակի համակարգերի մեջ՝ նավթի երկրորդական արդյունահանման համար: Այս նպատակների համար հնարավորության դեպքում օգտագործվում են նախկին հետախուզական շահագործողական հորատանցքերը:

СКВАЖНОСТЬ ПОРОД — ԱՊԱՐՆԵՐԻ ԾԱԿՈՏԿԵՆՈՒԹՅՈՒՆ, ապարում առաջնային և երկրորդական ծագման բոլոր տեսակի դատարկությունների (ծակոտների, ճեղքերի, կարատային խոռոչների են) հանրագումարը: Ա. ծ-ի մեծությունը (տե՛ս Пори́стость) արտահայտվում է բոլոր դատարկությունների ծավալի ու ապարի ողջ ծավալի հարաբերությամբ, որը երբեմն կոչում են նաև Ա. ծ. գործակից, իսկ բոլոր դատարկությունների ծավալի և ապարի կմախքի ծավալի հարաբերությունը կոչվում է բերված ծակոտկենություն:

СКЕЛЕТ ГРУНТА — ԳՐՈՒՆՏԻ ԿՄԱՆՔ, գրունտը կազմող կարծր միներալային մասնիկներ:

СКЛАДКИ (СКЛАДЧАТЫЕ ДЕФОРМАЦИИ) — ԾԱԼՔԵՐ (ԾԱԼՔԱՅԻՆ ԶԵՎԱՓՈՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ), երկրակեղևի շերտերի առանց անընդհատության խալտման ծալքեր, որոնք առաջանում են տեկտ. (լեռնակազմական) գործընթացների հետևանքով: Ծ. լինում են ամենատարբեր ձևերի. դրական (ճկված դեպի վերև՝ անտիկլինալներ), բացասական (ճկված դեպի ներքև՝ սինկլինալներ), ուղիղ, թեք, պատկած, շրջված են: Փոքր չափերի ծալքեր առաջանում են սողանքային գործընթացների և մարդու տեխնածին գործունեության հետևանքով:

СКОЛЬЗЯЩИЕ ОПОЛЗНИ — ՍԼԱՑՈՂ ՍՈՂԱՆՔՆԵՐ, պլաստիկ կամ ցեխային հոսք ճիշեցնող սողանքներ, որոնք շարժման բնույթով և մեխանիզմով ընդգրկում են դեյպապիլ և կոնսեկվենտ սողանքները (տե՛ս Оползень):

СКОРОСТИ КРИТИЧЕСКИЕ — ԿՐԻՏԻԿԱԿԱՆ ԱՐԱԳՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ, մակերևութային ջրերի շարժման բարխաղ (պուլսացիոն)՝ բաղկացուցիչները, որոնց դեպքում ապարի մասնիկները կորցնում են կայունությունը, սխուր են շարժվել կամ դադարում են շարժվել ու նստում են հատակին: Կ. ա. համըստանում են հատիկ-

ների վրա մթնկային (տորբովյենո) շիթերի ուժային ազդեցության ջրաբանական բնութագիրը: Ջանազանում են մասնիկները չշարժող ($V_{շ}$) և պոկող ($V_{պ}$) Կ. ա., որոնց միջև գոյություն ունի հետևյալ թվային հարաբերությունը $V_{պ} = 1,4 V_{շ}$: Էրիի օրենքի համաձայն, $V_{պ}$ Կ. ա. ուղիղ համեմատական է մասնիկի տրամագծի $1/2$ աստիճանին: Փորձնական տվյալներով, $0,1$ մմ տրամագծով մասնիկը հատակից պոկելու համար անհրաժեշտ է $V_{պ} = 22$ սմ/վ, իսկ $1,5$ մմ տրամագծով մասնիկին՝ 30 սմ/վ:

СКОРОСТЬ (КРУПНОСТЬ) ГИДРАВЛИЧЕСКАЯ — ՀԻԴՐԱՎԼԻԿ ԱՐԱԳՈՒԹՅՈՒՆ (ՄԵԾՈՒԹՅՈՒՆ), անշարժ հեղուկ միջավայրում մասնիկների հալատարաչափ անկման (նստեցման) արագություն (սմ/վրկ-երով), որը պայմանավորված է շրջահոսման դիմադրությամբ: Տարբեր տրամագծի գնդաձև մասնիկների նստեցման արագության տեսությունը մշակվել է Ստոքսի կողմից: Նստեցման արագությունը կախված է մասնիկների չափերից ու ձևերից, տեսակարար կշռից, մակերևույթի թնութից, ինչպես նաև միջավայրի (ջրի, լուծույթի) մածուցիկությունից, ըստ որում միջավայրի ջերմաստիճանի բարձրացման և մածուցիկության նվազման դեպքում Հ. ա. մեծանում է: Միևնույն չափերի դեպքում կլորավուն մասնիկները գրեթե 2 անգամ ավելի արագ են նստում, քան թերթալոր մասնիկները: Հ. ա. նստվածքա-գոյացման գործընթացի կարևոր բնագիր է, քանի որ մասնիկների նստեցման համապատասխան արագության և ջրերի շարժման արագության միջև գոյություն ունի ուղղակի կապ: Հիդրավլիկ արագության և ջրային միջավայրի շարժման արագության փոխհարաբերությունից է կախված հատիկաչափական խմբերի տեղաշարժը, նրանց տեղաբաշխումն ու նստեցման (ակոմուլյացիայի) հերթակարգը: Պղտոր միջավայրում մասնիկները հակում ունեն տեսակավորվելու ըստ Հ. ա., որը բնության մեջ պայմանավորում է նստվածքների հատիկաչափական և միներալոգիական բաղադրությունը:

СКОРОСТЬ ДВИЖЕНИЯ ПОДЗЕМНЫХ ВОД ДЕЙСТВИТЕЛЬНАЯ — ՍՏՈՐԵԿՐԻՅԱ ՋՐԵՐԻ ԾԱՌԺՄԱՆ ԻՐԱԿԱՆ ԱՐԱԳՈՒԹՅՈՒՆ, ստ. ջրերի շարժման արագությունը՝ ապարների ճեղքերում ու ծակոտիներում: Ս. ջ. յ. ա. որոշվում է ստ. հոսքի ծախսի (Q) և ծծանցման իրական կտրվածքի (կտրվածքում ծակոտիների զբաղեցրած) մակերեսի ($F_{սկ}$) հարաբերությամբ
$$U = \frac{Q}{F_{սկ}} : \text{Ս. ջ. յ. ա.}$$
 միշտ մեծ է ծծանցման արագությունից: Այն ավելի ճշգրիտ որոշվում է դաշտային փորձային աշխատանքների միջոցով:

СКОРОСТЬ ПОЛЗУЧЕСТИ — ՍՈՂԱՆՔԻ ԱՐԱԳՈՒԹՅՈՒՆ, ստանց նյութի (գրունտի) ներքին կապերի քայքայման ջրապլաստիկ ձևախախտումների (այսինքն՝ տղքի ձևախախտումների) ընթացքի արագություն:

СКОРОСТЬ ТЕЧЕНИЯ — ՀՈՍՔԻ ԱՐԱԳՈՒԹՅՈՒՆ, նյութի (գրունտի) հոսունությամբ պայմանավորված ձևախախտումների արագություն:

СКОРОСТЬ ФИЛЬТРАЦИИ — ԾԾԱՆՑՄԱՆ ԱՐԱԳՈՒԹՅՈՒՆ, միավոր ծամանակահատվածում ծծանցվող ստ. ջրերի Q ծախսի հարաբերությունը ջրատար շերտի F միավոր մակերեսին՝
$$V_{ս} = \frac{Q}{F} :$$

СЛАБОСВЯЗАННАЯ ВОДА — ԹՈՒՅԼ ԿԱՊԱԿՑՎԱԾ ՋՈՒՐ, տե՛ս Вода рыхлосвязанная:

СЛОЙ С ГОДОВЫМИ ИЗМЕНЕНИЯМИ ТЕМПЕРАТУРЫ — ՏԱՐԵԿԱՆ ԶԵՐՄԱՅԻՆ ՏԱՏԱՆՈՒՄՆԵՐԻ ԾԵՐՏ, երկրակեղևի վերին շերտ, որը կազմող հողերն ու ապարները տարվա ընթացքում կրում են արեգակնային ջերմության ազդեցությունը և ունեն փոփոխական ջերմաստիճան: Տ. ջ. տ. շ. տարածվում է մինչև տալիսկան կայուն ջերմային զոնան (տե՛ս Зона постоянной годовой температуры) և կախված տեղանքի կլիմայական, երկր. ու ջրաերկր. պայմաններից, ունենում է մինչև 20—30 մ հաստություն: Ըստ Օ. Կ. Լանգեի, երկրակեղևի «հեղիջերմային զոնա»:

СМЕШАННЫЕ ВОДЫ — ԽԱՌՆԱԾԻՆ ԶՐԵՐ, ստ. ջրեր, որոնք իրենցից ներկայացնում են տարբեր տիպի ջրերի խառնուրդ: Օր., ջերմաջրերը և հանքային բուժիչ ջրերը մեծամասամբ խառնածին են: Խ. ջ. լայնորեն տարածված են լեռնային մարզերում՝ ակտիվ ջրափոխանակման զոնայում:

СМЕШАННЫЙ РЕЖИМ — ԽԱՌՆՎԱԾ ՌԵԺԻՄ, մալթային ջրաերկրաբանությունում՝ մալթաքեր շերտախմբի շահագործման ռեժիմ, որի դեպքում մալթի շարժումը դեպի շահագործողական հորատանցք շերտախմբի տարբեր մասերում կատարվում է տարբեր ուժերի ազդեցությամբ: Օր., եզրային ճնշումնային ջրերի և գազային գլխարկի առկայության պայմաններում շերտախմբի եզրային մասերում մալթի շարժումը պայմանավորվում է ջրի ճնշման ազդեցությամբ, իսկ շերտախմբի միջամասերում՝ գազի ճնշման ազդեցությամբ:

СМЕЩЕНИЕ РАДИОАКТИВНОГО РАВНОВЕСИЯ — ՌԱԴԻՈԱԿՏԻՎ ԶԱՎԱՍԱՐԱԿԵՐՈՒԹՅԱՆ ԽԱՆՏՈՒՄ, որպես ելանյութ և տրոհման արգասիք հանդիսացող ռադիոակտիվ տարրերի միջև ստեղծված համամասնության խախտում, որը կատարվում է տրոհման գործընթացում աղ երկուսի դրսևորած տարբեր տեղաշարժման ունակությունների շնորհիվ: Օր., ապարներում դիտվող $Ra : U = 0,34 \cdot 10^{-6}$ հարաբերությունը կարող է խախտվել հետևյալ պատճառներով. 1) որոշ միներալներից ջրերով ու լուծույթներով լվացվում-տարվում են ռադիումը, մեզոթորիումը, թորիումը և ակտինիումը, 2) միներալներից հեռանում են (դեպի օդ ու ջուր) ռադիոակտիվ գազանման էմանացիաները (ռադոնը, թորոնը, ակտինոնը): Այդ դեպքերում ռադիումի առկայությամբ հաշվարկված ուրանի պարունակությունը պակաս կլինի քիմ. մեթոդներով որոշված ուրանի պարունակությունից: Առանձին դեպքերում ապարներում դիտվում է հավելցուկային ռադիումի պարունակություն, որը ստացվում է ի հաշիվ դրսից նրա ներմուծման և ապարի կողմից կլանման:

СМОТРОВОЙ (НАБЛЮДАТЕЛЬНЫЙ) КОЛОДЕЦ — ԴԻՏՈՂԱԿԱՆ ԶՐԶՈՐ, տե՛ս Наблюдательная скважина (колодец, шурф):

СМОЧЕННЫЙ ПЕРИМЕТР — ԹՐԶՎԱԾ ՊԱՐԱԳԻՇ, ջրհոսքի պատերի թրջման պարագիծ՝ հոսանքի գծերին ուղղահայաց ուղղությամբ:

СМЫВ ПЛОСКОСТНОЙ — ՄԱԿԵՐԵՍԱՅԻՆ (ՀԱՐԹԱԿԱՅԻՆ) ՏԵՂԱՏԱՐՈՒՄ (ԼԵՐԿԱՑՈՒՄ), անձրևի և ձնհալքի ջրերի լվացման-տեղատարման գործունեություն, որը ջրածանալի մասերում և փոքրաթեք լանջերի վրա կատարվում է գրեթե հավասարաչափ՝ բարակ շերտային հոսքի ձևով տարածվելով նրանց ողջ մակերեսով:

СНЕГОВАЯ ГРАНИЦА (ЛИНИЯ) — ՉՅԱՆ ՍՍՀՄԱՆ (ԳԻՄ), բարձրության սահման, որից վերև ջերմության պակասի պատճառով ամռանը ձյունը լրիվ չի հալչում մուլցիսկ արեգակից չպաշտպանված տեղանքում: Կախված տեղանքի կլիմայական պայմաններից, առաջին հերթին օդի ջերմաստիճանից և մթնոլորտային տեղումների քանակից, Չ. ս-ի բարձրությունը տատանվում է լայն սահմաններում, քնեռային երկրներում այն իջնում է ծովի մակարդակին, իսկ հասարակածային գոտում (Աֆրիկա, Լատինական Ամերիկա)՝ բարձրանում մինչև 6400 մ:

СОВЕРШЕННАЯ СКВАЖИНА (КОЛОДЕЦ) — ԿԱՏԱՐՅԱԼ ՀՈՐԱՏԱՆՑՔ (ԶՐՀՈՐ), հորատանք (ջրհոր կամ այլ փորվածք), որը կտրել է ջրատար ապարների շերտը, հասել ջրամերժ հիմքին և կահավորված է այնպես, որ ապահովում է ջրի ներհոսքը ողջ ջրատար հորիզոնից:

СОЛЕВЫЕ КОЭФФИЦИЕНТЫ ПРИ КОНЦЕНТРАЦИИ МОРСКОЙ ВОДЫ — ԱՂԱՅԻՆ ԳՈՐԾԱԿԻՑՆԵՐԻ ԾՈՎԻ ՋՐԻ ԽՏԱՑՄԱՆ ԴԵՊԶՈՒՄ, ծովի ջրի տարրեր խտացման դեպքում աղերի նստեցման ցուցանիշներ (ըստ Մ. Գ. Վալշկոյի, 1955):

Նստեցման սկիզբը	$\frac{\text{Mg}}{\text{Cl}} \cdot 10^2$	$\frac{\text{Cl}}{\text{Br}}$	$\frac{\text{Cl}}{\Sigma \text{աղեր}} \cdot 10^2$	$\frac{\text{Na}}{\text{Cl}}$	$\frac{\text{K}}{\text{Cl}} \cdot 10^2$
Ծովի ջուր	6,71	300	65,15	0,55	18,7
NaCl (Բոմեի 25—26°)	7,16	32,6	50,6	—	18,8
KCl (Բոմեի 35°)	34,53	57,0	53,6	—	34,45
Խտանակազմ աղեր	37,66	41,5	66,4	—	4,52

СОЛЕВЫЕ ПОТОКИ РАССЕЙНИЯ МЕСТОРОЖДЕНИЯ — ՀԱՆՔԱՎԱՅՐԵՐԻ ՑՐՄԱՆ ԱՂԱՅԻՆ ՀՈՍՔԵՐ, ցրման հոսքեր, որոնք առաջանում են ջրային լուծույթների միջոցով հանքամարմինների քայքայման արգասիքների տեղազադրի ժամանակ:

СОЛЕМЕР — ԱՂԱՉԱՓ, ջրում լուծված աղերի խտությունը (ջրի հանքայնացումը) որոշող սարք, որը հիմնված է լուծույթի խտությամբ (աղերի բաղադրությամբ) պայմանավորված էլեկտրահաղորդականության չափման վրա:

СОЛЕННОСТЬ ВОД — ԶՐԵՐԻ ԱՂԻՈՒԹՅՈՒՆ, բնական ջրերի աղիություն, որը պայմանավորված է նրանց մեջ լուծված հիմքերի (Na, K, Ca, Mg ևն) և

ումեղ թթվային մնացորդների (SO_4 , Cl ևն) առկայությամբ: Տարբերում են ջրերի առաջին, երկրորդ և երրորդ աղիություն (տե՛ս Градусы Боме):

СОЛЕНОСТЬ МОРСКОЙ ВОДЫ — ԾՈՎԱՅԻՆ ԶՐԻ ԱՂԻՈՒԹՅՈՒՆ, կարծր միներալային նյութերի ընդհանուր քանակությունը (գ) 1 կգ ծովային ջրում (պալմանով, որ բոլոր հալոգենները փոխարինված են Cl -ի համարժեք քանակով, ածխաթթվային աղերը վերածված են օքսիդների, իսկ օրգ. նյութերը այրված են): Ծ. ջ. ա. չափման միավոր է հանդիսանում պրոմիլեն (‰), որը համապատասխանում է 1 կգ ջրում 1 գ հանքային նյութերի պարունակությանը: Ծովային ջրի հիմնական իոնային կազմը հետևյալն է (‰ -ներով). Cl —18,979, SO_4^{2-} —2,6486, HCO_3^- —0,1397, Br^- —0,0646, F^- —0,0013, H_2BO_3^- —0,0260, Na^+ —10,5561, Mg^{2+} —1,2720, Ca^{2+} —0,4001, K^+ —0,3800, Sr^{2+} —0,0133:

СОЛИФЛИЮКЦИЯ (ПОЧВОТЕЧЕНИЕ) — ՍՈԼԻՖԼՅՈՒԿՑԻԱ, փոքրաթեք լանջերի վրա հալչող գերխոնավ բուսաճողերի կամ գրունտների փոքր շերտի համեմատաբար դանդաղ տեղաշարժ, որը կատարվում է գրավիտացիոն ուժերին գումարվող սառցածին (կրիոգեն) երևույթների (աչ. շերտի հեթոսփոխվող հալչման սառչման, կծկման-ուռչման ևնի) շնորհիվ: Ի տարբերություն սողանքային գրավիտացիոն գործընթացների, Ա-ի դեպքում սահող բուսաճողերի կամ գրունտների համար հիմք են ծառայում չհալչած, սառցով կապակցված գրունտները: Հոմանիշ՝ բուսաճողերի հոսք:

СОЛОДИ — ՄՈՒՐԱՀՈՂԵՐ (ՍՈԼՈՂԵՐ), հողեր, որոնք առաջացել են աղուտներից՝ նրանց խոնավության որոշ ավելացման, հումուսի լուծելիության բարձրացման և ալյումոսիլիկատների քայքայման հետևանքով: Այդ ամենի արդյունքում առաջանում են մոխրակերպ հողեր:

СОЛОНЦЫ — ԱՂՈՒՏԵՐ (ԱՂՈՒՏԱՀՈՂԵՐ), տափաստանների ուղիների ցածրադիր մասերում տարածված հողեր, որոնք պարունակում են կլանված մատրիում: Ա-ի վերին շերտերը որոշակի կառուցվածք չունեն (փոշեկերպ են), խոնավ վիճակում կաշուն են ու թույլ ջրաթափանց, իսկ չոր վիճակում քարանում և բեկորատվում են: Սկսած 5—6 սմ խորությունից նրանցում պարունակվում են մատրիում և հեշտ լուծելի աղեր, որոնք մեծ դեր են խաղում գրունտային ջրերի քիմ. բաղադրության ձևավորման գործում:

СОЛОНЧАК — ԱՂՈՒՏ, 1. Երկրաձևաբանությունում—հարթ, սովորաբար բուսագոյրկ, աղերով հարուստ (1 % և ավելի) կավային հողերով պատված տարածքներ, որոնք բնորոշ են կիսաանապատային ու տափաստանային մարզերին (Մերձկասպյան իջվածք, Միջին Ասիա, Հյուսիսային Ղրիմ): Առավել շատ դիտվում են հարթավայրային իջվածքներում, տափաստանային սուֆոզիոն ծագման ափսեան ջրերում և հեշտ լուծելի աղեր, որոնք մեծ դեր են խաղում մակերևույթի կավերի կծկման (չորացման) բազմանկյուն ճեղքավորվածությամբ:

2. Հողեր, որոնք հարուստ են հեշտ լուծվող աղերով (մատրիումի, կալցիումի, մագնեզիումի քլորիդներ, միրաբիլիտ ին): Տարածված են տափաստանային և անապատատափաստանային գոտիներում:

СОЛЬФАТАРЫ — ՍՈԼՖԱՏԱՐՆԵՐ, տե՛ս Сернистые фумаролы:

СОЛЯНЫЕ ОКНА — ԱՂԱՅԻՆ ԳԱՏՈՒՀԱՆՆԵՐ, աղային հատվածքում երկրորդական ծագման աղազերծված ապարներից քաղկացած գլանաձև մարմիններ, որոնք հասնում են ենթաաղային շերտախմբերին: Ա. պ-ի առաջացումը պայմանավորված է ենթաաղային ճնշումնային քաղցրահամ (թույլ հանքայնացման) ջրերի վերընթաց շարժումով, որի դեպքում աղատար ապարները լվացվում-տարվում են:

СООРУЖЕНИЯ ВОДОЗАБОРНЫЕ — ԶՐՀԱՎԱՔ ԿԱՌՈՒՅՑՆԵՐ, ինժեներական կառույցներ, որոնց միջոցով հավաքվում, կենտրոնացվում և վերցվում է ջուրը՝ ջրամատակարարման, ոռոգման և այլ նպատակներով: Ստ. ջրերի Զ. կ. լինում են հորիզոնական (գետնուղի, քյարիզ), ուղղահայաց (ջրհոր, հորատանցք ևն), ինչպես նաև միացակ և փնջային (խմբային):

СОПРОТИВЛЕНИЕ ГРУНТА — ԳՐՈՒՆՏԻ ԴԻՄԱԴՐՈՒԹՅՈՒՆ, ցանկացած արտաքին ճնշմանը գրունտի ցուցաբերած դիմադրություն:

СОРЕЦИЯ — ՍՈՐԵՑԻԱ (ՍՈՐԵՈՒՄ, ԿԼԱՆՈՒՄ), շրջապատող միջավայրից գոլորշիների, գազերի և լուծված նյութերի կլանումը կարծր մարմինների և հեղուկների կողմից: Տարբերում են Ս-ի հետևյալ տարատեսակները. 1) ադսորբցիա, 2) աբսորբցիա և 3) քեմոսորբցիա:

СОСКАЛЬЗЫВАНИЕ (ОСКОЛЬЗЫ) — ՍՈՂԱՆՔԱՍՍՅԹԱՔՈՒՄ, լանջի առանձին տեղամասերում խոշոր չափերի ապարազանգվածի՝ որպես ամբողջական մարմնի, ապաքում հիշեցնող արագ տեղաշարժ, որը կատարվում է մախկնում գոլորշույն ունեցող սահքի հարթությամբ (շերտավորության հարթությամբ կամ ճեղքով): Նման բնույթի տեղաշարժ առավել ցայտուն դիտվում է շերտավոր ապարներում, որոնց անկումը համընկնում է լանջի թեքության հետ, այսինքն՝ տեղի է ունենում արագընթաց կոնսեկվենտ սողանք:

СОСРЕДОТОЧЕННАЯ НАГРУЗКА — ՀԱՄԱԿԵՆՏՐՈՆԱՅՎԱԾ ԲԵՌՆՎԱԾՔ, բեռնվածք, որը գործում է գրունտի (մարմնի) շատ փոքր մակերևույթի՝ անսահման փոքր կետի վրա:

СОСТАВ ГРАНУЛОМЕТРИЧЕСКИЙ — ՀԱՏԻԿԱԶԱՓԱԿԱՆ ԿԱԶՄ, տե՛ս Гранулометрический (механический) состав горных пород:

СОФФИОНЫ — ՍՈՖԻՈՆՆԵՐ (ՍՈՒՎՈՅՈՎ ԱՂԲՅՈՒՐՆԵՐ), բորաթթվի և գազերի (CO_2 , H_2S , NH_3) մեծ պարունակությամբ խտացված գոլորշիների շիթեր, որոնք սուլոցով (թշնոցով) ժայթքում են հրաբխային ճեղքերից: Ա. միջանկյալ տեղ են գրավում հեղզերների և սոֆատարների միջև: Բորաթթվի մեծ պարունակությունն ու գոլորշու բարձր ջերմաստիճանը (մինչև $250-300^\circ \text{C}$) թույլ են տալիս Ա. օգտագործել բորաթթվի արդյունահանման և էլեկտրաէներգիայի ստացման համար: Առավել հաշտնի են Իտալիայի Տոսկանա մարզի, ինչպես նաև Իսլանդիայի, Նոր Զելանդիայի, Կալիֆորնիայի, Կամչատկայի Ա. (անվանումը իտալերեն է):

СПЛЫВ — ՅԵՆԱՀՈՒՔ, լանջերի վրա ցելի շարժում հիշեցնող մակերևութային աղանք, որը դիտվում է գերազանցապես մթնոլորտային ջրերով հագեցած փոքր հզորության ավազակավային դելյուվիալ նստվածքների մոտ:

СПОНТАННЫЙ ГАЗ — ԻՆՔՆԱԿԱՄ (ԱՆԿԱԾԿԱՆԴ) ԳԱԶ, ազատ վիճակում գտնվող և ջրից պղպշակների ձևով անջատվող գազ, որով ջուրը լրիվ հագեցած է տվյալ ջերմաստիճանի և ճնշման պայմաններում: Ջերմաստիճանի բարձրացման կամ ճնշման անկման դեպքում ջրում լուծված գազի մի մասը անցնում է ինքնակամ վիճակի: Առավել պարզորոշ գազի անկաշկանդ վիճակի անցումը կարելի է դիտել հանքային ջրի (շամպայն գինու) շիշը բացելիս կամ տաքացնելիս:

СПЕЗНОЙ ПРИБОР — ԿՏՐՈՂ ՍԱՐՔ, գրունտների կտրման դիմադրության ուսումնասիրման լաբորատոր փորձասարք:

СТАБИЛИЗАЦИЯ ГРУНТА — ԳՐՈՒՆՏԻ ԿԱՅՈՒՆԱՅՈՒՄ, արհեստական եղանակով գրունտի ամրության մեծացում: Հնացած տերմին:

СТАБИЛОМЕТР — ՍՍԱԲԻՆՈՄԵՏՐ (ԿԱՅՈՒՆԱԶԱՓԻՉ), չափիչ հարմարանքներով փորձասարք, որի օգնությամբ ուսումնասիրվում են եռառանցք լարված վիճակում գտնվող գրունտների ֆիզմեխ. հատկությունները: Հոմանիշ՝ եռառանցք սեղմման փորձասարք:

СТАДИЙНОСТЬ ГИДРОГЕОЛОГИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЙ — ԶՐԱԵՐԿՐԱԲԱՆԱԿԱՆ ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՍԱԴԻԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ, ջրաերկր. ուսումնասիրությունների որոշակի հաջորդականությամբ ու կանոնակարգով կատարում: Սովորաբար ջրաերկր. ուսումնասիրությունները կատարվում են հետևյալ փուլերով (ստադիաներով). ռեգիոնալ հանույքային բարոնգագրական (1:500000) — 1:50000 մասշտաբի) աշխատանքների, որոնողական, նախնական հետախուզության, մանրակրկիտ հետախուզության և շահագործողական հետախուզության (տե՛ս Понсковая стадия подземных вод. Понски и разведка. Детальная разведка подземных вод):

СТАНЦИЯ — ԿԱՅԱՆ, որոշակի ուսումնասիրությունների համար հատուկ կառավորված տեղամասեր, որտեղ մանրամասն գործիքային դիտումներ են տարվում բնական կամ արհեստական այս կամ այն գործընթացի ու երևույթի վրա: Ըստ ճշանակման և նպատակի Կ-ները լինում են օդերևութաբանական, ջրաչափական, ջրաերկր., կարստային, աղանքային ևն: Երբեմն դրանք կարող են համատեղվել (օր., ջրաերկր.-ը օդերևութաբանականի կամ ջրաչափականի հետ ևն):

СТАТИЧЕСКАЯ НАГРУЗКА — ՍՍՍԻԿ ԾԱՆՐԱԲԵՌՆՎԱԾՈՒԹՅՈՒՆ, ծանրաբեռնվածություն, որի մեծությունն ու ուղղությունը ժամանակի ընթացքում անփոփոխ են կամ սկզբան դանդաղ են փոփոխվում, որ արագացման մեծությունը կարելի է անտեսել:

СТАТИЧЕСКИЕ ЗАПАСЫ ПОДЗЕМНЫХ ВОД — ՍՏՈՐԵԿՐԱՅԱ ԶՐԵՐԻ ՍՍՍԻԿ ՊԱԾԱՐՆԵՐ, տե՛ս Запасы подземных вод статические:

СТАТИЧЕСКИЙ УРОВЕНЬ ПОДЗЕМНЫХ ВОД — ՍՏՈՐԵՐԿՐՅԱՆ ԶՐԵՐԻ ՍՍՍԻԿ ՄԱԿԱՐԴԱԿ, ստ. ջրերի բնական, արտամղում-ներմղումներով չխախտված մակարդակ:

СТАТИЧЕСКОЕ ЗОНДИРОВАНИЕ — ՍՍՍԻԿ ԶՈՆԴԱՎՈՐՈՒՄ, հորատանցքի անցման ժամանակ հորատախորշում ապարների ստանձակաւնության ուսումնասիրություն, որը կատարվում է ճնշման տակ կոնաձև սարքի ներդրմանը ապարի ցույց տված դիմադրության որոշման միջոցով:

СТАЦИОНАР ГИДРОГЕОЛОГИЧЕСКИЙ — ԶՐԱՆԵՐԿՐԱԲԱՆԱԿԱՆ ՍՍԱՑԻՈՆԱՐ, բնորոշ ջրերկրք. պայմաններով տեղամաս, որտեղ ջրերկրք. ներկայացուցչական կետերի մշտական ցանցը կահավորված է ամհրածեշտ չափիչ սարքերով և տեխ. միջոցներով: Զ. ս-ում կատարվող մանրակրկիտ ռեծիմային դիտումների ու փորձարարական աշխատանքների միջոցով կատարելագործվում են ջրերկրք. ուսումնասիրությունների մեթոդները: Զ. ս. հաճախ օգտագործվում է նաև ուսումնական նպատակների համար:

СТВОР ГИДРОМЕТРИЧЕСКИЙ — ԶՐԱԶԱՓԱԿԱՆ ՆՇԱԳԻԾ, գետի (ջրանցքի) հոսանքի ուղղահայաց կտրվածք, որտեղ չափվում է ջրի ծավալը և հոսանքով տեղափոխվող կախված նյութերի քանակը: Զ. ն. ընտրելիս հաշվի են առնում գետի հոսանքի, ափերի և հատակի ռելիեֆի բնույթը:

СТЕПЕНЬ АКТИВНОСТИ КАРСТА — ԿԱՐՍՏԻ ԱԿՏԻՎՈՒԹՅԱՆ ԱՍՏԻՃԱՆ, կարստի ակտիվության ցուցանիշ (տե՛ս Активность карста), որն իրենից ներկայացնում է մեկ հազարամյակի ընթացքում առաջացող կարստային դատարկությունների ծավալի և ողջ կարստավորվող զանգվածի ծավալի հարաբերությունը (արտահայտված %-ներով): Ն. Վ. Ռոդիոնովի հաշվարկների համաձայն, Կ. ա. ա. Ղրիմի համար կազմում է 0,08 %, Սոչիի շրջանի համար՝ 1,0 %, Միջին Ասիայի չորային շրջանների համար՝ 0,001 % են:

СТЕПЕНЬ КОНСОЛИДАЦИИ ГРУНТА — ԳՐՈՒՆՏԻ ԿՈՆՍՈԼԻԴԱՑՄԱՆ ԱՍՏԻՃԱՆ, որոշակի բեռնվածքի տակ ինչ-որ T ժամանակահատվածում գրունտի նշումի Δh_T նստման հարաբերությունը ադ. նմուշի լրիվ կոնսոլիդացումից հետո Δh_K նստմանը՝ $\Theta = \frac{\Delta h_T}{\Delta h_K} \cdot 100 \%$:

СТОК ПОДЗЕМНЫЙ — ՍՏՈՐԵՐԿՐՅԱՆ ՀՈՍԲ, ապարներում ջրի տեղաշարժ, որը ճնշումագորկ հորիզոններում կատարվում է հիդրավիկ թեքության (գրադիենտի), իսկ ճնշումային հորիզոններում՝ հիդրավիկ ճնշման շնորհիվ: Ս. հ. բնության ընդհանուր ջրաշրջանառության ստ. բաղկացուցիչն է և քանակապես բնութագրվում է նույն մեծություններով, ինչ մակերևութային հոսքը՝ ծախսով, մոդուլով, ծավալով են:

СТОК РАСТВОРЕННЫХ ВЕЩЕСТВ (ХИМИЧЕСКИЙ СТОК) — ԼՈՒԾՎԱԾ ՆՅՈՒԹԵՐԻ ՀՈՍԲ (ՔԻՄԻԱԿԱՆ ՀՈՍԲ), տվյալ տարածքից տարվա ընթացքում գետային հոսքով տարվող լուծված անօրգ. և օրգ. նյութերի քանակը:

СТОКСА ЗАКОН — ՍՏՈՔՍԻ ՕՐԵՆՔ, անգլիացի գիտնական Ջ. Ստոքսի կողմից 1851 թ. հայտնաբերված օրենք, որի համաձայն մածուցիկ հեղուկում դանդաղորեն շարժվող կարծր գնդիկը հանդիպում է F ուժի դիմադրության՝ $F = 6\pi\eta r v$ որտեղ՝ r -ը գնդիկի շառավիղն է, η -ն հեղուկի մածուցիկության գործակիցն է, v -ն գնդիկի շարժման արագությունն է: Ս. օ-ի վրա է հիմնված չկապակցված գրունտների հատիկաչափական տարրալուծության (անալիզի) պղտորման մեթոդը:

СТОЧНЫЕ ВОДЫ — ՀՈՍՔԱՅԻՆ ՋՐԵՐ (ՀՈՍՔԱՋՐԵՐ), մարդու կենցաղային ու արտադրական գործունեության հետևանքով աղտոտված ջրեր, որոնք ենթակա են հեռացման: Տարբերում են. 1) կոմունալ-կենցաղային (խոհանոցների, բաղնիքների, զուգարանների, լվացքատների ևն), 2) արդյունաբերական-արտադրական (ֆաբրիկա-գործարանների, ավտոհավաքակայանների, պամոդանոցների, մալթարականների ևն) Հ. ջ. և, 3) անձրևների ու ձնհալքի հորձանոտ ջրեր: Կախված աղտոտվածության աստիճանից և ներկայացվող սանիտարական պահանջներից, Հ. ջ. թափվում են մակերևութային հոսքի մեջ՝ առանց մաքրման կամ մաքրումից (մեխ., քիմ., կենս.) հետո:

СТРАТИФИКАЦИЯ — ԾԵՐՏԱԴԱՍՈՒՄ (ԾԵՐՏԱԴԱՍԱՎՈՐՈՒԹՅՈՒՆ), երկր. գոյացումների առանձին մասերի դիրքը՝ տեղանքի ուղղամիզ կտրվածքում: Ծ. կարող է որոշվել երկր. գոյացումների հասակային, ձևաբանական, քարաբանական, պետրոգրաֆիական, ջրաերկր. և այլ առանձնահատկությունների հիման վրա:

СТРЕЛЯНИЕ ПОРОД — ԱՊԱՐՆԵՐԻ ՊՈԿԱՆԵՏՈՒՄ, փորվածքի անցման ժամանակ ապարազանգվածում առաջացած գերլարվածության հետևանքով բացված մակերևութից ապարների առանձին բեկորների պոկման ու նետման գործընթաց, որը մնան է կրակոցի:

СТРУЕНАПРАВЛЯЮЩИЕ СООРУЖЕНИЯ — ԾԻԹԱՌՈՒՂՎԻԶ (ՀՈՍՔԱՌՈՒՂՎԻԶ) ԿԱՌՈՒՅՑՆԵՐ, ջրի շարժման ուղղությունը փոխող կառույցներ (հողաթմբեր, լետոնապատեր, շեղագերաններ, սիպայներ ևն), որոնք ունեն ափապաշտպան (գետափերի) և ջրահեռացման նշանակություն:

СТРУКТУРА БАССЕЙНА ПОДЗЕМНЫХ ВОД — ՍՏՐԵՐԵԿՐՅԱ ՋՐԵՐԻ ԱՎԱԶԱՆԻ ԿԱՌՈՒՅՎԱԾՔ, ստ. ջրերի տվազանի կառուցվածքային տարրերի (ջրատար ու ջրամերժ հորիզոնների, շերտերի, համակարգերի) և նրա առանձին մասերի (անձան, շարժման ու բեռնաթափման մարզերի) ներքին կապերը, ինչպես նաև տվյալ տվազանի և հարակից տվազանների արտաքին կապերը:

СТРУКТУРА ГОРНОЙ ПОРОДЫ — ԱՊԱՐԻ ԿԱՌՈՒՅՎԱԾՔ, ապարի (գրունտի) կառուցվածք, որը որոշվում է հետևյալ հատկանիշներով. 1) ապար կազմող մասնիկների չափերով, ձևով, երբեմն նաև մասնիկների կամ նրանց ագրեգատների մակերևութի բնույթով, 2) մասնիկների դասավորությամբ և չափային հարաբերակցությամբ, 3) մասնիկների միջև ներքին կապերի առկայությամբ և բնույթով (կառուցվածքային կապերով):

СТРУКТУРНОЕ БУРЕНИЕ — ԿԱՌՈՒՅՎԱԾՔԱՅԻՆ ՀՈՐԱՏՈՒՄ, հորատում

(սովորաբար խորը), որը կատարվում է հանույթային և երկրաֆիզ. աշխատանքներով կանխապես որոշված շերտադրական կտրվածքի, տեկտ. կառուցվածքի, ապարների ջրատարության և այլ երկր. ու ջրաերկր. տարրերի ստուգման ու ճշման համար:

СТРУКТУРНЫЙ ЯРУС (ЭТАЖ) — ԿԱՌՈՒՑՎԱԾՔԱՅԻՆ ՀԱՐԿ, տարրեր կազմի ու հասակի ապարների համախի, որը բնութագրվում է հաջորդաբար տեղի ունեցած ծալքավորման ու խզումնային տեկտոնիկայի որոշակի համակցությամբ և առանձնանում է ստորին Կ. հ-ից կառուցվածքային աններդաշնակությամբ: Ստորին Կ. հ-երը աչքի են ընկնում սվելի բարդ խզումնային տեկտոնակալով (քանի որ նրանք ենթարկվել են նաև նոր հարկերի տեկտ. կազմավորման ազդեցությանը) և արտացոլում են տեղանքի տեկտ. զարգացման հիմնական էտապները: Կ. հ-ի որոշումը ունի կարևոր նշանակություն ջրաերկր. և հատկապես հնաջրաերկր. պայմանների պարզաբանման համար:

СТУПЕНЬ ГЕОТЕРМИЧЕСКАЯ — ԵՐԿՐԱԶԵՐՄԱՅԻՆ ԱՍՏԻՃԱՆ, տե՛ս Геотермическая ступень:

СУБАКВАЛЬНЫЙ (ПОДВОДНЫЙ) ИСТОЧНИК — ՍՏՈՐԶՐՅԱ (ՍՈՒԲԱԿՎԱԿԱԼ) ԱՂԲՅՈՒՐ, տե՛ս Подводный источник:

СУБАРТЕЗИАНСКИЕ ВОДЫ — ՄԵՐԶԱՐՏԵԶՅԱՆ (ՍՈՒԲԱՐՏԵԶՅԱՆ) ԶՐԵՐ, ըստ Ֆ. Պ. Սավարենսկու, ստ. ջրեր, որոնք համապարած և կալուն ճնշումով օժտված չեն. ինչպես պահում, այնպես էլ ժամանակի ընթացքում այն զգալի փոփոխություններ է կրում: Առանձին տեղերում, մասնավորապես ճնշումնային շերտի անտիկլինալային ծալքերում, որտեղ երբեմն վերևի ջրամբժ շերտը բացակայում է, Մ. ջ. ձեռք են բերում գրունտային բնույթ:

СУБАРЕАЛЬНЫЙ ИСТОЧНИК — ՄԵՐԶՄԱԿԵՐԵՎՈՒԹԱՅԻՆ ԱՂԲՅՈՒՐ, աղբյուր, որը շատրվանում է երկրի մակերևույթի վրա: Ավելորդ տերմին:

СУБКАПИЛЛЯРЫ (СУБКАПИЛЛЯРНЫЕ ПОРЫ) — ՄԵՐԶՄԱԶԱՆՈՐԵՆԵՐ (ՄԵՐԶՄԱԶԱԿԱՆ ԾԱԿՈՏԻՆԵՐ), ծակոտիներ, որոնց տրամագիծը փոքր է 0,0002 մմ-ից (0,2 մկ-ից), և ճեղքեր, որոնց լայնությունը փոքր է 0,0001 մմ-ից (0,1 մկ-ից): Զուրը Մ-ում կարող է տեղաշարժվել միայն մեծ ջրաստատիկ ճնշման տակ, երբ այն գերազանցում է ճեղքերի ու ծակոտիների պատերի մոլեկուլային ձողական ուժերին:

СУБЛИМАЦИЯ — ՍՈՒԲԼԻՄԱՅԻՆ, կարծր նյութի անցումը գազային վիճակի՝ առանց հեղուկ վիճակի անցման: Ս. ուղեկցվում է ջերմության կլանմամբ, որը կոչվում է Ս-ի ջերմություն: Օդերևութաբանները Ս-ի տակ հասկանում են նաև հակառակ գործընթացը՝ օդում ջրային գոլորշու անցումը կարծր նյութի (ձյան, կարկուտի), շրջանցելով հեղուկ վիճակի փուլը:

СУБМАРИННЫЙ ИСТОЧНИК — ՍՏՈՐԶՐՅԱ (ԵՆԹԱԾՈՎԱՅԻՆ) ԱՂԲՅՈՒՐ, ծովի հատվում գտնվող աղբյուր: Տե՛ս Подводный (субаквальный) источник:

СУЛЬФАТНЫЕ ВОДЫ — ՍՈՒԼՖԱՏԱՅԻՆ ՋՐԵՐ, բնական ջրեր, որոնց քիմ. բաղադրակազմում անիոններից գերիշխում է սուլֆատ-իոնը (SO_4^{2-}):

СУЛЬФИДНЫЕ (СЕРОВОДОРОДНЫЕ) ВОДЫ — ՍՈՒԼՖԻԴԱՅԻՆ (ԾԾՆԸՄ-ԲԱԶՐԱԾՆԱՅԻՆ) ՋՐԵՐ, բնական ջրեր, որոնք պարունակում են զգալի քանակությամբ ազատ ծծմբաջրածին (H_2S), ջրասուլֆիդ-իոն (HS^-) և սուլֆիդ-իոն (S^{2-}): Այս կամ այն բաղադրամասի քանակությունը որոշվում է սուլֆիդային հալուստայնությամբ և կախված է ջրի pH-ից: Այսպես օր., եթե $\text{pH}=7$, ապա ծծմբաջրածնի 60 % գտնվում է ազատ վիճակում, իսկ 40 % HS^- իոնի ձևով, $\text{pH}=8$ դեպքում ծծմբաջրածնի 85—90 % գտնվում է HS^- իոնի ձևով, իսկ նկատելի քանակությամբ S^{2-} իոնը կպարունակվի $\text{pH}\geq 10$ դեպքում: Ըստ H_2S -ի կուտակման (քանակի) տարբերում են. 1) բարձր կուտակման (150—300 մգ/լ), 2) միջին կուտակման (50—150 մգ/լ) և, 3) թույլ կուտակման (10—50 մգ/լ): Ս. ջ. Քիմ. բաղադրության տեսակետից Ս. ջ. լինում են բորիդային, բորիդ-սուլֆիդային և սուլֆիդային, իսկ կատիոններից հաճախ գերիշխում է Na^+ -ը: Մեծ համքալ են վայելում ծծմբաջրածնով հարուստ Մացեստայի, Սերգեևյան, Ուրալի և այլ հանքային աղբյուրները:

СУММАРНОЕ (БАЛОВОЕ) ИСПАРЕНИЕ — ԳՈՒՄԱՐԱՅԻՆ (ՀԱՄԱՆԱՌՆ) ԳՈՒՈՐԾԻԱՑՈՒՄ, հողաբուսական շերտի միջոցով կատարվող ողջ գոլորշիացումը, որը ներառում է բույսերի միջոցով (տրանսպիրացիա) և հողից կատարվող գոլորշիացումը:

СУСПЕНЗИЯ — ՍՈՒՍՊԵՆԶԻԱ (ԿԱՆՈՒՅԹ), ջրում ապարի նուրբ մասնիկների մեխ. կախույթ: Եթե կախույթի մասնիկների չափերը չեն գերազանցում 10^{-3} մմ-ից, ապա այն կոչվում է սուսպենզիա, իսկ գերազանցելու դեպքում՝ կոչվում է կախույթ (տե՛ս Взвесь): Ս-ի տիպիկ օր. են բնական ջրերում կաղային կախույթները, որոնք խիստ կայուն են և ծայրահեղ դանդաղ են նստեցման ենթարկվում:

СУФФОЗИОННЫЕ ОПОЛЗНИ — ՍՈՒՖՈԶԻՈՆ ՍՈՂԱՆՔՆԵՐ, աղանքներ, որոնք առաջանում են լանջի վրա աղբյուրների ձևով դուրս եկող ստ. ջրերով կատարվող սուլֆոզիոն գործընթացների հետևանքով: Այդ գործընթացները փխրեցնում են, օր., ավազային գրունտները և վերջինները վերադիր ապարների ճնշման տակ սկսում են տեղաշարժվել:

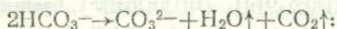
СУФФОЗИЯ — ՍՈՒՖՈԶԻԱ, ապարների հեշտ լուծելի աղերի քիմ. տարրալուծման ու նուրբ մասնիկների մեխ. լվացման (տարավլացման) և տեղատարման գործընթացների համակցություն, որի արդյունքում նրանք կորցնում են իրենց ամրությունը և վերադիր ապարների ճնշման տակ ենթարկվում են նստման: Ս. երկրի մակերևույթի վրա արտահայտվում է տարբեր չափերի փակ իջվածքների (փոստակներ, ափսեներ, ձագարներ) ձևով: Ըստ Ն. Մ. Բոչկովի (1936), տարբերում են Ս-ի հետևյալ տեսակները. 1) քիմ.-հեշտ լուծելի աղերի տարրալուծում, 2) կո-րիդային-գրունտի մասնիկների լվացում և կոագուլացված կաղային մասնիկների ու միկրոագրեգատների քայքայում, 3) մեխ.-գրունտի նուրբ մասնիկների լվացում

(ողողամաշում) և տեղատարում: Վերջին 2—3 տասնամյակներում «Ա.» տերմինի տակ հիմնականում հասկացվում է մեխ. լվացումն ու տեղատարումը: Ա. առավել բնորոշ է լյուսերին և լյուսաման ապարների: Ա-ի մակերևութային ձևերը շատ լավ են արտահայտվում աէրոլուսանկարների վրա, որը հեշտացնում է նրանց ուսումնասիրությունը:

СУХАЯ МЕРЗЛОТА — ՉՈՐ ՍԱՌԱԾՈՒԹՅՈՒՆ, ապարներ կամ տեղամասեր որոնք բազմամյա կամ սեզոնային սառածության գոտում ջրագուրկ են:

СУХИЕ (ВЫСОКОТЕМПЕРАТУРНЫЕ) ФУМАРОЛЫ — ՉՈՐ (ԲԱՐՁՐՋԵՐՄ-ԱՍԻԻՃԱՆԱՅԻՆ) ՖՈԻՄԱՐՈՆԵՐ, 650—1000° Ց ջերմության ֆումարոլներ, որոնք ջրային գոլորշիներից գրեթե զուրկ են, գերազանցապես բաղկացած են HCl-ից, ինչպես նաև SO₂ և CO₂ գազերից: 2. ֆ-ից անջատվում են հիմնականում NaCl և KCl, ինչպես նաև պղնձի, կապարի ու երկաթի քլորիդներ և սուլֆատներ: 2. ֆ. կապված են հրաբխի կողային կոների հետ և հանդես են գալիս սպիտակ ծխի բուլաների տեսքով:

СУХОЙ ОСТАТОК — ՉՈՐ ՄՆԱՅՈՐՊ, ջրում լուծված հանքային նյութերի չոր (կարծր) մնացորդ, որն առաջանում է բնական ջրի գոլորշիացումից: Տարբերում են փորձով որոշված և հաշվարկված չոր մնացորդներ: Փորձով որոշված 2. մ. ջրում լուծված հանքային նյութերի քանակական պարունակության պարզ հանրագումարը չի, քանի որ ջրի գոլորշիացման ժամանակ ջրակարբոնատ իոնների շուրջ կեսը վեր է ածվում ածխաթթվի և ցնդում հետևյալ ռեակցիայով՝

Այնուհետև իոններից գոյացող որոշ աղերի մեջ մնում է բյուրեղային ջուր, բացի դրանից չոր մնացորդում լինում են նաև օրգ. նյութեր ևն: Հաշվարկային եղանակով 2. մ. հաշվելիս բաղադրատարրերի գումարին ավելացվում է ջրակարբոնատ-իոնի պարունակության միացն կեսը, քանի որ մնացած մասը ջուրը գոլորշիացնելիս կորչում է:

СЦЕПЛЕНИЕ — ԾԱՂԿԱՊՈՒՄ, ապարի մասնիկների փոխադարձ ձգողականություն, որն առաջանում է կառուցվածքային կապերի (մոլեկուլային, բյուրեղային, ցեմենտացման ևն) շնորհիվ: Ծ. հանգեցնում է կապակցված գրունտների առաջացմանը:

— T —

ТАКИР — ԹԱԿԻՐ, բարձրագույն բուսականությունից զուրկ կավային ցածրադիր հարթավայրեր, որոնք բնորոշ են չորային (սանապատային, կիսաանապատային, տափաստանային) գոտիներին: Գարնանը Թ-ները զգալիորեն խոնավանում են, երբեմն ծածկվում են ջրի շերտով՝ առաջացնելով ծանծաղ քաղցրահամ լճեր: Ամռան սկզբին Թ-ները չորանում են, կավերը կոշտանում են՝ մակերևութին առաջացնելով կծկման բազմամկյուն առանձնություններ (սալիկներ): Թ-ները, որոնց չափերը տատանվում են մի քանի տասնչակ մ²-ից մինչև մի քանի տասնչակ կմ², հիմնականում գտնվում են գետաբերուկային հին հարթավայրերում կամ լեռնալանջերի ստորոտում, որ

ժամանակավոր հոսքերով բերվում-նստեցվում են նույր կավային և փոշային մաս-
նիկները: Թ-ների հետագա ձևավորումը կատարվում է ցածրագույն բույսերի (կա-
պրտականաչ ջրիմուռների) ազդեցության տակ, որոնք խոնավ ժամանակահատվա-
ծում զգալիորեն կենդանանում են և վերջնականապես կազմավորում Թ-ների վերին
շերտը:

ТАКЫРНЫЕ ВОДЫ — ԹԱԿԻՐԱՅԻՆ ՋՐԵՐ, ըստ Օ. Կ. Լանգեի, թափրնե-
րի հողային ծածկի ջրեր:

ТАЛИК — ՀԱԼՈՒՅԹ, բազմամյա սառցույթի գոտում ալմպիսի տեղամասեր,
որտեղ ապարների տարեկան միջին ջերմաստիճանը դրական է և նրանց մեջ եղած
ջուրը գտնվում է հեղուկ-կաթիլային վիճակում: Տեղանքի ուղղամիջ կտրվածքում
Հ. կարող է լինել միջանցիկ՝ սառցույթային զանգվածի ողջ հզորությամբ, կամ սահ-
մանափակ՝ ընդգրկելով սառած զոնայի միայն մի մասը (վերևից, կողերից կամ
ներքևից): Հանդիպում են նաև հալույթային խողովակապատկեր զանգվածներ՝
կապված տաք ջրերի ելքերի տեղամասերի հետ, ինչպես նաև անջուր, չոր Հ-ներ:

ТАЛЫБЕГ — ԹԱԼՎԵԳ, հովտի հատակի ցածրադիր միջերի (գետահունների,
հոսքազուրկ գոգահովիտների, ձորակների ևն) միացման գիծ, որն իրենից ներկա-
յացնում է ջրածանալին գծի հակոտնյան:

ТАМПОНАЖ СКВАЖИНЫ — ՀՈՐԱՏԱՆՑՔԻ ՏԱՄԳՈՆՈՒՄ (ՏԵՄԵՆՏԱ-
ՅՈՒՄ), հորատանցքով հատած (բացված) ջրատար կամ նավթագազատար շեր-
տերի և հորիզոնների մեկուսացում՝ ցեմենտի կամ այլ ջրանթափանց կապակցող
նյութերի միջոցով: Խողովակապուրներով ամրակապած շահագործողական հորատ-
անցքերում ցեմենտացվում է արտախողովակային զյանաձև դատարկությունը: Բացի
ցեմենտից, այս նպատակների համար օգտագործվում են նաև արագ պնդացող
հեղուկ ձկազանգվածներ (պլաստմասսաներ) և այլ նյութեր: Առանց ամրակապման
հորատման դեպքում ցեմենտացվում է հորատանցքի ամբողջ փողը: Նման դեպ-
քերում ցեմենտի դեր կարող է կատարել կավը (կավային հոծ լուծույթը): Հոմանիշ՝
հորատանցքի ցեմենտացում (տե՛ս Цементация скважины):

ТАРТАНИЕ — ՀԵՂՈՒԿԱՔԱՅՈՒՄ, վերահան դույլով հորատանցքից հեղուկի
դուրս բերման եղանակ: Ջրաերկրաբանությունում Հ. կատարվում է հորատանցքում
ստ. ջրերի ներհոսքը մոտավորապես որոշելու համար:

ТЕКСТУРА ГОРНОЙ ПОРОДЫ — ԱՊԱՐԻ ԿԱԶՄՎԱԾՔ (ՏԵՔՏՈՒՐԱ),
ապարի կառուցվածքի արտաքին հատկանիշներ, որոնք պայմանավորված են
ապարի բաղադրատարրերի հարաբերական տեղաբաշխմամբ, տեղադրմամբ և կողմ-
նորոշմամբ: Մագմածին ապարների կազմվածքը կախված է բյուրեղացման առանձ-
նահատկություններից, տարածության մեջ հրահեղուկ զանգվածի տեղաբաշխման,
նրա տառեցման պայմաններից, անջատման ձևերից ևն: Մագմածին ապարներին
բնորոշ են բյուրեղային, զանգվածային, սյունաձև և այլ կազմվածքները, մոտված-
քային ապարներին՝ հիմնականում շերտային կազմվածքը, իսկ փոխակերպային
ապարներին՝ թերթավոր կազմվածքը:

ТЕКУЧЕСТЬ ГРУНТОВ (ГЛИН) — ԳՐՈՒՆՏՆԵՐԻ (ԿԱՎԵՐԻ) ՀՈՍՈՒՆՈՒԹՅՈՒՆ, հորիզոնական մակերևույթի վրա ջրով հագեցած գրունտների (կավերի) հոսելու հատկություն: Գ. հ. բնութագրվում է պլաստիկության վերին (հոսունության) սահմանով (տե՛ս Пластичность глинистых пород):

ТЕМПЕРАТУРНОЕ РАВНОВЕСИЕ СКВАЖИН — ՀՈՐԱՏԱՆՑՔԵՐԻ ԶԵՐՄԱՍՏԻՃԱՆԱՅԻՆ ՀԱՎԱՍԱՐԱԿՅՈՒՈՒԹՅՈՒՆ, հորատանցքում ապարների ջերմաստիճանային ռեժիմի վերականգնում, որը խախտվում է հորատման գործընթացի կամ ջրատերկր. փորձային աշխատանքների հետևանքով: Հ. ջ. հ., որը երկրաջերմային չափումների մեթոդիկայի կարևոր նախապայմանն է, հաստատվում է հորատանցքերում բոլոր կարգի աշխատանքները 1—2 շաբաթով դադարեցնելուց և հերմետիկ վիճակում պահելուց հետո:

ТЕНЗОМЕТР — ԼԱՐՎԱԾԱԶՍՓ (ՏԵՆԶՈՄԵՏՐ), գրունտի (մարմնի) լարումների որոշման փորձասարք:

ТЕНЗОР ОТНОСИТЕЛЬНЫХ ДЕФОРМАЦИИ — ՀԱՐԱԲԵՐԱԿԱՆ ԶԵՎԱԽԱՅՈՒՄՆԵՐԻ ԼԱՐՎԱԾԱԶՓՈՒԹՅՈՒՆ (ՏԵՆԶՈՐ), գրունտի (մարմնի) ձևախախտումների բաղադրիչների գրանցման սիմվոլիկ ձև (դիագրամ), որը որոշում է նրա հարաբերական ընդհանուր ձևախախտումը:

ТЕОРИЯ АКТИВНОСТИ — ԱԿՏԻՎՈՒԹՅԱՆ ՏԵՄՈՒԹՅՈՒՆ, տեսություն, որը հիմնված է հետևյալ դրույթների վրա. ա) նուրագված (ջրիկացված) լուծույթներում ուժեղ էլեկտրոլիտները ամբողջապես իոնիզացված են, բ) ուժեղ էլեկտրալիտների լուծույթների նվազ համարժեք էլեկտրահաղորդականությունը՝ անսահման նուրագված լուծույթների համարժեք էլեկտրահաղորդականության համեմատությամբ, և նրանց վարքի այլ առանձնահատկությունները բացատրվում են իոնների միջև էլեկտրաստատիկ փոխազդեցությամբ, գ) ինչքան լուծույթում բարձր է իոնների կուտակումը, այնքան մեծ է այդ իոններով ստեղծված էլեկտրական դաշտերի ազդեցությունը և փոքր է իոնների շարժունակությունը:

Իոնի այն արդյունավետ կուտակումը, որը էլեկտրական դաշտերի բացակայության դեպքում համազոր է նրա տվյալ կուտակմանը, կոչվում է իոնի ակտիվություն (α), իսկ անսահման նուրագված լուծույթում իոնի իդեալական վառքագծից նրա խտորման աստիճանը՝ կոչվում է իոնի ակտիվության գործակից (f): Տարբեր կոնստանտների հաշվման ժամանակ, երբ պահանջվում է հաշվի առնել իոնների կուտակումը, վերջինը վերցվում է իոնի մոլյար կուտակման և նրա ակտիվության գործակցի արտադրյալի տեսքով: Ցանկացած իոնի f -ի մեծությունը կախված է ինչպես տվյալ իոնի արժեքականությունից, այնպես էլ լուծույթում գտնվող մյուս իոնների արժեքականությունից ու կուտակումներից: Ինչքան բարձր է իոնի արժեքականությունը, այնքան մեծ է այլ իոնների հետ նրա էլեկտրաստատիկ փոխազդեցությունը, այսինքն ինչպես տվյալ իոնի, այնպես էլ նրա վրա ազդող լուծույթում գտնվող մյուս իոնների ակտիվությունները բարձր են:

Լուծույթում գտնվող բոլոր իոնների գումարային ազդեցության արդյունավետությունը որևէ իոնի ակտիվության վրա կարող է բնութագրվել լուծույթի իոնային

ուծով (μ): Վերջինի հաշվման համար ջրի տարրալուծության ժամանակ օգտվում են հետևյալ բանաձևից.

$$\mu = \frac{\Sigma r_1 + 2\Sigma r_2 + 3\Sigma r_3}{2} \cdot 10^{-3}, \text{ որտեղ } \Sigma r_1, \Sigma r_2 \text{ և } \Sigma r_3 \text{ 1 l ջրում միարժեք, երկ-}$$

արժեք և եռարժեք իոնների մգ-համարժեքների գումարներն են:

Լուծույթի μ իոնային ուժի և իոնի f ակտիվության գործակցի միջև գոյություն ունի որոշակի կախվածություն: Բնական ջրերում առավել շատ տարածված իոնների համար կախվածությունն արտահայտվում է հետևյալ թվերով (տե՛ս աղյուսակ 12):

Աղյուսակ 12

Իոններ	f ակտիվության գործակցի արժեքները μ իոնային ուժի դեպքում		
	0,001	0,01	0,1
$\text{Na}^+, \text{HCO}_3^-$	0,964	0,902	0,775
$\text{K}^+, \text{Cl}^-, \text{Br}^-, \text{J}^-, \text{NO}_3^-, \text{NO}_2^-$	0,964	0,899	0,755
$\text{Ca}^{2+}, \text{Fe}^{2+}, \text{Mn}^{2+}$	0,870	0,675	0,405
Mg^{2+}	0,872	0,69	0,45
SO_4^{2-}	0,867	0,660	0,355
CO_3^{2-}	0,868	0,665	0,370
$\text{Fe}^{3+}, \text{Al}^{3+}$	0,738	0,445	0,180

Բնական ջրերի հանքայնացումը (արտահայտված հաշվարկային չոր մնացորդի տեսքով), որը համապատասխանում է μ իոնային ուժի $0,001 \div 0,1$ ինտերվալին, փոխադրապես կազմում է 40—60 մգ/լ-ից ($\mu = 0,001$ արժեքի դեպքում) մինչև 4000—5000 մգ/լ ($\mu = 0,1$ արժեքի դեպքում):

ТЕОРИЯ ФОРМИРОВАНИЯ ПОДЗЕМНЫХ ВОД ИНФИЛЬТРАЦИОННАЯ — ՄՍՈՐԵՐԿՐՅԱ ԶՐԵՐԻ ԶԵՎԱՎՈՐՄԱՆ ՆԵՐԾԾՄԱՆ ՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆ, ստ. ջրերի ձևավորումը բացատրում է ապարների ճեղքերի ու ծակոտիների միջոցով մակերևութային ջրերի ու մթնոլորտային տեղումների ներծծմամբ: Ներկայումս հաստատված է, որ ստ. ջրերը հիմնականում առաջանում են ներծծման ճանապարհով:

ТЕОРИЯ ФОРМИРОВАНИЯ ПОДЗЕМНЫХ ВОД КОНДЕНСАЦИОННАЯ — ՄՍՈՐԵՐԿՐՅԱ ԶՐԵՐԻ ԶԵՎԱՎՈՐՄԱՆ ԽՏԱՑՄԱՆ (ԿՈՆԴԵՆՍԱՑՄԱՆ) ՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆ, ստ. ջրերի ձևավորումը բացատրում է ապարների ճեղքերի ու ծակոտիների միջոցով մթնոլորտային խոնավության (ջրային գոլորշիների) ներթափանցման ու խտացման (կոնդենսացման) ճանապարհով:

ТЕОРИЯ ФОРМИРОВАНИЯ ПОДЗЕМНЫХ ВОД СЕДИМЕНТАЦИОННАЯ — ՄՍՈՐԵՐԿՐՅԱ ԶՐԵՐԻ ԶԵՎԱՎՈՐՄԱՆ ՆԱՍՎԱԾԲԱԿՈՒՏԱԿՄԱՆ ՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆ, ստ. ջրերի ձևավորումը բացատրում է նստվածքալուտակման գործընթացում տիղմի հետ ջրի պարփակման և հետագայում (դիագենեզի ու կառագենեզի առաջիաներում) նրա կրած վերափոխության ճանապարհով:

ТЕОРИЯ ФОРМИРОВАНИЯ ПОДЗЕМНЫХ ВОД ЮВЕНИЛЬНАЯ (МАГМАТОГЕННАЯ) — ՄՏՈՐԵՐԿՐՅԱ ԶՐԵՐԻ ԶԵՎԱՎՈՐՄԱՆ ԿՈՒՍԱԿԱՆ (ՅՈՒՎԵՆԻԼ, ՄԱԳՄԱԾԻՆ) ՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆ, ստ. ջրերի ձևավորումը բացատրում է մագմայից անջատված ջրածնի ու թթվածնի միացման կամ ջրային գոլորշիների խտացման ճանապարհով:

ТЕПЛОВОЙ БАЛАНС В ГЕОФИЗИКЕ — ԶԵՐՄԱՅԻՆ ՀԱԾՎԵԿԾԻՈՐ ԵՐԿՐԱՖԻԶԻԿԱՅՈՒՄ, ջերմության մուտքն ու ելքը երկիր-մթնոլորտ համակարգում: Տարբերում են երկրի մակերևույթի և մթնոլորտի ջերմային հաշվեկշիռներ: Առաջինը բաղկացած է արեգակնային ճառագայթման տեսքով ջերմության մուտքից և գոլորշիացման, ճառագայթման ու ջերմատվության (երկրի մակերևույթից դեպի մթնոլորտ) գումարային ելքից: Մթնոլորտի ջերմային հաշվեկշիռը բաղկացած է երկրի մակերևույթից անդրադարձող երկարալիք ճառագայթման, կլանման, ջրային գոլորշիների խտացման ու երկրի մակերևույթից դեպի մթնոլորտ ջերմատվության գումարային մուտքից և դեպի երկրի մակերևույթ ու համաշխարհային տարածք ուղղված ճառագայթումների գումարային ելքից:

ТЕПЛОЕМКОСТЬ — ԶԵՐՄՈՒՆԱԿՈՒԹՅՈՒՆ (ԶԵՐՄԱՏԱՐՈՂՈՒԹՅՈՒՆ), ջերմության սպ. քանակությունը, որն անհրաժեշտ է հաղորդել մարմնին՝ նրա ջերմությունը 1° -ով բարձրացնելու համար: Մարմնի միավոր ծավալին (կամ կշռին) հաղորդվող ջերմության քանակությունը կոչվում է տեսակարար ջերմունակություն:

ТЕПЛООБМЕН В АТМОСФЕРЕ — ԶԵՐՄԱՓՈԽԱՆԱԿՈՒԹՅՈՒՆԸ ՄԹՆՈՒՐՈՍՏՈՒՄ, մթնոլորտում ուղղաձիգ և հորիզոնական ուղղություններով ջերմության տեղաշարժ, որը տեղի է ունենում կոնվեկցիայի, մրրկային ռուսանքների և օդի հորիզոնական շարժման (ադվեկցիայի) հետևանքով:

ТЕПЛОПРОВОДНОСТЬ — ԶԵՐՄԱՀԱՂՈՂԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ, մարմնում ջերմության տարածման գործընթաց, որը կատարվում է նրա տաք մասերից դեպի սառը մասերը, ի վերջո հաճեցնելով նրանց ջերմաստիճանների հավասարեցմանը: Զ. կատարվում է ջերմային ռոսքի միջոցով, որը տեղի է ունենում առանց նյութի շարժման, շնորհիվ միկրոմասնիկների փոխազդեցության: Տեղափոխվող ջերմային էներգիայի քանակը, որը դիտվում է որպես ջերմային ռոսքի խտություն, ուղիղ համեմատական է ջերմաստիճանային գրադիենտին (Ֆուրյեի օրենք): Այդ համեմատականության գործակիցը կոչվում է նաև Զ. գործակից:

ТЕРМАЛЬНЫЕ ВОДЫ — ԶԵՐՄԱԶՐԵՐ (ԹԵՐՄԱԼ ԶՐԵՐ), տաք ստ. ջրեր, որոնց ջերմաստիճանը երբ տեղում $+20^{\circ}$ Ց-ից բարձր է, կամ այլ սահմանումով, բարձր է տվյալ տեղանքի օդի տարեկան միջին ջերմաստիճանից: Բացարձակ Զ. ունեն 37° Ց-ից բարձր ջերմություն: Ըստ Օ. Կ. Լանգեի, $20-30^{\circ}$ Ց ջերմության ջրերը կոչվում են մերձջերմային (մերձթերմալ), $36-42^{\circ}$ Ց ջերմության ջրերը՝ ջերմային (կամ ռոմթերմալ), իսկ 42° Ց-ից բարձր ջրերը՝ բարձրջերմային (հիպերթերմալ):

ТЕРМОКАРСТ (ТЕРМИЧЕСКИЙ КАРСТ) — ԶԵՐՄԱԿԱՐՍՏ (ԹԵՐՄՈՒԿԱՐՍՏ), հողաքուտական ծածկի և ապարների անհատասարաչափ նստեցման կամ փլուզ-

ման երևույթ՝ կապված նրանցում պարփակված սառույցի հալման հետ: Ի տարբերություն սովորական կարտի, որը կատարվում է հեշտ լուծելի ապարներում (քարաղ, գիպս, կրաքար ևն) քիմ. տարրալուծման, երբեմն նաև մեխ. աուֆզիայի շնորհիվ, Ջ. ջերմային կտրուկ տատանումների (բացասական ջերմաստիճանից դրականի անցման) արդյունք է: Սովորաբար Ջ. կատարվում է օդի տարեկան միջին ջերմաստիճանի բարձրացման կամ գրունտի ջերմաստիճանային տատանումների ամպլիտուդայի մեծացման հետևանքով, որոնք հազեցնում են գրունտի հալչման խորության մեծացմանը: Որոշ դեպքերում Ջ. անտրոպոգեն գործունեության (անտառահատման, վարուցանքի, շին. աշխատանքների և այլնի) հետևանք է: Այն կարող է ունենալ ամենատարբեր ձևեր ու չափեր. հանդիպում են մի քանի մ-ից մինչև մի քանի կմ շառավղով ձագարներ ու գոգավորություններ, որոնք ունենում են մ-ի մասերից մինչև մի քանի տասնչափ մ խորություն՝ մեծամասամբ լցված հալոցքային ջրով: Ջ. գերազանցապես տարածված է բազմամյա սառույցի գոտիներում, որի համար այն երբեմն անվանում են սառույցային կամ բևեռային կարստ:

ТЕРМОМЕТР ВОДНЫЙ — ՋՐԻ ՋԵՐՄԱՆԱԿ, ջրերի ջերմաստիճանը չափելու համար սովորաբար օգտագործվում է ծուլ ջերմաչափ, որը ջերմաստիճանային տատանումներին դանդաղ արձագանքող հատուկ սնդիկային ջերմաչափ է: Այն ներդրվում է ջերմաիներտ նյութից (ճկազանգված, հատուկ մետաղ) պատրաստված պատյանի մեջ, որի հիմնամասում հարմարեցվում է նույն նյութից պատրաստված բաժակ: Վերջինը ջերմաչափը մեխ. հարվածներից պաշտպանելուց բացի, լցվելով փորձարկվող ջրով, կաշուն է պահում ջերմաչափի ցուցումը՝ մինչև հորատանցքից (ջրհորից) դուրս հանելը: Խորը հորատանցքերում ջրի ջերմաստիճանը չափելու համար օգտագործվում է մետաղյա պարկուճի մեջ տեղադրված ատավելագույն ջերմաչափ, որը ֆիքսում է ջրի ամենաբարձր ջերմաստիճանը: Սովորաբար պարկուճի մեջ տեղադրվում է 2 ջերմաչափ, որոնք մինչև հորատանցք իջեցվելը ստեղծում են չափվող խորությունում սպասվող ջերմաստիճանից 8—10° ցածր: Վերջին տարիներին գործարկվել են ավտոմատ գրառող հատուկ էլեկտրական ջերմաչափեր, որոնք թույլ են տալիս հորատանցքի ողջ երկարությամբ չափել ջրի ջերմաստիճանային փոքր տատանումները: Ջերմաչափական աշխատանքները հորատանցքում կատարվող այլ ուսումնասիրությունների հետ համատեղ հաճախ հնարավորություն են տալիս զգալի ճշտությամբ որոշել ջրատար հորիզոնների, կլանող ու ջրամերժ ապարների ջրաներկը. շերտադրությունը:

ТЕРМОМЕТР ГЛУБИННЫЙ — ԽՈՐՀԱՅԻՆ ՋԵՐՄԱՆԱԿ, ջերմաչափ, որի օգնությամբ մինչև որոշակի խորությունները (3,0—3,5 մ) չափվում է հողի ջերմաստիճանը: Մինչև 20 սմ խորությունները չափելիս օգտագործվում է այնպիսի Խ. Ջ., որի սանդղակը հողից դուրս է մնում, իսկ ավելի մեծ խորությունների համար օգտագործվում է կաղապարված Խ. Ջ., որը իջեցվում-բարձրացվում է ջերմամեկուսիչ խողովակներով ամրակապված հորատանցքի մեջ:

ТЕРМОМЕТР ЭЛЕКТРИЧЕСКОГО СОПРОТИВЛЕНИЯ — ԷԼԵԿՏՐԱԿԱՆ ԴԻՄԱԴՐՈՒԹՅԱՆ ՋԵՐՄԱՆԱԿ, ջերմաչափ, որը գործում է մետաղների ջերմության բարձրացմանը զուգընթաց էլեկտրական դիմադրության բարձրացման սկզբունքի հիման վրա: Է. դ. ջ-երը, որոնց ճշտությունը ներկայումս հասցվել է $\pm 0,001^\circ \text{C}$,

հաշտողությամբ օգտագործվում են երկրաջերմային ուսումնասիրությունների և ընդհանրապես հորատանցքերում ջերմաստիճանային չափումների համար: Է. դ. ջ. հորատանցք է իջեցվում հատուկ կաթելի օգնությամբ, որը նավթի կամ աղաջրերի քայքայիչ գործունեությանը չի ենթարկվում:

ТЕРМЫ — ՋԵՐՄԵՐ (ԹԵՐՄԵՐ), ստ. ջրեր և աղբյուրներ, որոնք ունեն համեմատաբար բարձր ջերմաստիճան (տե՛ս ստ. ջրերի դասակարգում ըստ ջերմաստիճանի): Տարբերում են հարաբերական Ջ., որոնց ջրի ջերմաստիճանը բարձր է տվյալ շրջանի օդի տարեկան միջին ջերմաստիճանից (նրանց ջերմաստիճանը կարող է լինել 20° -ից ցածր) և բացարձակ Ջ., որոնց ջրի ջերմաստիճանը գերազանցում է երկրագնդի օդի տարեկան միջին առավելագույն ջերմաստիճանից (34° Ց): Համաքաղաքությունում Ջ. են համարվում 20° Ց բարձր ջերմություն ունեցող ջրերը: Ջ. տաքանում են ընդերքի ջերմությամբ, որն ըստ խորության բարձրանում է երկրաթերմիկ աստիճանով (կամ գրադիենտով): Երիտասարդ հրաբխականության շրջաններում, որտեղ երկրաթերմիկ աստիճանը չի գերազանցում $5-10$ մ-ից, արդեն ոչ մեծ խորությունների վրա հանդիպում են գերտաք ջրեր, որոնք երկրի մակերևույթ են դուրս գալիս ջրային գոլորշու կամ եռացող աղբյուրների՝ հեյզերների տեսքով:

ТЕРРАСА ТРАВЕРТИНОВАЯ — ՏՐԱՎԵՐՏԻՆԱՅԻՆ ԴԱՐԱՎԱՆԴ, հանքային աղբյուրների ելքի շրջակայքում տրավերտինի (կածբարա-կրաքարային տուֆի) նստվածքների մակահոսուկային (հոսանստվածքային) հարթեցված մակերևույթ: Տրավերտինի նստվածքներում դարավանդների առաջացումը պայմանավորված է հանքային ջրի ատվակի խորացմամբ: Նախկին ԽՍՀՄ-ում Տ. դ-ներ հայտնի են Պլյատիգորսկի, Բորժոմի շրջաններում, Կամչատկայում, Միջին Ասիայում, Հսպատանում և այլուր: Միկրոդարավանդների ձևով Տ. դ-ներ հանդիպում են նաև գործող հեյզերների տեղամասերում (Նոր Զելանդիա, Իսլանդիա, ԱՄՆ ևն):

ТЕТРОПОДЫ — ՏԵՏՐՈՊՈՂԻՆԵՐ, պիսպաշտպան կառույցի տարր, որը բետոնից կամ երկաթբետոնից պատրաստվում է իշոտնուկի տեսքով («շորքտանի հրեշ»): Գաբիոնի, դժախի և այլ տարրերի նման, Տ. տեղադրվում են ավերված մաս պատերի առաջնամասում և կոչված են թուլացնել ալիքի հարվածային ուժը:

ТЕХНИЧЕСКИЕ ВОДЫ — ՏԵԽՆԻԿԱԿԱՆ ՋՐԵՐ, ջրեր, որոնք որակապես պիտանի են ամենաբազմազան արդյունաբերական արտադրության և կաթսայատների սնման համար: Կախված արտադրության տեսակից (մետաղագործություն, շինարարություն, սնունդ, դեղագործություն ևն), ինչպես նաև օգտագործման նպատակներից (քիմ. գործընթացներ, լվացում, հովացում, ջեռուցում ևն), Տ. ջ-ի որակը կարող է էապես տարբեր լինել:

ТЕХНОГЕНЕЗ — ՏԵԽՆԱԾՆՈՒԹՅՈՒՆ, երկրաձևաբանական, երկրաքիմ. և հանքաբանական գործընթացների համակցություն, որը պայմանավորված է մարդու ինժեներական գործունեությամբ: Ժամանակակից տեխնիկայով զինված մարդու ինժեներական գործունեությունը առաջին հերթին հանգեցնում է ռելիեֆի էական ձևափոխումների (տե՛ս Рельеф техногенный): Տ-ի գործընթացները մեծ դեր են կատարում նաև երկրաքիմիայում, իսպառնելով երկրաքիմ. գործընթացների բնական ընթացքը: Տ. նշանակությունը հատկապես մեծացավ այն ժամանակներից, երբ

մարդն սկսեց կառավարել ատոմի տրոմման գործընթացները: Լեռնահանքային արդյունաբերության անող տեմպերը, մարդու շին. և հատկապես ջրաշին. գործունեությունը արդեն հանգեցնում են երկրակեղևում լարումների վերաբաշխմանը, որի արդյունքում ծնվում են մուլնիսկ արհեստական երկրաշարժեր (տե՛ս Землетрясение техногенное):

ТЕХНОСФЕРА — ՏԵԽՆՈԼՈԳԻԱ, երկրակեղևի զոնա, որի սահմաններում ծավալվում է մարդու ինժեներական գործունեությունը: 80-ական թվականների լեռնահանքային արդյունաբերության պրակտիկայում բաց հանքերի խորությունը հասել է 1,5 կմ-ի, ստ. փորվածքների խորությունը՝ 4,5 կմ-ի, իսկ աշխարհում ամենախոր հորատանքը (Չուլս թերակղզի) գերազանցում է 12,3 կմ խորությունը:

ТЕЧЕНИЕ ПОЧВЫ — ԲՈՒՍԱՀՈՂԵՐԻ ՀՈՍՔ, տե՛ս Солифлюкция (почво-течение):

ТИКСОТРОПНЫЕ ЯВЛЕНИЯ (ТИКСОТРОПИЯ) — ՏԻՔՍՈՏՐՈՊԻԱ ԵՐԵՎՈՒԹՅՈՒՆԵՐ (ՏԻՔՍՈՏՐՈՊԻՈՒԹՅՈՒՆ), մեխ. ներգործության դեպքում (ցնցում, խառնում) մուրր դիսպերս գրունտների (հուսագրունտների, ժելեների ևն) ջրիկանալու կամ զոլերի ու կախությունների (սուսպենզիաների) վերածվելու հատկություն: Տիքսոտրոպություն ծնող պատճառները վերացնելիս զոլերը կամ կախությունները վերստին մակարդվում, վերածվում են դոնողաճանճան զանգվածի (ժելի), այսինքն Տ. ե. դարձելի են և կարող են դրսևորվել բազմաթիվ անգամ: Բացի մեխ. ներգործությունից, Տ. ե. կարելի է առաջացնել նաև էլեկտրական հոսանքի, գերձայնային ալիքների և այլ միջոցներով, որը օգտագործվում է քիմ. արդյունաբերությունում տեխ. քութների ու տանձի արտադրության ժամանակ, ինչպես նաև որոշակի պայմաններում հորատման լուծույթ պատրաստելու գործում:

ТИПЫ БОЛОТ — ԾԱՀԻԾՆԵՐԻ ՏԻՊԵՐ, ճահիճների ամենատարածված հատկանիշների համակարգը արտացոլող խոշոր դասակարգման միավոր, որի համաձայն տարբերում են 3 հիմնական տիպեր. 1) ցածրադիր (էվտրոֆիկ) ճահիճներ, որոնց սնմանը մթնոլորտային տեղումների հետ մեկտեղ մասնակցում են նաև մակերևւթային և գրունտային ջրերը: Այստեղ աճում է էվտրոֆիկ (հանքային սնման պայմանների նկատմամբ պահանջկոտ) բուսականություն, 2) բարձրադիր (օլիգոտրոֆիկ) ճահիճներ, որոնց սնումը գերազանցապես կատարվում է ի հաշիվ մթնոլորտային տեղումների, իսկ մակերևույթը հաճախ ոռոցիկ տեսք ունի: Այստեղ աճում է օլիգոտրոֆիկ (հանքային սնման պայմանների նկատմամբ ոչ պահանջկոտ) բուսականություն, 3) անցումնային (լիգոտրոֆիկ) ճահիճներ, որոնք մախորդ երկու տիպերի միջև միջանկյալ տեղ են գրավում և բնութագրվում են լիգոտրոֆիկ բուսականությամբ:

Ըստ ճահիճների տեղադիրքի տարբերում են ողողահունային (պոլմային), նոլտային, լանջային, ջրբաժանային և մերձարավանդային ճահիճներ: Ըստ բուսականության աճի տարբերում են անտառատպատ, խոտածածկ և մամուլատառ ճահիճներ:

ТОЛКАЮЩИЙ ОПОЛЗЕНЬ — ՀՐՈՂ ՍՈՂԱՆՔ, տե՛ս Оползень детрузивный:

ТОРПЕДИРОВАНИЕ СКВАЖИН — ՀՈՐԱՏԱՆՑՔԵՐԻ ՏՈՐՊԵԴԱՀԱՐՈՒՄ, պայթեցման միջոցով հորատանցքում հեղուկի կամ գազի ներհոսքի ավելացման եղանակ: Զանգվածային ապարների տարածման հատվածում հորատանցքի մեջ իջեցված հատուկ արկի (տորպեդի) պայթեցումից ապարներում ճեղքեր են առաջանում, որոնցից հեղուկը (նավթը, ջուրը) կամ գազը հեշտությամբ ներհոսում է հորատանցքի մեջ:

ТОРФЯНЫЕ ВОДЫ — ՏՈՐՖԱՅԻՆ ՋՐԵՐ, տորֆային ճահիճների ջրեր, որոնք սովորաբար մուգ-դարչնագույն են և հարուստ են հումինային թթուներով: Տ. ջ-ից ձևավորվող հոսքերը «սև գետակներ» են հիշեցնում:

ТОЧКА РОСЫ — ՅՈՂԻ ԿԵՏ, օդի խոնավության կարևոր բնութագիր, որը համապատասխանում է ալնպիսի ջերմաստիճանի, մինչ որը սառչելիս նրանում պարունակվող գոլորշիները հասնում են հագեցման սահմանին և խտանալով՝ վերածվում են ցողի կաթիլների:

ТРАВЕРС — ՄԻՋԱԹՈՒՄԲ, ծովափնյա կամ գետափնյա ափապաշտպան պատ-
նեշները լայնակիորեն միացնող հողաթուրք:

ТРАНСПИРАЦИЯ — ՏՐԱՆՍՊԻՐԱՅԻԱ, ջրի գոլորշիացումը բուսականության կողմից: Տ-ի շնորհիվ բույսերում առաջանում է ջրային հոսանք՝ արմատներից դեպի տերևները, որոնք հանդիսանում են բույսերի հիմնական գոլորշիացնող օրգանը: Տ. բույսերը պաշտպանում է գերտաքացումից և ջրային հոսքի հետ սնում է հանքային միացություններով: Տարբեր բույսերի համար Տ-ի մեծությունը տարբեր է: Օր., 1 հա ցորենի ցանքատարածությունից վեգետացիոն պերիոդում Տ. է կատարվում մոտ 2 մլն կգ ջուր, իսկ 1 հա կաղամբի ցանքատարածությունից՝ 8 մլն կգ ջուր:

ТРАНШЕЯ — ԱՌՎԱՓՈՍ (ԽՐԱՄՈՒՎԻ), լեռնային բաց փորվածք, որն ունի լայնական սեղանաձև կտրվածք և նրա համեմատությամբ քաղմապատիկ մեծ երկարություն: Զբաղեկյալ. նպատակներով փորված Ա-երը ծառայում են հանքադաշտերի, հողատեսքերի, շինհրապարակների և այլ օբյեկտների ջրազրկման, գրունտային ջրերի մակարդակի իջեցման, ջրհեռացման և այլնի համար:

ТРЕЩИННЫЕ ВОДЫ — ԾԵՂՔԱՅԻՆ ՋՐԵՐ, ստ. ջրեր, որոնք տեղադրված են ապարածային ապարների ճեղքերի մեջ: Կախված ճեղքերի մեծությունից և հաղորդակցվածության աստիճանից, նրանցում ջրի շարժումը կարող է ունենալ ինչպես շիթային (լամինար), այնպես էլ մրկային (տուրբուլենտ) բնույթ:

ТРЕЩИННО-КАРСТОВЫЕ ВОДЫ — ԾԵՂՔԱԿԱՐՏԱՅԻՆ ՋՐԵՐ, ստ. ջրեր, որոնք կապված են ապարների ճեղքերի և կարստային դատարկությունների հետ: Ծ. ջ., որոնց հատուկ է մրկային (տուրբուլենտ) շարժումը, լայնորեն տարածված են ծալքավոր մարգերի տեղախախտված կրաքարային հատվածքներում:

ТРЕЩИННО-ПОРОВЫЕ ВОДЫ — ԾԵՂՔԱՄԱԿՈՏԱՅԻՆ ՋՐԵՐ, ստ. ջրեր,

որոնք կապված են ապարների միմյանց հետ հաղորդակցվող ճեղքերի ու ծալոտիների հետ: Ծ. 2-ին հիմնականում հատուկ է շիթային (լամինար) շարժումը:

ТРЕЩИНОВАТОСТЬ ПОРОД — ԱՊԱՐՆԵՐԻ ԾԵՂՔԱՎՈՐՎԱԾՈՒԹՅՈՒՆ, ապարներում տարբեր ծագման ու չափերի, սովորաբար միմյանց հետ հաղորդակցվող ճեղքերի համակցություն: Ըստ ծագման տարբերում են լիթոգենետիկական, տեկտ., հոդմահարման, գրավիտացիոն, չորացման (կծկման), ստոնամանիքային (սառեցման-հալման) և այլ ճեղքեր: Քանակապես ճեղքավորվածությունը որոշվում է ապարի բնակտորի ողջ ճեղքերի ծավալի և նրա ընդհանուր ծավալի հարաբերությամբ: Հաճախ որպես Ա. ճ. կարևոր չափանիշ ընդունվում է ճեղքերի լայնությունը, ըստ որի ստանձնացվում են. 1) նորը — < 1 մմ, 2) մանր — $1-5$ մմ, 3) միջին — $5-20$ մմ, 4) խոշոր — $20-100$ մմ և, 5) շատ խոշոր ճեղքեր — > 100 մմ:

ТРЕЩИНЫ БОКОВОГО (БОРТОВОГО) ОТПОРА — ԿՈՂԱՅԻՆ ԱՐՏԱՍԵՂՄԱՆ ԾԵՂՔԵՐ, խորը գետահովիտների բարձրադիր ափերին գտնվող ճեղքեր, որոնք առաջանում են ջրաստափի ճնշման կտրուկ անկման հետևանքով: Կ. ա. ճ. ձգվում են ափերին զուգահեռ, ըստ բնույթի բաց (հորանցող) են և սկիզբ են դնում ափերի փլուզմանն ու ողողամաշմանը:

ТРЕЩИНЫ СКАЛЫВАНИЯ — ԿՈՏՐՄԱՆ ԾԵՂՔԵՐ, ապառաժային ու կիսա-ապառաժային ապարների սեղմման ժամանակ ճնշման ուղղությամբ որոշ անկյան տակ առաջացող ճեղքեր:

ТРЕЩИНЫ УСАДКИ (УСЫХАНИЯ, ВЫСЫХАНИЯ) — ԿԾԿՄԱՆ (ՉՈՐԱՅՄԱՆ) ԾԵՂՔԵՐ, կավային ապարների չորացման ու կծկման հետևանքով առաջացող ճեղքեր, որոնք ապարների մակերևույթը բաժանում են բազմանիստ (առավելապես $5-6$ նիստով) հատվածների և դեպի խորքը առաջացնում են պլունաձև անջատումներ: Կ. ճ-ի լայնությունը սովորաբար հասնում է $15-20$ սմ-ի, իսկ խորությունը՝ մինչև $40-50$ սմ-ի, սակայն անապատային թափիրների հզոր կավային շերտերում նրանց լայնությունը կարող է հասնել $30-40$ սմ-ի, իսկ խորությունը՝ $1-2$ մ-ի: Հոմանիշ՝ պոլիգոնալ ճեղքեր:

ТУНДРОВЫЕ ВОДЫ — ՏՈՒՆԴՐԱՅԻՆ ԶՐԵՐ, ըստ Վ. Ս. Իլյինի, տունդրայի և հյուսիսային գոտու գրունտային ջրեր, որոնք տեղադրված են երկրի մակերևույթին մոտ, բազմամյա սառցույթի գործունեա շերտի մեջ: Տ. ջ-ին բնորոշ են աննշան հանքայնացումն ու օրգ. նյութերի բարձր պարունակությունը:

ТУРБУЛЕНТНОЕ ТЕЧЕНИЕ — ՄՐՐԿԱՅԻՆ (ՏՈՒՐԲՈՒԼԵՆՏ) ՀՈՍԱՆՔ, հեղուկի (կամ գազի) հոսանք, որի դեպքում հեղուկի մասնիկները կատարում են անկանոն քառասյին շարժում՝ ամենաբարդ հետագծերով: Մ. հ., որը հաստատվում է Ռեյնոլդսի թվով (տե՛ս Рейнольдса число), շիթային (լամինար) հոսանքից տարբերվում է ինտենսիվ մրրկայնությամբ, գալարումներով, ջերմափոխանակությամբ, շփման գործակցի բարձր արժեքներով ևն:

ТЮБИНГ — ՏՅՈՒԲԻՆԳ, երկու և ավելի շրջանային ու շառավղային կոշտության կողերով, միացնող հեղույաների և ետամրակապային տարածության տամպոնացման

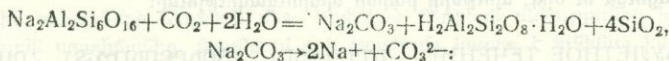
համար անհրաժեշտ անցքերով գլանաձև սեգմենտ: Տ-ները պատրաստվում են մետաղից կամ երկաթբետոնից և ծառայում են կապիտալ ստ. փորվածքների (հանքափողերի, թունելների, մետրոների) ամրակալման համար:

ТЯЖЕЛАЯ ВОДА — ԾԱՆՐ ԶՈՒՐ, ջրի իզոտոպային տարատեսակ, որի մոլեկուլում ջրածնի ատոմները փոխարինված են ծանր իզոտոպներով: Առավել հազվադեպ է D_2O (D դեյտերում և O^{16}), որի խտությունը $+20^\circ C$ հավասար է $1,1056$ գ/սմ³, առավելագույն խտությունը դիտվում է $+11,6^\circ C$, եռման ջերմաստիճանը $+101,42^\circ C$, հալման ջերմաստիճանը՝ $+3,823^\circ C$: Բնական ջրերում $H_2O : D_2O$ հարաբերությունը կազմում է մոտ $6800 : 1$: Ծ. ջ. ճնշող ազդեցություն է ունենում օրգանիզմների վրա, իսկ մեծ դոզաներով՝ մահ է առաջացնում: Ծ. ջ. օգտագործվում է ատոմային ռեակտորներում որպես նեյտրոնների դադադեցուցիչ և ջերմակիր:

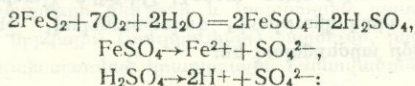
— У —

УГЛЕКИСЛОТА АГРЕССИВНАЯ — ԱԳՐԵՍԻՎ ԱԾՆԱԹՔՈՒ, ածխաթթու, որն ընդունակ է լուծույթի վերածելու կալցիումի կարբոնատը հետևյալ հավասարումով՝ $CaCO_3 + H_2O + CO_2 \rightleftharpoons Ca^{2+} + 2HCO_3^-$: Ռեակցիան դարձելի է, մինչև վերջ չի շրջանադառնում, այսինքն՝ լուծույթում եղած ածխաթթվի մի մասը ռեակցիայից հետո մնում է ազատ վիճակում, կարգավորում է լուծույթում պինդ $CaCO_3$ ու HCO_3^- իոնների շարժուն հավասարակշռությունը և կոչվում է հավասարակշռիչ ածխաթթու: Եթե ջրում ազատ ածխաթթվի պարունակությունը ավել է հավասարակշռության համար անհրաժեշտ քանակից, ապա այդպիսի ջուրը ընդունակ է լուծելու կրաքարի նորանոր քանակություններ՝ մինչև վերստին հավասարակշռված վիճակ ստեղծվելը: Ազատ ածխաթթվի հալելյալ մասը, որը ծախսվում է $CaCO_3$ -ի լուծման համար, կոչվում Ա. ա.: Ա. ա-ի պարունակությունը որոշվում է ինչպես փորձնականորեն հատուկ եղանակով վերցված ջրի նմուշներում, այնպես էլ հաշվարկային եղանակով և հատուկ գրաֆիկների օգնությամբ: Ա. ա-ի մեծությամբ գնահատվում է ջրի ագրեսիվությունը բետոնի (ցեմենտի) և կարբոնատային ապարների նկատմամբ:

УГЛЕКИСЛОТНОЕ И СЕРНОКИСЛОТНОЕ ВЫВЕТРИВАНИЕ — ԱԾՆԱԹՔՈՒ ԱՅԻՆ ԵՎ ԾՄԾԱԹՔՈՒ ԱՅԻՆ ՀՈՂՄՆԱՀԱՐՈՒՄ, քիմ. հողմահարման գործընթաց, որի արդյունքում առաջանում են ջրում լուծելի միացություններ: Ածխաթթվային հողմահարումը տեղի է ունենում ածխաթթվի ու ջրի ազդեցության տակ հետևյալ սխեմայով.

Ծմբաթթվային հողմահարումը տեղի է ունենում ծմբաթթվի և ջրի մասնակցությամբ, դիցուք, հետևյալ սխեմայով.

Առ. ջրերում ածխաթթվային հողմահարումը կարող է տեղի ունենալ անկախ

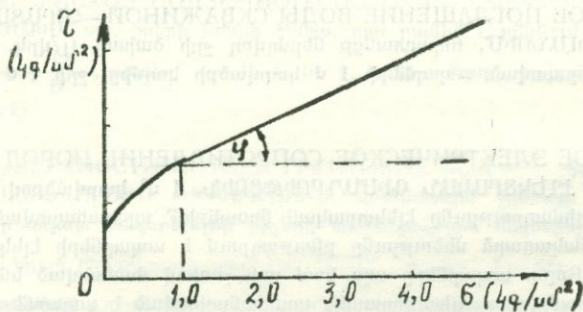
նրանց տեղադրման խորությունից, քանի որ բոլոր ջրերում այս կամ այն քանակությամբ ածխաթթու պարունակվում է: Ծծմբաթթվային հողմահարման խորությունը որոշվում է թթվածնի և ծծմբաթթվային հողմահարման արգասիքների թափանցման խորությունից: Բարենպաստ պայմաններում (բաց, լվացված կառուցվածքներում) այն կարող է հասնել 1000 մ-ի:

УГЛЕКИСЛЫЕ ВОДЫ — ԱՇՆԱԹԹՎԱՅԻՆ ՋՐԵՐ, բնական ջրեր, որոնք պարունակում են 250 մգ/լ-ից ավել քանակությամբ ազատ ածխաթթու գազ (CO_2): Ստ. ջրերում CO_2 առավել շատ տարածված գազերից է: Օր., Հայաստանի հանքային ջրերում այն հանդիսանում է զլխավոր բաղադրիչ: Հանքավանի, Ջերմուկի, Արզնու և այլ հանրահայտ հանքային ջրերում CO_2 -ի պարունակությունը հասնում է 2—3 գ/լ:

УГЛЕКИСЛЫЕ ФУМАРОЛЫ (МОФЕТТЫ) — ԱՇՆԱԹԹՎԱՅԻՆ ՖՈՒՄԱՐՈՆԵՐ (ՄՈՖԵՏՆԵՐ), ցածր ջերմության (մինչև $+100^\circ \text{C}$) ֆումարոլներ, որոնք արտաբերում են զլխավորապես ածխաթթու գազ (CO_2) և ջրային գոլորշիներ:

УГЛОВЫЕ (СТЫКОВЫЕ) ВОДЫ (ВОДЫ УГЛОВ ПОР, ПО ЦУНКЕРУ; ПЕНДУЛЯРНЫЕ ВОДЫ, ПО ФЕРНСМОНСУ) — ԱՆԿՅՈՒՆԱՅԻՆ (ԾԱՅՐԱԿՑՎԱԾՔԱՅԻՆ) ՋՐԵՐ (ԸՍՏ ՑՈՒՆԿԵՐԻ ԾԱԿՈՏԻՆԵՐԻ ԱՆԿՅՈՒՆԵՐԻ ՋՐԵՐ, ԸՍՏ ՖԵՐՆՍՄՈՆՍԻ ՊԵՆԴՈՒԼՅԱՐ ՋՐԵՐ), ապարի մասնիկների կցատեղերում ռդակաձև ջրեր, որոնք տեղ են գտնում ծակոտիների անկյուններում և ունենում են մազանոթների մեցիսի հիշեցնող ջրային մակերևույթ: Ա. ջ. ֆունկիուլյար ջրերից (տե՛ս Բунжулярные воды) տարբերվում են նրանով, որ ջրային ռդակներն անշատ են:

УГОЛ ВНУТРЕННЕГО ТРЕНИЯ — ՆԵՐՔԻՆ ԸՓՄԱՆ ԱՆԿՅՈՒՆ, գրունտի սողքի (կողաշարժի) փորձարկման դիագրամի ուղղաձիգ հատվածի անկյունը մորմալ լարման առանցքի նկատմամբ (նկ. 14):

Նկ. 14. Ուղղաձիգ բեռնվածքից (τ) կողաշարժող լարման (σ) կախման գրաֆիկ:

Ն. Չ. ա. դառնում է կայուն, երբ կողաշարժի լարումը՝ $\sigma \geq 1$ կգ/սմ²: Ն. Չ. ա. հանդիսանում է գրունտի կողաշարժման ժամանակ նրանում առաջացող ներքին շփման ուժերի ցուցանիշ:

УГОЛ ЕСТЕСТВЕННОГО ОТКОСА — ԲՆԱԿԱՆ ԹԵԲՔՈՒԹՅԱՆ ԱՆԿՅՈՒՆ, փոխար ասպարներից կազմված լանջի կամ թափվածքի թեքության անկյուն, որի դեպքում նրանք հավասարակշռված վիճակում են, սողանքի կամ փուլման չեն ենթարկվում: Բ. թ. ա. կախված է ասպարների մեխ. ու միներալային կազմից և վիճակից (չոր, խոնավ, կոնսոլիդացված են), իսկ կավային գրունտների համար՝ նաև թեքության բարձրությունից:

УДЕЛЬНАЯ ВЛАЖНОСТЬ ВОЗДУХА — Օդի ՏԵՍԱԿԱՐԱՐ ԽՈՆԱՎՈՒԹՅՈՒՆ, օդի որոշակի ծավալում պարունակվող ջրային գոլորշիների կշռի (գ-երով) հարաբերությունը տվյալ ծավալի օդի կշռին (կգ-երով):

УДЕЛЬНАЯ ВОДООТДАЧА — ՏԵՍԱԿԱՐԱՐ ԶՐԱՏՎՈՒԹՅՈՒՆ, ասպարից (ջրատար շերտից) ազատ ձևով անջատվող գրավիտացիոն ջրի ծավալի հարաբերությունը տվյալ ասպարի (շերտի) ծավալին:

УДЕЛЬНАЯ ПОВЕРХНОСТЬ ЧАСТИЦ — ՄԱՍՆԻԿՆԵՐԻ ՏԵՍԱԿԱՐԱՐ ՄԱԿԵՐԵՎՈՒԹՅՈՒՆ, մասնիկների գումարային մակերևույթը ասպարի միավոր ծավալում:

УДЕЛЬНАЯ ПОРИСТОСТЬ ПОРОД — ԱՊԱՐՆԵՐԻ ՏԵՍԱԿԱՐԱՐ ՄԱԿՈՍԿԵՆՈՒԹՅՈՒՆ, նույնն է, ինչ ասպարների ծակոտկենության գործակիցը (տե՛ս Коэффициент пористости пород):

УДЕЛЬНАЯ ТЕПЛОЕМКОСТЬ — ՏԵՍԱԿԱՐԱՐ ԶԵՐՄՈՒՆԱԿՈՒԹՅՈՒՆ, ջերմության այն քանակությունը, որն անհրաժեշտ է հաղորդել մարմնի միավոր զանգվածին (1 գ)՝ նրա ջերմությունը 1°-ով բարձրացնելու համար:

УДЕЛЬНОЕ ПОГЛАЩЕНИЕ ВОДЫ СКВАЖИНОЙ — ՀՈՐԱՏԱՆՑՔԻ ՏԵՍԱԿԱՐԱՐ ԶՐԱՎԱՆՈՒՄ, հորատանցք ներմուկող ջրի ծախսը (լ/վրկ, լ/րոպե), որը կլանվում է հորատված ասպարների 1 մ կտրվածքի կողմից՝ ջրի 1 մ ճնշման դեպքում:

УДЕЛЬНОЕ ЭЛЕКТРИЧЕСКОЕ СОПРОТИВЛЕНИЕ ПОРОД — ԱՊԱՐՆԵՐԻ ՏԵՍԱԿԱՐԱՐ ԷԼԵԿՏՐԱԿԱՆ ԴԻՄԱԴՐՈՒԹՅՈՒՆ, 1 մ² կտրվածքով 1 գծմ ասպարի ցույց տված դիմադրությունը էլեկտրական հոսանքին՝ արտահայտված օհմ. մ-երով: Ա. տ. է. դ. հակադարձ մեծությունը բնութագրում է ասպարների էլեկտրահաղորդականությունը: Բոլոր ասպարները այս կամ այն չափով համակված են իոնային հաղորդականությամբ, որը գլխավորապես պայմանավորված է ասպարների ծակոտիների ջրերի հանքայնացման աստիճանով ու բնույթով, իսկ մետաղային հանքայնացումով ասպարները (հատկապես սուլֆիդներ) օժտված են նաև էլեկտրոնային հաղորդականությամբ: Ա. տ. է. դ. տատանվում է մեծ սահմաններում, ընդ որում սովորաբար նստվածքային Ա. տ. է. դ. ավելի ցածր է, քան հրաբխային ու փոխակերպա-

յին ապարներից: Սուֆիդային հանքաքարի, ինչպես նաև գրաֆիտի ու անտրա-
ցիտի տեսակարար էլեկտրական դիմադրությունը խիստ փոքր է (օհմ. մ-ի տաս-
նորդական մասեր): Ստ. ջրերի տեսակարար էլեկտրական դիմադրությունը սովորա-
բար տատանվում է 0,02—1,0 օհմ. մ սահմաններում, ընդ որում, ինչքան ջրերի
հանքայնացումը մեծ է ու ջերմաստիճանը ցածր, այնքան նրանց էլեկտրական
դիմադրությունը փոքր է:

УДЕЛЬНЫЙ ВЕС (γ) — ՏԵՍԱԿԱՐԱՐ ԿՇԻՌ (γ), բացարձակ չոր ապարի
G կշռի հարաբերությունը նրա կմախքի V ծավալին՝ $\gamma = \frac{G}{V}$ — գր/սմ³: Միներալների
S. կ. ընդհանրապես տատանվում է մեծ սահմաններում (0,9—23,0 գ/սմ³), ա-
կայն ապար կազմող գլխավոր միներալներինը կազմում է 2,0—3,4 գ/սմ³: Բնական
ջրի S. կ. որոշվում է տվյալ ջրի կշռի և նույն ծավալի թորած ջրի կշռի հարաբե-
րությամբ՝ միևնույն ջերմաստիճանում ($\frac{dt^\circ}{t^\circ}$), կամ +4° Ց դեպքում ($\frac{dt^\circ}{4^\circ}$): Բնական
ջրի S. կ. մեծանում է նրա հանքայնացման բարձրացմանը զուգընթաց և որոշ աղա-
ջրերի համար կարող է հասնել 1,2—1,3 գ/սմ³-ի:

УДЕЛЬНЫЙ ДЕБИТ СКВАЖИНЫ (q) — ՀՈՐԱՏԱՆՑՔԻ ՏԵՍԱԿԱՐԱՐ ԾԱԽՍ,
(q), հորատանցքի ջրի (նավթի) Q ծախսի հարաբերությունը հորատանց-
քում ջրի (նավթի) մակարդակի S իջեցմանը. $q = -\frac{Q}{S}$ — 1/վրկ/մ: Հ. տ. ծ. ցույց է
տալիս, թե հորատանցքում ջրի մակարդակը 1 մ իջեցման դեպքում ինչ քանակու-
թյան ջուր է ստացվում (1/վրկ):

УДЕЛЬНЫЙ ОБЪЕМ — ՏԵՍԱԿԱՐԱՐ ԾԱՎԱԼ, նյութի միավոր զանգվածի
գրադեցրած ծավալը, որն իրենից ներկայացնում է խտության հակադարձ մեծու-
թյունը: S. ծ-ի չափման միավորն է սմ³/գ, տեխնիկայում հաճախ արտահայտվում է
նաև մ³/կգ կամ մ³/տ:

УДЕЛЬНЫЙ РАСХОД ПОДЗЕМНОГО ПОТОКА — ՍՏՈՐԵՐԿՐՅԱ ՀՈՍՔԻ
ՏԵՍԱԿԱՐԱՐ ԾԱԽՍ, ստ. ջրերի հոսքի ծախս, որը բաժին է ընկնում նրա միավոր
լայնությանը՝ $q = \frac{Q}{B}$, որտեղ՝ q — Ս. հ. տ. ծ. է, Q — հոսքի ծախսն է, B — հոս-
քի լայնությունն է:

УКЛОН ПОВЕРХНОСТИ ПОТОКА ГРУНТОВЫХ ВОД — ԳՐՈՒՆՏԱՅԻՆ
ՋՐՀՈՍՔԻ ՄԱԿԵՐԵՎՈՒՑԹԻ ԹԵՔՈՒԹՅՈՒՆ, գրունտային ջրհոսքի ուղղությամբ
2 կետերում ջրի ազատ մակերևույթի ճիշերի տարբերության հարաբերությունը այդ
2 կետերի միջև եղած հեռավորությանը՝ $J = \frac{h_1 - h_2}{l}$, որտեղ՝ J — հիդրավիկ թեքու-
թյունն է կամ անկման գրադիենտը, h_1 , h_2 — ջրի մակերևույթի ճիշերը՝ 2 կետերում,
l — այդ կետերի միջև եղած հեռավորությունն է:

УПЛОТНЕНИЕ ГРУНТОВ — ԳՐՈՒՆՏՆԵՐԻ ԽՏԱՑՈՒՄ, գրունտների խտու-
թյան մեծացում, որը տեղի է ունենում ի հաշիվ նրանց ծակոտկենության նվազման:

Խտացման հետևանքով մեծանում են գրունտի ծավալային կշիռը և սեղմման դիմադրությունը (բարձրանում է կրողունակությունը), նվազում են ծծանցման ու ջրակլանման հատկությունները ևն: Գ. խ. կատարվում է հարթում-տոփանումով, գլդրում-գլանակումով, թրթռահարումով, հիդրավիկ եղանակով ևն:

УПЛОТНЕННОСТЬ ГЛИНИСТЫХ ОТЛОЖЕНИЙ — ԿԱՎԱՅԻՆ ՆՍՏՎԱԾՔՆԵՐԻ ԽՏԱՅՎԱԾՈՒԹՅՈՒՆ, արտաքին բեռնվածքի փոփոխության դեպքում կավային նստվածքների ծակոտկենության նվազում, որի հետևանքով մեծանում է նրանց խտությունն ու ամրությունը, բարձրանում է կրողունակությունը: Բնական պայմաններում կավային ապարների խտացվածությունը պայմանավորվում է վերադիր ապարների գրավիտացիոն ճնշումով: Կ. և խ. բնութագրելու համար Վ. Ա. Պրիկլոնսկին առաջարկել է հետևյալ բանաձևը. $K_d = \frac{E_p - E}{E_p - E_p}$, որտեղ K_d -ն խտացվա-

ծության ցուցանիշն է, E -ն բնական կառուցվածքի գրունտի ծակոտկենության գործակիցն է, E_p -ը նույնն է՝ գրունտի պլաստիկ վիճակից հոսուն վիճակի անցման դեպքում, E_p -ն նույնն է՝ գրունտի պլաստիկ վիճակից կիսակարծր վիճակի անցման դեպքում: Կավային գրունտների համար E -ի տարբեր արժեքների դեպքում K_d -ի արժեքները բերված են 13-րդ աղյուսակում:

Աղյուսակ 13

Բերված ծակոտկենության արժեքներ	Խտացվածության ցուցանիշի արժեքներ	Կավային գրունտի վիճակ
$E > E_p$	$K_d < 0$	2 խտացված (փուխր)
$E = E_p$	$K_d = 0$	Խտացվածության սկզբնավորում
$E_p < E < E_p$	$0 < K_d < 1$	Պլաստիկ
$E = E_p$	$K_d = 1$	Անցում կիսակարծրի
$E < E_p$	$K_d > 1$	Գերխիտ կիսակարծր

УПЛОТНЯЕМОСТЬ ПЕСКОВ — ԱՎԱԶՆԵՐԻ ԽՏԱՑՄԱՆ ՈՒՆԱՎՈՒԹՅՈՒՆ, թափահարման կամ ցնցման հետևանքով ալազի հատիկների տեղադիրքի փոփոխման ունակություն, որը հանգեցնում է նրա ծակոտկենության նվազմանը և խտացվածության մեծացմանը: Ա. խ. ու. բնութագրելու համար օգտվում են հետևյալ արտահայտությունից. $F = \frac{E_{max} - E_{min}}{E_{min}}$ կամ, եթե բերված ծակոտկենությունը փոխա-

րինվում է ծակոտկենությամբ՝ $F = \frac{\Pi_{max} - \Pi_{min}}{\Pi_{min}(1 - \Pi_{max})}$, որտեղ՝ E_{max} , E_{min} — ալազի ծակոտկենության գործակիցն է՝ առավել փուխր և առավել խիտ վիճակներում, Π_{max} , Π_{min} — ալազի ծակոտկենությունն է նույն վիճակներում:

УПРУГАЯ ДЕФОРМАЦИЯ — ԱՌԱԶԳԱԿԱՆ ԶԵՎԱԽԱՍՏՈՒՄ, գրունտի

(մարմնի) ձևախախտում, որը վերանում է այն ծնող լարումների ազդեցությունը դադարեցնելիս:

УПРУГИЕ ЗАПАСЫ — ԱՌԱՋԳԱԿԱՆ ՊԱԾԱՐՆԵՐ, ջրի ծավալ, որը լրացուցիչ ստացվում է ճնշումնային հորիզոնից, երբ շահագործման գործընթացում շերտում նվազում է ճնշումը և դրսևորվում են շերտի ապարների ու ջրի առաձգական հատկանիշները (ապարի ծակոտիների սեղմում, ջրի ծավալային ընդարձակում): Ա. պ. կազմում են բնական պաշարների մի մասը և նշանակալից են բարձր ճնշման տակ գտնվող շերտերի դեպքում:

УПРУГИЕ СВОЙСТВА ГРУНТОВ — ԳՐՈՒՆՏՆԵՐԻ ԱՌԱՋԳԱԿԱՆ ՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ, գրունտների հատկություններ, որոնք բնութագրվում են երկայնակի ու լայնակի սեղմման մոդուլներով և առաձգական ալիքների տարածման արագությամբ:

УПРУГИЙ РЕЖИМ — ԱՌԱՋԳԱԿԱՆ ՌԵՇԺԻՄ, ըստ Վ. Ն. Շելկաշովի, շերտի ռեժիմ, որի դեպքում շերտի շահագործման գործընթացում նրա վարքի վրա էական ազդում են շերտի և այն հագեցնող ջրի (նավթի) առաձգական հատկությունները:

УПРУГОЕ СЖАТИЕ — ԱՌԱՋԳԱԿԱՆ ՍԵՂՄՈՒՄ, գրունտի առաձգական ձևախախտում, որն առաջանում է ուսումնասիրվող հարթության նկատմամբ գործադրվող նորմալ ուժերով և վերանում է այդ ուժերի ազդեցությունը դադարեցնելիս:

УПРУГОЕМКОСТЬ ВОДОНОСНОГО ПЛАСТА (КОЭФФИЦИЕНТ УПРУГОЕМКОСТИ) — ԶՐԱՏԱՐ ԾԵՐՏԻ ԱՌԱՋԳԱԿԱՆ ՏԱՐՈՂՈՒԹՅՈՒՆ (ԱՌԱՋԳԱԿԱՆ ՏԱՐՈՂՈՒԹՅԱՆ ԳՈՐԾԱԿԻՑ), մեծություն, որը բնութագրվում է շերտի և այն հագեցնող ջրի (նավթի) առաձգական հատկությունները, արտահայտում է շերտի առաձգական պաշարների փոփոխությունները՝ կախված ճնշումից: Առաձգական տարողության գործակիցը (β_x) որոշվում է հետևյալ բանաձևով. $\beta_x = n \cdot \beta_1 + \beta_2$, որտեղ n -ը ջրատար շերտի ծակոտկենությունն է, β_1 — հեղուկի ծավալային առաձգականության գործակիցն է, β_2 — շերտի ծավալային առաձգականության գործակիցն է: Թվապես β_x -ի մեծությունը հավասար է շերտի միավոր ծավալում հեղուկի առաձգական պաշարի փոփոխությանը՝ շերտային ճնշման 1 մթն. փոփոխության դեպքում:

УРАВНЕНИЕ БАЛАНСА ПОДЗЕМНЫХ ВОД — ՍՏՈՐԵՐԿՐԶԱ ԶՐԵՐԻ ՀԱԾՎԵԿՈՒԻ ՀԱՎԱՍԱՐՈՒՄ, ստ. ջրերի մուտքի ու ելքի բաղադրատարրերի կապի հավասարում (տե՛ս Балансовое уравнение):

УРЕЗ ВОДЫ — ԶՐԱԳԻԾ, գետի կամ լճի (ջրամբարի) տվյալ պահին ջրային մակերևույթի հատման գիծը ցամաքի (ափի) մակերևույթի հետ:

УРОВЕНЬ НАПОРНЫЙ — ԾՆՇՈՒՄՆԱՅԻՆ ՄԱԿԱՐԴԱԿ, հորատանցքում կամ ջրհորում ճնշումնային ջրերի կայունացած մակարդակ: Չափվում է պլավմանականոթեն ընդունած հարթության (երկրի մակերևույթ, ծովի մակերևույթ, ճնշումնային շերտի առաջադաշտ կամ հատակ) համեմատությամբ: Եթե Շ. մ. բարձր է երկրի

մակերևույթից, այսինքն հորատանցքը շատրվանում է, ապա ճնշման մակարդակը կոչվում է դրական, իսկ եթե այն ցածր է երկրի մակերևույթից, կոչվում է բացասական: Հոմանիշ՝ ճնշման (սիեզոմետրիկ) մակարդակ:

УРОВЕНЬ НЕУСТАНОВИВШИЙСЯ — ՉԿԱՅՈՒՆԱՑԱԾ ՄԱԿԱՐԴԱԿ, փոփոխական մակարդակ, որը դիտվում է շատրվանող ստ. ջրերի հորիզոնների բացման, ճնշումնային և գրունտային ջրերի հորիզոնների փորձարկման ու շահագործման սկզբնական էտապում և դրանք դադարեցնելուց հետո: Ստ. ջրերի մակարդակի կայունացման տևողությունը կախված է փորձարկվող հորիզոնի ջրաներկր. առանձնահատկություններից:

УРОВЕНЬ ПОДЗЕМНЫХ ВОД — ՍՏՈՐԵԿԻՅԱ ՋՐԵՐԻ ՄԱԿԱՐԴԱԿ, ստ. ջրերի ազատ կամ ճնշումնային մակերևույթի տեղադիրքը տվյալ կետում՝ կամավոր հարթության (երկրի մակերևույթ, ծովի մակերևույթ ևն) նկատմամբ: Ս. ջ. մ. կառույ է ինել կայունացած և չկայունացած, հատաառուն և փոփոխական:

УРОВЕНЬ ПЬЕЗОМЕТРИЧЕСКИЙ — ԾՆՇՈՒՄՆԱԶՈՓԱԿԱՆ ՄԱԿԱՐԴԱԿ, (ճնշումնային մակարդակ) տերմինի հոմանիշ (տե՛ս Уровень напорный):

УРОВЕНЬ СТАТИЧЕСКИЙ ПОДЗЕМНОЙ ВОДЫ — ՍՏՈՐԵԿԻՅԱ ՋՐԻ ԿԱՅՈՒՆ (ՍՍՏԻԿ) ՄԱԿԱՐԴԱԿ, ստ. ջրի բնական մակարդակ, որը չի խախտված ջրաներկր. փորձային աշխատանքներով (արտանդում, ներմղում, ջրիցք): Հոմանիշ՝ ջրատատիկ մակարդակ:

УРОВНЕМЕР — ՄԱԿԱՐԴԱԿԱԶԱՓ, սարք (գործիք), որով հորատանցքերում կամ այլ լեռնային փորվածքներում չափվում է ստ. ջրերի մակարդակի տեղադրման խորությունը: Օգտագործվում են բազմատեսակ Մ-եր, այդ թվում էլեկտրական Մ-եր՝ կամավորված ավտոմատ գրանցող սարքերով, որոնք հնարավորություն են տալիս կազմակերպել մանրազնին մշտական (ստացիոնար) դիտումներ:

УСАДКА — ԿԾԿՈՒՄ, չորացման հետևանքով դիսպերս ապարների ծավալի փոքրացում, որն ուղեկցվում է նրանց ամբողջականության խախտումով և ճեղքերի առաջացումով: Կավային ապարների ծավալի փոքրացումը տեղի է ունենում մինչև նրանց խոնավության որոշակի մեծությունը, որը կոչվում է կծկման սահման: Կծկման մեծ ունակություն են դրսևորում առավել սլյաստիկ և ուռչման մեծ հակում ունեցող կավային ապարները:

УСАДКА ПРИ ПРОМЕРЗАНИИ — ԿԾԿՈՒՄ ՍԱՌՉԵԼԻՍ, կծկում, որը տեղի է ունենում ջրազուրկ ապարների սառեցման հետևանքով:

УСТАНОВИВШЕЕСЯ ДВИЖЕНИЕ ПОДЗЕМНЫХ ВОД — ՍՏՈՐԵԿԻՅԱ ՋՐԵՐԻ ԿԱՅՈՒՆԱՑԱԾ (ՀԱՍՏԱՏՈՒՆ) ՇԱՐԺՈՒՄ, ստ. ջրերի այնպիսի շարժում, որի բոլոր պարամետրերը (ծախք, արագությունը, ուղղությունը, ընդլայնական կտրվածքն ու ճնշումնային գրադիենտը) ժամանակի ընթացքում մնում են հաստատուն:

УСТРАНИМАЯ ЖЕСТКОСТЬ ВОДЫ — ՋՐԻ ՎԵՐԱՑՎՈՂ ԿՈՇՏՈՒԹՅՈՒՆ,
տե՛ս Жесткость воды:

УСТОЙЧИВОСТЬ ОТКОСОВ И СКЛОНОВ — ԹԵՔՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԵՎ ԼԱՆ-
ՋԵՐԻ ԿԱՅՈՒՆՈՒԹՅՈՒՆ, ժամանակի ընթացքում թեքությունների ու լանջերի
իրենց կողապատկերը անխախտ պահելու ունակություն, որը կախված է ապար-
ների կազմից, կառուցվածքից, խոնավությունից, լանջի թեքությունից և այլ գոր-
ծոններից:

УСТОЙЧИВОСТЬ ПОРОД — ԱՊԱՐՆԵՐԻ ԿԱՅՈՒՆՈՒԹՅՈՒՆ, 1. Ապարների
քայքայման դիմադրությունը՝ ջրաշին հոսքերով տեղափոխման, ողողամաշման կամ
ափաքերման (ալերախման) դեպքում: 2. Հորատանցքերում և լեռնային փորվածք-
ներում ապարների փլուզմանը դիմադրելու հատկություն: Այն կախված է ապարների
ֆիզիկա. հատկություններից, կառուցվածքից ու կազմվածքից, կոտրատվածության աս-
տիճանից, փորվածքի չափակապված մասի չափերից ևն: 3. Հասկացություն, որը
հակադրվում է ապարների երկրք. հատկանիշների փոփոխականությանը:

УСТЬЕ СКВАЖИНЫ — ՀՈՐԱՏԱՆՑՔԻ ԲԵՐԱՆ, երկրի մակերևույթին կամ
ստ. փորվածքի պատերին հորատանցքի հարած սկզբնամասը:

— Ф —

ФАБРИКАЦИЯ (МАГАЗИНИРОВАНИЕ) ПОДЗЕМНЫХ ВОД — ՍՈՐԵՐ-
ԿՐՐՅԱ ՋՐԵՐԻ ՊԱՀԵՍԱՎՈՐՈՒՄ (ՖԱՐԻԿԱՑԻԱ), տե՛ս. միջոցառումների հա-
մակարգ, որը կոչված է մթնոլորտային տեղումները և մակերևութային հոսքը կու-
տակելու և դրանք ուղղելու ջրատար հորիզոններ՝ ստ. ջրերի ռեսուրսները ավե-
լացնելու (պահեստավորելու) նպատակով: Միջոցառումները լինում են վերերկրյա
(ձյունապահում, հողաբուսական ծածկի փխրեցում, վար, ակոսավորում, պատնեշ-
ների ու պատվարների կառուցում) և ստ. (կլանող հորատանցքերի, շտրֆերի և
լեռնային այլ փորվածքների անցում): Ժամանակակից հոմանիշ՝ ստ. ջրերի ռեսուրս-
ների արհեստական ավելացում (պահեստավորում):

ФАКТОРЫ ОПОЛЗАНІЯ — ՍՈՂԱՆՔԻ ԱՌԱՋԱՑՄԱՆ ԳՈՐԾՈՆՆԵՐ, բնա-
կան պայմաններ (գործոններ), որոնք հանգեցնում են սողանքի առաջացմանը:
Հնացած տերմին:

ФАЦИИ ГИДРОХИМИЧЕСКИЕ — ՋՐԱՔԻՄԻԱԿԱՆ ՖԱՑԻԱՆԵՐ, ըստ
Ա. Գ. Մաքսիմովիչի (1955), վերերկրյա և ստ. ջրաբանական տեղամասեր, որոնք բնու-
թյապարհում են ջրաքիմ. պայմանների, հատկությունների և ջրում լուծված գերիշխող
կոլոիդների (իոնների, կոլոիդների) միատեսակությամբ: Զ. ֆ. անվանարկվում են ջրի
քիմ. բաղադրության մեջ գերիշխող 3—4 իոնով, նրանց քանակի նվազման կար-
գով: Օր., քլորիդային-սուլֆատային, մատրիում-մագնեզիումային ջրեր, քլորիդային,
կալցիում-մագնեզիումային ջրեր ևն:

ФИЗИКО-ГЕОЛОГИЧЕСКИЕ ПРОЦЕССЫ — ՖԻԶԻԿԱԼԿԱՐԱԲԱՆԱԿԱՆ
ԳՈՐԾՈՆԹԱՅՆԵՐ, գործընթացներ, որոնք կատարվում են ֆիզիկատերկրք. գործոն-

ների ազդեցությամբ և հանգեցնում են երկրի մակերևույթի ռելիեֆի, երկրակեղևի կառուցվածքի և նյութական կազմի հետևողական ու օրինաչափ փոփոխությունների: Ֆ. գ-ին են դասվում. 1) մակերևութային ջրերի գործունեությունը (ողողամաշում, ափաքերում, ձորակային ցանցի ու սելավների առաջացում ևն), 2) մակերևութային ու ստ. ջրերի համատեղ գործունեությունը (ճահճացում, նստման երկվայթներ, կարստ ևն), 3) ստ. ջրերի գործունեությունը (հոսագրունտների առաջացում, սուֆոզիա), 4) գրավիտացիոն ուժերի գործողությունը (սողանք, փլվածք, թափվածք), 5) հողմահարման գործունեությունը (ողողամաշում, բամահարում, տեղատարում), 6) ապարների հալչման-սառչման գործունեությունը (ջերմակարստ, սառնամանիքային ոռոչում, սառցաբլուրների առաջացում ևն), 7) ապարների ներքին ուժերի գործողությունը (կծկում, ոռոչում, փխրեցում), 8) երկրի ներքին ուժերի գործողությունը (սելավիկ երևույթներ):

ФИЗИКО-ТЕХНИЧЕСКИЕ СВОЙСТВА ГРУНТОВ — ԳՐՈՒՆՏՆԵՐԻ ՖԻԶԻԿԱ-ՏԵԽՆԻԿԱԿԱՆ ՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ, գրունտների ջրային հատկություններ, որոնք գլխավորապես հանգում են նրանց խոնավատարությանը, ջրաթափանցելիությանը, մազանոթային երևույթներին և լուծելիությանը:

ФИЗИЧЕСКИЕ СВОЙСТВА ПРИРОДНЫХ ВОД — ԲՆԱԿԱՆ ՋՐԵՐԻ ՖԻԶԻԿԱԿԱՆ ՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ, բնական ջրերի որակը բնութագրող հատկություններ, որոնք որոշվում են օրգանոլեպտիկ եղանակով (մարդու զգայական օրգաններով) կամ պարզ սարքերի միջոցով: Բ. ջ. ֆ. հ. են համարվում ջերմաստիճանը, զույնը, համը, հոտը, վճիտությունը, խտությունը, սեղմելիությունը, մածուցիկությունը, էլեկտրահաղորդականությունը և ռադիոակտիվությունը:

ФИЗИЧЕСКОЕ ВЫВЕТРИВАНИЕ — ՖԻԶԻԿԱԿԱՆ ՀՈՂՄԱՀԱՐՈՒՄ, ապարի մասնատումը տարբեր չափի բեկորների՝ առանց նրա քիմ. բաղադրության փոփոխության: Ֆ. հ. կատարվում է. ա) ջերմաստիճանի տատանման հետևանքով, որի շնորհիվ ապարակազմող միներալների ծավալային տարբեր փոփոխությունները հանգեցնում են ճեղքերի առաջացմանը, բ) ապարի ճեղքերում և ծակոտիներում ջրի սառեցման-հալչման հետևանքով, գ) ապարի մեջ բույսերի արմատների ներդրման ու տարածման հետևանքով: Ըստ ապարի մասնատման բնույթի, տարբերում են միներալային (երբ ապարը մասնատվում է այն կազմող տարբեր միներալների) և բեկորային (երբ ապարը մասնատվում է մեխ. բեկորների՝ առանց կառուցվածքային առանձնահատկությունների խախտման) հողմահարումներ:

ФИЗИЧЕСКОЕ ИСПАРЕНИЕ — ՖԻԶԻԿԱԿԱՆ ԳՈՂՈՐԾԻԱՅՈՒՄ, բաց ջրային տարածքից կամ գրունտային ջրերի հալելուց կատարվող գոլորշիացում, որը տեղի է ունենում զուտ ի հաշիվ ֆիզ. գործընթացների՝ առանց բույսերի ֆիզիոլոգիական մասնակցության (տրանսպիրացիայի): Տեքմին օգտագործվում է, երբ ընդհանուր գոլորշիացումից պետք է առանձնացվի տրանսպիրացիան:

ФИКТИВНАЯ СКОРОСТЬ ДВИЖЕНИЯ ПОДЗЕМНЫХ ВОД — ՍՏՈՐԵԿԸՅԱ ՋՐԵՐԻ ԾԱՐԺՄԱՆ ԿԵՂԾ (ԹՎԱՅՈՂ) ԱՐԱԳՈՒԹՅՈՒՆ, նույնն է, ինչ ծծանցման արագությունը (տե՛ս Скорость фильтрация): Սակայն իրականում ստ.

ջրերը ապարների ոլոր-մոլոր ճեղքածակոտիներով շարժվելիս, ունեն շատ ավելի մեծ արագություն, որը կոչվում է շարժման (ծծանցման) իրական արագություն:

ФИЛЬТР ЗАБИВНОЙ (ШТЕКФИЛЬТР) — ՅՏՈՎԻ ՔԱՄԻՉ (ԾՏԵՎՅԻՏՐ), արածայր ու ծակոտած կարճ խողովակ, որը խփելով մտցվում է ստ. լեռնային փորվածքների պատերի ու առաստաղի ապարների մեջ՝ նրանց մեջ եղած ջուրը ցամաքեցնելու նպատակով:

ФИЛЬТР ОБРАТНЫЙ — ՀԵՏԱԳԱՐՉ ՔԱՄԻՉ, չշաղկապված տարաբեկոր նյութերով (ավազ, մանրախիճ, կուպիճ, խճաքար, գլաքար) սարքավորվող քամիչներ, որոնք ապահովում են ջրի ազատ հոսքը դեպի ցամաքուրդային, ջրհավաք և ջրհան կառույց և բեկորանյութերի չափերի ճիշտ ընտրության դեպքում (կողմնակից դեպի կառույց հատիկների աստիճանական խոշորացում) արգելակում են կողագրունտների մանր մասնիկների (փոշի, կավ) տեղատարումը (մեխ. սուֆոզիան) և ապահովում կառույցի տևական անխափան աշխատանքը: Հ. ք-ները սարքավորվում են պատվարների ստորին հատվածակողերում, ցամաքուրդներում, ջրհան կառույցների շուրջ ևն:

ФИЛЬТРАЦИОННЫЕ ВОДЫ — ԾԾԱՆՑՄԱՆ ՋՐԵՐ, ստ. ջրեր, որոնք թափանցում են ապարների մեջ մանր ծակոտիներով ծծանցվելու միջոցով: Եթե ապարներում գոյություն ունեն լայն ճեղքերի խիտ ցանց կամ կարստային դատարկություններ, ապա ստ. ջրերը գրեթե առանց դիմադրության խուժում են նրանց միջով և կոչվում են հոսման (խուժման, ֆլուրացիոն) ջրեր:

ФИЛЬТРАЦИОННЫЕ ДЕФОРМАЦИИ — ԾԾԱՆՑՄԱՆ ՁԵՎԱԽՍԱՆՏՈՒՄՆԵՐ (ՁԵՎԱՓՈՒՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ), ստ. ջրերի ծծանցման ժամանակ ապարների մանր մասնիկների լվացման-տեղատարման (սուֆոզիայի) հետևանքով նրանցում խոշոր դատարկությունների առաջացում և հետագա նստեցում (վերադիր ապարների ճնշման տակ կամ կառուցապատման շնորհիվ), որոնք երկրի մակերևույթին առաջացնում են տարբեր ձևերի ու չափերի ձևափոխություններ (փոսորակներ, ձագարներ, ճեղքեր ևն):

ФИЛЬТРАЦИОННЫЕ ПОТЕРИ ИЗ ВОДОХРАНИЛИЩ — ՋՐԱՄԱՐՆԵՐԻՅ ԾԾԱՆՑՄԱՆ ԿՈՐՈՒՍՏՆԵՐ, ըստ Ն. Ն. Բինդեմանի, գետի ստ. սնման մեծության տարբերությունը՝ մինչև ջրամբար կառուցելը և կառուցումից հետո: Գետաբովիտներում ջրամբարներ կառուցելիս, ի դեմս պատվարի դիմհարի, հովտի թափի ու լանջերի, ստեղծվում են ծծանցման նոր մակերեսներ, որոնցով տեղի են ունենում ջրի կորուստներ: Կախված պատվարի որակից և գետաբովիտը կազմող մայրական ապարների ծծանցման հատկություններից, Ջ. Կ. Ծ. Կ. կարող են հասնել մեծ չափերի:

ФИЛЬТРАЦИОННЫЙ ЭФФЕКТ — ԾԾԱՆՑՄԱՆ ԱՐԴՅՈՒՆԱՎԵՏՈՒԹՅՈՒՆ, ըստ Դ. Ա. Կորժինսկու, թույլ ջրաթափանց ապարների միջով լուծույթի ծծանցման ժամանակ լուծված նյութերի շարժման դանդաղումը և նստեցումը (գտումը): Ծ. ա. հետ կարող է կապված լինել լուծված բաղադրիչների դիֆերենցված նստեցումը՝

դիպակերս ապարների միջով լուծույթի ծծանցման հետևանքով, կամ երակների գալ-
բանդներում (քաց ճեղքերում) միներալների առաջացումը՝ կողային ապարների մեջ
լուծույթի ներծծման հետևանքով են: Ծ. ա. կարևոր նշանակություն ունի նաև փո-
խակերտային ապարների և որոշ մետաղային հնքվ-երի առաջացման քաղաքության
հարցում:

ФИЛЬТРАЦИЯ — ԾՄԱՆՑՈՒՄ, ծանրության ուժի կամ ջրաստատիկ ճնշման
ազդեցությամբ հեղուկի շարժումը ապարների ճեղքերում և ծակոտիներում: Մագա-
կան ճեղքերի և ծակոտիների միջով հեղուկի ծծանցումը խիստ դժվարանում է շփման
մակերեսի մեծության, պատերի անհարթության, հեղուկի մածուցիկության և միջ-
մասնիկային դատարկություններում թաղանթային ու մագանթային ջրերի առկա-
լության հետևանքով: Այդ պատճառով դիպակերս ապարներում (կավերում) հեղուկի
շարժում գրեթե չի կատարվում: Ավելի խոշոր (ոչ մագական) անցքերով ստ. ջրերի
Ծ. ուսումնասիրությունը ունի կարևոր գործնական նշանակություն: Ծ. քանակական
բնութագրումը հնարավորություն է տալիս լուծելու կիրառական ջրաերկրաբանու-
թյան բազմաթիվ կարևոր խնդիրները: Ծ. արագությունը միշտ փոքր է հեղուկի
շարժման իրական արագությունից: Ծ. կատարվում է գծային կամ ոչ գծային օրեն-
քով, ընդ որում գծային օրենքը խախտվում է հեղուկի բարձր (կրիտիկական) արա-
ցությունների դեպքում: Ծ. գծային օրենքը, որը բնորոշ է ապարների մեծամասնու-
թյանը, սահմանված է Դարսիի կողմից (տե՛ս Закон Дарси):

ФИЛЬТРОВЫЕ СЕТКИ — ՔԱՄԻՉ ՑԱՆՑԵՐ, մետաղալարից գործված կամ
մետաղաթիթեղից դրոշմված ցանցեր, որոնք օգտագործվում են հորատանցքերի
(ջրհորերի) քամիչ սարքերը ցանցապատելու համար: Վերջինները արտամղումների
ժամանակ արգելում են ապարների մանր մասնիկների ներմուտքը դեպի հորատ-
անցք: Ք. ց. պատրաստվում են անագապատ պղնձից, արույրից, ֆոսֆորիտացված
բրոնզից, չծանգոտվող պողպատից և այլ նյութերից: Մետաղի խնայողության նկա-
տառումներով, վերջին տարիներին Ք. ց. պատրաստվում են նկազանգվածներից,
ապակեթելերից են:

ФИЛЬТРЫ СКВАЖИН — ՀՈՐԱՏԱՆՑՔԵՐԻ ՔԱՄԻՉՆԵՐ, խողովակներից
պատրաստված հատուկ սարքեր, որոնք կոչված են ջրատար հորիզոնի հատվա-
ծում հորատանցքի պատերը ամրակապելու (փլուզումից պաշտպանելու), ստ.
ջրերի ներհոսքը դեպի հորատանցք ապահովելու և միաժամանակ ապարների մանր
մասնիկների ներհոսքը կասեցնելու համար: Հ. ք. բաղկացած են 3 մասից. վերին՝
վերքամիչային խողովակ, բանվորական մաս՝ բուն քամիչ և ստորին՝ նստվածքա-
կուտակիչ (տղմագտիչ) մաս: Հ. ք. գերազանցապես պատրաստվում են արհես-
տական ծակոտիներով կամ ճեղքերով խողովակներից, որոնք երբեմն կահավոր-
վում են հետադարձ քամիչով կամ պատվում են մետաղալարի գալարներով (քամիչի
թողոցնակությունը և մասնիկների կասեցումը կարգավորելու նպատակով): Տար-
բերում են Հ. ք-ի հետևյալ տեսակները՝ ծակծկուն, ճեղքավոր, կարկասածողային,
ցանցավոր, համակցված և մանրախճային: Քամիչի տեսակն ընտրում են ջրատար
ապարների հատիկաչափական բաղադրության համեմատ. ավելի հաճախ օգտագործ-
վում է համակցված Հ. ք.:

ФЛЮОРЕСЦЕНЦИЯ — ՖԼՈՒՈՐԵՍԵՆՑԻԱ, օրգ. ներկանյութ, որը բնութագրվում է հիմնային լուծույթներում դեղնականաչ գունավորումով: Ջրաերկրաբանությունում Ֆ. օգտագործվում է ստ. ջրերի շարժման ուղղությունն ու արագությունը որոշելիս՝ որպես ցուցիչ (ինդիկատոր):

ФЛЮОРЕСЦЕНЦИЯ — ՖԼՈՒՈՐԵՍԵՆՑ, կարճատև լյումինեսցենց (լուսածրում), որը, ի տարբերություն ֆոսֆորեսցենցի, հարուցիչը վերացնելուց մետո ակնթարթորեն (10^{-8} — 10^{-9} վրկ-ում) մարում է: Որպես կանոն, Ֆ. ծագում է մոլեկուլների կամ ատոմների անկաշկանդ (սպոնտան) քվանտային անցումների (գրգռված էլեկտրոնային վիճակից՝ նորմալ վիճակի) դեպքում:

ФЛЮАЦИОННЫЕ ПОДЗЕМНЫЕ ВОДЫ — ՀՈՍՄԱՆ (ԽՈՒԺՄԱՆ) ՍՏՈՐԵՐԿՐՅԱ ՋՐԵՐ, ստ. ջրեր, որոնք գրեթե անարգել ներխուժում են լայն ճեղքերի ու կարստային դատարկությունների խիտ ցանցով պատված ապարների մեջ: Ի տարբերություն ծծանցման ջրերի, Հ. ս. ջ-ի շարժման արագությունը բազմապատիկ մեծ է և հաճախ մակերևութային հոսք է հիշեցնում:

ФЛЮИДЫ — ՖԼՅՈՒԻԴՆԵՐ, 1. Մագմայի հեղուկ կամ գազակերպ դյուրաշարժ բաղադրիչներ կամ երկրակեղևի մեծ խորություններում շրջանառող գազերով հարուստ լուծույթներ: Նախային երկրաբանությունում երբեմն Ֆ-ի տակ հասկացվում է ջուր-նավթ-գազ խառնուրդը: 2. Ենթադրական հեղուկ, որով մինչև XVIII դարը բացատրվում էր ջերմության, մագնիսականության և էլեկտրականության երևույթները: 3. Ոգեհմացության (սպիրիտիզմի) ներկայացուցիչների պատկերացմամբ, մարդու կողմից ճառագայթվող ինչ-որ «հոգեկան հոսանք», որի միջոցով իբր կարելի է «զգալ» նաև բներբի գաղտնիքները, մասնավորապես, ստ. ջրերի սովալությունը:

ФЛЮТБЕТ — ՖԼՅՈՒՏԲԵՏ, պատվարի որոշ կառուցվածքային տարրերի (սյունոր, ագույց, ջրծեծ, հիարերմա ևն) հասկացություն, որը կոչված է երկարացնել պատվարի տակով ծծանցվող ջրի ուղին և բարձրացնել կառույցի կայունությունը:

ФОНОВЫЕ ВОДЫ — ՖՈՆԱՅԻՆ ՋՐԵՐ, հանքաղաշներում (հնքվ-երի շրջապատում) ռեզիդուալ տարածման ջրեր, որոնց քիմ. բաղադրությունում հանքամարմինների, ինչպես նաև հնքվ-երի առաջնային ու երկրորդային ցրման ազդեցությունը չի ցայտարարվում:

ФОНОВЫЕ ЗНАЧЕНИЯ (ВЕЛИЧИНЫ) — ՖՈՆԱՅԻՆ ԱՐԺԵՔՆԵՐ (ՄԵԾՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ), ջրերում քիմ. բաղադրատարրերի, pH-ի և Eh-ի այնպիսի պարունակություններ, որոնք հատուկ են ֆոնային ջրերին:

ФОНТАНИРУЮЩАЯ (САМОИЗЛИВАЮЩАЯСЯ) СКВАЖИНА — ԾԱՏԸՐՎԱՆՈՂ (ԻՆՔՆԱՅԱՅՏ) ՀՈՐԱՏԱՆՑՔ, հորատանք, որից շատրվանելով (ինքնացալսումով) երկրի մակերևույթ է դուրս գալիս ճնշումնային հորիզոնի ջուրը (նավթը կամ գազը): Երբեմն շատրվանի բարձրությունը հասնում է տասնյակ մ-երի, իսկ եթե արտալիժող հեղուկի ջերմաստիճանը բարձր է 100° -ից (գոլորշիով հագեցած գերտաք ջրեր) կամ այն հագեցած է բարձր ճնշման գազերով (նավթի

ու գազի միախառնուրդ), ապա շատրվանի բարձրությունը կարող է հասնել հարյուրավոր մ-երի: Գերտաք ջրերին բնորոշ են մերթընդմերթ (բաբախումով) գործող շատրվանները (տե՛ս Դեյշեր):

ФОРМА ВЫРАЖЕНИЯ ХИМИЧЕСКОГО СОСТАВА ВОДЫ — ԶՐԻ ՔԻՄԻԱ-ԿԱՆ ԲԱՂԱԳՐՈՒԹՅԱՆ ԱՐՏԱՀԱՅՏՄԱՆ ԶԵՎ, բնական ջրի քիմ. բաղադրությունը սովորաբար արտահայտվում է 3 ձևով. 1) 1 լ ջրում լուծված բաղադրատարրերի կշռային պարունակությամբ (մգ/լ, գ/լ), 2) նույն ծավալի ջրում բաղադրատարրերի համարժեք պարունակությամբ (մգ. համ., գ. համ.) և, 3) համարժեք տոկոսային պարունակությամբ (մգ. համ. %): Բարձր հանքալցանցման բնական ջրերում (ծովի ջուր, ստ. աղաջրեր) հաճախ բաղադրատարրի պարունակությունը որոշվում է 1 կգ ջրում (գ/կգ): Որպեսզի մգ/լ վերածվի մգ. համ.-ի, որևէ իոնի մգ/լ քանակը բաժանվում է նրա համ. կշռի վրա: Զրի տարրալուծության արդյունքների արտահայտումը մգ. համ. %-ներով կատարվում է ջրում պարունակված իոնների համաժանությունը ճիշտ պատկերացնելու և այլ հանքալցանցման ջրերի հետ համադրելու համար: Մգ. համ. %-ները հաշվարկելու համար ջրում գտնվող անիոնների մգ. համ.-ները առանձին, կատիոնները առանձին ընդունվում են 100 % և հաշվարկում են տվյալ անիոնի կամ կատիոնի %-ային պարունակությունը: Երբեմն անիոնների և կատիոնների մգ. համ.-ների գումարը ընդունվում է 50-ական %: Զրի քիմ. բաղադրությունն արտահայտվում է նաև աղերի, օքսիդ-անհիդրիտների, աւտոմների և ընդհանուր հիմնայնության (ալկալայնության) ձևերով, որոնք այժմ գործածական չեն:

ФОРМА КОНСИСТЕНЦИИ ГРУНТА — ԳՐՈՒՆՏԻ ԿՈՆՍԻՍՏԵՆՑԻԱՅԻ (ՀԱՄԱԿԱԶՄՎԱԾՔԻ) ԶԵՎ (ՎԻՃԱԿ), ըստ Վ. Ա. Պրիկլոնսկու, կավային գրունտների մասնիկների շարժունակության ատոհման, որը որոշվում է նրանց միջև կոլիդային ու ջրային կապերի առկայությամբ և բնույթով: Գ. կ. ձ. պայմանավորվում է արտաքին ուժերի գործողությամբ և որոշում է գրունտի հոսունությունը:

ФОРМАЦИЯ ГИДРОГЕОЛОГИЧЕСКАЯ — ԶՐԱԵՐԿՐԱԲԱՆԱԿԱՆ ՖՈՐՄԱՅԻՆ, քարաբանական և ծագումնային տեսակետից միատեսակ (միևնույն կամ տարբեր հասակի) ապարների համալիր, որը բնութագրվում է ստ. ջրերի կուտակման, շարժման, տեղաբաշխման և քիմ. բաղադրության կազմավորման (ձևավորման) որոշակի պայմաններով:

ФОРМАЦИЯ ГИДРОХИМИЧЕСКАЯ — ԶՐԱՔԻՄԻԱԿԱՆ ՖՈՐՄԱՅԻՆ, ըստ Գ. Ա. Մաբսիմովիչի (1955), ջրաքիմ. ֆազիաներ, որոնք միավորված են ջրում լուծված գերիշխող բաղադրիչի նույնության սկզբունքով: Օր., լորիդային ջրերի, սուլֆատային ջրերի և այլ ձ. ֆ-ներ:

ФОРМИРОВАНИЕ ЗОН МЕРЗЛЫХ ПОРОД (КРИОЛИТОЗОН) — ՍԱՌԱԾ ԱՊԱՐՆԵՐԻ ԶՈՆԱՆԵՐԻ (ԿՐԻՈԼԻԹՈԶՈՆԱՆԵՐԻ) ԶԵՎԱՎՈՐՈՒՄ, սառած ապարների շերտավաճի ծագում, ջերմաստիճանի նվազում, հզորության ու տարածության ալեկացում և ընդհատության նվազում:

ФОРМИРОВАНИЕ ПОДЗЕМНЫХ ВОД — ՍՏՈՐԵՐԿՐՅԱ ՋՐԵՐԻ ՋԵՎԱՎՈՐՈՒՄ, բնական գործընթացներ, որոնց համատեղ ներգործությամբ երկրակեղևում կուտակվում և կազմավորվում են տարատեսակ ստ. ջրեր՝ իրենց բնորոշ որակական, բանական ցուցանիշներով (քիմ. և գազային բաղադրություն, ջերմաստիճան, շարժման արագություն ևն): Այս գործընթացները տեսական են և կապված են նստվածքառաջացման ու երկրբ. կառուցվածքների զարգացման պատմության հետ:

ФОРМУЛА КУРЛОВА — ԿՈՒՂՈՎԻ ԲԱՆԱՋԵՎ, բնական ջրերի քիմ. բաղադրության պատկերավոր արտահայտման եղանակ, որն առաջարկել է Մ. Գ. Կուրովը: Կ. ք. իրենից ներկայացնում է կեղծ կոտորակ, որի համարիչում մզ. համ. %-ներով ցույց են տրվում ածխոնները, իսկ հայտարարում՝ կատիոնները՝ ձախից-աջ բանակի նվազման կարգով: Բանաձևի մեջ չեն մշվում այն իոնները, որոնց պարունակությունը 10 մգ. համ. %-ից պակաս է (աճիոնների ու կատիոնների 100-ական հաշվարկային համ. %-ների դեպքում): Կոտորակից ձախ ցույց է տրվում նախ հանքայնացումը (M) գ/լ-երով, ապա այն միկրոբաղադրիչներն ու գազերը (մգ/լ), որոնք ջրին տալիս են որոշակի հատկություններ: Կոտորակից աջ ցույց են տրվում ջրի ռեակցիան (pH), աղքյուրի կամ հորատանցքի ջրի ջերմաստիճանն ու ձախաը ($10^3/\text{op}$ -երով): Օր.,

$$\text{Fe } 0,015 \cdot \text{CO}_2 1,5 \cdot \text{M}_{5,5} \frac{\text{HCO}_{56}^{37} \cdot \text{Cl}_{37}}{\text{Na}_{71} \cdot \text{Ca}_{21}} \text{pH}_{6,9} \cdot \text{T}_{25} \cdot \text{D}_{140}$$

Ջրի կազմի անվանումը տրվում է ըստ առանձնահատուկ միկրոբաղադրիչների ու գազերի, ապա նվազման կարգով, ըստ այն աճիոնների ու կատիոնների, որոնց պարունակությունը մեծ է 25 մգ. համ. %-ից: Բերված օրինակում ջուրը բնութագրվում է որպես երկաթային, ածխաթթվային, ջրակարբոնատ-քլորիդային-նատրիումային հանքային ջուր:

ФОРМУЛА СТОКСА — ՍՏՈՔՍԻ ԲԱՆԱՋԵՎ, հեղուկում մասնիկի նստեցման արագության բանաձև՝ $V = K \frac{gr^2(\rho_1 - \rho)}{\mu}$, որտեղ՝

V-ն նստեցման արագությունն է, g-ն՝ ծանրության ուժի արագացումը, r-ը՝ մասնիկի շառավիղը, ρ_1 -ը՝ մասնիկի նյութի խտությունը, ρ -ն՝ հեղուկի խտությունը, μ -ն՝ հեղուկի մածուցիկության գործակիցը, K-ն՝ գործակից, որի մեծությունը կախված է մասնիկի ձևից և մոտավորապես հավասար է. գնդիկի համար՝ 0,222, սկավառակի համար 0,143 և թեփուկի համար՝ 0,040:

ФОРМЫ РЕЛЬЕФА ОПОЛЗНЕВЫЕ — ՍՈՂԱՆՔԱՅԻՆ ՌԵԼԻԵՖԻ ՋԵՎԵՐ, սողանքների հետևանքով առաջացող ռելիեֆի ձևեր, որոնցից են. սողանքային կրկնները, դարավանդները, աստիճանները, թմբերն ու փոսերը, ալիքաձև բարձրացումները, հորանջող ճեղքերը, լեզվակները ևն:

ФРАКЦИЯ ГРУНТА — ԳՐՈՒՆՏԻ ՀԱՏԻԿԱՆՈՒՄԲ (ՖՐԱԿՑԻԱ), փուլար ապարների հատիկախումբ, որի չափերը տատանվում են որոշակի սահմաններում (տե՛ս Гранулометрический состав горных пород):

ФРЕАТИЧЕСКИЕ ВОДЫ — ՖՐԵԱՏԻԿ ԶՐԵՐ, ըստ Ա. Դոբրելի (1887), ջրհորային ջրեր: Օ. Մելնցերը առաջարկել է «Ֆ. ջ.» տերմինն օգտագործել որպես գրունտային ջրերի միջազգային անվանում: Առավել ընդունելություն է գտել Օ. Կ. Լանգեի առաջարկը, ըստ որի Ֆ. ջ-ի տակ հասկացվում են այն բոլոր ստ. ջրերը, որոնք կարելի է շահագործել ջրհորերի միջոցով՝ անկախ նրանից, թե դրանք գրունտային կամ միջերևութային, ճնշումնային են, կամ ոչ ճնշումնային:

ФРЕАТОФИТЫ — ԽՈՆԱՎԱՍԵՐ ԲՈՒՅՍԵՐ (ՖՐԵԱՏԱՖԻՏԵՐ), ըստ Օ. Մելնցերի, գրունտային ջրերի հաշվին ջրասնունն իրականացնող բույսերի էկոլոգիական խումբ: Խ. բ. իրենց հաճախ լավ զարգացած արմատների համակարգով հասնում են գրունտային ջրերի մակարդակին և, դրանով իսկ, ջրաերկրք. որոնողական աշխատանքների ժամանակ, հատկապես անապատային գոտիներում ծառայում են որպես գրունտային ջրերի առկայության և նրանց տեղադրման խորության հուսալի ցուցիչ: Նախկին ԽՍՀՄ անապատային ու կիսաանապատային գոտիների համար Խ. բ-ի էկոլոգիական խմբից հայտնի են շուրջ 50 բույսեր: Խ. բ-ի զարգացման ուղիքը մթնոլորտային տեղումների սեզոնացության հետ կապ չունի, որի շնորհիվ նրանք տեղաբնույթ միշտ աչքի են ընկնում իրենց մոզ կամ վառ կանաչ գույնով և առանձնահատուկ ձևով են արտահայտվում օդալուսանկարների վրա: Խ. բ-ին բնորոշ է գոլորշիացնելու (տրանսպիրացիայի) մեծ ունակությունը, որի պատճառով նրանք էապես ազդում են գրունտային ջրերի ռեժիմի և աղայնացման բարձրացման վրա:

ФРОНТ ВПИТЫВАНИЯ — ՆԵՐՄԾՄԱՆ ԾԱԿԱՏ, գրունտի մեջ մակերևութից ջրի ներծծման փաստացի սահման:

ФРОНТ СМАЧИВАНИЯ — ԹՐԶՄԱՆ ԾԱԿԱՏ, գրունտում սկզբնական խոնավության (թրջման) առաջընթացի սահման: Առաջընթացը տեղի է ունենում վերևից ներքև շարժվող ջրի հրման (դուրս սեղմելու) գործողության շնորհիվ:

ФУМАРОЛЫ — ՖՈՒՄԱՐՈՒՆԵՐ, շիթերի կամ բուլաների տեսքով հրաբխային տաք գազերի և ջրային գոլորշիների էլքեր՝ կապված հրաբխի մակերևութի կամ դեռևս չստանալ լավային հոսքերի և ծածկոցների ճեղքերի ու անցքերի հետ: Ըստ տեղադրիքի և սնման օջախի, տարբերում են առաջնային (մշտական) և երկրորդային (ժամանակավոր) Ֆ.: Առաջնային Ֆ. կապված են գործող հրաբուխների հետ և գտնվում են խառնարանի հատակին, պարերին, ինչպես նաև հրաբխի արտաքին լանջերին: Երկրորդային Ֆ. դիտվում են չստանալ լավային հոսքերի, ծածկոցների ու կոտակների վրա: Մինչև 700° Ց ջերմության ջրային գոլորշիներին միախառնված Ֆ-ից դուրս են գալիս տարբեր գազեր, որոնցից առավել շատ հանդիպում են H₂S, SO₂, CO₂, CO, H, O₂, N₂, Ar, Cl և F: Ծծմբային և ծծմբաջրածնային գազերով հարուստ Ֆ. կոչվում են սուլֆատարներ (տե՛ս Сольфатары), իսկ ածխաթթվային գազերով հարուստ Ֆ.՝ մոֆետներ (տե՛ս Мофеты): Հրաբխային շրջաններում Ֆ-ի միջոցով երկրի մակերևութից արտաբերվող գոլորշիների ու գազերի, դրանց հետ մեկտեղ անշատվող ջերմության ու տարբեր աղերի քանակությունը հասնում է ամռելի չափերի:

ФУНИКУЛЯРНАЯ ВОДА — ՖՈՒՆԻԿՈՒԼՅԱՐ ՋՈՒՐ, ըստ Ֆերսմանի, մազանթալին ջուր, որը մակերևութային լարվածության ուժերի շնորհիվ պահվում է ապարի առանձին հատիկների շփման տեղերում և առաջացնում է այսպես կոչված «թելանման» ջուր: Հակադրվում է պենդուլյար ջրին, որի առանձին օղակները շփման կետերի շուրջ մեկուսացված են, իրարից առանձնացված են օդով: Ա. Ֆ. Լեբելը ժխտում է բնության մեջ Ֆ. ջրերի գոյությունը: Ավելորդ տերմին:

— X —

ХАКИ — ԽԱԿԻ, կալալին ապարների մակերևույթի փոսորակներում կուտակվող աղի ջրեր կամ ցեխաջրեր, որոնք առաջանում են ձնհալքի և հորդառատ անձրևների հետևանքով: Տարածված են Մերձկասպյան իջվածքում և Միջին Ասիայում (տեղական անվանում):

ХАУЗ (БАССЕЙН) — ՀԱՌԻՋ (ԱՎԱԶԱՆ), Միջին Ասիայում՝ արհեստական ջրակուտակ (ավազան), որտեղ որոշակի քանակությամբ ջուր է ամբարվում՝ ջրագծի կամ ջրանցքի խափանման դեպքում օգտագործելու համար: Հատիկների քանակն ու տարողությունը որոշվում են ելեկտվ բնակատեղի (դաշտավայրի, անասնապահական ֆերմայի) ջրօգտագործման չափերից և ջրամատակարարման խափանման հավանականությունից ու տևողությունից:

ХВОСТЫ БОГАТИТЕЛЬНЫХ ФАБРИК — ՀԱՐՍՏԱՑՄԱՆ ՖԱԲՐԻԿԱՆԵՐԻ ՀԱՆՔԱՄՆԱՅՈՐԴՆԵՐ (ՀԱՆՔԱՊՈՉԵՐ), լեռնահանքային արդյունաբերության թափոններ, որոնք գերազանցապես բաղկացած են պարալ ապարներից: Հարկ է նշել, որ «Հ. ֆ. հ.» հասկացությունը հարաբերական է. երեկվա Հ. ֆ. հ. այսօր կամ վաղը կարող են դառնալ կարևոր օգտակար հանածոներ (ապատիտային հնքվ-երի մեֆեկինը, պղինձ-կոլեդանային հնքվ-երի ծծումբը, արդյունաբերական ջրերից ստացվող որոշ բաղադրատարրեր ևն): Այդ կապակցությամբ Հ. ֆ. հ-ի նյութական կազմի հետազոտումը հետանկարային պոռոմով հանդիսանում է հետախուզական աշխատանքների կարևոր խնդիրներից:

ХВОСТОХРАНИЛИЩЕ — ՀԱՆՔԱՄՆԱՅՈՐԴՆԵՐԻ (ՀԱՆՔԱՊՈՉԵՐԻ) ՊԱՀԵՍԱՐԱՆ, հանքամագորդների կուտակման և պահպանման համար հնքվ-ի ջրհանի նպատակով տեղամասեր (առավելապես ռելիեֆի բացասական ձևեր՝ փոսորակներ, ձորակներ, հովիտներ), որոնք հաճախ պատնեշվում են տարբեր կառույցներով (պատվարով, հեմապատով, հողաթմբով ևն): Բնապահպանման տեսակետից խիստ կարևոր այդ աշխատանքների ջրաերկր. և ինժեներակերպ. հիմնավորումը տրվում է հնքվ-ի հետախուզության փուլում:

ХЕМОСОРБЦИЯ — ԲԵՄՈՍՈՐԲՈՒՄ (ԲԵՄՈՎԱՆՈՒՄ), մի նյութի կլանումը մեկ այլ նյութի կողմից, որը տեղի է ունենում դարձելի քիմ. ռեակցիայի շնորհիվ: Բ. կլանման տեսակներից է (տե՛ս Сорбция), որի դեպքում ֆիզ. պայմանները փոփոխվելիս, մասնավորապես ջերմաստիճանը բարձրացնելիս, կլանված նյութը վերստին անջատվում է:

ХИМИЧЕСКАЯ КЛАССИФИКАЦИЯ ПРИРОДНЫХ ВОД — ՀԱՄԱԿԱՆ ՋՐԵ-
ՐԻ ՔԻՄԻԱԿԱՆ ԴԱՍԱԿԱՐԳՈՒՄ, տե՛ս Классификация вод по химическому
составу:

ХИМИЧЕСКИ СВЯЗАННАЯ ВОДА — ՔԻՄԻԱԳԵՍ ԿԱՊԱԿՑՎԱԾ ՋՈՒՐ, ջուր,
որը պարունակվում է միներալների քիմ. բաղադրակազմում (բյուրեղային ցանցում):
Տարբերում են Ք. կ. ջ-ի հետևյալ տեսակները. 1) կառուցվածքային (կոնստիտու-
ցիոն) — միներալների բյուրեղային ցանցում ներկայացվում է ամուր կապակցված
 OH^- , H^+ ու H_3O^+ իոնների ձևով և միներալներից որոշակի քանակներով թռչքա-
ձև անջատվում է բարձր ջերմաստիճաններում ($300\text{—}1300^\circ\text{C}$) կամ միներալների
բյուրեղային ցանցի լրիվ քայքայման դեպքում: Տիպիկ օր. կարող են ծառայել
 $\text{Al}_2(\text{OH})_3$, $\text{Ca}(\text{OH})_2$ հիդրօքսիդները, դիսպորը ($\text{AlO}\cdot\text{OH}$), տոպազը ($\text{Al}_2(\text{OH})_2\cdot$
 $\cdot\text{SiO}_2$) ևն, 2) բյուրեղային (կրիստալիզացիոն) — մտնում է միներալների բյուրե-
ղային ցանցի մեջ մկազ կապակցված առանձին մոլեկուլների կամ դրանց խմբի
ձևով և միներալներից թռչքաձև անջատվում է ավելի ցածր ջերմաստիճաններում
($250\text{—}300^\circ\text{C}$): Առավել շատ բյուրեղային ջուր պարունակող միներալներից կարելի
է նշել սոդան՝ $\text{Na}_2\text{CO}_3\cdot 10\text{H}_2\text{O}$ (ջուրը կազմում է կշռի 63%), միրաբիլիտը՝
 $\text{Na}_2\text{SO}_4\cdot 10\text{H}_2\text{O}$ (55,9%), բիշոֆիտը՝ $\text{MgCl}_2\cdot 6\text{H}_2\text{O}$ (53,2%), գիպսը՝ $\text{CaSO}_4\cdot 2\text{H}_2\text{O}$
(20,9%) ևն, 3) ցեոլիտային (հիդրատային) — միներալների հետ չափազանց թույլ
է կապակցված և նրանցից անընդմեջ անջատվում է առավել ցածր ջերմաստիճան-
ներում ($80\text{—}120^\circ\text{C}$): Ցեոլիտային ջրի քանակի փոփոխությունը միներալի բյուրե-
ղային ցանցի կառուցվածքի վրա չի ազդում: Բնորոշ միներալ է հանդիսանում օպալը՝
 $\text{SiO}_2\cdot n\text{H}_2\text{O}$:

ХИМИЧЕСКИЕ (ХЕМОГЕННЫЕ) ОСАДКИ — ՔԻՄԻԱԿԱՆ (ՔԻՄԻԱԾԻՆ)
ՆՍՍՎԱԾՔՆԵՐ, նստվածքներ, որոնք առաջանում են լուծույթներից՝ միջավայրի
ջերմային փոփոխությունների պատճառով տեղի ունեցող քիմ. և կենսաքիմ. ռեակ-
ցիաների շնորհիվ: Ք. ն-ին են պատկանում Na-ի և K-ի բորիդներ (հալիտ, կառ-
նալիտ, սիլվին ևն), որոշ կրաքարեր ու կալցաքարային ապարներ, դոլոմիտներ ևն:
Ք. ն-ի առաջացման առավել ինտենսիվ գործընթացներ դիտվում են փակ ու կի-
սափակ ավազաններում (հանքային լճերում, ծովաճակներում), որտեղ լուծույթ-
ները հասնում են մեծ խտության:

ХИМИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ВОДЫ — ՉՐԻ ՔԻՄԻԱԿԱՆ ՏԱՐՐԱԼՈՒԹՅՈՒՆ, բնական ջրում լուծված քիմ. տարրերի ու միացությունների որոշում: Չ. ք. տ. բազ-
մաթիվ տեսակներից ջրաերկբ. աշխատանքների ժամանակ առանձնացվում է ջրի
ընդհանուր քիմ. բաղադրության ընդհանուր բնութագիրը. ֆիզ. հատկանիշները,
 pH -ը, առավել տարածված գազերի (CO_2 , H_2S , O_2) քանակական պարունակու-
թյունը, մակրոբաղադրիչների քանակը (տե՛ս Макрокомпоненты химсостава
природных вод) և լուծված օրգ. նյութերի ընդհանուր պարունակության մոտավոր
բնութագիրը:

Պայմանականորեն առանձնացվում են ջրի ընդհանուր քիմ. տարրալուծության
3 տիպեր. լրիվ, կրճատ և դաշտային: Առաջին 2 տիպերը կատարվում են, որպես
կանոն, ստացիոնար լաբորատորիաներում՝ առավել ճշգրիտ ու կատարյալ մեթոդ-

ներով: Նրանց հիմնական տարրերությունը կապանում է նրանում, որ լրիվ տարրալուծության դեպքում Na^+ և K^+ իոնների որոշումը կատարվում է փորձնականորեն, ինչը թույլ է տալիս կատիոնների և անիոնների համարժեք պարունակությունների գումարով հսկել տարրալուծության որակը: Մինչդեռ կրճատ տարրալուծության դեպքում դրանց պարունակությունը որոշվում է հաշվարկային եղանակով՝ անիոնների համարժեք պարունակությունների գումարից հանելով ընդհանուր կոշտությունը (երկաթային ջրերում ընդհանուր կոշտությանը ավելացվում է երկաթը):

Դաշտային տարրալուծությունը կատարվում է դաշտային պաշմաններում՝ շարժական ջրաքիմ. լաբորատորիաների միջոցով: Այդ դեպքում մի շարք բաղադրատարրեր որոշվում են ոչ այնքան ճշգրիտ մեթոդներով, իսկ որոշ բաղադրատարրեր (նիտրատ-իոն, օրգ. նյութեր ևն) ընդհանրապես չեն որոշվում: Նշված թերությունների հետ մեկտեղ, դաշտային տարրալուծությունը թույլ է տալիս ամմիջապես տեղում որոշել ջրի ֆիզ. հատկանիշներն ու քիմ. բաղադրությունը և դրանով իսկ քացառել այնպիսի բացասական ազդեցություններ, որոնք դիտվում են ջրի նմուշների փոխադրման ու երկարատև պահպանության հետևանքով (օքսիդացման ու վերականգնման գործընթացներ, գազերի ցնդում, մանրէների գործունեություն ևն):

Բացի ջրի ընդհանուր քիմ. տարրալուծության նշված 3 տիպերից, որոշակի ջրաերկրք. նպատակային ուսումնասիրությունների ժամանակ հարկ է լինում կատարել նաև հատուկ տարրալուծություններ՝ միկրոբաղադրիչների, հազվագյուտ տարրերի և այլ նյութերի որոշումով:

ХИМИЧЕСКИЙ ТИП ПОДЗЕМНЫХ ВОД — ՍՈՐԵՐԿՐՅԱ, ՋՐԵՐԻ ՔԻՄԻԱ-ԿԱՆ ՏԻՊ, ստ. ջրերի քիմ. բաղադրության գլխավոր իոնների (մակրոբաղադրիչների) քանակական պարունակության հարաբերակցություն: Ջրի տիպը որոշելիս նախ նշվում են անիոնները, ապա կատիոնները՝ նրանց պարունակության նվազման կարգով: Դիցուք, եթե ստ. ջրի բաղադրությունը Կուլովիի բանաձևով (տե՛ս Փոք-մյա Կյրլոვა) արտահայտված է $M_{1,2} \frac{\text{SO}^{60} \cdot \text{Cl}_{88}}{\text{Ca}_{44} \cdot \text{Na}_{32} \cdot \text{Mg}_{24}}$ տեսքով, ապա ջրի տիպը կարելի է որակել միայն մեկ գերիշխող իոնով (տվյալ դեպքում սուլֆատային կամ կալցիումային), գերիշխող անիոնով և կատիոնով (սուլֆատային-կալցիումային) կամ երկուսից և ավել բաղադրիչներով՝ եթե նրանց պարունակությունը բարձր է 25 մգ. համ. %-ից (բերված օրինակում՝ սուլֆատային-քլորիդային, կալցիումային-նատրիումային):

Ս. Ջ. Բ. տ-ի անվանարկման բնույթը կախված է հետազոտության նպատակից և մանրամասնությունից: Որոշ հետազոտողներ ջրի քիմ. տիպը բնութագրելիս գերիշխող իոնների անունները նշում են վերջում:

ХИМИЧЕСКОЕ ВЫВЕТРИВАНИЕ — ՔԻՄԻԱԿԱՆ ՀՈՂՄԱՀԱՐՈՒՄ, ստ. ու մակերևութային ջրերի, մթնոլորտային և այլ գործոնների քիմ. ներգործությամբ ապարների քայքայման գործընթաց, որն ուղեկցվում է նրանց քիմ. բաղադրության փոփոխություններով: Օր., դաշտաապարների Զ. հ. հանգեցնում է կավերի առաջացմանը:

ХЛОПЫШКА — ՊԼՏԱՆ, ուղղաձիգ փորվածքներում (նորատանք, ջրհոր, համ-բափող) ջրի մակարդակը չափելու պարզագույն սարք (գործիք): Իրենից ներկա-

չացնում է 5—10 սմ երկարության և 5—6 սմ տրամագծով փողակ (կամ ներքին մասում բաժակաձև փորվածքով մետաղյա գլան), որի վերևում սարքված կեղիկին (կամ օղակին) ազուցվում է մետրաչափերով նշված ճուշակ կամ պարան: Զրի մակարդակին հասնելիս Պ. հանում է բնորոշ խոլ ձայն (պլտոց):

ХЛОРЕБРОМНЫЙ КОЭФИЦИЕНТ — ՔԼՈՐԲՐՈՄԱՅԻՆ ԳՈՐԾԱԿԻՑ, ստ. ջրերում պարունակվող քլորի և բրոմի կշռային քանակների (մգ/լ) հարաբերությունն արտահայտող գործակից (Cl/Br): Առաջարկված է Ա. Պ. Վինոգրադովի (1944) կողմից՝ որպես ստ. ջրերի ծագումնաբանական ցուցանիշ: Ք. գ. բնութագրում է ալկալանի ջրաերկրք. մեկուսացվածության աստիճանը, ջրադինամիկ իրադրությունը և ստ. ջրերի քիմ. բաղադրության ձևավորման պայմանները: Ծովային ջրի համար Ք. գ. հավասար է 292: Լավ մեկուսացած կառուցվածքներում, որտեղ տիրապետում են դժվար կամ չափազանց դժվար ջրափոխանակման պայմանները, բարձր հանքայնացման ջրերում տեղի է ունենում Br-ի կուտակում, որի հետևանքով Cl/Br հարաբերությունը ցածր է, քան ծովային ջրում: Բաց, լվացված ջրաերկրք. կառուցվածքներում (կամ եթե կտրվածքում առկա են աղատար նստվածքներ) Cl/Br հարաբերությունը բարձր է, քան ծովային ջրում (երբեմն տասնապատիկ անգամ): Ք. գ-ի ցածր արժեքները դիտվում են որպես երկրք. կտրվածքի հնարավոր նախազազաբերության որոնողական ցուցանիշ:

ХЛОРИДНЫЕ ВОДЫ — ՔԼՈՐԻԴԱՅԻՆ ԶՐԵՐ, բնական ջրեր, որոնց քիմ. բաղադրատարրերից (անիոններից) գերիշխում է քլոր-իոնը:

ХЛОРНЫЙ КОЭФИЦИЕНТ — ՔԼՈՐԱՅԻՆ ԳՈՐԾԱԿԻՑ, բնական ջրերում պարունակվող աղերի գումարային քանակի հարաբերությունը քլորի քանակին:

ХОЗЯЙСТВЕННО-ПИТЬЕВЫЕ ВОДЫ — ԽՄԵԼԱԶՐԵՐ (ԽՄԵԼՈՒ ԵՎ ՏՃՆՏԵՍԱԿԱՆ ԶՐԵՐ), բնական ջրեր, որոնք օգտագործվում են խմելու և տնտ. կարիքների ջրամատակարարման համար:

— II —

ЦВЕТ ВОДЫ — ԶՐԻ ԳՈՒՅՆ, ջրի ֆիզ. հատկանիշ, որը կախված է նրա քիմ. բաղադրությունից և խառնուրդների առկայությունից: Ատ. ջրերը մեծամասամբ անգույն են: Կոշտ ջրերն ունեն երկնագույն երանգ, երկաթի թերօքսիդային աղերն ու ծծմբաջրածինը ջրին տալիս են կանաչավուն-կապույտ գունավորում, օրգ. հումքային միացությունները՝ դեղնավուն, միներալային կախված մասնիկները՝ մոխրավուն գունավորում են: Զ. գ. որոշվում է հետևյալ կերպ. 30—40 սմ բարձրության ապակյա գլանի մեջ փորձարկվող ջուրը դիտում են վերևից և համեմատում նույնատիպ գլանում լցված թորած (ստերիլ) ջրի հետ: Որոշ գունավորումներ քանակապես որոշվում են աստիճաններով՝ լուսնուկի-կոբալտային սանդղակի օգնությամբ:

ЦЕМЕНТАЦИЯ ГОРНЫХ ПОРОД — ԱՊԱՐՆԵՐԻ ՑԵՄԵՆՏԱՑՈՒՄ, ճեղքվոր ու ծակոտկեն ապարների միաձուլության ու ամրության բարձրացման և ջրափանցելիության նվազեցման եղանակ, որն իրականացվում է հորատանցքերի համակարգի միջով նրանց մեջ ցեմենտի լուծույթ (շաղախ) ներարկելու միջոցով:

ЦЕМЕНТАЦИЯ СКВАЖИНЫ (ЦЕМЕНТАЖ, ТАМПОНАЖ) — ՀՈՐԱՏԱՆՑ-
ՔԻ ՑԵՄԵՆՏԱՅՈՒՄ (ՏԱՄՊՈՆԱՅՈՒՄ), տե՛ս Тампонаж скважины:

ЦЕНТРАЛЬНАЯ СКВАЖИНА — ԿԵՆՏՐՈՆԱԿԱՆ ՀՈՐԱՏԱՆՑՔ, փորձային
հորատանցք, որից կատարվում են ջրի արտամղումներ, իսկ նրա շուրջ դասավոր-
ված հորատանցքերում տարվում են ջրի մակարդակի իջեցման դիտարկումներ: Հո-
րատանցքերի նման համակցությունը կոչվում է փորձային փունջ, որում դիտողական
հորատանցքերը դասավորվում են ստ. ջրերի հոսանքի և նրան խաչաձև ուղղություն-
ներով ու կոչվում են ճառագայթներ: Վերջինների քանակը լինում է 1—4, յուրա-
քանչյուր ճառագայթում դիտողական հորատանցքերի թիվը տատանվում է 1—3
(երբեմն ավելի) սահմաններում: Կախված փորձային տեղամասի ջրատար ապար-
ների համասեռությունից: Եթե սոպարները համեմատաբար միատեսակ են՝ բավա-
րարվում են մեկ կամ երկու ճառագայթով, որոնք դասավորվում են՝ մեկը հոսան-
քով, իսկ մյուսը խաչաձև ուղղությամբ: Ի տարբերություն դիտողական հորատանց-
քերի, Կ. հ. փորվում է ավելի մեծ տրամագծով, կահավորվում է քամիչով, պոմպով
(կամ օդամղիչով), արտամղվող ջրի քանակի չափման տարողությամբ կամ ջըր-
թափով, ջրհեռացման միջոցներով (խողովակաշար, ջրորդան) ևն: Հոմանիշ՝ փոր-
ձային հորատանցք:

ЦЕОЛИТНАЯ (ГИДРАТНАЯ) ВОДА — ՑԵՈԼԻՏԱՅԻՆ (ՀԻԴՐԱՏԱՅԻՆ) ԶՈՒՐ,
իմիսպես կապակցված ջրի տեսակ (տե՛ս Химически связанная вода):

ЦИРК ОБРУШЕНИЯ — ՓԼՈՒԶՄԱՆ ԿՐԿԵՍ, փլվածքների հետևանքով զա-
ռիկող լանջերին առաջացած կրկեսի (կիսակրկեսի) տեսքով իջվածք:

ЦИРК ОПЛЫВАНИЯ — ՑԵՆՍԱՀՈՍՔԵՐԻ ԿՐԿԵՍ, ցեխահոսքերի հետևանքով
լանջերին առաջացած կրկեսի (կիսակրկեսի) տեսքով փոքր իջվածք:

ЦИРКУЛЯЦИЯ ВЕРТИКАЛЬНАЯ — ՈՒՂԱԶԱՅԻՑ ԵՐԶԱՆԱՌՈՒԹՅՈՒՆ, ջրա-
յին զանգվածների ուղղաձիգ շարժումը համաշխարհային օվկիանոսում: Երջանառու-
թյան առանձին զոնաներում շարժումը կարող է պայմանավորված լինել տարբեր
պատճառներով, օր., օվկիանոսային ջրերի խտության փոփոխությամբ, մակարդակի
տատանումներով, հորիզոնական հոսանքների մերձեցմամբ (զուգամիտությամբ) ու
հեռացմամբ (տարամիտությամբ) ևն:

ЦИРКУЛЯЦИЯ ПОПЕРЕЧНАЯ — ԼԱՅՆԱԿԻ ԵՐԶԱՆԱՌՈՒԹՅՈՒՆ, պտտա-
կան շարժում, որը կատարվում է հեղուկի կամ գազի հոսքի լայնակի կտրվածքում:
Լ. շ. գոմարվելով հոսքի հիմնական երկայնակի շարժմանը, նրան հաղորդում է
պտտական բնույթ: Լ. շ. առաջանում է հոսքի ոլորաններում (ծովածքներում), ինչ-
պես նաև Կորիոլիսի ուժի (տե՛ս Закон Бэра-Бабинне) ազդեցությամբ: Հոսանքների
լայնակի բաղադրիչը շեղում է բերվածքների լայնակի կոտակման ձևերին իրենց
նորմալ դիրքից, ինչպես նաև համդիսանում է հոսանքի նկատմամբ երկայնակի
ձևերի առաջացման պատճառ:

ЧАСТИЧНО СВЯЗАННЫЕ (МОЛЕКУЛЯРНЫЕ) ВОДЫ — ԹՈՒՅԼ ԿԱՊԱԿՑՎԱԾ (ՄՈԼԵԿՈՒԼԱՅԻՆ) ՋՐԵՐ, տե՛ս Вода рыхлосвязанная:

ЧАША ОЗЕРА (ВОДОХРАНИЛИЩА) — ԼՃԻ (ՋՐԱՄԲԱՐԻ) ԹԱՍ, գոգավորության (նովտի) մաս, որը լցված է ջրով:

ЧЕТОЧНАЯ ВОДА — ՄԱԶՄԶՈՒԿԱՅԻՆ ՋՈՒՐ, ըստ Կոստոլիչի, ջուր, որը գտնվում է ապարի մերթընդմերթ նեղացող ու լայնացող մազանոթներում (մազմրզուկներում) կամ պարփակված է կավային թերթիկների ծալքերում: Երբեմն Մ. Ջ-երի բարձրացումը կարող է գերազանցել սովորական մազանոթային ջրերի բարձրացումը:

ЧИСЛО ПЛАСТИЧНОСТИ ГРУНТОВ — ԳՐՈՒՆՏՆԵՐԻ ՊԼԱՍՏԻԿՈՒԹՅԱՆ ԹԻՎ, կավային գրունտների պլաստիկություն վերին (նոսունության) և ստորին (զլանման) սահմանների տարբերություն (տե՛ս Пластичность глинистых пород):

— III —

ШАХТА — ՀԱՆՔԱՓՈՂ, ՀԱՆՔԱՐԱՆ, ՀԱՆՔԱՀՈՐ, 1. Հանքափող-ուղղանկյուն կամ կորավուն մեծ կտրվածքով ուղղաձիգ լեռնային փորվածք, որը ծառայում է հանքափորների, հանքաքարերի, շինանյութերի ու սարքավորումների տեղափոխման, ինչպես նաև օդափոխման և ջրհեռացման համար: Որպես կանոն, Հ-ի ստորին մասում կառուցվում է զուսփքը (տե՛ս Зумпф): 2. Հանքարան-լեռնահանքային ձեռնարկության արտադրական միավոր, որի միջոցով իրականացվում է օգտակար հանածոյի արդյունահանումը: 3. Հանքահոր-հանքարանի ստ. փորվածքների համախումբ:

ШАХТНЫЕ (РУДНИЧНЫЕ) ВОДЫ — ՀԱՆՔԱՀՈՐԱՅԻՆ (ՀԱՆՔԱՐԱՆԱՅԻՆ) ՋՐԵՐ, տե՛ս Вода рудничная:

ШЛЕЙФ КОЛЛЕКЦИОНАЛЬНЫЙ — ԿՈԼԵՅՈՒՎԻԱԼ ՇԼԵՅՖ (ՏԱՓԱՆ, ՓԵՇԱՏՈՒՏ), լանջի ներքնամասում առաջացած կոլյովիալ նստվածքներ, որոնք լանջն ի վեր կոնաձև վերջանում են, իսկ ստորոտում համատարած են:

ШОР (СОР) — ՇՈՒ (ԱՂՈՒՏ), Միջին Ասիայում աղուտների տեղական անվանում:

ШНЕКОВОЕ БУРЕНИЕ — ԳԱՅԼԻԿՈՆԱԶՈՂԱՅԻՆ ՊԼՈՒՌԻՅՐԱԶՈՂԱՅԻՆ) ՀՈՐԱՏՈՒՄ, կարճ հորատանցքերի հորատում պտտականային հորատահաստոցի միջոցով, որի մոտ սովորական հորատաձողերը փոխարինված են գալլիկոնաձև (պարուրաթիակավար) գալարաձողով: Վերջինը հորատման գործընթացում փորված ապարը բարձրացնում է մակերևույթ՝ կատարելով փոխարկիչի դեր: Գ. հ. լայնորեն կիրառվում է ինժեներական կառուցողականությունների ժամանակ, երբ ուսումնասիրվող գրունտները ներկայացված են ավազակավային և չկապակցված մանրա-

բեկոր գրոմոսներով, ինչպես նաև ջրաներկր. հետազոտությունների ժամանակ, երբ գրոմոսային ջրերը տեղադրված են փոքր խորությունների վրա:

ШПРУДЕЛЬ — ԶԳՐՈՒԴԵԼ, գազաճնշումնային (գազագոլորչային) ջրով վերլնթաց աղբյուր, որը գործում է գազի (գազագոլորչու) ճնշման կամ ստ. ջրերում գազի լուծման շնորհիվ:

ШПУНТОВОЕ ОГРАЖДЕНИЕ — ԱԳՈՒՑԱՅԻՆ ՓԱԿՈՑ (ԱԳՈՒՑԱԾԱՐ), մետաղյա կամ փայտյա ագույցներից պատրաստված փակոց, որը արգելափակում է հիմնատակ ծառայող հոսագրոմոսների (ապարալողիկների) տեղաշարժը: Առանձին դեպքերում ագուցաշարեր պատրաստվում են նաև ալեքսիման պատերի առաջնամասում՝ պատերի կաշուցությունը մեծացնելու և ալիքի հարվածային ուժը թուլացնելու նպատակով:

ШУРФ (ДУДКА) — ՇՈՒՐՖ (ՀՈՐ, ԴՈՒԴԿԱ), ուղղաձիգ կամ թեք ստ. լեռնային փորվածք, որն ունի ուղղանկյուն կամ կլորավուն ոչ մեծ (1—3 մ²) հատույթ և ոչ մեծ (սովորաբար 1—5 մ) խորություն: Շ. անմիջական էլք ունի դեպի երկրի ծակերևույթ և ծառայում է օգտակար հանածոների հնքվ-երի հետախուզման, գրոմոսները ուսումնասիրելու, ստ. ջրերը մոուշարկելու և այլ նպատակների համար:

— III —

ЩЕЛОЧНОСТЬ ВОДЫ — ՋՐԻ ԱԼԿԱԼԱՅՆՈՒԹՅՈՒՆ, հատկանիշ, որը պայմանավորված է ջրում թույլ թթուների, գլխավորապես ածխաթթվի անիոնների առկայությամբ: Ենթարկվելով հիդրոլիզի, այդ անիոնները առաջացնում են հիդրօքսիլ իոններ, ինչպես օր., $\text{CO}_3^{2-} + \text{H}_2\text{O} \rightarrow \text{HCO}_3^- + \text{OH}^-$, $\text{HCO}_3^- + \text{H}_2\text{O} \rightarrow \text{H}_2\text{CO}_3 + \text{OH}^-$:

«Ջրի ալկալայություն» տերմինը կիրառվում է հիմնականում բնական ջրերի սահմասարահիգիենիկ ուսումնասիրությունների ժամանակ: Ջրաներկր. ծառայությունում այն գրեթե չի գործածվում:

ЩЕЛОЧНЫЕ ФУМАРОЛЫ — ՀԻՄՆԱՅԻՆ (ԱԼԿԱԼԻԱԿԱՆ) ՖՈՒՄԱՐՈՆԵՐ, առաջնային ֆումարոլների (տե՛ս Фумаролы) տեսակ, որն ունի 300—400° Ց ջերմություն և ջրային գոլորշիների հետ արտաբերում է ամիակային աղերի գազ, անուշադրի, ամոնիումի սուլֆատների և ֆտորիդների սուբլիմատներ (կոշտ նյութից ստացվող գոլորշիներ):

— 3 —

ЭВТРОФНОЕ БОЛОТО — ՑԱՇՐԱԿԻՐ (ԷՎՏՐՕՖԻԿ) ԾԱՀԻՄ, ցածրադիր ճահիճ, որի սահմաններում աճած բուսականությունը գերազանցապես ստանում է միներալային (հանքային) սնում, այսինքն բույսերի արմատները խրվում են արմատական ապարների մեջ:

ЭКВИВАЛЕНТ ВЛАЖНОСТИ ПОЧВ — ՀՈՂԵՐԻ ԽՈՆԱՎՈՒԹՅԱՆ ՀԱՄԱՐԺԵՔ, ըստ Օ. Մեյնցերի, հողի (ապարի) մոուշը ցենտրիֆուգով անցկացնելուց հետո

նրա մեջ մնացած խոնավության կշռի և այդ մմուշի կշռի հարաբերությունը՝ արտահայտված %-ներով: Հ. խ. հ-ի համեմատական հոմանիշ է համարվում «թաղանթային խոնավություն» հնացած տերմինը:

ЭКВИВАЛЕНТНЫЙ ДИАМЕТР ЧАСТИЦ ПОРОДЫ — ԱՊԵՐԻՄԱՍՆԻԿՆԵՐԻ ՀԱՄԱՐԺԵ ՏՐԱՄԱԳԻԾ, ուսումնասիրվող գրունտի անկանոն չափերի ու ձևերի մասնիկներին փոխարինող գնդաձև մասնիկների տրամագիծ, որոնք պատրաստված են միևնույն տեսակարար կշռի նյութից և ջրում նստում են գրունտի մասնիկների նստման արագությամբ:

ЭКВИВАЛЕНТНЫЙ (ПРИВЕДЕННЫЙ) КОЭФФИЦИЕНТ ФИЛЬТРАЦИИ — ՀԱՄԱՐԺԵՔԱՅԻՆ (ԲԵՐՎԱԾ) ԾԾԱՆՑՄԱՆ ԳՈՐԾԱԿԻՑ, ըստ Պ. Յա. Պողոսարիանով-Կոչինսկի, ստ. ջրերի շերտացությամբ շարժման դեպքում ջրատար շերտալամբի ծծանցման միջին գործակից: Հ. ծ. գ. (K_d) հաշվվում է հետևյալ բանաձևով. $K_d = \frac{k_1 m_1 + k_2 m_2 + \dots + k_n m_n}{m_1 + m_2 + \dots + m_n}$, որտեղ $k_1 \div n$ ջրատար շերտերի ծծանցման գործակիցն է, $m_1 \div n$ ՝ շերտերի հաստությունը:

ЭКВИПОТЕНЦИАЛЬНАЯ ПОВЕРХНОСТЬ — ԷԿՎԻՊՈՏԵՆՑԻԱԼ ՄԱԿԵՐԵՎՈՒՅԹ, հավասար ճնշումների մակերևույթ, որն արտահայտվում է Էկվիպոտենցիալների՝ հոսքին ուղղահայաց գծերի միջոցով: Վերջինների պրոյեկցիան հորիզոնական հարթության վրա կոչվում է ջրալիզոնիպետ (գրունտային ջրերի համար) կամ ջրալիզոնիզներ (ճնշումնային ջրերի համար):

ЭКОЛОГИЯ — ԷԿՈԼՈԳԻԱ, գիտություն բուսական ու կենդանական օրգանիզմների, նրանց համայնքների միջև և շրջապատող միջավայրի հետ հարաբերությունների մասին: XX դարում, բնության վրա մարդու ազդեցության ավելացմանը զուգընթաց, Է. հատուկ նշանակություն է ստացել որպես բնության ուսցիոնալ օգտագործման և պահպանության գիտական հիմք: Վերջին 2 տասնամյակում ձևավորվում է մարդու Է. կամ տցիալական Է., որն ուսումնասիրում է հատարակության և շրջապատող միջավայրի փոխհարաբերության օրինաչափությունները, ինչպես նաև բնության պահպանության գործնական պրոբլեմները, ընդգրկում է փիլիսոփայական, տնտ., աշխարհ., երկր. և այլ առարկաներ (օր., քաղաքի Է., տեխնածին Է. ևն):

ЭКСПЛУАТАЦИОННЫЕ ЗАПАСЫ ПОДЗЕМНЫХ ВОД — ՍՏՈՐԵՐԿՐԱՅԱ ՋՐԵՐԻ ԾԱՀԱԳՈՐԾՈՂԱԿԱՆ ՊԱԾԱՐՆԵՐ, ստ. ջրերի այն քանակը, որը կարող է ստացվել տեխնիկատնտ. տեսակետից շահավետ ջրհան կառույցներով՝ առանց վատացնելու շահագործողական ռեժիմին ու ջրերի որակը ջրհան կառույցների ամրոտիզացիոն ժամկետի ընթացքում:

ЭКСПРЕСС-МЕТОД — ԷՔՍՊՐԵՍ-ՄԵԹՈՂ, ուսումնասիրությունների արագացված մեթոդ, որն իրականացվում է կատարելագործված սարքերով ու միջոցներով և շատ կարճ ժամանակամիջոցում (մի քանի ժամում կամ 1 հերթափոխում) գործնական արդյունքներ է տալիս:

ЭЛЕКТРОГИДРОДИНАМИЧЕСКАЯ АНАЛОГИЯ (ЭГДА) — էլեկտրադինամիկական անալոգիա (է.Ջ.Գ.Ն.), նմանակում (համանմանություն), որը գոյություն ունի ստ. ջրերի կայունացած շարժման և էլեկտրական հոսանքի շարժման միջև, շարժումներ, որոնք բնութագրվում են նույնանման դիֆերենցիալ հավասարումներով: Այդ 2 շարժումների միջև պարզագույն ընդհանրությունը հետևյալն է. բստ Դարսիի օրենքի, գրունտային ջրերի շարժման V արագությունը ուղիղ համեմատական է K ծծանցման գործակցին և J հիդրավիկ թեքությանը՝ $V = KJ$: Ըստ Օմիի օրենքի, էլեկտրական հոսանքի J մեծությունը ուղիղ համեմատական է էլեկտրահաղորդականության ρ գործակցին և լարման U մեծությանը՝ $J = \rho U$: Բերված նմանակումն օգտագործվել է դեռևս 1918 թ. Ն. Ն. Պավլովսկու կողմից՝ գրունտային ջրի ուղիղ մի շարք խնդիրներ լուծելու համար: Ներկայումս բազմաթիվ նորագույն էլեկտրական սարքերի միջոցով մեծ հաջողությամբ մոդելացվում են ծծանցման բազմալիսի երկչափ խնդիրներ և է.Ջ.Գ.Ն. միջոցով լուծվում ջրաերկր. տարրեր հարցեր (ջրի ուղիղ ջրի հոսանք կառույցներ, ստ. ջրերի դիմադր, պատվարը շրջանցող ծծանցումը, ցամաքորդի հաշվարկը ևն):

ЭЛЕКТРОДРЕНАЖ (ЭЛЕКТРООСМОТРИЧЕСКОЕ ВОДОПОНИЖЕНИЕ) — էլեկտրաօսմոտրիկ (էլեկտրաօրենսմ., էլեկտրաօսմոտիկ Ջրիջեցում), թույլ ջրթափանց ապարներում գրունտային ջրերի մակարդակի արհեստական իջեցում, որը կատարվում է հորատանցքերի համակարգից արտամղումները զուգորդելով էլեկտրաօսմոտիկ երևույթի հետ:

ЭЛЕКТРООСМОС — էլեկտրաօսմոս, 1. Հեղուկի շարժումը դիաֆրագմայի (կիսաթափանց միջնորմի) միջով՝ աղի հեղուկով հաստատուն էլեկտրական հոսանք թողնելու դեպքում: 2. Ստ. ջրի շարժումը գրունտում՝ հաստատուն հոսանքի ազդեցությամբ, որը հանգեցնում է դրական էլեկտրոդի շուրջը գրունտի չորացմանը և բացասական էլեկտրոդի շուրջը ջրի կուտակմանը: Է-ի երևույթը ընկած է էլեկտրացամաքորդի հիմքում (տե՛ս Электродренаж), որը կիրառվում է թույլ ջրատվությամբ բնութագրվող գրունտներում ստ. փորվածքներ, բաց հանքեր, շին. փոտրակներ և այլ փորվածքներ անցնելիս:

ЭЛЕКТРОПРОВОДНОСТЬ ВОДЫ — Ջրի էլեկտրազատկոչականություն, բնական ջրի էլեկտրական հոսանք անցկացնելու ունակություն, որը պայմանավորված է հիմնականում ջրի հանքալուծվածությամբ, ինչպես նաև նրա բիմ. բաղադրությամբ և ջերմաստիճանով: Էլեկտրահաղորդականության մեծությամբ կարելի է մոտավորապես դասել ջրի հանքալուծման աստիճանի մասին, բանի որ թորած ջուրը էլեկտրահաղորդ չի:

ЭЛЕКТРОФОРЕЗ (КАТАФОРЕЗ) — էլեկտրաֆորեզ (վասաֆորեզ), հեղուկ կամ գազային միջավայրում կախված դիսպերս մասնիկների շարժում, որը կատարվում է էլեկտրական դաշտի ազդեցությամբ: Է. դիտվում է գրունտների էլեկտրացամաքորդի ժամանակ, որի դեպքում կախված մասնիկները շարժվում են դեպի իրենց հակառակ լիցք ունեցող էլեկտրոդները:

ЭЛЕКТРОХИМИЧЕСКИЙ СПОСОБ ЗАКРЕПЛЕНИЯ ГРУНТОВ—ԳՐՈՒՆՏ-ՆԵՐԻ ԱՍՐԱՑՄԱՆ ԷԼԵԿՏՐԱՔԻՄԻԱԿԱՆ ԵՂԱՆԱԿ, քիմ. և էլեկտրական մշակման միջոցով գրունտների ամրության բարձրացման եղանակ:

ЭЛЛИПС НАПРЯЖЕНИЙ — ԱՐՈՒՄՆԵՐԻ ԷԼԻՊՍ, գրաֆիկ, որը հարթ խնդրի լուծման դեպքում արտահայտում է տվյալ կետում գրունտի (նյութի) լարված վիճակը:

ЭМАН — ԷՄԱՆ, բնական ջրերի ռադիոակտիվության (ռադիումի էմանացիաների) չափման միավոր, որը հավասար է $1,10 \cdot 10^{-10}$ կյուրի/լ կամ 0,275 Մալեի միավորի:

ЭМПИРИЧЕСКИЕ ФОРМУЛЫ ДЛЯ ОПРЕДЕЛЕНИЯ КОЭФФИЦИЕНТА ФИЛЬТРАЦИИ (Кф) — ԾԾԱՆՑՄԱՆ ԳՈՐԾԱԿՑԻ (K_{ϕ}) ՈՐՈՇՄԱՆ ՓՈՐՁԱՅԻՆ ԲԱՆԱԶԵՎԵՐ, ավազային գրունտների ծծանցման գործակցի որոշման բանաձևեր, որոնց հիմքում դրված է ապարների հատիկաչափական բաղադրության մասնիկների արդյունավետ կամ գործող տրամաչափի մեծությունը: Վերջինը որոշվում է լաբորատոր ուսումնասիրությունների տվյալների հիման վրա կառուցվող գրունտների հատիկաչափական բաղադրության կորի օգնությամբ (տե՛ս Кривая granulометрического состава): Ծ. գ. ո. փ. բ. կրում են մոտավոր բնույթ, քանի որ ծծանցման գործակցի մեծությունը պայմանավորված է նաև մասնիկների ձևով, դասավորությամբ և այլ գործոններով: Փորձային բանաձևերով K_{ϕ} -ի որոշումը կիրառվում է ջրաերկր. նախնական ուսումնասիրությունների ժամանակ:

ЭНЕРГИЯ ВОЛНЫ — ԱԼԻՔԻ ԷՆԵՐԳԻԱ, ալիքի ողջ ծավալին վերագրվող մեխ. (կինետիկ և պոտենցիալ) էներգիա, որն առաջանում է ջրի (հեղուկի) տատանողական շարժումից:

ЭНЕРГИЯ ПОГЛАЩЕНИЯ — ՎԱՆՄԱՆ ԷՆԵՐԳԻԱ, ըստ Կ. Կ. Հեղդոյցի, էներգիա, որով կատիոնային փոխանակման գործընթացում տարբեր կատիոններ կլանվում և պահվում են ապարի կողմից: Եթե ապարը մշակվի մի շարք կատիոնների համարժեք քանակներ պարունակող լուծույթով, ապա նրանք կկլանվեն էապես տարբեր քանակներով: Տարբեր կատիոնների Կ. Է. կախված է նրանց արժեքականությունից (վալենտականություն) և ատոմական կշռից, բարձր վալենտականություն և մեծ ատոմական կշիռ ունեցող կատիոններն օժտված են կլանման մեծ էներգիայով:

ЭНТРОПИЯ — ԷՆՏՐՈՊԻԱ, մեծություն, որը մոլեկուլյար-կինետիկ տեսակետից բնութագրում է մարմնի կամ համակարգի ջերմային վիճակը: Ֆիզիկայում Է. դիտվում է որպես համակարգի տվյալ վիճակում գտնվելու հավանականության չափ. ինչքան մեծ է Է., այնքան մեծ է համակարգի գոյության հավանականությունը: Օր., անդրում գազի հավասարաչափ տեղաբաշխման հավանականությունը ավելի մեծ է, քան նրա խտացումը անդրի մի մասում: Համապատասխանաբար նշված վիճակներից առաջինում գազի Է. ավելի մեծ է, քան երկրորդում: Փակ համակարգերում տեղի ունեցող բոլոր գործընթացներում Է. կամ աճում է (անդարձելի գործընթացներ) կամ մնում հաստատուն (դարձելի գործընթացներ): Է-ի հասկացությունը լայնորեն կիրառվում է ջրաերկրաբանիայում և գրունտագիտությունում:

ЭПИЮРА НАПРЯЖЕНИЙ — ԼԱՐՈՒՄՆԵՐԻ ԷՊՅՈՒՐ, գրունտի (նյութի) լարումների որևէ հարթությամբ գրաֆիկ արտահայտություն:

ЭРЛИФТ — ՕԳԱՄԱՐՁ (ԷՐԼԻՖՏ), սեղմված օդով գործող հարմարանք, որի օգնությամբ հորատանցքից ջուրը կամ նավթը արտամղվում է երկրի մակերևույթ: Սարքն իրենից ներկայացնում է խողովակ, որի ծայրը որոշակի չափով ընկղմվում է հորատանցքի հեղուկի սյան մեջ: Երբ նրա միջով սեղմված օդ է մղվում, հորատանցքում առաջանում է օդահեղուկ խտնորոշ, որը զգալիորեն թեթև լինելով հեղուկից, կտրուկ բարձրացնում է նրա մակարդակը: Արդյունքում հորատանցքից կատարվում է հեղուկի արտամղում՝ ինքնահոսի կամ շատրվանի ձևով, որը կարելի է կարգավորել տրվող օդի քանակով, խողովակի ընկղմման չափով ևն: Ջրաերկրք. հետախուզական աշխատանքների ժամանակ փորձային արտամղումների իրականացումը Օ-ի օգնությամբ տեխնիկապես հեշտ և տնտեսապես ձեռնառու եղանակ է: Ո-ի տարատեսակ է գազամբարձը (գազլիֆտը), երբ ապարների ճեղքերով ջրատար (նավթատար) հորիզոններ են մուտք գործում բնական գազերը: Հայտնի է, որ հանքային աղբյուրները հիմնականում գործում են գազամբարձի շնորհիվ:

ЭТАЖ ГИДРОГЕОЛОГИЧЕСКИЙ — ՋՐԱԵՐԿՐԱԲԱՆԱԿԱՆ ՀԱՐԿ, ըստ Ի. Կ. Զայցևի և Ն. Ն. Տոլստիխինի (1960), ջրաերկրք. կտրվածքի մաս, որը համապատասխանում է կառուցվածքային հարկին: Մի շարք այլ հեղինակների կարծիքով Ջ. հ. համարժեք է «ջրատար սերիա» հասկացությանը (տե՛ս Серия водоносная):

ЭФФЕКТ ФИЛЬТРАЦИОННЫЙ — ԾԾԱՆՑՄԱՆ ԱՐԳՅՈՒՆԱՎԵՏՈՒԹՅՈՒՆ, տե՛ս Фильтрационный эффект:

ЭФФЕКТИВНАЯ ПОРИСТОСТЬ — ԱՐԳՅՈՒՆԱՎԵՏ ԾԱԿՈՏԿԵՆՈՒԹՅՈՒՆ, «Ակտիվ ծակոտկենություն» տերմինի ավելորդ հոմանիշ (տե՛ս Пористость):

ЭФФЕКТИВНАЯ ПРОНИЦАЕМОСТЬ — ԱՐԳՅՈՒՆԱՎԵՏ ԹԱՓԱՆՑԵԼԻՈՒԹՅՈՒՆ, ծակոտկեն միջավայրի թափանցելիությունը որևէ հեղուկի կամ գազի համար՝ միաժամանակ ապարում դրանց խտնորոշի (գազ-նավթ, նավթ-ջուր, գազ-նավթ-ջուր) առկայության դեպքում: Ապարի Ա. թ. որևէ հեղուկի կամ գազի համար կախված է ապարի ծակոտիների այդ հեղուկով կամ գազով հագեցվածության աստիճանից:

ЭФФЕКТИВНЫЙ ДИАМЕТР ЧАСТИЦ — ՀԱՏԻԿՆԵՐԻ ԱՐԳՅՈՒՆԱՎԵՏ ՏՐԱՄԱԳԻԾ, տե՛ս Действующий диаметр частиц:

— Ю —

ЮВЕНИЛЬНЫЕ ВОДЫ — ԿՈՒՍԱԿԱՆ (ՅՈՒՎԵՆԻԼ) ՋՐԵՐ, ըստ Է. Զյուսի, ստ. ջրեր, որոնք առաջանում են մեծ խորություններում ջրային գոլորշիներից և, հավանական է, H^+ և O^{2-} դիսոցված առումներից: Կ. ջ. սկիզբ են առնում կամ մագմային օջախների գազագոլորշային անջատումներից, կամ խորքային ապարների քիմիապես կապակցված (կառուցվածքային, բյուրեղային և ցեոլիտային) ջրերից:

4. 2. մաքուր ձևով երկրի մակերևույթ չեն հասնում, նրանք հասնում են միախառնվել ծծանցման և այլ ծագման ջրերի հետ: Հոմանիշ՝ առաջնային ջրեր, մագմածին ջրեր:

— Я —

ЯРУСНЫЙ ВОДОЗАБОР — ՀԱՐԿԵՐՈՎ ՋՐՀԱՆՆԵՐ (ՋՐՀԱՆ ԿԱՌՈՒՅՑՆԵՐ), ջրհան կառույցներ, որոնք բաղկացած են հարկերով դասավորված շահագործողական ոչ կատարյալ հորատանցքերից կամ հորատանցքերի խմբերից: Միևույն խորությամբ յուրաքանչյուր հորատանցք (խումբ), ջուրը արտանդում է հզոր ջրատար շերտի տարբեր խորությունից (հարկից) կամ ջրատար շերտավաճի տարբեր շերտերից և կահավորված է քամիչով միացն ավազ ինտերվալում: Երբեմն խորը ողողամաշման խրվածքներում հզոր ջրատար հորիզոնները ունենում են տարբեր միջերի վրա տեղադրված գծային աղբյուրներ, որոնց ջրերը հավաքելու համար կապտածային կառույցները (առուներ, գետնուղիներ ևն) մուկնախ տեղադրվում են հարկերով:

ЯДРО ПЛОТИНЫ — ՊԱՏՎԱՐԻ ՄԻՋՈՒԿ, հողային պատվարների առանցքային մասում ջրաթափանց կամ նվազ ջրաթափանց գրունտներից (կավ, ավազակավ) պատրաստված միջուկ:

ЯДРО ПЛОТИНЫ — ՊԱՏՎԱՐԻ ՄԻՋՈՒԿ, հողային պատվարների առանցքային մասում ջրաթափանց կամ նվազ ջրաթափանց գրունտներից (կավ, ավազակավ) պատրաստված միջուկ:

ЯДРО ПЛОТИНЫ — ՊԱՏՎԱՐԻ ՄԻՋՈՒԿ, հողային պատվարների առանցքային մասում ջրաթափանց կամ նվազ ջրաթափանց գրունտներից (կավ, ավազակավ) պատրաստված միջուկ:

ЯДРО ПЛОТИНЫ — ՊԱՏՎԱՐԻ ՄԻՋՈՒԿ, հողային պատվարների առանցքային մասում ջրաթափանց կամ նվազ ջրաթափանց գրունտներից (կավ, ավազակավ) պատրաստված միջուկ:

ЯДРО ПЛОТИНЫ — ՊԱՏՎԱՐԻ ՄԻՋՈՒԿ, հողային պատվարների առանցքային մասում ջրաթափանց կամ նվազ ջրաթափանց գրունտներից (կավ, ավազակավ) պատրաստված միջուկ:

ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. Աղամյան Հ. Հ., Երկրաբանահետախուզական հորատման տեխնոլոգիական և տեխնիկական տերմինների բացատրական բառարան: Երևան, Երևանի համալսարանի հրատարակչություն, 1976, 64 էջ:
2. Աղամյան Հ. Հ., Գանջոմյան Ռ. Ա., Երկրաբանական-հետախուզական հորատման աշխատանքներ և ամփոփանցության տեխնիկա: Երևան, Երևանի համալսարանի հրատարակչություն, 1983, 224 էջ, նկարով:
3. Ավետիսյան Վ. Ա., Գավթյան Դ. Ե., Կենսաբեր ստորերկրյա ջրերը: Երևան, «Հայաստան», 1987, 141 էջ, նկարով:
4. Բարսեղյան Հ. Խ., Հայերեն ուղղագրական-ուղղախոսական տերմինաբանական բառարան: Երևան, «Լույս», 1973, 979 էջ:
5. Ժամանակակից հալոց լեզվի բացատրական բառարան (4 հատորով): Երևան, Հայկ. ՍՍՀ ԳԱ հրատարակչություն, 1969—80:
6. Խաչատրյան Գ. Ա., Լեռնատեխնիկական տերմինների ռուս-հայերեն բացատրական բառարան: Երևան, «Հայաստան», 1985, 294 էջ:
7. Հայկական տվեոտական հանրագիտարան (12 հատորով): Երևան, Հայկական տվեոտական հանրագիտարանի գլխավոր խմբագրություն, 1974—87:
8. Ղարիբյան Ա. Ս., Ռուս-հայերեն բառարան: Երևան, «Հայաստան», 1982, 1433 էջ:
9. Մեսչյան Ս. Ռ., Գետահողերի ֆիզիկամեխանիկական հատկությունները: Երևան, «Հայաստան», 1985, 359 էջ, նկարով:
10. Մեսչյան Ս. Ռ., Բնահողերի մեխանիկայի լաբորատոր աշխատանքներ: Երևան, «Լույս», 1971, 352 էջ, նկարով:
11. Ռուս-հայերեն պոլիտեխնիկական բառարան: Երևան, ՀՍՍՀ ԳԱ հրատարակչություն, 1957:
12. Սարգսյան Հ. Հ., Երկրաբանական տերմինների ռուս-հայերեն բառարան: Երևան, Երևանի համալսարանի հրատարակչություն, 1984, 205 էջ:
13. Վարդապետյան Բ. Ս., Օգտակար հանածոների հանքավայրերի որոնում և հետախուզություն: Երևան, Երևանի համալսարանի հրատարակչություն, 1987, 278 էջ, նկարով:
14. Տերմինաբանական և ուղղագրական տեղեկատու: Կազմող և խմբագիր Հ. Խ. Բարսեղյան: Երևան, Երևանի համալսարանի հրատարակչություն, 1984, 283 էջ:
15. Алексин О. А. Основы гидрохимии. М., Гидрометеонздат, 1970, 444 с. с ил.
16. Всеволожский В. А., Зекцер И. С., Фиделли И. Ф. Вопросы терминологии в области исследований подземного стока и естественных ресурсов подземных вод. Водные ресурсы, 1984, № 5, с. 151—156.
17. Гавич И. К. О некоторых понятиях и определениях в гидрогеологии. Водные ресурсы, 1984, № 5, с. 147—151.

18. Геологические тела (терминологический справочник). Под ред. Ю. А. Косыгина и др. М., Недра, 1986, 334 с.
19. Геологический словарь. Т. I и II. Изд. 2-е. М., Недра, 1973, 942 с.
20. Дзене-Литовский А. И., Толстихин Н. И., Подземные воды соляных месторождений. Тр. лаборатории им. Скопинского. Л., Недра, 1948, с. 8—17.
21. Емельянова Е. П., Основные закономерности оползневых процессов. М., Недра, 1972, 310 с. с ил.
22. Инструкция по применению классификации эксплуатационных запасов подземных вод к месторождениям пресных вод. М., ГКЗ СССР, 1978, 144 с.
23. Кац Д. М., Гидрогеология. М., Колос, 1969, 320 с. с ил.
24. Климентов П. П., Методика гидрогеологических исследований. М., Госгеолтехиздат, 1961, 390 с. с ил.
25. Климентов П. П., Богданов Г. Я., Общая гидрогеология. М., Недра, 1977, 357 с. с ил.
26. Колбасов О. С., Водное законодательство в СССР. М., «Юридическая литература», 1972, 216 с.
27. Коноплянцев А. А., Ковалевский В. С., Семенов С. М., Об основных понятиях в учении о режиме подземных вод. Водные ресурсы, 1984, № 5, с. 160—168.
28. Ланге О. К., Гидрогеология. М., «Высшая школа», 1969, 365 с. с ил.
29. Ланге О. К., Плотников Н. И., Научное содержание современной гидрогеологии. М., изд-во МГУ, 1980, 95 с. с ил.
30. Ломтадзе В. Д., Инженерная геология. Инженерная петрология. Л., Недра, 1970, 528 с. с ил.
31. Ломтадзе В. Д., Инженерная геология. Инженерная геодинамика. Л., Недра, 1977, 479 с. с ил.
32. Ломтадзе В. Д., Специальная инженерная геология. Л., Недра, 1978, 496 с. с ил.
33. Львович М. И., Мировые водные ресурсы и их будущее. М., «Мысль», 1974, 448 с. с ил.
34. Маккавеев А. А., Словарь по гидрогеологии и инженерной геологии. Изд. 2-е. М., Недра, 1973, 216 с. с ил.
35. Маслов Н. Н., Основы механики грунтов и инженерной геологии. М., «Высшая школа», 1968, 629 с. с ил.
36. Методическое пособие по инженерно-геологическому изучению горных пород. Т. I и II. Под ред. Е. М. Сергеева. М., 1984, 861 с. с ил.
37. Мировой водный баланс и водные ресурсы Земли. Л., Гидрометеоздат, 1974, 638 с. с ил.
38. Общее мерзлотоведение. Под ред. П. И. Мельникова и Н. И. Толстихина. Новосибирск, Наука, 1974, 231 с. с ил.
39. Овчинников А. М., Общая гидрогеология. Изд. 2-е. М., Госгеолтехиздат, 1955, 384 с. с ил.
40. Овчинников А. М., Минеральные воды. Изд. 2-е. М., Госгеолтехиздат, 1963, 376 с. с ил.
41. Овчинников А. М., Гидрогеохимия. М., Недра, 1970, 200 с. с ил.

42. **Одум Е.**, Основы экологии. М., Мир, 1975, 740 с. с ил.
43. Охрана природы. Справочник Митрюшкин К. П. и др. Изд. 2-е М., Агропромиздат, 1987, 269 с.
44. **Панюков П. Н.** Инженерная геология. М., Госгортехиздат, 1962, 343 с. с ил.
45. **Плотников Н. И.**, К вопросу о терминологии в отечественной гидрогеологии. Водные ресурсы, 1984, № 5, с. 168—172.
46. Политический словарь. М., изд-во «Советская энциклопедия», 1977, 985 с.
47. **Попов И. В.**, Инженерная геология. М., Изд-во МГУ, 1959, 510 с. с ил.
48. **Саваренский Ф. П.**, Гидрогеология. Изд. 2-е. М., ГОНТИ, 1935, 336 с. с ил.
49. **Саваренский Ф. П.**, Инженерная геология. Изд. 2-е. М., ГОНТИ, 1939, 488 с. с ил.
50. **Семихатов А. Н.**, Гидрогеология. М., Сельхозгиз, 1954, 328 с. с ил.
51. **Сергеев Е. М.**, Инженерная геология. М., Изд-во МГУ, 1978, 384 с. с ил.
52. **Сергеев Е. М.**, **Голодковская Г. А.** и др. Грунтоведение. М., Изд-во МГУ, 1983, 389 с. с ил.
53. Советский энциклопедический словарь. Изд. 2-е. М., Изд-во «Советская энциклопедия», 1983, 1600 с. с ил.
54. **Соколов Д. С.**, Основные условия развития карста. М., Госгеолтехиздат, 1962, 321 с. с ил.
55. **Сомервилл С. Г.**, **Пауль М. А.**, Словарь по геотехнике. Пер. с англ. Л., Недра, 1986, 240 с. с ил.
56. Справочник гидрогеолога. Под общ. ред. М. Е. Альтовского. М., Госгеолтехиздат, 1962, 616 с. с ил.
57. Справочник по бурению скважин на воду. М., Недра, 1979, 484 с. с ил.
58. Справочник по инженерной геологии. Под редакцией В. Чуринова и др. Изд. 3-е. М., Недра, 1981, 325 с. с ил.
59. Справочник по осущению горных пород. Под ред. И. К. Станченко. М., Недра, 1984, 575 с. с ил.
60. Справочное руководство гидрогеолога. Т. I и II. Изд. 3-е. Л., Недра, 1979, 952 с. с ил.
61. **Толстой М. П.**, О некоторых фундаментальных понятиях-терминах в гидрогеологии. Водные ресурсы, 1986, № 4, с. 23—31.
62. **Фролов Н. М.**, Гидрогеотермия. Изд. 2-е. М., Недра, 1976, 280 с. с ил.
63. **Фролов Н. М.**, Основы гидрогеологической стратификации. Изд. АН СССР. Сер. геол., 1981, № 11, с. 9—20.
64. **Фролов Н. М.**, **Язвин Л. С.**, Основные термины и определения в области изучения ресурсов и запасов подземных вод. Водные ресурсы, 1984, № 5, с. 142—147.
65. **Цытович Н. А.**, Механика грунтов. М., Стройиздат, 1963, 636 с. с ил.
66. **Чаповский Е. Г.**, Лабораторные работы по грунтоведению и механике грунтов. М., Недра, 1975, 304 с. с ил.
67. **Чебогарев А. И.**, Гидрологический словарь. Изд. 3-е. Л., Гидрометеониздат, 1978, 308 с. с ил.
68. **Шестаков В. М.**, Вопросы терминологии в гидрогеодинамике. Водные ресурсы, 1984, № 5, с. 156—160.

ՀԱՅԵՐԵՆ ՏԵՐՄԻՆՆԵՐԻ ՑԱՆԿ

— Ա. —

- Արլացիա 7
 Արեգատներ հողային 8
 Արեւիկ ամլաթթու 8, 296
 Ազուցային փակոց (ազուցաշար) 317
 Ազատ մակերևութով (հալելով) ջուր 45
 — » — ջրային մակերևութի գիծ 189
 — » — ջրափոխանակման զոնա 129
 — » — ջրափոխանակություն 51
 — » — ջուր 44
 Ազատված ջուր (ջրեր) 40, 225
 Ազդեցության մարզ 214
 Ազոնայական ջուր (ջրեր) 9, 34
 Ազնիվ գազեր 21
 Ազոտային ջրեր 9
 Աերոզոլներ 16
 Ալեքսանդրյան պատեր 57
 Ալեհատ (ալեհերծ) 24, 57
 Ալիքի էներգիա 320
 Անխաթթվային ջրեր 297
 — » — և ծծմբաթթվային հողմանա-
 րում 296
 — » — ֆումարոլներ (մոֆետներ) 297
 Անխացում (կարբոնացում) 146
 Ածանցյալ (դերիվատային) աղբյուր 106
 Ակնարկային ջրաերկրաբանական բար-
 տեղ 214
 Ակնթաթթային բեռնվածք 192
 Ակոս 185
 Ակտիվ ծակոտկենություն 9
 — » — ջրափոխանակման զոնա 124
 Ակտիվության տեսություն 288
 Ակրատոթերմեր 9
 Ակրատոպեդեր 9
 Աղադայացում (աղառաջացում) 66
 Աղազերծում (աղանոսացում) 264
 Աղախոնավատեր բույսեր 66
 Աղածին ապարներ (հալոիդներ) 66
 Աղախում ջուր 45
 Աղային գործակիցներ 278
 — » — չորայնություն 122
 — » — պատուհաններ 280
 Աղանստեցում 271
 Աղաշափ 278
 Աղաշրեր 264
 Աղաշրերի փոխակերպման գործա-
 կից 172
 Աղատեր բույսեր 66
 Աղափառ (աղային չորույթ) 62, 92
 Աղբյուր (ակունք) 142, 163, 270
 Աղբյուրի զվիկ (գրիֆոն) 90
 — » — ջրատառության գործակից 90
 Աղբյուրների ամենագրերի կազմում 231
 — » — գիծ 189
 — » — դասակարգում 153
 — » — մատվածքներ 227
 Աղերի դիֆուզիոն տեղաշարժ 110
 Աղի ջուր 45
 Աղուտ 279
 Աղուտներ (աղուտահողեր) 122, 279
 Աղբատացում 263
 Ամրության առնման 251
 Ամուր կապակցված (հիգրոսկոպիկ)
 ջուր 259
 — » — կապված ջուր 43
 Ամֆոտերություն 11
 Ամաէրոք (օդազուրկ) գործընթաց 12
 Ամբավարար խոնավացման զոնա 127
 Անկայուն խոնավացման զոնա 128
 Անկյունային (ծալակցվածքային)
 ջրեր 297

Անհամասնողության գործակից 173
 Անհամատեսակ (անիզոտրոպ) ա-
 պար 12
 Անհավասարաչափ նստում 210
 Անձրևաշատ (սլյուվիալ) մարզ 237
 Անճնշում (ճնշումագրոկ) ջուր 20, 34
 Անճարծ (կանգուն) ջրերի զոնա 126
 — » — » — ստորերկրյա ջրեր 209
 Անսահմանափակ շերտ 234
 Անտառային զոնա 187
 Անտառուտ (անտառաճահնուտ) 246
 Անցումային (միջանկյալ) գոտու
 ջրեր 55
 Անցքափցանում (կոմատացիա) 164
 Աշխարհագրական (լանդշաֆտային)
 զոնաներ 132
 Աչքաչափական դիտումներ 29
 Ապակլանում 107
 Ապահովվածության կոր 180
 Ապատածային ապարներ 274
 Ապարախյուս 259
 Ապարի ակտիվ ճնշում 9
 — » — ամրության գործակից 172
 — » — առավելագույն ներծնծ խոնա-
 վություն 191
 — » — բեռնաթափում 262
 — » — բնական խոնավություն 113
 — » — թուլացում (խարկվում) 264
 — » — ժամանակավոր դիմադրություն
 59
 — » — լրիվ խոնավատարություն 243
 — » — (գրունտի) խոնավություն 32
 — » — ծավալային ձևախախտում 216
 — » — կազմվածք (տեքստուրա) 287
 — » — կառուցվածք 283
 — » — հալոքերական դիմադրություն
 228
 — » — ձևախախտում քայքայման դեպ-
 քում 108
 — » — մասնիկների համարժեք տրա-
 մագիծ 318
 — » — ներքին կապեր 32
 — » — ջրահագեցում 208
 — » — ջրատարություն 51
 — » — ուռչում 60
 — » — փխրեցում 263

Ապարների (գրունտների) ամրացում
 119
 — » — ամրություն 178, 259
 — » — անհամասնող ջրատարություն
 209
 — » — ապահովման զոնա 129
 — » — առավելագույն ջրապահման ըն-
 դունակություն 191
 — » — գազաթափանցելիություն 65
 — » — գերիփոս վիճակ 233
 — » — գրավիտացիոն խտացում (ամ-
 րացում) 92
 — » — երկրաբանական-ճազումնաբա-
 նական համակարգ 164
 — » — զանգված 192
 — » — թափանցելիություն 256
 — » — թուլացման զոնա 128
 — » — ինժեներաերկրաբանական դա-
 սակարգում 135
 — » — — » — խումբ 135
 — » — — » — հատկություններ 136
 — » — — » — տեսակ 137
 — » — — » — ուսումնասիրություն-
 ներ 136
 — » — իոնաաղային համալիր 140
 — » — լյուսացում 215
 — » — խոռոչավորություն 143
 — » — խտություն 237
 — » — ծավալայինության գործակից
 (բերված ծավալայինություն) 174
 — » — ծավալայինություն 275
 — » — ծավալային խոնավություն 216
 — » — կալուցություն 303
 — » — հատիկային կազմ 94, 104, 124
 — » — հատիկաչափական (մեխ.) կազմ
 94
 — » — ձևախախտման ունակություն
 108
 — » — ձևախախտում 107, 108
 — » — ճեղքավորվածություն 295
 — » — մեխ. կազմ 193
 — » — չեչոտություն 211
 — » — պոկանետում 283
 — » — ջրային հատկություններ 48
 — » — (գրունտների) ստուգում 119
 — » — սեզոնային սառեցման զոնա 129

— » — սիլիկատացում 273
 — » — տաքրալուծում 63
 — » — տեղաշարժում 272
 — » — տեսակարար ծակոտկենություն 298
 — » — — » — էլեկտրական դիմադրություն 298
 — » — ցեմենտացում 314
 Ապարներում սկզբնային դատարկություններ 283
 Առաձգական ձևախախտում 300
 — » — պաշարներ 301
 — » — ռեժիմ 301
 — » — սեղմում 307
 Առաձգականություն սահման 251
 Առաստաղ 184
 Առավելագույն մագնիսական բարձրացում 191
 — » — մոլեկուլային խոնավատարություն 31
 Առողջարանների լեռնաանիտարական պահպանություն 91
 Առվափոս (խրամուղի) 294
 Ասեկվենտ սողանք 219
 Ասեղնաքամիչ 132
 Ատուպային ջուր 39
 Ավազային հատիկախումբ (ֆրակցիա) 234
 Ավազան 19
 Ավազի խտության գործակից (հաբերական խտություն) 173
 Ավազների խտացման ունակություն 300
 Ավանդելտա 8
 Արդյունաբերական հոսքաշրեր 256
 — » — հոսքաշրերի թաղում 123
 — » — ջուր 43
 — » — ջրերի քարտեզ 149
 — » — ստորերկրյա ջրեր 255
 Արդյունավետ թափանցելիություն 256, 321
 — » — ծակոտկենություն 321
 Արմատային ջրեր 168
 Արմատական աղ 168
 Արտախողովակային ճնշում 102
 Արտահոսային (արտաբերման) կոն 167
 Արտամղման ժամանակ փոխազդող

հորերի ազդեցության գործակից 169

— » — ժամանակակից օգտակար գործողության շառավիղ 262
 Արտատեղման թումք 26
 Արտատեղմում 61
 Արտեզյան ավազան 14, 19
 — » — լանջ 14
 — » — մակերևույթ 239
 — » — ջրատար հորիզոն 14
 — » — ջրերի քիմ. բաղադրության զոնալականություն 130
 — » — ջրհոր 14
 — » — ջուր 14, 34
 Ափաբերում 7
 Ափերի վերամշակում 233
 Ափսեսան փոտրակներ 21

— Բ —

Բաբախյուն (ինտերմիտենցիա) 138
 Բազմամարկ սողանքներ 202
 Բազմամյա սառած ապարների զոնա 127
 — » — սառույթ 28
 Բալաստային (վերնալիցքի) տաշտակ 18
 Բաշխված բեռնվածք 264
 Բաց ծակոտկենություն 227
 Բացարձակ երկրածամանակագրություն 75
 — » — (ֆիզ.) թափանցելիություն 8, 256
 Բեռնաթափման կոր 180
 Բեռնվածքից նստման կախվածության կոր 179
 Բեր-Բաքինի օրենք 117
 Բերված ազդեցության շառավիղ 253
 — » — ծակոտկենություն 253
 — » — շերտային ճնշումներ 253
 Բիտումատար ապարներ 21
 Բիտումացում 21
 Բլթթացող (թշշացող, շտաշող) աղբյուրներ 259
 Բյուրեղահիդրատներ 181
 Բյուրեղային ջուր 39
 Բյուրեղացման կապեր 181
 — » — ջուր 181

Բնասղաշուր 264
 Բնական գագեր 65, 114
 — » — գագերի դասակարգում 162
 — » — զոնայականություն 118
 — » — թեքության անկյուն 298
 — » — թեքություն 227
 — » — ծծանցում 113
 — » — հորաններ (հանքափողեր) 114
 — » — ջրանցումնային համակարգ 274
 — » — ջրաքիմիական դաշտ 114
 — » — ջրեր 254
 — » — ջրերի դասակարգում ըստ վեր-
 նադակու 162
 — » — — — — համարակազմում 212
 — » — — — — միկրոտարրեր 200
 — » — » — — — — ռադիոակտիվություն 261
 — » — — — — վիճակը բնությանը
 ցուցանիշներ 244
 — » — — — — բիմ. բաղադրության
 բաղկացուցիչներ 165
 — » — — — — — — — — մակրո-
 բաղադրիչներ 191
 — » — — — — — — — — միկրո-
 բաղադրիչներ 199
 — » — — — — — — — — միկրո-
 բաղադրիչների կուտակում 168
 — » — — — — — — — — դասակարգում 312
 — » — — — — — — — — ֆիզ. հատկո-
 լւթյուններ 304
 — » — ջրերում տեղագաղթի գործա-
 կից 173
 — » — ստորերկրյա հոսքի ծախս (ադ-
 տադրողականություն) 255, 265
 Բոմեի աստիճաններ 23, 93
 Բորաթթվային ջուր 35
 Բորային (բորակիր) ջրեր 23, 35
 Բորաջուր 35
 Բորածո (քարացած) ջուր 38
 Բրոմային ջուր 35
 Բրոմաջուր 35
 Բուզուն 23
 Բուծիչ ջրեր 187
 — » — ցեխեր 187
 Բուլաղ 23
 Բուլգունյախներ 23
 Բուլսերի ցուցիչ դեր 134

Բուսագործական զոնա 90
 Բուսաբույսերի հոսք 293
 Բուրկուտ 25

— Գ —

Գաբիոն 63
 Գազադիմամիկա 64
 Գազազրկում (գազանշատում) 105
 Գազանցումնային ջրեր 65
 — » — ռեծիմ 65
 Գազամթարձ (գազլիֆտ) 64
 Գազային աղբյուր (ելք) 64
 — » — գլխարկ 64
 — » — գործոն 64
 — » — կոնտակտ 64
 — » — հանույթ 64
 — » — ճնշում 64
 — » — շատրվան 65
 Գազաջրային կոնտակտ 64
 Գազերի քիմիականային գործունեու-
 թյուն 23
 — » — տեղագաղթի ստորերկրյա ջրե-
 րում 198, 199
 Գազի ելք 62
 — » — ճնշում 102
 Գալիլեոնաձողային (պարույրաձողային)
 հորատում 316
 Գալ 64
 Գեյզեր (ցայտաշերտով) 64
 Գեյզերային գոլորշիներ 64
 Գետաբերուկային (ալյուվիալ) ջուր 34
 Գետագալար (գետապտույտ) 192
 Գետային ավազան 20
 — » — հոսք 269
 — » — ցանց 269
 — » — ցանցի խտություն 101
 Գետերի ստորերկրյա սնման գնահատ-
 ման մեթոդ 195
 Գետերի ջրագիր (հիդրոգրաֆ) 83
 Գետնաբուրդային լուծույթ 250
 — » — խոնավաչափ 250
 Գետնանցքեր (պոնորներ) 247
 Գերխոնավատար սույար 249
 Գերսառը ջուր 41
 Գերստեղծված ջուր 233

Գերտաք ջուր 41
 Գլեռներ 89
 Գծային խտացում 188
 — » — (միաշափ) ծծանցման հոսք 189
 — » — — — հոսք 249
 Գյուղատնտեսական հողերի մեկտրա-
 ցիա 193
 Գոլորշամբարձ 230
 Գոլորշիացման ունակություն 141
 Գոլորշիացում 141
 Գործող ջրաստատիկ ճնշում 105
 — » — (գործունյա) սողանք 220
 Գործունյա շերտ 108
 Գրամ-համարժեք 94
 Գրամ-մոլեկուլ (գրամ-մոլ) 93
 Գրամուլա 94
 Գրավիտացիոն երևույթներ 93
 — » — ուժիմ 93
 — » — շարժումներ (տեղաշարժեր) 92
 — » — ² ստորերկրյա ջրերի կուտակում-
 ների դասակարգում 162
 — » — — » — ջուր 37
 Գրաֆիկ-եռանկյունի 96
 — » — քառակուսի 96
 Գրունտ 98
 Գրունտագիտություն 99
 Գրունտահան 100
 Գրունտային աղաջրեր 99
 — » — ալկալան 99
 — » — զանգված 98, 192
 — » — հոսքի ստորին ջրբաժանային
 կետ 211
 — » — ջրերի ազատ մակերևույթ 123
 — » — — » — անկման կոր 180
 — » — — » — ակտիվ պաշարներ 120
 — » — — » — ալկալան 19
 — » — — » — դիմհարի կոր 180
 — » — — » — զոնալականություն 130
 — » — — » — հալելի 123
 — » — — » — հարթ (երկրաչափ)
 հոսք 236
 — » — — » — մակարդակի կրիտիկա-
 կան խորություն 182
 — » — — » — քիմ. բաղադրության զո-
 նալականություն 131
 — » — ջրհոսք 99

— » — ջրհոսքի մակերևույթի թեքու-
 թյուն 299
 — » — ջրհոր 99
 — » — ջուր (ջրեր) 37, 99
 — » — (գետնահողային) քարտեզ 148
 Գրունտի առաձգականության մոդուլ
 203
 — » — առավելագույն մոլեկուլային խո-
 նավատարություն 191
 — » — բերված օդահագեցվածություն
 253
 — » — դիմադրություն 230
 — » — եռասանգք սեղմման փորձար-
 կում 142
 — » — էներգետիկ կայունություն 177
 — » — թանձրություն (կոնսիստենցիա-
 յի) ցուցանիշ 245
 — » — թերթիստ վիճակ 209
 — » — լարված վիճակ 203
 — » — խտացման փորձարկում 142
 — » — խտացվածության ցուցանիշ 245
 — » — կակղելիության ցուցանիշ 245
 — » — կայունացում 231
 — » — կարծր փուլի (կմախքի) ծա-
 վալային կշիռ 217
 — » — կմախք 275
 — » — կշռային ծակոտկենություն 23
 — » — կողիդային ակտիվության ցու-
 ցանիշ 244
 — » — կոնսոլիդացման աստիճան 232
 — » — կոնսիստենցիայի (համակազ-
 մըվածքի) վիճակ 308
 — » — կրողունակություն 210
 — » — հաշվարկային դիմադրություն
 265
 — » — հատիկախումբ (ֆրակցիա) 309
 — » — հարաբերական խոնավություն
 227
 — » — — » — օդահագեցվածություն
 227
 — » — ձգման փորձարկում 142
 — » — ճնշում 102
 — » — պասիվ ճնշում 231
 — » — սեղմելիության (կոմպրեսիոն)
 գործակից 172, 176

- » — սեղմման աստիճանի ցուցանիշ 245
- » — սողք 246
- » — տեղաշարժի (սողքի) փորձարկում 141
- » — տևական ամրություն 111
- » — ուռչման փորձարկում 141
- » — փորձարկում մոդելի վրա 141
- » — ֆիզքիմ. զգայունության ցուցանիշ 245
- Գրունտների աղյուսացում 225
- » — առաձգական հատկություններ 301
- » — բացարձակ նստում 257
- » — ինժեներական մեխորացիա 119
- » — խտացում 299
- » — կակղելիություն 262
- » — կապակցվածություն 271
- » — կոնսոլիդացում (խտացումով ամրացում) 166
- » — կաշունություն 189
- » — կրողունակության փորձարկում 141
- » — հատիկաշափական դասակարգում 153
- » — » — կազմի աչքաշափական տարրալուծություն 29
- » — հաբաբերական նստում 257
- » — (կավերի) հոսունություն 238
- » — մեխանիկա 198
- » — մեխորացիա 193
- » — նստելու ունակություն 257
- » — պլաստիկության թիվ 316
- » — ուղղոգիական հատկություններ 268
- » — սեղմելիություն 273
- » — փափկեցում 263
- » — ֆիզիկատեխնիկական հատկություններ 304
- Գունարային (համախառն) գոլորշիացում 285

— Դ —

- Դաշտային լաբորատորիաներ 245
- Դառնահամառ աղբյուրներ 92

- Դարսիի օրենքը 103, 118
- Դելիներ 106
- Դեյսապիվ սողանք 220
- Դելտա 106
- Դետրոլզիվ սողանք 220
- Դերիվացիոն ջրանցք 106
- Դժվար շրջանառության զոնա 127
- » — ջրափոխանակման զոնա 127
- » — ջրափոխանակություն 51
- Դինմարային աղբյուրներ 19, 242
- Դինամիկ դիմադրություն 110
- » — ծակտուկենություն 248
- Դիստրիբյուցիոն (կարստային) դատարկություններ 110
- Դիսպերս միջավայր 110
- Դիստոլական հոր 164
- » — հորատանցք 206
- » — հորատանցքերի ցանց 273
- » — ջրհոր 277
- Դիֆերենցիալ ճնշում 110
- Դիֆուզաբաղաձայնային տեղազաղթ (միգրացիա) 111
- Դիֆուզային պատյանների ջուր 37
- Դիֆուզիա 111
- Դիֆուզիոն-աղտորեցիոն ակտիվություն 10
- Դոլոմիտացում 112

— Ե —

- Եզրագծային ջուր 167
- Եզրային (սահմանային) պայմաններ 178
- » — տարբերությունների մեթոդ 196
- Ենթատաղային ջուր (ջրեր) 42, 242
- Ենթալճային ջրեր 241
- Ենթահողային ջուր 42
- Ենթահունային ջուր (ջրեր) 42, 242
- Ենթաստացաբերուկային ջուր (ջրեր) 42, 241
- Ենթաստացութային ջուր (ջրեր) 42, 241
- Եռանկյան մեթոդ 196
- Երակային աղբյուրներ 116
- » — ջուր (ջրեր) 37, 116
- Երթուղային համույթ 192

Երկաթային մանրէներ 114
 — » — ջուր (ջրեր) 37, 114
 Երկնեղուկային հոսք 104
 Երկնային ջրեր 195
 Երկչափ հոսք 104
 Երկտակ (երկանդամ) շերտ 104
 Երկրաբանական գործընթացներ 70
 — » — — » — ջրաներկաբանական
 հանույթ 71

Երկրադինամիկ զոնա 69
 Երկրաիզոթերմիկ մակերևույթ 69
 — » — քարտեզ 69
 Երկրակեղևի կալույն տարեկան ջեր-
 մության զոնա 129

Երկրահամախորագիծ (երկրաիզոթաւ)
 69
 Երկրահամաշերմագիծ (երկրաիզոթերմ)
 69

Երկրաշերմային աստիճան 284
 Երկրասառցաբանական ֆորմացիա 69
 Երկրասառցաբանություն 70

Երկրատեխնիկա 73
 Երկրատեխնոլոգիա 74
 Երկրաքիմիական արգելք 75
 — » — տեղագաղթ 199
 Երկրորդական դատարկություններ 60
 — » — միներալներ 60
 — » — ֆումարոլներ 60

— Զ —

Զանգվածաճեղքային ջուր 39
 Զուլեր (կոլոիդ լուծույթներ) 124
 Զոնա (երկրաշերտ, գոտի) 124
 Զոնալական ջուր 38
 Զոնդավորում 131
 Զումփֆ (հորանատակի ջրափոս) 132

— Է —

Էլեկտրական դիմադրության ջերմա-
 չափ 291
 Էլեկտրաջրադինամիկական նմանակում
 (ԷԶՂՆ) 11, 319
 Էլեկտրացամաքորդ 319

Էլեկտրասումու 319
 Էլեկտրաֆորեզ 319
 Էկոլոգիա 318
 Էկվիպոտենցիալ մակերևույթ 318
 Էման 320
 Էնտրոպիա 320
 Էքսպրես-մեթոդ 318

— Ը —

Ըմպասարան (քյուվետ) 25
 Ընդերքային (լեռնային) հարված 92
 Ընդերքի պահպանություն 228
 Ընտրովի լեկացում 132

— Թ —

Թալվեզ 287
 Թակիր 286
 Թակիրային ջրեր 287
 Թաղանթային (մոլեկուլային) խոնավա-
 տարություն 31, 236
 — » — (թույլ կապված) ջուր 41, 236
 Թաղված կարստ 240
 — » — ջուր (ջրեր) 41, 240
 Թանձրաչափ (պենետրոմետր) 232
 Թացույթ 205
 Թացույթի միջակայք 255
 Թափարգելային ճնշում 102
 Թափոնակույտ 226
 Թափվածքահոսքեր 225
 Թափվածքներ 61
 Թերությունների և լանջերի կալուցու-
 թյուն 303
 Թթվածնային ջրեր 152
 Թթու ջրեր 152
 — » — ֆումարոլներ 152
 Թմբապատում 212
 Թորում (զտում, աղազեծում) 110
 Թրթռախտացում 29
 Թրջման ճակատ 310
 Թրջված պարագիծ 277
 Թույլատրելի բեռնվածք 112
 — » — լարում 112, 208
 — » — խորություն միջև գրունտային
 ջրեր 112

Թույլ կապված (մոլեկուլային) ջուր
44, 316

— Ժ —

Ժամականաւոր (սեզոնային) աղբյուր-
ներ 60

— » — գերխոնավ հողեր 60

— » — (վերացվող) կոշտություն 59

Ժամանակից նստման կախվածության
կոր 178

Ժել (դոմեդոլանման լուծույթ) 67

— Ի —

Իզոթաթեր 132

Իզոթաթեր 132

Իզոթերմեր 133

Իզոթերմիկ աղբյուր 143

— » — ջերմափոխանակության հորի-
զոն 91

Իզոմիսցեր (իզոգծեր) 132

Իզոկլիպներ 132

Իզոմետրեր 133

Իզոտախեր 133

Իմբիբիցիոն ջրեր 133

Իմբրսիոն ուսումնասիրություններ 133

Ինդիկացիոն երկրաբուսաբանություն
68

Ինժեներական երկրաբանություն 134

— » — երկրադինամիկա 134

Ինժեներաերկրաբանական ենթաշրջան
137

— » — երևույթներ 137

— » — համալիր 137

— » — հանույթ 136

— » — ֆետախուզություն 262

— » — մարզ 136

— » — շրջան 137, 264

— » — շրջանացում 138

— » — տեղագնում 136

— » — տեղամասեր 137

— » — բարունգ 135

Ինտեկվենտ սողանք 220

Ինտեգրալ գրաֆիկ 138

Ինտերստիցիալ ջրեր 138

— » — սառույց 138

Ինքնակամ (անկաշկանդ) գազ 281

Ինքնաշրթափ հորատանցք 271

Իոնի ակտիվություն 10

— » — ակտիվության գործակից 169

Իոնիտներ 140

Իոններ 140

Իոնների փոխանակային կլանում 215

Իջեցնովի հորեր 222

Իջույթ (դեպրեսիա) 106

Իջույթի (դեպրեսիայի) կոր 106, 178

— » — — » — ձագար 58, 106

Իջույթային (դեպրեսիոն) մակերևույթ
239

Իսկական հոսադրույթներ (սպարա-
լոդիկներ) 238

— Լ —

Լիմիտը շարժում 186

Լայնակի շրջանառություն 315

— » — սեղմման գործակից 174

Լանդշաֆտային մեթոդներ 197

Լանջային գործընթացներ 258

Լանջի զառիթափություն 185

— » — հատում 242

Լարվածաչափ (տեմզոմետր) 288

Լարումների շրջանաձև գրաֆիկ 185

— » — էլիպս 320

— » — էպյուր 321

Լեռնային հսկողություն 91

— » — ճնշում 91

— » — փլվածք 91

— » — փորվածքի անձնագիր 231

Լեռնապահպանության գոտի 91

Լեռնացման առորին մակարդակ 211

Լիզիմետր 188

Լիթոկլավներ 190

Լիմանային ոռոգում 188

Լիմնիգրաֆ 188

Լճի (շրամբարի) թաա 316

Լշու 187

Լյուսանման սպար 188

— » — կարստ 188

Լոկալ (տեղական տարածման) ջուր 39

Լոկացող ջուր (սառերկրյա ջրեր)
41, 234

Լոդայի 238

Լրիվ խոնավատարություն 31

Լուծված Ելութերի հոսք 282

Լուծույթի իոնային ուժ 139

— » — խտություն 168

— Խ —

Խակի 311

Խտանածին ջրեր 277

— » — ռեժիմ 277

Խզումնամեղքային ջրեր 230

Խիտ (սինդ) մնացորդ 237

Խլուրդային ցամաքուրդ 184

Խմբային աղբյուր (աղբյուրախումբ)
100

Խմելաջրեր (խմելու և տնտ. ջրեր) 314

Խոնավ գրունտի ծավալային կշիռ 216

— » — (հումիդ) կլիմա 101

— » — — » — մարզ 101

Խոնավածուծ ջուր 36

Խոնավածուծային խոնավատարություն
31

Խոնավածոություն (հիգրոսկոպիկու-
թյուն) 76

Խոնավաչափ (փսիխոմետր) 31, 259

Խոնավատեր բույսեր (ֆրեատաֆիտեր)
76, 310

— » — կենդանիներ 76

Խոնավատարություն 30

— » — բացարձակ 7, 30

Խոնավության շրջանառություն 31

— » — սրակա 107

— » — տեղագաղթ ստեղծման դեպ-
քում 198

Խոնավություն բացարձակ 7

Խոր ճեղք (ճեղքվածք) 117

Խորշ (հորատախորշ) 116

Խորքային ծախսաչափ 90

— » — ճնշումաչափիչ (մանոմեր) 90

— » — ողողամաշում 89

— » — ջերմաչափ 291

— » — ջրագոլորշիներ 90

— » — ջրեր 90

Խտաչափ 13

Խտաչափական մեթոդ 13

Խտացման (կոնդենսացման) հանքա-
րանային ջրեր 165

— » — — » — ջուր 39

— » — — » — տեսություն 165

— » — և ուռչման կորեր 181

Խրովի ճնշաչափիչ 116

— Ծ —

Ծագումնաբանական գրունտագիտու-
թյուն 68, 99

Ծալքեր (ծալքային ձևախախտումներ)
275

Ծախսաչափ 105

Ծախսի կոր 178

Ծածկապատող (գերխոնավացնող) ջուր
215

Ծածկոցանեղքային ջուր 43

Ծակոտինամեղքաշերտային ջուր 43

Ծակոտինային լուծույթ 264

— » — ճնշման ցրում 264

— » — ճնշում 249

— » — ջրի ճնշում 102

— » — ջուր 43, 249

Զակոտինաշերտային ջուր 43

Ծակոտիների անկյունների ջրեր 55:

Ծակոտկենություն 248

Ծանր ջուր 46, 296

Ծավալային խոնավություն 216

— » — սեղմման մոդուլ 202

Ծավալաչափի (սիկնոմետրի) մե-
թոդ 196

Ծծանցման ակտիվություն 11

— » — արագության գործակից 176

— » — արագություն 276

— » — արդյունավետություն 305, 321

— » — զծային օրենք 119, 189

— » — գործակից 177

— » — գործակիցի որոշման փորձային
քանաձևեր 320

— » — դաշտեր 247

— » — իրական արագություն 142

— » — ձևախախտումներ 305

— » — ջուր (ջրեր) 46, 305

Ծովափ (ծովեզր) 233, 253

Ծուլ ջերմաչափ 186

- Կաթիլամեղուկային ազատ ջուր 144
 Կաթիլք (կաթոց) 144
 Կախված խոնավություն (ջուր) 30
 — » — ճահիճներ 30
 — » — նյութեր 29
 — » — ջուր 30, 35, 41, 240
 Կախույթ 29
 Կակղելիության գործակից 175
 Կալան 281
 Կալուն (մշտական) բեռնվածք 249
 Կալունության գործակից 177
 Կապված ջուր 44, 171
 Կատեր 146
 Կատուցվածքային ամրության գործակից 176
 — » — հարկ 284
 — » — հորատում 283
 — » — (կոնստիտուցիոն) ջուր 166
 — » — սեղմելիության գործակից 176
 — » — սողանք 221
 Կատուցվածքապլաստիկ սողանք 221
 Կատուցվածքների հիմնատակ 225
 — » — նստում 225
 — » — ջրաերկրաբանական փակվածության գործակից 171
 Կարգավորված ջրհոսք 266
 Կատագենեզի զոնա 127
 Կատարյալ հորատանցք (ջրհոր) 278
 Կատիոնային փոխանակում 151
 Կատիոններ 151
 Կարգավորվող խոնավություն 266
 Կարծեցյալ կալուն ռեժիմ 151
 Կարծր ապարների մեխ. ամրություն 198
 Կարտուս 146
 Կարստ 146
 Կարստի ակտիվության աստիճան 282
 Կարստային աղբյուրներ 147
 — » — գոգավորություններ 59, 147
 — » — դատարկություններ 148
 — » — լերկացում (տեղատարում) 147
 — » — հոր 148
 — » — ձագար 58, 147
 — » — ձևեր 148
 — » — շրջան 264

- » — ջուր (ջրեր) 39, 147
 — » — փլուզում 254
 Կարստաձակոտիկային ջրեր 248
 Կարստաշերտային ջուր 39
 Կարստավորման գործակից 172
 Կարստավորված ապարներ 117
 Կարստի ակտիվություն 10
 — » — հիմք (բազիս) 16
 Կալային ապարների պլաստիկություն 235
 — » — (ցեմենտային) բարձիկ 242
 — » — կախույթ (սուսպենզիա) 89
 — » — կարստ 89
 — » — միներալներ 89
 — » — նստվածքների խտացվածություն 300
 — » — ֆրակցիա (հատիկախումբ) 89
 Կալերի ուռչում 262
 Կեղծ կարստ 259
 — » — հոսագրունտներ 238
 Կենդանի նյութ 115
 Կենսաերկրագեոզ 21
 Կենսաերկրաքիմիա 20
 Կենսածին ջրեր 223
 Կենսոլորտ 21
 Կենտրոնական հորատանցք 315
 Կիսաապստամային ապարներ 247
 Կենսաբնաաղաչային լճեր 247
 Կիսանջումային (մերձարտեզյան), ջրեր 247
 Կիսաամփամափակ շերտ 234
 Կիսատրոհման ժամանակաշրջան 233
 Կլանող համակարգ 240
 — » — հոր 239
 Կլանման էներգիա 320
 — » — ձագար 58
 — » — ջուր միներալներում 8
 Կլանված (ստորոքցիոն) ջուր 34, 41
 Կլանում (աբսորբցիա, ստորոքցիա) 8
 Կլաստոկարստ 163
 Կլիված 163
 Կծկման գործակից 177
 — » — (չորացման) ճեղքեր 295
 — » — սահման 252
 Կծկում 302
 — » — սառչելիս 302

Կյուրի 185
 Կշռային խոնավություն 31
 Կշռուկ 206
 Կոագուլյացիա 163
 Կոլի-տեստ 163
 Կոլի-տիտր 163
 Կոլյուվի 163
 Կոլյուվիալ շլեյֆ (փեշատուտ) 316
 Կոլոիդ փուլ 110
 Կոլոիդներ 164
 Կողային արտատեղման ճեղքեր 295
 — » — ընդարձակման գործակից 169
 — » — ճնշման (հրման) գործակից 169
 — » — ճնշում 22, 101
 — » — շփում 22
 — » — (մերձադային) ջրեր 22, 34
 Կոմպրեսիոն կոր 165
 — » — փորձարկումներ 165
 Կոնսեկվենտ սողանք 220
 Կոնսիստենտ — » — 220
 Կոնսոլիդացման կոր 179
 Կոնվեկցիա 165
 Կոշտ կապեր ապարներում 115
 — » — հոսքի մոդուլ 203
 Կոշտության գերմանական աստիճան 209
 Կոտոզիոն ջրեր 168
 Կոտրման ճեղքեր 295
 Կտրող օդակ 267
 — » — սարք 281
 Կրիտիկական արագություն 182
 — » — ծակոտկենություն 182
 — » — ճնշում 183
 — » — ճնշումնային գրադիենտ 183
 — » — ջերմություն (ջերմաստիճան) 182
 Կուլովի բանաձև 309
 Կուսական (լուվեմիլ) ջրեր 321
 Կուտակման քլարկ 152

— Հ —

Հաբիտուս 64
 Հագեցած գոլորշի 208
 — » — լուծույթ 208

Հագեցման զոնա 127
 — » — պակաս 107, 209
 Հագվազյուտ տարրեր 266
 Հալչման նստում 225
 Հալույթ 287
 Հակառողղաւաւման միջոցառումներ 258
 Հակասողանքային միջոցառումներ 257
 Համաձին (սինգլենտիկ) ջրեր 45, 274
 Համակենտրոնացված բեռնվածք 280
 Համանճշումագծեր (պիեզոիզոգծեր) 260
 Համատեսակ (իզոտրոպ) ապարներ 133
 Համարժեքային ծծանցման գործակից 318
 Համեմատության գերոյական հարթություն 212
 Հանքահորային ջուր 47
 Հանքամնացորդների (պոչերի) պահեստարան 311
 Հանքային աղբյուրներ 201
 — » — լճեր 201
 — » — ջրեր 43, 200
 — » — ջրերի հանքավայր 194
 — » — — » — մարզ (մահանգ) 254
 — » — — » — քարտեզ 149
 — » — ցեխեր 100, 201
 Հանքավայրերի ցրման աղային հոսքեր 232, 278
 — » — — » — սկզբնային պսակներ
 Հանքաջուր (ջրեր) 44, 270
 Հանքարանային մթնոլորտ 15
 — » — ջուր (ջրեր) 44, 270, 316
 Հանքարանի ջրաստության գործակից 170
 Հանուկ (կեռն) 151
 Հանքափող, հանքարան, հանքահոր 316
 Հաշվեկշռային հավասարում 17
 — » — մեթոդ 17
 — » — տեղամաս (հրապարակ) 18
 Հավասար ճնշումների մակերևույթ 239
 Հավելյալ խոնավացման զոնա 126
 Հատակային աղաջրեր 112
 — » — ջուր (ջրեր) 42, 241
 Հատակամերձ ջուր 43
 Հատիկաչափական կազմ 280

— » — կազմի դիագրամ 108
 — » — — » — կոր 178
 — » — (մեխ.) տարրալուծություն 11,
 94
 Հատիկների արդյունավետ տրամագիծ 321
 Հարաբերական բարձր պարունակու-
 թյուններ 228
 — » — գոլորշիացում 228
 — » — ձևախախտումների լարվածա-
 չափ 288
 Հարակցման (շաղկապման) գործա-
 կից 177
 Հարբած անտառ, թրանս ծառեր 183
 Հարթ (երկչափ) հոսք 249
 — » — ճառագայթաձև շարժում 236
 Հարկերով քրիաններ 322
 Հարստացման ֆաբրիկաների պոչեր 311
 Հատգ (ավազան) 311
 Հաֆեր 66
 Հեղեղում (հեղեղաշուր) 229
 Հեղուկ-կաթիլային ջուր 38
 Հեղուկաբաշում 287
 Հեղուկի անհավասարաչափ շարժում
 103
 — » — դինամիկ մածուցիկություն 63,
 109
 — » — լամինար շարժում 103
 — » — կիսաճնշումնային շարժում 104
 — » — հավասարաչափ շարժում 104
 — » — ճնշումնային շարժում 103
 — » — մագնիսային շարժում 103
 — » — մրրկային շարժում 30
 — » — շիթային շարժում 104
 — » — ոչ կայունացած շարժում 103
 — » — սեղմելիության գործակից 176
 Հենակետային դիտողական ցանց 222
 Հենասյուս 241
 Հեմրիի օրենք 118
 Հետադարձ ջուր 35
 — » — քամիչ 305
 Հետերոշերմային (հետերոթերմալ) ջուր
 36
 Հիդրավիկ արագություն (մեծություն)
 276
 — » — գրադիենտ 76, 90

— » — ինտեգրատոր 76
 — » — հավելումներ (խառնուրդներ)
 111
 — » — ճնշում 76
 — » — շառավիղ 77, 262
 Հիդրավիկա 76
 Հիմնային (պլակիական) ֆունարու-
 ներ 317
 Հիմնատակի ակտիվ զոնա 9
 Հին սողանք (սողանքներ) 111, 220
 Հիստերեզիս-օղակ 234
 Հնաքագրություն 229
 Հնաքաներկաբանական քարտեզ 149
 Հնաքաներկաբանություն 229
 Հնաքաքիմիա 230
 Հնարավոր բերվածք 29
 Հողային խոնավաչափեր 31
 — » — ջուր (խոնավություն) 30, 43
 — » — տաշտակ 123
 Հողապատճեշ 103
 Հողերի աղուտացում 122
 — » — խոնավության համարժեք 317
 — » — կլամման ունակություն 198
 — » — չորացում 226
 — » — վերամշակելիացում
 Հոմոմաթրման զոնա 125
 Հոմոմաթրում 61
 Հոմոթերմալ ջուր 36
 Հոսագրունտ 238
 Հոսագրունտների ջրիկացում 262
 Հոսանքի գծեր 189
 — » — գծերի անփոփոխության սկզբ-
 բունք 253
 Հոսունակության ձևախախտում 108
 Հոսունության սահման 251
 Հոսքագուրկ ավազան 20
 — » — (պարփակ) գոգավորություն 59
 — » — մարզ 214
 Հոսքային ջրեր (հոսքաջրեր) 283
 Հոսքի արագություն 276
 — » — գործակից 176
 — » — գրադիենտ 93
 — » — կարգավորում 266
 — » — կտրվածքի մակերես 237
 — » — կենդանի ուժ 115

— » — միավոր (տեսակարար) ծախս 113

— » — մոդուլ 203

Հոր (ջրհոր) 164

Հորատախորշային ճնշում 102

Հորատանցք 25

Հորատանցքային ջրհոր 25

Հորատանցքերի կառավարում 89

— » — ջերմատիճանային հավասարակշռություն 288

— » — տորպեդահարում 294

— » — փոխազդեցություն 28, 138

Հորատանցքի ազդեցության շառավիղ 261

— » — » — ջրի զոնա 125

— » — նմրակապում 216

— » — արդյունավետության գործակից 174

— » — բերան 303

— » — գլխամաս 217

— » — լվացում 255

— » — լուծարք 188

— » — մխոցահարում 271

— » — ջրհորի ծախս 255

— » — » — տեսակարար ծախս 105, 299

— » — տեսակարար ջրակլանում 298

— » — տամպոնում (ցեմենտացում) 287

— » — քամիչներ 306

Հրաբխային գազեր 61

— » — ջուր (ջրեր) 36, 61

— » — (ֆումարոլային) ցնդանյութեր 55, 61

Հրածին ջուր 41

Հրդ աղանք 293

Հումանային նյութեր 101

Հումուս բնական ջրերում 101

Հունից գուրկ ձորակներ (հեկեր) 20

Հուլիս 100

Հուսին (ձնհոսք) 186

— Զ —

Զգող լարում 265

Զեռափոր ջրհոր 168

Զյան խտություն 237

— » — սահման (գիծ) 278

Ջևախախտման մոդուլ 202

— Ծ —

Ճահիճ 22

Ճահիճների տիպեր 293

Ճահնալին բուսականություն 22

— » — գազ 22

— » — (պալլուստրալ) ջրեր 230

Ճահնացած հողեր 116

Ճահնացում 116

Ճահնուտ (ճախնուտ) 132

Ճառագայթային հոսք 250

— » — ջրհավաք 190

Ճեղքաերակային ջուր 46

Ճեղքածակտիճային ջուր 248, 294

Ճեղքակարստային ջուր (ջրեր) 46, 294

Ճեղքային թափանցելիություն 256

— » — ծակտղկենություն 248

— » — կուտակիչ 163

— » — ջուր (ջրեր) 46, 294

Ճեղքավորվածության գործակից 177

— » — պարամետրեր 230

Ճեղքերի լցում (սպիացում) 117

— » — խտություն 101

— » — հասակակարգ (գեներացիա) 68

— » — թափանցելիություն 256

Ճգմված ջուր 123

— » — օդ 55, 123

Ճնշման բարձրություն 62

— » — բերված բարձրություն 253

— » — իջույթ 106

— » — սկզբնական գրադիենտ 207, 209

Ճնշումնահաղորդականության գործակից 175

Ճնշումնահաղորդականություն 260

Ճնշումը հորատանցքի բերանի մոտ 162

Ճնշումնային (արտեզյան) աղբյուր 268

— » — բարձրություն 62, 207

— » — հոսք 208

— » — մակարդակ 301

— » — մակերևույթ 13, 207

— » — ոչ ճնշումնային հոսք 207

— » — (վերընթաց) ջուր 40
 Ծնշումնաչափ 260
 Ծնշումնաչափական բանաձև 18
 — » — բարձրություն 260
 — » — գրադիենտ 18
 — » — թեքություն 260
 — » — հորատանցք 260
 — » — մակարդակ 302
 — » — մակերևույթ 239
 Ծնշումների համեմատական հարթու-
 թյուն 237

— Մ —

Մագական ջրեր 58
 Մագականություն (մագական ծակոտ-
 կենություն) 58
 Մագանության բարձրացման զոնա 127
 — » — — — զոնայի ջրեր 54
 — » — — — մակարդակ 62
 — » — բարձրացում 145
 — » — երիզ 143
 — » — խոնավատարություն 31, 144
 — » — խոնավություն (ջուր) 30
 — » — խտացում 144
 — » — կախված խոնավություն 145
 — » — — — ջուր 145
 — » — ճնշում 144
 — » — ջրեր 39, 145
 Մագանության փիշ 144
 Մագանություն (մագական ծակոտիներ)
 144, 145
 Մագնոկային ջուր 316
 Մախեի միավոր 192
 Մածուցիկաչափ 30
 Մածուցիկության գործակից 171
 » — կինեմատիկ գործակից 151
 Մածուցիկություն (ներքին շփում) 63
 Մակահոսուկներ 208
 Մակարդակահաղորդականության գոր-
 ծակից 177
 Մակերեսային տեղատարում (լեռկա-
 ցում) 278
 Մակերևութային լարվածություն 238
 — » — հոսք 239
 — » — շփում 238

— » — ջրեր 238
 Մակրոծակոտկենություն 191
 Մաղալին տարրալուծություն (անալիզ)
 274
 Մակաչափ 252
 Մալրական աղաջուր 192
 Մանրեային խտություն 12
 Մասնիկների գործող (արդյունավետ)
 տրամագիծ 105
 — » — տեսակարար մակերևույթ 298
 Մարդու ինժեներական գործունեություն
 134
 Մարցիալ ջրեր 192
 Մեզոֆիտեր 193
 Մեթանային ջրեր 195
 Մելիորատիվ ջրակրկախություն 193
 Մեխանիկական տարրալուծություն (ա-
 նալիզ) 198, 274
 — » — սուֆոզիա 198
 Մեջընթաց գործող աղբյուրներ 233
 Մեռած շերտ (հորիզոն) 194
 Մետաղային հանքավայրերի ցրման
 ջրային պսակներ 48, 88
 Մերձաղային ջուր 40
 Մերձարտեզյան ջուր (ջրեր) 45, 286
 Մերձսիբիրյա հողաթումբ 20
 Մերձնային աղաջուր ու ջրեր 218
 Մերձմագնոթներ (մերձմագական ծա-
 կոտիներ) 286
 Մերձմակրկոտկային աղբյուր 286
 Մթնոլորտային ճնշում 101
 — » — տեղումներ 15, 224
 Միաձուլ ապարամուշ (մոնոլիթ) 204
 Միացակարտարմուշ 217
 Միառանցք սեղմում 217
 Միահարկ աղանքներ 217
 Միահեղուկ (համասեռ) հոսք 217
 Միլիբար 200
 Միկրոյններումետր 200
 Միջազգային ջրաբանական տասնամ-
 լակ 193
 Միջաղային ջուր 39
 Միջանկյալ գլխավոր լարում 255
 — » — ջուր 43
 Միջշերտային ջուր 39

Միջնադարերուկային (միջմորհնային)
շուր 39

Միջնադարերուկային շուր 39

Միցեկա 39, 202

Մկնդեղային շուր 40

Մկնդեղաշուր 40

Մյասիզա 205

Մնացորդային աղաշքեր 225

— » — ձևախախտում 225

Մնացուկային շուր 44

Մողեղացման մեթոդ 196

Մոլ (ալեքսանդրական պատկեր) 203

Մոլեկուլային-մակերևութային ուժեր 203

— » — շուր 40, 203

— » — ուժեր 204

Մոխրահողեր 279

Մոնոմորֆիզմիտ 204

Մորի շրջան 134

Մոֆետներ 205

Մրբկային (տուրբուլենտ) հոսանք 250,
295

— Յ —

Յողային շուր 38

Յողաշուր 38

— Ն —

Նախթաքեր շերտի հիդրակլիկ ուժիմ 77

Նախթաքազարեքության ջրաերկրաբա-
նական չափանիշներ 182

Նախթային (գազային) շերտի ջրակա-
լում 117, 213

— » — շուր (ջրեր) 40, 54, 210

Նախթատար շերտերի եղային ջրեր
178

Նախթի ու գազի որոնման ցուցանիշ-
ներ 243

Նարգան 208

Նեխատիլում 271

Ներադային ջրեր 32, 35

Ներանցման գործակից 173

Ներեզրագծային ջրակալում 117

Ներգոնալական ջրեր 38, 139

Ներընդունման գործակից 174

Ներթափանցման ինտեսիվություն 138

Ներթափանցում 232

Ներծծման անակառ 310

— » — մարզ 126, 215

— » — մեթոդ 195

— » — շուր (ջրեր) 38, 139

— » — տեսություն 139

Ներծծում (ինֆիլտրացիա) 60, 139

Ներմոսման շուր (ջրեր) 38, 139

Ներկանյութեր 28

Ներմոսման (ինմեկցիոն) հորատանցք
275

Ներմոսմում (ներլիցք) 206

Ներքին շիման անկյուն 297

— » — » — գործակից 169

— » — (ներկատուցվածքային) ջրեր 32

Նիվալ կլիմա 210

Նիվալացիա 210

Նիտրատային ջրեր 211

Նմանակման մեթոդ ջրաերկրաբանու-
թյունում 195

Նմուշ 254

Նմուշահանիչ սարք 254

Նմուշային արտամոլում 254

Նմուշի պարաֆինալատում 230

Նորանալվածք 211

Նորմալ լարում 212

Նոսրացուցիչ-քամիչներ 26

Նստման մոդուլ 202

— » — չափանիշներ 182

Նստում հալչելիս 225, 256

Նստումներ 256

Նստվածքակուտակման շուր (ջրեր)
44, 55

Նստվածքային դիֆերենցում 110

Նվազագույն գլխավոր լարում 207

— Շ —

Շաղկապում 286

Շատ տար (հիպերթերմալ) ջրեր 88

Շատրվամոդ (ինքնացալտ) հորատ-
անցք 307

Շարժման ցանց 273

Շարժում (դինամիկ) մակարդակ 109

Շեգիի օրենք 119

Շենքերի վնասվածքների դատակարարում 156

Շերտադատում (շերտադատավորություն) 283

Շերտանդրային ջուր 41

Շերտային ճնշում 235

— » — ջուր 41, 55

Շերտ-գոտի 235

Շերտի հիդրավիկի խզում 77

— » — տղմակալում 117

Շիթային (լամինար) հոսք 249

Շիթատուղիչ (հոսքատուղիչ) կառույցներ 283

Շոշափող լարում 149

Շոռ (աղուտ) 316

Շարուղել 317

Շրջանցիկ ծծանցում 216

Շրջապատող միջավայրի կարբոնատողնություն 146

Շրջափախ խողովակաշարի ծակոտավորում 234

Շուրֆ (հոր, դուղկա) 317

Շուրֆերում ջրիցքի մեթոդ 196

— Ո —

Ողողակուտակում 207

Ողողահուն (հովտահատակ) 242

Ողողամաշման ընդհանուր հիմնամակարդակ 216

Ողողասահք (լողատարում) 219

Ողողատարում 263

Ողողախոտորակ

Ոչ կատարյալ հորատանցք (ջրհոր) 210

Ոչ ճնշումնային ջուր 209

Ռոդաման գործակից 172

— » — դաշտեր 247

— » — նորմա 224

Ռոդում (իոիզացիա) 140, 224

Ռոնհոդական ջրաերկրաբանական ցուցանիշներ 243

— » — ջրաքիմիական ցուցանիշներ 83, 243

Ռրսիչ առվակներ 190

— 2 —

Չափազանց դժվար ջրափոխանակության զոնա 125

— » — » — ջրափոխանակություն 51

Չեզոք լարում 209

— » — ճնշում 209

Չկապումացած մակարդակ 210, 302

Չոր մնացորդ 286

— » — սառածություն 286

— » — (բարձրշերտատիմանային) ֆոնմարդկներ 286

Չորային (արիդ) մարզ 13

Չորասերմեր (բսերոֆիտեր) 185

Չորացման դեպքում ագրեգատացման ցուցանիշ 244

— » — ձագար 58

— » — նորմ 211

Չսառչող ջուր 40

— Պ —

Պալլուստրալ (ճահճային) ջուր 41

Պատվարային (դիմնարային) աղբյուրներ 237

Պատվարի միջուկ 322

Պարզարան (տղմագոտիչ) 228

Պարցիալ ճնշում 231

Պարփակված ջրեր 122

Պեկիտային հատիկախումբ 232

Պենդուլյար ջուր 232

Պետական ջրաերկրաբանական քարտեզ 92

Պերմիմետր 233

Պիեզոգոգրաֆեր 260

Պիկնոմետր 234

Պլատիկ ձևախախտում 235

— » — տղանքներ 235

Պլատիկության զոնա 128

— » — սահման 251

— » — ստորին սահման 211

— » — վերին սահման 27

Պլումա 313

Պոլլե (կարստային դաշտ) 247

Պոտամոլոգիա 249

Պսակ (եզրապսակ) 223

Պատկանի ջրեր 130, 224

— » — ջրերի զոնայականություն 130

Պուազ 259

Պուասոնի գործակից 175

— Ջ —

Ջերմ (թերմալ) ջուր 45

Ջերմաէներգետիկ ջուր 45

Ջերմակարսոտ 290

Ջերմակարսոտային իջվածք 59

Ջերմամաղորդականության գործակից 177

Ջերմամաղորդականություն 290

Ջերմային հաշվեկշիռը երկրաֆիզիկական 290

Ջերմաջրեր (թերմալ ջրեր) 290

Ջերմաջրերի քարտեզ 149

Ջերմափոխանակության երկրաջերմային մակարդակ 73

Ջերմափոխանակությունը մթնոլորտում 290

Ջերմեր (թերմեր) 292

Ջերմության տարեկան տատանումների զոնա 126

Ջերմունակություն (ջերմատարողություն) 290

Ջրաբանական ավազան 19

— » — ռեժիմ 267

— » — տարի 85

Ջրաբանություն 86

Ջրաբարխաններ 78

Ջրաբույսեր 265

Ջրագազային կոնտակտ 43

— » — հանույթ 47

Ջրագոլորշաջերմեր 231

Ջրագրական ցանց 83

Ջրադինամիկ ակտիվություն 9

— » — զոնա 125

— » — լարվածություն 208

— » — խտություն 12

— » — ճնշում 84

— » — մեթոդ 84

Ջրադինամիկա 83

Ջրաերկրաբանական ավազան 19

— » — զանգված 81

— » — ծախսվոր մարզ 215

— » — կողագատեր (պրոֆիլ) 81, 263

— » — կտրվածք 81, 263

— » — համադիր 81

— » — հանույթ 79

— » — հարկ 82, 321

— » — հետազոտություններ 80

— » — հորատում 24

— » — մարզ 79

— » — մոդելացում 82

— » — նահանգ 79

— » — շրջան 81

— » — շրջանացում 82

— » — որոնումներ և հետախուզություններ 80

— » — պայմաններ 80

— » — պատահաններ 218

— » — ստացիոնար 282

— » — ցիկլ 81

— » — ուսումնասիրություններ 80

— » — ուսումնասիրությունների որոնողական փուլ 242

— » — — » — ստադիականություն 281

— » — փաստագրում 68

— » — քարտեզ 77

— » — ֆորմացիա 80, 308

Ջրաերկրաբանություն 83

Ջրաերկրադինամիկա 78

Ջրաերկրադինամիկական զոնայականություն 130

Ջրաերկրաքիմիա 83

Ջրագոլեր 84

Ջրագրկում (շրանջատում) 105

Ջրաթափանցելիության գործակից 171

Ջրաթափանցելիություն 52

Ջրածվ (շրադոնոդաւնութ) 78

Ջրաիզոթեր 84

Ջրաիզոթեր 84

Ջրաիզոպիեզներ (պիեզոիզոթեր) 84

Ջրաիզոպիեզներ 84

Ջրաիզոջերմեր (շրաիզոթերմեր) 84

Ջրաիզոկիսցիա 85

Ջրաիջեցում 52

Ջրալակոլիտներ 85

Ջրածանկում 242

Զրաճնային իոնների խտություն 167
 Զրաճնություն (հիդրոգենեզ) 77
 Զրակալում 122
 Զրակալունություն 53
 Զրակալբրոնատ-նատրիումային ջուր 36
 Զրակալբրոնատային ջուր (ջրեր) 36, 85
 Զրակետ 52
 Զրակլանում 51
 Զրակցում (հիդրատացում) 77
 Զրահագեցման գործակից 110
 Զրահագեցում 49
 Զրահաղորդականության գործակից 171
 — » — բարտեզ 148
 Զրահաշփելչոյային հոսքային հարթակներ 47
 Զրադրյուրների սան. պահպանության զոնա 129
 Զրամնշումնային համակարգ 49, 235
 — » — համակարգի գազամալթատվության գործակից 171
 — » — ռեժիմ 49
 Զրամանրեային հանույթ 47
 Զրամաս (բյեֆ) 25
 Զրամատակարարման աղբյուրների ջրի որակի գնահատում 229
 Զրամբար 54
 Զրամբարներից ծծանցման կորուսուներ 305
 Զրամեխանիկա 86
 Զրամերժ առատաղ 54
 — » — հատակ (հիմք) 54
 — » — շերտ 54
 Զրամողուլ 86
 Զրային ամփոփագիր 48
 — » — բարձիկ 55, 242
 — » — բույսեր 55
 — » — բուսականություն 47
 — » — գմբեթ 185
 — » — գոլորշիների խտացում 165
 — » — երակներ 55
 — » — հայելի 123
 — » — հայելու տատանման գոտի 251
 — » — հաշվեկշիռ 17, 48
 — » — հաշվեկշիռի գործակից 169
 — » — միգրանտներ 48
 — » — ռեժիմ 49

— » — ռետուրներ 48, 269
 — » — ռետուրների պահպանություն 228
 — » — տեղագաղթի գործակից 169
 — » — » — հակադրականություն 166
 — » — տնտեսություն 48
 — » — ցրման պլակներ 48
 — » — օրենսդրություն 48
 Զրանալթային կոնտակտ 50
 Զրանթափանցելիություն (շրամերժություն) 49
 Զրաշրջանատության ինտենսիվություն 138
 Զրաողողման զոնա 129
 Զրաշափ 49
 Զրաշափական կետ 49
 — » — կետի հենանիշեր 269
 — » — նշագիծ 282
 Զրաշափություն 85
 Զրապահովվածություն 51
 Զրապաշտպանական գոտի (զոնա) 125
 Զրաշերմային (հիդրոթերմալ) լուծույթներ 87
 — » — » — գործընթաց 87
 Զրաշերմեր 88, 87
 Զրասալգեր (հիդրոսալգեր) 86
 Զրասուլֆատարներ (հիդրոսուլֆատարներ) 86
 Զրաստասիկ հավասարակշռություն 86
 — » — ճնշում 87
 — » — մակարդակ 86
 Զրատար ապար 249
 — » — համալիր 50
 — » — հորիզոն 50
 — » — հորիզոնի եզրագծում 218
 — » — » — հաստություն 205
 — » — » — ջրաերկրաբանական պարամետրեր 230
 — » — սնում 234
 — » — շերտ 51
 — » — շերտախտմբ 50
 — » — շերտի առաձգական տարողություն 301
 — » — » — հակառակ թեքություն 216

— » — — » — սմման մարզ 215
 — » — սերիա 50
 Ջրատարածք (ակվատորիա) 9
 Ջրատարալուծում (հիդրոլիզ) 85
 Ջրատնտեսական հաշվարկներ 54
 Ջրատվության (ջրանշատման) գործա-
 կից 170
 Ջրատվություն (ջրանշատում) 51
 Ջրարքիացում 212
 Ջրացուցիչներ (ջրահիդրոկատորներ) 85
 Ջրացուցչային քարտեզ 148
 Ջրափոխակերպում 76
 Ջրափոխանակության գործակից 170
 Ջրաքիմիա 88
 Ջրաքիմիական գոտի 250
 » — զոնա 126
 — » — խտությունների հակադրականու-
 թյուն 13, 167
 2 » — կողապատկեր (պրոֆիլ) 88
 — » — մեթոդ 88
 — » — որոնողական չափանիշներ 88
 — » — տարրալուծություն 11
 — » — ցմամբ պատկեր 223
 — » — քարտեզ 88
 — » — ֆացիա (ֆացիաներ) 88, 303,
 308
 Ջրբաժան 52
 — » — տարածություն 52
 Ջրերի աղիություն 278
 — » — ապամիտրատացում (միտրա-
 տագրկում) 106
 — » — արտախողովակալին շրջանա-
 ութություն 123
 — » — դասակարգում ըստ քիմ. բա-
 դադրության 152
 — » — երկրաքիմիական տիպեր 75
 — » — հանքայնացում 200
 — » — սուլֆատագրկում (ապասուլֆա-
 տացում) 107
 Ջրթափ 53
 Ջրի ազդեցիկ ազդեցություն 8
 — » — ակվալային ռեզերվ 267
 — » — ակվալանություն 317
 — » — աղազերծում 222
 — » — գազառագեցվածություն 65

— » — գազային տարրալուծություն 11
 — » — գոլորշիներ 281
 — » — գույն 313
 — » — երկաթազերծում 213
 — » — էլեկտրահաղորդականություն
 319
 — » — ընդհանուր կոշտություն 216
 — » — թթվայնություն 152
 — » — խտություն 12
 — » — խտություն 237
 — » — ծագումնային տիպ 68
 — » — կատիոնացում 151
 — » — կարբոնատային կոշտություն
 146
 — » — կենսաբանական մաքրում 21
 — » — — » — տարրալուծություն 20
 — » — կենցաղային ծախս 265
 — » — կլանում հորատանցքով 240
 — » — կոշտություն 12, 93
 — » — համ 30
 — » — հեղեղահոսք 229
 — » — (հեղուկի) մածուցիկություն 63
 — » — մանրէաբանական տարրալուծու-
 թյուն 17
 — » — մաքրում (գտում) 229
 — » — մշտական (չվերացող) կոշտու-
 թյուն 249
 — » — ներծծում 59, 256
 — » — մոնշարկում 222
 — » — (խոնավության) շրջանառու-
 թյուն 184
 — » — որակական բաղադրակազմի
 նորմեր 212
 — » — (խոնավության) պաշար 120
 — » — պոտորություն 205
 — » — ջերմաչափ 291
 — » — վարակազերծում (ախտահա-
 նում) 213
 — » — վերացվող կոշտություն 303
 — » — վեժիտություն 254
 — » — վնասազերծում 213
 — » — քիմ. բաղադրության արտա-
 հայտման ձև 308

- » — — » — տարրալուծություն 11,
312
— » — քրոագրկում (սպաքրոագում)
108
— » — օդանավացում 16
Զրհան կառույցների սան. պահպանու-
թյան գոտի 271
Զրհավար ավազան 19, 53
— » — գետնուղի (սրահ) 53
— » — ձագար 53, 58
— » — կառույցներ 53, 145, 280
— » — տարածք 53
Զրհավարների սան. պահպանության
գոնա 128
Զրհուք 53, 122
Զրհուր հարեշական 7
Զրհորի (հորատանցքի) անձնագիր 231
— » — զալթման գոնա 123
— » — (հորատանցքի) ծախս 105
— » — սնման քերված շառավիղ 262
Զրման նորմա 246
Զրդորտ (ջրասպառյան) 87
Զրով գերհագեցված ապարներ 233
Զրում գազերի լուծելիության գործա-
կից 175
— » — լուծված գազեր 66
— » — լուծվող միացություններ 52
Զրօգսագործման նորմեր 212
Զուր 32
Զուրը միներալների մեջ 35

— Ռ —

- Ռադիոակտիվ հավասարակշռության
խախտում 277
— » — ջրեր 261
Ռադիոջրաերկրաբանություն 261
Ռադոնային ջրեր 262
Ռադիկ օրենք 118
Ռեզիդուալ գրունտագիտություն 99, 266
— » — ինժեներական երկրաբանու-
թյուն 266
— » — ջրաերկրաբանություն 265
— » — փոխակերպում 266
Ռեզիստիվիմետր 267
Ռեզիսի ներկայացուցչական տարրեր
269

- Ռեզարսացիա 268
Ռեկոնդիտի թիվ 267
Ռեկոդիա 269
Ռեկոդիական մոդելներ 268
— » — գործընթացներ 258
Ռիթմիկ աղբյուրներ 270
Ռիսերմա 269
Ռյաժ 270

— Ս —

- Սաբանիի մեթոդ 270
Սալզ 271
Սակավաջրություն 193
Սահմանային բեռնվածք 252
— » — դիմադրություն 252
— » — երկարատև դիմադրություն 252.
Սահմանափակ ճնշումային ջրատար
հորիզոն 50
Սահիբ հազելի 124
— » — հարթություն 236
Սանդղվանդ 20
Սառած ապարների գոնաների ընդհա-
տություն 252
— » — — » — — — — — ձևափոխում 308
— » — գրունտների ակնթարթային դի-
մադրություն 192
— » — հողերի սառցաստարություն 190.
Սառեցման գոնա 129
— » — խորություն 89
Սառը (հիպոթերմիկ) աղբյուր 143
— » — ջուր 47, 255
Սառնամանիքային հողմահարում 204
— » — ճեղքեր 204
— » — ուռչեցումներ 204
Սառցաբլուր 207
Սառցադաշտ 186
Սառցադաշտագիտություն 90
Սառցադաշտային հերկում (լեկա-
ցում) 61
Սառցադաշտի շարժում 103
Սառցածին (կրիոգեն) երևույթներ 181
— » — կազմվածք 181
— » — կառուցվածք 181
Սառցածնություն 181
Սառցուղորտ (կրիոսպառյան) 181

Սառցույթ (սառածություն) 9, 194
 Սառցութային գոտի 251
 Սառցույթի նախանջ 105
 Սարքեր շրաներկարանական հետազո-
 տությունների համար 252
 Սեզոնացիա 272
 Սեզոնային աղբյուրներ 272
 — » — սառչող շերտ 272
 Սելալ 272
 Սելալային գործընթացների դինամի-
 կա 109
 Սինթեզված ջուր 45
 Սինթետիկ ջրեր 274
 Սիպալ 274
 Սլացող սողանքներ 275
 Սկզբնային (սառնային) ջրեր 232
 Սոլիֆյուկցիա 279
 Սոլիֆյուկցիոն թուփ 26
 Մոլֆատարներ 280
 Սողանք 219
 Սողանք-փլվածք 220
 Սողանքային բեկորներ 23
 — » — դարավանդ 221
 — » — լեզվակ 222
 — » — կրկն 221
 — » — կոտակումներ 221
 — » — հեռանիշեր 221
 — » — ճեղքեր 221
 — » — մարմին 221
 — » — գործընթացի ակտիվություն 10
 — » — — » — մեխանիզմ 197
 — » — ռելիեֆի ձևեր 309
 — » — սանդղավանդեր 221
 Սողանքասայթաբույ 280
 Սողանքի առաջացման գործոններ 303
 — » — ծավալ 216
 — » — հիմք (բազիս) 17, 241
 — » — սահրի մակերևույթ 239
 Սողանքների դասակարգում 155
 Սողի արագություն 276
 — » — գործակից 176
 — » — հարթություն 236
 — » — ճնշում 102
 — » — մոդուլ 202
 Սորահուման շարժումներ 104
 Սորբցիա (կլանում) 280

Սոֆիոններ (սուլցով աղբյուրներ) 280
 ՆՍՀՄ ջրատնտեսական ամփոփագիր
 54
 Ստաբիլումետր 281
 Ստատիկ զոնդավորում 282
 — » — ծանրաբեռնվածություն 281
 Ստորերկրյա գետեր 241
 — » — լիճ 217
 — » — կարստային անցքեր (ուղի-
 ներ) 144
 — » — հիդրավլիկա 240
 — » — հոսանք 240
 — » — հոսք 282
 — » — հոսքի գործակից 174
 — » — — » — կենդանի կտրվածք 116
 — » — — » — մոդուլ 202
 — » — — » — տեսակարար ծախս 299
 — » — ջրադինամիկա 83, 240
 Ստորերկրյա ջրերի ամփոփագիր 143
 — » — — » — ավազան 20
 — » — — » — ավազանի կառուցվածք
 283
 — » — — » — կայուն (ստատիկ) պա-
 շարներ 269
 — » — — » — արհեստական պաշար-
 ներ 121
 — » — — » — արտաբաշխելչության
 պաշարներ 121
 — » — — » — բեռնաթափման մարզ
 214, 215
 — » — — » — բնական ստատիկ պա-
 շարներ 114
 — » — — » — — » — ռեսուրսներ 114,
 269
 — » — — » — դասակարգում 156
 — » — — » — դարավոր պաշարներ
 120
 — » — — » — դիմնար 241
 — » — — » — դիմնարի զոնա 129
 — » — — » — դինամիկ պաշարներ
 109
 — » — — » — դինամիկա 109
 — » — — » — երկչափ շարժում 104
 — » — — » — երկրաբանական պա-
 շարներ 120
 — » — — » — երկրաքիմիա 75

— » — » — ընդհանուր պաշարներ
121

— » — » — իջույթ 106

— » — » — ծագում 67

— » — » — ծագումնալից դասակարգում 68

— » — » — տիպիզացիա 95

— » — » — կազուն մակարդակ 249, 302

— » — » — » — (ստատիկ) պաշարներ 121

— » — » — կազունացած շարժում 302

— » — » — կանոնավորվող պաշարներ 121

— » — » — հանքայնացման գրադիենտ 93

— » — » — հանքավայրեր 194

— » — » — հաշվեկշիռ 17

— » — » — հաշվեկշռային պաշարներ 120

— » — » — հաշվեկշռի հավասարում 301

— » — » — ձևավորման խտացման տեսություն 289

— » — » — » — ծագումնալից ցիկլեր 68

— » — » — » — կուսական տեսություն 289

— » — » — » — ներծծման տեսություն 289

— » — » — » — ցատկաձև ցրտակման տեսություն 289

— » — » — » — ձևավորում 309

— » — » — մակարդակ 302

— » — » — մանրամասն հետախուզություն 107

— » — » — միաչափ շարժում 217

— » — » — միգրացիա (տեղաշարժ) 199

— » — » — նախնական հետախուզում 251

— » — » — ներգրավվող պաշարներ 121

— » — » — նմուշարկում 222

— » — » — շահագործողական պաշարներ 122, 318

— » — » — շարժման առավելագույն արագություն 191

— » — » — » — իրական արագություն 276

— » — » — » — կեղծ արագություն 304

— » — » — որոնման երկրաբուսաբանական մեթոդ 197

— » — » — որոնում և հետախուզություն 242

— » — » — չկազունացած շարժում 210

— » — » — պահեստավորում 190, 303

— » — » — պաշարներ 120

— » — » — պաշարների կատեգորիաներ 149

— » — » — » — հաշվարկ 242

— » — » — պիեզոմետրիկ մակարդակ 260

— » — » — ջրբաժան 52

— » — » — ջրհաններ (ջրհան կառույցներ) 49

— » — » — ջրհավաքում 145

— » — » — ռեժիմ 267

— » — » — ռեժիմի մոնիտորինգ 204

— » — » — սնման եզրագծեր 167

— » — » — » — օջախներ (պատումհաններ) 229

— » — » — ստատիկ մակարդակ 282

— » — » — » — պաշարներ 281

— » — » — վերականգնվող պաշարներ 56, 120

— » — » — տարրալուծման գոտի 250

— » — » — ցամաքաբերի մարզ 214

— » — » — ուղղաձիգ զոնայականություն 26

— » — » — փոխակերպում 195

— » — » — քիմ. բաղադրության ձևավորման գործընթաց 258

— » — » — » — տիպ 313

— » — » — և գազերի հաճախ 56

- » — » — օրգանական նյութ 28
- » — ջրի կաշուն մակարդակ 302
- » — » — ջրնսկաթի սահմաններ 94
- » — ջրիոսքի անհատասարաչափ շարժում 210
- » — ջրոլորտ 87
- » — ջուր 41
- » — սառցաշերտ (սառցակուտակ) 240
- » — սառույց 187, 241
- » — սնման գործակից 174
- Ստորջրյա (սուբակվալ) աղբյուր 240, 284
- » — սողանք 220
- Ստուգիչ հորատանք 167
- Սուբլիմացիա 284
- Սուզարկղ (քետոն) 151
- Ֆուֆատային ջուր (ջրեր) 45, 285
- Սուլֆիդային հանքակուտակների ջրաքիմ. ցուցանիշներ 244
- » — (ծծմբաջրածնային) ջրեր 45, 285
- Մուսսելնգիա (կախույթ) 285
- Մուֆոգիա 285
- Մուֆոգիոն ձագար 58
- » — սողանքներ 285

— Վ —

- Վադի 25
- Վադոզ ջրեր 26, 35
- Վատտեր 26
- Վարարում 246
- Վարդ-դիագրամ 270
- Վարընթաց աղբյուրներ 211
- Վարնետային աղբյուրներ 271
- Վերադրման մեթոդ 196
- Վերադրված ջրեր 40, 207
- Վերադրման աղբյուրներ 207
- Վերականգնված (վերածնված) ջրեր 55
- Վերընթաց աղբյուր 59, 211
- » — ջուր (ջրեր) 36, 59
- Վերին եզրագծային ջրեր 26
- Վերնածնություն (հիպերգենեզի) գոհա 126

- Վերնաջուր 27
- Վերստացության ջրեր 40, 206
- Վոկլյուզներ 57

— Տ —

- Տարածական (տուչափ) հոսք 250
- Տարածքի ինժեներական կապմաններ 136
- Տարբեր ջերմաստիճանի ջրեր 55
- Տարեկան ջերմային տատանումների ջրեր 277
- Տարրալուծման գոհա 125
- » — գոհայի ջուր 38
- » — ջրեր 54
- » — ունակություն 62
- Տաք (հիպերթերմիկ) աղբյուր 143
- » — ջուր 37
- Տարացման կոր 180
- Տեխնածին երկրաշարժ 123
- » — ռելիեֆ 268
- Տեխնածնություն 292
- Տեխնիկական ջուր (ջրեր) 46, 292
- Տեխնոլորտ 293
- Տեղական ճնշում 195
- » — ջրեր 194
- Տեղաշարժի (սողքի) գործակից 176
- » — ձևախախտում 108
- Տեղանքի հարաբերական խոնավացում 227
- Տեղումների ինտենսիվություն 138
- Տեսակարար ակտիվություն 11
- » — ծավալ 299
- » — կշիռ 299
- » — ջերմունակություն 298
- » — ջրատվություն 51, 298
- Տեսրակապողներ 292
- Տիեզերական նկարների վերծանում 108
- Տիքստորոպ երևույթներ 293
- Տղմազատում 227
- Տղմային սկզբնական 133
- » — (հատակային) աղ 133
- » — լուծույթներ 133
- » — ջրեր 133
- Տղմաջուր 38
- Տյուրիկ 295

Տորֆային ջուր 46
 Տրանսպիրացիա 294
 Տրանսպիրացիայի ինտենսիվության
 քարտեզ 149
 Տրավերտինային դարավանդ 292
 Տունդրային ջուր (ջրեր) 46, 295
 Տևական արտամղում 111

— Ց —

Ցածրադիր (Էվորոֆիկ) ճահին 317
 Ցածրանիստ (մագնիտային-կախված)
 ջրեր 225
 Ցամաքային կլիմա 166
 Ցամաքեցված մակերես 237
 — » — տարածք 113
 Ցամաքեցում (ցամաքորդ) 112, 113
 Ցամաքորդային ջրեր 37, 113
 — » — (կլանող) հոր 164
 — » — մայր (գլխավոր) առու 190
 — » — ջրհոր 113
 Ցամաքորդներ 113
 Ցայտադրյուր (գրիֆոն) 98
 Ցելսանցային լիճ 100
 Ցելսանոսքերի կրկես 281
 Ցելային բլուրների ջրեր 54
 — » — հոսք (սելավ) 100
 — » — հրաբուխ (սալզ) 100
 Ցելսի վերականգնում 265
 Ցեմենտացման զոնա 129
 — » — լուծույթի ներարկում 139
 Ցողի կես 294
 Ցրտակալունություն 204
 Ցրտահալված հողեր, գրունտներ 204
 Ցցային հիմքեր 271
 Ցցի փորձարկում բեռնվածքով 142
 Ցցովի քամիչ (շտեկֆիլտր) 305
 Ցուցիչ (ինդիկատոր) 133

— Ու —

Ուղղաձիգ շրջանառություն 315
 Ուղեցումներ 260
 Ուղեման թմբեր 23
 — » — ճնշում 102

— » — ուժ 273
 Ուղեման 62, 206, 259

— Փ —

Փակ (մեկուսացած) ծակոտկենություն
 119
 Փակված ջուր 37
 Փաստային հյուրի քարտեզ 149
 Փլվածքներ 212
 Փլուզման զոնա 128
 — » — կրկես 315
 — » — ձագարներ 254
 Փլուզում 116
 Փնջային արտամղում 185
 Փոխանակային կատիոններ 215
 Փորձային արտամղում 223
 — » — բեռնվածքներ 223
 — » — ներլցում (ներլիցք) 223
 — » — ներմղում 223
 Փորձաշահագործողական արտամղում
 223
 Փոշային հատիկախումբ 260
 Փոշանման գրունտ 261
 Փորձնական բեռնվածք 254

— Ք —

Քաղցրահամ ջուր (ջրեր) 43, 252
 — » — ստորերկրյա ջրերի ոսպնակ-
 ներ 189
 Քամիչ ցանցեր 306
 Քամված ջուր 41
 Քալցայիչ բեռնվածք 206, 263
 — » — լարում 263
 Քարաքանություն (լիթոլոգիա) 190
 Քարագույացում (լիթոգենեզ) 189
 Քարաթափվածքներ 226
 Քարադի որոնման ջրաքիմ. ցուցանիշ-
 ներ 243
 Քարալար 98
 Քարանձավ 234
 Քեմոտորքում (քեմոկլանում) 311
 Քիմիական հավասարակշռություն 261
 — » — հողմահարում 313
 — » — (քիմիածին) նստվածքներ 312

— » — ռեակցիա 265
 — » — տարրերի տեղագտություն 299
 Քիմիապես կապակցված շուր 312
 Քլարկ 152
 Քլոր-բրոմային գործակից 314
 Քլոր-կալցիումային տիպի շուր 47
 Քլորային գործակից 313
 Քլորիդային ջրեր (շուր) 46, 313
 Քլարիզ 186
 Քրոմոլույթներ 62

— 0 —

Օգտակար բեռնվածք 246
 — » — համածոների հանքավայրերի չորացում 226
 Օդաբույսեր (անրոֆիտեր) 16
 Օդալուսանկարների վերծանում 108
 Օդահագեցման զոնա 124
 Օդամթարձ (էրլիֆտ) 321
 Օդաչափական աստիճան 16
 Օդաչորացած գրունտ 55
 Օդի խոնավություն 32
 — » — հարաբերական խոնավություն 227
 — » — տեսակարար խոնավություն 298
 Օդոմետր 217
 Օմբրոֆիտեր 219

Օպակաերանգ շուր 40
 Օսմոտիկ շուր 40
 Օվկիանոսային շուր 45
 Օրգանական նյութերի հանքայնացում 200
 Օքսիդացման զոնա 128
 — » — վերականգնման պոտենցիալ 218

— Ֆ —

Ֆերեի դիագրամ 109
 Ֆիզիկատերկրաբանական գործընթացներ 303
 Ֆիզիկական գոլորշիացում 304
 — » — հողմահարում 304
 Ֆիզիկապես կապված շուր 46
 Ֆլուիդներ 307
 Ֆլուտբետ 307
 Ֆլուորեսցենց 307
 Ֆլուորեսցենց 307
 Ֆոնային արժեքներ 307
 — » — ջրեր 307
 Ֆրեստիկ շուր (ջրեր) 46, 310
 Ֆոմարոլներ 310
 Ֆոնիկուլյար շուր 311

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

Հեղինակների կողմից	5
Ա —	7
Բ —	16
Յ —	25
Դ —	63
Ը —	101
Ե —	113
Ձ —	114
Յ —	116
Կ —	132
Լ —	143
Մ —	186
Ո —	190
Պ —	206
Ր —	212
Տ —	230
Ր —	261
Տ —	270
Տ —	286
Ս —	296
Փ —	303
Ք —	311
Ց —	314
Շ —	316
Ո —	316
Ս —	317
Ե —	317
ՅՈ —	321
Կ —	322
Յոտագործված գրականություն	323
Հայերեն տերմինների ցանկ	326

Վ. Ա. Ավետիսյան, Պ. Ս. Բոչնաղյան, Դ. Ե. Դավթյան
ԶՐԱՆԵՐԿՐԱՔԱՆԱԿԱՆ ԵՎ ԻՆԺԵՆԵՐԱՆԵՐԿՐԱՔԱՆԱԿԱՆ
ՌՈՒՍ-ՀԱՅԵՐԵՆ ԲԱՑԱՏՐԱԿԱՆ ԲԱՌԱՐԱՆ

Հրատ. խմբագիր՝ Վ. Զ. Ստեփանյան
Տեխ. խմբագիր՝ Ա. Պ. Շահինյան
Սրբագրիչ՝ Գ. Է. Դերձակյան

ИБ № 1684

Հանձնված է շարվածքի՝ 11.10.1991 թ.: Ստորագրված է տպագրության՝ 15.03.1995 թ.:
Չափը՝ 60×84^{1/16}: Թուղթ՝ № 1: Տառատեսակ՝ «Նորք»: Բարձր տպագրություն:
Պալմ. 20,5 մամ., տպագր. 22,0 մամուլ: Հրատ.-հաշվարկ. 25,4 մամուլ: Պատվեր՝ 947:
Տպարանակ՝ 400: Գինը՝ պայմանագրային:

ՀՀ ԳԱԱ «Գիտություն» հրատարակչություն,

375019, Երևան, Մարշալ Բաղրամյան, պող. 24 գ.:

ՀՀ կառավարությանն առընթեր հրատարակչական գործի № 3 տպարան,

Երևան, Մելիք-Աղամյան, 1:

Издательство «Гитутюн» НАН РА, 375019, Ереван, пр. Маршала Баграмяна, 24 г.
Типография № 3 Управления издательских дел правительства РА,
Ереван, ул. Мелик-Адамяна, 1.